มงฺคลตฺถทีปนิยา

ปฐโม ภาโค

ปณามคาถา

[๑] พุทฺโธ โย มงฺคลตฺถีนํ มงฺคลํ อิติ วิสฺสุโต
เทสโก มงฺคลตฺถานํ มงฺคลนฺตํ นมามิหํ ฯ
ธมฺโม โย มงฺคลตฺถีนํ มงฺคลํ อิติ วิสฺสุโต
โชตโก มงฺคลตฺถานํ มงฺคลนฺตํ นมามิหํ ฯ
สงฺโฆ โย มงฺคลตฺถีนํ มงฺคลํ อิติ วิสฺสุโต
การโก มงฺคลตฺถานํ มงฺคลนฺตํ นมามิหํ ฯ
อิจฺเจวํ มงฺคลานมฺเม ปณาโม สุกโต อหุ
ตพฺพาหสา° อหํ หุตฺวา อนฺตรายวินาสโก
มงฺคลทีปกํ ยนฺตํ มงฺคเลน สุเทสิตํ
มงฺคลสุตฺตนาเมน วิสฺสุตํ อติอาณกํ
มงฺคลตฺถญฺจ ปาณีนํ กถิตสฺสิธ เกนจิ
โกฏิลกฺเขสุ ยสฺสาณา จกฺกวาเฬสุ ปตฺถฏา
นานาคนฺเถสุ สารตฺถํ วิโลเกตฺวา ตมาทิย
ตสฺสตฺถํ ทีปยิสฺสามิ ตํ สุณาถ สมาหิตาติ ฯ

๑. ตพฺพาหสาติ ตงฺการณาติ อตฺโถ ฯ

อุปฺปตฺติกถา

[๒] สุตฺตตฺถํ สํวณฺณยนฺเตน หิ ปฐมํ สุตฺตุปฺปตฺตึ ววตฺถานญฺจ วตฺวา ปจฺฉา อตฺโถ สํวณฺณิยเต ตสฺมา สุตฺตุปฺปตฺยาทิ วุจฺจเต ฯ สพฺพสุตฺตานญฺหิ อตฺตชฺฌาสยา ปรชฺฌาสยา อตฺถุปฺปตฺติกา ปุจฺฉาวสิกา จาติ จตุพฺพิธา อุปฺปตฺติ โหติ ฯ ตตฺถ ทฺวยตานุ- ปสฺสนาทีนํ สุตฺตานํ อตฺตชฺฌาสยโต อุปฺปตฺติ เมตฺตสุตฺตาทีนํ ปรชฺฌาสยโต อุรคฺคสุตฺตาทีนํ อตฺถุปฺปตฺติโต วมฺมิกสุตฺตาทีนํ ปุจฺฉาวสโต ฯ ตาสุ ปุจฺฉาวสิกุปฺปตฺติ อิธาธิปฺเปตา ฯ มงฺคลสุตฺตมฺปิ หิ ปุจฺฉาวสโต อุปฺปชฺชเตว ฯ

[๓] ตตฺรายมนุปุพฺพีกถา ชมฺพุทีเป กิร ตตฺถ ตตฺถ นครทฺวารสณฺฐาคารสภาทีสุ มหาชนา สนฺนิปติตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ ทตฺวาปิ นานปฺปการํ สีตาหรณาทิกํ พาหิรกานํ กถํ กถาเปนฺติ ฯ เอเกกา กถา จาตุมฺมาสจฺจเยน นิฏฺฐาติ ฯ ตตฺเถกทิวสํ มงฺคลกถา อุทปาทิ กินฺนุ โข มงฺคลํ กึ ทิฏฺฐํ มงฺคลํ สุตํ มงฺคลํ มุตํ มงฺคลํ โก มงฺคลํ ชานาตีติ ฯ อเถโก ทิฏฺฐมงฺคลิโก นาม ปุริโส อาห อหํ มงฺคลํ ชานามิ ทิฏฺฐํ โลเก มงฺคลํ ทิฏฺฐํ นาม อภิมงฺคลสมฺมตํ รูปํ เสยฺยถีทํ อิเธกจฺโจ กาลสฺเสวุฏฺฐาย วาตสกุณํ วา ปสฺสติ เวฬุวลฏฺฐึ วา คพฺภินึ วา กุมารเก วา อลงฺกตปฺปฏิยตฺเต ปุณฺณฆฏํ วา อลฺลโรหิตมจฺฉํ วา อาชญฺญํ วา อาชญฺญรถํ วา อุสภํ วา คาวึ วา กปิลํ วา ยํ วา

ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ เอวรูปํ อภิมงฺคลสมฺมตํ รูปํ ปสฺสติ อิทํ วุจฺจติ ทิฏฺฐมงฺคลนฺติ ฯ ตํ สุตฺวา สุตมงฺคลิโก นาเมโก ปุริโส อาห จกฺขุ นาเมตํ โภ สุจิมฺปิ อสุจิมฺปิ สุนฺทรมฺปิ อสุนฺทรมฺปิ มนาปมฺปิ อมนาปมฺปิ ปสฺสติ ยทิ เตน ทิฏฺฐํ มงฺคลํ สิยา สพฺพมฺปิ มงฺคลํ สิยา ตสฺมา น ทิฏฺฐํ มงฺคลํ อปิจ โข ปน สุตํ มงฺคลํ สุตํ นาม อภิมงฺคลสมฺมโต สทฺโท เสยฺยถีทํ อิเธกจฺโจ กาลสฺเสวุฏฺฐาย วฑฺฒาติ วา วฑฺฒมานาติ วา ปุณฺณาติ วา ปุสฺสาติ วา สุมนาติ วา สิรีติ วา สิริวฑฺฒาติ วา อชฺช สุนกฺขตฺตํ สุมุหุตฺตํ สุทิวสํ สุมงฺคลนฺติ เอวรูปํ วา ยงฺกิญฺจิ อภิมงฺคลสมฺมตํ สทฺทํ สุณาติ อิทํ วุจฺจติ สุตมงฺคลนฺติ ฯ ตํ สุตฺวา มุตมงฺคลิโก นาเมโก ปุริโส อาห โสตํ นาเมตํ โภ สาธุมฺปิ อสาธุมฺปิ มนาปมฺปิ อมนาปมฺปิ สุณาติ ยทิ เตน สุตํ มงฺคลํ สิยา สพฺพมฺปิ มงฺคลํ สิยา ตสฺมา น สุตํ มงฺคลํ อปิจ โข ปน มุตํ มงฺคลํ มุตํ นาม อภิมงฺคลสมฺมตํ คนฺธรสโผฏฺฐพฺพํ เสยฺยถีทํ อิเธกจฺโจ กาลสฺเสวุฏฺฐาย ปทุมคนฺธาทิปุปฺผคนฺธํ วา ฆายติ ปุสฺสทนฺตกฏฺฐํ วา ขาทติ ปฐวึ วา อามสติ หริตสสฺสํ วา อลฺลโคมยํ วา กจฺฉปํ วา ติลวาหํ วา ปุปฺผํ วา ผลํ วา อามสติ ปุสฺสมตฺติกาย วา สมฺมา ลิมฺปติ ปุสฺสสาฏกํ วา นิวาเสติ ปุสฺสเวฐนํ วา ธาเรติ ยํ วา ปนญฺญมฺปิ กิญฺจิ เอวรูปํ อภิมงฺคลสมฺมตํ คนฺธํ วา ฆายติ รสํ วา สายติ โผฏฺฐพฺพํ วา ผุสติ อิทํ วุจฺจติ มุตมงฺคลนฺติ ฯ เต ตโย อญฺญมญฺญํ

สญฺญาเปตุํ นาสกฺขึสุ ฯ ตทญฺเญสุ ปน มนุสฺเสสุ เอกจฺเจ เตสํ วจนํ คณฺหึสุ เอกจฺเจ น คณฺหึสุ เย น คณฺหึสุ เต เตหิ สทฺธึ วิวทึสุ ฯ เย ทิฏฺฐมงฺคลิกสฺส วจนํ คณฺหึสุ เต ทิฏฺฐํเยว มงฺคลนฺติ คตา เย อิตเรสํ วจนํ คณฺหึสุ เต สุตํเยว มงฺคลํ มุตํเยว มงฺคลนฺติ คตา ฯ เอวมยํ มงฺคลกถา สกลชมฺพุทีเป ปากฏา ฯ

[๔] อถ สกลชมฺพุทีเป มนุสฺสา คุมฺพคุมฺพา หุตฺวา กึ นุ โข มงฺคลนฺติ มงฺคลานิ จินฺตยึสุ ฯ เตสํ มนุสฺสานํ อารกฺขเทวตาปิ มนุสฺสโต ตํ กถํ สุตฺวา ตเถว มงฺคลานิ จินฺตยึสุ ฯ เอเตเนว อุปาเยน มนุสฺสานํ อารกฺขเทวตานํ มิตฺตา ภุมฺมเทวตา ตาสํ มิตฺตา อากาสฏฺฐกเทวตา ตาสํ มิตฺตา จาตุมฺมหาราชิกา เทวตา ฯเปฯ สุทสฺสีเทวตานํ มิตฺตา อกนิฏฺฐเทวตาติ ตโต ตโต ตํ กถํ สุตฺวา คุมฺพคุมฺพา หุตฺวา เทวพฺรหฺมาโน มงฺคลานิ จินฺตยึสุ ฯ เอวํ ยาวทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ สพฺพตฺถ มงฺคลจินฺตา อุทปาทิ ฯ อุปฺปนฺนา จ สา อิทํ มงฺคลนฺติ วินิจฺฉยมปฺปตฺตาเยว ทฺวาทส วสฺสานิ อฏฺฐาสิ ฯ ตทา สพฺเพ เทวมนุสฺสา ฐเปตฺวา อริยสาวเก ทิฏฺฐสุตมุตวเสน ติธา ภินฺนา ฯ เอโกปิ อิทเมว มงฺคลนฺติ ยถาภุจฺจโต นิฏฺฐงฺคโต นาโหสิ ฯ อถ สุทฺธาวาสเทวา มนุสฺสานํ จิตฺตํ ญตฺวา ทฺวาทสนฺนํ วสฺสานํ อจฺจเยน สมฺมาสมฺพุทฺโธ มงฺคลํ กถยิสฺสตีติ มนุสฺสปเถ วิจริตฺวา อาโรเจนฺติ ฯ อถ ทฺวาทสวสฺสจฺจเยน ตาวตึสา เทวตา สมาคนฺตฺวา สกฺกํ เทวินฺทํ

อุปสงฺกมิตฺวา มาริส มงฺคลปญฺหา สมุฏฺฐิตา เอเก ทิฏฺฐํ มงฺคลนฺติ วทนฺติ เอเก สุตํ เอเก มุตํ ตตฺถ มยญฺจ อญฺเญ จ อนิฏฺฐงฺคตา สาธุ วต โน ตฺวํ ยถาสภาวโต พฺยากโรหีติ อาหํสุ ฯ สกฺโก อยํ มงฺคลกถา กตฺถ ปฐมํ สมุฏฺฐิตาติ ปุจฺฉิ ฯ มนุสฺสโลเกติ ฯ กตฺถ วสติ ภควาติ ฯ มนุสฺสโลเกติ ฯ สกฺโก เตนหิ เอถ มาริสา ตํ ภควนฺตํ ปุจฺฉามาติ วตฺวา ตฺวํ ภควนฺตํ ปุจฺฉาติ เอกํ เทวปุตฺตํ อาณาเปตฺวา เทวคณมาทาย เชตวนํ อาคญฺฉิ ฯ อถ โส เทวปุตฺโต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา มงฺคลปญฺหํ ปุจฺฉิ ฯ ภควา ตสฺส ตํ ปญฺหํ วิสฺสชฺเชนฺโต อิมํ สุตฺตมภาสีติ ฯ

อยนฺตาเวตฺถ อุปฺปตฺติกถา ฯ

สุตฺตวณฺณนา

[๕] ตตฺถ เอวมฺเม สุตนฺตฺยาทิ นิทานวจนํ ปฐมมหาสงฺคีติกาเล ธมฺมํ สงฺคายนฺเตน มหากสฺสปตฺเถเรน ปุฏฺเฐน อานนฺทตฺเถเรน ปญฺจนฺนํ อรหนฺตสตานํ วุตฺตํ ฯ พหู เทวา มนุสฺสา จาติ เอกคาถา เทวตาย ฯ อเสวนา จ พาลานนฺตฺยาทิกา เอกาทสคาถา ภควตา ฯ อิทมโวจ ภควา อตฺตมนา สา เทวตา ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายีติ นิคมวจนมฺปิ อานนฺทตฺเถเรน วุตฺตํ ฯ ตเทตํ สพฺพมฺปิ สโมธาเนตฺวา มงฺคลสุตฺตนฺติ วุจฺจติ ฯ กิมตฺถํ นิทานนิคมวจนนฺติ เจ ฯ สุตฺตสฺส ติวิธกลฺยาณปริปูรณตฺถํ ฯ

มงฺคลสุตฺตมฺปิ หิ นิทาเนน อาทิกลฺยาณํ นิคเมน ปริโยสานกลฺยาณํ ตทุภยมชฺเฌน มชฺเฌกลฺยาณนฺติ ฯ

อิทเมตฺถ สุตฺตววตฺถานํ ฯ

นิทานสฺส จ ปุจฺฉาคาถาย จ อตฺถวณฺณนา

[๖] อิทานิ ยนฺตํ มงฺคลสุตฺตสฺส ปุจฺฉาวสโต อุปฺปตฺตึ วิภาเวนฺเตน วุตฺตํ นิทานํ ตสฺเสวมตฺโถ เวทิตพฺโพ ตตฺถ เอวมฺเม สุตนฺติ เอตฺถ มยาสทฺทตฺโถ เมสทฺโท โสตทฺวาร-วิญฺญาณตฺโถ สุตํสทฺโท อาการนิทสฺสนาวธารณตฺโถ เอวํสทฺโท ฯ อาการตฺเถน เหเตน เถโร นานานยปริปุณฺณํ ธมฺมตฺถเทสนา-ปฏิเวธคมฺภีรํ สพฺพสตฺเตหิ สกสกภาสานุรูปมุปลกฺขณียสภาวํ สตฺถุ วจนํ ตํ สพฺพปฺปกาเรน โก สมตฺโถ วิญฺญาตุํ อถโข มยาปิ เอเกนาการน สุตํ โสตวิญฺญาณปุพฺพงฺคมาย โสตวิญฺญาณวีถิยา อุปธาริตนฺติ ทีเปติ ฯ นิทสฺสนตฺเถน อิทานิ วตฺตพฺพํ สกลํ สุตฺตํ นิทสฺเสติ ฯ โส หิ นาหํ สยมฺภู น มยา อิทํ สจฺฉิกตนฺติ อตฺตานํ ปริโมเจนฺโต เอวมฺเม สุตนฺตฺยาห ฯ มยา เอวํ อิทํ วุจฺจมานํ สุตฺตํ สุตนฺตฺยตฺโถ ฯ อวธารณตฺเถน ตมตฺถโต พฺยญฺชนโต วา อนูนมนธิกํ เอวํ น อญฺญถา ทฏฺฐพฺพนฺติ ทีเปติ ฯ โส หิ อตฺตโน ธารณพลํ ทสฺเสนฺโต สตฺตานํ โสตุกมฺยตํ ชเนนฺโต เอวมฺเม สุตนฺตฺยาห ฯ ตํ เม สุตํ เอวํ อีทิสเมวาตฺยตฺโถ ฯ

[๗] เอกํ สมยนฺติ เอกํ กาลํ เอกสฺมึ วา กาเล ฯ

สาวตฺถิยนฺติ ปุพฺเพ สวตฺถสฺส นาม อิสิโน นิวาสนฏฺฐานตฺตา สาวตฺถีติ ลทฺธนามเก นคเร ฯ สมีปตฺเถ เหตฺถ ภุมฺมํ ฯ

วิหรตีติ เอกํ อิริยาปถพาธนํ อปเรน อิริยาปเถน วิจฺฉินฺทิตฺวา อปริปตนฺตํ อตฺตภาวํ หรติ ปวตฺเตติ ฯ

เชตวเนติ เชเตน นาม ราชกุมาเรน โรปิตสํวฑฺฒิตตฺตา เชตสฺส วนนฺติ เชตวนนฺติ ลทฺธนามเก ฯ

อนาถปิณฺฑิกสฺสาติ อนาถานํ ปิณฺโฑ เอตฺถ อตฺถีติ อนาถปิณฺฑิโกติ ลทฺธนามกสฺส คหปติโน ฯ

อาราเมติ เตน จตุปฺปญฺญาสโกฏิหิรญฺญปริจฺจาเคน นิฏฺฐาปิเต มหาวิหาเร ฯ

[๘] อถาติ อวิจฺเฉทตฺเถ นิปาโต ฯ โขติ อธิการนฺตร-นิทสฺสนตฺเถ ฯ เตน อวิจฺฉินฺนํเยว ตตฺถ ภควโต วิหาเร อธิการนฺตรมฺทปาทีติ นิทสฺเสติ ฯ กินฺตนฺติ อาห อญฺญตรา เทฺวตาตฺยาทึ ฯ

ตตฺถ อญฺญตราติ นามโคตฺตโต อปากฏา เอกา ฯ เทวตาติ เหตํ อิตฺถีปุริสสาธารณํ นามํ ฯ อิธ ปน ปุริโสเอว เทวตาติ วุตฺโต ฯ เทวปุตฺโตตฺยตฺโถ ฯ

๑. โปราณโปตฺถเก อญฺญตรา เทวตาตฺยาทิ อิติ ทิสฺสติ อภิธมฺมตฺถวิภาวินีโยชนายํ อีทิสวจนํ สมฺพนฺธิยนานํ ลิงฺคตฺโถติ โวหริยติ อมฺหากํ โปราณอาจริยกมติยา ปน ปจมากิริยาวิเสสนนฺติ วุจฺจติ อปิจ สกฺกฏภาสานุโลเมน ทุติยาวิภตฺติกมฺปิ ภเวยฺย ฯ

อภิกฺกนฺตาย รตฺติยาติ ปริกฺขีณาย ปฐมยามสงฺขาตาย รตฺติยา ฯ อภิกฺกนฺตา ภนฺเต รตฺติ นิกฺขนฺโต ปฐโม ยาโมตฺยาทีสุ[๑] วิย เหตฺถ อภิกฺกนฺตสทฺโท ขเย วตฺตติ รตฺติสทฺโท ปฐมยาเม ฯ

อภิกฺกนฺตวณฺณาติ อภิรูปจฺฉวิ ฯ

อภิกฺกนฺเตน วณฺเณน สพฺพา โอภาสยํ ทิสาตฺยาทีสุ[๒] วิย เหตฺถ อภิกฺกนฺตสทฺโท อภิรูเป สุวณฺณวณฺโณ ภควาตฺยาทีสุ วิย วณฺณสทฺโท ฉวิยํ ฯ

เกวลกปฺปนฺติ อนวเสสํ สมนฺตโต ฯ เกวลสทฺทสฺส เหตฺถ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยนฺตฺยาทีสุ วิย อนวเสสตา อตฺโถ เกวลกปฺปํ เวฬุวนํ โอภาเสตฺวาตฺยาทีสุ[๓] วิย สมนฺตภาโว กปฺปสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ

โอภาเสตฺวาติ อาภาย ผริตฺวา จนฺทสุริยา วิย เอโกภาสํ กริตฺวาตฺยตฺโถ ฯ

เยน ภควา เตนุปสงฺกมีติ ยตฺถ ภควา นิสีทติ ตตฺถ คตา ฯ ภุมฺมตฺเถ กรณวจนํ เหตํ ฯ เยน วา นานปฺปการคุณวิเสสาธิปฺปายสงฺขาเตน การเณน ภควา เทวมนุสฺเสหิ อุปสงฺกมิตพฺโพ เตน การเณน อุปสงฺกมีติ อตฺโถ ฯ

[๔] อุปสงฺกมิตฺวาติ อุปสงฺกมนาวสานทีปนํ ฯ เอวํ วา คตา ตโต อาสนฺนตรํ สตฺถุสมีปสงฺขาตํ ฐานํ คนฺตฺวาติปฺยตฺโถ ฯ

อภิวาเทตฺวาติ วนฺทิตฺวา ฯ

๑. วิ. จุลฺล. ๒/๒๘๓. ๒. ขุ. วิมาน. ๒๖/๘๙. ๓. สํ. ส. ๑๔/๗๓.

เอกมนฺตนฺติ เอโกกาสํ เอกปสฺสํ ฯ ภาวนปุสกเมตํ ฯ ภุมฺมตฺเถ วา อุปโยควจนํ เอโกกาเสตฺยตฺโถ ฯ

อฏฺฐาสีติ ฐานํ กปฺเปสิ ฐิตา อโหสีตฺยตฺโถ ฯ อติปจฺฉโต ฐานํ อติปุรโต อจฺจาสนฺเน อติทูเร ปฏิวาเต อุนฺนตปฺปเทเส ฐานนฺติ ฉฏฺฐานโทเส วชฺเชตฺวา ฐิตา หิ เอกมนฺตํ ฐิตา นาม ฯ กสฺมา ปนายํ น นิสีทติ ฯ ลหุนิวตฺติตุกามตาย ฯ เทวตา หิ กิญฺจิเทว การณํ ปฏิจฺจ อสุจิปูริตํ วจฺจฏฺฐานํ วิย มนุสฺสโลกํ อาคจฺฉนฺติ ปกติยา ปเนตาสํ โยชนสตปฺปภูติ มนุสฺสโลโก ทุคฺคนฺธตาย ปฏิกูโล โหติ น ตตฺถ อภิรมนฺติ เตนายํ อาคตกิจฺจํ กตฺวา ลหุนิวตฺติตุกามตาย น นิสีทติ[๑] ฯ

[๑๐] เอวํ เอกมนฺตํ ฐิโต โส เทวปุตฺโต ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ เทวพฺรหฺมาโน มงฺคลปญฺหํ โสตุกามตาย อิมสฺมึ จกฺกวาเฬ สนฺนิปติตฺวา เอกวาลคฺคโกฏิโอกาสมตฺเต ทสมฺปิ วีสมฺปิ ตึสมฺปิ จตฺตาฬีสมฺปิ ปญฺญาสมฺปิ สฏฺฐิมฺปิ สตฺตติมฺปิ อสีติมฺปิ สุขุมตฺตภาเว นิมฺมินิตฺวา สพฺเพ เต อติกฺกมฺม วิราชมานํ ปญฺญตฺตปฺปวรพุทฺธาสเน นิสินฺนํ ภควนฺตํ ปริวาเรตฺวา ฐิเต ทิสฺวา ตสฺมึ สมเย อนาคตานมฺปิ สกลชมฺพุทีปกานํ มนุสฺสานํ เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย สพฺพ-เทวมนุสฺสานํ วิจิกิจฺฉาสลฺลสมุทฺธรณตฺถํ ภควนฺตํ ปุจฺฉิ ฯ เตน วุตฺตํ เอกมนฺตํ ฐิตา โข สาตฺยาทิ ฯ

๑. เอวํ สนฺเต กสฺมา ภิกฺขู ภควนฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุฏฺฐหึสุ ฯ ภิกฺขุนีปิ ภควโต สนฺติกํ คนฺตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ

[๑๑] ตตฺถ คาถายาติ อกฺขรปทํ นิยมิตฺวา กถิเตน วจเนนาตฺยฏฺจกถายํ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ปาทสงฺขาเต ปเท อกฺขโร อกฺขรปทนฺตฺยตฺโถ ยุชฺชติ ฯ ตถา หิ

เอกปาทกฺขรานํปิ นิยโม ฉนฺทลกฺขณํ

จตุปฺปาทคลานนฺตุ นิยโม วุตฺติลกฺขณนฺติ

ฉนฺทวุตฺติปฺปทีเป วุตฺตํ ฯ อปิจ อกฺขรนิยโม ฉนฺทํ ครุลหุนิยโม ภเว วุตฺตีติ สนฺธิพาลาวตาเร เจว ยชมานรวิโตยภูมิชลนโสม-มารุตนภสงฺขาเตหิ ย ร ต ภ ช ส ม นาติ อิเมหิ อกฺขเรหิ นิยโม อุปลกฺขิโต วิธิวิเสโส อวชฺชํ ฉาเทตีติ ฉนฺทํ นาม ภเว ครูหิ จ ลหูหิ จ นิยโม วุจฺจติ เอตายาติ วุตฺติ นาม ภเวติ ตฏฺฏีกายญฺจ วุตฺตตฺตา อกฺขโรว ปทํ อกฺขรปทนฺตฺยตฺโถ ยุชฺชติ ฯ อกฺขรคฺคหเณน เหตฺถ ยการาทโย อฏฺจกฺขราว คหิตา เยสํ วเสน ยคณาทินามํ ลภนฺติ อฏฺจ คณา ฯ ตตฺถ อกฺขรนิยโม วณฺณวุตฺเต ลพฺภติ ตตฺถ จ มคโณ ติครุ นคโณ ติลหุ ฯ ครุลหุนิยโม ตุ มตฺตาวุตฺเต ตตฺถ จ มคโณ ทฺวิครุ นคโณ จตุลฺลหุ ฯ เสสา คณา ตุ อุภยตฺถ เอกสทิสาติ ฯ

[๑๒] อชฺฌภาสีติ อภาสิ ปุจฺฉีติ อตฺโถ ฯ อธีติ เจตํ อุปสคฺคมตฺตํ ฯ

พหูติ อเนกา ฯ

เทวาติ จาตุมฺมหาราชิกาทโย อุปปตฺติเทวา ฯ มนุสฺสาติ ชมฺพุทีปกา ชนา ฯ

มงฺคลานีติ สพฺพสมฺปตฺติยา วุฑฺฒิปฺปตฺติการณานีติ อตฺโถ เตนฏฺฐกถายํ[๑] มงฺคนฺติ อิเมหิ สตฺตาติ มงฺคลานิ อิทฺธึ วุฑฺฒิญฺจ ปาปุณนฺตีติ อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ มงฺคลนฺติ เอตฺถ มคิ คติยนฺติ ธาตฺวตฺถํ วตฺวา มงฺคตีติ กิริยาปทํ วุตฺตํ ฯ อิการนฺโต หิ มคิธาตุ เตน นิปฺผนฺนรูเป พินฺทาคโม โหติ ฯ

อจินฺตยุนฺติ จินฺเตสุํ ฯ

อากงฺขมานาติ อิจฺฉมานา ปฏฺฐยมานา ฯ

โสตฺถานนฺติ โสตฺถิภาวํ สพฺเพสํ โสภณานํ ทิฏฺฐธมฺมิก-สมฺปรายิกธมฺมานมตฺถิตนฺตฺยตฺโถ ฯ

[๑๓] พฺรูหีติ อาจิกฺข เทเสหิ ฯ อุตฺตมนฺติ วิสิฏฺฐํ ปวรํ สพฺพโลกหิตสุขาวหํ ฯ เอตฺถ จ ยถา

วรํ วรสฺสุ ราชิสิ วเร อฏฺฐ ททามิ เตติ[๒]

เอตฺถ เภทชฺจาเปกฺขวเสน วจนเภโท กโต ตถา มงฺคลานีติ เภทาเปกฺขวเสน มงฺคลนฺติ ชจฺจาเปกฺขวเสน จาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อฏฺฐกถายนฺตุ ภควา พฺรูหิ มงฺคลมุตฺตมนฺติ เอกํ อชฺเฌสิโตปิ อปฺปํ ยาจิโต พหุทายโก อุฬารปุริโส วิย เอกาย คาถาย ตีณิ มงฺคลานิ วตฺวาติ วุตฺตํ ฯ

[๑๔] ปจฺยาวตฺตํ นามายํ คาถา ฯ

สเมสุ สินฺธุโต เชน ปจฺยาวตฺตํ ปกิตฺติตนฺติ หิ วุตฺโตทเย วุตฺตํ ฯ

๑. ปา. โช. ขุ. ขุ. ๑๓๕. ๒. ขุ. ชา. ๒๘/๔๓๖. ตทฏฺฐกถา. ๑๐/๔๖๕.

ตตฺถ สเมสูติ ทุติยจตุตฺถปาทสงฺขาเตสุ สมปาเทสุ ฯ สินฺธุโตติ จตุรกฺขรโต อุทฺธํ ฯ นิทสฺสนมตฺตเมตํ มงฺคลานิ อจินฺตยุนฺติ เอตฺถ ปรมกฺขรโตปิ ชคณสฺส ทสฺสนโต ฯ

เชนาติ ชคเณน ฯ ปกิตฺติตนฺติ กถิตํ ฯ ปริตพฺพโต ปรฺยา จ สา จตฺราวตฺเตน ปริวตฺตพฺพโต วตฺตญฺจาติ ปรฺยาวตฺตํ ฯ ปฐมตติยปาทสงฺขาเตสุ ปน วิสเมสุ อาทฺยกฺขรโต อุทฺธํ สคณนคณาน สนฺติ อญฺเญ อนิวาริตา ฯ

ปุจฺฉาคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

ปฐมคาถายตฺถวณฺณนา

[๑๕] เอวนฺเตน ปุฏฺโฐ ภควา ตํ วิสฺสชฺเชนฺโต อเสวนา จ พาลานนฺตฺยาทิกา อฏฺฐตฺตึสมงฺคลทีปิกา ทส คาถาโย อภาสิ ฯ ตตฺถ ปฐมคาถายนฺตาวตฺโถ วุจฺจเต ฯ

[๑๖] อเสวนาติ อภชนา ฯ พาลานนฺติ พาลชนานํ ฯ กมฺมนิ ฉฏฺฐี ฯ ทุติยปาเทปิ เอเสว นโย ฯ

ปูชาติ ปูชนํ ฯ ปูชเนยฺยานนฺติ ปูชารหานํ วตฺถูนํ ฯ สมฺปทาเน จตุตฺถี ฯ กมฺมนิ ฉฏฺฐีติปิ วทนฺติ ฯ

เอตนฺติ ยา จ พาลานํ อเสวนา ยา จ ปณฺฑิตานํ เสวนา ยา จ ปูชเนยฺยานํ ปูชา อิทํ อเสวนาทิ ติวิธํ กมฺมํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺตฺยตฺโถ ฯ ยนฺตยา ปุฏฺฐํ พฺรูหิ มงฺคลมุตฺตมนฺติ เอตฺถ ตาว เอตํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ วุตฺตํ โหติ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขปตฺโถ ฯ อยนฺเตวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

พาลปณฺฑิตเสวนาเสวนกถา

[๑๗] อเสวนา นาม อภชนา อสหายตา อตํสมฺปวงฺกตา ฯ พาลา นาม เย เกจิ ปาณาติปาตาทิทสอกุสลกมฺมปถสมนฺนาคตา สตฺตา ฯ อปิจ ปูรโณ กสฺสโป มกฺขลิ โคสาโล นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต สญฺชโย เวลฏฺฐปุตฺโต ปกุทฺโธ กจฺจายโน อชิโต เกสกมฺพโลติ อิเม ฉ สตฺถาโร ตทญฺเญ จ เทวทตฺต-

โกกาลิกาทโย ปาปปุคฺคลา พาลาติ เวทิตพฺพา ฯ สพฺเพปิ เจเต ปญฺญาชีวิเตน อชีวนฺตา หุตฺวา อสฺสาสนมตฺเตน ชีวนฺโต พาลาติ วุจฺจนฺติ ฯ เตนฏฺฐกถายํ[๑] วุตฺตํ พลนฺตีติ พาลา อสฺสสิตปฺปสฺสสิต-มตฺเตน ชีวนฺติ น เสฏฺเฐน ปญฺญาชีวิเตนาติ อธิปฺปาโยติ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ พล ปาณเน ปาณนํ ชีวนํ สสนญฺจ พลติ อสฺสสติ เจว ปสฺสสติ จาติ พาโล อสฺสสิตปฺปสฺสิตมตฺเตน ชีวติ น เสฏฺเฐน ปญฺญาชีวิเตนาติ วุตฺตํ โหตีติ วุตฺตํ ฯ พาลลกฺขณานิ ตุ ทุจฺจินฺติตจินฺตนาทิวเสน เวทิตพฺพานิ ฯ พาโล หิ จินฺตยนฺโตปิ อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฏฺฐิวเสน ทุจฺจินฺติตเมว จินฺเตติ ภาสมาโนปิ มุสาวาทาทิเภทํ ทุพฺภาสิตเมว ภาสติ กโรนฺโตปิ ปาณาติปาตาทิวเสน ทุกฺกฏกมฺมเมว กโรติ ฯ เตนสฺส ทุจฺจินฺติต-จินฺตนาทีนิ พาโล ลกฺขิยติ ญายติ เอเตหีติ พาลลกฺขณานิ พาลสฺส สญฺชานนการณโต พาลนิมิตฺตานิ พาลสฺส จริตาปทานโต พาลาปทานานีติ จ วุจฺจนฺติ ฯ เตน วุตฺตํ อุปริปณฺณาสเก พาลปณฺฑิตสุตฺเต[๒] ตีณีมานิ ภิกฺขเว พาลสฺส พาลลกฺขณานิ พาลนิมิตฺตานิ พาลาปทานานิ กตมานิ ตีณิ อิธ ภิกฺขเว พาโล ทุจฺจินฺติตจินฺตี จ โหติ ทุพฺภาสิตภาสี จ ทุกฺกฏกมฺมการี จาติ ฯ

[๑๘] ปณฺฑิตา นาม เย เกจิ ปาณาติปาตาเวรมณีอาทิทส-กุสลกมฺมปถสมนฺนาคตา สตฺตา ฯ อปิจ พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธอสีติ-มหาสาวกา อญฺเญ จ ตถาคตสาวกา อตีเต สุเนตฺตสตฺถาอกิตฺติ-

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๓๗. ๒. ม. อุ. ๑๔/๓๑๑.

ตาปสาทโย จ ปณฺฑิตาติ เวทิตพฺพา ฯ สพฺเพปิ เต อตฺเถสุ ปญฺญาคติยา คมนโต ปณฺฑิตาติ วุจฺจนฺติ ฯ เตนฏฺฐกถายํ[๑] ปณฺฑนฺตีติ ปณฺฑิตา ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิเกสุ อตฺเถสุ ญาณ-คติยา คจฺฉนฺตีติ อธิปฺปาโยติ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ ปฑิ คติยํ สุขุเมสุปิ อตฺเถสุ ปณฺฑติ คจฺฉติ ทุกฺขาทีนํ ปีฬนาทิกํปิ อาการํ ชานาตีติ ปณฺฑา ปณฺฑาย อิโต คโต ปวตฺโตติ ปณฺฑิโต อถวา สญฺชาตา ปณฺฑา เอตสฺสาติ ปณฺฑิโต ปณฺฑติ ญาณคติยา คจฺฉตีติ ปณฺฑิโตติ วุตฺตํ ฯ ปณฺฑิตลกฺขณานิ ตุ ตีณิมานิ ภิกฺขเว ปณฺฑิตสฺส ปณฺฑิตลกฺขณานิ ปณฺฑิตนิมิตฺตานิ ปณฺฑิตาปทานานิ กตมานิ ตีณิ อิธ ภิกฺขเว ปณฺฑิโต สุจินฺติตจินฺตี จ โหติ สุภาสิตภาสี จ สุกตกมฺมการี จาติ เอวํ พาลปณฺฑิตสุตฺเต[๒] วุตฺตานํ สุจินฺติตจินฺตนาทีนํ วเสน เวทิตพฺพานิ ฯ สุจินฺติตจินฺตีติอาทิ จ มโนสุจริตาทิวเสน โยเชตพฺพนฺติ ฯ

[๑๘] อปโร นโย ฯ

ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโก

อตฺถาภิสมยา ธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตีติ

เอวํ โกสลสํยุตฺเต[๑] อุโภอตฺถสุตฺเต วุตฺตตฺตา เย เทฺว อตฺเถ ปฏิลภนฺติ ตทตฺถปฺปฏิลาภาย ปฏิปชฺชนฺติ เต ปณฺฑิตา นาม ฯ เย เทฺว อตฺเถ ฉินฺทนฺติ เทฺว อนตฺเถ อาทิยนฺติ เต พาลา นาม ฯ เต หิ เทฺว อนตฺเถ ลนฺตีติ พาลา เทฺว อตฺเถ ลุนนฺตีติ

๑. ป. โช. ขุ. ๑๓๗. ๒. ม. อุ. ๑๔/๓๒๑. ขุ. สํ. ส. ๑๕/๑๓๐.

พาลาติ จ วุจฺจนฺติ ฯ ทฺวิสทฺทุปฺปโท ลา อาทาเนติ ภูวาทิคณิโก ลุ เฉทเนติ กียาทิคณิโก ฯ

[๒๐] ตตฺถ ปณฺฑิตาว เสวิตพฺพา น พาลา ปูติมจฺฉสทิสา หิ พาลา ปูติมจฺฉพนฺธปตฺตสทิโส ตํเสวโก วิญฺญูนํ ฉฑฺฑนียตํ ชิคุจฺฉนียตญฺจ ปตฺโต ฯ ตครมาลาทิคนฺธภณฺฑสทิสา ปณฺฑิตา ตครมาลาทิคนฺธภณฺฑปลิเวจนปตฺตสทิโส ตํเสวโก วิญฺญูนํ ภาวนียตํ มนุญฺญตญฺจ ปตฺโต ฯ โย หิ ยํ เสวติ โส ตํคติโกว ฯ อิมสฺส ปนตฺถสฺส ทีปนตฺถํ สุวโปตกาทิวตฺถุ กเถตพฺพํ ฯ

[๒๑] อตีเต กิร สานุปพฺพเต สิมฺพลีวเน เทฺว ภาตโร สุวโปตกา อเหสุํ ฯ ปพฺพตสฺส ปน อุปริวาเต ปญฺจโจรสตนิวาโส คาโม อโหสิ อโธวาเต ปญฺจอิสิสตนิวาโส อสฺสโม ฯ สุวโปตกานํ ปกฺขานิกฺขมนกาเล วาตมณฺฑลิกา อุฏฺฐาสิ ฯ เต ตาย ปหฏา วิสุํ ปตึสุ ฯ ตตฺเถโก โจรคามเก อาวุธนฺตเร ปติตฺวา ตตฺถ ปติตตฺตา สตฺติคุมฺโพติ โจเรหิ กตนาโม เตสมนฺตเร วฑฺฒิ ฯ เอโก อสฺสเม วาลุกาตเล ปุปฺผนฺตเร ปติตฺวา ตตฺถ ปติตตฺตา ปุปฺผโกติ อิสีหิ กตนาโม เตสมนฺตเร วฑฺฒิ ฯ ตทา อุตฺตรปญฺจาลนคเร ปญฺจาโล นาม ราชา สพฺพาลงฺการภูสิโต รถมภิรุหิตฺวา มิควธาย วนํ คนฺตฺวา ยสฺส ปสฺเสน มิโค ปลายติ ตสฺเสว คีวาติ วตฺวา รถา โอรุยฺห ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ธนุมาทาย อฏฺฐาสิ ฯ อเถโก เอณิมิโค มนุสฺเสหิ วนคุมฺเพสุ โปถิยมาเนสุ อุฏฺฐาย คมนมคฺคํ โอโลเกนฺโต รญฺโญ ฐิตฏฺฐานสฺเสว วิวิตฺตตํ ทิสฺวา ตทภิมุโข

ปกฺขนฺทิตฺวา ปลายิ ฯ มนุสฺสา รญฺญา สทฺธึ เกพึ กรึสุ ฯ โส อิทานิ ตํ คเหสฺสามีติ รถมารุยฺห เวเคน มิคํ อนุพนฺธิ ฯ ตํ ปุริสา อนุพนฺธิตุํ นาสกฺขึสุ ฯ ราชา สารถิทุติโย มิคํ อทิสฺวา นิวตฺโต โจรคามสมีเป รมณียาย กนฺทราย นหายิตฺวา จ ปิวิตฺวา จ รุกฺขจฺฉายาย นิปชฺชิ ฯ

ตทา สพฺเพ โจรา อรญฺญเมว ปวิฏฺฐา อนฺโตคาเม เอเกน ภตฺตการเกน สทฺธึ สตฺติคุมฺโพ โอหิยิ ฯ สตฺติคุมฺโพ คามโต นิกฺขมิตฺวา ตถานิปนฺนํ ราชานํ ทิสฺวา คามํ ปวิสิตฺวา ราชานํ มาเรตฺวา วตฺถาภรณานิสฺส คเหตฺวา นํ ปาเท คเหตฺวา กฑฺฒิตฺวา เอกมนฺเต สาขาหิ ปฏิจฺฉาเทสฺสามาติ ภตฺตการเกน สทฺธึ มนุสฺสภาสาย กเถสิ ฯ ราชา ปพุชฺฌิตฺวา ตํ กถํ สุตฺวา สปฺปฏิภยมิทํ ฐานนฺติ ภีโต รถมารุยฺห ตโต ปลายิตฺวา อิสีนมสฺสมํ ปตฺโต ฯ

ตทา อิสโย ผลาผลตฺถาย คตา ปุปฺผโกว อสฺสเม อจฺฉิ ฯ โส ราชานํ ทิสฺวา

[๒๒] สฺวาคตนฺเต มหาราช อโถ เต อทุราคตนฺตฺยาทินา ปฏิสณฺฐารมกาสิ ฯ ราชา ตสฺส ปฏิสณฺฐาเร ปสีทิตฺวา

ภทฺทโก วตายํ ปกฺขี ทฺวิโช ปรมธมฺมิโก

อเถโส อิตโร ปกฺขี สุโว ลุทฺทานิ ภาสตีติ

ปุปฺผกํ ปสํสิตฺวา อิตรํ นินฺทิ ฯ ตํ สุตฺวา ปุปฺผโก มหาราช อหนฺเตน สห เอกมาตุโก โส ปน อสาธูนํ สนฺติเก สํวฑฺโฒ เตหิ โจรธมฺเมน วินีโต อหํ สาธูนํ สนฺติเก สํวฑฺโฒ เตหิ

อิสิธมฺเมน วินีโต ตสฺมา อุโภ มยํ ธมฺเมน นานา โหมาติ วตฺวา รญฺโญ ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

[๒๓] ยํ ยญฺหิ ราช ภชติ   สนฺตํ วา ยทิวา อสํ
สีลวนฺตํ วิสีลํ วา   วสํ ตสฺเสว คจฺฉติ ฯ
ยาทิสํ กุรุเต มิตฺตํ   ยาทิสญฺจุปเสวติ
สเว ตาทิสโก โหติ   สหวาโส หิ ตาทิโส ฯ
เสวมาโน เสวมานํ   สมฺผุฏฺโจ สมฺผุสํ ปรํ
สโร ทุฏฺโจ กลาปํว   อลิตฺตมุปลิมฺปติ
อุปเลปภยา ธีโร   เนว ปาปสขา สิยา ฯ
ปูติมจฺฉํ กุสคฺเคน   โย นโร อุปนยฺหติ
กุสาปิ ปูตี วายนฺติ   เอวํ พาลุปเสวนา ฯ
ตครญฺจ ปลาเสน   โย นโร อุปนยฺหติ
ปตฺตาปิ สุรภี วายนฺติ   เอวํ ธีรุปเสวนา ฯ
ตสฺมา ปตฺตปุฏสฺเสว   ญตฺวา สมฺปากมตฺตโน
อสนฺเต นุปเสเวยฺย   สนฺเต เสเวยฺย ปณฺฑิโต
อสนฺโต นิรยํ เนนฺติ   สนฺโต ปาเปนฺติ สุคฺคตินฺติ ฯ

[๒๔] ตตฺถ สนฺตนฺติ สปฺปุริสํ ฯ อสนฺติ อสปฺปุริสํ ฯ เสวมาโนติ อาจริโย ฯ เสวมานนฺติ อนฺเตวาสิกํ ฯ

สมฺผุฏฺโจติ อนฺเตวาสินา สมฺผุฏฺโจ อาจริโย ฯ สมฺผุสํ ปรนฺติ ปรํ อาจริยํ สมฺผุสนฺตํ อนฺเตวาสึ ฯ

อลิตฺตนฺติ ปาปธมฺเมน อลิตฺตํ ตํ อนฺเตวาสึ โส อาจริโย

ลิมฺปติ สรกลาปํ ทุฏฺโฐ วิสปีโต สโร วิย ฯ พาลูปเสวี หิ ปาปกมฺมํ อกโรนฺโตปิ พาลูปเสวีติ อวณฺณํ อกิตฺตึ ลภติ เตน วุตฺตํ เอวํ พาลูปเสวนาติ ฯ ธีรูปเสวี ปณฺฑิโต ภวิตุํ อสกฺโกนฺโตปิ กลฺยาณมิตฺตเสวีติ คุณกิตฺตึ ลภติ เตน วุตฺตํ เอวํ ธีรูปเสวนาติ ฯ

ปตฺตปุฏสฺเสวาติ ตคราทิคนฺธชาตปลิเวธนปณฺณสฺเสว ฯ

สมฺปากนฺติ กลฺยาณมิตฺตสํสคฺควเสน อตฺตโน ปริปกฺกภาวํ ญตฺวา ฯ

สนฺโตติ สมฺมาทิฏฺฐิกา อตฺตานํ นิสฺสิเต สตฺเต สคฺคเมว ปาเปนฺตีติ ฯ

ราชา ตสฺส ธมฺมกถาย ปสีทิตฺวา อาคเต อิสโย วนฺทิตฺวา ภนฺเต มํ อนุกมฺปมานา มยฺหํ นคเร วสถาติ วตฺวา นครํ คนฺตฺวา สุวานํ อภยํ ทตฺวา ตตฺถาคตํ อิสิคณํ อุยฺยาเน วสาเปตฺวา ยาวชีวํ อุปฏฺฐหิตฺวา สคฺคปทํ ปูเรสิ ฯ ปุปฺผโก ปน อรญฺเญ วสนฺโต ยถากมฺมํ คโต ฯ

วีสตินิปาเต สตฺติคุมฺพชาตกวณฺณนายํ สุวกวตฺถุ[1] ฯ

[๒๕] อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺตสฺส รญฺโญ มหิฬามุโข นาม มงฺคลหตฺถี อโหสิ สีลวา อาจารสมฺปนฺโน น กญฺจิ วิเหเฐติ ฯ อเถกทิวสํ รตฺติภาเค โจรา อาคนฺตฺวา ตสฺส สาลาสมีเป นิสีทิตฺวา มนฺตยึสุ เอวํ อุมฺมงฺโค ภินฺทิตพฺโพ เอวํ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๔๓๕. ตทฏฺฐกถา. ๗/๗๗.

เทวตาปริโภคํ อมฺพปกฺกํ กณฺณมุณฺฑทหโต อาคนฺตฺวา ชาเล ลคฺคิ ฯ ชาลํ อุกฺขิปนฺตา ตํ ทิสฺวา รญฺโญ อทํสุ ฯ ราชา กิสฺส ผลมิทนฺติ วนจรเก ปุจฺฉิตฺวา อมฺพผลนฺติ สุตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อฏฺฐึ อตฺตโน อุยฺยาเน โรปาเปตฺวา ขีโรทเกน สิญฺจาเปสิ ฯ รุกฺโข นิพฺพตฺติตฺวา ตติเย สํวจฺฉเร ผลํ อทาสิ ฯ อมฺพสฺส สกฺกาโร มหา อโหสิ ฯ ขีโรทเกน สิญฺจนฺติ คนฺธปญฺจงฺคุลิกํ เทนฺติ มาลา-ทามานิ ปริกฺขิปนฺติ คนฺธเตเลน ปทีปํ ชาเลนฺติ ฯ ปริกฺเขโป ปนสฺส ปฏิสาณิยา อโหสิ ฯ ผลานิ มธุรานิ สุวณฺณวณฺณานิ อเหสุํ ฯ ราชา อญฺเญสํ ราชูนํ อมฺพผลํ เปเสนฺโต องฺกุรนิพฺพตฺตฏฺฐานํ มณฺฑกกณฺฏเกน วิชฺฌิตฺวา เปเสสิ ฯ เตสํ อมฺพํ ขาทิตฺวา อฏฺฐิ โรปิตํ น สมฺปชฺชติ ฯ อเถโก ราชา การณํ ญตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา เอกํ อุยฺยานปาลํ เปเสสิ คจฺฉ ทธิวาหนสฺส อมฺพผลานํ รสํ นาเสตฺวา ติตฺติกภาวํ กโรหีติ ฯ โส สาธูติ ทธิวาหนราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน อุยฺยานปาลตฺตํ อาจิกฺขิตฺวา อตฺตโน อานุภาวํ วณฺเณสิ ฯ ราชา ตํ อตฺตโน อุยฺยานปาลสฺส สนฺติเก วสาเปสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เทฺว ชนา อุยฺยานํ ปฏิชคฺคนฺติ ฯ อธุนาคโต อุยฺยานปาโล อกาลปุปฺผานิ ปุปฺผาเปนฺโต อกาลผลานิ คณฺหาเปนฺโต อุยฺยานํ รมณียํ อกาสิ ฯ ราชา ปสีทิตฺวา โปราณกํ อุยฺยานปาลํ นีหริตฺวา ตสฺเสว อุยฺยานํ อทาสิ ฯ โส อมฺพรุกฺขํ ปริวาเรตฺวา นิมฺเพ จ ผคฺคววลฺลิโย° จ โรเปสิ ฯ อนุปุพฺเพน วฑฺฒึสุ ฯ มูเลหิ

๑. ผคฺคโว ปคฺคโวติ เทฺว ปาฐา ปายโต ทิสฺสนฺติ ฯ

สนฺธิจฺเฉทกกมฺมํ กตฺตพฺพํ อุมฺมงฺคญฺจ สนฺธิจฺเฉทนญฺจ กตฺวา ภณฺฑํ หริตุํ วฏฺฏติ หรนฺเตน มาเรตฺวา ปหริตฺวา จ หริตพฺพํ เอวํ อุฏฺฐาตุํ สมตฺโถ นาม น ภวิสฺสติ โจเรน จ นาม สีลาจาร วนฺเตน° น ภวิตพฺพํ กกฺขเฬน ผรุเสน สาหสิเกน ภวิตพฺพนฺติ ฯ

เต เอวํ มนฺเตตฺวา อญฺญมญฺญํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา คตา ฯ เต เอเตเนว อุปาเยน พหู ทิวเส ตตฺถาคนฺตฺวา มนฺตยึสุ ฯ หตฺถี เตสํ วจนํ สุตฺวา เอเต มํ สิกฺขาเปนฺตีติ สญฺญาย อิทานิ มยา กกฺขเฬน ผรุเสน สาหสิเกน ภวิตพฺพนฺติ จินฺเตตฺวา ตถารูโป อโหสิ ฯ โส ปาโตว อาคตาคตํ หตฺถิโคปกํ โสณฺฑาย คเหตฺวา ภูมิยํ โปเถตฺวา มาเรสิ ฯ มนุสฺสา รญฺโญ อาโรเจสุํ ฯ ราชา เอกํ อมจฺจํ เปเสสิ คจฺฉ ปณฺฑิต ชานาหิ เกน การเณน โส ทุฏฺโฐ ชาโตติ ฯ โส คนฺตฺวา หตฺถิสรีเร โรคํ อทิสฺวา เกเนส ทุฏฺโฐติ อุปธาเรนฺโต อทฺธา อวิทูเร เกสญฺจิ ทุฏฺฐวจนํ สุตฺวา ทุฏฺโฐติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา อตฺถิ นุ โข หตฺถิสาลาย สมีเป รตฺติภาเค เกหิจิ กิญฺจิ กถิตปุพฺพนฺติ หตฺถิโคปเก ปุจฺฉิ ฯ อาม สามิ โจรา อาคนฺตฺวา มนฺตยึสูติ ฯ โส คนฺตฺวา เทว อญฺโญ หตฺถิสฺส สรีเร วิกาโร นตฺถิ โจรานํ กถํ สุตฺวา ทุฏฺโฐ ชาโต อิทานิ สีลวนฺเต สมณพฺราหฺมเณ หตฺถิสาลายํ นิสีทาเปตฺวา สีลาจารกถํ กเถตุํ วฏฺฏตีติ อาห ฯ ราชา ตถา กาเรสิ ฯ เต น โกจิ ปรามสิตพฺโพ น มาเรตพฺโพ สีลาจารสมฺปนฺเนน

๑. สีลาจารยุตฺเตนาติ ทิสฺสติ ฯ

ขนฺติเมตฺตานุทฺทยยุตฺเตน ภวิตุํ วฏฺฏตีติ สีลกถํ กถยึสุ ฯ หตฺถี ตํ สุตฺวา มํ เอเต สิกฺขาเปนฺตีติ สญฺญาย อิโตทานิ ปฏฺฐาย สีลวตา ภวิตพฺพนฺติ จินฺเตตฺวา สีลวา อโหสิ ฯ

เอกนิปาเต มหิฬามุขชาตกวณฺณนายํ มหิฬามุขวตฺถุ[๑] ฯ

[๒๖] อตีเต พาราณสิยํ สาโม นาม ราชา อโหสิ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺโจ ฯ รญฺโญ ปน ปณฺฑโว นาม มงฺคลอสฺโส ตสฺส คิริทตฺโต นาม อสฺสภณฺโฑ ขญฺโช ฯ อสฺโส มุขรชฺชุกํ คเหตฺวา ตํ ปุรโต ปุรโต คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มํ เอส สิกฺขาเปตีติ สญฺญาย ตสฺส อนุสิกฺขนฺโต ขญฺโช อโหสิ ฯ ราชา ตสฺส ขญฺชภาวํ สุตฺวา เวชฺเช เปเสสิ ฯ เต คนฺตฺวา อสฺสสฺส สรีเร โรคํ อปสฺสนฺตา รญฺโญ กถยึสุ โรคมสฺส น ปสฺสามาติ ฯ ราชา โพธิสตฺตํ เปเสสิ คจฺฉ เอตฺถ การณํ ชานาหีติ ฯ โส คนฺตฺวา ขญฺชอสฺสภณฺฑสํสคฺเคน ตสฺส ขญฺชภาวํ ญตฺวา สํสคฺค-โทเสน นาม เอวํ โหติ มหาราชาติ วตฺวา สุนฺทรํ อสฺสภณฺฑํ ลภิตฺวา ยถาโปราโณ ภวิสฺสตีติ อาห ฯ ราชา ตถา กาเรสิ ฯ อสฺโส ปกติภาเว ปติฏฺฐาสิ ฯ

ทุกนิปาเต คิริทตฺตชาตกวณฺณนายํ ปณฺฑววตฺถุ[๒] ฯ

[๒๗] อตีเต พาราณสิยํ ทธิวาหโน นาม ราชา อโหสิ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺโจ ฯ อเถกทิวสํ ราชา มหานทิยํ อุปริ จ เหฏฺฐา จ ชาลํ ฐปาเปตฺวา อุทกํ กีฬิ ฯ เอกํ

๑. ขุ.ชา.๒๗/๙. ตทฏฺฐกถา.๑/๒๗๙. ๒. ขุ.ชา.๒๗/๖๕. ตทฏฺฐกถา.๓/๑๒๙.

สาขาหิ จ สํสฏฺฐา อมฺพสฺส มูลสาขาโย เตน อมธุรสํสคฺเคน ตาวมธุรผโล อมฺโพ ติตฺติโก ชาโต นิมฺพปณฺณสทิสรโส ฯ อุยฺยาน- ปาโล อมฺพผลสฺส ติตฺติกตฺตํ ญตฺวา ปลายิ ฯ ราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา อมฺพผลํ ขาทนฺโต อมฺพยูสํ นิมฺพกสฏํ วิย อชฺโฌหริตุํ อสกฺโกนฺโต กกฺการตฺวา นุฏฺฐหิตฺวา ปณฺฑิต อิมสฺส รุกฺขสฺส โปราณกปริหารโต ปริหานิ นตฺถิ เอวํ สนฺเตปิสฺส ผลํ ติตฺติกํ ชาตํ กึ นุ โข การณนฺติ โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ฯ โส ตสฺส การณํ อาจิกฺขนฺโต

[๒๘] ปุจิมนฺทปริวาโร อมฺโพ เต ทธิวาหน

มูลํ มูเลน สํสฏฺฐํ สาขา สาขํ นิเสวเร

อสาตสนฺนิวาเสน เตนมฺโพ กฏุกปฺผโลติ อาห ฯ

ตตฺถ ปุจิมนฺโท นาม นิมฺพรุกฺโข ฯ สาขาติ ปุจิมนฺทสฺส สาขาโย ฯ สาขํ นิเสวเรติ อมฺพสฺส สาขํ นิเสวนฺติ ฯ

อสาตสนฺนิวาเสนาติ อมธุเรหิ ปุจิมนฺเทหิ สห นิวาเสน ฯ เตนาติ เตน การเณน ฯ กฏุกปฺผโลติ ติตฺติกผโล ชาโตติ ฯ

ตํ สุตฺวา ราชา สพฺเพ ปุจิมนฺเท จ ผคฺคเว จ ฉินฺทาเปตฺวา มูลานิ อุทฺธราเปตฺวา สมนฺตา อมธุรปํสุํ หราเปตฺวา มธุรปํสุํ ปกฺขิปาเปตฺวา ปุน ขีโรทกสกฺขโรทกคนฺโธทเกหิ อมฺพํ สิญฺจาเปตฺวา ปุน โปราณกอุยฺยานปาลสฺเสว อุยฺยานํ นิยฺยาเทสิ ฯ อมฺโพ มธุรสํสคฺเคน ปุน มธุโรว อโหสิ ฯ

ทุกนิปาเต ทธิวาหนชาตกวณฺณนายํ อมฺพวตฺถุ[๑] ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๖๗. ตทฏฺฐกถา. ๓/๑๓๔.

[๒๙] เอวํ นิชฺชีวกวตฺถุมฺปิ อนิฏฺฐสํโยเคน อนิฏฺฐํ อิฏฺฐ-สํโยเคน อิฏฺฐํ ปเคว สชีวเก ฯ เตนาห ทธิวาหนชาตกสฺส อตฺถุปฺปตฺติยํ ภิกฺขเว อสาธุสนฺนิวาโส นาม ปาโป อนตฺถกโร ตตฺถ มนุสฺสภูตานํ ตาว ปาปสนฺนิวาสสฺส อนตฺถกรณตาย กึ วตฺตพฺพํ ปุพฺเพ อสาเตน อมธุเรน นิมฺพรุกฺเขน สทฺธึ สนฺนิ-วาสมาคมฺม มธุรรโส ทิพฺพรสปฺปฏิภาโค อเจตโน อมฺพรุกฺโขปิ อมธุโร ติตฺติโก ชาโตติ ฯ

[๓๐] อปิจ อสิหตฺถอมิตฺตา วิย พาลา ปิยญาตกา วิย ปณฺฑิตา ฯ ตถา หิ ภควา เวสาลิยา ทกฺขิณปสฺเส อวิทูเร จิตํ เวฬุวคามกํ โคจรคามํ กตฺวา วิหรนฺโต อุปฺปนฺนโลหิตปฺปกฺขนฺทิ-กาพาโธ อโหสิ ฯ ตํ ญตฺวา สกฺโก เทวราชา อาคนฺตฺวา สตฺถารํ อุปฏฺฐหนฺโต สตฺถุ สรีรวลญฺชภาชนํ อญฺญสฺส หตฺเถนาปิ ผุสิตุํ อทตฺวา สีเสเยว ฐเปตฺวา คนฺธภาชนํ วิย นีหรติ ฯ โส เอวํ อุปฏฺฐหิตฺวา สตฺถุ ผาสุกกาเล เทวโลกํ คโต ฯ ภิกฺขู อโห สตฺถริ สกฺกสฺส สิเนโห โส ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปหาย อุปฏฺฐหีติ อาหํสุ ฯ สตฺถา สกฺโก ภิกฺขเว อริยานํ ทสฺสนํปิ เตหิ สทฺธึ เอกฏฺฐาเน นิสีทนาทิภาโวปิ เตสํ วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กาตุํ ลภนภาโวปิ สาธูติ อาคนฺตฺวา มํ อุปฏฺฐหีติ ทสฺเสนฺโต ธมฺมปทสฺส สุขวคฺเค สกฺกเทวินฺทวตฺถุมฺหิ[๑] คาถา อภาสิ

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๔๒.

[๓๑] พาลสงฺคตจารี หิ ทีฆมทฺธาน โสจติ
ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา
ธีโร จ สุขสํวาโส ญาตีนํว สมาคโม
ตสฺมา หิ
ธีรญฺจ ปญฺญญฺจ พหุสฺสุตญฺจ
โธรยฺหสีลพฺพตวนฺตมริยํ
ตนฺตาทิสํ สปฺปุริสํ สุเมธํ
ภเชถ นกฺขตฺตปถํว จนฺทิมาติ ฯ

ตตฺถ พาลสงฺคตจารี หีติ หิ สจฺจํ พาเลน สหจารี ปุคฺคโล ฯ

ทีฆมทฺธานนฺติ พาเลน สทฺธึ เอกจฺฉนฺโท หุตฺวา สนฺธิจฺเฉทาทีนิ กโรนฺโต หตฺถจฺเฉทาทิทุกฺขํ ปตฺวา จิรํ กาลํ โสจติ ฯ

สํวาโสติ เอกโต วาโส ฯ อมิตฺเตเนวาติ อสิหตฺถอมิตฺเตน อาสีวิสาทินา วา สทฺธึ สํวาโส วิย ฯ

สพฺพทาติ นิจฺจํ ทุกฺโข พาเลหิ สํวาโส ฯ สุโข สํวาโส เอเตนาติ สุขสํวาโส ธีโร ปณฺฑิเตน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน วาโส สุโขตฺยตฺโถ ฯ กิมิว ฯ ญาตีนํวาติ ปิยญาตีนํ สมาคโม สุโข วิย ฯ

ตสฺมา หีติ ยสฺมา พาลสํวาโส ทุกฺโข ปณฺฑิตสํวาโส สุโข ตสฺมา ฯ

ธีรนฺติ ธิติสมฺปนฺนํ ฯ ปญฺญนฺติ โลกิยโลกุตฺตรปฺปญฺญาสมฺปนฺนํ ฯ พหุสฺสุตนฺติ อาคมาธิคมพหุสฺสุตํ ฯ

โธรยฺหสีลพฺพตวนฺตนฺติ อรหตฺตปฺปาปนสงฺขาตาย ธุรวหนตาย โธรยฺหํ สีลวนฺตํ ธูตงฺควนฺตญฺจ ฯ

อริยนฺติ กิเลสโต อารกา ฐิตํ ฯ สุเมธนฺติ โสภณปฺปญฺญํ ฯ นกฺขตฺตปถํวาติ นกฺขตฺตานํ ปถภูตํ อากาสํ ภชนฺโต จนฺทิมา จนฺทวิมานํ วิยาติ ฯ

[๓๒] โพธิสตฺโตปิ หิมวนฺตปฺปเทเส ตาปโส หุตฺวา วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตํ อรญฺญา นิกฺขมฺม มนุสฺสปเถ คนฺตฺวา วสิตุกามํ อตฺตโน ปุตฺตํ ตาปสกุมารํ โอวทนฺโต นวกนิปาเต หลิทฺทราคชาตเก[๑] อิมา คาถา อภาสิ

ยสฺส กาเยน วาจาย มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏํ
อุรสีว ปติฏฺฐาย ตํ ภเชหิ อิโต คโต
โย จ ธมฺเมน จรติ จรนฺโตปิ น มญฺญติ
วิสุทฺธการึ สปฺปญฺญํ ตํ ภเชหิ อิโต คโต
หลิทฺทราคํ กปิจิตฺตํ ปุริสํ ราควิราคินํ
ตาทิสํ ตาต มา เสวิ นิมฺมนุสฺสํปิ เจ สิยา
อาสีวิสํว กุปฺปิตํ มิฬฺหลิตฺตํ มหาปถํ
อารกา ปริวชฺเชหิ ยานีว วิสมํ ปถํ
อนตฺถา ตาต วฑฺฒนฺติ พาลํ อจฺจูปเสวโต
มาสฺสุ พาเลน สงฺคญฺฉิ อมิตฺเตเนว สพฺพทา

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๖๔. ตทฏฺฐกถา. ๕/๓๙๔.

ตนฺตาหํ ตาต ยาจามิ กรสฺสุ วจนํ มม

มาสฺสุ พาเลน สงฺคญฺฉิ ทุกฺโข พาเลหิ สงฺคโมติ ฯ

ตตฺถ อุรสีวาติ มาตุ อุรสฺมา ชาตปุตฺโต วิย ปติฏฺจาย ปติฏฺจหิตฺวา ฯ ตฺวํ เอวํ ปติฏฺจหิตฺวา อตฺตโน มาตรํ วิย มญฺญมาโน ตํ ภเชยฺยาสีติ อธิปฺปาโย ฯ

ธมฺเมนาติ ติวิธสุจริตธมฺเมเนว ฯ น มญฺญตีติ ตถา จรนฺโตปิ จ อหํ ธมฺมํ จรามีติ มานํ น กโรติ ฯ

วิสุทฺธการินฺติ วิสุทฺธานํ ทสนฺนํ กุสลกมฺมปถานํ การกํ ฯ

หลิทฺทราคนฺติ อถิรจิตฺตตาย หลิทฺทราคสทิสํ ฯ กปิจิตฺตนฺติ กมฺปนจิตฺตํ จญฺจลจิตฺตํ ฯ

ปุริสนฺติ ปุคฺคลํ ราควิราคินนฺติ ราคินญฺจ วิราคินญฺจ รชิตฺวา ตํขณญฺเญว วิรชนสภาวนฺตฺยตฺโถ ฯ

นิมฺมนุสฺสํปิ เจ สิยาติ สเจปิ สกลชมฺพุทีปตลํ นิมฺมนุสฺสํ โหติ โสเวโก มนุสฺโส ติฏฺจติ ตถาปิ ตาทิสํ มา เสวิ ฯ

มิพฺหลิตฺตํ มหาปถนฺติ คูถมกฺขิตํ มหามคฺคํ วิย ฯ ยานีวาติ ยาเนน คจฺฉนฺโต วิย ฯ วิสมนฺติ นินฺนอุนฺนตขาณุปาสาณาทิวิสมํ ฯ

พาลํ อจฺจูปเสวโตติ อปฺปปฺปญฺญํ อติเสวนฺตสฺส ฯ สพฺพทาติ พาเลน สทฺธึ สํวาโส นาม อมิตฺตสํวาโส วิย นิจฺจกาลเมว ทุกฺโข ฯ ตนฺตาหนฺติ เตน การเณน ตํ อหํ ยาจามีติ ฯ

[๓๓] อปิจ เย เกจิ ภยุปทฺทวุปสคฺคา สพฺเพ เต พาลเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชนฺติ ฯ พาโล หิ รชฺชํ วา อุปรชฺชํ วา อญฺญํ

วา ปน มหนฺตํ ฐานํ ปฏฺเฐนฺโต กติปเย อตฺตนา สทิเส มหาธุตฺเต คเหตฺวา เอถ อหํ ตุมฺเห อิสฺสเร กริสฺสามีติ ปพฺพตคหนาทีนิ นิสฺสาย อนฺตนฺเต คาเม ปหรนฺโต อนุปุพฺเพน นิคเมปิ ชนปเทปิ ปหรติ ฯ มนุสฺสา เคหานิ ฉฑฺเฑตฺวา เขมฏฺฐานํ ปฏฺเฐนฺตา ปกฺกมนฺติ ฯ เต นิสฺสาย วสนฺตา ภิกฺขูปิ ภิกฺขุนิโยปิ สกสกฏฺฐานานิ ฉฑฺเฑตฺวา ปกฺกมนฺติ ฯ เตสํ คตคตฏฺฐาเน ภิกฺขาปิ เสนาสนมฺปิ ทุลฺลภํ โหติ ฯ ปพฺพชิเตสุปิ เทฺว พาลา ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ วิวาทํ ปฏฺฐเปตฺวา โจทนํ อารภนฺติ ฯ อิติ โกสมฺพี-วาสิกานํ วิย มหากลโห อุปฺปชฺชติ ฯ เอวํ พาลํ นิสฺสาย จตสฺสนฺนมฺปิ ปริสานํ ภยาทิกํ อาคจฺฉติ ฯ เตนาห ติกงฺคุตฺตเร สพฺพปฺปฐเม ลกฺขณสุตฺเต[๑] เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว นฬาคารา วา ติณาคารา วา อคฺคิ มุตฺโต กูฏาคารานิปิ ฑหติ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตานิ นิวาตานิ ผุสิตคฺคฬานิ ปิหิตวาตปานานิ เอวเมว โข ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ภยานิ อุปฺปชฺชนฺติ สพฺพานิ ตานิ พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ โน ปณฺฑิตโต เย เกจิ อุปทฺทวา ฯเปฯ เย เกจิ อุปสคฺคา อุปฺปชฺชนฺติ สพฺเพ เต พาลโต อุปฺปชฺชนฺติ โน ปณฺฑิตโต อิติ โข ภิกฺขเว สปฺปฏิภโย พาโล อปฺปฏิภโย ปณฺฑิโต สอุปทฺทโว พาโล อนุปทฺทโว ปณฺฑิโต สอุปสคฺโค พาโล อนุปสคฺโค ปณฺฑิโต นตฺถิ ภิกฺขเว ปณฺฑิตโต ภยํ นตฺถิ ปณฺฑิตโต อุปทฺทโว นตฺถิ ปณฺฑิตโต อุปสคฺโคติ ฯ

๑. องฺ. ติก. ๒๐/๑๒๖.

[๓๔] ตตฺถ นพาคารา วาติ นเพหิ ฉนฺนปริจฺฉนฺนา อคารา เสสสมฺภารา ปเนตฺถ รุกฺขมยา โหนฺติ ฯ ติณาคาเรปิ เอเสว นโย ฯ

กูฏาคารานีติ กูฏสงฺคหิตานิ อคารานิ ฯ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตานีติ อนฺโต จ พหิ จ ลิตฺตานิ ฯ

นิวาตานีติ นิวาริตวาตปฺปเวสานิ ฯ ผุสิตคฺคฬานีติ เฉเกหิ วฑฺฒกีหิ กตตฺตา ปิฏฺฐิสงฺฆาตสฺมึ สุฏฺฐุผุสิตกวาฏานิ ฯ ปิหิตวาตปานานีติ ยุตฺตวาตปานานิ ฯ อิมินา ปททฺวเยน กวาฏวาตปานานํ นิจฺจํ ปิหิตตฺตํ อกเถตฺวา สมฺปตฺติเยว กถิตา ฯ อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ ปน ตานิ ปิถิยนฺติ จ วิวริยนฺติ จ ฯ

พาลโต อุปฺปชฺชนฺตีติ พาลเมว นิสฺสาย อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ภยนฺติ จิตฺตุตฺราโส ฯ อุปทฺทโวติ อเนกคฺคตาการโร ฯ อุปสคฺโคติ อุปสฏฺฐาการโร ตตฺถ ตตฺถ ลคฺคนาการโรติ ตพฺพณฺณนา๑ ฯ

[๓๕] ฉนฺนปริจฺฉนฺนาติ นเพหิ ติณจฺฉทนสงฺเขเปน อุปริ ฉาเทตฺวา เตหิเยว ทารุกุฑฺฑกนิยาเมน ปริโต ฉาทิตา ฯ

ภยนฺติ ภีตเจตโส พฺยโธติ อาห จิตฺตุตฺราโสติ ฯ อุปทฺทโวติ อนฺตราโย ฯ ตสฺส ปน วิกฺเขปการณตฺตา วุตฺตํ อเนกคฺคตา-การโรติ ฯ อุปสคฺโคติ อุปสชฺชนํ เทวโตปปีฬาทินา อปฺปฏิการ-วิฆาตาปตฺติ สา ปน ยสฺมา ปฏิการาภาเวน วิหญฺญมานสฺส กิญฺจิ กาตุํ อสมตฺถสฺส โอสีทนการณํ ตสฺมา วุตฺตํ ตตฺถ

๑. มโน. ปู. ๒/๘๖.

ตตฺถ ลคฺคนาการโต ตฏฺฏิกา ฯ

[๓๖] ตสฺมา อคฺคิปฺปทิตฺตํ อคารมิว พาลา เวทิตพฺพา ฯ เต หิ อตฺตโน วจนการกานํ สพฺพภยาทิอาวหนสมตฺถา โหนฺติ ฯ ภเย รกฺขา วิย อนฺธกาเร ปทีโป วิย จ ขุปฺปิปาสาทิทุกฺขาภิภเว อนฺนปานาทิปฺปฏิลาโภ วิย จ ปณฺฑิตา ฯ เต หิ อตฺตโน วจน-การกานํ สพฺพภยาทิวิทฺธํสนสมตฺถาติ ฯ เอวํ พาลานํ ปูติมจฺฉาทินา ปณฺฑิตานญฺจ คนฺธภณฺฑาทินา สทิสตญฺเจว พาลปณฺฑิตสงฺคมานํ สุขทุกฺขตญฺจ ญตฺวา ปณฺฑิตาเอว เสวิตพฺพา น พาลา ฯ ภควาปิ ฉนฺนตฺเถรํ โอวทนฺโต ธมฺมปทสฺส ปณฺฑิตวคฺเค อิมํ คาถมาห

[๓๗] น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปุริสาธเม
ภเชถ มิตฺเต กลฺยาเณ ภเชถ ปุริสุตฺตเมติ[๑]

ตตฺถ ภเชติ ภเชยฺย ปยิรุปาเสยฺย ปณฺฑิโต ฯ ปุริสาธเมติ ปุริสหีเน ลามกปุคฺคเล ฯ ภเชถาติ ภเชยฺย ฯ เอตฺถ จ เย กายทุจฺจริตาทีสุ อภิรมนฺติ เต ปาปมิตฺตา นาม ฯ เย ปน สนฺธิจฺเฉทาทิเก วา เอกวีสติอเนสนาทิเภเท[๒] วา อฏฺฐาเน นิโยเชนฺติ เต ปุริสาธมา นาม ฯ อุโภปิ วา เอเต ปาปมิตฺตา เจว ปุริสาธมา จ ฯ ตพฺพิปรีตา กลฺยาณมิตฺตา เจว ปุริสุตฺตมา จาติ ฯ

[๓๘] เอกวารมฺปิ หิ ปณฺฑิตเสวนา อตฺตรกฺขา โหติ สุจิรมฺปิ พาลเสวนา น อตฺตรกฺขา ฯ ตถา หิ นนฺทพฺราหฺมโณ ตกฺกสิลโต

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๒๕. ๒. ป. โช. ขุ. ๒๖๕.

วีสติโยชนสตมตฺถเก อินฺทปตฺถนครํ คนฺตฺวา มหาสุตโสมสฺส รญฺโญ ธมฺมํ เทเสนฺโต มหาสุตโสมชาตเก๑ อิมํ คาถมาห

สกิเทว สุตโสม สพฺภิ โหติ สมาคโม
สา นํ สงฺคติ ปาเลติ นาสพฺภิ พหุ สงฺคโมติ ฯ

ตตฺถ สกิเทวาติ เอกวารเมว ฯ สพฺภีติ สปฺปุริเสหิ ฯ สา นํ สงฺคตีติ โส สพฺภิ สมาคโม เอกวารปฺปวตฺโตปิ ตํ ปุคฺคลํ ปาเลติ รกฺขติ ฯ

นาสพฺภิ พหุ สงฺคโมติ อสปฺปุริเสหิ ปน สุจิรมฺปิ กโต สงฺคโม เอกฏฺฐาเน นิวาโส น ปาเลติ น ถาวโร โหตีติ อตฺโถ ฯ

[๓๙] ตสฺมา ปณฺฑิเตเอว เสเวยฺย น พาเล ฯ น เกวลเมว พาเล น เสเวยฺย ปณฺฑิเต เสเวยฺย อถโข กิญฺจิ ปุญฺญํ กตฺวา อิมินา ปุญฺเญนาหํ ปณฺฑิเตเอว ปสฺเสยฺยํ น พาเลติปิ ปฏฺฐนํ กเรยฺย ยถา อกิตฺติปณฺฑิโต ฯ

โส กิร พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุตฺโต หุตฺวา มาตาปิตูสุ มเตสุ สพฺพํ ปหาย อิสิปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อนุปุพฺเพน กปิฬรฏฺฐํ ปตฺวา กปิฬรฏฺฐสมีเป อุยฺยาเน วิหรนฺโต ฌานาภิญฺญา นิพฺพตฺเตตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา นาคทีปสมีเป การทีเป โอตริตฺวา ตตฺถ มหนฺตํ การรุกฺขํ อุปนิสฺสาย ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วิหาสิ ฯ โส อปฺปิจฺฉตาย กตฺถจิ อคนฺตฺวา ตสฺส รุกฺขสฺส ผลกาเล ผลานิ ปตฺตกาเล ปตฺตานิ อุทกสินฺนานิ

๑. ขุ. ชา. ๒๘/๑๓. ตทฏฺฐกถา. ๘/๔๐๕.

ขาทติ ฯ ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหมโหสิ ฯ สกฺโก ตํ การณํ ญตฺวา พฺราหฺมณวณฺเณน ตตฺถ คนฺตฺวา ภิกฺขนฺโต วิย อฏฺฐาสิ ฯ ตาปโส การปตฺตานิ เสเทตฺวา โอตาเรตฺวา สีติภูตานิ ขาทิสฺสามีติ ปณฺณสาลาทฺวาเร นิสินฺโน ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต อตฺตโน อเสเสตฺวาว ตสฺส ภิกฺขาภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ปุน อปจิตฺวา ปีติสุเขเนว ยาเปสิ ฯ สกฺโกปิ ตํ คเหตฺวา โถกํ คนฺตฺวา อนฺตรธายิ ฯ เอเตเนวุปาเยน สกฺโก ตีหํ คโต ฯ ตาปโสปิสฺส ตีหํ สพฺพํ อาหารํ ทตฺวา สยํ นีราหาโร อโหสิ ฯ อถสฺส ตติยทิวเส สกฺโก ปสีทิตฺวา วรํ อทาสิ ฯ โส วรํ คณฺหนฺโต เตรสนิปาเต อกิตฺติชาตเก[๑] อิมํ คาถมาห

[๔๐] พาลํ น ปสฺเส น สุเณ น จ พาเลน สํวเส
พาเลนลฺลาปสลฺลาปํ น กเร น จ โรจเยติ ฯ

ตตฺถ น สุเณติ อสุกฏฺฐาเน นาม วสตีติปิ อิเมหิ กณฺเณหิ น สุเณยฺยํ ฯ

ตํ สุตฺวา สกฺโก ตํ พาลาทสฺสเน การณํ ปุจฺฉนฺโต อิมํ คาถมาห

กึ นุ เต อกรํ พาโล วท กสฺสป การณํ
เกน กสฺสป พาลสฺส ทสฺสนํ นาภิกงฺขสีติ ฯ

ตตฺถ กึ นุ เต อกรนฺติ กึ ตว พาเลน มาตา มาริตา อุทาหุ ปิตา อญฺญํ วา ปน เต กินฺนาม พาโล อนตฺถํ อกริ ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๕๔. ตทฏฺฐกถา. ๖/๑๙๕.

โส ตสฺส การณํ อาจิกฺขนฺโต อาห

อนยํ นยตี ทุมฺเมโธ   อธุรายํ นิยุญฺชติ
ทุนฺนโย เสยฺยโส โหติ   สมฺมา วุตฺโตปิ กุปฺปติ
วินยํ โส น ชานาติ   สาธุ ตสฺส อทสฺสนนฺติ ฯ

ตตฺถ อนยํ นยตีติ อการณํ การณนฺติ คณฺหาติ ปาณาติปาตาทีนิ กตฺวา ชีวิตํ กปฺเปสฺสามีติ เอวรูปานิ อนตฺถกมฺมานิ จินฺเตติ ฯ

อธุรายนฺติ สทฺธาธุรสีลธุรปญฺญาธุเรสุ อโยเชตฺวา อโยเค นิยุญฺชติ ฯ

ทุนฺนโยติ ทุนฺนโยว ตสฺส เสยฺยโส โหติ ฯ ปญฺจ ทุสฺสีลกมฺมานิ สมาทาย วตฺตนเมว เสยฺโย โหตีติ เอวํ โส คณฺหาติ ฯ หิตปฏิปตฺติยา วา ทุนฺนโย เนตุมสกฺกุเณยฺโย โหติ ฯ

สมฺมาติ เหตุนา การเณน วุตฺโตปิ ฯ วินยนฺติ เอวํ อภิกฺกมิตพฺพนฺตฺยาทิกํ อาจารวินยํ น ชานาติ โอวาทญฺจ น สมฺปฏิจฺฉติ ฯ

สาธุ ตสฺสาติ เอเตหิ การเณหิ พาลสฺส อทสฺสนเมว สุนฺทรนฺติ ฯ

ตาปโส ปุนญฺญํ วรํ คณฺหนฺโต อาห

ธีรํ ปสฺเส สุเณ ธีรํ   ธีเรน สห สํวเส
ธีเรนลฺลาปสลฺลาปํ   ตํ กเร ตญฺจ โรจเยติ ฯ

สกฺโก

กึ นุ เต อกรํ ธีโร วท กสฺสป การณํ

เกน กสฺสป ธีรสฺส ทสฺสนํ อภิกงฺขสีติ ปุจฺฉิ ฯ

ตาปโส อาห

นานยํ นยตี ธีโร[๑] อธุรายํ น ยุญฺชติ

สุนโย เสยฺยโส โหติ สมฺมา วุตฺโต น กุปฺปติ

วินยํ โส ปชานาติ สาธุ เตน สมาคโมติ ฯ

[๔๑] ปณฺฑิตทสฺสนมฺปิ หิ สุขํ พาลทสฺสนนฺตุ ทุกฺขํ ฯ เตนาห ภควา สกฺกเทวินฺทวตฺถุมฺหิ

สาหุ ทสฺสนมริยานํ สนฺนิวาโส สทา สุโข

อทสฺสเนน พาลานํ นิจฺจเมว สุขี สิยาติ ฯ

ตตฺถ อริยานนฺติ ภิกฺขเว สปฺปุริสานํ พุทฺธาทีนํ ปณฺฑิตานํ ทสฺสนํ สาหุ สาธุ สุนฺทรํ สุขนฺตฺยตฺโถ ฯ น เกวลํ เตสํ ทสฺสนเมว อถโข เตหิ สทฺธึ เอกฏฺฐาเน นิสีทนาทิภาโวปิ สาธุเยวาติ อาห สนฺนิวาโสตฺยาทึ ฯ

อทสฺสเนนาติ อทสฺสนเหตุ ฯ สุขีติ สุขิโต ปุคฺคโล ฯ สุขนฺติปิ ปาโจ ฯ

[๔๒] พาลทสฺสี หิ พาลวจนํ กโรนฺโต ทุกฺขํ ปปฺโปติ ปณฺฑิตทสฺสี ตุ ปณฺฑิตวจนํ กโรนฺโต สุขํ ฯ วิพฺภนฺติกภิกฺขุ เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

โส กิร มหากสฺสปตฺเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก จตุตฺถชฺฌานลาภี อตฺตโน มาตุลสฺส เคเห วิสภาครูปารมฺมณํ ทิสฺวา ตตฺถ

๑. ปาลิยํ นยํ นยติ เมธาวีติ ปาโจ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

ปฏิพทฺธจิตฺโต วิพฺภมิตฺวา อลสภาเวน เคหา นีหโต ปาปมิตฺตานํ วจนํ คเหตฺวา โจรกมฺเมน ชีวิตํ กโรนฺโต วิจรติ ฯ โส เอกทิวสํ ราชปุริเสหิ คเหตฺวา ปจฺฉาพาหุํ ทฬฺหํ พนฺธิตฺวา จตุกฺเก จตุกฺเก กสาหิ ตาฬิยมาโน ราชคหนครสฺส ทกฺขิณทฺวาเรน อาฆาตนํ นียติ ฯ ตํทิวสํ มหากสฺสโป ปิณฺฑาย นครํ ปวิสิตฺวา ตํ ทิสฺวา พนฺธนํ สิถิลํ กาเรตฺวา ปุพฺเพ ตยา ปริหฏกมฺมฏฺฐานํ ปุน อาวชฺชาหีติ อาห ฯ โส เถรสฺส วจนํ คเหตฺวา ปุน จตุตฺถชฺฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา เตหิ อาฆาตนํ เนตฺวา สูเล อุตฺตาสิโตปิ อาวุเธหิ สนฺตชฺชิโตปิ น ภายติ ฯ ตํ อภายนฺตํ ทิสฺวา ราชปุริสา พิมฺพิสารรญฺโญ กเถสุํ ฯ ราชา วิสฺสชฺเชถ นนฺติ วตฺวา เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสิ ฯ สตฺถา เวฬุวเน นิสินฺโน โอภาสํ ผริตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิ ฯ โส เทสนํ สุตฺวา สูลคฺเคเยว นิสินฺโน ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสนฺโต โสตาปนฺโน หุตฺวา เวหาเสน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา สราชิกาย ปริสาย มชฺเฌเยว อรหตฺตํ ปาปุณีติ ฯ

ธมฺมปทสฺส ตณฺหาวคฺเค วิพฺภนฺติกวตฺถุ ฯ

[๔๓] อปิจ พาลา อตฺตนา ทุคฺคหิเตน อตฺตานญฺจ อตฺตโน วจนการเก จ วินาเสนฺติ ยถา เทวทตฺตาทโย ฯ

เทวทตฺโต กิร สตฺถารํ อนุปฺปพฺพชิตฺวา โปถุชฺชนิกิทฺธิลาภี หุตฺวา อปรภาเค อชาตสตฺตุนา กตลาภสกฺกาโร อโหสิ ฯ โส ลาภสกฺการาภิภูโต อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามีติ ปาปจิตฺตํ

อุปฺปาเทตฺวา สห จิตฺตุปฺปาทา อิทฺธิโต ปริหายิตฺวา เอกทิวสํ เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ภควา ภนฺเต เอตรหิ ชิณฺโณ วุฑฺโฒ มหลฺลโก อปฺโปสฺสุกฺโก ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุญฺชตุ อหํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริหริสฺสามิ นิยฺยาเทถ เม ภิกฺขุสงฺฆนฺติ วตฺวา สตฺถารา เขฬาสิกวาเทน อปสาเทตฺวา ปฏิกฺขิตฺโต อนตฺตมโน สตฺถริ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ปกฺกามิ ฯ โส อปรภาเค อชาตสตฺตุรญฺญา สทฺธึ มนฺเตตฺวา สตฺถุ วธนตฺถํ ธนุคฺคเห เปเสตฺวา เตสุ ปฐมผลํ ปตฺวา นิวตฺตนฺเตสุ สยํ คิชฺฌกูฏํ อารุยฺห สิลํ ปวิชฺฌิตฺวา โลหิตุปฺปาทกมฺมํ กตฺวา ปุน สตฺถุ วธนตฺถเมว นาฬาคิรึ วิชสชฺชาเปนฺโต มาเรตุํ นาสกฺขิ ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปริหีนลาภ-สกฺกาโร โกหญฺเญน ชีวิตุกาโม สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สาธุ ภนฺเต ภิกฺขู ยาวชีวํ อารญฺญกา อสฺสุ ปิณฺฑปาติกา ปํสุกูลิกา รุกฺขมูลิกา มจฺฉมํสํ น ขาเทยฺยุนฺติ ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจิ ฯ สตฺถา นานุชานิ ฯ โส ทุกฺขา มุจฺจิตุกาโม มยา สทฺธึ อาคจฺฉตูติ วตฺวา เย ตสฺส วจนํ คณฺหนฺติ เต คเหตฺวา ปญฺจหิ วตฺถูหิ ลูขปฺปสนฺนํ ชนํ สญฺญาเปนฺโต กุเลสุ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชนฺโต สงฺฆเภทาย ปรกฺกมนฺโต อุโปสถทิวเส อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ นิสีทิตฺวา ยสฺสิมานิ ปญฺจ วตฺถูนิ ขมนฺติ โส สลากํ คณฺหาตูติ วตฺวา ธมฺมวินเย อโกวิเทหิ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ คหิตาย สลากาย สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา คยาสีสวิหารํ คโต ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย นว มาเส คิลาโน หุตฺวา สตฺถารํ ทฏฺฐุกาโม อตฺตโน สาวเกหิ

มญฺจเกนาทาย สาวตฺถึ นีโต เชตวนโต พหิ ชิตํ โปกฺขรณีตีรํ ปตฺวา ตตฺเถว ปฐวึ ปวิสิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

เทวทตฺตวตฺถุ ฯ

[๔๔] อชาตสตฺตุราชาปิ เทวทตฺตํ นิสฺสาย ปิตุฆาตกมฺมกรเณน ทิฏฺฐธมฺเม ลภิตพฺพสฺส ปฐมมคฺคผลสฺสุปนิสฺสยํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา มหาวินาสมฺปตฺโต ฯ

โส กิร อุปราชกาเล เทวทตฺตสฺส อิทฺธิปาฏิหาริเย ปสีทิตฺวา เทวสิกํ สายํ ปาตํ ตสฺส อุปฏฺฐานํ อคมาสิ ฯ อเถกทิวสํ เทวทตฺโต ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุพฺเพ โข กุมาร มนุสฺสา ทีฆายุกา เอตรหิ อปฺปายุกา เตนหิ ตฺวํ ปิตรํ หนฺตฺวา ราชา โหหิ อหํ ภควนฺตํ หนฺตฺวา พุทฺโธ ภวิสฺสามีติ อาห ฯ โส ตสฺส วจนํ คเหตฺวา มชฺฌนฺติกสมเย ฉุริกํ คเหตฺวา อนฺเตปุรํ ปาวิสิ ฯ อมจฺจา ตํ คเหตฺวา อนุยุญฺชิตฺวา ตมตฺถํ รญฺโญ อาโรเจสุํ ฯ ราชา กิสฺส ตฺวํ กุมาร มํ มาเรตุมิจฺฉสีติ ปุจฺฉิ ฯ รชฺเชนมฺหิ เทว อตฺถิโกติ ฯ ราชา ตสฺส รชฺชํ อทาสิ ฯ โส มยฺหํ มโนรโถ นิปฺผนฺโนติ เทวทตฺตสฺส อาโรเจสิ ฯ ตฺวํ สิคาลํ อนฺโต กริตฺวา เภริปริโยนทฺธ-ปุริโส วิย สุกิจฺจการิมฺหีติ มญฺญสิ กติปาเหเนว เต ปิตา ตยา กตํ อวมานํ จินฺเตตฺวา สยเมว ราชา ภวิสฺสตีติ ฯ กึ กโรมิ ภนฺเตติ ฯ ตํ ฆาเตหีติ ฯ นนุ ภนฺเต มยฺหํ ปิตา น สตฺถวชฺโฌติ ฯ อาหารุปจฺเฉเทน นํ มาเรหีติ ฯ โส ปิตรํ กมฺมกรณตฺถํ กตธูมฆร-สงฺขาเต ตาปนเคเห ปกฺขิปาเปตฺวา มม มาตรํ ฐเปตฺวา อญฺญสฺส

ทฏฺฐุํ มา เทถาติ อาห ฯ เทวี สุวณฺณสรเก ภตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา อุจฺฉงฺเคนาทาย ปวิสิตฺวา รญฺโญ อทาสิ ฯ โส เตน ยาเปติ ฯ อชาตสตฺตุ มยฺหํ ปิตา กถํ ยาเปตีติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา มยฺหํ มาตุ อุจฺฉงฺเค กตฺวา ปวิสิตุํ มา เทถาติ อาห ฯ เทวี โมลิยํ ปกฺขิปิตฺวา ปวิสติ ฯ ตมฺปิ สุตฺวา โมลึ พนฺธิตฺวา ปวิสิตุํ มา เทถาติ อาห ฯ เทวี สุวณฺณปาทุกาสุ ภตฺตํ ปกฺขิปิตฺวา ปิทหิตฺวา ปาทุกา อารุยฺห ปวิสติ ฯ ตมฺปิ สุตฺวา ปาทุกา อารุยฺห ปวิสิตุํ มา เทถาติ อาห ฯ เทวี คนฺโธทเกน นหาตฺวา สรีรํ จตุมฺมธุเรน มกฺเขตฺวา ปารุปิตฺวา ปวิสติ ฯ ราชา ตสฺสา สรีรํ เลหิตฺวา ยาเปติ ฯ อตฺตุปกฺกเมน มรณํ อยุตฺตนฺติ ฯ น หิ อริยสาวกา อตฺตานํ วินิปาเตนฺตีติ ฯ อชาตสตฺตุ ปุน ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา อิโต ปฏฺฐาย มยฺหํ มาตุ ปเวสนํ นิวาเรถาติ อาห ฯ เทวี ทฺวารมูเล ฐตฺวา สามิ พิมฺพิสาร อิทํทานิ โว ปจฺฉิมทสฺสนํ นาหํ อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺเห ปสฺสิตุํ ลภามิ สเจ มยฺหํ โทโส อตฺถิ ขมถ เทวาติ โรทิตฺวา นิวตฺติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ราชา นีราหาโร มคฺคผลสุขูปสํหิเตน จงฺกเมน ยาเปติ ฯ อตฺตภาโว จสฺสาปิ อติวิย วิโรจติ ฯ อชาตสตฺตุ กถํ เม ปิตา ยาเปตีติ ปุจฺฉิตฺวา จงฺกเมนาติ สุตฺวา มยฺหํ ปิตุ ปาเท ขุเรน ผาเลตฺวา โลณเตเลหิ มกฺเขตฺวา ขทิรงฺคาเรหิ ปจถาติ นหาปิเต เปเสสิ ฯ เต คนฺตฺวา สาสนํ รญฺโญ อาจิกฺขิตฺวา ตุมฺหากํ รญฺโญ มนํ กโรถาติ วุตฺตา นิสีท เทว มยํ รญฺโญ

อาณํ กโรม มา โน กุชฺฌิตฺถ นยิทํ ตุมฺหาทิสานํ ธมฺมราชูน- มนุจฺฉวิกนฺติ วตฺวา ตถา กรึสุ ฯ ราชา กิร ปุพฺเพ คนฺธปุปฺผาทีหิ ปูชนฏฺฐานเจติยงฺคเณ สอุปาหโน อโหสิ ฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสีทนตฺถาย ปญฺญตฺตํ กฏสารกํ อโธเตหิ ปาเทหิ อกฺกมิ ตสฺสายํ นิสฺสนฺโทติปิ วทนฺติ ฯ ราชา อุปฺปนฺนพลวเวทโน อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม อโห สงฺโฆติ อนุสฺสรนฺโตเยว จวิตฺวา จาตุมฺมหาราชิกเทวโลเก เวสฺสวณสฺส ปริจารโก ชนวสโภ นาม ยกฺโข หุตฺวา นิพฺพตฺติ ตตฺถ พหุลนิพฺพตฺตปุพฺพตาย จิรปริจิตนิกนฺติวเสน ฯ เอวํ โส ปิตรํ ฆาเตตฺวา ปจฺฉา อุปฺปนฺนปิตุสิเนโห โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ตสฺส สรีรกิจฺจํ อกาสิ ฯ

ตโต ปรํ เทวทตฺโต เตน สทฺธึ มนฺเตตฺวา วุตฺตนเยน สตฺถุ วธนตฺถํ ธนุคฺคหปฺเปสนาทิโต ยาว สงฺฆเภทา ปาปํ กตฺวา ปฐวึ ปาวิสิ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา กจฺจิ นุ โข มํปิ ปฐวี คิเลยฺยาติ ภีตตสิโต รชฺชสุขํ น ลภติ สยเน อสฺสาทํ น วินฺทติ กมฺมกรณาภิ- ตุนฺโน เปโต วิย กมฺปมาโน วิจรติ ฯ โส หิ ปฐวิยา คิลิยมานํ วิย อวีจิชาลาย นิกฺขมนฺตํ วิย ปฐวิยํ อุตฺตานกํ นิปชฺชาเปตฺวา อยสูเลหิ โกฏฺฏิยมานํ วิย จ อตฺตานํ สมนุปสฺสิ ฯ เตนสฺส ปหฏกุกฺกุฏสฺเสว กมฺปมานสฺส มุหุตฺตํ อวฏฺฐานํ นาโหสิ ฯ โส สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา ปญฺหญฺจ ปุจฺฉิตฺวา ขมาเปตุกาโมปิ อตฺตโน อปราธมหนฺตตาย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตุํ น สกฺโกติ ฯ โส เอกสฺมึ ปุณฺณมีทิวเส กตฺถ ภควา เอตรหิ วสตีติ ชีวกํ โกมารภจฺจํ

ปุจฺฉิ ฯ อมฺหากํ อมฺพวเนติ ฯ ปุพฺเพ กิร ชีวโก ตตฺถ รตฺติฏฺฐาน-
ทิวาฏฺฐานเลณกุฏิมณฺฑปาทีนิ สมฺปาเทตฺวา สตฺถุ คนฺธกุฏิญฺจ
กาเรตฺวา ตํ อตฺตโน พิมฺพิสาเรน ทินฺนํ อมฺพวนุยฺยานํ วิหารํ
กตฺวา นิยฺยาเทสิ ฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ฯ อถ ราชา ตทเหว
รตฺติภาเค ชีวกํ มคฺคนายกํ กตฺวา ชีวกมฺพวนารามํ คนฺตฺวา สตฺถารํ
วนฺทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส จญฺชลึ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน
สามญฺญผลสุตฺเต[๑] วุตฺตนเยเนว ปญฺหํ ปุจฺฉิ ฯ อถ ภควา อยํ
ราชา ปิตุ มาริตกาลโต ปฏฺฐาย เนว รตฺตินฺทิวํ นิทฺทํ
ลภติ โส หิ นิทฺทายิสฺสามีติ นิมฺมิลิตมตฺเตสฺเยว อกฺขีสุ
สตฺติสตอพฺภาหโต วิย กนฺทมาโนเยว ปพุชฺฌติ อชฺช ปนายํ
มํ อุปสงฺกมิตฺวา อิมิสฺสา เทสนาย สุตกาลโต ปฏฺฐาย นิทฺทํ
อุเปสฺสติ รตนตฺตยสฺส จ สกฺการํ กริสฺสติ โปถุชฺชนิกสทฺธา-
สมฺปนฺโน นาม อิมินา รญฺญา สทิโส น เหสฺสติ เทสนาวสาเน
จ ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐหิสฺสติ ยสฺมา เจส ติสรณํ คโต
ตสฺมา มม สาสนสฺส มหนฺตตาย ยถา นาม โกจิ ปุริสวธํ
กตฺวา ปุปฺผมุฏฺฐิมตฺเตน ทณฺเฑน มุจฺเจยฺย เอวเมส โลหกุมฺภิยํ
นิพฺพตฺติตฺวา อโธ ปตนฺโต ตึสาย วสฺสสหสฺเสหิ กุมฺภีตลํ ปตฺวา
ปุน อุทฺธํ คจฺฉนฺโต ตึสาย วสฺสสหสฺเสหิ กุมฺภีมุขํ ปตฺวา
มุจฺจิสฺสติ อนาคเต จ ชีวิตวิเสโส นาม ปจฺเจกพุทฺโธ หุตฺวา
ปรินิพฺพายิสฺสตีติ อิมํ เตน ธมฺมํ สุตฺวา ลภิตพฺพํ มหานิสํสํ ญตฺวา

๑. ที. สี. ๙/๖๑.

ตสฺส ปญฺหํ พฺยากโรนฺโต สีลกฺขนฺธวคฺเค สามญฺญผลสุตฺตํ เทเสสิ ฯ

เทสนาวสาเน ราชา อุปจฺฉินฺนมคฺคุปนิสฺสยตฺตา โสตาปตฺติผลโต ปริหายิตฺวา อตฺตสนฺนิยฺยาตเนน ติสรณํ อคญฺฉิ ฯ สเจ หิ เตน ปิตา ฆาติโต นาภวิสฺส ตสฺมึเยวาสเน โสตาปนฺโน อภวิสฺส ปาปมิตฺตสํสคฺเคน ปนสฺส มคฺคนฺตราโย ชาโต ฯ เอวํ ราชา สรณํ คนฺตฺวา สตฺถุ สมฺมุขา อตฺตนา กตํ อปราธํ ปกาเสตฺวา สตฺถารํ ขมาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา สิรสิ อญฺชลึ ปติฏฺฐเปตฺวา ยาว ทสฺสนวิสยา สตฺถุ อภิมุโขว ปฏิกฺกมิตฺวา ทสฺสนวิชหนฏฺฐาเน ภูมิยํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ปกฺกามีติ ฯ

สามญฺญผลวณฺณนายํ อชาตสตฺตุวตฺถุ[๑] ฯ

[๔๕] อตีเต ทีฆวิถสฺส ภาตาปิ อตฺตนา ทุคฺคหิเตน จตุพฺพุทฺธนฺตรํ สฏฺฐิโยชนมตฺเตน อตฺตภาเวน อุตฺตาโน ปติโต มหานิรเย ปจฺจติ ฯ ตสฺส ทิฏฺฐิมภิรุจิตานิ ปญฺจ กุลสตานิ ตสฺเสว สหพฺยตํ อุปปนฺนานิ มหานิรเย ปจฺจนฺติ ฯ

อิทมฏฺฐกถายมาคตํ วตฺถุ ฯ

[๔๖] ปูรณกสฺสปาทโย ฉ สตฺถาโรปิ อตฺตนา ทุคฺคหิเตน อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺธา มยนฺติ ปฏิชานนฺตา อตฺตานํ วินาเสนฺติ เตสํ ทิฏฺฐิมภิรุจิตาปิ พหู อนฺธพาลา วินาสํ ปาปุณนฺติ ฯ สพฺเพปิ เหเต ทุคฺคติปรายนาเยว ฯ กสฺมา ปเนเต ปูรณาทินามํ ลภนฺตีติ ฯ วุจฺจเต ฯ

๑. สุ. วิ. ๑/๑๖๙

เอโก กิร อญฺญตรสฺส กุลสฺส เอกูนทาสสตํ ปูรยมาโน ชาโต เตนสฺส ปูรโณติ นามมกํสุ ฯ มงฺคลทาสตฺตา จสฺส สุกตํ ทุกฺกฏนฺติ วทนฺตา นตฺถิ อกตํ วา กตนฺติ ฯ โส กึ มยฺหํ เอตฺถ วาเสนาติ ปลายิ ฯ อถสฺส โจรา วตฺถานิ อจฺฉินฺทึสุ ฯ โส ติณปณฺเณหิ ปฏิจฺฉาเทตตปิ อชานนฺโต นคฺโคว เอกํ คามํ ปาวิสิ ฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา อยํ สมโณ อรหา อปฺปิจฺโฉ นตฺถิ อิมินา สทิโสติ ปูวภตฺตาทีนิ อทํสุ ฯ โส มยฺหํ วตฺถสฺส อนิวตฺถภาเวน อิทํ อุปฺปนฺนนฺติ ตโต ปฏฺฐาย วตฺถํ ลภิตฺวาปิ น นิวาเสสิ ตเทว นคฺครูปํ ปพฺพชฺชํ กตฺวา อคฺคเหสิ ฯ ตสฺส สนฺติเก ปญฺจสตมนุสฺสา ปพฺพชึสุ ฯ โสเยว กสฺสโปติ โคตฺตวเสน นามํ ปฏิลภติ ฯ

เอโก ปน เอกสามิกสฺส ทาโส สกทฺทมาย ภูมิยา เตลฆฏํ คเหตฺวา คจฺฉนฺโต สามิเกน ตาต มา ขลีติ วุตฺโต ปมาเทน ขลิตฺวา สามิกสฺส ภเยน ปลายิตุมารทฺโธ ฯ สามิโก อุปธาวิตฺวา ทุสฺสกณฺณํ อคฺคเหสิ ฯ โส ทุสฺสํ ฉฑฺเฑตฺวา อเจลโก หุตฺวา ปลายิ ฯ เสสํ ปูรณสทิสเมว ฯ โสเยว โคสาลาย ชาตตฺตา โคสาโลติปิ วุจฺจติ ฯ

เอโก ปน อมฺหากํ คณฺฐนกฺกิเลโส นตฺถิ กิเลสคฺคณฺฐ-รหิตา มยนฺติ เอวํ วาทิตาย นิคฺคณฺโฐติ ลทฺธนาโม นาฏสฺส ปุตฺตตฺตา นาฏปุตฺโตติ วุจฺจติ ฯ เอตฺถ จ คณฺฐนกฺกิเลโสติ ปลิพุธนกฺกิเลโส ตสฺส อคาเร ปลิพุธนกิจฺโจ ราคาทิกฺกิเลโส เขตฺตวตฺถุปุตฺตทาราทิวิสโย ฯ

999

พาลปณฺฑิตเสวนาเสวนกถา หน้าที่ 43

เอโก ปน นามวเสน สญฺชโย เวลฏฺฐสฺส ปุตฺตตฺตา เวลฏฺฐปุตฺโตติ จ วุจฺจติ ฯ

เอโก ปน นามวเสน ปกุทฺโธ โคตฺตวเสน กจฺจายโนติ จ วุจฺจติ ฯ สีตุทกํ ปฏิกฺขิตฺตโก เอส ฯ โส หิ วจฺจํ กตฺวาปิ โภชนํ ภุญฺชิตฺวาปิ เกนจิ อสุจินา มกฺขิโตปิ อุทกกิจฺจํ น กโรติ อุณฺโหทกํ วา กญฺชิกํ วา ลภิตฺวา กโรติ นทึ วา มคฺโคทกํ วา อติกฺกมฺม สีลํ เม ภินฺนนฺติ วตฺตวเสน วาลิกาย ถูปํ กตฺวา สีลํ อธิฏฺฐาย คจฺฉติ ฯ เอวรูปนิสฺสิริกลทฺธิโก เอส ฯ

เอโก ปน นามวเสน อชิโต มนุสฺสเกเสหิ กตกมฺพลํ ธาเรตีติ เกสกมฺพโลติ จ วุจฺจตีติ ฯ

สามญฺญผลวณฺณนายํ ฉสฺสตฺถุวตฺถุ๑ ฯ

เอวํ พาลา อตฺตนา ทุคฺคหิเตน อตฺตานญฺจ อตฺตโน วจนการเก จ วินาเสนฺตีติ ฯ

[๔๗] ปณฺฑิตา ปน อตฺตนา สุคฺคหิเตน อตฺตานญฺจ อตฺตโน วจนการเก จ น วินาเสนฺติ วุฑฺฒึ ปาเปนฺติ ยถา พุทฺธาทโย ฯ พุทฺโธ หิ อตฺตนา สุคฺคหิเตน สพฺพคุณาลงฺกตํ สพฺพญฺญุตํ ปตฺโต ตถา สารีปุตฺตาทโย สาวกปารมิญาณาทิคุณชาตํ ปตฺตา ฯ พุทฺธํ ปนาคมฺม อปริมาณา เทวมนุสฺสา อาสวกฺขยํ ปตฺตา พฺรหฺม-โลกญฺจุปปนฺนา สารีปุตฺตตฺเถเร จิตฺตํ ปสาเทตฺวา จตุปจฺจเยน เถรํ อุปฏฺฐหิตฺวา อสีติกุลสหสฺสานิ สคฺเค นิพฺพตฺตึสุ ตถา

๑. สุ. วิ. ๑/๑๘๐.

มหาโมคฺคลฺลานมหากสฺสปาทีสุ สพฺพมหาสาวเกสุ ฯ

[๔๘] อตีเต โพธิสตฺโต สุเนตฺโต นาม คณสตฺถา สุคตึ โอคาหนติตฺถสฺส การโก วิกฺขมฺภนวเสน กาเมสุ วีตราโค อโหสิ ยํ สนฺธาย อถโข ภิกฺขเว สุเนตฺโต สตฺถา สตฺต วสฺสานิ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวติ[๑] สตฺต วสฺสานิ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตฺวา สตฺต สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป นยิมํ โลกํ ปุนาคมิ[๒] สํวฏฺฏมาเน สุทํ ภิกฺขเว โลเก อาภสฺสรูปโค โหติ วิวฏฺฏมาเน โลเก สุญฺญํ พฺรหฺมวิมานํ อุปปชฺชตีติ สตฺตกงฺคุตฺตเร สตฺตสุริยสุตฺเต[๓] วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ เมตฺตจิตฺตํ ภาเวตฺวาติ ติกจตุกฺกชฺฌานิกาย เมตฺตาย สมฺปยุตฺตํ ปณีตํ กตฺวา จิตฺตํ ภาเวตฺวา ฯ จิตฺตสีเสน เหตฺถ สมาธิ วุตฺโตติ เมตฺตาสมาธึ เมตฺตาพฺรหฺมวิหารํ อุปฺปาเทตฺวา เจว วฑฺเฒตฺวา จาติ อตฺโถ ฯ สตฺต สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเปติ สตฺต มหากปฺเป ฯ สํวฏฺฏวิวฏฺฏคฺคหเณเนว สํวฏฺฏฏฺฐายิวิวฏฺฏฏฺฐายิโนปิ คหิตา ฯ

อิมํ โลกนฺติ กามโลกํ ฯ สํวฏฺฏมาเน สุทนฺติ สํวฏฺฏมาเน ฌายมาเน วิปชฺชมาเน สุทนฺติ จ นิปาตมตฺตํ ฯ โลเกติ กปฺเป ฯ

อาภสฺสรูปโคติ ตตฺถ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน อาภสฺสรพฺรหฺมโลกํ อุปคโต สุเนตฺโต ฯ เอเตน เตโชสํวฏฺโฏ ทสฺสิโต ฯ

วิวฏฺฏมาเนติ สณฺฐหมาเน ชายมาเน ฯ สุญฺญนฺติ กสฺสจิ สตฺตสฺส ตตฺถ นิพฺพตฺตสฺส อภาวโต สุญฺญํ ยํ

๑. ปาลิยํ ภาเวสีติ ปาโฐ ฯ ๒. ปุนาคมาสีติ ฯ ฌ. ว. ๓. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๐๖

ปฐมชฺฌานภูมิสงฺขาตํ พฺรหฺมวิมานํ อาทิโต นิพฺพตฺตํ ตํ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน อุปปชฺชติ อุปคจฺฉติ สุเนตฺโตติ อตฺโถ ฯ

ตทา กิร โพธิสตฺโต อฏฺฐสมาปตฺติลาภีปิ สมาโน ตถา สตฺตหิตํ อตฺตโน ปารมิปูรณญฺจ โอโลเกนฺโต ตาสุเอว ทุวีสุ ฌานภูมีสุ นิกนฺตึ อุปฺปาเทตฺวา เมตฺตาพฺรหฺมวิหารวเสน อปราปรํ สํสริ ฯ สุเนตฺตสฺส ปน สตฺถุโน อเนกานิ สาวกสตานิ อเหสุํ ฯ เต สพฺเพ โพธิสตฺตสฺส เทสนํ สุตฺวา ตสฺโสวาเท ปติฏฺฐาย สุคติปรายนา อเหสุํ ฯ เตสุ หิ อปฺเปกจฺเจ พฺรหฺมโลกุปคา อปฺเปกจฺเจ ฉกามาวจรุปคา อปฺเปกจฺเจ ขตฺติยพฺราหฺมณคหปติ-มหาสาลุปคา อเหสุนฺติ ฯ

สุเนตฺตวตฺถุ สตฺตกงฺคุตฺตเร ปุญฺญาภายนสุตฺเต โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๔๙] อตีเต สตฺตสตวาณิชา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุ ฯ นาวา สตฺตเม ทิวเส มหาสมุทฺทมชฺเฌ ภิชฺชิ ฯ อุทกํ อุคฺคณฺฉิ ฯ วาณิชา อตฺตโน อตฺตโน เทวตานํ นามานิ คเหตฺวา อายาจนาทีนิ กรึสุ ภยปฺปตฺตา ฯ เตสํ มชฺเฌ ปเนโก ปุริโส อตฺตโน นาวาภิรุหณทิวเส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทินฺนทานญฺเจว คหิตสรณสีลญฺจ อาวชฺชมาโน อภีโต ว นิสีทิ ฯ อิตเร ตํ อภายนฺตํ ทิสฺวา อภายนการณํ ปุจฺฉึสุ ฯ โส ตํ เตสํ อาจิกฺขิ ฯ กึ ปน สามิ สีลํ อญฺเญสํปิ วฏฺฏตีติ ฯ อาม วฏฺฏตีติ ฯ เตนหิ อมฺหากํปิ เทถาติ ฯ โส เต มนุสฺเส สตํ สตํ กตฺวา สตฺต โกฏฺฐาเส กตฺวา ปญฺจสีลมทาสิ ฯ เตสุ ปฐมํ ชนสตํ โคปฺผกมตฺเต อุทเก

ชิตํ อคฺคเหสิ ทุติยํ ชานุมตฺเต ตติยํ กฏิมตฺเต จตุตฺถํ นาภิมตฺเต ปญฺจมํ ถนมตฺเต ฉฏฺจํ คลปฺปมาเณ สตฺตมํ มุเข โลโณทเก ปวิสนฺเต อคฺคเหสิ ฯ โส เตสํ สีลํ ทตฺวา อณฺณํ ตุมฺหากํ ปฏิสรณํ นตฺถิ สีลเมว อาวชฺเชถาติ อุคฺโฆเสตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติ ฯ เตปิ มรณาสนฺนกาเล คหิตสีลํ นิสฺสาย ตตฺเถว นิพฺพตฺตึสุ ฯ เต สพฺเพ สตํ ธมฺมํ สมาทานวเสน อุลฺลเปตฺวา สคฺคกาเย นิพฺพตฺตตฺตา สตุลฺลปกายิกาติ วุตฺตา ฯ ตตฺถ สพฺเพสํ มชฺเฌ อาจริยสฺส โยชนสติกํ สุวณฺณวิมานํ อนฺเตวาสีนํ ตํ ปริวาเรตฺวา วิมานานิ เตสํ สพฺพเหฏฺจิมํ ทฺวาทสโยชนิกนฺติ เอวํ เตสํ ฆฏาวเสเนว วิมานานิ นิพฺพตฺตึสุ ฯ เต นิพฺพตฺตกฺขเณเยว กมฺมํ อาวชฺเชนฺตา อาจริยํ นิสฺสาย สมฺปตฺติลาภํ ญตฺวา สตฺถุ สนฺติเก อาจริยสฺส วณฺณํ กเถตุกามา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร เชตวนํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ ฯ เตสุ ฉ เทวตา ปฏิปาฏิยา เอเกกํ คาถํ วตฺตุกามา จตุตฺถปาทํ วิสมํ อิตรปาทตฺตยญฺจ เอกสมํ กตฺวา ฉ คาถา อภาสึสุ

สพฺภิเรว สมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ
สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย เสยฺโย โหติ น ปาปิโย ฯ
.... ปญฺญํ ลภติ นาญฺญโต ฯ
.... โสกมชฺเฌ น โสจติ ฯ

๑. โปตฺถเก เตสูติ ทิสฺสติ ฯ

.... ญาติมชฺเฌ วิโรจติ ฯ

.... สตฺตา ติฏฺฐนฺติ สุคฺคตึ ฯ

สพฺภิเรว สมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ

สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย สตฺตา ติฏฺฐนฺติ สาตตนฺติ ฯ

อถาปรา เทวตา กสฺสาปิ นุ โข ภควา สุภาสิตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ สพฺพาสํ โว สุภาสิตํ ปริยาเยน อปิจ มม สุณาถาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

สพฺภิเรว สมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ

สตํ สทฺธมฺมมญฺญาย สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ ฯ

[๕๐] ตตฺถ สพฺภิเรวาติ ปณฺฑิเตหิ สปฺปุริเสหิ เอว ฯ รกาโร ปทสนฺธิกโร ฯ

สมาเสถาติ สห นิสีเทยฺย ฯ เทสนาสีสเมว เจตํ ฯ สพฺพอิริยาปเถ สพฺภิเรว สห กปฺเปยฺยาติ อตฺโถ ฯ

กุพฺเพถาติ กเรยฺย ฯ สนฺถวนฺติ มิตฺตสนฺถวํ ฯ มิตฺตสนฺถโว หิ พุทฺธปจฺเจกพุทฺธสาวเกหิ สทฺธึ กตฺตพฺโพ ตณฺหาสนฺถโว ตุ น เกนจิ สทฺธึ ฯ

สตนฺติ พุทฺธาทีนํ สปฺปุริสานํ ฯ สทฺธมฺมนฺติ ปญฺจสีลทสสีล-จตุสฺสติปฏฺฐานาทิเภทํ สทฺธมฺมํ ฯ อิธ ตุ ปญฺจสีลมธิปฺเปตํ ฯ

อญฺญายาติ ชานิตฺวา ชานนเหตุ ฯ เสยฺโยติ วุฑฺฒิ ฯ น ปาปิโยติ ลามกํ กิญฺจิ น โหติ ฯ

ทุติยคาถายํ ฯ นาญฺญโตติ อญฺญโต อนฺธพาลโต ปญฺญํ น

ลภติ ฯ ตถา หิ วาลิกาทีหิ เตลาทีนิ วิย อนฺธพาลโต ปญฺญา นาม น ลพฺภติ ติลาทีหิ เตลาทีนิ วิย สตํ ธมฺมํ ญตฺวา ปณฺฑิตเมว เสวนฺโต ลภตีติ ฯ

[๕๑] ตติยคาถายํ ฯ โสกมชฺเฌติ โสกวตฺถูนํ โสกานุคตานํ วา สตฺตานํ มชฺฌคโต น โสจติ พนฺธุลเสนาปติสฺส อุปาสิกา วิย ปญฺจนฺนํ โจรสตานํ มชฺเฌ สงฺกิจฺจสามเณโร วิย จ ฯ

กุสินารายํ กิร พนฺธุโล นาม มลฺลราชปุตฺโต ปเสนทิรญฺญา สทฺธึ เอกาจริยกุเล อุคฺคหิตสิปฺโป อโหสิ ฯ โส มลฺลิกํ นาม เทวึ คเหตฺวา กุสินาราโต สาวตฺถึ คนฺตฺวา ปเสนทิรญฺโญ เสนาปติ อโหสิ ฯ มลฺลิกา ตํ ปฏิจฺจ โสฬสกฺขตฺตุํ ยมเก ปุตฺเต วิชายิ ฯ เต สพฺเพปิ สูรา ถามสมฺปนฺนา สพฺพสิปฺปานํ นิปฺผตฺตึ คตา อเหสุํ ฯ เตเสฺวเกโก ปุริสสหสฺสปริวาโร ฯ อเถกทิวสํ กูฏฏฺฏปราชิตา มนุสฺสา พนฺธุลํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา วินิจฺฉยามจฺจานํ กูฏฏฺฏกรณํ ตสฺส อาจิกฺขึสุ ฯ โส วินิจฺฉยํ คนฺตฺวา ตํ อฏฺฏํ ตีเรตฺวา สามิกเมว สามิกํ อกาสิ ฯ มหาชโน สาธุการํ อทาสิ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ ญตฺวา วินิจฺฉยามจฺเจ หราเปตฺวา พนฺธุลสฺเสว วินิจฺฉยํ นิยฺยาเทสิ ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สมฺมา วินิจฺฉินาติ ฯ ตโต โปราณ-วินิจฺฉยกา ลญฺจํ อลภนฺตา อปฺปลาภา หุตฺวา พนฺธุโล รชฺชํ ปฏฺเฐตีติ รญฺโญ ปริภินฺทึสุ ฯ ราชา เตสํ วจนํ คเหตฺวา ปยุตฺตปุริเสหิ ปจฺจนฺตํ ปหราเปตฺวา ปจฺจนฺโต กิร กุปิโต ตว ปุตฺเตหิ สทฺธึ คนฺตฺวา โจเร คณฺหาติ พนฺธุลํ เปเสตฺวา เอตฺเถวสฺส ทฺวตฺตึสาย

ปุตฺเตหิ สทฺธึ สีสํ ฉินฺทถาติ อญฺเญ สมตฺเถ มหาโยเธ เปเสสิ ฯ เต ตถา กรึสุ ฯ ตํทิวสํ มลฺลิกา ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ เทฺว อคฺคสาวเก นิมนฺเตสิ ฯ อถสฺสา ปุพฺพณฺหสมเย สามิกสฺส เต สทฺธึ ปุตฺเตหิ สีสํ ฉินฺทนฺตีติ ปณฺณํ อทํสุ ฯ สา ตํ ญตฺวา กสฺสจิ กิญฺจิ อวตฺวา ปณฺณํ อุจฺฉงฺเค กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆเมว ปริวิสิ ฯ อถสฺสา ปริจาริกา สปฺปิปาฏึ อาหรนฺตี เถรานํ ปุรโต ปาฏึ ภินฺทิ ฯ ธมฺมเสนาปติ เภทนธมฺมํ ภินฺนํ น จินฺเตตพฺพนฺติ อาห ฯ สา อุจฺฉงฺคโต ปณฺณํ นีหริตฺวา อิมํ ปวตฺตึ สุตฺวาปิ น จินฺเตมิ สปฺปิปาฏิยา ภินฺนาย กึ จินฺเตสฺสามิ ภนฺเตติ อาห ฯ เถโร ตสฺสา ธมฺมํ เทเสตฺวา วิหารํ อคมาสิ ฯ สา ทฺวตฺตึสสุณิสา ปกฺโกสาเปตฺวา สามิกา โว นิรปราธา อตฺตโน ปุริมกมฺมผลํ ลภึสุ มา โสจิตฺถ มา จ รญฺโญ โกธํ กริตฺถาติ โอวทิตฺวา ตาสํ โสกปฺปตฺตานํ มชฺเฌ น โสจติ ฯ อยํ นโย ภทฺทสาลชาตกวณฺณนาทีสุ[๑] วุตฺโต ฯ

[๕๒] สงฺกิจฺโจปิ สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุตฺโต สตฺตวสฺสิกกาเล สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ขุรคฺเคเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺโต ฯ โส สามเณรกาเล ตึสาย ภิกฺขูหิ สทฺธึ อรญฺเญ วิหรนฺโต ปญฺจหิ โจรสเตหิ อิมํ มาเรตฺวา เทวตาย พลิกมฺมํ กริสฺสามาติ คเหตฺวา เอกมนฺเต ฐปิโต ตตฺเถว ฌานํ สมาปชฺชิตฺวาว นิสีทิ ฯ โจรเชฏฺโก อคฺคิกรณาทิกํ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๒๔. ตทฏฺฐกถา. ๖/๗๕.

กิจฺจํ กาเรตฺวา อสินา สามเณรสฺส ขนฺธํ ปหริ ฯ อสิ นมิตฺวา ธาราย ธารํ ปหริ ฯ โจรเชฏฺโก ปุน ตํ อุชุกํ กตฺวา ปหริ ฯ อสิ ตาลปตฺตํ วิย เวเจนฺโต ถรุมูลํ คโต ฯ เต สพฺเพ โจรา ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา ตสฺส จ เทสนํ สุตฺวา ปสนฺนา ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา เตน สทฺธึ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ

อยํ นโย ธมฺมปทวณฺณนาทีสุ วุตฺโต ฯ

[๕๓] จตุตฺถคาถายํ ฯ ญาติมชฺเฌ วิโรจตีติ ญาติคณมชฺเฌ อธิมุตฺตกสามเณโร วิย โสภติ ฯ

โส กิร สงฺกิจฺจตฺเถรสฺส ภาคิเนยฺโย โหติ ฯ โส คจฺฉ วสฺสานิ ปุจฺฉิตฺวา เอหิ อุปสมฺปาเทสฺสามิ ตนฺติ เถเรน ปหิโต ปตฺตจีวรมาทาย เชฏฺภคินีคามํ คนฺตฺวา ตตฺถ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วสฺสานิ ปุจฺฉิ ฯ สา นาหํ ชานามิ มาตา โน ชานาตีติ อาห ฯ โส ติฏฺฐ ตุวํ อหํ มาตุ สนฺติกํ คมิสฺสามีติ วตฺวา โจราฏวึ ปาวิสิ ฯ โจรา ตํ คเหตฺวา เอกจฺเจ มาเรม นนฺติ วทึสุ เอกจฺเจ วิสฺสชฺเชมาติ ฯ สามเณโร อหํ เสโข สกรณีโย อิเมหิ สทฺธึ มนฺเตตฺวา โสตฺถิมตฺตานํ กริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สเจ ตุมฺเห มํ มาเรสฺสถ อถ ตํ ญตฺวา อทฺธิกา นาคมิสฺสนฺติ ธนชานิ โว ภวิสฺสตีติ อาห ฯ เต อยํ ยุตฺตํ วทตีติ จินฺเตตฺวา สเจ อญฺเญ ปฏิปเถ ทิสฺวา นาโรเจสฺสสิ คจฺฉาติ วตฺวา อามาติ วุตฺเต ตํ วิสฺสชฺเชสุํ ฯ โส เตหิ วิสฺสชฺชิโต คจฺฉนฺโต มาตา

ปีตาทโย ญาตโยปิ ทิสฺวา เตสมฺปิ นาโรเจสิ ฯ โจรา เต อนุปฺปตฺเต คเหตฺวา วิเหเฐสุ ฯ อถ สามเณรมาตาปิ ปริเทวมานา โจเรหิ ปุฏฺฐา อหํ อธิมุตฺตกสฺส มาตา อยํ ปีตา อิเม ภาตโรติ อาจิกฺขิ ฯ โจรา อยํ สจฺจวาที สมโณติ ปสีทิตฺวา ตสฺส ญาตโย วิชฺสชฺเชตฺวา ตสฺเสว สนฺติเก ปพฺพชึสุ ฯ โส เต อาทาย สงฺกิจฺจตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปรมํ อตฺตนา อุปสมฺปนฺโน ปจฺฉา เต อตฺตโน อนฺเตวาสิเก กตฺวา อุปสมฺปาเทสิ ฯ เต อธิมุตฺตกตฺเถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ

[๕๔] ฉฏฺฐคาถายํ ฯ สาตตนฺติ สตตํ สุขํ วา จิรํ สุขํ วา ติฏฺฐนฺติ ฯ

โวติ ตุมฺหากํ ฯ ปริยาเยนาติ การเณน ฯ สพฺพทุกฺขาติ น เกวลํ เสยฺโย โหติ น จ เกวลํ ปญฺญํ ลภติ โสกมชฺเฌ น โสจติ ญาติมชฺเฌ วิโรจติ สุคติยํ นิพฺพตฺตติ จิรํ สุขํ ติฏฺฐติ อถโข สกลสฺมา วฏฺฏทุกฺขาปิ ปมุจฺจตีติ ฯ

เทวตาสํยุตฺตวณฺณนายํ สมุทฺทวาณิชวตฺถุ[๑] ฯ

เอวํ ปณฺฑิตา อตฺตานญฺจ อตฺตโน วจนการเก จ น วินาเสนฺตีติ ฯ

[๕๕] ตตฺถ ยสฺมา โย พาเล น เสวติ โส ปณฺฑิเต เสวติ นาม โย ปณฺฑิเต เสวติ โส พาเล น เสวติ นาม ตสฺมา ตทุภยมตฺถโต เอกเมว โหติ กิญฺจาเปยฺกํ ยถา ปน

๑. สา. ป. ๑/๖๗.

มคฺคกุสโล ปุริโส มคฺคํ อาจิกฺขนฺโต วามํ มุญฺจ ทกฺขิณํ คณฺหาติ เอวํ อคฺคเหตพฺพํ ปฐมํ วตฺวา ปจฺฉา คเหตพฺพํ วทติ ตตฺถ ยสฺมา โย วามํ มุญฺจติ โส ทกฺขิณํ คณฺหาติ นาม โย ทกฺขิณํ คณฺหาติ โส วามํ มุญฺจติ นาม ตสฺมา ตทุภยมฺปิ อตฺถโต เอกเมว ตถาปิ วามํ มุญฺจาติ อิทํ มา ทกฺขิณํ มุญฺจาติ อิมํ วิปรีตตฺถํปิ วิญฺญาเปตุํ วุตฺตํ ทกฺขิณํ คณฺหาติ อิทํ มา วามํ คณฺหาติ อิมํปิ วิญฺญาเปตุํ วุตฺตํ เอวมิหาปิ อเสวนา จ พาลานนฺติ เอตํ พาลานํ เสวนา อมงฺคลนฺติ อิมํ วิปรีตตฺถํปิ วิญฺญาเปตุํ วุตฺตํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนาติ เอตํ ปณฺฑิตานํ อเสวนา อมงฺคลนฺติ อิมํปิ วิญฺญาเปตุํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ เอวญฺจ กตฺวา ปณฺฑิตเสวนํ ปฐมํ อวตฺวา พาลอเสวนา ปฐมํ วุตฺตา ฯ ยทิ หิ ปณฺฑิตเสวนํ ปฐมํ วเทยฺย น ปณฺฑิตวจเนน พาลตฺโถ วิญฺญายติ ตสฺมึ อวิญฺญาเต พาลเสวนาปิ น วิญฺญายเตว ฯ ยสฺมา จ พาลเสวนํ ปฐมํ วิญฺญาเปตุมิจฺฉติ ตสฺมา พาลอเสวนาเยว ปฐมํ วุตฺตา ฯ อเสวนา จ พาลานนฺติ หิ วทตา พาลเสวนาปิ วิญฺญาปียติ ฯ มคฺคกุสลสทิโส หิ ภควา ตสฺมา วามมคฺคสทิสํ อคฺคเหตพฺพํ ปณฺฑิตอเสวนสงฺขาตํ พาล-เสวนํ ปฐมํ วิญฺญาเปตฺวา ปจฺฉา ทกฺขิณมคฺคสทิสํ คเหตพฺพํ ปณฺฑิตเสวนสงฺขาตํ พาลอเสวนํ วิญฺญาเปสิ ฯ

[๕๖] พาลเสวนาปิ หิ ปราภวเหตุตฺตา อมงฺคลํ เตนาห ภควา

อสนฺตสฺส ปิยา โหนฺติ สนฺเต น กุรุเต ปิยํ

อสตํ ธมฺมํ โรเจติ ตํ ปราภวโต มุขนฺติ[๑] ฯ

ตตฺถ อสนฺตสฺสาติ อสนฺโต ฉสฺสตฺถาราทโย อสปฺปุริสา อสฺส ปุคฺคลสฺส ปิยา โหนฺติ ฯ

สนฺเต น กุรุเต ปิยนฺติ พุทฺธาทโย สปฺปุริเส อตฺตโน ปิเย น กโรติ ฯ เวเนยฺยวเสน เหตุถ สนฺเต ปิยนฺติ วจนเภโท กโต ฯ อสตํ ธมฺโม นาม ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิคตานิ[๒] ทสากุสลกมฺมปถา จ ตํ โรจติ ปิเหติ เสวติ ฯ

ตนฺติ อสนฺตปฺปิยตา สนฺตอปฺปิยตา อสตํ ธมฺมโรจนญฺจ ติวิธํ กมฺมํ ปราภวโต มุขํ ปราภวนฺตสฺส วินสฺสนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส วินาสการณํ วุตฺตํ เอเตน หิ สมนฺนาคโต ปราภวติ ปริหายติ เนว อิธ น หุรํ วุฑฺฒึ ปาปุณาติ ตสฺมา ปราภวโต มุขนฺติ วุจฺจตีติ ฯ

พาลปณฺฑิตเสวนาเสวนกถา ฯ

๑. ขุ. สุ. ๒๕/๓๔๖. ๒. ที. สี. ๙/๔๙.

ปูชากถา

[๕๗] ปูชา นาม อามิสปฺปฏิปตฺติวเสน ทุวิธา โหติ ฯ ตตฺถ ปุปฺผาทินา จตุปฺปจฺจเยน จ ปูชนํ อามิสปูชา นาม ปฏิปตฺติยา ปูชนํ ปฏิปตฺติปูชา นาม ฯ อฏฺฐกถายนฺตุ[๑] ปูชาติ สกฺการ-ครุการมานนวนฺทนาติ วุตฺตํ ฯ ปูชเนยฺยา นาม อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉทโต พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธอริยสาวกา ฯ เต หิ ทกฺขิเณยฺยตฺตา อปฺปกายปิ อตฺตนิ กตาย ปูชาย ทีฆรตฺตํ หิตสุขาวหภาวกรเณน ปูชเนยฺยาติ วุจฺจนฺติ ฯ

ตตฺถ ปูชิยเต ปูชนํ ปูชา ภาเว ยุ ปูชนํ อรหนฺติ ปูชาย อนุจฺฉวิกา โหนฺตีติ ปูชเนยฺยา ปูชารหา ปูชานุจฺฉวิกาติ อตฺโถ ฯ อรหตฺเถ อีเยยฺยาติ สทฺทนีติสุตฺเตน เอยฺยปฺปจฺจโย ฯ อิทานิ ปน ปูชนียานนฺติปิ ปจนฺติ ฯ เตเนว สุตฺเตน อียปฺปจฺจโย ฯ อนีโยติ เกจิ ฯ ตนฺตุ ปูชเนยฺยานนฺติ ปูชารหานนฺติ อฏฺฐกถายํ น สเมติ ฯ

[๕๘] พุทฺธาทีสุ ปูชา จ นาม อปฺปกาปิ ทีฆรตฺตํ หิตสุขาวหา โหติ ฯ สุมนมาลาการาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

ราชคเห กิร เอโก สุมโน นาม มาลากาโร อโหสิ ฯ โส เทวสิกํ ปาโตว อฏฺฐหิ สุมนปุปฺผนาฬีหิ พิมฺพิสารราชานํ อุปฏฺฐหนฺโต อฏฺฐ กหาปเณ ลภติ ฯ โส เอกทิวสํ ปุปฺผานิ คเหตฺวา ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ ฉพฺพณฺณรํสิโย

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๓๗.

วิสฺสชฺเชตฺวา นครํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต ราชา อิมานิ อลภนฺโต มํ ฆาเตตุ วา รฏฺฐโต วา ปพฺพาเชตุ โส หิ มยฺหํ ททนฺโตปิ ทิฏฺฐธมฺเมเยว ชีวิตกปฺปนมตฺตํ ธนํ ทเทยฺย สตฺถุ ปูชา ปน อสงฺเขยฺยผลา ทีฆรตฺตํ หิตสุขาวหา โหติ อิเมหิ สตฺถารํ ปูเชสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อฏฺฐ ปุปฺผนาฬิโย อฏฺฐ มุฏฺฐิโย กตฺวา ขิปิ ฯ ปฐมํ ขิตฺตา หิ เทฺว ปุปฺผมุฏฺฐิโย สตฺถุ อุปริ มาลาวิตานํ หุตฺวา อฏฺฐํสุ ทุติยํ ขิตฺตา เทฺว ทกฺขิณปสฺเส ตติยํ ขิตฺตา เทฺว ปิฏฺฐิปสฺเส จตุตฺถํ ขิตฺตา เทฺว วามปสฺเสติ ตีสุ ปสฺเสสุ ฉ ปุปฺผมุฏฺฐิโย มาลาปฏิจฺฉทา หุตฺวา อฏฺฐํสุ ฯ ปุรโต คมน-ทฺวารมตฺตเมว อโหสิ ฯ ปุปฺผานํ วณฺฏานิ อนฺโต อเหสุํ ปตฺตานิ พหิมุขานิ ฯ สตฺถา รชตปฏฺฏปริกฺขิตฺโต วิย หุตฺวา ปายาสิ ฯ ปุปฺผานิปิ อภิชฺชิตฺวา อปติตฺวา สตฺถารา สทฺธึเยว คจฺฉนฺติ ฐิตฏฺฐาเน ติฏฺฐนฺติ ฯ ตมจฺฉริยํ ทิสฺวา สกลนครํ สงฺขุภิ ฯ อนฺโตนครสฺมึ หิ นวโกฏิมตฺตา ชนา ฯ เตสุ เอโกปิ ภิกฺขํ คเหตฺวา อนิกฺขนฺโต นาม นตฺถิ ฯ มหาชโน อุกฺกุฏฺฐิสหสฺสานิ เจลุกฺเขปสหสฺสานิ จ กโรนฺโต สตฺถารา สทฺธึ วิจริ ฯ มาลากาโร ปน เอวํ สตฺถารํ ปูเชตฺวา โถเมตฺวา วนฺทิตฺวา ตุจฺฉปจฺฉิเมว คเหตฺวา เคหํ นิวตฺติตฺวา กหํ ปุปฺผานีติ ภริยาย ปุฏฺโฐ เตหิ เม สตฺถา ปูชิโตติ อาห ฯ รญฺโญ อิทานิ กึ กริสฺสสีติ ฯ ราชา มํ ฆาเตตุ วา รฏฺฐโต วา ปพฺพาเชตุ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา

สตฺถารํ ปูเชสึ เอวรูปา ปุปฺผปูชา ชาตาติ สพฺพํ ปวตฺตึ
กเถสิ ฯ ภริยา ปนสฺส อนฺธพาลา เอวรูเป อจฺฉริเย ปสาทํ
อกตฺวา ตํ อกฺโกสิตฺวา ราชาโน นาม จณฺฑา สกึ กุทฺธา
พหุมฺปิ อนตฺถํ กโรนฺติ ตยา กตกมฺเมน มยฺหํปิ อนตฺโถ สิยาติ
ปุตฺเต อาทาย ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เตน อตฺตนา จ วุตฺตวจนํ
สพฺพํ กเถตฺวา เตน กตกมฺมํ สุกตํ วา โหตุ ทุกฺกฏํ วา
ตสฺเสว ตํ มยา ตสฺส ฉฑฺฑิตภาวํ ชานาหิ เทวาติ อาห ฯ
ตํ สุตฺวา พิมฺพิสาโร ราชา อโห อยํ อิตฺถี อนฺธพาลา
เอวรูเป คุเณ ปสาทํ น อุปฺปาเทสีติ จินฺเตตฺวา กุทฺโธ วิย
หุตฺวา มยฺหํ อุปฏฺฐานปุปฺเผหิ เตน ปูชา กตาติ ปุจฺฉิตฺวา
อาม เทวาติ วุตฺเต ภทฺทกํ เต กตํ ตํ ฉฑฺเฑนฺติยา มม
ปุปฺเผหิ ปูชากตสฺสาหํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ ชานิสฺสามีติ ตํ อุยฺโยเชตฺวา
เวเคน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารา สทฺธึเยว วิจรติ ฯ สตฺถา
รญฺโญ จิตฺตปฺปสาทํ ญตฺวา มาลาการสฺส คุณํ ปากฏํ กาตุํ
ติคาวุเต นคเร เภริจรณมคฺเคเนว วิจรนฺโต กสฺสจิ ปตฺตํ อทตฺวา
ราชงฺคณํ คนฺตฺวา คณฺหิตุกามสฺส รญฺโญ ปตฺตํ ทตฺวา ราชเคหํ
อปฺปวิสิตฺวา ตตฺเถว นิสีทิตฺวา รญฺญา ปณีตาหาเรน ปริวิสิโต
ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ กตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา คนฺธกุฏึ ปาวิสิ ฯ
ปุปฺผานิปิ สตฺถริ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺติ ติฏฺฐนฺเต ติฏฺฐนฺติ คนฺธกุฏึ
ปวิฏฺเฐ ทฺวารโกฏฺเฐ ปตนฺติ ฯ ราชา ปน สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา
นิวตฺโต มาลาการํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตสฺมึ ปสนฺโน หตฺถิอสฺสทาส-

ทาสิโย สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตนาริโย คามวเร กหาปณสหสฺสานีติ หตฺถิอาทโย สตฺตวิเธ อฏฺจ อฏฺจ เจว มหาปสาธนานิ จสฺส อทาสิ ฯ สตฺถา วิหารํ คนฺตฺวา โก นุ โข ภนฺเต มาลาการสฺส วิปาโกติ อานนฺทตฺเถเรน ปุฏฺโฐ อยํ อานนฺท มยฺหํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ปุปฺผปูชํ กตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ ทุคฺคตึ อคนฺตฺวาว เทวมนุสฺเสสุ สํสริตฺวา สุมโน นาม ปจฺเจกพุทฺโธ ภวิสฺสตีติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต ธมฺมปทสฺส พาลวคฺเค อิมํ คาถมาห

ตญฺจ กมฺมํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา นานุตปฺปติ
ยสฺส ปีติโต สุมโน วิปากํ ปฏิเสวตีติ ฯ

คาถาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ ฯ

สุมนมาลาการวตฺถุ ฯ

[๕๘] เอโก กิร กุลปุตฺโต ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺโต ภควติ ธรมาเน ปุญฺญํ กาตุํ อสกฺโกนฺโต ปรินิพฺพุเต ภควติ ตสฺส เจติยธาตุคพฺเภ กริยมาเน อุภินฺนํ ปริจฺเฉทานมนฺตเร เอกํ สุธาปิณฺฑมทาสิ ฯ โส เตน ปุญฺญกมฺเมน จตฺนนวุติกปฺปานิ เทวมนุสฺเสสฺเยว สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เอกสฺมึ กุลเคเห นิพฺพตฺโต วิญฺญุตํ ปตฺวา สตฺถริ ปสีทิตฺวา ปพฺพชิโต นจิรสฺเสว อรหา อโหสิ ฯ โส สุธาปิณฺฑิยตฺเถโรติ ปญฺญายิตฺถ ฯ โส อตฺตโน ปุพฺพจริตาปทานํ ปกาเสนฺโต อิมา

คาถา อภาสิ

ปูชารเห ปูชยโต   พุทฺเธ ยทิจ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต   ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต   นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ   อิเมตฺตมปิ เกนจิ ฯ
จตุนฺนํปิ จ ทีปานํ   อิสฺสรํ โยธ การเย
เอติสฺสา ปูชนาเยตํ   กลํ นาคฺฆติ โสฬสึ ฯ
สิทฺธตฺถสฺส นรคฺคสฺส   เจติเย อิฏฺจกนฺตเร
สุธาปิณฺโฑ มยา ทินฺโน   วิปฺปสนฺเนน เจตสา ฯ
จตุนฺนวุเต อิโต กปฺเป   ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ   ปฏิสงฺขารสฺสิทํ ผลํ ฯ
อิโต ตึเสว กปฺปมฺหิ   ปฏิสงฺขารสวฺหยา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา   เตรส จกฺกวตฺติโน
ปฏิสมฺภิทา จตสฺโส   วิโมกฺขาปิ จ อฏฺฐิเม
ฉฬภิญฺญา สจฺฉิกตา   กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺติ[๑] ฯ

[๖๐] ตตฺถ ปูชารเหติ ปูชารหา นาม พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธสาวกาจริยุปชฺฌายมาตาปิตุครุอาทโย เต มาลาทีปธูปคนฺธาภรณจตุปฺปจฺจยาทีหิ อภิวนฺทนาทีหิ จ ปูชยโต ปุคฺคลสฺส ปุญฺญนฺติ โยชนา ฯ

อิทานิ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉทวเสน ปูชารเห ทสฺเสตุมาห พุทฺเธ-

๑. ขุ. อ. ๓๒/๑๙๐.

ตฺยาทึ ฯ ตตฺถ พุทฺเธติ สมฺมาสมฺพุทฺเธ ปจฺเจกพุทฺเธ จ ฯ ยทิจ อิติ อถวาตฺยตฺโถ ฯ สาวเกติ พุทฺธสาวเก ฯ ปปญฺจสมติกฺ-กนฺเตติ สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ ฯ ติณฺณโสกปริทฺทเวติ โสกปริเทเว ติณฺเณ อติกฺกนฺเต ฯ

น เกวลเมว ธรมาเน พุทฺธาทโย ปูชยโต ปรินิพฺพุเตปิ เตสํ เจติยปฺปฏิมาทโยปิ ปูชยโต ปุญฺญสฺมึปิ เอเสว นโยติ ทสฺเสตุมาห เต ตาทิเสตฺยาทึ ฯ

ตตฺถ เตติ พุทฺธาทิเก ฯ ตาทิเสติ ยถาวุตฺตคุณวเสน ตาทิคุณยุตฺเต ฯ นิพฺพุเตติ ราคาทินิพฺพุติยา นิพฺพุเต ฯ นตฺถิ กุโต ภวโต วา อารมฺมณโต วา เอเตสํ ภยนฺติ อกุโตภยา ฯ

อิเมตฺตนฺติ อิมํ เอตฺตกนฺติ สงฺขาตุํ สตสหสฺสาทิวเสน สงฺขํ กาตุํ คเณตุํ น สกฺกา ฯ อปิ เกนจีติ เกนจิ มหานุภาเวนาปิ ปุคฺคเลน ฯ ตีรณธารณปูรณวเสน ตีสุ มาเนสุ วา เกนจิ อปิ มาเนน ฯ ตตฺถ ตีรณํ นาม อิทํ เอตฺตกนฺติ นยคฺคาโห ฯ ธารณนฺติ ตุลาคณนา ฯ ปูรณนฺติ อฑฺฒปฺปสตนาฬิกาทีสุ ปูเรตฺวา คณนา ฯ อิทานิ ตํ ปูชํ ทีเปตุํ จตุนฺนํปิ จ ทีปานนฺตฺยาทิมาห ฯ

ตตฺถ ทีปานนฺติ ทฺวิสหสฺสปริตฺตทีปปริวารานํ มหาทีปานํ ฯ อิสฺสรนฺติ ยถาวุตฺเต ทีเป เอกโต กตฺวา สกลจกฺกวาฬคพฺเภ อิสฺสรํ จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรยฺย ฯ

เอติสฺสา ปูชนาเยตนฺติ เจติเย ธาตุคพฺเภ เอกสฺมึ สุธาปิณฺเฑ ปูชนาย เอตํ สกลทีเป สตฺตรตนาทิกํ สกลํ ธนํ ฯ

กลนฺติ เจติเย กตปูชาย โสฬสวาเร โสฬสกฺขตฺตุํ วิภตฺตสฺส โสฬสมโกฏฺฐาสสฺส น อคฺฆตีติ อตฺโถ ฯ

นรคฺคสฺสาติ นรานํ อคฺคสฺส เสฏฺฐสฺส สิทฺธตฺถสฺส ภควโต เจติยธาตุคพฺภมฺหิ สุธากมฺเม กริยมาเน ฯ อิฏฺฐกนฺตเรติ อุภินฺนํ ปริจฺเฉทานํ เวมชฺเฌ ฯ อถวา ปุปฺผธานคฺคฏฺฐานมนฺตเร ฯ ทินฺโนติ ปกฺขิตฺโต ฯ

อปทานสฺส ทสมวคฺเค สุธาปิณฺฑิยตฺเถรวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส พุทฺธวคฺเค สุวณฺณเจติยวตฺถุมฺปิ กเถตพฺพํ ฯ

[๖๑] ภควติ ปรินิพฺพุเต รญฺญา อชาตสตฺตุนา อตฺตนา ปฏิลทฺธา ภควโต สรีรธาตุโย คเหตฺวา ถูเป จ ถูปมเห จ กเต เอกา ราชคหวาสินี อุปาสิกา ปาโตว สรีรํ ปฏิชคฺคิตฺวา สตฺถุ ถูปํ ปูเชสฺสามีติ จตฺตาริ โกสาตกีปุปฺผานิ คเหตฺวา สทฺธาเวเคน สมุสฺสาหิตมานสา มคฺคปริสฺสยํ อนุปธาเรตฺวา ว ถูปาภิมุขี[๑] อคมาสิ ฯ อถ นํ ตรุณวจฺฉา คาวี เวเคน อภิธาวนฺตี สิงฺเคน ปหริตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ ฯ สา ตาวเทว กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติตฺวา สกฺกสฺส เทวรญฺโญ อุยฺยานกีฬาย คจฺฉนฺตสฺส ปริวาร-มชฺเฌ สห รเถน ปาตุรโหสิ ฯ ตํ ทิสฺวา สกฺโก ปุจฺฉนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

ปีตวตฺเถ ปีตทฺธเช ปีตาลงฺการภูสิเต
ปีตจนฺทนลิตฺตงฺเค ปีตอุปฺปลธาริณิ

๑. ถูปาภิมุขินีติ ภวิตพฺพํ ฯ ญ.ว.

ปีตปฺปาสาทสยเน ปีตาเส ปีตโภชเน

ปีตจฺฉตฺเต ปีตรเถ ปีตสฺเส ปีตวีชเน

กึ กมฺมํ อกริ ภทฺเท ปุพฺเพ มานุสเก ภเว

เทวเต ปุจฺฉิตาจิกฺข กิสฺส กมฺมสฺสิทํ ผลนฺติ[๑] ฯ

ตตฺถ ปีตจนฺทนลิตฺตงฺเคติ สุวณฺณวณฺเณน จนฺทเนน อนุลิตฺตสรีเร ฯ ปีตปฺปาสาทสยเนติ สุวณฺณมยปฺปาสาเทน สุวณฺณปริกฺขิตฺตสยเนหิ จ สมนฺนาคเต ฯ เอวํ สพฺพตฺถ เหฏฺฐา อุปริ จ ปีตสทฺเทน สุวณฺณเมว คหิตํ ฯ

[๖๒] อถสฺส สา อาจิกฺขนฺตี อิมา คาถา อภาสิ

โกสาตกี ลตตฺถิ ภนฺเต ติตฺติกา อนภิชฺฌิตา

ตสฺสา จตฺตาริ ปุปฺผานิ ถูปํ อภิหรึ อหํ

สตฺถุ สรีรํ อุทฺทิสฺส วิปฺปสนฺเนน เจตสา

นาสฺส มคฺคํ อเวกฺขิสฺสํ ตทคฺคมนสา สตี

ตโต มํ อวธี คาวี ถูปํ อปฺปตฺตมานสํ

ตญฺจาหํ อภิสญฺเจยฺยํ ภิยฺโย นูน อิโต สิยา

เตน กมฺเมน เทวินฺท มฆวา เทวกุญฺชร

ปหาย มานุสํ เทหํ ตว สหพฺยตมาคตาติ[๒] ฯ

ตตฺถ ลตตฺถีติ ลตา อตฺถิ ฯ ภนฺเตติ สกฺกํ คารเวนาลปติ ฯ อนภิชฺฌิตาติ น อภิกงฺขิตา ฯ

สรีรนฺติ สรีรภูตํ ธาตุํ ฯ อวยเววายํ สมุทายโวหาโร ยถา

๑. ขุ. วิ. ๒๖/๘๑. ๒. ขุ. วิ. ๒๖/๘๒.

ปโฏ ทฬฺโฬ สมุทฺโท ทิฏฺโฐติ จ ฯ

อสฺสาติ โครูปสฺส ฯ มคฺคนฺติ อาคมนมคฺคํ ฯ น อเวกฺขิสฺสนฺติ น โอโลเกสึ ฯ

ตทคฺคมนสา สตีติ ตสฺมึ สตฺถุ ถูเป คตมนา เอว สมานา ฯ ยสฺมา สตฺถุ ถูเป คตมนา เอวาหํ น ตสฺสํ คาวิยํ คตมนา อโหสึ ตสฺมา นาหํ ตสฺสา มคฺคํ โอโลเกสินฺตฺยตฺโถ ฯ ตทงฺค-มนสาติปิ ปาโฐ ฯ ตทงฺเค ตสฺส สตฺถุ องฺเค ธาตุยา มโน เอติสฺสาติ ตทงฺคมนสาตฺยตฺโถ ฯ

ถูปนฺติ เจติยํ ฯ อปฺปตฺตมานสนฺติ อสมฺปตฺตอชฺฌาสยํ ฯ มนสิ ภโวติ หิ มานโส อชฺฌาสโย มโนรโถ ฯ ถูปํ อุปคนฺตฺวา ปุปฺเผหิ ปูเชสฺสามีติ อุปฺปนฺนมโนรถสฺส อสมฺปุณฺณตาย เอวํ วุตฺตํ ฯ ถูเป ปน ปุปฺเผหิ ปูชนจิตฺตํ สิทฺธเมว เยน สา เทวโลเก อุปฺปนฺนา ฯ

ตนฺติ ตํ ปุญฺญํ ฯ จาหนฺติ เจ อหํ ฯ อภิสญฺเจยฺยนฺติ ถูปํ อภิคนฺตฺวา อุปคนฺตฺวา ยถาธิปฺปายํ ปุปฺผปูชเนน สมฺมเทว วิจิเนยฺยํ อุปจิเนยฺยํ ฯ ภิยฺโย นูน อิโตติ ยถาลทฺธสมฺปตฺติโต อุตฺตริตรา สมฺปตฺติ สิยา มญฺเญติ อตฺโถ ฯ

มฆวาติ อาลปนํ ฯ เทวกุญฺชราติ สพฺพพลปรกฺกมาทีหิ วิเสเสหิ เทเวสุ กุญฺชรสทิส ฯ ตพฺพิเสสนํ ฯ สหพฺยตนฺติ สหภาวํ ฯ

[๖๓] ตํ สุตฺวา สกฺโก มาตลิปฺปมุขสฺส เทวคณสฺส ธมฺมํ

เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

ปสฺส มาตลิ อจฺเฉรํ จิตฺตํ กมฺมผลํ อิทํ
อปฺปกํปิ กตํ เทยฺยํ ปุญฺญํ โหติ มหปฺผลํ
นตฺถิ จิตฺเต ปสนฺนมฺหิ อปฺปกา นาม ทกฺขิณา
ตถาคเต จ สมฺพุทฺเธ อถวา ตสฺส สาวเก
เอหิ มาตลิ อมฺเหปิ ภิยฺโย ภิยฺโย มเหม เส
ตถาคตสฺส ธาตุโย สุโข ปุญฺญานมุจฺจโย
ติฏฺฐนฺเต นิพฺพุเต วาปิ สเม จิตฺเต สมํ ผลํ
เจโตปณิธิเหตู หิ สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตึ
พหูนํ วต อตฺถาย อุปฺปชฺชนฺติ ตถาคตา
ยตฺถ การํ กริตฺวาน สคฺคํ คจฺฉนฺติ ทายกาติ[๑] ฯ

ตตฺถ จิตฺตนฺติ วิจิตฺตํ อจินฺเตยฺยํ ฯ กมฺมผลนฺติ เทยฺยธมฺมสฺส อนุฬารตฺเตปิ เขตฺตสมฺปตฺติยา จิตฺตสมฺปตฺติยา จ อจฺจุฬารสฺส ปุญฺญกมฺมสฺส ผลํ ปสฺสาติ โยชนา ฯ

กตนฺติ สกฺการวเสน อายตเน วินิยุตฺตเมว ฯ เทยฺยนฺติ ทาตพฺพวตฺถุ ฯ ปุญฺญนฺติ ปุญฺญกมฺมํ ฯ

อิทานิ ยตฺถ อปฺปกํ กตํ ปุญฺญํ มหปฺผลํ โหติ ตํ ปากฏํ กตฺวา ทสฺเสนฺโต นตฺถิ จิตฺเตติ คาถมาห ฯ

ตตฺถ สมฺพุทฺเธติ สมฺมาสมฺพุทฺเธ ฯ จกาโร ปจฺเจกพุทฺธํ สมุจฺจินาติ ฯ อมฺเหปีติ มยํปิ ฯ มเหม เสติ มหยาม เส ปูชาม เส ฯ เจโตปณิธิเหตู หีติ อตฺตโน จิตฺตสฺส สมฺมเทว ฐปนนิมิตฺตํ

๑. ขุ. วิ. ๒๖/๘๒.

อตฺตสมฺมาปณิธาเนนาติ อตฺโถ ฯ

เอวํ เทเสตฺวา สกฺโก อุยฺยานกีฬายุสฺสาหํ ปฏิปฺปสฺสมฺเภตฺวา ตโต ว ปฏินิวตฺติตฺวา จูฬามณิเจติเย สตฺตาหํ ปูชํ กตฺวา อปรภาเค เทวจาริกํ จรนฺตสฺส อายสฺมโต นารทตฺเถรสฺส ตํ ปวตฺตึ คาถาหิ กเถสิ ฯ เถโร ปฐมสงฺคีติกาเล ธมฺมสงฺคาหกานํ กเถสิ ฯ เถรา ตํ ตถา สงฺคหํ อาโรเปสุนฺติ ฯ

ปีตวิมานวณฺณนายํ โกสาตกีเทวตาวตฺถุ[1] ฯ

เอวํ พุทฺธปูชา ทีฆรตฺตํ หิตสุขาวหา โหตีติ ฯ

[๖๔] อตีเต พาราณสิยํ เอกา ทลิทฺทธีตา มตฺติกํ มทฺทิตฺวา เคหภิตฺตึ ลิมฺเปสิ ฯ อเถโก ปจฺเจกพุทฺโธ อตฺตโน ปพฺภารปริภณฺฑกรณตฺถํ มตฺติกภิกฺขาย นครํ ปวิสิตฺวา ตสฺสา อวิทูเร อฏฺฐาสิ ฯ สา กุชฺฌิตฺวา โอโลเกนฺตี สมณ มตฺติกมฺปิ น ลภสีติ วตฺวา มหนฺตํ มตฺติกปิณฺฑํ ตสฺส ปตฺเต ฐเปสิ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ ตํ คเหตฺวา อคมาสิ ฯ สา ตโต จุตา พาราณสิยา ปาจีนทฺวารคาเม เอกสฺส ทลิทฺทสฺส ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา โอโลกิตตฺตา หตฺถปาทมุขอกฺขินาสานิ ปาปานิ วิรูปานิ อเหสุํ ฯ เตน นํ ปญฺจปาปาเตฺวว สญฺชานึสุ ฯ มตฺติกปิณฺฑผเลน ปนสฺสา สรีรํ ผสฺสสมฺปนฺนํ อโหสิ ฯ

ตทา พโก นาม พาราณสีราชา อโหสิ ฯ โส เอกทิวสํ รตฺตึ อญฺญาตกเวเสน นครํ ปริคฺคณฺหนฺโต ตํ ปเทสํ คโต ฯ ปญฺจปาปาปิ

๑. ขุ. วิ. ๒๖/๘๑.

คามทาริกาหิ สทฺธึ กีฬนฺตึ อชานิตฺวาว รญฺโญ หตฺถํ คณฺหิ ฯ
ราชา ทิพฺพผสฺเสน ผุฏฺโจ วิย สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสกฺโกนฺโต
ผสฺสราครโต กสฺส ธีตาสีติ ปุจฺฉิ ฯ ทฺวารวาสิโนติ ฯ โส ตสฺสา
อสฺสามิกภาวํ ปุจฺฉิตฺวา อหนฺเต สามิโก ภวิสฺสามิ คจฺฉ มาตา-
ปิตโร อนุชานาเปหีติ ฯ สา เคหํ คนฺตฺวา มาตาปิตูนํ อาโรเจสิ ฯ
เต อนุชานึสุ ฯ สา ปจฺจาคนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา ตาย
สทฺธึ เคหํ คนฺตฺวา สํวาสํ วสิตฺวา ปาโตว ราชนิเวสนํ อคมาสิ ฯ
ตโต ปฏฺฐาย โส อญฺญํ อิตฺถึ โอโลเกตุํ อนิจฺฉนฺโต อญฺญาตก-
เวเสน นิวทฺธํ ตตฺถ คจฺฉติ ฯ อเถกทิวสํ ตสฺสา ปิตุ โลหิตปฺ-
ปกฺขนฺทิกา อุทปาทิ ฯ อสมฺภินฺนขีรมธุสกฺขราทิยุตฺโต ปายาโส ตสฺส
เภสชฺชํ ฯ ตํ เต ทลิทฺทตาย อุปฺปาเทตุํ น สกฺโกนฺติ ฯ อถสฺสา
มาตา กึ อมฺม ตว สามิโก ปายาสํ อุปฺปาเทตุํ สกฺขิสฺสตีติ
อาห ฯ สา รญฺโญ อาคตกาเล ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ ราชา ภทฺเท
อิทํ อิสฺสรเภสชฺชํ กุโต ลภิสฺสามาติ วตฺวา ตํ อุปาเยน อนฺเตปุรํ
เนตุกาโม ปุนทิวเส ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ตาทิสํ ปายาสํ ปจาเปตฺวา
เทฺว ปุเฏ กตฺวา เอกสฺมึ จูฬามณึ ปกฺขิปิตฺวา รตฺตึ อาคนฺตฺวา
ภทฺเท ตว ปิตา อชฺช อิมํ ภุญฺชตุ เสฺว อิมนฺติ อาห ฯ สา
ตถา อกาสิ ฯ ตสฺสา ปิตุ โรโค ปฏิปฺปสฺสมฺภิ ฯ ราชา ปุนทิวเส
ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา มุขํ โธวิตฺวา จูฬามณึ เม อาหรถาติ อาห ฯ
น ปสฺสาม เทวาติ ฯ อนฺโตนครโต ยาว พหินครา สพฺพตฺถ
อนฺตมโส ภตฺตปุเฏปิ วิจินาถาติ อาห ฯ ราชปุริสา วิจินนฺตา

ปญฺจปาปาย ฌเร มณึ ทิสฺวา ตสฺสา มาตาปิตโร พนฺธิตฺวา นยึสุ ฯ อถสฺสา ปิตา น มยํ โจรา อยํ มณิ ชามาตรา อาภโตติ อาห ฯ กหํ โสติ ฯ ธีตา เม ชานาตีติ วตฺวา ตํ ปุจฺฉิ ฯ ตาต โส อนฺธกาเร อาคนฺตฺวา อนฺธกาเรเยว ยาติ เตนสฺส รูปํ น ชานามิ หตฺถสมฺผสฺเสน นํ ชานิตุํ สกฺโกมีติ ฯ โส ราชปุริสานํ อาโรเจสิ ฯ เตปิ รญฺโญ อาโรเจสุํ ฯ ราชา อชานนฺโต วิย เตนหิ ตํ อิตฺถึ ราชงฺคเณ อนฺโตสาณิยํ ฐเปตฺวา สาณิยา หตฺถปฺปมาณํ ฉิทฺทํ กตฺวา หตฺถสมฺผสฺเสน โจรํ คณฺหาเปถาติ อาห ฯ เต ตถา กตฺวา สกลนครวาสิโน สนฺนิปาเตสุํ ฯ สา อาคตาคตสฺส ปสาริตหตฺถํ คเหตฺวา อยํ เนโสติ วทติ ฯ มนุสฺสา ตสฺสา ทิพฺพสมฺผสฺสสทิเส ผสฺเส พชฺฌิตฺวา สจายํ ทณฺฑารหา ทณฺฑํ ทตฺวาปิ ทาสกมฺมกรภาวํ อุปคนฺตฺวาปิ เอตํ ฌเร กริสฺสามาติ จินฺตยนฺตา อปคนฺตุํ นาสกฺขึสุ ฯ อถ เน ราชปุริสา ทณฺเฑหิ ปหริตฺวา ปพฺพาเชสุํ[๑] ฯ อุปราชาทโย สพฺเพ อุมฺมตฺตกา วิย ชาตา ฯ อถ ราชา กจฺจิ อหํ ภเวยฺยนฺติ หตฺถํ ปสาเรสิ ฯ สา หตฺถํ คเหตฺวาว โจโร เม คหิโตติ มหาสทฺทมกาสิ ฯ ราชา ยถาภูตํ อาโรเจตฺวา ตํ อภิสิญฺจิตฺวา อคฺคมเหสึ กตฺวา ตสฺสา มาตาปิตูนํ อิสฺสริยํ ทตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อญฺญาปิ อิตฺถิโย น โอโลเกสิ ฯ ตา ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา อนฺตรํ ปริเยสึสุ ฯ อเถกทิวสํ สา ทฺวินฺนํ ราชูนํ อคฺคมเหสิตฺตสฺส สุปิเน

๑. ปลาเปสุํ ฯ

นิมิตฺตํ ทิสฺวา รญฺโญ อาจิกฺขิ ฯ อถ ตา ตํ ญตฺวา สุปินปาฐกานํ ลญฺจํ อทํสุ ฯ เต รญฺญา ปุฏฺฐา มหาราช เทวิยา สพฺพสฺเสต-หตฺถิกฺขนฺเธ นิสินฺนตฺตํ ตุมฺหากํ มรณสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ หตฺถิกฺขนฺธ-คตาย จ จนฺทปรามสนํ ตุมฺหากํ ปจฺจามิตฺตราชานยนสฺสาติ วตฺวา อิทานิ กึ กาตพฺพนฺติ วุตฺเต เทว อิมํ มาเรตุํ น วฏฺฏติ นาวาย นํ ฐเปตฺวา นทิยํ วิสฺสชฺเชตุํ วฏฺฏตีติ วทึสุ ฯ ราชา อาหารวตฺถาลงฺกาเรหิ สทฺธึ รตฺติยํ ตํ นาวาย ฐเปตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิ ฯ

อเถโก ทีปาวาริโก นาม ราชา เหฏฺฐา อุทกกีฬํ กีฬนฺโต อาคตาย นาวาย ตํ ทิสฺวา กา นาม ตฺวํ ปิสาจีสทิสาติ ปุจฺฉิ ฯ สา สิตํ กตฺวา พกสฺส รญฺโญ อคฺคมเหสิตฺตํ กเถสิ ฯ สา กิร ปญฺจปาปาติ สกลชมฺพุทีเป ปากฏา ฯ อถ ราชา ตํ คเหตฺวา ผสฺสราครโต อญฺญาสุ อิตฺถีสุ สญฺญํปิ อกตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิ ฯ ตํ สุตฺวา พโก ราชา นาหนฺตํ ตสฺส ทสฺสามีติ เสนํ สงฺกฑฺฒิตฺวา ตสฺส ปฏิติตฺเถ นิเวสนํ กตฺวา ปณฺณํ เปเสสิ ภริยํ วา เทตุ ยุทฺธํ วาติ ฯ ทีปาวาริโกปิ ยุทฺธสชฺโชว อโหสิ ฯ อุภินฺนํ อมจฺจา อิตฺถึ นิสฺสาย มรณํ อยุตฺตํ ปุริมสามิกตฺตา เอสา พกสฺส ปาปุณาติ นาวาย ลทฺธตฺตา ทีปาวาริกสฺส ตสฺมา เอเกกสฺส เคเห สตฺตาหํ วสตูติ มนฺเตตฺวา เทฺวปิ ราชาโน สญฺญาเปสุํ ฯ เต เทฺวปิ อตฺตมนา หุตฺวา ปฏิติตฺเถ นครานิ มาเปตฺวา วสึสุ ฯ อิติ สา ทฺวินฺนํปิ เตสํ มเหสิตฺตํ กาเรสิ ฯ

กุณาลชาตกวณฺณนายํ ปญฺจปาปาวตฺถุ[๑] ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๘/๑๐๖. ตทฏฺฐกถา ๘/๓๗๘.

[๖๕] อตีเต พาราณสิยํ เอกสฺมึ คามเก เอกา อิตฺถี สหตฺถา กมฺมํ กตฺวา ชีวนฺตี เอกทิวสํ เขตฺตกุฏึ คจฺฉนฺตี อนฺตรามคฺเค เอกสฺมึ สเร ปาโตว ปุปฺผิตํ ปทุมปุปฺผํ ทิสฺวา ตํ สรํ โอรุยฺห ตญฺเจว ปุปฺผํ ลาชปกฺขิปนตฺถาย ปทุมินิปตฺตญฺจ คเหตฺวา เกทาเร สาลิสีสานิ ฉินฺทิตฺวา กุฏิกาย นิสินฺนา ลาเช ภชิตฺวา ปญฺจ ลาชสตานิ คเณสิ ฯ ตสฺมึ ขเณ คนฺธมาทนปพฺพเต นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐิโต เอโก ปจฺเจกพุทฺโธ อาคนฺตฺวา ตสฺสา อวิทูเร อฏฺฐาสิ ฯ สา ตํ ทิสฺวา ลาเชหิ สทฺธึ ปทุมปุปฺผํ คเหตฺวา กุฏิโต โอรุยฺห ลาเช ปจฺเจกพุทฺธสฺส ปตฺเต ปกฺขิปิตฺวา ปทุมปุปฺเผน ปตฺตํ ปิธาย ทตฺวา ปจฺเจกพุทฺเธ โถกํ คเต ปพฺพชิตา นาม ปุปฺเผน อนตฺถิกา อหํ ปุปฺผํ คณฺหิตฺวา ปิลนฺธิสฺสามีติ คนฺตฺวา ปจฺเจกพุทฺธสฺส หตฺถโต ปุปฺผํ คเหตฺวา สเจ อยฺโย ปุปฺเผน อนตฺถิโก อภวิสฺส ปตฺต-มตฺถเก ฐเปตุํ น อทสฺส อทฺธา อสฺส อตฺโถ ภวิสฺสตีติ ปุน จินฺเตตฺวา อนุคนฺตฺวา ปตฺตมตฺถเก ฐเปตฺวา ปจฺเจกพุทฺธํ ขมาเปตฺวา ภนฺเต อิเมสํ เม ลาชานํ นิสฺสนฺเทน ลาชคณนาย ปุตฺตา อสฺสุ ปทุมปุปฺผสฺส นิสฺสนฺเทน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตสฺสฏฺฐาเน เม ปเท ปเท ปทุมปุปฺผํ อุฏฺฐหตูติ ปฏฺฐนํ อกาสิ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ ตสฺสา ปสฺสนฺติยา ว อากาเสน คนฺธมาทนํ คนฺตฺวา ตํ ปทุมํ นนฺทมูลก-ปพฺภาเร ปจฺเจกพุทฺธานํ อกฺกมนโสปาณสมีเป ปาทปุปฺฉนํ กตฺวา ฐเปสิ ฯ สาปิ ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน เทวโลเก นิพฺพตฺติ ฯ นิพฺพตฺตกาลโต ปฏฺฐาย จสฺสา ปเท ปเท มหาปทุมปุปฺผํ อุฏฺฐหิ ฯ

สา ตโต จวิตฺวา ปพฺพตปาเท เอกสฺมึ ปทุมสเร ปทุมคพฺเภ นิพฺพตฺติ ฯ ตํ สรํ นิสฺสาย วสนฺโต เอโก ตาปโส ปาโตว มุขโธวนตฺถาย สรํ คนฺตฺวา ตํ ปุปฺผํ ทิสฺวา อิทํ ปุปฺผํ เสเสหิ มหนฺตตรํ เสสานิ จ ปุปฺผิตานิ อิทํ มกุลิตเมว ภวิตพฺพเมตฺถ การเณนาติ จินฺเตตฺวา โอตริตฺวา ตํ ปุปฺผํ คณฺหิ ฯ ตํ เตน คหิตมตฺตเมว ปุปฺผิตํ ฯ ตาปโส อนฺโตปทุมคพฺเภ นิปนฺนํ ทาริกํ ทิสฺวา ธีตุสิเนหํ ปฏิลภิตฺวา ปทุเมเนว สทฺธึ ปณฺณสาลํ เนตฺวา มญฺจเก นิปชฺชาเปสิ ฯ อถสฺสา ปุญฺญานุภาเวน องฺคุฏฺฐเก ขีรํ นิพฺพตฺติ ฯ โส ตสฺมึ ปุปฺเผ มิลาเต อญฺญํ นวํ ปุปฺผํ อาหริตฺวา ตํ นิปชฺชาเปสิ ฯ อถสฺสา อาธาวนวิธาวเนน กีฬิตุํ สมตฺถกาลโต ปฏฺฐาย ปทวาเร ปทวาเร ปทุมปุปฺผํ อุฏฺฐาสิ ฯ ตาปโส ปทุมวตีติ นามมกาสิ ฯ กุงฺกุมราสิสฺส วิยสฺสา สรีรวณฺโณ อโหสิ ฯ สา อปฺปตฺตา เทววณฺณํ อติกฺกนฺตา มานุสวณฺณํ อโหสิ ฯ ตํ ทิสฺวา พาราณสีรญฺโญ วนจรโก พาราณสึ คนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา ตตฺถ คนฺตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ตาปสสฺส ธีตรํ คเหตฺวา ตตฺเถว กหาปณราสิมฺหิ ตํ ฐเปตฺวา อภิเสกํ กตฺวา ตํ คเหตฺวา อตฺตโน นครํ อาเนตฺวา อาคตกาลโต ปฏฺฐาย เสสิตฺถิโย อโนโลเกตฺวา ตาย สทฺธึเยว รมติ ฯ สํวาสมนฺวาเยว จสฺสา กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐาสิ ฯ ปริปกฺกคพฺภาย จสฺสา คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิ ฯ มหา-ปทุมกุมาโร เอกโกว กุจฺฉิยํ วสิ ฯ อวเสสา เอกูนปญฺจสต-

ทารกา ปน มหาปทุมกุมารสฺส มาตุ กุจฺฉิโต นิกฺขมิตฺวา นิปนฺน-กาเล สํเสทชา หุตฺวา นิพฺพตฺตึสุ ฯ เต สพฺเพปิ อตฺตโน โสฬสวสฺสุทฺเทสิกกาเล เอกโต หุตฺวา อุยฺยาเน ปทุมสญฺฉนฺนาย มงฺคลโปกฺขรณิยา กีฬนฺตา นวปทุมานิ ปุปฺผิตานิ ปุราณปทุมานิ จ วณฺฏโต ปตนฺตานิ ทิสฺวา อิมสฺส ตาว อนุปาทินฺนกสฺส เอวรูปา ชรา กิมงฺคํ ปน อมฺหากํ สรีรสฺส อิทมฺปิ หิ เอวํคติกเมว ภวิสฺสตีติ อารมฺมณํ คเหตฺวา ปจฺเจกพุทฺธา หุตฺวา อากาเสน นนฺทมูลกปพฺภารํ คนฺตฺวา ตตฺถ วสมานา อายุหปริโยสาเน ปรินิพฺพายึสุ ฯ ปทุมวตี ปน ตโต จวิตฺวา สํสรนฺตี อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อุปฺปลวณฺณาเถรี อโหสีติ ฯ

อปทานวณฺณนาทีสุ ปทุมวตีวตฺถุ ฯ

เอวํ ปจฺเจกพุทฺธปูชาปิ หิตสุขาวหา โหตีติ ฯ

[๖๖] อตีเต กสฺสปพุทฺธกาเล เอสิกานามเก รฏฺเฐ ปณฺณกช-นามเก นคเร จตสฺโส อิตฺถิโย อเหสุํ ฯ ตาสุ เอกา อญฺญตรํ ปิณฺฑปาตจาริกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา ตสฺส อินฺทีวรกลาปํ อทาสิ เอกา ตถารูปสฺเสว ภิกฺขุโน นีลุปฺปลหตฺถกํ อทาสิ เอกา ตถารูปสฺเสว ภิกฺขุโน ปทุมหตฺถกํ อทาสิ เอกา ตถารูปสฺเสว ภิกฺขุโน สุมนมกุลานิ อทาสิ ฯ อินฺทีวรกลาโป นาม อุทฺทาลกปุปฺผหตฺถกํ ฯ ปทุมหตฺถกํ นาม ปทุมกลาโป ฯ สุมนมกุลานิ นาม ทนฺตวณฺณานิ ชาติสุมนปุปฺผมกุลานิ ฯ เอวํ ตา เอตฺตกํ ปุญฺญํ กตฺวา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติตฺวา ปจฺเจกํ อจฺฉราสหสฺสปริวารา อเหสุํ ฯ ตา ตตฺถ ยาวตายุกํ

ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อปราปรํ ตตฺเถว สํสรนฺติโย อิมสฺมึปิ พุทฺธุปฺปาเท ปุน ตตฺเถว นิพฺพตฺตึสุ ฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ จรนฺโต ตาวตึสภวนํ คนฺตฺวา ตตฺถ ปฏิปาฏิยา จิเตสุ จตูสุ วิมาเนสุ ตา เทวธีตโร ทิสฺวา จตุริตฺถีวิมาเน[๑] วุตฺตนเยน ตาสํ ปุพฺพกมฺมํ ปุจฺฉิ ฯ ตาปิ เถรสฺส อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ อาจิกฺขึสุ ฯ อถ เถโร ตาสํ อนุปุพฺพีกถํ กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน ตา สพฺพาปิ สปริวารา โสตาปนฺนา อเหสุํ ฯ เถโร เทวโลกโต อาคนฺตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา สพฺพนฺตํ ปวตฺตึ ภควโต อาโรเจสิ ฯ ตตฺถ ภควา ตมตฺถํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ ฯ สา เทสนา มหาชนสฺส สาตฺถิกา ชาตาติ ฯ

จตุริตฺถีวตฺถุ ฯ

[๖๗] ราชคเห กิร เอกา สาลิกฺเขตฺตปาลิกา อิตฺถี สาลิสีสานิ คเหตฺวา ลาเช กตฺวา ชีวิตํ กปฺเปสิ ฯ ราชคหสมีเป ปเนกา คุหา อตฺถิ ฯ สา ทฺวารสมีเป เอกสฺส ปิปฺผลิรุกฺขสฺส อตฺถิตาย ปิปฺผลิคุหาติ ปญฺญายิตฺถ ฯ ตตฺถายสฺมา มหากสฺสโป สตฺตาหํ นิโรธํ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ทิพฺเพน จกฺขุนา ภิกฺขาจารฏฺฐานํ โอโลเกนฺโต ตํ อิตฺถึ ทิสฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เขตฺตสมีเป อฏฺฐาสิ ฯ สา เถรํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา ลาเช เถรสฺส ปตฺเต อากิริตฺวา ภนฺเต ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคินี อสฺสนฺติ ปฏฺเฐตฺวา

๑. ขุ. วิ. ๒๖/๗๘.

ตสฺมึ เอวํ โหตูติ วตฺวา ปกฺกนฺเต อตฺตโน ทานํ อาวชฺชมานา นิวตฺตนฺตี เกทารมริยาทาย คมนมคฺเค เอกพิลโต นิกฺขมนฺเตน โฆรวิเสน ฑฏฺฐา ตตฺเถว ปติตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน อจฺฉราสหสฺสปริปุณฺเณ กนกวิมาเน สุตฺตปฺปพุทฺธา วิย สพฺพา-ลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตติคาวุตตฺตภาเวน นิพฺพตฺติตฺวา ทฺวาทสโยชนิกํ เอกํ ทิพฺพวตฺถํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา ปุพฺพกมฺมํ ปกาสนตฺถํ สุวณฺณลาชภริเตน โอลมฺพนฺเตน สุวณฺณสรเกน ปฏิมณฺฑิเต วิมานทฺวาเร ฐิตา อตฺตโน สมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา เกน กมฺเมนายํ ลทฺธาติ ทิพฺพจกฺขุนา อุปธาเรนฺตี มหากสฺสปตฺเถรสฺส ลาชทาเนนาติ อญฺญาสิ ฯ สา อตฺตโน สมฺปตฺตึ ถาวรํ กาตุกามา ปาโต ว สุวณฺณมยํ สมฺมชฺชนิญฺเจว กจวรฉฑฺฑนปจฺฉิญฺจ อาทาย อาคนฺตฺวา เถรสฺส ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปสิ ฯ เถโร เกนจิ ทหเรน วา สามเณเรน วา กตํ ภวิสฺสตีติ สลฺลกฺเขตฺวา ตติยทิวเส ทฺวารํ วิวริตฺวา โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา อเปหิ เทวธีเต มา เม อนาคเต จิตฺตวีชนึ คเหตฺวา ธมฺม-กถิเกหิ มหากสฺสปตฺเถรสฺส กิเรกา เทวธีตา วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กตฺวา ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปสีติ วตฺตพฺพตํ กริ อิโต ปฏฺฐาย อิธ มา ปกฺกมีติ[๑] อาห ฯ สา มา มํ ภนฺเต นาเสถาติ ปุนปฺปุนํ ยาจิ ฯ เถโร ตว ปมาณํ น ชานาสีติ อจฺฉรํ ปหริ ฯ สา ตตฺถ ฐาตุํ อสกฺโกนฺตี ภนฺเต มยา ลทฺธสมฺปตฺตึ มา นาเสถ

๑. ธมฺมปทฏฺฐกถายมฺปน อิโต ปฏฺฐาย อิธ มาคมิ ปฏิกฺกมาติ อาหาติ ทิสฺสติ.

ถาวรํ กาตุํ เทถาติ โรทนฺตี อากาเส อฏฺฐาสิ ฯ สตฺถา ปญฺจ-
จตฺตาฬีสโยชนมตฺถเก เชตวเน คนฺธกุฎิยํ นิสินฺโนว ตสฺสา
โรทิตสทฺทํ สุตฺวา โอภาสํ ผริตฺวา ตสฺสา สมฺมุขา นิสินฺโน วิย
เทวธีเต มม ปุตฺตสฺส กสฺสปสฺส สํวรกรณเมว ภาโร ปุญฺญตฺ-
ถิกานนฺตุ อยํ โน อตฺโถติ สลฺลกฺเขตฺวา ปุญฺญกรณเมว ภาโร
ปุญฺญกรณญฺหิ อุภยโลเก สุขเมวาติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส ปาปวคฺเค
อิมํ คาถมาห

ปุญฺญญฺเจ ปุริโส กยิรา กยิราเถนํ ปุนปฺปุนํ
ตมฺหิ ฉนฺทํ กยิราถ สุโข ปุญฺญสฺส อุจฺจโยติ[๑] ฯ

ตตฺถ ปุญฺญญฺเจ ปุริโสติ สเจ ปุคฺคโล สกึ ปุญฺญํ
กเรยฺย ฯ กยิราเถนนฺติ สกึ ปุญฺญํ เม กตํ อลเมตฺตาวตาติ
อโนรมิตฺวา ปุนปฺปุนํ เอตํ กเรยฺย ฯ

ตมฺหีติ ตสฺส กรณกฺขเณปิ ตสฺมึ ปุญฺเญ ฉนฺทํ รุจึ อุสฺสาหํ
กเรยฺเยว ฯ กสฺมา ฯ ปุญฺญสฺส หิ อุจฺจโย วุฑฺฒิ สุโข
อิธโลกปรโลกสุขาวหนโตติ ฯ

คาถาวสาเน สา เทวธีตา โสตาปนฺนา หุตฺวา เทวโลกํ คตา ฯ

ลาชเทวธีตาวตฺถุ ฯ

[๖๘] เอวํ สาวกปูชาปิ หิตสุขาวหา โหติ สตฺถุ วณฺณิตา
จ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

ราชคเห กิเรโก สารีปุตฺตเถรสฺส มาตุโล พฺราหฺมโณ

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๓๐.

ปฏิวสติ ฯ โส โย มาเส มาเส สหสฺสปริจฺจาเคน ทานมกาสิ โส พฺรหฺมโลกํ คมิสฺสติ อยญฺหิ พฺรหฺมโลกสฺส มคฺโคติ อาจริยโต สุตฺวา ตถา กตฺวา นิคฺคณฺฐานํ ทานมกาสิ ฯ เถโร ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา น ตฺวมฺปิ ตวาจริยาปิ พฺรหฺมโลกมคฺคํ ชานนฺติ อมฺหากํ สตฺถาเอว เอโก ชานาติ เอหิ พฺราหฺมณ พฺรหฺมโลกมคฺคนฺเต กถาเปสฺสามีติ ตํ คเหตฺวา เวฬุวนํ อาคนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสิ ฯ อถสฺส สตฺถา พฺราหฺมณ เอวํ ตว วสฺสสตํ ทินฺนทานโต มุหุตฺตมตฺตมฺปิ ปสนฺนจิตฺเตน มม สาวกสฺส โอโลกนํ วา กฏจฺฉุภิกฺขามตฺตทานํ วา มหปฺผลตรนฺติ วตฺวา สาวกปูชํ ปสํสนฺโต ธมฺมปทสฺส สหสฺสวคฺเค อิมํ คาถมาห

มาเส มาเส สหสฺเสน โย ยเชถ สตํ สมํ
เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ มุหุตฺตมปิ ปูชเย
สาเยว ปูชนา เสยฺโย ยญฺเจ วสฺสสตํ หุตนฺติ ฯ

ตตฺถ สหสฺเสนาติ สหสฺสปริจฺจาเคน ฯ ยเชถาติ โลกิยมหาชนสฺส ทานํ ทเทยฺย ฯ

สตนฺติ สตปฺปมาณํ ฯ สมนฺติ วสฺสํ สํวจฺฉรํ ฯ วสฺสญฺหิ สมยติ[๑] ปทตฺเถ ปวตฺตาเปตีติ สมาติ วุจฺจติ ฯ

เอกญฺจาติ อนฺตมโส เอกมฺปิ โสตาปนฺนปุคฺคลํ ฯ ภาวิตตฺตานนฺติ คุณวเสน วฑฺฒิตอตฺตานํ ปริพฺรูหิตจิตฺตํ ฯ

๑. สมฺ วิตกฺเกติ ธาตุ ตสฺมา สามยตีติ ยุตฺตตรํ ฯ สมสทฺโท หิ สนฺติอาทีสฺเยว วตฺตติ ฯ ยสฺมา ปเนตฺถ สมาสทฺโท อญฺญสฺมึปิ อตฺเถ วตฺตติ ตสฺมา สามยติ ปทตฺเถ ปวตฺตาเปตีติ วุตฺตํ ฯ

ปูชเยติ กฏจฺฉุภิกฺขาย วา ยาปนมตฺตาหารสฺส วา ถูล-
สาฏกสฺส วา ทานวเสน ปูเชยฺย ฯ

เสยฺโยติ ยํ อิตเรน วสฺสสตํ หุตํ ตโต เสฏฺโฐ ฯ อปิจ
ยญฺเจติ ปฏิเสธตฺเถ นิปาโต ฯ เตน วสฺสสตํ หุตํ น เสยฺโยติ
อตฺโถ ฯ

คาถาวสาเน พฺราหฺมโณ โสตาปนฺโน ฯ ตเถว เถรสฺส
ภาคิเนยฺยวตฺถุมฺปิ สหายพฺราหฺมณวตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

[๖๘] เอวํ ตาว อามิสปูชา มหปฺผลา โหติ โก ปน วาโท
ปฏิปตฺติปูชาย ยโต เย กุลปุตฺตา สรณคมนสิกฺขาปทปฺปฏิคฺ-
คหณอุโปสถงฺคสมาทาเนหิ จตุปฺปาริสุทฺธิสีเลหิ จ อตฺตโน คุเณหิ
ภควนฺตํ ปูเชนฺติ เก เตสํ ปูชาผลํ วณฺณยิสฺสนฺติ ฯ เต หิ ตถาคตํ
ปรมาย ปูชาย ปูเชนฺตีติ วุตฺตา ฯ เกน วุตฺตา ฯ ภควตา ฯ ยทา หิ
ภควา มหาปรินิพฺพานมญฺจเก นิปชฺชติ ตทา ทสสหสฺสจกฺกวาฬ-
เทวตา อิมสฺมึ จกฺกวาเฬ สนฺนิปติตฺวา ทิพฺพมาลาทีหิ ภควนฺตํ
ปูเชสุํ ฯ อถ ภควา นิปนฺโนเยว ปจวีตลโต ยาว จกฺกวาฬมุข-
วฏฺฏิยา จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิโต จ ยาว พฺรหฺมโลกา สนฺนิปติตาย ปริสาย
มหนฺเตน อุสฺสาเหน กตํ มหาสกฺการํ ทิสฺวา อานนฺทตฺเถรสฺส
มหาปรินิพฺพานสุตฺเต๑ วุตฺตนเยน ตํ สกฺการํ ทสฺเสตฺวา เตนาปิ
อตฺตโน อสกฺกตภาวเมว ทสฺเสนฺโต น โข อานนฺท เอตฺตาวตา
ตถาคโต สกฺกโต โหติ ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโตติ

๑. ที. มหา. ๑๐/๑๖๐.

อาห ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ อานนฺท น มยา ทีปงฺกรปาทมูเล นิปนฺเนน มาลาคนฺธตุริยสงฺคีตานมตฺถาย อภินีหาโร กโต น เอตทตฺถาย ปารมิโย ปูริตา ตสฺมา น โข อหํ เอตาย ปูชาย ปูชิโต นาม โหมีติ ฯ กสฺมา ปน ภควา อญฺญตฺถ เอกํ อุมฺมาร-ปุปฺผมตฺตํปิ คเหตฺวา พุทฺธคุเณ อาวชฺเชตฺวา กตาย ปูชาย พุทฺธญาเณนาปิ อปริจฺฉินฺนํ วิปากํ วณฺเณตฺวา อิธ เอวํ มหตึ ปูชํ ปฏิกฺขิปตีติ ฯ ปริสานุคฺคเหน เจว สาสนสฺส จิรฏฺฐิติกามตาย จ ฯ ยทิ หิ ภควา เอวํ น ปฏิกฺขิเปยฺย อนาคเต สีลสมาธโย อปริปูเรนฺตา วิปสฺสนญฺจ คพฺภํ อคฺคณฺหาเปนฺตา อุปฏฺฐาเก สมาทเปตฺวา ปูชํเยว กโรนฺตา วิจริสฺสนฺติ ฯ อามิสปูชา จ นาเมสา สาสนํ เอกยาคุปานกาลมตฺตํปิ สนฺธาเรตุํ น สกฺโกติ มหาวิหาร-สทิสญฺหิ วิหารสหสฺสํปิ มหาเจติยสทิสํ เจติยสหสฺสํปิ สาสนํ สนฺธาเรตุํ น สกฺโกติ เยน กตํ ตสฺเสว โหติ สมฺมาปฏิปตฺติ ปน สตฺถุ อนุจฺฉวิกา ปูชา ฯ สา หิ เตน ปฏฺฐิตา เจว สกฺโกติ จ สาสนํ สนฺธาเรตุํ ฯ ตสฺมา อามิสปูชํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิตรํ อนุชานนฺโต อาห โย โข อานนฺท ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน วิหรติ สามีจิปฏิปนฺโน อนุธมฺมจารี โส ตถาคตํ สกฺกโรติ ครุกโรติ มาเนติ ปูเชติ ปรมาย ปูชาย ตสฺมาติหานนฺท ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺนา วิหริสฺสาม สามีจิปฏิปนฺนา อนุธมฺมจาริโนติ[๑] เอวญฺหิ โว

๑. ที. มหา. ๑๐/๑๐๖.ฯ

อานนฺท สิกฺขิตพฺพนฺติ ฯ

[๗๐] ตตฺถ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา นาม นววิธสฺส โลกุตฺตรธมฺมสฺส อนุธมฺมภูตา ปุพฺพภาคปฏิปทา ฯ สา อตฺถโต สีลอาจารปฺปณฺณตฺติธูตงฺคสมาทานํ ยาว โคตฺรภุโต สมฺมาปฏิปทาว ฯ สาเยว อนุจฺฉวิกตฺตา สามีจีติ วุจฺจติ ฯ โย ตํ ปฏิปชฺชติ จรติ ปริปูเรติ โส ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน สามีจิปฏิปนฺโน อนุธมฺมจารีติ วุจฺจติ ฯ ตสฺมา ฉสุ อคารเวสุ ปติฏฺฐาย ปณฺณตฺตึ อติกฺกมฺม อเนสนาย ชีวิตํ กปฺเปนฺโต ปพฺพชิโต น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน นาม ฯ ตํ สพฺพํ อตฺตโน ปณฺณตฺตสิกฺขาปทํ อนุมตฺตํปิ อนติกฺกมิตฺวา ธมฺเมน ชีวนฺโต ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน นาม ฯ คหฏฺโฐ ปน ปญฺจเวรทสอกุสลกมฺมปเถ กโรนฺโต น ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน นาม ฯ โย ปน สรณสีเลสุ ปริปูริการี โหติ มาสสฺส อฏฺฐ อุโปสเถ กโรติ ทานํ เทติ คนฺธปูชํ มาลาปูชญฺจ กโรติ มาตาปิตโร ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณ จ อุปฏฺฐหติ อยํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน นาม ฯ ปรมาย ปูชายาติ จ วทนฺโต อิมํ ทสฺเสติ นิรามิสปูชา นาม สกฺโกติ มม สาสนํ สนฺธาเรตุํ ยาว หิ อิมา จตสฺโส ปริสา มํ อิมาย ปฏิปตฺติปูชาย ปูเชสฺสนฺติ ตาว มม สาสนํ นภมชฺเฌ ปุณฺณจนฺโท วิย วิโรจิสฺสตีติ มหาปรินิพฺพานสุตฺตวณฺณนานโย[๑] ฯ

อิโต ปุพฺเพปิ ภควา ปฏิปตฺติปูชเมว ปสํสติ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ ฯ

๑. สุ. วิ. ๒/๒๓๖.

[๗๑] ยทา ภควา อิโต ภิกฺขเว จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสามีติ อาห ตทา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู อสฺสูนิ สนฺธาเรตุํ นาสกฺขึสุ ฯ เต วคฺควคฺคา หุตฺวา กึ นุ โข กริสฺสามาติ มนฺเตตฺวา สตฺถุ สนฺติเก วสึสุ ฯ อเถโก ติสฺโส นาม เถโร สตฺถา กิร จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ อหญฺจมฺหิ อวีตราโค สตฺถริ ธรมาเนเยว มยา อรหตฺตํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา เตสํ สนฺติกํ อคนฺตฺวา เกน สทฺธึ จ กถาสลฺลาปํ อกตฺวา จตูสุ อิริยาปเถสุ เอกโกว อโหสิ ฯ ภิกฺขู ตสฺส กิริยํ สตฺถุ อาจิกฺขึสุ ฯ สตฺถา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ยสฺส ภิกฺขเว มยิ สิเนโห อตฺถิ โส ติสฺสตฺเถรสทิโสว[๑] ภเวยฺย คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กโรนฺตาปิ หิ เนว มํ ปูเชนฺติ ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชมานาเยว ปน มํ ปูเชนฺตีติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส สุขวคฺเค อิมํ คาถมาห

ปวิเวกรสํ ปิตฺวา รสํ อุปสมสฺส จ

นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธมฺมปฺปีติรสํ ปิวนฺติ[๒] ฯ

ตตฺถ ปวิเวกรสนฺติ ปวิเวกโต อุปฺปนฺนรสํ เอกีภาวสุขนฺติ อตฺโถ ฯ ปิตฺวาติ ทุกฺขปริญฺญาทีนิ กโรนฺโต ขีณาสโว อารมฺมณโต สจฺฉิกิริยาวเสน ปิวิตฺวา ฯ อุปสมสฺสาติ กิเลสุปสมนิพฺพานสฺส ฯ นิทฺทโรติ เตน อุภยรสปาเนน อพฺภนฺตเร ราคทรถาทีนมภาเวน นิทฺทโร ราคปาปาทีนมภาเวน นิปฺปาโป จ ฯ ธมฺมปฺปีติรสนฺติ

๑. ติสฺสสทิโสติ ยุตฺตตรํ ฯ ฌ.ว. ๒. ขุ. ธ. ๒๕/๔๒.

นวโลกุตฺตรธมฺมวเสน อุปฺปนฺนปฺปีติสงฺขาตํ รสํ ฯ ปีวนฺติ ปีวนฺโต ฯ

คาถาวสาเน ติสฺสตฺเถโร อรหตฺตํ ปาปุณีติ ฯ

ติสฺสตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๗๒] อตฺตทตฺถตฺเถโรปิ ตเถว จินฺเตตฺวา ภิกฺขูนํ สนฺติกํ อคนฺตฺวาว[๑] เอกโกว หุตฺวา อรหตฺตตฺถเมว ปฏิปชฺชิ ฯ ภิกฺขู สตฺถุ ตมตฺถํ อาจิกฺขึสุ ฯ สตฺถา ตสฺสาปิ สาธุการํ ทตฺวา ยสฺส ภิกฺขเว มยิ สิเนโห อตฺถิ เตน อตฺตทตฺถตฺเถเรน[๒] วิย ภวิตพฺพํ คนฺธาทีหิ ปูเชนฺตาปิ น ปูเชนฺติ นาม ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา ปน มํ ปูเชนฺตีติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส อตฺตวคฺเค อิมํ คาถมาห

อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย

อตฺตทตฺถมภิญฺญาย สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ ฯ

ตตฺถ อตฺตทตฺถนฺติ กากณิกมตฺตมฺปิ อตฺตโน อตฺถํ ฯ ปรตฺเถน พหุนาปีติ สหสฺสมตฺเตนาปิ ปรสฺส อตฺเถน ฯ น หาปเยติ ปุคฺคโล เนว ปริหาเปยฺย คิหิสฺส ตาว กากณิกมตฺโตปิ อตฺตตฺโถ ขาทนียํ วา โภชนียํ วา นิปฺผาเทติ น ปรตฺโถ ฯ อิทนฺตุ เอวํ อกเถตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสน กถิตํ ฯ ตสฺมา อตฺตทตฺถํ น หาเปมีติ ภิกฺขุนา สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนํ เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิกิจฺจํ วา อุปชฺฌายาทิวตฺตํ วา น หาเปตพฺพํ ฯ อภิสมาจาริกวตฺตญฺหิ ปูเรนฺโตเยว อริยผลาทีนิ สจฺฉิกโรติ ตสฺมา อยํปิ อตฺตทตฺโถว ฯ โย ปน อจฺจารทฺธวิปสฺสโก อชฺช อชฺเชวาติ ปฏิเวธํ ปฏฺฐยนฺโต

๑. วาติ อติเรกปาเฐน ภวิตพฺพํ ฯ ๒. อตฺตทตฺเถนาติ ยุตฺตตรํ ฯ ณ.ว.

วิจรติ เตน อุปชฺฌายาทิวตฺตมฺปิ หาเปตฺวา อตฺตโน กิจฺจเมว กาตพฺพํ ฯ

อตฺตทตฺถมภิญฺญายาติ อยํ เม อตฺตโน อตฺโถติ เอวรูปํ อตฺตทตฺถํ สลฺลกฺเขตฺวา ฯ สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ ตสฺมึ สเก อตฺเถ อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภิกฺขุ ภเวยฺยาติ ฯ

คาถาวสาเน อตฺตทตฺถตฺเถโรปิ อรหตฺตํ ปาปุณีติ ฯ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส ภิกฺขุวคฺเค ธมฺมารามตฺเถรวตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

[๗๓] เอวํ ปฏิปตฺติปูชาว สตฺถุปฺปสตฺถา เจว อุตฺตมปูชา จาติ ทฏฺฐพฺพา ฯ ยถา ปน ปพฺพชิโต อามิสปูชโก น ธมฺมานุธมฺม-ปฏิปนฺโน นาม น ตถา คหฏฺโฐ ฯ อามิสปูชโกปิ หิ คหฏฺโฐ ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน นาม ฯ เตน มหาปรินิพฺพานสุตฺตวณฺณนายํ[๑] คหฏฺฐสฺส ธมฺมานุธมฺมปฏิปชฺชนาธิกาเร ทานํ เทติ คนฺธปูชํ มาลาปูชญฺจ กโรตีติ วุตฺตํ ฯ อามิสปูชโก หิ คหฏฺโฐ โย อตฺตโน สตฺถารา ทินฺโน โอวาโท ตํ กโรติ นาม โอวาทการโก จ ปูเชติ นาม ตสฺมา โส สตฺถุ โอวาทานุรูปํ กเตน อามิสปูชา-กรณสงฺขาเตน อตฺตโน คุเณน สตฺถารํ ปูเชติ นามาติ ฯ

[๗๔] เอวํ โย ยถาวุตฺตาย พาลอเสวนาย ปณฺฑิตเสวนาย จ อนุปุพฺเพน ปูชเนยฺยภาวุปคเต อุกฺกฏฺเฐ พุทฺธาทิเก สนฺเต ปูเชติ สกฺกโรติ ปสํสติ โส หิตสุขํ ปปฺโปติ โย ตพฺพิปรีเต อสนฺเต

๑. สุ. วิ. ๒/๓๖.

ปูเชติ โส ทุกฺขํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ ฯ

[๗๕] เอกทา กิร เทวทตฺโต รโหคโต สารีปุตฺตสฺส ปริสา โมคฺคลฺลานสฺส ปริสาติ เอวํ อิเม วิสสวิสสธุรา อเหสุํ อหํปิ เอกํ คณธุรํ นีหรามิ น จ สกฺกา วินา ลาเภน ปริสํ อุปฺปาเทตุํ หนฺทาหํ อชาตสตฺตุนา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ลาภํ นิพฺพตฺเตสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สงฺฆเภทกฺขนฺธเก๑ อาคตนเยน อชาตสตฺตุํ อิทฺธิปฺปาฏิ-หาริเยน ปสาเทสิ ฯ โส ตสฺส ปสีทิตฺวา ตํ อสนฺตํ ปคฺคยฺห ตสฺส สกฺการํ กตฺตุกาโม พหุธนํ ปริจฺจชิตฺวา คยาสีเส วิหารํ กาเรตฺวา เทวสิกํ ปญฺจ ถาลิปากสตานิ อทาสิ สายํ ปาตํ เทวทตฺตุปฏฺฐานญฺจ อคมาสิ ฯ โส เหฏฺฐา วุตฺตนเยน เทวทตฺตสฺส วจนํ คเหตฺวา ปิตรํ ฆาเตตฺวา อตฺตโน ปรมมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ฉินฺทิตฺวา ทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ

[๗๖] โสเยว อตีเต พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส ปญฺจ-อนฺเตวาสิมาณวกสตพฺภนฺตโร สญฺชีโว นาม มาณโว อโหสิ ฯ โส อาจริยสนฺติเก มตกุฏฺฐาปนมนฺตเมว อคฺคเหสิ น ปฏิพาหนมนฺตํ ฯ โส เอกทิวสํ มาณเวหิ สทฺธึ ทารูนมตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา มตํ พฺยคฺฆํ ทิสฺวา โภ อิมํ อุฏฺฐาเปสฺสามีติ อาห ฯ เต สเจ สกฺโกสิ อุฏฺฐาเปหีติ วตฺวา รุกฺขํ อภิรุหึสุ ฯ โส มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา สกฺขราย ตํ ปหริ ฯ พฺยคฺโฆ อุฏฺฐาย เวเคน คนฺตฺวา สญฺชีวํ คลนาฬิยํ ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ตตฺเถว ปติ ฯ สญฺชีโวปิ ตตฺเถว

๑. วิ. จุล. ๗/๑๖๓.

ปติ ฯ อุโภปิ เอกฏฺฐาเนเยว มตา นิปชฺชึสุ ฯ มาณวา อาคนฺตฺวา อาจริยสฺส กเถสุํ ฯ โส ตาตา อสนฺตสมฺปคฺคณฺหกโร นาม อยุตฺตฏฺฐาเน สกฺการสมฺมานํ กโรนฺโต เอวรูปํ ทุกฺขํ ปฏิลภติเยวาติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห

อสนฺตํ โย ปคฺคณฺหาติ อสนฺตมุปเสวติ

ตเมว ฆาสํ กุรุเต พฺยคฺโฆ สชีวโก[๑] ยถาติ ฯ

ตตฺถ อสนฺตนฺติ ตีหิ ทุจฺจริเตหิ สมนฺนาคตํ ทุสฺสีลํ ปาป-ธมฺมํ ฯ โยติ ขตฺติยาทีสุ โย โกจิ ฯ ปคฺคณฺหาตีติ ปพฺพชิตํ วา จีวราทิสมฺปทาเนน คหฏฺฐํ วา อุปราชเสนาปติฏฺฐานาทิสมฺปทาเนน ปคฺคณฺหาติ สกฺการสมฺมานํ กโรติ ฯ

อุปเสวตีติ ภชติ ฯ ตเมว ฆาสนฺติ ทุสฺสีโล ตเมว อตฺตโน สมฺปคฺคณฺหกํ ขาทนียํ กโรติ ตํ ฆสติ ขาทติ วินาสํ ปาเปตีติ อตฺโถ ฯ กิมิว ฯ ยถา สญฺชีวมาณเวน มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา สชีวโก มตพฺยคฺโฆ ชีวิตสมฺปทาเนน สมฺปคฺคหิโต อตฺตโน ชีวิตทายกํ สญฺชีวเมว ชีวิตา โวโรเปตฺวา วินาสํ ปาเปติ ฯ เอวมญฺโญปิ โย ยํ อสนฺตํ สมฺปคฺคณฺหาติ โส ทุสฺสีโล ตํ อตฺตโน สมฺปคฺคณฺหกเมว วินาเสติ เอวํ อสนฺตสมฺปคฺคณฺหกา วินาสํ ปาปุณนฺตีติ อตฺโถ ฯ

เอกนิปาเต สญฺชีวชาตเก สญฺชีววตฺถุ[๒] ฯ

๑. สญฺชีวกํ ฯ ปาลิยมฺปน สญฺชีวิโกติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๔๘. ตทฏฺฐกถา. ๒/๔๑๐.

[๗๗] อตีเต พาราณสิยํ เอโก จมฺมสาฏโก นาม ปริพฺพาชโก อโหสิ ฯ ตสฺส กิร จมฺมเมว นิวาสนํ ปารุปนญฺจ ฯ โส เอกทิวสํ พาราณสิยํ ภิกฺขาย จรนฺโต เอฬกานํ ยุชฺฌนฏฺฐานํ ปาปุณาติ ฯ อเถโก เอฬโก ตํ ทิสฺวา ปหริตุกาโม โอสกฺกิ ฯ ปริพฺพาชโก เอส มยฺหํ อปจิตึ กโรตีติ สญฺญาย อปฺปฏิกฺกมิตฺวา อิเมสํ เอตฺตกานํ มนุสฺสานมนฺตเร อยํ เอโกว เอฬโก อมฺหากํ คุณํ ชานาตีติ ตสฺส อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา อาปเณ นิสินฺโน ปณฺฑิตวาณิโช มา พฺราหฺมณ ขณิกทสฺสเนน จตุปฺปทสฺส วิสฺสาสมาปชฺชิ โส หิ ทฬฺหปฺปหารํ อิจฺฉนฺโต โอสกฺกตีติ นิวาเรสิ ฯ ตํขณญฺเญว เอฬโก เวเคนาคนฺตฺวา อุรมฺหิ ปหริตฺวา ตตฺเถว ปาเตสิ ฯ โส เวทนาปตฺโต ตตฺเถว นิปนฺโน

เอวํ โส นิหโต เสติ โย อปูชํ ปสํสติ

ยถาหมชฺช ปหโฏ หโต เมณฺฑเกน ทุมฺมตีติ

ปริเทวมาโน กาลมกาสิ ฯ

ตตฺถ โส นิหโต เสตีติ โส อปูชนียปฺปสํสโก เตน อปูชนีเยน มาริโต นิปชฺชติ ฯ อปูชนฺติ อปูชนียํ ปุคฺคลํ ฯ

ยถาหมชฺชาติ ยถา อชฺช อสนฺตสมฺปคฺคหํ กตฺวา จิโต อหํ ฯ ปหโตติ เมณฺฑเกน ทฬฺหปฺปหาเรน ปหริโต ฯ หโตติ มาริโต ฯ ทุมฺมตีติ นิปฺปญฺโญ ฯ เอวํ โย อญฺโญปิ อสนฺตสมฺปคฺคหํ กริสฺสติ โสปิ อหํ วิย ทุกฺขํ อนุภวิสฺสตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

โสเยว อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ เอวํนาโมว ปริพฺพาชโก

หุตฺวา ตเถว ปฏิปชฺชนฺโต เอฬเกน ปหโฏ อโหสีติ ฯ

จตุกฺกนิปาเต จมฺมสาฏกชาตเก ปริพฺพาชกวตฺถุ[๑] ฯ

อุกฺกฏฺฐปูชเนยฺยปูชากถา ฯ

[๗๘] อปิจ ปพฺพชิเตสุ อาจริยุปชฺฌายา อนฺเตวาสิกาทีนํ ปูชเนยฺยา วุฑฺฒตรา นวกานํ สพฺเพ ปพฺพชิตา คหฏฺฐานํ ฯ คหฏฺเฐสุ ปน เชฏฺฐภาตุภคินิโย กนิฏฺฐานํ ปูชเนยฺยา ปุตฺตานํ มาตาปิตโร กุลวธูนํ สามิกสสฺสุสสุราติ เอวมฺเปตฺถ ปูชเนยฺยา เวทิตพฺพา ฯ เอเตสมฺปิ หิ ปูชา กุสลธมฺมสมาทานตฺตา อายุอาทิวุฑฺฒิเหตุตฺตา จ มงฺคลเมว ฯ เตนาห ภควา จกฺกวตฺติสุตฺเต[๒] เต มตฺเตยฺยา ภวิสฺสนฺติ เปตฺเตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเลเชฏฺฐาปจายิโน อิทํ กุสลธมฺมํ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติ เต กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ วณฺเณนปิ วฑฺฒิสฺสนฺตีติ ฯ

ตตฺถ เตติ เย ภิกฺขเว วีสติวสฺสสหสฺสายุกานํ มาตาปิตูนํ ปุตฺตา จตฺตาฬีสวสฺสสหสฺสายุกา มนุสฺสา ภวิสฺสนฺติ เต ปุตฺตภูตา มนุสฺสา ฯ

มตฺเตยฺยาติ มาตุหิตา มาตริ สมฺมาปฏิปนฺนา ฯ เปตฺเตยฺยาติ ปิตุหิตา ฯ สามญฺญาติ สมณหิตา ฯ พฺรหฺมญฺญาติ พฺราหฺมณหิตา ฯ กุเลเชฏฺฐาปจายิโนติ อตฺตโน กุเล เชฏฺฐานํ มหาปิตุจูฬปิตุเชฏฺฐภาติกาทีนํ วุฑฺฒานํ อปจายิโน นีจวุตฺติโน ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๔๔. ตทฏฺฐกถา. ๔/๓๒๙. ๒. ที. ปา. ๑๐/๘๑.

ทุติยคาถายตฺถวณฺณนา

[๘๐] ทุติยคาถายํ ฯ ปฏิรูปเทสวาโสติ อนุจฺฉวิเก เทเส นิวาโส ฯ เทโส จ นาม คามนครชนปทาทิ โย โกจิ สตฺตานํ นิวาโสกาโส ฯ ปุพฺเพติ ปุรา อตีตชาตีสูติ อตฺโถ ฯ กตปุญฺญตาติ อุปจิตกุสลตา ฯ อตฺตสมฺมาปณิธีติ อตฺตโน สมฺมา ปณิธานํ ฐปนํ ยุญฺชนํ ฯ เอตนฺติ โย จ ปฏิรูปเทสวาโส ยา จ ปุพฺเพ-กตปุญฺญตา โย จ อตฺตสมฺมาปณิธิ อิทํปิ ติวิธํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

ปฏิรูปเทสวาสกถา

[๘๑] ปฏิรูปเทโส นาม ยตฺถ จตสฺโส ปริสา วิจรนฺติ ทานาทีนิ ปุญฺญกิริยาวตฺถูนิ ปวตฺตนฺติ นวงฺคสตฺถุสาสนํ ทิปฺปติ ตตฺถ นิวาโส สตฺตานํ ปุญฺญกิริยปจฺจยตฺตา มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ ฯ

[๘๒] สาวตฺถิยํ กิเรโก อริโย นาม เกวฏฺโฏ ปฏิวสติ ฯ โส เอกทิวสํ พลิเสน มจฺเฉ คณฺหนฺโต สาวตฺถิยา อุตฺตรทฺวารคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ ตโตว อาคจฺฉนฺตํ สตฺถารํ ทิสฺวา พลิสยฏฺฐึ ฉเปตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ สตฺถา ตสฺส อวิทูเร ฐตฺวา ตฺวํ กึนาโมสีติ สารีปุตฺตตฺเถราทโย ปุจฺฉิ ฯ เตปิ อหํ สารีปุตฺโต

อหํ โมคฺคลฺลาโนติอาทินา* สกสกนามานิ กเถสุํ ฯ เกวฏฺโฏ สตฺถา สพฺเพสํ นามํ ปุจฺฉติ มมาปิ นามํ ปุจฺฉิสฺสติ มญฺเญติ จินฺเตสิ ฯ สตฺถา ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา อุปาสก ตฺวํ กึนาโมสีติ ปุจฺฉิ ฯ อหํ ภนฺเต อริโย นามาติ ฯ อถสฺส ภควา น อุปาสก ตาทิสา ปาณาติปาติโน อริยา นาม โหนฺติ อริยา ปน สตฺตานํ อวิหึสนภาเว ฐิตาติ วตฺวา ธมฺมํ เทสนฺโต ธมฺมปทสฺส ธมฺมฏฺฐ-วคฺเค อิมํ คาถมาห

น เตน อริโย โหติ เยน ปาณานิ หึสติ

อหึสา สพฺพปาณานํ อริโยติ ปวุจฺจตีติ* ฯ

ตตฺถ เตนาติ เตน การเณน ฯ หึสตีติ วิเหเฐติ ฯ

อหึสาติ สพฺพปฺปาณานํ ปาณิอาทินา อหึสเนน ฯ อริโยติ ปวุจฺจตีติ เมตฺตาทิภาวนาย ฐิตตฺตา หึสโต อารกาว ฐิโต ปุคฺคโล อริโยติ กถิยตีติ ฯ

คาถาวสาเน เกวฏฺโฏ โสตาปนฺโน อโหสิ ฯ

เอวนฺตสฺส ปฏิรูปเทสวาโส สวนปุญฺญกิริยาวตฺถุปจฺจยตฺตา มงฺคลนฺติ ฯ

เกวฏฺฏวตฺถุ ฯ

[๘๓] อปิจ ปฏิรูปเทโส นาม สตฺถุ โพธิมณฺฑปฺปเทโส ธมฺมจกฺกปฺปวตฺติตปฺปเทโส ทฺวาทสโยชนาย ปริสาย มชฺเฌ สพฺพ-ติตฺถิยมทํ ภินฺทิตฺวา ยมกปฺปาฏิหาริยทสฺสิตคณฺฑามฺพรุกฺขมูลปฺปเทโส

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๕๐-๕๑.

กุสลานนฺติ อนวชฺชลกฺขณานํ ฯ สมาทานเหตูติ สมาทาย วตฺตนเหตูติ ฯ

ปูชเนยฺยปูชากถา ฯ

[๗๙] เอวมิมาย คาถาย พาลอเสวนาทิมงฺคลตฺตยํ วุตฺตํ ตํ

สพฺพํ อิธปฺปสํสาทิสมฺปตฺติวุฑฺฒิเหตุตฺตา มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ อฏฺฐกถายนฺตุ° พาลอเสวนา พาลเสวนปฺปจฺจยภยาทิปริตฺตาเณน อุภยโลกหิตเหตุตฺตา ปณฺฑิตเสวนา ปูชเนยฺยปูชา จ นิพฺพาน-สุคติเหตุตฺตา มงฺคลนฺติ วุตฺตํ ฯ อิทมฺปิ ปจฺยาวตฺตนฺติ ฯ

ปฐมคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. ๑๔๔.

เทโวโรหณปฺปเทโส โย วา ปนญฺโญปิ สาวตฺถีราชคหาทิพุทฺธาธิ-
วาสปฺปเทโส ฯ ตตฺถ นิวาโส สตฺตานํ ฉานุตฺตริยปฺปฏิลาภปจฺจยโต
มงฺคลํ ฯ

[๘๔] อนุตฺตริยานิ จ นาม อญฺเญน อุตฺตริตเรน รหิตานิ
นิรุตฺตรานิ รูปทสฺสนาทีนิ ฯ ตานิ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ หตฺถิ-
รตนมฺปิ ทสฺสนาย คจฺฉติ อสฺสรตนมฺปิ ทสฺสนาย คจฺฉติ มณิรตนมฺปิ
ทสฺสนาย คจฺฉติ อุจฺจาวจํ วา ปน ทสฺสนาย คจฺฉติ สมณํ วา
พฺราหฺมณํ วา มิจฺฉาทิฏฺฐิกํ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ ทสฺสนาย คจฺฉติ อตฺเถตํ
ภิกฺขเว ทสฺสนํ เนตํ นตฺถีติ วทามิ ตญฺจ โข ภิกฺขเว เอตํ[๑]
ทสฺสนํ หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสญฺหิตํ น นิพฺพิทาย
น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย
น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิกฺขเว ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ
วา ทสฺสนาย คจฺฉติ นิวิฏฺฐสทฺโธ นิวิฏฺฐปฺเปโม เอกนฺตคโต
อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว ทสฺสนานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา
โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย ทุกฺขโทมนสฺสานํ อฏฺฐงฺคมาย ญายสฺส
อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ
วา ทสฺสนาย คจฺฉติ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว
ทสฺสนานุตฺตริยํ ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ เภริสทฺทมฺปิ สวนาย คจฺฉติ
วีณาสทฺทมฺปิ สวนาย คจฺฉติ คีตสทฺทมฺปิ สวนาย คจฺฉติ อุจฺจาวจํ
วา ปน สวนาย คจฺฉติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา มิจฺฉา-

๑. ฉกฺกงฺคุตฺตเร ปน ตญฺจ โข เอตํ ภิกฺขเวติ ทิสฺสติ ฯ

ทิฏฺฐิกสฺส มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉติ อตฺเถตํ ภิกฺขเว สวนํ เนตํ นตฺถีติ วทามิ ตญฺจ โข ภิกฺขเว เอตํ[1] สวนํ หีนํ คมฺมํ ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิกฺขเว ตถาคตสฺส วา ตถาคตสาวกสฺส วา ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉติ นิวิฏฺฐสฺสทฺโธ นิวิฏฺฐปฺเปโม เอกนฺตคโต อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว สวนานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคตสฺส วา ตถาคตสาวกสฺส วา ธมฺมสฺสวนาย คจฺฉติ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สวนานุตฺตริยํ ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุตฺตลาภมฺปิ ลภติ ทารลาภมฺปิ ลภติ ธนลาภมฺปิ ลภติ อุจฺจาวจํ วา ปน ลาภํ ลภติ[2] สมเณ วา พฺราหฺมเณ วา มิจฺฉาทิฏฺฐิเก มิจฺฉาปฏิปนฺเน สทฺธํ ปฏิลภติ อตฺเถโส ภิกฺขเว ลาโภ เนโส นตฺถีติ วทามิ โส จ โข ภิกฺขเว เอโส[3] ลาโภ หีโน คมฺโม ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิกฺขเว ตถาคเต วา ตถาคตสาวเก วา สทฺธํ ปฏิลภติ นิวิฏฺฐสฺสทฺโธ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว ลาภานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคเต วา ตถาคตสาวเก วา สทฺธํ ปฏิลภติ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ลาภานุตฺตริยํ ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ หตฺถิสฺมึปิ สิกฺขติ อสฺสสฺมึปิ สิกฺขติ รถสฺมึปิ สิกฺขติ ถรุสฺมึปิ สิกฺขติ อุจฺจาวจํ วา ปน สิกฺขติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส

๑. ตญฺจ โข เอตํ ภิกฺขเว ฯ ๒. อุจฺจาวจํ วา ปน ลภติ ฯ ๓. โส จ โข เอโส ภิกฺขเว ฯ

วา มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส สิกฺขติ อตฺเถสา ภิกฺขเว สิกฺขา เนสา นตฺถีติ วทามิ สา จ โข ภิกฺขเว เอสา[๑] สิกฺขา หีนา คมฺมา ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิกฺขเว ตถาคตปฺปเวทิเต ธมฺมวินเย อธิสีลสิกฺขํ สิกฺขติ อธิจิตฺตสิกฺขํ สิกฺขติ อธิปฺปญฺญาสิกฺขํ สิกฺขติ[๒] นิวิฏฺฐสทฺโธ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว สิกฺขานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคตปฺปเวทิเต ธมฺมวินเย อธิสีลสิกฺขํ สิกฺขติ[๓] ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สิกฺขานุตฺตริยํ ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ขตฺติยมฺปิ ปริจรติ พฺราหฺมณมฺปิ ปริจรติ คหปติมฺปิ ปริจรติ อุจฺจาวจํ วา ปน ปริจรติ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา มิจฺฉาทิฏฺฐิกํ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ ปริจรติ อตฺเถสา ภิกฺขเว ปาริจริยา เนสา นตฺถีติ วทามิ สา จ โข ภิกฺขเว เอสา[๔] ปาริจริยา หีนา คมฺมา ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิกฺขเว ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา ปริจรติ นิวิฏฺฐสทฺโธ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว ปาริจริยานํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา ปริจรติ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปาริจริยานุตฺตริยํ ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺโจ ปุตฺตมฺปิ อนุสฺสรติ ทารมฺปิ อนุสฺสรติ ธนมฺปิ อนุสฺสรติ[๕] อุจฺจาวจํ วา ปน ธนํ[๖] อนุสฺสรติ สมณํ วา

๑-๔. สา จ โข เอสา ภิกฺขเว ฯ ๒-๓. อธิสีลมฺปิ สิกฺขติ อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺขติ อธิปญฺญมฺปิ สิกฺขติ ฯ ๕. ปุตฺตลาภมฺปิ อนุสฺสรติ ทารลาภมฺปิ อนุสฺสรติ ธนลาภมฺปิ อนุสฺสรติ ฯ ๖. อุจฺจาวจํ วา ปน อนุสฺสรติ ฯ

พฺราหฺมณํ วา มิจฺฉาทิฏฺฐิกํ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ อนุสฺสรติ อตฺเถสา ภิกฺขเว อนุสฺสติ เนสา นตฺถีติ วทามิ สา จ โข ภิกฺขเว เอสา[๑] อนุสฺสติ หีนา คมฺมา ฯเปฯ น นิพฺพานาย สํวตฺตติ โย จ โข ภิกฺขเว ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา อนุสฺสรติ นิวิฏฺฐสทฺโธ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน เอตทานุตฺตริยํ ภิกฺขเว อนุสฺสตีนํ สตฺตานํ วิสุทฺธิยา ฯเปฯ นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ ตถาคตํ วา ตถาคตสาวกํ วา อนุสฺสรติ ฯเปฯ อภิปฺปสนฺโน อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อนุสฺสตานุตฺตริยนฺติ เอวํ ฉกฺกงฺคุตฺตเร อนุตฺตริยสุตฺเต[๒] วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพานิ ฯ

[๘๕] ตตฺถ อุจฺจาวจนฺติ ยงฺกิญฺจิ มหนฺตํ ขุทฺทกํ อุจฺจนีจํ วา รูปํ ฯ หีนนฺติ นิหีนํ ฯ คมฺมนฺติ คามิกสนฺตกํ ฯ โปถุชฺชนิกนฺติ ปุถุชฺชนสนฺตกํ ฯ อนริยนฺติ น อริยํ น อุตฺตมํ น ปริสุทฺธํ ฯ อนตฺถสญฺหิตนฺติ น อตฺถสญฺหิตํ ฯ นิพฺพิทายาติ วฏฺเฏ นิพฺพินฺทนตฺถํ ฯ วิราคายาติ ราคาทีนํ วิรชฺชนตฺถํ ฯ นิโรธายาติ เตสํ อปฺปวตฺตินิรุชฺฌนตฺถํ ฯ อุปสมายาติ เตสํ วูปสมนตฺถํ ฯ อภิญฺญายาติ อภิชานนตฺถํ ฯ สมฺโพธายาติ สมฺโพธิสงฺขาตํ จตุมฺมคฺคญาณํ ปฏิวิชฺฌนตฺถํ ฯ นิพฺพานายาติ นิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถํ ฯ นิวิฏฺฐสทฺโธติ ปติฏฺฐิตสทฺโธ ฯ เอส นโย ทุติยปเทปิ ฯ เอกนฺตคโตติ เอกนฺตํ คโต อจลสทฺโธติ อตฺโถ ฯ อภิปฺปสนฺโนติ อติวิย ปสนฺโน ฯ เอตทานุตฺตริยนฺติ

๑. สา จ โข เอสา ภิกฺขเว ฯ ๒. องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๓๖๒.

เอตํ อนุตฺตริยํ ฯ วิสุทฺธิยาติ วิสุทฺธิสมฺปาปนตฺถํ ฯ โสกปริเทวานนฺติ โสกสฺส ปริเทวสฺส จ ฯ อฏฺฐงฺคมายาติ อฏฺฐงฺคมนตฺถํ ฯ ญายสฺสาติ วิปสฺสนาสหิตสฺส มคฺคสฺส ฯ นิพฺพานสฺสาติ อปจฺจยนิพฺพานสฺส ฯ ปุตฺตลาภนฺติ ปุตฺตสงฺขาตํ ลาภํ ฯ หตฺถิสฺมินฺติ หตฺถินิมิตฺตํ สิกฺขิตพฺพํ หตฺถิสิกฺขํ สิกฺขติ ฯ เอส นโย สพฺพตฺถ ฯ ถรูติ เจตฺถ สพฺพมาวุธํ ฯ อุจฺจาวจนฺติ มหนฺตํ ขุทฺทกํ สิปฺปํ ฯ ตตฺถ รูปทสฺสเนสุ อนุตฺตริยํ ทสฺสนานุตฺตริยํ ฯ เอส นโย สพฺพตฺถ ฯ นิวิฏฺฐสทฺธสฺส หิ สตฺถุโน วา ภิกฺขุสงฺฆสฺส วา กสิณอสุภนิมิตฺตาทีนมญฺญตรสฺส วา ทสฺสนํ ทสฺสนานุตฺตริยํ นาม น หตฺถิรตนาทิทสฺสนํ ฯ รตนตฺตยคุณกถาย เตปิฏกพุทฺธวจนสฺส จ สวนํ สวนานุตฺตริยํ นาม น ขตฺติยาทิคุณกถาย สวนํ ฯ สตฺตวิธอริยธนลาโภว ลาภานุตฺตริยํ นาม น มณิรตนาทิลาโภ ฯ สิกฺขาตฺตยปูรณเมว สิกฺขานุตฺตริยํ นาม น หตฺถิสิปฺปาทิสิกฺขนํ ฯ รตนตฺตยปาริจริยาว ปาริจริยานุตฺตริยํ นาม น ขตฺติยาทิปาริจริยา จ รตนตฺตยคุณานุสฺสรณเมว อนุสฺสตานุตฺตริยํ นาม น ขตฺติยาทิคุณานุสฺสรณนฺติ ตพฺพณฺณนานโย[๑] ฯ

[๘๖] อานนฺทตฺเถโร สายํ ปาตํ สตฺถารํ จกฺขุวิญฺญาเณน ทฏฺฐุํ ลภติ อิทํ ทสฺสนานุตฺตริยํ นาม ฯ อภิกฺขณํ สตฺถุ วจนํ โสตุํ ลภติ อิทํ สวนานุตฺตริยํ นาม ฯ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควาติ สตฺถริ สทฺธํ ปฏิลภติ อิทํ ลาภานุตฺตริยํ นาม ฯ สตฺถุ สาสเน

๑. มโน. ป. ๓/๑๒๗.

สิกฺขาตฺตยํ สิกฺขติ อิทํ สิกฺขานุตฺตริยํ นาม ฯ อภิกฺขณํ สตฺถารํ ปริจรติ อุปฏฺฐานํ กโรติ อิทํ ปาริจริยานุตฺตริยํ นาม ฯ สตฺถุ โลกิยโลกุตฺตรคุเณ อนุสฺสรติ อิทํ อนุสฺสตานุตฺตริยํ นาม ฯ อญฺเญปิ โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามิโน อานนฺทตฺเถโร วิย สตฺถุ ทสฺสนํ สตฺถุ วจนสฺสวนญฺจ ลภนฺติ สตฺถริ สทฺธํ ปฏิลภนฺติ สตฺถุ สาสเน สิกฺขาตฺตยํ สกฺขนฺติ สตฺถารํ ปริจรนฺติ สตฺถุ คุเณ อนุสฺสรนฺติ อิทมฺปิ ทสฺสนานุตฺตริยํ นาม ฯเปฯ อนุสฺสตานุตฺตริยํ นาม ฯ กลฺยาณปุถุชฺชโน ปน อานนฺทตฺเถโร วิย สตฺถุ ทสฺสนํ สตฺถุ วจนสฺสวนญฺจ ลภิตฺวา สตฺถริ สทฺธํ ปฏิลภิตฺวา สตฺถุ สาสเน สิกฺขาตฺตยํ สิกฺขิตฺวา สตฺถารํ ปริจริจฺวา สตฺถุ คุเณ อนุสฺสริตฺวา ตํ ทสฺสนํ° ตํ สวนํ ตํ ลาภํ ตํ สิกฺขาตฺตยํ ตํ ปาริจริยํ ตํ อนุสฺสติญฺจ วฑฺเฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติ อิทํ ทสฺสนเมว นาม สวนเมว นาม อยํ ลาโภเยว นาม สิกฺขาเยว นาม ปาริจริยาเยว นาม อนุสฺสติเยว นาม ฯ มูลทสฺสนนฺตุ ทสฺสนานุตฺตริยํ นาม ตถา มูลสฺสวนลาภสิกฺขาปาริจริยานุสฺสติโย ฯ

[๘๗] เอตฺถ จ ทสฺสนานุตฺตริยนฺติ อุตฺตริตรสฺส สตฺถุโน รูปทสฺสนมตฺตํ นาธิปฺเปตํ อถโข ตสฺส รูปทสฺสนมุเขน อเวจฺจปฺป-สาเทน พุทฺธคุเณ โอคาเหตฺวา ทสฺสนํ เตนาห อานนฺทต-เถโรตฺยาทึ ฯ ตตฺถ ทฏฺฐพฺพโต ทสฺสนํ สตฺถุ รูปกาโย

๑. ยทิ ตํทสฺสนนฺติ อิทํ สมาสปทํ ภเวยฺย ตํทสฺสนมุเขน ปวตฺตํ วิปสฺสนนฺติ วา ตํทสฺสนมุขํ วิปสฺสนนฺติ วา อิมสฺสตฺโถ ฯ ตถา ตํสวนมฺปิ.

ตตฺถาปฺยวิเสสโต รูปายตนํ เตนาห จกฺขุวิญฺญาเณน ทฏฺฐุนฺติ ฯ นตฺถิ อิโต อุตฺตรนฺติ อนุตฺตรํ ตเทว อนุตฺตริยํ ทสฺสนญฺจ ตํ อนุตฺตริยญฺจาติ ทสฺสนานุตฺตริยํ ฯ เสเสสุปิ เอเสว นโย ฯ อยนฺตุ วิเสโส สุยฺยตีติ สวนํ สตฺถุ วจนํ ฯ ลพฺภตีติ ลาโภ สตฺถริ สทฺธา ฯ สิกฺขิตพฺพโต สิกฺขา สีลสมาธิปญฺญา ฯ ปริจรณํ ปาริจริยา อุปฏฺฐานํ ฯ อนุสฺสรณํ อนุสฺสติ สตฺถุ คุณานุสฺสรณํ ฯ อิทมฺปีติ ปุพฺเพ วุตฺตโต นิพฺพิเสสตฺตา วุตฺตํ ฯ สตฺถุ ทสฺสนนฺติ อานนฺทตฺเถโร วิย ปสาทภตฺติเมตฺตาปุพฺพกํ สตฺถุ ทสฺสนํ ลภิตฺวา ฯ สิกฺขาตฺตยนฺติ ปุพฺพภาคสิกฺขาตฺตยํ สิกฺขิตฺวา ฯ ตํ ทสฺสนนฺติ ทสฺสนมุเขน ปวตฺตํ วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ฯ ทสฺสนมุเขน ยาวอนุโลมญฺญาณํ วิปสฺสนาวารํ วฑฺเฒตฺวา ตทนนฺตรํ อฏฺฐมกภูมึ โอกฺกมนฺโต หิ ทสฺสนํ ลภิตฺวา มคฺคํ ปาเปติ นาม ฯ อิโต ปรํ ปวตฺตทสฺสนํ ทสฺสนเมว นาม ฯ มูลทสฺสนํ สจฺจทสฺสนสฺสาปิ การณภาวโต ทสฺสนานุตฺตริยํ นาม ฯ เอส นโย เสสานุตฺตริเยสุปิ ฯ อิติปิ โส ภควาติอาทินา พุทฺธานุสฺสติวเสน อนุสฺสติชฺฌานํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ ปทฏฺฐานํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒนฺโต อนุสฺสตึ วฑฺเฒตฺวาติ วุตฺโตติ สฏีกาย เอกงฺคุตฺตรวณฺณนาย[๑] นโย ฯ

[๘๘] สาวตฺถิยํ กิเรโก วกฺกลิ นาม พฺราหฺมโณ ปฏิวสติ ฯ โส เอกทิวสํ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ สตฺถารํ ทิสฺวา สตฺถุรูปทสฺสเนน อติตฺโต สตฺถารา สทฺธึเยว เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ

๑. มโน. ปู. ๑/๑๒๔.

เทสนํ สุตฺวา สทฺธํ ปฏิลภิตฺวา เอวาหํ¹ นิจฺจํ สตฺถารํ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสามีติ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อาหารภุญฺชนกาลโต อญฺญสฺมึ กาเล ยตฺถ ฐตฺวา สตฺถารํ ปสฺสติ ตตฺถ ฐิโต สชฺฌาย-กมฺมฏฺฐานมสิการาทีนิ ฉฑฺเฑตฺวา สตฺถารํ โอโลเกนฺโต วิหาสิ ฯ สตฺถา ตสฺส ญาณปริปากํ อาคเมนฺโต จิรํ กาลํ กิญฺจิ อวตฺวา ตสฺมึ ปริปกฺกญฺญาเณ กินฺเต วกฺกลิ อิมินา ปูติกาเยน ทิฏฺเฐน โย โข วกฺกลิ ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ โย มํ ปสฺสติ โส ธมฺมํ ปสฺสติ ธมฺมํ หิ วกฺกลิ ปสฺสนฺโต มํ ปสฺสติ มํ ปสฺสนฺโต ธมฺมํ ปสฺสตีติ วตฺวา อุปกฺกฏฺฐาย วสฺสูปนายิกาย ราชคหํ คนฺตฺวา วสฺสูปนายิกาทิวเส อเปหิ วกฺกลีติ ตํ ปณาเมสิ ฯ โส ฐาตุํ อสกฺโกนฺโต กึ มยฺหํ ชีวิเตน โยหํ สตฺถารํ ทฏฺฐุํ น ลภิสฺสนฺติ ปพฺพตโต อตฺตานํ ปาเตตุํ คิชฺฌกูฏํ อภิรุหิ ฯ สตฺถา ตมตฺถํ ญตฺวา อยํ เม สนฺติกา อสฺสาสํ อลภนฺโต มคฺคผลุปนิสฺสยํ นาเสยฺยาติ เวหาเสน นิสินฺโนว โอภาสํ มุญฺจิตฺวา อตฺตานํ ทสฺเสตฺวา ตสฺส พลวปฺปีตึ อุปฺปาเทนฺโต ธมฺมปทสฺส ภิกฺขุวคฺเค อิมํ คาถมาห

ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสาสเน
อธิคจฺเฉ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขนฺติ ฯ

ตตฺถ ปาโมชฺชพหุโลติ ปกติยาปิ ปาโมชฺชพหุโล ฯ ปสนฺโนติ ปสาทํ โรเปนฺโต ฯ อธิคจฺเฉ ปทํ สนฺตนฺติ

๑. เอวมหนฺติ ยุตฺตตรํ ฯ ญ. ว.

นิพฺพานสงฺขาตํ สนฺตโกฏฺฐาสํ อธิคจฺเฉยฺย ฯ สงฺขารูปสมํ สุขนฺติ สพฺพสงฺขารานํ อุปสมภูตํ ปรมํ สุขํ ฯ

อิมญฺจ ปน วตฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา เอหิ วกฺกลิ มา ภายีติ อาห ฯ โส สตฺถา เม ทิฏฺโฐ เอหีติ วจนมฺปิ ลทฺธนฺติ พลวปฺปีตึ อุปฺปาเทตฺวา กุโต คจฺฉามีติ อตฺตโน คมนภาวํ อชานิตฺวาว สตฺถุ สมฺมุขา อากาเส ปกฺขนฺทนฺโต ปฐมปาเทน ปพฺพเต ฐิโตเยว สตฺถารา วุตฺตคาถํ อาวชฺเชนฺโต อากาเสเยว ปีตึ วิกฺขมฺเภตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารํ วนฺทมาโน โอตริ ฯ

ธมฺมปทวณฺณนาทีสุ วกฺกลิตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๘๙] เอวนฺตสฺส พุทฺธาธิวาสปฺปเทสวาโส สตฺถุ รูปทสฺสนํ ทสฺสนานุตฺตริยํ สตฺถุ เทสนาสวนํ สวนานุตฺตริยํ สตฺถริ สทฺธา-ปฏิลาโภ ลาภานุตฺตริยํ สิกฺขาตฺตยปูรณํ สิกฺขานุตฺตริยํ สตฺถุ ปริจรณํ ปาริจริยานุตฺตริยํ สตฺถุ คุณานุสฺสรณํ อนุสฺสตานุตฺตริยนฺติ ฉานุตฺตริยปฺปฏิลาภสฺส ปจฺจโย โหตีติ ฯ

[๙๐] อปิจ ปฏิรูปเทโส นาม ปุรตฺถิมาย ทิสาย กชงฺคลํ นาม นิคโม ตสฺสาปเรน มหาสาลา ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเฌ ปุรตฺถิมทกฺขิณาย อนุทิสาย สลฺลวตี นาม นที ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเฌ ทกฺขิณาย ทิสาย เสตกณฺณิกํ นาม นิคโม ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเฌ ปจฺฉิมาย ทิสาย ถูนํ นาม พฺราหฺมณคาโม

ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเฌ อุตฺตราย ทิสาย อุสีรทฺธโช นาม ปพฺพโต ตโต ปรํ ปจฺจนฺติมา ชนปทา โอรโต มชฺเฌติ เอวํ จมฺมกฺขนฺธเก[๑] ปริจฺฉินฺโน มชฺฌิมปฺปเทสนามโก ชนปโท ฯ

เอกนิปาตงฺคุตฺตรวณฺณนายมฺปิ[๒] ตเถว ขนฺธกปาลึ ทสฺเสตฺวา อยญฺหิ ชนปโท มุทิงฺคสณฺฐาโน อุชุเกน กตฺถจิ อสีติโยชโน โหติ กตฺถจิ โยชนสติโก กตฺถจิ ทฺวิโยชนสติโก มชฺเฌ ปน ติโยชนสติโก ปริยนฺตปริกฺเขเปน นวโยชนสติโกติ วุตฺตํ ฯ

เอตฺถ พุทฺธา ปจฺเจกพุทฺธา สารีปุตฺตโมคฺคลฺลานาทโย มหา-สาวกา พุทฺธุปฏฺฐาโก พุทฺธมาตาปิตโร จกฺกวตฺติราชาโน จ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตตฺถ สตฺตา จกฺกวตฺติรญฺโญ โอวาทํ คเหตฺวา ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาย สคฺคปรายนา โหนฺติ ตถา ปจฺเจกพุทฺโธวาเท ปติฏฺฐาย ฯ พุทฺธพุทฺธสาวโกวาเท ปติฏฺฐหนฺตา ปน นิพฺพาน-สุคติปรายนา ฯ ตสฺมา ตตฺถ วาโส อิมาสํ สมฺปตฺตีนํ ปจฺจยโต มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ

[๘๑] เอกงฺคุตฺตรวณฺณนายนฺตุ[๓] อปิจ อุปาทายุปาทายปิ มชฺฌิมเทโส ลพฺภติ สกโลปิ หิ ชมฺพุทีโป มชฺฌิมเทโส นาม เสสา ทีปา ปจฺจนฺติมา ชนปทา ตมฺพปณฺณิทีเป อนุราธปุรํ มชฺฌิมเทโส นาม เสโส ปจฺจนฺโตติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ ยุชฺชติ ฯ อนุราธปุรสฺมึ หิ มุฏฺฐสีวรญฺโญ ทุติยปุตฺโต เทวานํปิยติสฺโส นาม

๑. วิ. มหาวคฺค. ๕/๓๕. ๒. มโน. ปู. ๑/๕๓๒. ๓. มโน. ปู. ๑/๕๓๒.

มหามหินฺทตฺเถโรวาเท ปติฏฺฐาย มหาปุญฺญานิ กตฺวา จตฺตาฬีส วสฺสานิ รชฺชํ กาเรตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวตึสเทวโลเก นิพฺพตฺติ ฯ ตโต มุฏฺฐสีวรญฺโญ อุตฺติโย นาม จตุตฺถปุตฺโต ทส วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตถา ตสฺเสว มหาสีโว นาม ปญฺจมปุตฺโต ตถา ตสฺเสว สูรติสฺโส นาม สตฺตมปุตฺโต ฯ ตทา เสโน คุตฺโต จาติ เทฺว ทมิฬราชปุตฺตา สูรติสฺสราชานํ อปเนตฺวา อนุราธปุเร ทฺวาทส วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสุํ ฯ ตทา มุฏฺฐสีวรญฺโญ อเสโล นาม นวมปุตฺโต เสนคุตฺตราชาโน อปเนตฺวา ทส วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตทา เอฬาโร นาม ทมิฬราชา อเสลราชานํ อปเนตฺวา จตุจตฺตาฬีส วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตทา เทวานํปิยติสฺสสฺส นตฺตา กากวณฺณติสฺสรญฺโญ ปุตฺโต ทุฏฺฐคามณิอภโย นาม เอฬารราชานํ ฆาเตตฺวา ลงฺกาทีเป อนุราธปุเร เอกราชา อโหสิ ฯ อิติ โส เทวานํปิยติสฺสสฺส มรณวสฺสโต ปจฺฉา ฉนฺนวุติวสฺสมตฺถเก รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตทา เทวานํปิยติสฺสเทวปุตฺโต สงฺขารานํ อนิจฺจตํ ปสฺสิตฺวา อธิมุตฺตกาลกิริยาย ตาวตึสภวนโต จวิตฺวา ลงฺกาทีเป เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา สตฺตวสฺสิกกาเล ปพฺพชิตฺวา อรหา อโหสิ ฯ อญฺเญปิ ตตฺถ วสิตฺวา มคฺคผลปฺปตฺตา คณนปถํ วีติวตฺตาติ ฯ

ปฏิรูปเทสวาสกถา ฯ

ปุพฺเพกตปุญฺญตากถา

[๘๒] ปุพฺเพ กตปุญฺโญ นาม อตีตชาตีสุ พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธ-ขีณาสเว อารพฺภ อุปจิตกุสโล กตาธิกาโร ฯ เอวรูโป หิ อุสฺสนฺนกุสลมูโล หุตฺวา เตเนว กุสลมูเลน พุทฺธสฺส วา พุทฺธสาวกสฺส วา เทสนํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณาติ ยถา มหากปฺปินราชาทโย ฯ ตสฺมา เอวรูปสฺส ปุพฺเพกตปุญฺญตา มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ ฯ

[๘๓] อตีเต พาราณสีสมีเป เอกสฺมึ คาเม สหสฺสมตฺตา เปสการา ปฏิวสึสุ ฯ ตทา สหสฺสมตฺตา ปจฺเจกพุทฺธา อฏฺฐ มาเส หิมวนฺเต วสิตฺวา จตฺตาโร วสฺสิเก มาเส ชนปเท วสิตุกามา นครสมีเป โอตริตฺวา เสนาสนกรณตฺถํ หตฺถกมฺมํ ยาจิตุํ อฏฺฐ ปจฺเจกพุทฺเธ เปเสสุํ ฯ ตทา เชฏฺฐเปสการภริยา เกนจิเทว กรณีเยน นครํ คจฺฉนฺตี เต ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา มยํ ภนฺเต อิมสฺมึ คาเม สหสฺสมตฺตา วสนฺตา[๑] อมฺเหสุ เอเกกา เอเกกสฺส ภิกฺขํ ทสฺสติ เสฺว อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถ เสนาสนํปิ โว กาเรสฺสามาติ วตฺวา คามํ ปวิสิตฺวา มนุสฺสานํ อาโรเจสิ ฯ ปจฺเจก-พุทฺธาปิ ปุนทิวเส ตํ คามํ ปวิสึสุ ฯ มนุสฺสา เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา เตสํ ภิกฺขํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ปณฺณสาลาสหสฺสํ กตฺวา เตสํ อทํสุ ฯ เต อตฺตโน ปณฺณสาลายํ วสฺสูปคเต ปจฺเจกพุทฺเธ สกฺกจฺจํ

๑. ธมฺมปทสฺส ปณฺฑิตวคฺควณฺณนายํ ปน วสิมฺหาติ ทิสฺสติ ฯ ฌ.ว.

อุปฏฺฐหิตฺวา วสฺสํ วุตฺถานํ จีวรํ อทํสุ ฯ ปจฺเจกพุทฺธา อนุโมทิตฺวา ปกฺกมึสุ ฯ เต ตโต จวิตฺวา ตาวตึเสสุ คณเทวปุตฺตา นาม หุตฺวา ตตฺถ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตโต จวิตฺวา กสฺสปพุทฺธ-กาเล พาราณสิยํ กุฏุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺตึสุ ฯ เตสุ เชฏฺฐกปฺปกาโร เชฏฺฐกุฏุมฺพิกสฺส ปุตฺโต ฯ ภริยาปิสฺส เชฏฺฐกุฏุมฺพิกสฺเสว ธีตา ฯ ตทญฺเญ ตทญฺญกุฏุมฺพิกานํ ปุตฺตธีตโร ฯ เต สพฺเพปิ วยปฺปตฺตา อญฺญมญฺญํ ชายปติกา หุตฺวา ธนํ สํหริตฺวา คพฺภสหสฺสปฺปฏิ-มณฺฑิตํ ปริเวณํ กาเรตฺวา ปริเวณมหํ กาเรนฺตา พุทฺธปฺปมุขสฺส วีสติภิกฺขุสหสฺสสฺส สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา โอสานทิวเส จีวรํ อทํสุ ฯ เชฏฺฐกุฏุมฺพิกภริยา ปน อติเรกํ กาตุกามา สหสฺสคฺฆนเกน อโนชปุปฺผวณฺณสาฏเกน อโนชปุปฺเผหิ จ สตฺถารํ ปูเชตฺวา อหํ ภนฺเต นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อโนชปุปฺผวณฺณสรีรา อโนชนามกา โหมีติ ปฏฺเฐสิ ฯ สตฺถา เอวํ โหตูติ อนุโมทิ ฯ เต สพฺเพปิ เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ สตฺถุ นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว เทวโลกา จวึสุ ฯ เตสุ เชฏฺฐกุฏุมฺพิโก กุกฺกุฏวตีนคเร ราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา มหากปฺปิโน นาม ราชา อโหสิ ฯ ตทญฺเญ ปุริสาปิ ตตฺเถว อมจฺจกุเล นิพฺพตฺตา ฯ เชฏฺฐกุฏุมฺพิกภริยา ตุ มทฺทรฏฺเฐ สากลนคเร ราชธีตา หุตฺวา อโนชปุปฺผวณฺณสรีรตาย อโนชา นาม อโหสิ ฯ ตทญฺญา อตฺถิโยปิ ตตฺเถว อมจฺจธีตโร ฯ เต สพฺเพปิ วยปฺปตฺตา อญฺญมญฺญํ ชายปติกา อเหสุํ ฯ เอวนฺเตสุ สมคฺคสํวาสํ วสนฺเตสุ

อมฺหากํ สตฺถา โลเก นิพฺพตฺติตฺวา สาวตฺถิยํ วิหาสิ ฯ อเถกทิวสํ มหากปฺปินราชา สาวตฺถิโต อาคตวาณิชานํ สนฺติกา พุทฺโธ อุปฺปนฺโน ธมฺโม อุปฺปนฺโน สงฺโฆ อุปฺปนฺโนติ สุตฺวา ปีติ-โสมนสฺสชาโต เตสํ วจนํ ตีหิ สตสหสฺเสหิ ปูเชตฺวา ตาตา เทวิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ตีณิ สตสหสฺสานิ คณฺหถาติ วตฺวา อมจฺจสหสฺเสน สทฺธึ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส อสฺสยาเนน นิกฺขมิ ฯ สตฺถาปิ ตํทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต สปริวารสฺส รญฺโญ อรหตฺโตปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตํ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺโต สยเมว ปตฺตจีวรมาทาย สาวตฺถิโต วีสติโยชนสตํ คนฺตฺวา จนฺทภาคา-นทีตีเร นิโคฺรธมูเล ฉพฺพณฺณรํสิโย วิสฺสชฺเชนฺโต นิสีทิ ฯ รญฺโญ คตมคฺเค จ ติสฺโส นทิโย อเหสุํ ปฐมา คงฺคา นาม ทุติยา นีลพาหา อฑฺฒโยชนวิตฺถารา เอกา มหานที ตติยา จนฺทภาคา นาม ฯ ราชา สปริวาโร ตา ปฏิปาฏิยา ปตฺวา เอตสฺส สตฺถุ คุณา นาม เหฏฺฐา อวีจิโต อุปริ ยาว ภวคฺคา ปตฺถฏา สเจ เอส สตฺถา สมฺมาสมฺพุทฺโธ อิเมสํ อสฺสานํ ขุรปิฏฺฐานิ มา เตเมนฺตูติ วตฺวา สจฺจกิริยํ กตฺวา อุทกปิฏฺเฐน อสฺเส ปกฺขนฺทาเปสิ ฯ เอกอสฺสสฺสาปิ ขุรปิฏฺฐิมตฺตํ น เตมิ ฯ เอวํ โส สปริวาโร ตติยํ นทึ อติกฺกมิตฺวา ฉพฺพณฺณรํสิโย ทิสฺวา อสฺสปิฏฺฐิโต โอตริตฺวา โอนตสรีโร สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺโน อนุปุพฺพีกถํ สุตฺวา โสตาปนฺโน หุตฺวา เอหิภิกฺขุภาเวน ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐปริกฺขารธโร วสฺสสติกตฺเถโร วิย อโหสิ ฯ

อโนชา เทวีปิ พุทฺธาทีนมุปฺปตฺตึ สุตฺวา วาณิชานํ วจนํ นวหิ สตสหสฺเสหิ ปูเชตฺวา คจฺฉถ ตาตาติ เต อุยฺโยเชตฺวา รญฺญา สทฺธึ คตอมจฺจานํ ภริยาหิ ปริวุตา สตฺถารํ อุทฺทิสฺส รถยาเนน นิกฺขมนฺตี ปุริมนเยเนว ตา นทิโย อติกฺกมิ ฯ สตฺถา อิมาสํ อตฺตโน สามิเก ปสฺสนฺตีนํ ฉนฺทราโค อุปฺปชฺชิตฺวา มคฺคนฺตรายํ กเรยฺย โส เอวํ กาตุํ น สกฺขิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา ยถา เต อญฺญมญฺญํ น ปสฺสนฺติ ตถา อกาสิ ฯ ตา สพฺพาปิ ตติยํ นทึ อติกฺกมิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนา อนุปุพฺพีกถํ สุตฺวา โสตาปนฺนา ชาตา ฯ เตปิ ภิกฺขู ตาสํ เทสิตธมฺมํ สุณนฺตา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ สตฺถา อิทฺธาภิสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสมฺเภสิ ฯ อถ ตา เต ปพฺพชิเต ทิสฺวา สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจึสุ ฯ สตฺถา อุปฺปลวณฺณา อาคจฺฉตูติ จินฺเตสิ ฯ เถรี อาคนฺตฺวา ตา ปพฺพาเชตฺวา อาทาย สาวตฺถิยํ ภิกฺขุนปสฺสยํ คตา ฯ ตาปิ สพฺพา อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ สตฺถาปิ ภิกฺขุสหสฺสํ อาทาย อากาเสน เชตวนํ อคมาสีติ ฯ

เอกงฺคุตฺตรวณฺณนาทีสุ มหากปฺปินตฺเถรวตฺถุ[1] ฯ

[๘๔] อปิจ ยสฺมา อกตปุญฺโญ อานุภาวสมฺปนฺนํ วตฺถุํ ลภนฺโต ทุกฺขํ ปาปุณาติ กตปุญฺโญ สุขํ ยสฺมา จ อกตปุญฺโญ ปเรหิ ทินฺนํปิ สิรึ คเหตุํ น สกฺโกติ สา สิรี ปุญฺญวนฺตเมวุปคตา ตสฺมาปิ ปุพฺเพกตปุญฺญตา มงฺคลนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ ฯ

๑. มโน. ป. ๑/๓๔๔.

[๙๕] อตีเต พาราณสิยํ จตฺตาโร ภาตโร พฺราหฺมณา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวติ ปฏิปาฏิยา ปณฺณสาลํ กตฺวา วสึสุ ฯ เตสุ เชฏฺฐภาตา กาลํ กตฺวา สกฺโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ โส ตํ การณํ ญตฺวา เอกทิวสํ เชฏฺฐกตาปสํ อุปคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ภนฺเต เกน เต อตฺโถติ ปุจฺฉิ ฯ โส ปน ปณฺฑุโรโค ตสฺมา อคฺคินา เม อตฺโถติ อาห ฯ สกฺโก ยทิ ภนฺเต อคฺคินา อตฺโถ อิมํ หตฺเถน ปหริตฺวา ทารูนิ อาหริตฺวา อคฺคึ กโรหีติ วเทยฺยาสิ อยํ ตถา กริสฺสตีติ วตฺวา ตสฺส วาสีผรสุกํ อทาสิ ฯ วาสีผรสุโก นาม ทณฺเฑ ปเวสนวเสน วาสีปิ ผรสุปิ ฯ สกฺโก ทุติยํ อุปคนฺตฺวา ตเถว ปุจฺฉิ ฯ ตสฺส ปณฺณสาลาย หตฺถิมคฺโค โหติ ฯ โส หตฺถีหิ อุปทฺทูโต หตฺถีนํ วเสน เม ทุกฺขํ อุปฺปชฺชติ เต ปลาเปหีติ อาห ฯ สกฺโก ภนฺเต อิมสฺมึ เภริตเล ปหเฏ ตุมฺหากํ ปจฺจามิตฺตา ปลายิสฺสนฺติ อิมสฺมึ ปหเฏ เมตฺตจิตฺตา หุตฺวา จตุรงฺคินิโย เสนา ปริวาเรสฺสนฺตีติ วตฺวา ตสฺส เอกํ เภรึ ทตฺวา ตติยํปิ อุปคนฺตฺวา ตเถว ปุจฺฉิ ฯ โสปิ ปณฺฑุโรโค ตสฺมา ทธินา เม อตฺโถติ อาห ฯ สกฺโก ตสฺส เอกํ ทธิฆฏํ ทตฺวา สเจ ตุมฺเห อิจฺฉมานา อิมํ อาวชฺเชยฺยาถ มหานที หุตฺวา มโหฆํ ปวตฺเตตฺวา ตุมฺหากํ รชฺชํ คเหตฺวา ทาตุํ สกฺขิสฺสตีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย วาสีผรสุโก เชฏฺฐสฺส อคฺคึ กโรติ ฯ ทุติเยน เภริตเล ปหเฏ หตฺถี ปลายนฺติ ฯ ตติโย ทธึ ปริภุญฺชติ ฯ ตทา เอโก สูกโร ปุราณคามฏฺฐาเน จรนฺโต อานุภาวสมฺปนฺนํ มณิขณฺฑํ ทิสฺวา มุเขน

ฑํสิตฺวา ตสฺสานุภาเวน อากาสํ อุปฺปติตฺวา สมุทฺทมชฺเฌ เอกํ ทีปกํ ทิสฺวา โอตริตฺวา เอกสฺส อุทุมฺพรรุกฺขสฺส เหฏฺฐา วิหาสิ ฯ โส เอกทิวสํ รุกฺขมูเล มณิขณฺฑํ ปุรโต ฐเปตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิ ฯ อเถโก กาสีรฏฺฐวาสิกปุริโส มาตาปิตูหิ เคหา นิกฺกฑฺฒิโต นาวิกานํ กมฺมกโร หุตฺวา นาวํ อภิรุยฺห สมุทฺทมชฺเฌ ภินฺนาย นาวาย ผลเก นิปนฺโน ตํ ทีปกํ ปตฺวา ผลาผลํ ปริเยสนฺโต ตํ สูกรํ นิทฺทายนฺตํ ทิสฺวา สณิกํ คนฺตฺวา มณิขณฺฑํ คเหตฺวา ตสฺสานุภาเวน อากาสํ อุปฺปติตฺวา อุทุมฺพรสาขาย นิสินฺโน อยมิมสฺสานุภาเวน อากาสํ จริตฺวา อิธ วสติ มญฺเญ มยา อิมํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา เอกํ ทณฺฑกํ ภญฺชิตฺวา ตสฺส สีเส ปาเตสิ ฯ สูกโร ปพุชฺฌิตฺวา มณึ อปสฺสนฺโต อิโต จิโต จ กมฺปมาโน วิจริ ฯ โส ปุริโส หสิ ฯ สูกโร อุทฺธ-มุลฺโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา สีเสน ตํ รุกฺขํ ปหริตฺวา ตตฺเถว มโต ฯ โส โอตริตฺวา อคฺคึ กตฺวา ตสฺส มํสํ ปจิตฺวา ขาทิตฺวา อากาสํ อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตมตฺถเกน คจฺฉนฺโต อสฺสมปทํ ทิสฺวา เชฏฺฐอิสิโน อสฺสเม ทฺวีหํ ตีหํ วสิตฺวา วาสีผรสุกสฺสานุภาวํ ปสฺสิตฺวา อตฺตโน มณิสฺสานุภาวํ กเถตฺวา ภนฺเต อิมํ คเหตฺวา วาสีผรสุกํ เม เทถาติ อาห ฯ อิสิ อากาเส จริตุกาโม มณึ คเหตฺวา อิตรํ ตสฺส อทาสิ ฯ โส ตํ คเหตฺวา โถกํ คนฺตฺวา วาสีผรสุกํ ปหริตฺวา อิมสฺส สีสํ ฉินฺทิตฺวา มณึ อาหราติ อาห ฯ วาสีผรสุโก ตถา อกาสิ ฯ โส วาสีผรสุกํ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ทุติยํ อิสึ

อุปคนฺตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา เภริยานุภาวํ ทิสฺวา มณึ ทตฺวา เภรึ คเหตฺวา ปุริมนเยเนว ตสฺสาปิ สีสํ ฉินฺทาเปตฺวา ตติยํ อุปคนฺตฺวา ทธิฆฏสฺสานุภาวํ ทิสฺวา มณึ ทตฺวา ทธิฆฏํ คเหตฺวา ตเถว ตสฺสาปิ สีสํ ฉินฺทาเปตฺวา สพฺพํ อาทาย อากาสํ อุปฺปติตฺวา พาราณสิยา อวิทูเร โอตริตฺวา พาราณสีรญฺโญ ยุทฺธํ วา เม เทตุ รชฺชํ วาติ เอกสฺส ปุริสสฺส หตฺเถ ปณฺณํ เปเสสิ ฯ ราชา สาสนํ สุตฺวา โจรํ คณฺหิสฺสามีติ นิกฺขมิ ฯ โส เภรึ ปหริ ฯ จตุรงฺคินี เสนา ตํ ปริวาเรสิ ฯ รญฺโญ อวตฺถรณภาวํ ญตฺวา ทธิฆฏํ วิสฺสชฺเชสิ ฯ มหานที ปวตฺติ ฯ มหาชโน ทธิมฺหิ โอสีทิตฺวา อุตฺตริตุํ นาสกฺขิ ฯ โส วาสีผรสุกํ ปหริตฺวา รญฺโญ สีสํ อาหราติ อาห ฯ โส คนฺตฺวา สีสํ อาหริตฺวา ปาทมูเล นิกฺขิปิ ฯ เอโกปิ อาวุธํ อุกฺขิปิตุํ นาสกฺขิ ฯ โส มหนฺเตน พเลน ปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา อภิเสกํ กาเรตฺวา ทธิวาหโน นาม ราชา อโหสีติ ฯ

ทุกนิปาเต ทธิวาหนชาตเก มณิลทฺธสูกรวตฺถุ[๑] ฯ

[๙๖] สาวตฺถิยํ กิเรโก สิรีลกฺขณพฺราหฺมโณ ปฏิวสติ ฯ โส เอกทิวสํ อยํ ทุคฺคโต หุตฺวา ปุน อิสฺสโร ชาโต ยนฺนูนาหํ ตสฺส สิรึ เถเนตฺวา อาคจฺเฉยฺยนฺติ จินฺเตตฺวา อนาถปิณฺฑิกสฺส ฆรํ อคมาสิ ฯ เสฏฺฐิสฺส ปน สพฺพสฺเสโต โธตสงฺขปฺปฏิภาโค กุกฺกุโฏ สุวณฺณปญฺชเร ฐปิโต อตฺถิ ตสฺส จูฬายํ สิรี ปติฏฺฐาสิ ฯ พฺราหฺมโณ ตตฺถ คนฺตฺวา เสฏฺฐินา กตสกฺการสมฺมาโน กิมตฺถํ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๖๗. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๑๓๔.

อาคโตสีติ ปุฏฺโจ กตฺถ นุ โข สิรี ปติฏฺฐิตาติ โอโลกยมาโน
กุกฺกุฏจูฬายนฺติ ญตฺวา อหํ มหาเสฏฺฐิ ปญฺจมาณวสเต มนฺเต
วาเจมิ อกาลราวึ เอกํ กุกฺกุฏํ นิสฺสาย เต จ มยญฺจ[๑] กิลมาม
อยญฺจ กิร กุกฺกุโฏ กาลราวี อิมสฺสตฺถาย อาคโตมฺหิ เทหิ
เมตนฺติ อาห ฯ คณฺห พฺราหฺมณ เทมิ เต กุกฺกุฏนฺติ ฯ
เทมีติ จ วุตฺตกฺขเณเยว สิรี ตโต อปคนฺตฺวา อุสฺสีสเก
ฐปิตมณิมฺหิ ปติฏฺฐาสิ ฯ พฺราหฺมโณ ตํ ญตฺวา มณึปิ ยาจิ ฯ
มณึ เทมีติ วุตฺตกฺขเณเยว สิรี ตโต อปคนฺตฺวา อุสฺสีสเก
ฐปิตอารกฺขยฏฺฐิยํ ปติฏฺฐาสิ ฯ โส ตํ ญตฺวา ตํปิ ยาจิ ฯ
เทมีติ วุตฺตกฺขเณเยว สิรี ตโต อปคนฺตฺวา ปุณฺณลกฺขณเทวิยา
นาม เสฏฺฐิโน อคฺคมเหสิยา สีเส ปติฏฺฐาสิ ฯ พฺราหฺมโณ
ตํ ญตฺวา อวิสฺสชฺชิยํ ภณฺฑเมตํ ยาจิตตปิ น สกฺโกมีติ
จินฺเตตฺวา เสฏฺฐิสฺส ยถาภูตํ อาจิกฺขิตฺวา น สกฺกา ตว สิรึ
เถเนตุํ ตว สนฺตกํ ตเวว โหตูติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ สิรี นาม
อิสฺสริยํ ยํ สนฺธาย เทวตาสํยุตฺเต[๑] วุตฺตํ ภควตา สิรี
โภคานมาสโยติ ฯ

สิรีติ อิสฺสริยํ ฯ อาสโยติ วสนฏฺฐานํ ฯ อิสฺสริเย หิ
อภิมุขีภูเต ถลโตปิ ชลโตปิ โภคา อาคจฺฉนฺติเยว ฯ เตเนตํ
วุตฺตนฺติ ตพฺพณฺณนายํ[๒] วุตฺตํ ฯ

ตสฺมา สา ปุญฺญานุภาเวน สิชฺฌติ ฯ สาปตฺถโต ปุญฺญ-

๑. มยํ ฯ ๑. สํ. ส. ๑๕/๖๑. ๒. สา. ป. ๑/๑๒๑.

สมฺปตฺติ ปุญฺญพลเมว ตสฺมา อปฺปปุญฺโญ ปเรหิ ทินฺนมฺปิ สิรึ คเหตุํ นาสกฺขิเยวาติ ฯ

สิรีโจรวตฺถุ ฯ

[๘๗] ตสฺมึ ปน ปกฺกนฺเต เสฏฺฐี เชตวนํ คนฺตฺวา สพฺพํ สตฺถุ อาโรเจสิ ฯ สตฺถา น โข คหปติ อิทาเนว อญฺเญสํ สิรี อญฺญตฺถ คจฺฉติ ปุพฺเพปิ อปฺปปุญฺเญหิ อุปฺปาทิตสิรี ปน ปุญฺญวนฺตานเมว ปาทมูลํ คตาติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ ฯ

อตีเต พาราณสิยํ เอโก กฏฺฐหารโก อโหสิ ฯ โส เอกทิวสํ อรญฺญา ทารูนิ อาหรนฺโต เวลายํ นครทฺวารํ ปาปุณิตุํ อสกฺโกนฺโต สายํ เอกสฺมึ เทวกุเล นิปชฺชิ ฯ เทวกุเล วิสฺสฏฺฐาปิ พหู กุกฺกุฏา ตสฺสาวิทูเร เอกสฺมึ รุกฺเข สยึสุ ฯ ตตฺเถโก อุปริ สยิต-กุกฺกุโฏ ปจฺจูสกาเล เหฏฺฐา สยิตกุกฺกุฏสฺส สรีเร วจฺจํ ปาเตตฺวา เกน เม สรีเร วจฺจํ ปาติตนฺติ วุตฺเต มยา อนุปธาเรตฺวา ปาติตนฺติ วตฺวา ปุน ปาเตสิ ฯ ตโต เต อุโภ กินฺเต พลํ กินฺเต พลนฺติ กลหมกํสุ ฯ อถ เหฏฺฐิโม มํ มาเรตฺวา องฺคาเร ปจิตฺวา ปกฺกมํสํ ขาทนฺโต ปาโตว กหาปณสหสฺสํ ลภตีติ อาห ฯ อุปริโม ปน อมฺโภ ตฺวํ เอตฺตเกน คชฺชสิ มม ถูลมํสํ ขาทนฺโต หิ ราชา โหติ พหิมํสํ ขาทนฺโต ปุริโส เจ เสนาปติฏฺฐานํ อิตฺถี เจ อคฺคมเหสิฏฺฐานํ ลภติ อฏฺฐิมํสํ ปน ขาทนฺโต คิหี เจ ภณฺฑาคาริกฏฺฐานํ ปพฺพชิโต เจ ราชกุลุปกภาวํ ลภตีติ อาห ฯ กฏฺฐหารโก เตสํ วจนํ สุตฺวา

สณิกํ อารุยฺห อุปริมํ กุกฺกุฏึ คเหตฺวา มาเรตฺวา ราชา ภวิสฺสามีติ เคหํ คนฺตฺวา อิทํ กุกฺกุฏมํสํ สาธุกํ สมฺปาเทหีติ ภริยาย อทาสิ ฯ สา ตถา กตฺวา ภุญฺช สามีติ อุปนาเมสิ ฯ ภทฺเท อิทํ มํสํ มหานุภาวํ ตํ ขาทิตฺวา อหํ ราชา ภวิสฺสามิ ตฺวํ อคฺคมเหสี ภวิสฺสสิ ตํ ภตฺตญฺจ มํสญฺจ อาทาย เอหิ มยํ คงฺคายํ นหาตฺวา ภุญฺชิสฺสามาติ ฯ เต อุโภ คนฺตฺวา ภตฺตภาชนํ คงฺคาตีเร ฐเปตฺวา นหายิตุํ โอตรึสุ ฯ ตสฺมึ ขเณ วาเตน ขุภิตํ อุทกํ ภตฺตภาชนํ อาทาย อคมาสิ ฯ อเถโก หตฺถาจริโย มหามตฺโต เหฏฺฐา นทิยํ หตฺถึ นหาเปนฺโต ตํ นทีโสเตน วุยฺหมานํ ทิสฺวา อุกฺขิปาเปตฺวา ตํ สพฺพํ ทิสฺวา ตํ ปิทหาเปตฺวา ภริยาย เปเสสิ ฯ โสปิ โข กฏฺฐหารโก มุเข ปวิฏฺเฐน วาลิโกทเกน อุทฺธุมาตอุทโร ปลายิ ฯ อเถโก หตฺถาจริยสฺส กุลุปโก ทิพฺพจกฺขุ ตาปโส ราชุยฺยาเนน วสนฺโต มยฺหํ อุปฏฺฐาโก หตฺถาจริยฏฺฐานํ น วิชหติ กทา นุ โข สมฺปตฺตึ ปาปุณิสฺสตีติ ทิพฺพจกฺขุนา อุปธาเรนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา ปุเรตรํ คนฺตฺวา หตฺถาจริยเคเห นิสีทิ ฯ หตฺถาจริโยปิ อาคนฺตฺวา นิสินฺโน ตํ ภตฺตภาชนํ อาหราเปตฺวา ตาปสสฺส อทาสิ ฯ ตาปโส ถูลมํสาทีนิ เอเกกํ โกฏฺฐาสํ กาเรตฺวา ถูลมํสํ หตฺถาจริยสฺส พหิมํสํ ตสฺส ภริยาย ทาเปตฺวา อฏฺฐิมํสํ อตฺตนา ภุญฺชิตฺวา ตฺวํ อิโต ตติยทิวเส ราชา ภวิสฺสสิ อปฺปมตฺโต โหหีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ตติเย ปน ทิวเส เอโก สามนฺตราชา อาคนฺตฺวา พาราณสึ

ปริวาเรสิ ฯ อถ ราชา หตฺถาจริยํ ราชเวสํ คาหาเปตฺวา ตฺวํ หตฺถึ อภิรุยฺห ยุชฺฌาติ วตฺวา สยํ อญฺญาตกเวเสน เสนางฺคํ วิจาเรนฺโต เอเกน มหาเวเคน สเรน วิทฺโธ ตํขณญฺเญว มโต ฯ หตฺถาจริโย ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา พหู กหาปเณ นีหราเปตฺวา ธนตฺถิกา ยุชฺฌนฺตูติ เภริญฺจาราเปสิ ฯ พลนิกาโย มุหุตฺเตเนว ปฏิราชานํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ ฯ อมจฺจา อตฺตโน รญฺโญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ราชา ชีวมาโนว อตฺตโน เวสํ อิมสฺส อทาสิ อยเมว ยุทฺธํ กตฺวา รชฺชํ คณฺหิ เอตสฺเสว รชฺชํ ทสฺสามาติ มนฺเตตฺวา หตฺถาจริยํ รชฺเช อภิสิญฺจิตฺวา ภริยญฺจสฺส อคฺคมเหสึ อกํสุ ฯ ตาปโสปิ ราชกุลุปโก อโหสิ ฯ

กฏฺฐหารกวตฺถุ ฯ

[๘๘] สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ติกนิปาเต สิรีโจรชาตเก[๑] อิมา คาถา อภาสิ

ยํ อุสฺสุกฺกา สงฺฆรนฺติ อลกฺขิกา พหูธนํ
สิปฺปวนฺโต อสิปฺปา วา ลกฺขี ว ตานิ ภุญฺชติ
สพฺพตฺถ กตปุญฺญสฺส อติจฺจญฺเญว ปาณิโน
อุปฺปชฺชนฺติ พหู โภคา อปิ นายตเนสฺปีติ ฯ

ตตฺถ ยนฺติ ยํ ธนํ ฯ เยติปิ ปาโฐ ฯ เย ปุริสา ฯ อุสฺสุกฺกาติ ธนสํหรเณ อุสฺสุกฺกมาปนฺนา ฉนฺทชาตา ฯ อลกฺขิกาติ อปุญฺญา ฯ หตฺถิสิปฺปาทิวเสน สิปฺปวนฺโต อสิปฺปา วา อนฺตมโส

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๑๗.

เวตเนน กมฺมํปิ กตฺวา พหู สงฺฆรนฺติ กิจฺเฉน สํหรนฺติ ฯ

ลกฺขี วาติ ปุญฺญวา อญฺโญว ปุริโส ตานิ พหูธนนฺติ วุตฺตานิ ธนานิ อตฺตโน ปุญฺญผเลน กิญฺจิ กมฺมํ อกตฺวาปิ ปริภุญฺชติ ฯ

อติจฺจาติ อติกฺกมิตฺวา ฯ อญฺเญวาติ เอวสทฺโท สพฺพตฺถาติ เอเตน โยเชตพฺโพ พหู โภคา อญฺเญ อกตปุญฺเญ สตฺเต อติกฺกมิตฺวา สพฺพตฺเถว กตปุญฺญสฺส อุปฺปชฺชนฺตีติ ฯ

อปิ นายตเนสฺปีติ อปิ อนายตเนสฺปิ อรตนากเรสุ รตนานิ อสุวณฺณากราทีสุ สุวณฺณาทีนิ อหตฺถายตนาทีสุ หตฺถิอาทโยติ อวิญฺญาณกสวิญฺญาณกา พหู โภคา อุปฺปชฺชนฺติ ฯ ตตฺถ มุตฺตา-มณิอาทีนํ อนากเร อุปฺปชฺชเน ทุฏฺฐคามณิอภยราชวตฺถุ กเถตพฺพํ ฯ

[๘๙] โรหณชนปเท กิร มหาคาเม รชฺชํ กาเรนฺตสฺส กากวณฺณติสฺสวฺหยรญฺโญ ทุฏฺฐคามณิอภโย นาม ปุตฺโต อโหสิ ฯ โส ปิตุ อจฺจเยน ตตฺเถว รชฺชํ กาเรตฺวา ตโต อาคนฺตฺวา เอฬารํ นาม ทมิฬราชานํ ฆาเตตฺวา ลงฺกาทีเป อนุราธปุเร เอกราชา อโหสิ ฯ สตฺถุ ปรินิพฺพานวสฺสโต ติวสฺสสตสฺสุปริ ทฺวาสตฺตติเม วสฺเส ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน อนุราธปุรสฺส สมนฺตา สุวณฺณพีชาทีนิ อุปฺปชฺชึสุ ฯ ตถา หิ ปุรโต ปุพฺพุตฺตรทิสาย ติโยชนมตฺถเก อาวรวิวฏฺฏิคาเม โสฬสกรีสปฺปมาเณ ภูมิตเล อเนกานิ วิทตฺถิมตฺตานิปิ องฺคุลิมตฺตานิปิ สุวณฺณพีชานิ อุฏฺฐหึสุ ฯ ตโต ปาจีนทิสาย สตฺตโยชนมตฺถเก คงฺคาย ปรตีเร ตมฺพปิฏฺฐินามเก ชนปเท

ตมฺพโลหพีชํ อุฏฺฐหิ ฯ ตโต ปุพฺพทกฺขิณาย จตุโยชนมตฺถเก ปน วาปีคาเม มณโย อุฏฺฐหึสุ ฯ ตโต ทกฺขิณทิสาย อฏฺฐ-โยชนมตฺถเก อมฺพฏฺฐโกลชนปเท เอกสฺมึ เลเณ รชตํ อุปฺปชฺชิ ฯ ตโต ปจฺฉิมทิสาย ปญฺจโยชนมตฺถเก อุรุเวลปฏฺฏเน ปวาเฬหิ สทฺธึ สฏฺฐิสกฏปูรา สณฺฐานปฺปมาณโต มหาอามลกปฺปมาณา มุตฺตา ถลํ อารุหึสุ ฯ ตโต อุตฺตรทิสาย สตฺตโยชนมตฺถเก เปฬิวาปิกคามสฺส วาปีปวิฏฺฐกนฺทราย วาลิกาปิฏฺเฐ อุมฺมารปุปฺผ-สมานวณฺณา ทีฆโต วิทตฺถิจตุรงฺคุลา อาวฏฺฏโต นิสทโปตกปฺ-ปมาณา อุตฺตมา จตฺตาโร มณโย อุฏฺฐหึสุ ฯ มนุสฺสา ตานิ สุวณฺณพีชาทีนิ ทิสฺวา รญฺโญ อาโรเจสุํ ฯ ราชา ตานิ สพฺพานิ อาหราเปสีติ ฯ

มหาวํเส อฏฺฐวีสติมปริจฺเฉเท ทุฏฺฐคามณิราชวตฺถุ ฯ

[๑๐๐] สตฺถา ปน อิมํ คาถาทฺวยํ วตฺวา ปุน คหปติ อิเมสํ สตฺตานํ ปุญฺญสทิสํ อญฺญํ อายตนํ นาม นตฺถิ ปุญฺญวนฺตานญฺหิ อนากเรสุปิ รตนานิ อุปฺปชฺชนฺติเยวาติ วตฺวา นิธิกณฺเฑ[๑] วุตฺตนเยน ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

เอส เทวมนุสฺสานํ สพฺพกามทโท นิธิ
ยํ ยํ เทวาภิปตฺเถนฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ ฯ
สุวณฺณตา สุสรตา สุสณฺฐานา สุรูปตา
อาธิปจฺจํ ปริวาโร สพฺพเมเตน ลพฺภติ ฯ

๑. ขุ. ขุ. ๒๕/๑๑.

ปเทสรชฺชํ อิสฺสริยํ จกฺกวตฺติสุขํ ปิยํ
เทวรชฺชมฺปิ ทิพฺเพสุ สพฺพเมเตน ลพฺภติ ฯ
มานุสิกา จ สมฺปตฺติ เทวโลเก จ ยา รติ
ยา จ นิพฺพานสมฺปตฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภติ ฯ
มิตฺตสมฺปทมาคมฺม โยนิโส เจ ปยุญฺชโต
วิชฺชาวิมุตฺติวสีภาโว สพฺพเมเตน ลพฺภติ ฯ
ปฏิสมฺภิทา วิโมกฺขา จ ยา จ สาวกปารมี
ปจฺเจกโพธิ พุทฺธภูมิ สพฺพเมเตน ลพฺภติ ฯ
เอวํ มหตฺถิกา เอสา ยทิทํ ปุญฺญสมฺปทา
ตสฺมา ธีรา ปสํสนฺติ ปณฺฑิตา กตปุญฺญตนฺติ ฯ

ตตฺถ นิธีติ ปุญฺญนิธิ ฯ ปุญฺญเมว หิ นิธาตพฺพตฺเถน นิธิ ฯ เอวํ ภควา โส เตสํ ยํ ผลํ เทติ ตํ เอส เทวมนุสฺสานํ ฯเปฯ นิธีติ สงฺเขปโต ทสฺเสตฺวา อิทานิ ยสฺมา ปฏฺฐนาย ตํ ตสฺส สพฺพกามททตฺตํ โหติ น วินา ปฏฺฐนํ ตสฺมา ตํ ตสฺส สพฺพกามททตฺเต เหตุํ ปฏฺฐนํ ทสฺเสนฺโต ยํ ยนฺตฺยาทึ อุปฑฺฒคาถมาห ฯ

ตตฺถ ยํ ยนฺติ ยํ ยํ ผลํ ฯ เทวาติ เทวมนุสฺสา ฯ เอเตน ปุญฺญนิธินา ฯ อิทานิ ยนฺตํ สพฺพํ เอเตน ลพฺภติ ตํ โอธิโส โอธิโส ทสฺเสนฺโต สุวณฺณตา สุสรตาตฺยาทิกา ปญฺจ คาถาโย อภาสิ ฯ

[๑๐๑] ตตฺถ ปฐมคาถายํ ฯ สุวณฺณตาติ สุนฺทรจฺฉวิวณฺณตา

กญฺจนสนฺนิภตฺตจตา ฯ สุสรตาติ พฺรหฺมสฺสรตา กรวิกภาณิตา ฯ สุสณฺฐานาติ สุสณฺฐิตตา สมปิตวฏฺฏิตยุตฺตฏฺฐาเนสุ องฺค- ปจฺจงฺคานํ สมปิตวฏฺฏิตภาเวน สนฺนิเวโสติ วุตฺตํ โหติ ฯ สุรูปตาติ สกลสรีรสงฺขาตรูปสฺส สุนฺทรตา นาติทีฆนาติรสฺสนาติกิสนาติถูล- นาติกาฬนาจฺโจทาตตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ อาธิปจฺจนฺติ อธิปติภาโว ขตฺติยมหาสาลาทิภาเวน สามิกภาโวติ อตฺโถ ฯ ปริวาโรติ ปริวารตา ฯ สพฺพนฺติ โอธิโส วุตฺตํ สุวณฺณตาทิฉกฺกํ สพฺพํ ฯ

[๑๐๒] เอวมิมาย คาถาย ปุญฺญานุภาเวน ลภิตพฺพํ รชฺชสมฺปตฺติโต โอรํ เทวมนุสฺสสมฺปตฺตึ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตทุภยรชฺชสมฺปตฺตึ ทสฺเสนฺโต ทุติยํ คาถมาห ฯ

ตตฺถ ปเทสรชฺชนฺติ เอกทีปํปิ สกลํ อปฺปาปุณิตฺวา ปจวิยา เอเกกสฺมึ ปเทเส รชฺชํ ฯ อิสฺสริยนฺติ อิสฺสรภาโว ฯ อิมินา ทีปจกฺกวตฺติรชฺชํ ทสฺเสติ ฯ จกฺกวตฺติสุขนฺติ จกฺกวตฺติโน สุขํ ฯ ปิยนฺติ อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ ฯ อิมินา จาตุรนฺตจกฺกวตฺติรชฺชํ ทสฺเสติ ฯ เทวรชฺชนฺติ เทเวสุ รชฺชํ ฯ อิมินา มนฺธาตาทีนํ มนุสฺสานมฺปิ เทวรชฺชํ ทสฺเสติ ฯ อปิ ทิพฺเพสูติ ทิพฺเพสุปิ เทวรชฺชํ ฯ อิมินา เย เต ทิวิภวา ทิพฺพาติ วุจฺจนฺติ เตสุ ทิพฺเพสุ กาเยสุ อุปฺปนฺนานํปิ เทวรชฺชํ ทสฺเสติ ฯ สพฺพนฺติ โอธิโส วุตฺตํ ปเทสรชฺชาทิ ฯ

[๑๐๓] เอวมิมาย ปุญฺญานุภาเวน ลภิตพฺพํ เทวมนุสฺสรชฺช- สมฺปตฺตึ ทสฺเสตฺวา อิทานิ คาถาทฺวเยน วุตฺตสมฺปตฺตึ สมาสโต

ปุรกฺขตฺวา นิพฺพานสมฺปตฺตึ ทสฺเสนฺโต ตติยํ คาถมาห ฯ

ตตฺถ มนุสฺสานํ อยนฺติ มานุสี สา เอว มานุสิกา ฯ สมฺปชฺชนํ สมฺปตฺติ ฯ รมนฺติ เอตาย อชฺฌตฺตํ อุปฺปนฺนาย พหิทฺธา วา อุปกรณภูตายาติ รติ สุขํ สุขวตฺถุ จ ฯ นิพฺพานสมฺปตฺตีติ นิพฺพานเมว ฯ สพฺพนฺติ โอธิโส วุตฺตํ มานุสีสมฺปตฺยาทิ ฯ

[๑๐๔] เอวมิมาย ปุญฺญานุภาเวน ลภิตพฺพํ สทฺธานุสาริภาวาทิวเสน ปตฺตพฺพํ นิพฺพานสมฺปตฺตึปิ ทสฺเสตฺวา อิทานิ เตวิชฺชอุภโตภาควิมุตฺติภาววเสนาปิ ปตฺตพฺพํ ตเมวสฺส อุปายญฺจ ทสฺเสนฺโต จตุตฺถคาถมาห ฯ

ตตฺถ สมฺปชฺชติ เอตาย คุณวิภูตึ ปาปุณาตีติ สมฺปทา ฯ มิตฺโต เอว สมฺปทา ตถา ตํ ฯ อาคมฺมาติ สตฺถารํ วา อญฺญตรํ วา ครุฏฺฐานิยํ สพฺรหฺมจารึ นิสฺสาย ตโต โอวาทานุสาสนึ คเหตฺวา ฯ โยนิโสติ อุปาเยน ฯ ปยุญฺชโตติ โยคานุฏฺฐานํ กโรโต ฯ วิชฺชาวิมุตฺติวสีภาโวติ ปุพฺเพนิวาสาทีสุ ตีสุ วิชฺชาสุ อฏฺฐสมาปตฺตินิพฺพานเภทาย วิมุตฺติยา จ ตถา ตถา อทนฺธายิตตฺเถน วสีภาโว ฯ สพฺพํ โอธิโส วุตฺตํ วสิตฺตํ ฯ

[๑๐๕] เอวมิมาย ปุพฺเพกตวิชฺชาวิมุตฺติวสีภาวภาคิยปุญฺญานุภาเวน ลภิตพฺพํ เตวิชฺชาทิภาววเสนปิ ปตฺตพฺพํ นิพฺพานสมฺปตฺตึ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ยสฺมา ตํวสีภาวมฺปตฺตา เตวิชฺชอุภโตภาควิมุตฺตาปิ สพฺเพ ปฏิสมฺภิทาทิคุณวิภูตึ ลภนฺติ อิมาย จ ปุญฺญสมฺปทาย ตสฺสา วิภูติยา ปทฏฺฐานวเสน ตถา ตถา กตาย สาปิ

ลพฺภติ ตสฺมา ตํปิ ทสฺเสนฺโต ปญฺจมคาถมาห ฯ

ตตฺถ ปฏิสมฺภิทาติ ธมฺมตฺถนิรุตฺติปฺปฏิภาเนสุ[๑] ปเภทคตา ปญฺญา ฯ วิโมกฺขาติ อฏฺฐ โลกิยวิโมกฺขา ฯ สาวกปารมีติ สาวกสมฺปตฺติสาธิกา ปารมี ฯ สยมฺภูภาวสาธิกา ปจฺเจกโพธิ ฯ สพฺพสตฺตุตฺตมภาวสาธิกา พุทฺธภูมิ ฯ สพฺพํ โอธิโส วุตฺตํ ปฏิสมฺภิทาทิ ฯ

เอวํ ภควา ยนฺตํ ยํ ยํ เทวาภิปฏฺเฐนฺติ สพฺพเมเตน ลพฺภตีติ วุตฺตํ ตํ อิมาหิ ปญฺจหิ คาถาหิ โอธิโส โอธิโส ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตเมว สพฺพกามททสญฺญิตํ ปุญฺญสมฺปทํ ปสํสนฺโต โอสานคาถมาห ฯ

ตตฺถ เอวนฺติ อตีตตฺถนิทสฺสนํ ฯ มหา อตฺโถ อสฺสาติ มหตฺถิกา มหโต อตฺถาย สํวตฺตตีติ อตฺโถ ฯ มหิทฺธิยาติปิ ปาโจ ฯ เอสาติ อุทฺเทสวจนํ ฯ เตน วุตฺตํ ปุญฺญสมฺปทํ อุทฺทิสติ ฯ ยทิทนฺติ อภิมุขีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ เตน เอสาติ อุทฺทิฏฺฐํ นิทฺทิสิตุํ ยา เอสาติ อภิมุขํ กโรติ ฯ ปุญฺญสมฺปทาติ ปุญฺญานํ สมฺปทา ฯ ปสํสนฺตีติ

อสาธารณมญฺเญสํ[๒] อโจรหรโณ นิธิ

กยิราถ ธีโร ปุญฺญานิ โย นิธิ อนุคามิโกติ

นิธิกณฺเฑ จ มา ภิกฺขเว ปุญฺญานํ ภายิตฺถ สุขสฺเสตํ ภิกฺขเว

๑. ธมฺมตฺถนิรุตฺติปฺปฏิภาเณสูติปิ ปาโจ ฯ ณ.ว. ๒. อสาธาโณ อญฺเญสนฺติ ปทจฺเฉโท ฯ เอตฺถ โอการสฺส อ มการาคโม กโต ฯ

อธิวจนํ ยทิทํ ปุญฺญานีติอาทีหิ สตฺตกงฺคุตฺตเร[๑] จ วุตฺเตหิ วจเนหิ วณฺณยนฺติ ฯ กตปุญฺญตนฺติ ปุพฺเพกตปุญฺญภาวนฺติ นิธิกณฺฑวณฺณนานโย[๒] ฯ

ยสฺมา ปนิมา สตฺต คาถา ขุทฺทกปาเฐ นิธิกณฺฑสุตฺเต ปาลึ อารุฬฺหา ตสฺมา สิรีโจรชาตเก ปาลึ นารุฬฺหา อฏฺฐกถา-ปาฐเมวารุฬฺหาติ ฯ

ปุพฺเพกตปุญฺญตากถา ฯ

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๘๐. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๕๑.

อตฺตสมฺมาปณิธิกถา

[๑๐๖] อตฺตา นาม จิตฺตํ สกโล วา อตฺตภาโว ฯ ตทุภยญฺหิ อตฺตติ ภวาภวํ ธาวนฺโต ชาติชราทิเภทํ สํสารทุกฺขํ สตตํ คจฺฉติ ปาปุณาตีติ อตฺตาติ วุจฺจติ ฯ อตฺต สาตจฺจคมเน สาตจฺจคมนํ นิรนฺตรคมนํ ฯ อตฺถนฺตรวเสน ปน อาหิโต อหนฺติ มาโน เอตฺถาติ จ อทติ สุขทุกฺขํ อนุภวตีติ จ อตฺตาติ วุจฺจติ ฯ

อตฺตสมฺมาปณิธิ นาม ฯ อิเธกจฺโจ อตฺตานํ ทุสฺสีลํ สีเล ปติฏฺฐเปติ อสฺสทฺธํ สทฺธาสมฺปทาย มจฺฉรึ จาคสมฺปทาย ปติฏฺฐเปติ อยํ วุจฺจติ อตฺตสมฺมาปณิธิ ฯ

[๑๐๗] ตตฺถ ทุสฺสีลํ สีเล ปติฏฺฐเปตีติ เอตฺถ วตฺถุ วุจฺจเต ฯ

อตีเต กสฺสปพุทฺธกาเล ปญฺจสตโจรา คามฆาตาทีนิ กตฺวา โจริกาย ชีวิกํ กปฺเปสุํ ฯ เต เอกทิวสํ มนุสฺเสหิ อนุพทฺธา ปลายนฺตา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺเถกํ อารญฺญกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อมฺหากํ ภนฺเต ปฏิสรณา โหถาติ วทึสุ ฯ โส สีลสทิสํ ปฏิสรณํ นาม นตฺถิ สพฺเพปิ ตุมฺเห ปญฺจสีลํ สมาทิยถาติ วตฺวา เตสํ สีลํ ทตฺวา อิทานิ ตุมฺเห สีลวนฺตา[๑] ชีวิตเหตุปิ โว เนว สีลํ อติกฺกมิตพฺพํ น มโนปโทโส กาตพฺโพติ เต โอวทิ ฯ เต สาธูติ สมฺปฏิจฺฉึสุ ฯ อถ มนุสฺสา ตํ

๑. สีลวนฺโตติ ยุตฺตตรํ ฯ ฌ.ว.

ฐานํ ปตฺวา เต สพฺเพ โจเร มาเรสุํ ฯ เต อขณฺฑสีลา กาลํ
กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุ ฯ เตสุ โจรเชฏฺฐโก เชฏฺฐกเทวปุตฺโต
อโหสิ ฯ เต อนุโลมปฺปฏิโลมวเสน เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวโลเก
สํสริตฺวา อิทานิ ตโต จวิตฺวา สาวตฺถีทฺวารสมีเป ปญฺจกุลสติเก
เกวฏฺฏคาเม นิพฺพตฺตึสุ ฯ เตสุ เชฏฺฐกเทวปุตฺโต เชฏฺฐกเกวฏฺฏกุเล
นิพฺพตฺติตฺวา ยโสโช นาม กุลปุตฺโต อโหสิ เตสํ อคฺคปุริโส ฯ
อิตเร อิตรกุเลสุ นิพฺพตฺตา ฯ เต เอกทิวสํ อจิรวติยา ชาลํ
ขิปิตฺวา เอกํ สุวณฺณวณฺณํ มจฺฉํ ปฏิลภิตฺวา อยํ สุวณฺณวณฺโณ
ตํ รญฺโญ ทสฺเสสฺสามาติ ตํ นาวายํ ปกฺขิปิตฺวา นาวํ อุกฺขิปิตฺวา
โกสลรญฺโญ ทสฺเสสุํ ฯ ราชา เตหิเยว ตํ คาหาเปตฺวา เชตวนํ
คนฺตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสิ ฯ สตฺถา ตํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา ตํขณานุรูปํ
ธมฺมํ เทเสนฺโต สุตฺตนิปาเต กปิลสุตฺตํ[๑] เทเสตฺวา ปุน ธมฺมปทสฺส
ตณฺหาวคฺเค[๒] มนุชสฺส ปมตฺตจาริโนตฺยาทิกา จตสฺโส คาถา
อภาสิ ฯ คาถาวสาเน เต เกวฏฺฏา สํเวคปฺปตฺตา สตฺถุ สนฺติเก
ปพฺพชิตฺวา อปรภาเค อุทานสฺส ตติยวคฺเค ยโสชสุตฺเต[๓]วุตฺตนเยน
อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารา สทฺธึ อาเนญฺชวิหารสมาปตฺติธมฺมปริโภเคน
เอกปริโภคา อเหสุนฺติ ฯ

กปิลสุตฺตวณฺณนาทีสุ[๔] ปญฺจโจรสตวตฺถุ ฯ

สหสฺสวคฺเค[๕] โย จ วสฺสสตํ ชีเว ทุสฺสีโลติ คาถา-

๑. ขุ. สุ. ๒๕/๓๗๕. ๒. ขุ. ธ. ๒๕/๖๐. ๓. ขุ. อุ. ๒๕/๑๐๗.
๔. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๑๓๓. ๕. ขุ. ธ. ๒๕/๒๙.

วณฺณนาทีสุ สงฺกิจฺจสามเณรอธิมุตฺตกสามเณเรสุ โจรวตฺถุปิ กเถตพฺพํ ฯ

[๑๐๘] อสฺสทฺธํ สทฺธาสมฺปทาย ปติฏฺฐเปตีติ เอตฺถ ปน วตฺถุ วุจฺจเต ฯ

ราชคเห ภารทฺวาชโคตฺโต นาม พฺราหฺมโณ ปฏิวสติ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก ฯ โส อสฺสทฺโธ อปฺปสนฺโน พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆติ วุตฺเต กณฺเณ ปิทหติ ถทฺโธ ขทิรขาณุสทิโส ฯ พฺราหฺมณี ปนสฺส ธนญฺชานี นาม โสตาปนฺนา สทฺธา ปสนฺนา ฯ สา ปกติยา ฐิตาปิ นิสินฺนาปิ ขิปิตฺวาปิ กาสิตวาปิ นโม พุทฺธสฺสาติ นมสฺสการํ กโรติ ฯ อเถกทิวสํ พฺราหฺมโณ ปญฺจนฺนํ พฺราหฺมณสตานํ อปฺโปทกปายาสํ ทาตุกาโม สฺวาตนาย พฺราหฺมเณ นิมนฺเตตฺวา พฺราหฺมณึ อาห เสฺว โภติ อมฺหากํ ฆเร ปญฺจสตพฺราหฺมณา ภุญฺชิสฺสนฺติ ยํ ตฺวํ ตสฺส มุณฺฑกสมณสฺส นมสฺสการํ กโรสิ ตํ เสฺว เอกทิวสมตฺตํ มา อกาสิ ตญฺหิ สุตฺวา พฺราหฺมณา อนตฺตมนา โหนฺติ มา มํ พฺราหฺมเณหิ ภินฺทีติ ฯ ตฺวํ พฺราหฺมเณหิ วา ภิชฺช เทเวหิ วา อหนฺตํ สตฺถารํ อนุสฺสริตฺวา น สกฺโกมิ อนมสฺสมานา สณฺฐาตุนฺติ ฯ โส ขคฺคํ คเหตฺวา โภติ สเจ เสฺว เตสุ นิสินฺเนสุ ตํ มุณฺฑกสมณํ นมสฺสสิ อิมินา ตํ ฉินฺทิสฺสามีติ อาห ฯ อริยสาวกา นาม ปถวี วิย ทุปฺปกมฺปา สิเนรุ วิย จ ทุปฺปริวตฺติยา โหนฺติ ตสฺมา สา เอวมาห

สเจ มํ องฺคมงฺคานิ   กามํ เฉชฺชสิ พฺราหฺมณ
เนวาหํ วิรมิสฺสามิ   พุทฺธเสฏฺจสฺส สาสนาติ ฯ

โส ตํ ปรามสิตุํ วา ปหริตุํ วา อสกฺโกนฺโต ยนฺเต รุจฺจติ ตํ กโรหีติ วตฺวา ขคฺคํ สยเน ขิปิ ฯ ปุนทิวเส พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณานํ ปายาสํ ปฏิยาทาเปตฺวา กาลํ อาโรจาเปสิ ฯ เต อาคนฺตฺวา นิสีทึสุ ฯ พฺราหฺมโณปิ เตหิ สทฺธึ เอกปนฺติยํ นิสีทิ ฯ อถ พฺราหฺมณี สุวณฺณกฏจฺฉุ คเหตฺวา ภตฺตคฺเค พฺราหฺมเณ ปริวิสมานา ตสฺส พฺราหฺมณสฺส ภตฺตํ สํหรนฺตี ทุนฺนิกฺขิตฺเต ทารุภณฺเฑ ปกฺขลิ ฯ ทุกฺขา เวทนา อุปฺปชฺชิ ฯ สา ตํขณญฺเญว สตฺถารํ อนุสฺสริตฺวา สิรสิ อญฺชลึ กตฺวา เยน เวฬุวนํ เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ ติกฺขตฺตุํ อุทาเนสิ ฯ ตสฺมึ จ ขเณ เตสุ พฺราหฺมเณสุ เกจิ ภุตฺตา โหนฺติ เกจิ ภุญฺชมานา เกจิ หตฺเถ โอตาริตมตฺตา เกสญฺจิ โภชนํ ปุรโต ฐปิตมตฺตํ โหติ ฯ เต ตํ สทฺทํ สุตฺวาว สิเนรุมตฺเตน มุคฺคเรน สีเส ปหฏา วิย กณฺเณสุ สูเลน วิทฺธา วิย ทุกฺขโทมนสฺสปฺปตฺตา อิมินา อญฺญลทฺธิเกน มยํ ฆรํ ปเวสิตาติ กุชฺฌิตฺวา หตฺเถ ปิณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา มุเขน คหิตํ นุฏฺจหิตฺวา พฺราหฺมณึ อกฺโกสมานา ปกฺกมึสุ ฯ พฺราหฺมโณปิ พฺราหฺมณึ นานปฺปกาเรหิ อกฺโกสิตฺวา กิญฺจิ กาตุํ อสกฺโกนฺโต เอวเมว ปนายํ วสลี ยสฺมึ วา ตสฺมึ วา ตสฺส มุณฺฑกสฺส สมณสฺส วณฺณํ ภาสติ อิทานิ

ตฺยาหํ วสลิ ตสฺส สตฺถุโน วาทํ อาโรเปสฺสามีติ วตฺวา กุปิโต อนตฺตมโน เวฬุวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อวนฺทิตฺวาว เอกมนฺตํ นิสินฺโน ปญฺหํ ปุจฺฉิ

กึ สุ ฆตฺวา สุขํ เสติ กึ สุ ฆตฺวา น โสจติ
กิสฺสสฺส เอกธมฺมสฺส วธํ โรเจสิ โคตมาติ ฯ

อถสฺส สตฺถา ปญฺหํ พฺยากโรนฺโต อาห

โกธํ ฆตฺวา สุขํ เสติ โกธํ ฆตฺวา น โสจติ
โกธสฺส วิสมูลสฺส มธุรคฺคสฺส พฺราหฺมณ
วธํ อริยา ปสํสนฺติ ตญฺหิ ฆตฺวา น โสจตีติ ฯ

ตตฺถ ฆตฺวาติ วธิตฺวา ฯ สทฺทนีติยมฺปิ หนฺ หึสายํ ฆตฺวาติ นโย วุตฺโต ฯ สุขํ เสตีติ โกธปริฬาเหน อปริฑยฺหมานตฺตา สุขํ สยติ ฯ น โสจติ โกธวินาเสน วินฏฺฐโทมนสฺสตฺตา ฯ วิสมูลสฺสาติ ทุกฺขวิปากสฺส ฯ มธุรคฺคสฺสาติ ปริโยสานสุขสฺส ฯ อกฺกุฏฺฐสฺส หิ ปจฺจกฺโกสิตฺวา ปหฏสฺส จ ปฏิปฺปหริตฺวา สุขํ อุปฺปชฺชติ ตสฺมา ตํ สนฺธาย มธุรนฺติ วุตฺตํ ฯ อคฺคสทฺโท เจตฺถ ปริโยสานวาจโก ฯ อริยาติ พุทฺธาทโย ฯ

พฺราหฺมโณ สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท นจิรสฺเสว อรหา อโหสีติ ฯ

พฺราหฺมณสํยุตฺตวณฺณนายํ[๑]ภารทฺวาชตฺเถรวตฺถุ ฯ

จตุกฺกงฺคุตฺตเร กาฬการามสุตฺตวณฺณนายํ[๒] กาฬกเสฏฺฐิวตฺถุมฺปิ

๑. ส. ป. ๑/๒๖๓. ๒. มโน. ปู. ๒/๓๕๓.

กเถตพฺพํ ฯ

[๑๐๔] มจฺฉรึ จาคสมฺปทาย ปติฏฺฐเปตีติ เอตฺถ ปน วตฺถุ วุจฺจเต ฯ

พาราณสิยํ เอโก อสีติโกฏิธโน เสฏฺฐี จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมชฺเฌ นิเวสนทฺวาเร จาติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสฺสตสหสฺสํ ปริจฺจชิตฺวา มหาทานํ อทาสิ ฯ โส ยาวชีวํ ทานํ ทตฺวา อิมํ มม ทานวํสํ มา อุปจฺฉินฺทีติ ปุตฺตํ อนุสาสิตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สกฺโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ปุตฺโตปิสฺส ตเถว ทานํ ทตฺวา จนฺโท หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ปุตฺโต สุริโย หุตฺวา ฯ ตสฺส ปุตฺโต มาตลิ หุตฺวา ฯ ตสฺส ปุตฺโต ปญฺจสิโข หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ปุตฺโต โกสิโย นาม อสีติโกฏิธโนเยว เสฏฺฐี อโหสิ ฯ โส มม ปิตาปิตามหา พาลา ทุกฺเขน สมฺภูตํ ธนํ ฉฑฺเฑสุํ อหนฺตํ ธนํ รกฺขิสฺสามิ น กสฺสจิ กิญฺจิ ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ทานสาลาโย วิทฺธํสาเปตฺวา อคฺคินา ฌาเปตฺวา ถทฺธมจฺฉรี หุตฺวา ธนเมว สํหรติ เนว อตฺตนา ปริภุญฺชติ น ปุตฺตทาราทีนํ เทติ ฯ โส หิ กณฺชิกทุติยํ สกุณฺฑกภตฺตํ ภุญฺชติ ถูลวตฺถานิ นิวาเสติ ปณฺณจฺฉตฺตํ มตฺถเก กาเรตฺวา ชรโคณยุตฺตชชฺชรรเถน ยาติ ฯ อิจฺจสฺส อสปฺปุริสสฺส ตตฺตกํ ธนํ สุนเขน ลทฺธนาฬิเกรํ วิย ชาตํ ฯ เอโส เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต อนุเสฏฺฐึ อาทาย คมิสฺสามีติ ตสฺส เคหํ อคมาสิ ฯ ตสฺมึ ขเณ อนุเสฏฺฐี นวนีตสปฺปิปกฺกมธุสกฺขรจุณฺเณหิ สงฺขตํ

ปายาสํ ภุญฺชมาโน ตํ อาคตํ ทิสฺวา อาสนา วุฏฺฐาย เอหิ
มหาเสฏฺฐิ อิธ นิสีท ปายาสํ ปริภุญฺชิสฺสามาติ อาห ฯ
กิญฺจาปิ โส ปายาสํ ทิสฺวาว มุเข อุปฺปนฺนเขโฬ ภุญฺชิตุกาโม
ตถาปิ สจาหํ ภุญฺชิสฺสามิ อิมสฺส มม เคหํ อาคตกาเล
ปฏิสกฺกาโร กาตพฺโพ ภวิสฺสติ เอวมฺเม ธนํ นสฺสิสฺสตีติ
จินฺเตตฺวา นิสินฺนมตฺโตว เตน ปุนปฺปุนํ ยาจิโตปิ อิทานิ
เม ภุตฺตํ สุหิโตสฺมีติ วตฺวา น ภุญฺชิ ฯ โส อนุเสฏฺฐิสฺส
ภตฺตกิจฺจาวสาเน ตํ คเหตฺวา ราชุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปุน อตฺตโน
เคหํ ปจฺจาคนฺตฺวา ปายาสตณฺหาย ปีฬิโตปิ ธนนาสภเยน กสฺสจิ
อกเถตฺวาว ปิปาสํ อธิวาเสนฺโต อนุกฺกเมน อุปฺปณฺฑุปฺปณฺฑุกชาโต
อโหสิ ฯ เอวํ สนฺเตปิ ธนนาสภเยน อกเถนฺโต อปรภาเค
ทุพฺพโล หุตฺวา สยนํ อุปคุยฺหิตฺวา นิปนฺโน ภริยาย ปุนปฺปุนํ
ปุจฺฉิโต ตํ การณํ กเถสิ ฯ ตํ สุตฺวา สา กึ ตวํ ทุคฺคโตสิ
สกลพาราณสีวาสีนํ ปโหนกํ ปายาสํ ปจิสฺสามีติ อาห ฯ โส
สีเส ทณฺเฑน ปหโฏ วิย กุชฺฌิตฺวา ชานามหํ ตว มหทฺธนภาวํ
สเจ เต กุลฆรา อาภตํ ธนํ อตฺถิ ปายาสํ ปจิตฺวา นาคราานํ
เทหีติ อาห ฯ เตนหิ เอกวีถิวาสีนํ ปโหนกํ ปจิสฺสามีติ ฯ
กินฺเตหีติ ฯ เตนหิ อิโต จิโต จ สตฺตสตฺตฆรวาสีนํ เตนหิ
อิมสฺมึ เคเห ปริชนสฺส เตนหิ พนฺธุชนสฺเสว ปโหนกนฺติ ฯ
กินฺเตนาติ ฯ เตนหิ ตุยฺหญฺจ มยฺหญฺจ ปจามีติ ฯ กา นาม
ตฺวํ ตุยฺหํ น วฏฺฏตีติ ฯ เตนหิ ตุยฺหํเยวาติ ฯ อาม มยฺหํ

ปจมานาปิ มา อิธ ปจ พหู ปจฺจาสึสนฺติ ตฺวํ ตณฺฑุลปตฺถํ จตุพฺภาคขีรํ อจฺฉรมตฺตํ สกฺขรํ กรณฺฑกปูรํ สปฺปึ ตตฺตกํ มธุํ เอกณจ ปจนภาชนํ เทหิ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ ปจิตฺวา ภุญฺชิสฺสามีติ ฯ สา ตถา อกาสิ ฯ โส ตํ สพฺพํ เจฏเกน คาหาเปตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา นทีตีเร เอกสฺมึ คจฺฉมูเล อุทฺธนํ กาเรตฺวา ทารูทกํ อาหราเปตฺวา ตฺวํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ มคฺเค ฐตฺวา กญฺจิเทว ทิสฺวา มม สญฺญํ เทหิ มยา ปกฺโกสิตกาเล อาคจฺเฉยฺยาสีติ ตํ เปเสตฺวา เอกโก อคฺคึ กตฺวา ปายาสํ ปจิ ฯ ตสฺมึ ขเณ สกฺโก เทวราชา อตฺตโน ทานวํสํ อุปธาเรนฺโต ตํ สพฺพํ ญตฺวา อยํ มจฺฉรี หุตฺวา มม วํสํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติสฺสติ โอวาทมสฺส ทตฺวา อิธ นิพฺพตฺตนารหํ กริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา จนฺทาทโย ปกฺโกสาเปตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ กเถตฺวา อหํ ปฐมํ คจฺฉิสฺสํ มม ปายาสํ ยาจิตฺวา นิสินฺนกาเล ตุมฺเห ปฏิปาฏิยา อาคจฺเฉยฺยาถาติ วตฺวา พฺราหฺมณวณฺเณน ตํ อุปคนฺตฺวา โภ กตโร พาราณสีมคฺโคติ ปุจฺฉิ ฯ เสฏฺฐี กึ อุมฺมตฺตโกสิ พาราณสีมคฺคมฺปิ น ชานาสิ มา อิโต เอหิ เอโต ยาหีติ อาห ฯ สกฺโก อสฺสุณนฺโต วิย กึ กเถสีติ ตํ อุปคจฺฉเตว ฯ โส อเร พธิรพฺราหฺมณ กึ อิโต เอสิ ปรโต ยาหีติ วิรวิ ฯ สกฺโก กสฺมา โภ วิรวสิ ธูโม ปญฺญายติ อคฺคิ จ ปายาโส ปจฺจติ พฺราหฺมณนิมนฺตนฏฺฐาเนน ภวิตพฺพํ อหํปิ พฺราหฺมณานํ โภชนกาเล โถกํ ลภิสฺสามีติ ฯ นตฺเถตฺถ พฺราหฺมณนิมนฺตนํ

ปรโต ยาหีติ ฯ เตนหิ ตว โภชนกาเล โถกํ ลภิสฺสามีติ ฯ เอกสิตฺถมฺปิ เต น ทสฺสามิ โถกมิทํ มม ยาปนมตฺตนฺติ ฯ ตํ สุตฺวา สกฺโก คาถา อภาสิ

อปฺปมฺหา อปฺปกํ ทชฺชา อนุมชฺฌโต มชฺฌกํ
พหุมฺหา พหุกํ ทชฺชา อทานํ นุปปชฺชติ
ตํ ตํ วทามิ โกสิย เทหิ ทานานิ ภุญฺช จ
อริยมคฺคํ สมารุยฺห เนกาสี ลภเต สุขนฺติ ฯ

ตตฺถ อนุมชฺฌโต มชฺฌกนฺติ อปฺปกมฺปิ มชฺเฌ เฉตฺวา เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกโกฏฺฐาสํ ทตฺวา ตโต อวเสสโต อนุมชฺฌโตปิ ปุน มชฺเฌ เฉตฺวา เอกโกฏฺฐาโส ทาตพฺโพเยว ฯ อทานํ นุปปชฺชตีติ อปฺปํ วา พหุํ วา ทินฺนํ โหตุ น อทานํ นาม ยุชฺชติ ตํปิ ทานเมว มหปฺผลเมว ฯ

ตนฺติ[๑] เตน การเณน ตํ ภวนฺตํ วทามิ ฯ ภุญฺช จาติ ทานานิ เจว เทหิ สยญฺจ ภุญฺช ฯ อริยมคฺคนฺติ อริยานํ ทานาภิรตานํ พุทฺธาทีนํ มคฺคํ อภิรุห ฯ เอกาสีติ เอโก ว ภุญฺชมาโน ฯ ลภเตติ ลภติ ฯ

ตํ สุตฺวา เสฏฺฐี มนาปนฺเต พฺราหฺมณ กถิตํ โถกํ ลภิสฺสสิ นิสีทาติ อาห ฯ สกฺโก นิสีทิ ฯ ตโต จนฺโท เตเนว นเยน อาคนฺตฺวา คาถา อภาสิ

โมฆนฺตสฺส หุตํ โหติ โมฆญฺจาปิ สมีหิตํ

๑. ตํ ตนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ ฌ. ว.

อติถิสฺมึ โย นิสินฺนสฺมึ เอโก ภุญฺชติ โภชนํ
ตํ ตํ วทามิ โกสิย ฯเปฯ เนกาสี ลภเต สุขนฺติ
ตตฺถ หุตนฺติ ธนุปฺปาทนตฺถํ สรนทีอาทีสุ พลิกมฺมกรณํ ฯ สมีหิตนฺติ ธนุปฺปาทนวเสน วิหิตํ ฯ
เตนหิ นิสีท โถกํ ลภิสฺสสีติ ฯ โสปิ นิสีทิ ฯ ตโต สุริโย เตเนว นเยน อาคนฺตฺวา คาถา อภาสิ
สจฺจนฺตสฺส หุตํ โหติ สจฺจญฺจาปิ สมีหิตํ
อติถิสฺมึ โย นิสินฺนสฺมึ เนโก ภุญฺชติ โภชนํ
ตํ ตํ วทามิ โกสิย ฯเปฯ เนกาสี ลภเต สุขนฺติ ฯ
เสสํ ปุพฺพสมํ
ตโต มาตลิ อาคนฺตฺวา อาห
สรํ สพฺพํ โย ชุหติ[๑] พหุกาย คยาย จ
โทเณ ติมฺพรุติตฺถสฺมึ สีฆโสเต มหาวเห
อตฺร จสฺส หุตํ โหติ อตฺร จสฺส สมีหิตํ
อติถิสฺมึ โย นิสินฺนสฺมึ เนโก ภุญฺชติ โภชนํ
ตํ ตํ วทามิ โกสิย ฯเปฯ เนกาสี ลภเต สุขนฺติ ฯ
ตตฺถ สรํ สพฺพนฺติ โย ปุริโส นาคยกฺขาทีนํ พลึ กโรนฺโต สมุทฺทโสณฺฑิโปกฺขรณีอาทีสุ ยงฺกิญฺจิ สรํ อุปคนฺตฺวา ชุหติ ตตฺถ พลิกมฺมํ กโรติ ฯ พหุกายาติ นทิยา ฯ คยายาติ โปกฺขรณิยา ฯ โทเณติ โทณนามเก ติตฺเถ ฯ ติมฺพรุติตฺถสฺมินฺติ ติมฺพรุนามเก

๑. สรญฺจ ชูหติ โปโสติ ปาโฐ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

ติตฺเถ จ ฯ มหาวเหติ สีฆโสเต มหนฺเต นทีวเห ฯ

อตฺราติ เอเตสุ สราทีสุ ฯ เจติ ยทิ ฯ อสฺสาติ ตสฺส ปุริสสฺส หุตฺวาเจว สมีหิตญฺจ โหติ สผลํ สุขุทฺริยํ สมฺปชฺชติ อติถิสฺมึ อาคนฺตุเก นิสินฺเน โย ปุริโส เอโก โภชนํ น ภุญฺชติ เอตฺถ วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ ฯ

เสสํ ปุพฺพสมํ ฯ

ตโต ปญฺจสิโข อาคนฺตฺวา อาห

พลิสํ โส นิคิลติ ทีฆสุตฺตํ สพนฺธนํ

อติถิสฺมึ โย นิสินฺนสฺมึ เอโก ภุญฺชติ โภชนํ

ตํ ตํ วทามิ โกสิย ฯเปฯ เนกาสี ลภเต สุขนฺติ ฯ

ตํ สุตฺวา เสฏฺฐี ทุกฺขโยเคน นิตฺถุนนฺโต เตนหิ นิสีท โถกํ ลภิสฺสสีติ อาห ฯ โสปิ นิสีทิ ฯ เอวนฺเตสุ ปญฺจสุ นิสินฺเนสุ ปายาโส ปจิโต ฯ เสฏฺฐี อุทฺธนา โอตาเรตฺวา รุกฺขปตฺตานิ อาหรถาติ อาห ฯ เต ตตฺถ นิสินฺนาว หตฺเถ ปสาเรตฺวา หิมวนฺตโต มาลุวปตฺตานิ อาหรึสุ ฯ เสฏฺฐี เอเตสุ ปตฺเตสุ ทาตพฺพปายาโส นตฺถิ ขทิรปตฺตานิ อาหรถาติ อาห ฯ เต ตานิ อาหรึสุ ฯ เตสุ เอเกกํ ปตฺตํ โยธผลกปฺปมาณํ อโหสิ ฯ โส สพฺเพสํ ทพฺพิยา ปายาสํ อทาสิ ฯ สพฺพนฺติมสฺส ทินฺนกาเล อุกฺขลิยา อูนํ น ปญฺญายิ ฯ โส เตสํ ทตฺวา อุกฺขลึ คเหตฺวา นิสีทิ ฯ ตสฺมึ ขเณ ปญฺจสิโข สุนโข หุตฺวา เตสํ ปุรโต มุตฺตํ กโรนฺโต คจฺฉติ ฯ พฺราหฺมณา อตฺตโน ปายาสํ

หตฺเถน ปิทหึสุ ฯ ตถา เสฏฺฐีปิ ฯ ตสฺส ปน หตฺถปิฏฺเฐ มุตฺตพินฺทุํ ปตติ ฯ โส หตฺถํ โธวิตุกาโม อุกฺขลึ เม โอโลเกถาติ วตฺวา นทึ โอตริ ฯ ตํ ขณญฺเญว สุนโข อุกฺขลิยา มุตฺตํ อกาสิ ฯ โส ตํ มุตฺตํ กโรนฺตํ ทิสฺวา มหนฺตํ ทณฺฑก- มาทาย ตชฺเชนฺโต อาคญฺฉิ ฯ สุนโข อสฺสาชานียมตฺโต หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถ คตํ อนุพนฺธิ ฯ โส มรณภยภีโต พฺราหฺมเณ อุปคญฺฉิ ฯ เต อุปฺปติตฺวา อากาเส อฏฺฐํสุ ฯ โส เตสํ อิทฺธึ ทิสฺวา เก ตุมฺเหติ ปุจฺฉิ ฯ อถ สกฺโก อยํ จนฺโท อยํ สุริโย อยํ มาตลิ อหํ สกฺโก เอส สุนโข ปญฺจสิโขติ วตฺวา น มยํ ตว ปายาสตฺถาย อาคตา ตฺวญฺจ อมฺหากํ ญาติ อิทานิ ตฺวํ มจฺฉรี ชาโต มจฺฉริโน ปน นาม นิรเย นิพฺพตฺตนฺติ อมจฺฉริโน สคฺเค ตสฺมา เตฺวว การุญฺเญนาคตมฺหาติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา โส อตฺถกามา กิร เม เอเต มํ นิรยา อุทฺธริตฺวา สคฺเค ปติฏฺฐาเปตุกามาติ ตุฏฺฐจิตฺโต อิโต ปฏฺฐาย มม อาโลปโต อุปฑฺฒุปฑฺฒมฺปิ อเทยฺยํ นาม นตฺถิ อุทกํ ปสตมตฺตมฺปิ จาหํ ลภิตฺวา อทตฺวา น ปิวิสฺสามีติ สกฺกสฺส สนฺติเก วรํ อคฺคเหสิ ฯ สกฺโก ตํ ทเมตฺวา ทานผลํ ชานาเปตฺวา ปญฺจสีลํ ทตฺวา สทฺธึ จนฺทาทีหิ เทวโลกํ คโต ฯ โสปิ นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ อนุชานาเปตฺวา คหิตคฺคหิตภาชนานิ ปูเรตฺวา คณฺหนฺตูติ ยาจกานํ ธนํ ทตฺวา ตํ ขณญฺเญว นิกฺขมฺม หิมวโต ทกฺขิณปสฺเส คงฺคาย เจว เอกสฺส ชาตสรสฺส จ อนฺตเร ปณฺณสาลํ กตฺวา ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา กาลํ กตฺวา

อุปปาติกเทวปุตฺโต หุตฺวา สกฺเกน เปสิตํ เวชยนฺตรถมารุยฺห มาตลินา สทฺธึ สกฺกสฺส สนฺติกํ อคมาสิ ฯ สกฺโก ตํ ทิสฺวา ตุฏฺฐจมานโส หิริเทวึ นาม ธีตรํ ตสฺส อทาสิ ฯ อปริมาณมสฺส อิสฺสริยํ ชาตํ ฯ โส อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ กุลปุตฺโต หุตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา สีเลสุ ปริปูริการี ธูตงฺค-คุเณน สมนฺนาคโต ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโต สาราณียธมฺมปูรโก อตฺตนา ลทฺธํ ปฏิคฺคาหเกสุ วิชฺชมาเนสุ ฉินฺนภตฺโต หุตฺวาปิ เทติเยว ฯ สตฺถา ตํ ตสฺส ทานาภิรตึ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา อยํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปุพฺเพ อทานสีโล มจฺฉรี ติณคฺเคน เตลพินฺทุมฺปิ อทาตา อถาหํ นํ ทเมตฺวา ทานผลํ วณฺเณตฺวา ทาเน ปติฏฺฐาเปสึ โส ปสตมตฺตมฺปิ อุทกํ ลภิตฺวา อทตฺวา น ปิวิสฺสามีติ มม สนฺติเก วรํ อคฺคเหสิ ตสฺส ผเลน ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโตติ วตฺวา อสีตินิปาเต สุธาโภชนชาตกํ กเถสีติ ฯ

สุธาโภชนชาตกวณฺณนายํ มจฺฉริโกสิยวตฺถุ[๑] ฯ

[๑๑๐] เอกนิปาตสฺส อฏฺฐมวคฺเค อุโภ ขญฺชา อุโภ กุณีติ อิลฺลีสชาตกวณฺณนายํ[๒] เอกสฺมึ คุมฺเพ สุรํ ปิวิตฺวา สกฺเกน เทวินฺเทน ทมิตสฺส ทานผลํ ญตฺวา ปุญฺญํ กตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺตสฺส อิลฺลีสเสฏฺฐิโน วตฺถุมฺปิ ธมฺมปทสฺส ปุปฺผวคฺเค[๓] ยถาปิ ภมโร ปุปฺผนฺติ คาถาวณฺณนายํ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถเรน กปลฺลปูเว ขาทิตุํ

๑. ขุ.ชา.๒๘/๘๘. ตทฏฺฐกถา.๘/๒๘๔. ๒. ขุ.ชา.๒๗/๒๕ ตทฏฺฐกถา.๒/๑๖๓.
๓. ขุ.ธ.๒๕/๒๑.

สตฺตภูมิกปฺปาสาทสฺสุปริมตเล นิสินฺนภาวํ ญตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ทมิตสฺส ปูเว ทตฺวา ปจฺฉา เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา โสตาปตฺติผลํ ปตฺตสฺส มจฺฉริเสฏฺฐิสฺส วตฺถุมฺปิ กเถตพฺพํ ฯ

อิจฺเจเต สพฺเพ ทุสฺสีลํ อสฺสทฺธํ มจฺฉรึ อตฺตานํ สีลาทีสุ ฐเปตฺวา วิวิธานิสํสํ สมฺปาปุณึสุ ฯ ยญฺจ เนสํ ทุสฺสีลาทิเหตุกํ ทิฏฺฐธมฺมสมฺปราเยสุ ลภิตพฺพํ เวรํ โหติ ตํ สีลาทีสุ ฐิตกาลโต ปจฺฉา ปหียติ ตสฺมา อตฺตสมฺมาปนํ มงฺคลนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เตนฏฺฐกถายํ โสปิ มงฺคลํ ฯ กสฺมา ฯ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิก-เวรปฺปหานวิวิธานิสํสาธิคมเหตุโตติ วุตฺตํ ฯ

[๑๑๑] สมฺมาปณิหิตญฺหิ จิตฺตํ สพฺพสมฺปตฺตึ ทาตุํ สกฺโกติ ฯ เตน ภควา ยํ ยํ[๑] สมฺปตฺตึ เนว มาตาทโย ทาตุํ สกฺโกนฺติ ตํ อิเมสํ สตฺตานํ อพฺภนฺตเร ปวตฺตํ สมฺมาปณิหิตํ จิตฺตเมว เทตีติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส จิตฺตวคฺเค[๒] อิมํ คาถมาห

น ตํ มาตา ปิตา กยิรา อญฺเญ วา ปน[๓]ญาตกา
สมฺมาปณิหิตํ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กเรติ ฯ

ตตฺถ น ตนฺติ ภิกฺขเว ตํ การณํ เนว มาตา กเรยฺย น ปิตา น อญฺเญ ญาตกา ฯ สมฺมาปณิหิตนฺติ ทสกุสล-กมฺมปเถสุ ฐปิตํ ฯ เสยฺยโส นํ ตโต กเรติ ตโต การณโต วรตรํ อุตฺตริตรํ ปุคฺคลํ กโรติ ฯ มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ ธนํ ททมานา เอกสฺมึเยว อตฺตภาเว กมฺมํ อกตฺวา สุเขน ชีวิตกปฺปนกํ

๑. ยนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. ขุ. ธ. ๒๕/๒๐. ๓. ปาลิยํ วาปิจ อิติ ทิสฺสติ ฯ ญ. ว.

ทาตุํ สกฺโกนฺติ ปุตฺตานมฺปน จกฺกวตฺติสิรึ ทาตุํ สมตฺถา มาตา-ปิตโร นาม นตฺถิ ปเคว ทิพฺพสมฺปตฺตึ วา ปรมชฺฌานาทิสมฺปตฺตึ วา โลกุตฺตรสมฺปตฺติทาเน กถาว นตฺถิ ฯ สมฺมาปณิหิตนฺตุ จิตฺตํ สพฺพมฺเปตํ สมฺปตฺตึ ทาตุํ สกฺโกติ ฯ เตเนตํ วุตฺตนฺติ ฯ

ตสฺมา เกนจิปิ จิตฺตํ สมฺมา ฐเปตพฺพเมว สพฺพสุขํ เทติ ฯ

[๑๑๒] มิจฺฉาฐปิตญฺหิ จิตฺตํ สพฺพทุกฺขํ เทติ เตน ภควา ยํ เนว โจรา น เวริโน กาตุํ สกฺโกนฺติ ตํ อิเมสํ สตฺตานํ อนฺโต มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตเมว กโรตีติ วตฺวา ตตฺเถวิมํ[๑] คาถมาห

ทิโส ทิสํ ยนฺตํ กยิรา เวรี วา ปน เวรินํ
มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตํ ปาปิโย นํ ตโต กเรติ ฯ

ตตฺถ ทิโสติ โจโร ฯ ทิสนฺติ โจรํ ฯ ทิสฺวาติ ปาจเสโส ฯ ยนฺตํ กยิราติ ตสฺส อตฺตนา ทิฏฺฐโจรสฺส ปุตฺตทารปีฬนกฺเขตฺตาทินาสนชีวิตโวโรปนวเสน ยํ ตํ อนยพฺยสนํ กเรยฺย ฯ เวรีติ เกนจิเทว การเณน พทฺธเวรี ฯ เวรินนฺติ เอวรูปํ เวรึ ทิสฺวา ฯ มิจฺฉาปณิหิตนฺติ ทสอกุสลกมฺมปเถสุ ฐปิตํ ฯ ปาปิโยติ ปาปิฏฺฐตรํ ฯ นนฺติ เยน มิจฺฉาฐปิตํ จิตฺตํ ตํ ปุคฺคลํ ฯ ตโตติ ตสฺมา โจรเวรีหิ ทิฏฺฐโจรเวริปุคฺคลโต ตโต วา อนยพฺยสนโต ฯ กเรติ กเรยฺย ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ทิโส วา เวรี วา ปุตฺตทารกฺเขตฺตวตฺถุโคมหิสาทีสุ อปรชฺฌนฺโต ยสฺส อปรชฺฌติ ตมฺปิ ตเถว อตฺตนิ อปรชฺฌนฺตํ ทิสํ วา เวรึ วา ทิสฺวา ยํ

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๑๙.

ตสฺส อนยพฺยสนํ กโรติ มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตํ ตโต ปาปิฏฺฐตรํ ตํ ปุคฺคลํ กเรยฺย ฯ ทิสเวริโน หิ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ทุกฺขํ วา อุปฺปาเทยฺยุํ ชีวิตกฺขยํ วา กเรยฺยุํ มิจฺฉาปณิหิตํ จิตฺตนฺตุ ทิฏฺฐธมฺเม อนยพฺยสนํ ปาเปตฺวา อตฺตภาวสตสหสฺสานิปิ จตุราปาเย ขิปิตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตุํ น เทตีติ ฯ

ตสฺมา เกนจิปิ จิตฺตํ มิจฺฉา น ฐเปตพฺพเมว ฯ

[๑๑๓] โย จ ปุพฺเพ มิจฺฉาปฏิปนฺนํ จิตฺตํ ปจฺฉา สมฺมา ฐเปติ โส อตฺตทนฺโตติ วุจฺจติ ฯ อตฺตทนฺโต จ นาม อคตปุพฺพํ ทิสํ คจฺฉติ เตน ภควา หตฺถาจริยปุพฺพกเมกํ ภิกฺขุํ โอวทนฺโต ธมฺมปทสฺส นาควคฺเค[๑] อิมํ คาถมาห

น หิ เอเตหิ ยาเนหิ คจฺเฉยฺย อคตํ ทิสํ

ยถาตฺตนา สุทนฺเตน ทนฺโต ทนฺเตน คจฺฉตีติ ฯ

ตตฺถ อคตนฺติ สุปินนฺเตนาปิ อคตปุพฺพํ ฯ ทิสนฺติ นิพฺพานํ ฯ อตฺตนาติ จิตฺเตน ฯ สุทนฺเตนาติ อริยมคฺคภาวนาย สุฏฺฐุ ทมิเตน ฯ ทนฺโตติ นิพฺพิเสวโน ฯ ทนฺเตนาติ อินฺทฺริยทมเนน ทมิเตน ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ยถา สปฺปญฺโญ ปุคฺคโล ทนฺโต ปุพฺพภาเค ทนฺเตน อปรภาเค สุทนฺเตน อตฺตนา อคตํ ทิสํ คจฺฉติ ทนฺตภูมึ ปาปุณาติ น ตถา โกจิ ปุคฺคโล เอเตหิ หตฺถิยานาทีหิ ยาเนหิ อคตํ ทิสํ คจฺเฉยฺย ตสฺมา อตฺตทมนเมว เต วรํ ภิกฺขูติ ฯ

อตฺตสมฺมาปณิธิกถา ฯ

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๕๓.

[๑๑๔] เอวมิมายปิ คาถาย ปฏิรูปเทสวาโส ปุพฺเพกต-ปุญฺญตา อตฺตสมฺมาปณิธีติ มงฺคลตฺตยํ วุตฺตํ ฯ อิธ ปฐมปาโท นวกฺขริโก ทานญฺจ ธมฺมจริยา จ ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจาติ จ ยถา ฯ ทุติยปาโท ปชฺชาวตฺตสฺส ทุติยปาทลกฺขณยุตฺโต ฯ ทุติยฑฺฒํ ปชฺชาวตฺตนฺติ ฯ

ทุติยคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

ตติยคาถายตฺถวณฺณนา

[๑๑๕] ตติยคาถายํ ฯ พาหุสจฺจนฺติ พหุสสุตภาโว ฯ สิปฺปนฺติ ยงฺกิญฺจิ หตฺถโกสลฺลํ ฯ มชฺฌิมปณฺณาสเก วาเสฏฺฐสุตฺตฏีกายมฺปิ เตหิ เตหิ อุปาเยหิ สิกฺขิตพฺพตฺเถน สิปฺปํ หตฺถโกสลฺลนฺติ วุตฺตํ ฯ วินโยติ กายวาจาจิตฺตวินยนํ เตสํ ยถานุรูปํ อาปตฺติโต วา ทุสฺสีลฺยโต วา อกุสลกมฺมปถโต วา นิเสธนํ นิวารณนฺตฺยตฺโถ ฯ สมนฺตปฺปาสาทิกาทีสุ ปน วินยปิฏกเมว สนฺธาย กายิกวาจสิก-อชฺฌาจารนิเสธนโต เจส กายญฺจ วาจญฺจ วิเนตีติ วินโยติ[๑] วุตฺตํ ฯ สุสิกฺขิโตติ สุฏฺฐุ สิกฺขิโต ฯ สุภาสิตาติ สุฏฺฐุ ภาสิตา ฯ ยาติ อนิยมนิทฺเทโส ฯ วาจาติ คิรา พฺยปโถติ อฏฺฐกถายํ[๒] วุตฺตํ ฯ

วุจฺจตีติ วาจา ฯ คิริยตีติ คิรา ฯ พฺยปโถติ วากฺยเภโท ฯ วากฺยญฺจ ตํ ปโถ จ อตฺถํ ญาตุกามานํ ญาเปตุกามานญฺจาติปิ พฺยปโถติ รูปกณฺฑวณฺณนา ฯ

พฺยปโถติ วจนปโถ ฯ วาจาเยว หิ อญฺเญสมฺปิ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนฺตานํ ปถภูตา พฺยปโถติ วุจฺจตีติ มุสาวาทสิกฺขาปท-วณฺณนา[๓]ฯ

วาจาย พฺโย ปเถติ สนฺธิกปฺปสทฺทนีติสุตฺเตน มหาวุตฺตินา วา ปถสทฺเท ปเร วาจาสทฺทสฺส พฺยาเทโส ฯ

เอตนฺติ ยญฺจ พาหุสจฺจํ ยญฺจ สิปฺปํ โย จ สุสิกฺขิโต วินโย ยา จ สุภาสิตา วาจา อิทํ จตุพฺพิธํ อุตฺตมํ

๑. สมนฺต. ๑/๑๘. ๒. ป. โช. ขุ. ๑๔๘. ๓. สมนฺต. ๒/๒๘๓.

มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

พาหุสจฺจกถา

[๑๑๖] พาหุสจฺจํ นาม พหุสฺสุตภาโว ฯ อตฺถโต พุทฺธวจนํ วา พาหิรสิปฺปํ วา อุคฺคณฺหิตฺวา วา สุตฺวา วา อุปฺปนฺนํ ตตฺถ ตตฺถ โกสลฺลํ ชเปตฺวา วกฺขมานสิปฺปคฺคหเณน คหิตํ หตฺถโกสลฺลํ ฯ ตํ อนาคาริยาคาริยวเสน ทุวิธํ โหติ ฯ ตตฺถ อนาคาริยพาหุสจฺจํ นาม พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโยติ เอวมาทินา นเยน อุรุเวลสุตฺตาทีสุ วณฺณิตํ สตฺถุสาสนธรตฺตํ ฯ

อุรุเวลสุตฺตํ[๑] จตุกฺกงฺคุตฺตรสฺส ปฐมปณฺณาสเก ฯ

[๑๑๗] พหุสฺสุโตติ พหุํ อสฺส สุตํ นวงฺคสตฺถุสาสนํ ปาลิ-อนุสนฺธิปุพฺพาปรวเสน อุคฺคหิตํ โหตีติ อตฺโถ ฯ สุตธโรติ สุตสฺส อาธารภูโต ฯ ยสฺส หิ อิโต คหิตํ อิโต ปลายติ ฉิทฺทฆเฏ อุทกํ วิย น ติฏฺฐติ ปริสมชฺเฌ เอกํ สุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถตุํ วา วาเจตุํ วา น สกฺโกติ อยํ น สุตธโร นาม ฯ ยสฺส ปน อุคฺคหิตํ พุทฺธวจนํ อุคฺคหิตกาลสทิสเมว โหติ ทสปิ วีสติปิ วสฺสานิ สชฺฌายํ อกโรนฺตสฺส น นสฺสติ อยํ สุตธโร นาม ฯ สุตสนฺนิจโยติ สุตสฺส สนฺนิจยภูโต ฯ ยสฺส หิ สุตํ หทยมญฺชุสาย สนฺนิจิตํ สิลาย ลิขิตเลขา วิย สุวณฺณฆเฏ ปกฺขิตฺต-

๑. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๒๕.

สีหวสา วิย จ ติฏฺฐติ อยํ สุตสนฺนิจโย นามาติ ตพฺพณฺณนา[๑] ฯ

วฏฺฏทุกฺขนิสฺสรณตฺถิเกหิ โสตพฺพโต สุตํ ปริยตฺติธมฺโม ตํ ธาเรตีติ สุตธโร ฯ เอกปทํ เอกกฺขรมฺปิ อวินฏฺฐํ หุตฺวา สนฺนิจินาตีติ สนฺนิจโย สุตํ สนฺนิจโย เอตสฺมินฺติ สุตสนฺนิจโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๑๘] โย หิ พหุสฺสุโต สุเตน อุปปนฺโน โหติ โส สตฺถุนา ปสํสิโต ฯ วุตฺตญฺจ จตุกฺกงฺคุตฺตรสฺส ปฐมปณฺณาสเก อปฺปสฺสุตสุตฺเต[๒]

จตฺตาโรเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ ฯ กตเม จตฺตาโร ฯ อปฺปสฺสุโต สุเตน อนุปปนฺโน อปฺปสฺสุโต สุเตน อุปปนฺโน พหุสฺสุโต สุเตน อนุปปนฺโน พหุสฺสุโต สุเตน อุปปนฺโน ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปนฺโน ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส อปฺปกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํ โส ตสฺส อปฺปกสฺส สุตสฺส น อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน โหติ เอวํ โข ภิกฺขเว ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปนฺโน ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อปฺปสฺสุโต โหติ สุเตน อุปปนฺโน ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺจสฺส ฯเปฯ เวทลฺลํ โส ตสฺส อปฺปกสฺส สุตสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ฯเปฯ สุเตน อุปปนฺโน ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว

๑. มโน. ปู. ๒/๓๔๗. ๒. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๘

ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สุเตน อนุปปนฺโน ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส พหุกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ ฯเปฯ เวทลฺลํ โส ตสฺส พหุกสฺส สุตสฺส น อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ฯเปฯ สุเตน อนุปปนฺโน ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปุคฺคโล พหุสฺสุโต โหติ สุเตน อุปปนฺโน ฯ อิธ ภิกฺขเว เอกจฺจสฺส ปุคฺคลสฺส พหุกํ สุตํ โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ ฯเปฯ เวทลฺลํ โส ตสฺส พหุกสฺส สุตสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ฯเปฯ สุเตน อุปปนฺโน ฯ อิเม โข ภิกฺขเว จตฺตาโร ปุคฺคลา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมินฺติ ฯ

[๑๑๙] อปฺปสฺสุโตปิ เจ โหติ สีเลสุ อสมาหิโต
อุภเยน นํ ครหนฺติ สีลโต จ สุเตน จ ฯ
อปฺปสฺสุโตปิ เจ โหติ สีเลสุ สุสมาหิโต
สีลโต นํ ปสํสนฺติ นาสฺส สมฺปชฺชเต สุตํ ฯ
พหุสฺสุโตปิ เจ โหติ สีเลสุ อสมาหิโต
สีลโต นํ ครหนฺติ ตสฺส สมฺปชฺชเต สุตํ ฯ
พหุสฺสุโตปิ เจ โหติ สีเลสุ สุสมาหิโต
อุภเยน นํ ปสํสนฺติ สีลโต จ สุเตน จ ฯ
พหุสฺสุตํ ธมฺมธรํ สปฺปญฺญํ พุทฺธสาวกํ
นิกฺขํ ชมฺพูนทสฺเสว โก ตํ นินฺทิตุมรหติ
เทวาปิ นํ ปสํสนฺติ พฺรหฺมุนาปิ ปสํสิโตติ ฯ

ตตฺถ อนุปปนฺโนติ อนุปคโตติ ตพฺพณฺณนา[๑] ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๒๘.

อปฺปกํ สุตนฺติ นวงฺเค สตฺถุสาสเน กิญฺจิเทว องฺคํ สุตํ โหติ ตเทตํ นวงฺคํ ทสฺเสตุํ สุตฺตํ เคยฺยนฺติ อาทิ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโนติ อฏฺฐกถญฺจ ปาลิญฺจ ชานิตฺวา นวโลกุตฺตรธมฺมสฺส อนุรูปธมฺมํ สหสีลกํ ปุพฺพภาคปฺปฏิปทํ ปฏิปนฺโน โหติ ฯ ตตฺถ ปจโม อปฺปสฺสุตทุสฺสีโล กถิโต ทุติโย อปฺปสฺสุตขีณาสโว ตติโย พหุสฺสุตทุสฺสีโล จตุตฺโถ พหุสฺสุตขีณาสโวติ ตพฺพณฺณนานโย ฯ

อสมาหิโตติ อปริปูริการี ฯ สีลโต จ สุเตน จาติ สีลภาเคน จ สุตภาเคน จ อยํ ทุสฺสีโล อปฺปสฺสุโตติ เอวํ นํ ครหนฺตีติ อตฺโถ ฯ ตสฺส สมฺปชฺชเต สุตนฺติ ตสฺส ปุคฺคลสฺส ยสฺมา อเนน สุเตน สุตกิจฺจํ กตํ ตสฺมา ตสฺส สุตํ สมฺปชฺชติ นาม ฯ นาสฺส สมฺปชฺชเตติ สุตกิจฺจสฺส อกตตฺตา น สมฺปชฺชติ ฯ ธมฺมธรนฺติ สุตธมฺมานํ อาธารภูตํ ฯ สปฺปญฺญนฺติ สุปฺปญฺญํ ฯ นิกฺขํ ชมฺพูนทสฺเสวาติ ชมฺพูนทํ วุจฺจติ ชาติสุวณฺณํ ตสฺส ชมฺพูนทสฺส นิกฺขํ วิย ปญฺจสุวณฺณปริมาณํ[๑] สุวณฺณฆฏิกํ วิยาติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา ฯ

[๑๒๐] อานนฺทตฺเถโรปิ อตฺตโน พาหุสจฺจํ นิสฺสาย เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ พหุสฺสุตานํ ยทิทํ อานนฺโทติ[๒] สตฺถุปฺปสํสิตตฺตํ ปตฺโต ฯ พหุสฺสุโต จ อกิจฺเฉน อุปฺปนฺนลาโภ

๑. ปญฺจ สุวณฺณา นิกฺโข สุวณฺณสทฺโท ปเนตฺถ มตฺตาวาจโก โหติ ฯ ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๓๒.

โหติ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

เอโก กิร พฺราหฺมโณ พุทฺธรตนสฺส จ สงฺฆรตนสฺส จ ปูชา ปญฺญายติ กถํ นุ โข ธมฺมรตนํ ปูชิตํ นาม โหตีติ จินฺเตตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิ ฯ สเจ พฺราหฺมณ ธมฺมรตนํ ปูเชตุมิจฺฉสิ เอกํ พหุสฺสุตํ ปูเชหีติ ฯ พหุสฺสุตํ ภนฺเต อาจิกฺขถาติ ฯ ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉาติ ฯ โส ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา พหุสฺสุตํ ภนฺเต อาจิกฺขถาติ อาห ฯ อานนฺทตฺเถโร พฺราหฺมณาติ ฯ พฺราหฺมโณ เถรํ สหสฺสคฺฆนเกน จีวเรน ปูเชสีติ ฯ

มหาโคสิงฺคสาลสุตฺตวณฺณนายมิทํวตฺถุ ฯ[๑]

[๑๒๑] อิติ พหุสฺสุตสฺส พาหุสจฺจํ ปสํสาทิเหตุโต มงฺคลํ อกุสลปฺปหานกุสลาธิคมเหตุโตปิ จ มงฺคลํ ฯ วุตฺตญฺเจตํ สตฺตกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ทุติยวคฺเค นคโรปมสุตฺเต[๒] สุตวา จ โข ภิกฺขเว[๓] อริยสาวโก อกุสลํ ปชหติ กุสลํ ภาเวติ สาวชฺชํ ปชหติ อนวชฺชํ ภาเวติ สุทฺธมตฺตานํ ปริหรตีติ ฯ

[๑๒๒] ตตฺถ สุทฺธมตฺตานํ ปริหรตีติ เอตฺถ ทุวิธา สุทฺธิ ปริยายโต จ นิปฺปริยายโต จ ฯ สรณคมเนน หิ ปริยาเยน สุทฺธมตฺตานํ ปริหรติ นาม ฯ ตถา ปญฺจหิ สีเลหิ ทสหิ สีเลหิ จตุปฺปาริสุทฺธิสีเลน ปฐมชฺฌาเนน ฯเปฯ เนวสญฺญานาสญฺญา-ยตเนน โสตาปตฺติมคฺเคน โสตาปตฺติผเลน ฯเปฯ อรหตฺต-

๑. ป. สู. ๒/๓๓๐. ๒. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๑๑. ๓. ปาลิยญฺหิ สุตาวุโธ ภิกฺขเวติ ทิสฺสติ ฯ ญ. ว.

มคฺเคน ปริยาเยน สุทฺธมตฺตานํ ปริหรติ นาม ฯ อรหตฺตผเล ปติฏฺฐิโต ปน ขีณาสโว ฉินฺนมูลเก ปญฺจกฺขนฺเธ นหาเปนฺโตปิ ขาทาเปนฺโตปิ ภุญฺชาเปนฺโตปิ นิสีทาเปนฺโตปิ นิปชฺชาเปนฺโตปิ นิปฺปริยาเยเนว สุทฺธํ นิมฺมลํ อตฺตานํ ปริหรติ ปฏิชคฺคตีติ เวทิตพฺโพติ ทุกงฺคุตฺตเร สพฺพปฺปฐมสฺส สุตฺตสฺส อตฺถวณฺณนา[๑] ฯ

ฉินฺนมูลเกติ ตณฺหามูลสฺส อุจฺฉินฺนตฺตา สญฺฉินฺนมูลเกติ ตฏฺฏีกา ฯ

สุทฺธํ นิมฺมลํ กตฺวา อตฺตานํ ปริหรติ ปฏิชคฺคติ โคปยตีติ อตฺโถ ฯ อยญฺจ อรหตฺตมคฺเคน ปริยาเยน สุทฺธมตฺตานํ ปริหรติ นาม ผลปฺปตฺโต ปน นิปฺปริยาเยน สุทฺธมตฺตานํ ปริหรตีติ ติกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค อธิปฺปเตยฺยสุตฺตวณฺณนา[๒] ฯ

นิมฺมลํ กตฺวาติ ราคาทิมลานํ อปนยเนน มลรหิตํ กตฺวา ฯ โคปยตีติ สงฺกิเลสานตฺถโต รกฺขติ ฯ อยนฺติ เอวํ ปฏิปนฺโน ภิกฺขุ สุทฺธมตฺตานํ ปริหรติ อสุทฺธภาวสฺส[๓]กิเลสสฺสาปิ อภาวโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

เอวํ ปุพฺเพ วณฺณิตตฺตา นคโรปมสุตฺตวณฺณนาฏีกาสุ น กิญฺจิ วณฺณิตํ ฯ

[๑๒๓] อนุปุพฺเพน ปรมตฺถสจฺจสจฺฉิกิริยาเหตุโตปิ จ มงฺคลํ ฯ วุตฺตํ หิ ภควตา ภารทฺวาชสฺส นาม พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสนฺเตน

๑. มโน. ปู. ๒/๔. ๒. มโน. ปู. ๒/๑๖๙. ๓. อสุทฺโธ ภวติ เอเตนาติ อสุทฺธภาโวติ วิคฺคโห ฯ

สทฺธาชาโต อุปสงฺกมติ อุปสงฺกมิตฺวา ปยิรุปาสติ ปยิรุปาสนฺโต โสตํ โอทหติ โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาติ สุตฺวา ธมฺมํ ธาเรติ ธตานํ ธมฺมานํ อตฺถํ อุปปริกฺขติ อตฺถํ อุปปริกฺขโต ธมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา สติ ฉนฺโท ชายติ ฉนฺทชาโต อุสฺสหติ อุสฺสหิตฺวา ตุลยติ ตุลยิตฺวา ปทหติ ปหิตตฺโต สมาโน กาเยน เจว ปรมตฺถสจฺจํ สจฺฉิกโรติ ปญฺญาย จ ตํ ปฏิวิชฺฌติ ปสฺสตีติ ฯ

มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค จงฺกีสุตฺตปาลิ[๑] ฯ

[๑๒๔] ปยิรุปาสตีติ สนฺติเก นิสีทติ ฯ โสตนฺติ ปสาทโสตํ ฯ ธมฺมนฺติ เทสนาธมฺมํ ฯ ธาเรตีติ ปคุณํ กตฺวา ธาเรติ ฯ อุปปริกฺขตีติ อตฺถโต จ การณโต จ วีมํสติ ฯ นิชฺฌานนฺติ โอโลกนํ ขมนฺติ อิธ สีลํ กถิตํ อิธ สมาธีติ เอวํ อุปฏฺฐหนฺตีติ อตฺโถ ฯ ฉนฺโทติ กตฺตุกมฺยตาฉนฺโท ฯ อุสฺสหตีติ วายมติ ฯ ตุลยตีติ อนิจฺจาทิวเสน ตีเรติ ฯ ปทหตีติ มคฺคปฺปธานํ ปทหติ ฯ กาเยน เจว ปรมตฺถสจฺจนฺติ สหชาตนามกาเยน จ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ ปญฺญาย จ กิเลเส นิพฺพิชฺฌิตฺวา ตเทว วิภูตํ ปากฏํ ปสฺสตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

ปยิรุปาสตีติ อุปฏฺฐานวเสน อุปคนฺตฺวา นิสีทติ ฯ โสตนฺติ ปสาทโสตนฺติ อาห ตญฺหิ สวนาย โอทหิตพฺพนฺติ ฯ ธาเรตีติ หทเยน สนฺธาเรติ ตตฺถ นํ ฐเปติ ฯ อตฺถโตติ ยถาธตสฺส ธมฺมสฺส

๑. ม. ม. ๑๓/๖๐๕. ๒. ป. สู. ๓/๓๙๑.

อตฺถโต ฯ การณโตติ ยุตฺติโต เหตูทาหรณโต อุปปตฺติโต ฯ โอโลกนนฺติ เอวเมตนฺติ ยถาสภาวโต ปญฺญาจกฺขุนา ทฏฺฐพฺพตฺตํ ขมนฺติ สหนฺติ ฯ ตํ ขมนํ ปิจฺฉลมจฺฉปุจฺฉํ วิย อธิคนฺตฺวา อตฺถสฺส จิตฺเต อุปฏฺฐานนฺติ อาห อิธาติอาทึ ฯ กตฺตุกมฺยตา-ฉนฺโทติ กตฺตุกมฺยตาสงฺขาโต กุสลจฺฉนฺโท ฯ วายมตีติ อาทิโต จตุนฺนํ วิสุทฺธีนํ สมฺปาทนวเสน วายามํ ปรกฺกมํ กโรติ ฯ มคฺคปฺปธานนฺติ มคฺคาวหํ มคฺคปริยาปนฺนํ จตุสฺสมฺมปฺปธานํ ปทหติ ปทหนวเสน ตํ ปริปูเรติ ฯ ปรมตฺถสจฺจนฺติ อโมฆ-ธมฺมตาย ปรมตฺถสจฺจํ ฯ สหชาตนามกาเยนาติ ยา ปญฺญา สหชาตนามกาเยน สมฺปาเปติ ตเทว สจฺฉิกริยมานํ นิพฺพานํ เตเนว สา สจฺฉิกิริยาภิสมเยน วิภูตํ ปากฏํ กโรนฺตา ปสฺสติ ปจฺจกฺขํ กโรตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๒๕] อาคาริยพาหุสจฺจํ นาม อาคาริยานํ พาหิรสิปฺปํ สุตฺวา วา อุคฺคณฺหิตฺวา วา อุปฺปนฺนํ โกสลฺลํ ฯ ตสฺมึปิ ยํ อนวชฺชํ ตํ อุภยโลกหิตสุขาวหนโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต เสนโก นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคจฺฉิ ฯ ตทา ชนโก นาม พาราณสีราชา ตสฺส มหนฺเตน ยเสน สทฺธึ อมจฺจฏฺฐานํ อทาสิ ฯ โส รญฺโญ อตฺถธมฺมานุสาสกอมจฺโจ หุตฺวา ปกฺขทิวเสสุ ราชาทีหิ สชฺชิตธมฺมสภายํ อลงฺกตธมฺมาสเน

นิสินฺโน พุทฺธลีลาย[๑] ธมฺมํ เทเสสิ ฯ อเถโก มหลฺลกพฺราหฺมโณ ธนภิกฺขาย กหาปณสหสฺสํ ลภิตฺวา เอกสฺมึ พฺราหฺมณกุเล นิกฺขิปิตฺวา ปุน ภิกฺขาย คโต ฯ ตํ พฺราหฺมณกุลํ กหาปเณ วลญฺเชตฺวา ตสฺมึ ปจฺจาคเต ทาตุํ อสกฺโกนฺตํ อตฺตโน ธีตรํ ปาทปริจาริกํ กตฺวา ตสฺส อทาสิ ฯ โส ตํ คเหตฺวา พาราณสีสมีเป พฺราหฺมณคาเม วิหาสิ ฯ สา ปน พฺราหฺมณี ทหริตาย เมถุนธมฺเมน อติตฺตา เอเกน ตรุณพฺราหฺมเณน สทฺธึ มิจฺฉาจารํ กโรนฺตี เอวมหํ นิพฺภยา หุตฺวา กริสฺสนฺติ จินฺเตตฺวา เอกทิวสํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ นาหํ พฺราหฺมณ ตว เคเห กมฺมํ กาตุํ สกฺโกมิ ตฺวํ ธนภิกฺขาย ลทฺธธเนน ทาสํ ทาสึ วา เม อาเนหีติ ฯ โส ตสฺสา วสานุโค สาธูติ วตฺวา สตฺตุปุญฺณํ จมฺมปฺปสิพฺพกํ คเหตฺวา คามนิคมาทีสุ จรนฺโต สตฺตสตกหาปเณ ลภิตฺวา ปฏินิวตฺตนฺโต อนฺตรามคฺเค เอกสฺมึ สุสิรรุกฺขมูเล สตฺตุํ ขาทิตฺวา ปสิพฺพกมุขํ อพนฺธิตฺวา อุทกํ ปาตุํ โอตริ ฯ อเถโก สุสิรรุกฺเข กณฺหสปฺโป สตฺตุคนฺเธน ปสิพฺพกํ ปวิสิตฺวา โภคํ อาภุชิตฺวา สตฺตุํ ขาทนฺโต นิปชฺชิ ฯ พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา อพฺภนฺตรํ อโนโลเกตฺวาว ปสิพฺพกมุขํ พนฺธิตฺวา คเหตฺวา ปกฺกนฺโต สเจชฺช ตฺวํ พฺราหฺมณ อนฺตรามคฺเค วสิสฺสสิ สยํ มริสฺสสิ สเจ ปนชฺช เคหํ คมิสฺสสิ ตว ภริยา มริสฺสตีติ เอกาย รุกฺขเทวตาย วุตฺตวจนํ สุตฺวา มรณภยภีโต ปริเทวมาโน พาราณสีทฺวารํ ปตฺโต ฯ ตทา

๑. พุทฺธลีฬฺหาย ฯ

ปณฺณรสุโปสโถ อโหสิ ฯ มนุสฺสา คนฺธปุปฺผาทิหตฺถา โพธิสตฺตสฺส
ธมฺมํ โสตุํ คตา ฯ โส เต ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ ญตฺวา
เสนกปณฺฑิโต กิร ธมฺมกถิโก โส กญฺจิ ธมฺมํ กเถตฺวา มม
โสกํ นีหริสฺสติ มยาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ธมฺมํ โสตุํ วฏฺฏตีติ
จินฺเตตฺวา เตหิ สทฺธึ คนฺตฺวา สตฺตุปฺปสิพฺพเกน ขนฺธคเตน โรทมาโน
ปริสปริยนฺเต อฏฺฐาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา โพธิสตฺโต เอตสฺส อพฺภนฺตเร
อสฺสุชนนสมตฺเถน โสเกน ภวิตพฺพนฺติ จินฺเตตฺวา ตํ โสกการณํ
ปุจฺฉิ ฯ โส เทวตาย วุตฺตวจนํ กเถตฺวา อิมํ สุตฺวา โสจามิ กึ
นุ ปณฺฑิต มยฺหํ ภริยาย จ มรณการณนฺติ ปุจฺฉิ ฯ โพธิสตฺโต
อุปธาเรนฺโต อตฺตโน อุปายโกสลฺลญฺญาเณเนว ทิพฺพจกฺขุนา
ปสฺสนฺโต วิย สพฺพํ การณํ ญตฺวา อตฺถิ เต พฺราหฺมณ เอตสฺมึ
ปสิพฺพเก สตฺตูติ ปุจฺฉิ ฯ อตฺถิ ปณฺฑิตาติ ฯ อชฺช ปาตราสสมเย
กตฺถ สตฺตุํ ขาทสีติ ฯ อรญฺเญ รุกฺขมูลสฺมินฺติ ฯ สตฺตุํ ขาทิตฺวา
อุทกํ ปาตุํ คจฺฉนฺโต ปสิพฺพกมุขํ พนฺธสีติ ฯ น พนฺธินฺติ ฯ
เตนหิ ตว อุทกํ ปาตุํ คตกาเล สตฺตุคนฺเธน เอโก กณฺหสปฺโป
ปสิพฺพกํ ปวิฏฺโฐติ มญฺญามิ สเจชฺช ตฺวํ อนฺตรามคฺเค วสิสฺสสิ
สายํ สตฺตุํ ขาทนฺโต ปสิพฺพเก หตฺถํ ปเวเสสฺสสิ อถ ตฺวํ
สปฺเปน ฑฏฺฐหตฺโถ มริสฺสสิ อิทํ เต มรณการณํ สเจชฺช
เคหํ คมิสฺสสิ ตว ภริยา ปสิพฺพเก ภณฺฑํ คเหตุํ หตฺถํ
ปเวเสสฺสติ อถ สา สปฺเปน ฑฏฺฐหตฺถา มริสฺสติ อิทนฺตสฺสา
มรณการณํ อิทํ สนฺธาย เทวตา เอวมาห ตสฺมา ตํ ปสิพฺพกํ

โอตาเรตฺวา ปริสมชฺเฌ ฐเปตฺวา ปสิพฺพกมุขํ โมเจตฺวา ปฏิกฺกมฺม ฐิโต ทณฺฑเกน ปสิพฺพกํ ปหราติ ฯ พฺราหฺมโณ ตถา อกาสิ ฯ สปฺโป กตผโณ สุสูติ สทฺทายนฺโต นิกฺขมิ ฯ อเถโก อหิตุณฺฑิโก ตํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิสฺสชฺเชสิ ฯ มนุสฺสา สพฺพญฺญุพุทฺโธ วิย อยํ พฺยากโรตีติ หฏฺฐตุฏฺฐา เจลุกฺเขปสตสหสฺสานิ องฺคุลิ-อปฺโผฏนสตสหสฺสานิ สาธุการสตสหสฺสานิ จ ปวตฺเตสุํ ฯ มหา-ปฐวีภิชฺชนสทฺโท วิย สาธุการสทฺโท ชาโต ฆนเมฆวสฺสํ วิย สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสิ โพธิสตฺตสฺส ปูชาย ฯ พฺราหฺมโณปิ อตฺตนา ลทฺธกหาปเณหิ ตํ ปูเชสิ ฯ โพธิสตฺโต ตานิ อคฺคเหตฺวา พฺราหฺมณสฺส สหสฺสํ ปูราเปตุํ ติสตกหาปเณ ทาเปตฺวา เกน ตฺวํ ธนภิกฺขาย เปสิโตติ ปุจฺฉิ ฯ ภริยาย เม ปณฺฑิตาติ ฯ สา มหลฺลิกา วา ทหรา วาติ ฯ ทหรา ปณฺฑิตาติ ฯ เตนหิ อญฺเญน สทฺธึ มิจฺฉาจารํ กโรนฺตี ตํ เปเสสิ สเจ หีเม กหาปเณ เคหํ เนสฺสสิ สา ชารสฺส ทสฺสติ ตสฺมา ตฺวํ พหิคาเม กตฺถจิ ฐเปตฺวา คามํ ปวิเสยฺยาสีติ วตฺวา ตํ อุยฺโยเชสิ ฯ โส ตถา กตฺวา เคหทฺวาเร ฐตฺวา โภตีติ อาห ฯ สาปิ ตํขณํ ชาเรน สทฺธึ นิสินฺนา ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ปทีปํ นิพฺพาเปตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา ตสฺมึ อนฺโต ปวิฏฺเฐ ชารํ นีหริตฺวา ทฺวารมูเล ฐเปตฺวา เคหํ ปวิสิตฺวา กินฺเต ลทฺธนฺติ ปุจฺฉิ ฯ โส สหสฺสํ เม ลทฺธํ อสุกฏฺฐาเน ฐปิตนฺติ ฯ สา คนฺตฺวา ชารสฺส อาจิกฺขิ ฯ โส ตํ คเหตฺวา ปกฺกามิ ฯ ปุนทิวเส พฺราหฺมโณ ตํ อทิสฺวา

โพธิสตฺตํ อุปคนฺตฺวา อาโรเจสิ ฯ โพธิสตฺโต ตมตฺถํ ญตฺวา ตสฺส สตฺตาหปฺปโหนกํ ปริพฺพยํ ทตฺวา ปฐมทิวเส ตว กุลุปเก สตฺต ตว ภริยาย สตฺตาติ จุทฺทส พฺราหฺมเณ นิมนฺเตตฺวา โภเชตฺวา ปุนทิวสโต ปฏฺฐาย เอเกกํ หาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตว เอกํ ภริยาย เอกนฺติ เทฺว นิมนฺเตตฺวา เตสุ โย ตว ภริยาย กุลุปโก สตฺตาหํ นิพทฺธมาคโต ตํ เม อาโรเจหีติ อาห ฯ โส ตถา กตฺวา โพธิสตฺตสฺส กเถสิ ฯ โพธิสตฺโต ปุริเสหิ ตํ อาหราเปตฺวา อสุกรุกฺขมูลโต อิมสฺส กหาปณสหสฺสํ คหิตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ น คหิตํ เม ปณฺฑิตาติ ฯ เสนกปณฺฑิโต นามาหํ กินฺนุ น ชานาสีติ ฯ โส ภีโต คเหตฺวา อสุกฏฺฐาเน ฐปิตํ เมติ อาห ฯ โพธิสตฺโต ตํ ปุริเสหิ อาหราเปตฺวา โจรพฺราหฺมณสฺส ราชาณํ กาเรตฺวา นครา นีหราเปตฺวา อิตรสฺส มหนฺเตน ยเสน สทฺธึ ตํ สหสฺสํ ทตฺวา ตํ สปชาปติกํ อตฺตโน สนฺติเก วสาเปสิ ฯ อิติ โส พฺราหฺมณสฺส ทุกฺขโต ปโมจเนน ปรมตฺถปารมึ ปูเรสิ ฯ เตนาห ภควา จริยาปิฏเก[๑]

[๑๒๖] ปญฺญาย ปวิจินนฺโต พฺราหฺมณํ โมจยึ ทุกฺขา
ปญฺญาย เม สโม นตฺถิ เอสา เม ปญฺญาปารมีติ ฯ

อฏฺฐสาลินิยมฺปิ[๒] อนฺโตภสฺตฺคตํ สปฺปํ ทสฺเสนฺตสฺส ปญฺญาปารมิตา ปรมตฺถปารมี นาม ชาตาติ วุตฺตํ ฯ

๑. อฏฺฐสาลินี ๙๔-๙๕. ๒. ตทฏฺฐกถา. ๙๕.

เอวรูปสฺส หิ ปญฺหสฺส พุทฺธลีลาย กถนํ เนว ชาติยา พลํ น โคตฺตกุลปฺปเทสยสธนานํ พลํ อถโข ปญฺญาย พลํ ฯ ปญฺญวา หิ ปุริโส วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อริยมคฺคทฺวารํ วิวริตฺวา นิพฺพานนครํ ปวิสติ สาวกปารมีปิ ปจฺเจกสมฺโพธึปิ สมฺมา-สมฺโพธึปิ ปฏิวิชฺฌติ ฯ นิพฺพานสมฺปาปกธมฺเมสุ หิ ปญฺญาว เสฏฺฐา อวเสสา ตสฺส ปริวารา โหนฺติ ฯ เตน

[๑๒๗] สีลํ สิริญฺจาปิ สตญฺจ ธมฺมํ
ปญฺญญฺจ กํ เสฏฺฐตรํ วทนฺตีติ

เอวํ สกฺเกน เทวินฺเทน ปุฏฺโฐ สรภงฺคสตฺถา อาห

ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ
นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ
สีลํ สิรี จาปิ สตญฺจ ธมฺโม
อนฺวายิกา ปญฺญวโต ภวนฺตีติ ฯ

ตตฺถ สีลนฺติ อาจารสีลํ ฯ สิรินฺติ อิสฺสริยํ ฯ ปญฺญา หีติ สกฺก เอเตสุ จตูสุ ยา เอสา ปญฺญา นาม สาว เสฏฺฐา อิติ พุทฺธาทโย กุสลา วทนฺติ ฯ นกฺขตฺตราชาริวาติ ตารกานํ อุตฺตโม จนฺโท วิย ฯ อนฺวายิกาติ เอเต ตโยปิ ธมฺมา ปญฺญวนฺตเมว อนุคจฺฉนฺติ ปญฺญายเอว ปริวารา โหนฺตีติ อตฺโถ ฯ

เอวํ เสนกปณฺฑิโต อตฺตโน พหุสฺสุตตาย อมจฺจฏฺฐานาทิ-สงฺขาตํ อิธ โลเก หิตํ ปตฺวา มนุสฺสานํ ธมฺมเทสนาย เจว

พฺราหฺมณสฺส ทุกฺขโต ปโมจเนน จ ปรโลกหิตาวหนกมฺมํ อกาสีติ ฯ

สตฺตกนิปาเต สตฺตุภสฺตชาตกวณฺณนายํ เสนกปณฺฑิตวตฺถุ[๑] ฯ

ตตฺเถว ปรนฺตปชาตกวณฺณนายํ อาคตํ ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปญฺจ สพฺพรุทชานนมนฺตญฺจ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา ปิตรา อุปรชฺเช ฐปิตสฺส ปจฺฉา รชฺชํ กาเรตฺวา ทานาทิกํ ปุญฺญํ กตฺวา สคฺคปรายนภูตสฺส พฺรหฺมทตฺตราชปุตฺตสฺส วตฺถุปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

พาหุสจฺจกถา ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๑๘. ตฏฺฐกถา. ๔/๑๕๐.

สิปฺปกถา

[๑๒๘] สิปฺปํ นาม อนาคาริยาคาริยวเสน ทุวิธํ หตฺถโกสลฺลํ ฯ ตตฺถ อนาคาริยสิปฺปํ นาม อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ อุจฺจาวจานิ กึกรณียานิ ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส ตตฺรุปายาย วีมํสาย สมนฺนาคโต อลํ กาตุํ อลํ สํวิธาตุํ ยมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยานิ ตานิ ฯเปฯ อลํ สํวิธาตุํ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณติ เอวํ ทสกงฺคุตฺตรสฺส ทุติยวคฺเค สตฺตมสุตฺเต[๑] วณฺณิตํ จีวรวิจารณสิพฺพนาทิสมณปริกฺขาราภิสงฺขรณํ ฯ

[๑๒๙] ตตฺถ อุจฺจาวจานีติ อุจฺจนีจานิ ฯ กึกรณียานีติ กึ กโรมีติ เอวํ วตฺวา กตฺตพฺพกมฺมานิ ฯ ตตฺถ อุจฺจกมฺมํ นาม จีวรสฺส กรณํ รชนํ เจติเย สุธากมฺมํ อุโปสถาคารเจติยฆรโพธิฆเรสุ กตฺตพฺพกมฺมนฺติ เอวมาทิ ฯ อวจกมฺมํ นาม ปาทโธวนมกฺขนาทิขุทฺทกกมฺมํ ฯ ตตฺรุปายายาติ ตตฺรุปคมนิยา ฯ อลํ กาตุนฺติ กาตุํ สมตฺโถ โหติ ฯ อลํ สํวิธาตุนฺติ วิจาเรตุํ สมตฺโถ ฯ นาถกรโณติ อตฺตโน นาถภาวกโร ปติฏฺฐากโรติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

อุจฺจนีจานีติ วิปุลขุทฺทกานิ ฯ ตตฺรุปคมนิยาติ ตตฺร ตตฺร มหนฺเต ขุทฺทเก จ กมฺเม สาธนวเสน อุปคจฺฉนฺติยา ตสฺส ตสฺส กมฺมสฺส นิปฺผาทเน สมตฺถายาติ อตฺโถ ฯ ตตฺรุปายายาติ ตตฺร ตตฺร กมฺเม สาเธตพฺเพ อุปายภูตาย ฯ ภิกฺขุ ธมฺมสรณตาย ธมฺเมเนว นาถติ อีสติ อภิภวตีติ นาโถติ วุจฺจติ ตสฺส นาถภาวกโร

๑. องฺ. ทสก. ๒๔/๒๖. ๒. มโน. ปู. ๓/๓๖๕.

ธมฺโม นาถกรโณติ วุจฺจตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

อยญฺจตฺโถ สาฏฺฐกถาฏีเก สงฺคีติสุตฺเตปิ โอโลเกตพฺโพ ฯ

[๑๓๐] ตํ อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อุภยโลกหิตสุขาวหนโต มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

เอกทา ภควา ทกฺขิณาคิริสฺมึ จาริกญฺจรมาโน มคธกฺเขตฺตํ ทิสฺวา อุสฺสหสิ อานนฺท ภิกฺขูนํ เอวรูปานิ จีวรานิ สํวิทหิตุนฺติ วตฺวา ราชคหํ อคมาสิ ฯ เถโร หตฺถกุสลตาย อุสฺสหามิ ภนฺเตติ วตฺวา ตถารูปานิ จีวรานิ สํวิทหิตฺวา สตฺถุ ทสฺเสสิ ฯ สตฺถา ตํ ปสํสนฺโต ภิกฺขู อามนฺเตสิ ปณฺฑิโต ภิกฺขเว อานนฺโท มหาปญฺโญ ภิกฺขเว อานนฺโท ยตฺร หิ นาม มยา สงฺขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ อาชานิสฺสติ กุสิมฺปิ นาม กริสฺสติ อฑฺฒกุสิมฺปิ นาม มณฺฑลมฺปิ นาม อฑฺฒมณฺฑลมฺปิ นาม วิวฏฺฏมฺปิ นาม อนุวิวฏฺฏมฺปิ นาม คีเวยฺยกมฺปิ นาม ชงฺเฆยฺยกมฺปิ นาม พาหนฺตมฺปิ นาม กริสฺสติ ฉินฺนกญฺจ ภวิสฺสติ สตฺถลูขํ สมณสารุปฺปํ ปจฺจตฺถิกานญฺจ อนภิชฺฌากตํ ฯ อนุชานามิ ภิกฺขเว ฉินฺนกํ สงฺฆาฏึ ฉินฺนกํ อุตฺตราสงฺคํ ฉินฺนกํ อนฺตรวาสกนฺติ[๑] ฯ

[๑๓๑] ตตฺถ[๒] ยตฺร หีติ โย ฯ กุสิ นาม อายามโต จ วิตฺถารโต จ อนุวาตาทิทีฆปฏํ ฯ อฑฺฒกุสีติ อนฺตรนฺตรา รสฺสปฏํ ฯ มณฺฑลนฺติ เอเกกสฺมึ ขณฺเฑ มหามณฺฑลํ ฯ อฑฺฒมณฺฑลนฺติ ขุทฺทกมณฺฑลํ ฯ วิวฏฺฏนฺติ มณฺฑลญฺจ

๑. วิ. มหา. ๕/๒๐๒. ๒. สมนฺต. ๓/๒๓๖.

อฑฺฒมณฺฑลญฺจ เอกโต กตฺวา สิพฺพิตํ มชฺฌิมขณฺฑํ ฯ อนุวิวฏฺฏนฺติ ปญฺจขณฺฑิกจีวเร วิวฏฺฏสฺส เอกปสฺสโต เอกํ เอกปสฺสโต เอกนฺติ ขณฺฑทฺวยํ สตฺตขณฺฑิกจีวเร วิวฏฺฏสฺส ทฺวีสุ ปสฺเสสุ เทฺว เทฺวติ ขณฺฑจตุกฺกํ ฯ คีเวยฺยกนฺติ คีวาเวฐนฏฺฐาเน ทพฺหีกรณตฺถํ อญฺญ-สุตฺตสํสิพฺพิตํ อาคนฺตุกปฏํ ฯ ชงฺเฆยฺยกนฺติ ชงฺฆปาปุณนฏฺฐาเน ตเถว สํสิพฺพิตํ ปฏํ ฯ คีวฏฺฐาเน ชงฺฆฏฺฐาเน จ ฐปิตปฏานฺติปิ วทนฺติ ฯ พาหนฺตนฺติ อนุวิวฏฺฏานํ พหิ เอเกกํ ขณฺฑํ ฯ

มหาอฏฺฐกถายนฺตุ[๑] สมปฺปมาณํ จีวรํ ปารุปนฺเตน สํหริตฺวา พาหาย อุปริ ฐปิตา อุโภ อนฺตา พหิมุขา ติฏฺฐนฺติ เตสเมตํ นามนฺติ วุตฺตํ ฯ

เอวํ กุสิอาทิวเสน นววิธํ จีวรํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ สพฺพเมตํ ฉินฺทิตพฺพนฺติ ทสฺเสตุมาห ฉินฺนกญฺจาตฺยาทึ ฯ ตตฺถ ฉินฺนกญฺจาติ กุสิอาทิปฺปกาเรน ฉินฺทิตจีวรญฺจ นาม ฯ ปจฺจตฺถิกานนฺติ สาสนปจฺจตฺถิกานํ โจรานํ ฯ อนภิชฺฌากตนฺติ อกตาภิชฺฌํ อโลภนียนฺตฺยตฺโถ ฯ ตสฺมา ตีณิปิ จีวรานิ ฉินฺทิตพฺพานิ ฯ ยทิ ตีสุ จีวเรสุ ฉินฺทิยมาเนสุ วตฺถํ นปฺปโหติ เทฺว ฉินฺทิตพฺพานิ ฯ ทฺวีสุปิ ฉินฺทิยมาเนสุ นปฺปโหติ เอกํ เอกสฺมึปิ ฉินฺทิยมาเน นปฺปโหติ อนฺวาธิกํ อาโรเปตพฺพํ ฯ ตตฺรายํ ปาลิ

[๑๓๒] เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน ติจีวเร กริยมาเน สพฺพํ ฉินฺนกํ นปฺปโหติ ฯ อนุชานามิ ภิกฺขเว เทฺว

๑. สมนฺต. ๓/๒๓๗.

ฉินฺนกานิ เอกํ อจฺฉินฺนกนฺติ ฯ เทฺว ฉินฺนกานิ เอกํ อจฺฉินฺนกํ นปฺปโหติ ฯ อนุชานามิ ภิกฺขเว เทฺว อจฺฉินฺนกานิ เอกํ ฉินฺนกนฺติ ฯ เทฺว อจฺฉินฺนกานิ เอกํ ฉินฺนกํ นปฺปโหติ ฯ อนุชานามิ ภิกฺขเว อนฺวาธิกํปิ อาโรเปตุํ น จ ภิกฺขเว สพฺพํ อจฺฉินฺนกํ ธาเรตพฺพํ โย ธาเรยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ[๑] ฯ

อนฺวาธิกํปิ อาโรเปตุนฺติ อาคนฺตุกปฏํ ทาตุํ ฯ อิทมฺปน นปฺปโหนเก อาโรเปตพฺพํ ฯ สเจ ปโหติ อาคนฺตุกปฏํ น วฏฺฏติ ฉินฺทิตพฺพเมวาติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

อาคนฺตุกปฏนฺติ อจฺฉินฺทิตฺวา อนฺวาธิกํ อาโรเปตฺวา กรณจีวรํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ คณโภชนสิกฺขาปทวิมติวิโนทนี ฯ

อานนฺทตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๑๓๓] ตทา อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน อนฺตรวาสโก ฉิทฺโท อโหสิ ฯ โส ภควตา ติจีวรํ อนุญฺญาตํ ทฺวิคุณา สงฺฆาฏิ เอกจฺจิโย อุตฺตราสงฺโค เอกจฺจิโย อนฺตรวาสโก อยญฺจ เม อนฺตรวาสโก ฉิทฺโท ยนฺนูนาหํ อคฺคฬํ อจฺฉุเปยฺยํ สมนฺตโต ทุปฏฺฏํ ภวิสฺสติ มชฺเฌ เอกจฺจิยนฺติ จินฺเตตฺวา อคฺคฬํ อจฺฉุเปสิ ฯ ตํ ญตฺวา สตฺถา วิหารจาริกํ อาหิณฺฑนฺโต วิย ตํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา กึ ตฺวํ ภิกฺขุ กโรสีติ ปุจฺฉิ ฯ อคฺคฬํ ภควา อจฺฉุเปมีติ ฯ สตฺถา สาธุ สาธุ ภิกฺขุ สาธุ โข ตฺวํ ภิกฺขุ อคฺคฬํ อจฺฉุเปสีติ วตฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ อนุชานามิ

๑. วิ. มหา. ๕/๒๑๙. ๒. สมนฺต. ๓/๒๓๙.

ภิกฺขเว อหตานํ ทุสฺสานํ อหตกปฺปานํ ทฺวิคุณํ สงฺฆาฏึ เอกจฺจิยํ อุตฺตราสงฺคํ เอกจฺจิยํ อนฺตรวาสกํ อุตฺุทฺธตานํ ทุสฺสานํ จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ทฺวิคุณํ อุตฺตราสงฺคํ ทฺวิคุณํ อนฺตรวาสกํ ปํสุกูเล ยาวทตฺถํ ปาปณิเก อุสฺสาโห กรณีโย อนุชานามิ ภิกฺขเว อคฺคฬํ ตุนฺนํ โอวฏฺฏิกํ กณฺฑุสกํ ทฬฺหีกมฺมนฺติ[๑] ฯ

[๑๓๔] ตตฺถ อหตกปฺปานนฺติ เอกวารโธตานํ ฯ อุตฺุทฺ-ธตานนฺติ อุตฺุโต ทีฆกาลโต อุทฺธตานํ ฯ คตวตฺถุกานํ ปิโลติกานนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ ปาปณิเกติ อนฺตราปณโต ปติตปิโลติกจีวเร ฯ อุสฺสาโหติ ปริเยสนา ฯ ปริจฺเฉโท ปน นตฺถิ ปฏฺสตมฺปิ วฏฺฏติ ฯ สพฺพมิทํ สาทิยนฺตสฺส ภิกฺขุโน วุตฺตํ ฯ อคฺคฬนฺติ อุทฺธริตฺวา อลฺลิยาปนวตฺถขณฺฑํ ฯ ตุนฺนนฺติ สุตฺตเกน สํสิพฺพิตํ ฯ โอวฏฺฏิกนฺติ วิชฺฌิตฺวา กรณํ ฯ กณฺฑุสกนฺติ มุทฺทิกํ ฯ ทฬฺหีกมฺมนฺติ อนุทฺธริตฺวา อุปสฺสยํ กตฺวา อลฺลิยาปนวตฺถขณฺฑํ[๒] ฯ

อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน วตฺถุ ฯ

[๑๓๕] เอวมิเมสํ หตฺถโกสลฺลํ ฐาเน ปยุตฺตํ อิธโลกหิตนฺโตคธํ ปสํสํ อาวหตีติ มงฺคลํ ชาตํ ฯ อฏฺฐาเน ปยุตฺตนฺตุ นินฺทาวหนโต อมงฺคลํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

โลลุทายิ กิร นิปุโณ เจว สมตฺโถ จ โหติ จีวรกมฺมํ กาตุํ ฯ โส อตฺตโน ปุราณทุติยิกาย ภิกฺขุนิยา จีวรํ สิพฺเพตฺวา รชิตฺวา มชฺเฌ ปฏิภานจิตฺตํ[๓] กตฺวา สํหริตฺวา หนฺท ภคินิ

๑. วิ. มหา. ๕/๒๐๖. ๒. สมนฺต. ๓/๒๓๙. ๓. ปฏิภาณจิตฺตนฺติ ปาโจ ฯ ณ.ว.

อิมํ จีวรํ ยถาสํหริตํ หริตฺวา นิกฺขิปิตฺวา ยทา ภิกฺขุนีสงฺโฆ
โอวาทํ อาคจฺฉติ ตทา อิมํ ปารุปิตฺวา ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต
อาคจฺฉาติ อาห ฯ สา ตถา อกาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา
อุชฺฌายึสุ ฯ สา ภิกฺขุนีนํ อาโรเจสิ ฯ ภิกฺขุนิโย ภิกฺขูนํ ฯ
ภิกฺขู ภควโต ตมตฺถํ อาโรเจสุํ ฯ ภควา อเนกปริยาเยน
อุทายึ ภิกฺขุํ วิครหิตฺวา โย ปน ภิกฺขุ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา
จีวรํ สิพฺเพยฺย วา สิพฺพาเปยฺย วา ปาจิตฺติยนฺติ ภิกฺขุนีวคฺเค[1]
จีวรสิพฺพนสิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิ ฯ

ปฏิภานจิตฺตนฺติ อตฺตโน ปฏิภาเนน[2] กตจิตฺตํ นานาวณฺเณหิ
กตํ วิปฺปกตเมถุนธมฺมํ อิตฺถีปุริสรูปนฺตฺยตฺโถ ฯ

โลลุทายิวตฺถุ ฯ

[๑๓๖] อาคาริยสิปฺปํ นาม พหุวิธํ ฯ ตตฺถ ยํ ปรปฺปาณุ-
ปโรธวิรหิตํ อกุสลวิวชฺชิตํ มณิการสุวณฺณการกมฺมาทิ ตํ
อิธโลกตฺถาวหนโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต กาสีรฏฺเฐ พาราณสิยํ เอกสฺมึ นิคเม เอโก มหา-
วิภโว เสฏฺฐี อโหสิ ฯ นิธานคตาเยว จสฺส จตฺตาฬีส หิรญฺญ-
โกฏิโย ฯ ภริยา ปนสฺส กาลํ กตฺวา ธนสิเนเหน ธนปิฏฺฐิยํ มูสิกา
หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ อนุกฺกเมน สพฺพมฺปิ ตํ กุลํ วินาสํ คตํ ฯ
โสปิ คาโม ฉฑฺฑิโต อปฺปณฺณตฺตึ คโต ฯ อเถโก มณิกาโร
ปาสาเณ โกฏฺเฏตฺวา มณึ คณฺหิตุกาโม ตสฺมึ ปุราณคามฏฺฐาเน

๑. วิ. มหา. ๒/๒๘๘. ๒. ปฏิภาเณนาติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

ปาสาเณ อุทฺธริตฺวา โกฏฺเฏสิ ฯ สา มูสิกา โคจรมานา ตํ ปุนปฺปุนํ ปสฺสนฺตี อุปฺปนฺนสิเนหา หุตฺวา มยฺหํ ธนํ พหุํ อการเณน นสฺสติ อิมินา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา ตํ ขาทิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา เอกํ กหาปณํ ฑํสิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คตา ฯ โส ตํ ทิสฺวา ปิยวาจาย นํ สลฺลปนฺโต กึ อมฺม กหาปณํ คเหตฺวา อาคตาติ อาห ฯ ตาต อิมํ คเหตฺวา อตฺตนา ปริภุญฺช มยฺหํปิ มํสํ อาหราติ อาห ฯ โส กหาปณํ ฆรํ เนตฺวา มํสํ กีณิตฺวา อาหริตฺวา ตสฺสา อทาสิ ฯ สา มํสํ คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ขาทิ ฯ อิมินา นเยน เทวสิกํ ธนํ อาหริตฺวา ตสฺเสว ทตฺวา มํสํ อคฺคเหสิ ฯ เอวํ อนุกฺกเมน สา ตํ สพฺพํปิ ธนํ คเหตฺวา ตสฺเสว อทาสิ ฯ

เอกนิปาตสฺส จตุทฺทสมวคฺเค พพฺพุชาตกวณฺณนายํ[๑] มณิการวตฺถุ ฯ

[๑๓๗] สิปฺปนฺติ ยงฺกิญฺจิ หตฺถโกสลฺลนฺติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา ปน โอมสวาทสิกฺขาปทวิภงฺเค อาคตํ นฬการาทิสิปฺปญฺเจว สาลิตฺตกสิปฺปญฺจ ลพฺภเตว ฯ ตตฺถ นฬกาโรติ วิลีวกาโร ฯ ตสฺส สิปฺปมฺปิ อตฺถาวหนโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

อตีเต ตีวรนคเร เอโก นฬกาโร สิทฺธตฺถสฺส ภควโต ปูเชตุํ กิลญฺชํ ทตฺวา เตน กมฺเมน สุคติยเมว จตุนฺนวุติกปฺเป สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กุลปุตฺโต หุตฺวา สาสเน ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺโต ฯ โส อตฺตโน ปุพฺพจริตาปทานํ ปกาเสนฺโต

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๓๖๔.

อปทานสฺส จตุพฺพีสมวคฺเค๑ อิมา คาถา อภาสิ

ตีวรายํ ปุเร รมฺเม นฬกาโร อหํ ตทา
สิทฺธตฺเถ โลกปชฺโชเต ปสนฺนา ชนตา ตหึ
ปูเชตุํ๒ โลกนาถสฺส กิลญฺชํ ปริเยสติ
พุทฺธปูชํ กโรนฺตานํ กิลญฺชํ อททํ อหํ
จตุนฺนวุติโต๓กปฺเป ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ กิลญฺชสฺส อิทํ ผลํ ฯ
สตฺตสตฺตติกปฺปมฺหิ ราชา อาสึ ชลนฺธโร
สตฺตรตนสมฺปนฺโน จกฺกวตฺติ มหพฺพโล ฯ
ปฏิสมฺภิทา จตสฺโส วิโมกฺขาปิ จ อฏฺฐิเม
ฉฬภิญฺญา สจฺฉิกตา กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺติ ฯ

กิลญฺชทายกตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๑๓๘] อตีเต พาราณสิยํ นฬกาโร เขตฺตํ คจฺฉนฺโต เอกํ ปจฺเจกพุทฺธํ ทิสฺวา ทาสกมฺมกเร วปถาติ เปเสตฺวา สยํ นิวตฺติตฺวา ตํ เคหํ เนตฺวา โภเชตฺวา ปุน คงฺคาตีรํ เนตฺวา ปุตฺเตน สทฺธึ อุทุมฺพรภิตฺติปาทํ นฬภิตฺติกํ ปณฺณสาลํ กตฺวา จงฺกมญฺจ กตฺวา ตํ ตตฺถ เตมาสํ วาเสสิ ฯ เทฺว ปิตาปุตฺตา วุตฺถวสฺสํ ปจฺเจกพุทฺธํ ติจีวเรน อจฺฉาเทตฺวา อุยฺโยเชสุํ ฯ อิมินา นิยาเมน สตฺต ปจฺเจกพุทฺเธ ตตฺถ วาเสตฺวา ติจีวรานิ อทํสุ ฯ เทฺว

๑. ขุ.อปทาน. ๓๒/๓๒๘-๙. ๒-๓. ปาลิยเมว ปูชตฺถนติ จ จตุนวุเต อิโต กปฺเปติ จ ปาฐา ทิสฺสนฺติ.

ปิตาปุตฺตา นฬการา หุตฺวา คงฺคาตีเร เวฬุํ อุทฺธรนฺตา ปจฺเจกพุทฺธํ ทิสฺวา เอวมกํสูติปิ วทนฺติ ฯ เต กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติตฺวา ฉกฺกามสคฺเคสุ อนุโลมปฺปฏิโลเมน ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตา วิจรนฺติ ฯ เตสุ ปิตา เทวโลเกเยว อฏฺฐาสิ ฯ ปุตฺโต ตโต จวิตฺวา วิเทหรฏฺเฐ มิถิลายํ สุรุจิสฺส นาม รญฺโญ สุเมธาย นาม เทวิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติตฺวา ทสมาสจฺจเยน นิกฺขมิ ฯ มหาปนาโทติสฺส นามํ กรึสุ ฯ โส โสฬสวสฺสกาเล สพฺพสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺโต ฯ ราชา วตฺถุวิชฺชาจริเย อาณาเปสิ ตาตา วฑฺฒกึ คเหตฺวา ปุตฺตสฺส ปาสาทํ มาเปถ รชฺเช นํ อภิสิญฺจิสฺสามาติ ฯ เต สาธูติ ภูมิปฺปเทสํ วีมํสนฺติ ฯ อถสฺส ปุญฺญานุภาเวน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ ฯ โส ตํ ญตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุตฺตํ คจฺฉ ปาสาทํ กโรหีติ ปหิณิ ฯ โส วฑฺฒกิเวเสน วฑฺฒกีนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตุมฺเห ปาตราสํ ภุญฺชิตฺวา เอถาติ เต เปเสตฺวา ทณฺฑเกน ภูมิยํ ปหริ ฯ ตํ ขณญฺเญว อฑฺฒโยชนวิตฺถาราฆาโม ปญฺจวีสติโยชนุพฺเพโธ สตฺตภูมิโก สตฺตรตนมโย ปาสาโท อุฏฺฐหิ ยํ สนฺธาย ติกนิปาตสฺส มหาปนาทชาตเก[๑] วุตฺตํ ภควตา

[๑๓๙] ปนาโท นาม โส ราชา ยสฺส ยูโป สุวณฺณิโย
ติริยํ โสฬสุพฺเพโธ อุจฺจมาหุ สหสฺสธา
สหสฺสกณฺโฑ สตฺตเคณฺฑุ ธชาลุ หริตามโย
อนจฺจุํ ตตฺถ คนฺธพฺพา ฉ สหสฺสานิ สตฺตธาติ ฯ

๑. ขุ. ชา. ติก. ๒๗/๑๐๖. ตทฏฺฐกถา. ๔/๗๒.

ตตฺถ ยูโปติ ปาสาโท ฯ ติริยํ โสฬสุพฺเพโธติ วิตฺถารโต โสฬสกณฺฑปาตวิตฺถาโร อโหสิ ฯ อุจฺจมาหุ สหสฺสธาติ สหสฺสกณฺฑคมนคณนาย อุจฺจํ อาหุ ฯ สหสฺสกณฺฑคมนคณนาย หิ ปญฺจวีสติโยชนปฺปมาณํ ทสฺสิตํ ตสฺมา โสฬสกณฺฑคมนคณนาย อฑฺฒโยชนปฺปมาณํ ทสฺเสติ ฯ สหสฺสกณฺโฑติ สหสฺสกณฺฑุพฺเพโธ ฯ สตฺตเคณฺฑูติ สตฺตภูมิโก ปาสาโท อโหสิ ฯ ธชาลูติ ธชสมฺปนฺโน ฯ หริตามโยติ หริตมณิปริกฺขิตฺโต ฯ สสาลูติปิ อฏฺจกถาปาโจ ฯ หริตมณิมเยหิ ทฺวารกวาฏวาตปาเนหิ สมนฺนาคโตติ อตฺโถ ฯ สสาติ กิร ทฺวารกวาฏวาตปานานํ นามํ ฯ อนจฺจุนฺติ รญฺโญ รตึ ชเนตุํ นจฺจึสุ ฯ ตตฺถาติ ตสฺมึ ปาสาเท ตสฺส สตฺตสุ ฐาเนสุ ฯ คนฺธพฺพาติ นฏา ฯ ฉ สหสฺสานิ สตฺตธาติ สตฺตธา หุตฺวา ฉ คนฺธพฺพสหสฺสานิ ฯ

[๑๔๐] มหาปนาโท ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลกเมว คโต ฯ โส ปาสาโท มหาคงฺคายมนุโสตํ ปติ ฯ ตสฺส ธุรโสปาณสมฺมุขฏฺฐาเน ปยาคปฺปติฏฺฐานํ นาม นครํ มาปิตํ ถูปิกาย สมฺมุขฏฺฐาเน โกฏิคาโม นาม คาโม ฯ โส นฬการเทวปุตฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เทวโลกโต จวิตฺวา ภทฺทิยนคเร อสีติโกฏิวิภวสฺส ภทฺทิยเสฏฺฐิโน ปุตฺโต ภทฺทชิกุมาโร นาม อโหสิ ฯ ตทา ภควา ภทฺทิยนครํ อุปนิสฺสาย ชาติยาวเน วสิ ฯ นาครา นครมชฺเฌ ทานมณฺฑปํ กตฺวา มหาทานํ อทํสุ ฯ สตฺถา ตตฺถ กตภตฺตกิจฺโจ อนุโมทนํ อกาสิ ฯ ภทฺทชิกุมาโรปิ สตฺถารํ

อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต อรหตฺตํ ปตฺวา สตฺถารา สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปนฺโน อโหสิ ฯ สตฺถา ตตฺถ สตฺตาหํ วสิตฺวา จาริกญฺจรมาโน โกฏิคามํ ปตฺวา กตภตฺตกิจฺโจ อนุโมทนํ อกาสิ ฯ ภทฺทชิตฺเถโร อนุโมทนากรณกาเล พหิคามํ คนฺตฺวา สตฺถุ อาคตกาเลเยว อุฏฺฐหิสฺสามีติ คงฺคาติตฺถสมีเป รุกฺขมูเล ฌานํ อปฺเปตฺวา นิสินฺโน พุฑฺฒตรตฺเถเรสุ อาคเตสุปิ อนุฏฺฐหิตฺวา สตฺถุ อาคตกาเลเยว อุฏฺฐหิ ฯ ปุถุชฺชนา ภิกฺขู ตํ อุชฺฌายึสุ ฯ สตฺถา นาวาสงฺฆาเต จตฺวา เอหิ ภทฺทชิ อมฺเหหิ สทฺธึ เอกํ นาวํ อภิรุหาติ อาห ฯ เถโร อุปฺปติตฺวา เอกนาวายํ อฏฺฐาสิ ฯ สตฺถา คงฺคามชฺฌปฺปตฺตกาเล ภทฺทชิ ตยา มหา-ปนาทราชกาเล อชฺฌาวุตฺถปฺปาสาโท กหนฺติ อาห ฯ โส อิมสฺมึ ฐาเน นิมุคฺโค ภนฺเตติ วตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อิทฺธิพเลน คนฺตฺวา ปาสาทถูปิกํ องฺคุลิยา ลคฺเคตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา ปุถุชฺชนานํ กงฺขจฺเฉทนตฺถํ ทสฺเสตฺวา วิสฺสชฺเชสิ ฯ ปาสาโท ยถาฐาเนเยว ปติฏฺฐาย ยาวชฺชตนา น อนฺตรธายิ ฯ กสฺมา น อนฺตรธายีติ ฯ ปุพฺเพ ปิตุภูตสฺส นฬการเทวปุตฺตสฺส อานุภาวา ฯ โส หิ อนาคเต สงฺโข นาม จกฺกวตฺติราชา ภวิสฺสติ ตสฺส ปริโภคตฺถาย โส ปาสาโท อุฏฺฐหิสฺสติ ตสฺมา น อนฺตรธายิ ฯ

อิโต ปรํ สาฏฺฐกเถ จกฺกวตฺติสุตฺเต วุตฺตํ วิตฺถาเรตพฺพํ ฯ อยนฺเตฺวตฺถ สงฺเขโป

โส ราชา ตํ ปาสาทํ อชฺฌาวสิตฺวา เมตฺเตยฺยสฺส ภควโต

อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา ตํ ทตฺวา ปพฺพชิตุกาโม อยํ ปาสาโท วิปฺปกิริยตูติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสฺสติ ฯ โส ขณฺฑาขณฺฑโส วิปฺปกิริสฺสติ ฯ ราชา ตํ อลงฺคมโนว หุตฺวา โย ยตฺตกํ อิจฺฉติ โส ตตฺตกํ คณฺหาตูติ สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ ทตฺวา เมตฺเตยฺยสฺส ภควโต สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสตีติ ฯ

ปกิณฺณเก สุรุจิชาตกวณฺณนายํ[๑] มหาปนาทชาตกวณฺณนายํ จกฺกวตฺติสุตฺตวณฺณนายญฺจ[๒] นพการวตฺถุ ฯ

[๑๔๑] สาลิตฺตกสิปฺปนฺตุ ฐาเน ปยุตฺตํ มงฺคลํ อฏฺฐาเน อมงฺคลํ ฯ ตทตฺถทีปกานิ วตฺถูนิ

อตีเต พาราณสิยํ เอโก ปีฐสปฺปิ สกฺขราขิปนสิปฺเป กุสโล อโหสิ ฯ ตํ คามทารกา รถมาโรเปตฺวา นครทฺวารมูเล จิตํ มหานิโคฺรธํ เนตฺวา กากณิกาทีนิ ทตฺวา หตฺถิรูปํ กร อสฺสรูปํ กราติ วทึสุ ฯ โส สกฺขรา ขิปิตฺวา นิโคฺรธปณฺเณสุ นานารูปานิ ทสฺเสสิ ฯ ราชา อุยฺยานํ คจฺฉนฺโต ตํ ฐานํ ปตฺโต ฯ อุสฺสารณภเยน สพฺเพ ทารกา ปลาตา ฯ ปีฐสปฺปิ นิโคฺรธมูลนฺตเร นิปชฺชิ ฯ ราชา ปตฺตานํ ฉิทฺทภาวํ ทิสฺวา เกเนตานิ เอวํ กตานีติ ปุจฺฉิ ฯ ปีฐสปฺปินา เทวาติ ฯ ราชา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตาต มยฺหํ ปุโรหิโต อติมุขโร โหติ พหุภาณี ตสฺมึ กเถตุํ อารทฺเธ อญฺโญ โอกาสํ เนว ลภติ สกฺขิสฺสสิ ตํ นิสฺสทฺทํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๖/๓๐๐. ๒. สุ. วิ. ๓/๕๒.

กาตุนฺติ ปุจฺฉิ ฯ นาฬิมตฺตํ อชลณฺฑิกํ ลภนฺโต สกฺขิสฺสามิ เทวาติ ฯ ราชา ปีฐสปฺปึ ฆรํ เนตฺวา อนฺโตสาณิยํ นิสีทาเปตฺวา สาณิยา ฉิทฺทํ กาเรตฺวา นาฬิมตฺตํ สุกฺขํ อชลณฺฑิกํ ตสฺส สมีเป ฐปาเปตฺวา ปุโรหิตสฺส ฉิทฺทาภิมุขํ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ตํ อุปฏฺฐานกาเล อาคตํ ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปสิ ฯ ปุโรหิโต อญฺญสฺส โอกาสํ อทตฺวา รญฺญา สทฺธึ กเถตุํ อารภิ ฯ อถสฺส ปีฐสปฺปิ เอเกกํ อชลณฺฑิกํ มุเข ปกฺขิปิ ฯ ปุโรหิโต อาคตาคตํ ติลปูเว วิย คิลติ ฯ ราชา ตาสํ ขีณตํ ญตฺวา อาจริย ตุมฺเห อติมุขรตาย นาฬิมตฺตํ อชลณฺฑิกํ คิลนฺตาปิ กิญฺจิ น ชานิตฺถ อิโต จ ทานิ อุตฺตรึ ชีราเปตุํ น สกฺขิสฺสถ คจฺฉถ ปิยงฺคุทกํ ปิวิตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา อตฺตานํ อโรคํ กโรถาติ อาห ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปิทหิตมุโข วิย หุตฺวา กเถนฺเตนาปิ รญฺญา สทฺธึ อกถนสีโล อโหสิ ฯ ราชา อิมินา เม กณฺณสุขํ กตนฺติ ปีฐสปฺปิสฺส สตสหสฺสุฏฺฐานเก จตูสุ ทิสาสุ จตฺตาโร คาเม อทาสิ ฯ ตทา เอโก ปณฺฑิตามจฺโจ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เทว สิปฺปํ นาม โลเก ปณฺฑิเตหิ อุคฺคหิตพฺพํ ปีฐสปฺปินา สาลิตฺตกมตฺเตนาปิ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา อญฺเญสํ สิปฺปานํ โก อานิสํสปริจฺเฉโทติ สิปฺปสฺส คุณํ กเถนฺโต อิมํ คาถมาห

> สาธุ โข สิปฺปกํ นาม อปิ ยาทิสิกีทิสํ
> ปสฺส อชปฺปหาเรน[๑] ลทฺธา คามา จตุทฺทิสาติ ฯ

๑. ชปฺปหาเรนาติ ปาโจ ชาตกปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

ตตฺถ ปสฺสาติ โอโลเกหิ ตฺวํ มหาราช ฯ อชปฺปหาเรนาติ อชลณฺฑิกขิปเนน ฯ

ปีจสปฺปิวตฺถุ ฯ

[๑๔๒] โสเยว ปีจสปฺปิ เอตรหิ สาวตฺถิยํ สาลิตฺตกสิปฺเปเยว กุสโล กุลปุตฺโต หุตฺวา เอกทิวสํ ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท อโหสิ ฯ โส เอกทิวสํ เอกํ ทหรภิกฺขุํ อาทาย อจิรวตึ คนฺตฺวา นหาตฺวา นทีตีเร อฏฺฐาสิ ฯ ตํขณญฺเญว เทฺว หํสา อากาเส คจฺฉนฺติ ฯ โส ตํ ทหรํ อาห อิมํ ปจฺฉิมํ หํสํ สกฺขราย อกฺขิมฺหิ ปหริตฺวา ปาทมูเล ปาเตสฺสามีติ ฯ อิตโร น สกฺขิสฺสสีติ อาห ฯ เตนหิ อุปธาเรหีติ เอกํ ติยํสํ สกฺขรํ ตสฺส หํสสฺส ปจฺฉโต ขิปิ ฯ สกฺขรา รรรุนฺติ สทฺทมกาสิ ฯ หํโส นิวตฺติตฺวา โอโลเกสิ ฯ โส ตํขณญฺเญว เอกํ วฏฺฏสกฺขรํ ตสฺส นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺตสฺส ปรภาเค อกฺขิมฺหิ ปหริ ฯ สกฺขรา อิตรมฺปิ อกฺขึ วิชฺฌิตฺวา คตา ฯ หํโส มหารวํ รวนฺโต ปาทมูเลเยว ปติ ฯ ภิกฺขู ตมตฺถํ ญตฺวา สตฺถุ อาจิกฺขึสุ ฯ สตฺถา อเนกปริยาเยน ตํ ภิกฺขุํ วิครหีติ ฯ

สาลิตฺตกชาตกวณฺณนายํ[๑] หํสฆาตกวตฺถุ ฯ

[๑๔๓] ตสฺเสว ปีจสปฺปิสฺส สนฺติเก เอโก ปุริโส ตํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหิ ฯ อถ นํ ปีจสปฺปิ ตาต ตฺวํ สิปฺปํ วีมํสนฺโต คาวึ มาเรนฺตสฺส สตํ ทณฺโฑ ปุริสํ มาเรนฺตสฺส สหสฺสํ ตสฺมา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๒๗๓.

ยมฺหิ ปหเฏ ทณฺโฑ นตฺถิ ตาทิสํ นิมฺมาตาปีติกํ กญฺจิ อุปธาเรหีติ อาห ฯ โส สกฺขรา อุจฺฉงฺเค กตฺวา ตาทิสํ อุปธาเรนฺโต เอกทิวสํ สุเนตฺตํ นาม ปจฺเจกพุทฺธํ ปิณฺฑาย นครํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา อยํ นิมฺมาตาปิติโกติ ตสฺส ทกฺขิณกณฺณโสตํ สนฺธาย สกฺขรํ ขิปิ ฯ สกฺขรา ปวิสิตฺวา วามโสเตน นิกฺขมิ ฯ โส อุปฺปนฺนทุกฺขเวทโน ปิณฺฑาย จริตุมสกฺโกนฺโต อากาเสน คนฺตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลายํ ปรินิพฺพายิ ฯ โคจรคาเม มนุสฺสา ตํ อนาคจฺฉนฺตํ ญตฺวา กิญฺจิ อผาสุกํ ภวิสฺสตีติ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ปรินิพฺพุตํ ทิสฺวา ปริเทวึสุ ฯ โสปิ ปาปปุริโส ตตฺถ ตํ สญฺชานิตฺวา อหํ อตฺตโน สิปฺปํ วีมํสนฺโต อิมํ ปหรินฺติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา มนุสฺสา ตํ โปเถตฺวา มาเรสุํ ฯ โส ยาวายํ ปฐวี โยชนมตฺตํ อุสฺสนฺนา ตาว อวีจิมฺหิ ปจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน คิชฺฌกูเฏ สฏฺฐิกูฏเปโต อโหสิ ตสฺส ติคาวุตํ สรีรํ สฏฺฐิ-อยกูฏสหสฺสานิ อาทิตฺตานิ สมฺปชฺชลิตานิ ตสฺส มตฺถเก นิปติตฺวา นิปติตฺวา สีสํ ภินฺทนฺติ ภินฺนํ ภินฺนํ ปุน อุฏฺฐหติ ฯ

ธมฺมปทสฺส พาลวคฺเค สฏฺฐิกูฏเปตวตฺถุ ฯ

[๑๔๔] อปิจ

ตจฺฉโก ตนฺตวาโย จ รชโก จ นหาปิโต
ปญฺจโม จมฺมกาโร จ การโว สิปฺปิโน มตาติ

เอวํ สุทฺธวคฺคฏีกาทีสุ ตจฺฉโกปิ สิปฺปีติ วุตฺโต ฯ ตจฺฉกาทโย หิ กโรนฺติ นิมฺมินนฺติ ตจฺฉกาทิกนฺติ การโว สิปฺปเมเตสมตฺถีติ

สิปฺปีโนติ จ วุจฺจนฺติ ตสฺมา ตจฺฉกกมฺมมฺปิ สิปฺปํ นาม ฯ ตมฺปิ หิ อตฺถาวหนโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

[๑๔๕] โพธิ นาม พิมฺพิสารปุตฺโต ราชกุมาโร ปจฺจวีตเล อญฺเญหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูปํ อากาเส อุปฺปตมานมิว โกกนทํ นาม ปาสาทํ กาเรตฺวา วฑฺฒกึ ปุจฺฉิ กินฺตยา เอวรูโป ปาสาโท กตปุพฺโพ อุทาหุ ปฐมสิปฺปเมว เต อิทนฺติ ฯ ปฐมสิปฺปเมว เทวาติ ฯ ราชกุมาโร สจายํ อญฺญสฺสาปิ เอวรูปํ ปาสาทํ กริสฺสติ อยํ ปาสาโท อนจฺฉริโย ภวิสฺสติ อิมํ มยา มาเรตุํ วา หตฺถปาเท วาสฺส ฉินฺทิตุํ อกฺขีนิ วาสฺส อุปฺปาเฏตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา ตมตฺถํ อตฺตโน ปิยสหายกสฺส สญฺชิกาปุตฺตสฺส[๑] นาม มาณวกสฺส กเถสิ ฯ มาณวโก อนคฺโฆ สิปฺปีโก มยิ ปสฺสนฺเต มา นสฺสตูติ วฑฺฒกิสฺส สญฺญํ อทาสิ ฯ วฑฺฒกี ภทฺทกนฺเต สามิ กตํ มม อาโรเจนฺเตน อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามีติ อาห ฯ อเถกทิวสํ ราชกุมาโร กึ ปาสาทกมฺมํ นิฏฺฐิตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ น เทว นิฏฺฐาติ พหุํ อวสิฏฺฐนฺติ ฯ กึ นาม กมฺมํ อวสิฏฺฐนฺติ ฯ ปจฺฉา เทว อาจิกฺขิสฺสามิ นิสฺสารานิ ตาว สุกฺขทารูนิ อาหราเปถาติ ฯ โส ตานิ อาหราเปสิ ฯ อถ นํ วฑฺฒกี เทว อิโต ปฏฺฐาย มม สนฺติกํ น อาคนฺตพฺพํ สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ อญฺเญน สทฺธึ กเถนฺตสฺส วิกฺเขโป โหติ อาหารเวลายํ ปน มม ภริยาว อาหารํ อาหริสฺสตีติ

๑. ธมฺมปทวณฺณนายมฺปน สญฺชีวกปุตฺตสฺสาติ ทิสฺสติ. ฯ ณ. ว.

อาห ฯ โส สาธูติ วตฺวา ตสฺส อนิกฺขมนตฺถาย เคหํ ปริกฺขิปิตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิ ฯ วฑฺฒกีปิ คพฺเภ นิสินฺโน ตานิ ทารูนิ ตจฺเฉตฺวา ครุฬสกุณํ กตฺวา อาหารเวลาย อาคตํ ภริยํ เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ วิกฺกีณิตฺวา หิรญฺญสุวณฺณํ คณฺหาหิ ภทฺเทติ วตฺวา นิฏฺฐิตกาเล อชฺช สพฺเพปิ ทารเก คเหตฺวา อาคจฺเฉยฺยาสีติ อาห ฯ สา ตถา อกาสิ ฯ โส ภุตฺตปาตราโส สปุตฺตทาโร สกุณกุจฺฉิมฺหิ นิสีทิตฺวา วาตปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายนฺโต หิมวนฺเต โอตริตฺวา นครํ มาเปตฺวา ตตฺถ รชฺชํ กาเรตฺวา กฏฺฐวาหโน นาม ราชา อโหสิ ฯ

ธมฺมปทสฺส อตฺตวคฺเค กฏฺฐวาหนวตฺถุ ฯ

[๑๔๖] อตีเต พาราณสิยํ เอโก รุกฺขวฑฺฒกี สเก อาจริยเก อทุติโย อโหสิ ฯ ตสฺส สิสฺสา โสฬส เตเสฺวเกกสฺส สหสฺส-อนฺเตวาสิกา ฯ อิติ เต สพฺเพ สตฺตรสาธิกา โสฬสสหสฺสมตฺตา ฯ เต อรญฺญํ คนฺตฺวา ตตฺถ นานาปาสาทวิกติโย กตฺวา กุลฺลํ พนฺธิตฺวา คงฺคาย พาราณสึ อาเนตฺวา วิกฺกีณิตฺวา ชีวิตํ กปฺเปสุํ ฯ เต เอกทิวสํ น สกฺกา วฑฺฒกิกมฺเมน นิจฺจํ ชีวิตุํ ทุกฺกรณฺหิ ชรากาเล เอตนฺติ มนฺเตตฺวา อุทุมฺพราทีหิ นิสฺสารกฏฺเฐหิ สกุเณ กตฺวา ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ เตสมฺพฺภนฺตรํ ปวิสิตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ตตฺถ อรญฺญสฺมึ นคเร รชฺเช คณฺหึสุ ฯ อถ เต โสฬส สิสฺสา อาจริยํ รชฺชํ อภิสิญฺจิตฺวา สยํ อมจฺจฏฺฐาเน อฏฺฐํสุ ฯ โส กฏฺฐวาหโน ราชาติ ปากโฏ ตมฺปิ นครํ

เตน คหิตตฺตา กฏฺจวาหนํ นาม ชาตํ ตถา สกลรฏฺจํปิ ฯ

กฏฺจวาหนราชา อปรภาเค กสฺสปพุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ สุตฺวา สปริวาเร โสฬส เชฏฺจอมจฺเจ เปเสสิ คจฺฉถ ตาตา ปวตฺตึ ชานาถาติ ฯ เต คจฺฉนฺตา ยทิ พุทฺโธ อุปฺปนฺโน นาคมิสฺสาม ยทิ น อุปฺปนฺโน อาคมิสฺสามาติ วทึสุ ฯ อถ ราชา อตฺตโน ภาคิเนยฺยํ โสฬสอมจฺจปริยาปนฺนํ เอกํ อมจฺจํ ตาต ตฺวํ ปจฺจาคนฺตฺวา มยฺหํ อาโรเจหีติ อาห ฯ โส สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิ ฯ เต สพฺเพปิ สพฺพตฺถ เอกรตฺติวาเสน คนฺตฺวา พาราณสึ สมฺปตฺตา ฯ สมฺปตฺเตสุ จ เตสุ สตฺถา ปรินิพฺพายิ ฯ เต อโห ทูรมทฺธานํ อาคนฺตฺวา ทสฺสนมตฺตํ น ลภิมฺหาติ ปริเทวมานา สตฺถารา ทินฺโนวาทํ กตฺตุกามา ตํ ภาคิเนยฺยามจฺจํ จเปตฺวา สพฺเพ ปพฺพชึสุ ฯ ภาคิเนยฺโย ปน สตฺถุ ธมฺมกรก-สงฺขาตํ[๑] ปริโภคธาตุํ เอกญฺจ เถรํ คเหตฺวา กฏฺจวาหนรฏฺจํ คโต ฯ ราชา เถรสฺส ธมฺมํ สุตฺวา วิหารํ กาเรตฺวา เจติยํ ปติฏฺจาเปตฺวา ทานาทิกํ ปุญฺญํ กตฺวา ยาวตายุกํ จตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ ฯ เตปิ ปพฺพชิตา กาลํ กตฺวา ตสฺเสว รญฺโญ ปริวารา อเหสุํ ฯ เต เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทเวสุ เขเปตฺวา อมฺหากํ สตฺถริ อนุปฺปนฺเนเยว เทวโลกโต จวึสุ ฯ เตสุ อาจริโย มหาโกสลรญฺโญ ปุโรหิตกุเล นิพฺพตฺติ ฯ พาวรีติสฺส นามํ ฯ อวเสสา สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเลสุ ฯ เตสุ ปุพฺเพ โสฬส

๑. ธมกรกสงฺขาตนฺติปิ ปาโจ ฯ ฌ. ว.

เชฏฺฐนฺเตวาสิโน พาวริสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคเหสุํ ฯ อิตเร โสฬสนฺนํ เชฏฺฐนฺเตวาสีนํ สนฺติเก ฯ

ตทา มหาโกสลราชา มโต ฯ ปเสนทิกุมาโร ราชา หุตฺวา อตฺตโน ปิตรา ทินฺนญฺจ อญฺญญฺจ โภคํ พาวริสฺส อทาสิ ฯ โส กิร กุมารกาเล พาวริสฺส สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหิ ฯ อปรภาเค พาวรี ราชานํ อนุชานาเปตฺวา สห สิสฺเสหิ ตาปสปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อนุกฺกเมน โคธาวรีนทีกูลํ คนฺตฺวา ตตฺถ วสิตฺวา ผลาผเลน ชีวิตํ[๑] กปฺเปสิ ฯ ตสฺมึ วสนฺเต อมฺหากํ สตฺถา โลเก อุทปาทิ ฯ โส อปรภาเค พุทฺธุปฺปาทํ สุตฺวา ปุริมนเยเนว สพฺเพ สปริวาเร โสฬส เชฏฺฐนฺเตวาสิโน เปเสสิ ฯ เต คนฺตฺวา สุตฺต-นิปาตาวสาเน ปารายนวคฺเค วุตฺตนเยน สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา เอหิภิกฺขู อเหสุํ จเปตฺวา ปิงฺคิยํ นาม มาณวํ ฯ โส หิ พาวริสฺส ภาคิเนยฺโย โสฬสเชฏฺฐนฺเตวาสิ-ปริยาปนฺโน น มยฺหํ มาตุโล เอวรูปํ วิจิตฺรํ เทสนํ โสตุํ ลภตีติ เตน สิเนหวิกฺเขเปน อรหตฺตํ ปตฺตุํ อสกฺโกนฺโต อนาคามี เอหิภิกฺขุ จ หุตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา พาวริสฺส พุทฺธุปฺปาทํ กเถตฺวา สตฺถุ คุณํ วณฺณยนฺโต นิสีทิ ฯ พาวรีปิ ตํ สุณนฺโต ว นิสีทิ ฯ ตํขณญฺเญว สตฺถา เตสํ ญาณปริปากํ ญตฺวา สาวตฺถิยํ ฐิโตเยว สุวณฺโณภาสํ มุญฺจิ ฯ ปิงฺคิโย โอภาสํ ทิสฺวา กิมิทนฺติ วิโลเกนฺโต อตฺตโน สมฺมุขา ฐิตํ วิย สตฺถารํ

๑. ชีวิกนฺติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

ทิสฺวา สตฺถา อาคโตติ อาห ฯ พาวรี อุฏฺฐายาสนา อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิ ฯ สตฺถา โอภาสํ ผริตฺวา พาวริสฺส อตฺตานํ ทสฺเสตฺวา เตสํ ทฺวินฺนํ สปฺปายํ ธมฺมานํ เทเสสิ ฯ เทสนาวสาเน ปิงฺคิโย อรหา พาวรี อนาคามีติ ฯ

ปารายนวคฺควณฺณนายํ.[๑] กฏฺฐวาหนวตฺถุ ฯ

สิปฺปกถา ฯ

๑. สุ. ขุ. ๒๕/๕๒๔. ป. โช. ๒๕/๒๙.

วินยกถา

[๑๔๗] วินโย นาม อนาคาริยาคาริยวเสน ทุวิโธ ฯ ตตฺถ อนาคาริยวินโย สตฺตาปตฺติกฺขนฺธานํ อนาปชฺชนํ ฯ โส อสงฺกิเลสาปชฺชเนน อาจารคุณววตฺถาปเนน จ สุสิกฺขิโต อุภยโลกหิตสุขาวหนโต มงฺคลํ ฯ เอตฺถ จ อนาคาริยวินโย สตฺตาปตฺติกฺขนฺธานํ อนาปชฺชนนฺติ อุกฺกฏฺฐปริจฺเฉทวเสน วุตฺตํ ฯ ตสฺมา สตฺตสุปิ อาปตฺติกฺขนฺเธสุ โย โย เยน อชฺฌาปนฺโน โหติ โส โส เตน วุฏฺฐานเทสนาหิ ปฏิกาตพฺโพเยว ฯ อชฺฌาปนฺนาปิ หิ อาปตฺติกฺขนฺธา วุฏฺฐิตา วา เทสิตา วา อนฺตรายํ น กโรนฺติเยว ฯ เตน อริฏฺฐสิกฺขาปทวณฺณนายํ[๑] วุตฺตํ สคฺคโมกฺขานํ อนฺตรายํ กโรนฺตีติ อนฺตรายิกา ฯ เต กมฺมกฺกิเลสวิปากอุปวาทอาณาวีติกฺกมวเสน ปญฺจวิธา ฯ ตตฺถ ปญฺจานนฺตริยธมฺมา กมฺมนฺตรายิกา นาม ฯ ตถา ภิกฺขุนีทูสกกมฺมํ ฯ ตํ ปน โมกฺขสฺเสว อนฺตรายํ กโรติ น สคฺคสฺส ฯ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิธมฺมา กิเลสนฺตรายิกา นาม ฯ ปณฺฑกติรจฺฉานคตอุภโตพฺยญฺชนกานํ ปฏิสนฺธิธมฺมา วิปากนฺตรายิกา นาม ฯ อริยุปวาทา อุปวาทนฺตรายิกา นาม ฯ เต ปน ยาว อริเย น ขมาเปนฺติ ตาวเทว น ตโต ปรํ ฯ สญฺจิจฺจ อาปนฺนา อาปตฺติโย อาณาวีติกฺกมนฺตรายิกา นาม ฯ ตาปิ ยาว ภิกฺขุภาวํ วา ปฏิชานาติ น วุฏฺฐาติ วา น เทเสติ วา ตาวเทว น ตโต ปรนฺติ ฯ

๑. สมนฺต. ๒/๔๖๓.

[๑๔๘] ตนฺตํสมฺปตฺติยา วิพนฺธนวเสน สตฺตสนฺตานสฺส อนฺตเร เวมชฺเฌ เอติ อาคจฺฉตีติ อนฺตราโย ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอนตฺโถ ตสฺส กรณสีลา อนฺตรายิกา ฯ อนนฺตริยธมฺมาติ อนนฺตริยสภาวา เจตนา- ธมฺมา ฯ กมฺมานิ เอว อนฺตรายิกา ตถา ฯ น สคฺคสฺสาติ มิจฺฉาจารลกฺขณาภาวโต วุตฺตํ น หิ ภิกฺขุนิยา ธมฺมรกฺขิตภาโว อตฺถิ ฯ ปากติกภิกฺขุนิยา วเสน เจตํ วุตฺตํ ฯ อริยาย ปน ปวตฺตํ อปายสํวตฺตนิกเมว ฯ นนฺทมาณโว เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ อุภินฺนํ สมานจฺฉนฺทตาวเสน วา น สคฺคนฺตรายิกตา ฯ โมกฺขนฺ- ตรายิกตา ปน ปฏิปตฺติยา วิทูสนโต ฯ อภิภวิตฺวา ปน ปวตฺติยํ สคฺคนฺตรายิกตาปิ น สกฺกา นิวาเรตุนฺติ วทนฺติ ฯ อเหตุกทิฏฺฐิ- อกิริยทิฏฺฐินตฺถิกทิฏฺฐิโยว นิยตภาวปฺปตฺตา นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิธมฺมา ฯ ปฏิสนฺธิธมฺมาติ ปฏิสนฺธิจิตฺตุปฺปาทา ฯ ปณฺฑกาทิคฺคหณญฺเจตฺถ นิทสฺสนมตฺตํ สพฺพายปิ อเหตุกปฺปฏิสนฺธิยา วิปากนฺตรายิกภาวโต ฯ ยาหิ อริเย อุปวทติ ตา เจตนา อริยูปวาทา ฯ ตโต ปรนฺติ ขมาปนโต อุปริ ฯ อาปนฺนา อาปตฺติโยติ สญฺจิจฺจ วีติกฺกนฺตา สตฺต อาปตฺติกฺขนฺธา ฯ สญฺจิจฺจ วีติกฺกนฺตญฺหิ อนฺตมโส ทุกฺกฏ- ทุพฺภาสิตมฺปิ สคฺคมคฺคผลานํ อนฺตรายํ กโรติ ฯ ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานาติ ปาราชิกํ อาปนฺโน น วุฏฺฐาติ เสสครุกาปตฺตึ อาปนฺโน น เทเสติ ลหุกาปตฺตึ อาปนฺโนติ ตฏฺฏีกานโย[๑] ฯ

[๑๔๙] ยณเจ อาปตฺตาธิกรณํ อกุสลํ ตมฺปิ เทสิตํ วุฏฺฐิตํ

๑. สา. ที. ๓/๓๖๐.

วา อนนฺตรายกรํ ฯ ยถา หิ อริยุปวาทกมฺมํ อกุสลํปิ สมานํ อจฺจยํ เทเสตฺวา ขมาปเนน ปโยคสมฺปตฺติปฺปฏิพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตํ อาปนฺนํ อโหสิกมฺมํ โหติ เอวมิทํปิ เทสิตํ วุฏฺฐิตํ วา ปโยคสมฺปตฺติปฺปติพาหิตตฺตา อวิปากธมฺมตาย อโหสิกมฺมภาเวน อนนฺตรายกรํ ฯ เตเนว สาปตฺติกสฺส ภิกฺขเว นิรยํ วทามิ ติรจฺฉานโยนึ วาติ สาปตฺติกสฺเสว อปายคามิตา วุตฺตาติ จูฬวคฺเค สมถกฺขนฺธกฏีกา[๑] ฯ

[๑๕๐] ตตฺรีทํ วตฺถุ กสฺสปพุทฺธสาสเน เอโก ทหรภิกฺขุ วีสติวสฺสสหสฺสานิ อรญฺเญ สมณธมฺมํ กตฺวา เอกทิวสํ คงฺคาย นทิยา นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺโต เอรกคุมฺเพ เอรกปตฺตํ คเหตฺวา นาวาย เวคสา คจฺฉนฺติยาปิ น มุญฺจิ ฯ เอรกปตฺตํ ฉิชฺชิ ฯ โส อปฺปมตฺตกเมตนฺติ อาปตฺตึ อเทเสตฺวา มรณกาเล เอรกปตฺเตน คีวายํ คหิโต วิย ตํ เทเสตุกาโมปิ หุตฺวา อญฺญํ ภิกฺขุํ อปสฺสนฺโต อปริสุทฺธํ เม สีลนฺติ วิปฺปฏิสารี ชาโต จวิตฺวา เอกรุกฺขนาวปฺปมาโณ นาคราชา อโหสิ ฯ เอรกปตฺโตติสฺส นามํ ฯ โส อทฺธาหํ อิมินา อุปาเยน พุทฺธุปฺปาทํ สุณิสฺสนฺติ จินฺเตตฺวา อตฺตโน ธีตรํ คีตํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา อนฺวฑฺฒมาสํ อุโปสถทิวเส คงฺคาย อุทกปิฏฺเฐ มหนฺตํ ผณํ กตฺวา ตตฺถ ธีตรํ ฐเปตฺวา คายาเปสิ ฯ สา ตตฺถ นจฺจนฺตี คายิ ฯ สกลชมฺพุทีปวาสิโน นาคมาณวิกํ คณฺหิตุกามา อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาพเลน ปฏิคายึสุ ฯ นาคราชา

๑. สา. ที. ๔/๔๖๙.

ตํ ปฏิกฺขิปิ ฯ ตสฺสา อนุวตฺฒมานํ เอวํ คายนฺติยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ วีติวตฺตํ ฯ อถ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต ตํ ญตฺวา คนฺตฺวา พาราณสีสมีเป เอกสฺส สิรีสรุกฺขสฺส มูเล นิสินฺโน ปฏิคายนตฺถํ คจฺฉนฺตํ อุตฺตรํ นาม มาณวํ ทิสฺวา อิโต เอหีติ อาห ฯ โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารา ปุฏฺโฐ อตฺตโน ปฏิคีตํ กเถสิ ฯ เนตํ อุตฺตร ปฏิคีตนฺติ ตํ ปฏิคีตํ อุคฺคณฺหาเปสิ ฯ โส ตํ อุคฺคณฺหนฺโต ว โสตาปนฺโน หุตฺวา อคมาสิ ฯ อถ นาคมาณวิกา

[๑๕๑] กึสุอธิปตี[๑] ราชา กึ สุ ราชา รชสฺสิโร

กถํ สุ วิรโช โหติ กถํ พาโลติ วุจฺจติ ฯ

เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล กถํ นุทติ ปณฺฑิโต

โยคกฺเขมี กถํ โหติ ตมฺเม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโตติ

คาถาทฺวเยน คายิ ฯ

ตตฺถ กึสูติ กิสฺส อธิปติ ราชา นาม โหติ ฯ กึ สูติ กถํ ปน ราชา รชสฺสิโร นาม โหติ ฯ กถํ สูติ กถนฺนุ โส ราชา วิรโช นาม ฯ กถนฺติ เกน การเณน ปุคฺคโล พาโลติ วุจฺจติ ฯ วุยฺหตีติ เกน ธมฺเมน วุฬฺโห โหติ ฯ นุทตีติ เกน กตรํ วิโนเทติ ฯ โยคกฺเขมี นาม ปุคฺคโล เกน โหติ ฯ อกฺขาหีติ

๑. สมาสปทมิทํ ฯ สมาสคตนามมชฺเฌ เว โต จ นิปตนฺติ ฐาเนติ สทฺทนีติ-สุตฺตานุโลเมน สุการาคโม โหติ ยถา กึสุสญฺโญชโน โลโกติ ฯ ตสฺส ปน สทฺทนีติ-สุตฺตสฺส วุฏฺฐิเวปรมา สรา กฺหึ วงฺกตปพฺพโตติ จ อุทาหรณานิ ฯ

สมฺมุขีภูตํ สนฺธาย วทติ ฯ

อถ อุตฺตโร

[๑๕๒] ฉทฺวาราธิปตี ราชา รชมาโน รชสฺสิโร
อรชํ วิรโช โหติ รชํ พาโลติ วุจฺจติ ฯ
โอเฆน วุยฺหตี พาโล โยคา นุทติ ปณฺฑิโต
สพฺพโยควิสํยุตฺโต โยคกฺเขมีติ วุจฺจตีติ

คาถาทฺวเยน ปฏิคายิ ฯ

ตตฺถ ฉทฺวาราธิปตีติ เตสํ รูปาทีหิ อนภิภูตตาย ฉนฺนํ ทฺวารานํ อธิปติ ปุคฺคโล ราชา นาม ฯ รชมาโนติ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ รชนฺโต รชสฺสิโร นาม ฯ อรชนฺติ เตเสฺวว อรชนฺโต ฯ รชนฺติ รชนฺโต ฯ โอเฆนาติ กาโมฆาทินา จตุพฺพิธโอเฆน ฯ โยคา นุทตีติ สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน โยเคน ตํ โอฆํ วิโนเทติ ฯ สพฺพโยควิสํยุตฺโตติ สพฺเพหิ กามโยคาทีหิ วิสํยุตฺโต ฯ

[๑๕๓] นาคราชา ตํ สุตฺวาว มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เอวรูปํ ปทํ น สุตปุพฺพํ อุปฺปนฺโน วต โภ โลเก พุทฺโธติ ตุฏฺฐมานโส อุทกโต อุตฺตริตฺวา อุตฺตเรน สทฺธึ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา โรทมาโน อตฺตโน เอรกปตฺตจฺเฉทนมตฺตํ นิสฺสาย ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตภาวํ กเถตฺวา อหํ ภนฺเต เอกํ พุทฺธนฺตรํ เนว มนุสฺสตฺตํ ลภามิ น สทฺธมฺมสฺสวนํ น ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส ทสฺสนนฺติ อาห ฯ สตฺถา มหาราช มนุสฺสตฺตาทิ นาม ทุลฺลภเมวาติ ทสฺเสนฺโต ธมฺมปทสฺส พุทฺธวคฺเค อิมํ คาถมาห

[๑๕๔] กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ   กิจฺฉํ มจฺจานชีวิตํ
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ   กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโทติ ฯ

ตตฺถ   กิจฺโฉติ   มหนฺตกุสเลน   ลทฺธพฺพตฺตา   กิจฺฉลทฺโธ ทุลฺลโภ ฯ   มนุสฺสปฏิลาโภติ   มนุสฺสตฺตปฺปฏิลาโภ ฯ กิจฺฉนฺติ นิรนฺตรํ   กสิกมฺมาทีนิ   กตฺวา   ชีวิตวุตฺติฆฏฺนโตปิ   ปริตฺตฏฺฐายิตายปิ กิจฺฉลทฺธํ ฯ   มจฺจานชีวิตนฺติ   สตฺตานํ   ชีวิตมฺปิ ฯ กิจฺฉนฺติ อเนกกปฺเปสุปิ   ธมฺมเทสกปุคฺคลสฺส   ทุลฺลภตาย   กิจฺฉลทฺธํ สทฺธมฺมสฺสวนมฺปิ ฯ กิจฺโฉติ มหุสฺสาเหน อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต สมิทฺธาภินีหารสฺส จ อเนกกปฺปโกฏิสหสฺเสหิปิ   ทุลฺลภุปฺปาทโต กิจฺฉลทฺโธ อติวิย ทุลฺลโภ พุทฺธานํ อุปฺปาโทปีติ ฯ

ตํ สุตฺวา นาคราชา ตํทิวสํ ปฐมผลํ ลเภยฺย ติรจฺฉานคตตฺตา ปน นาลตฺถ ฯ โส อญฺเญ นาคา วิย ปฏิสนฺธิ ตจชหนํ วิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมนํ สชาติยา เมถุนเสวนา จุตีติ   ปญฺจสุ ฐาเนสุ อกิลมนภาวํ ปตฺวา มาณวกรูเปเนว วิจริตุํ ลภตีติ ฯ

เอรกปตฺตวตฺถุ ฯ

[๑๕๕] ตสฺมา ยํ ยํ อาปตฺตึ อาปชฺชติ ตตฺถ ตตฺถ ยถาธมฺมํ ปฏิปชฺชิตพฺพเมว ฯ เอวํ ปฏิปชฺชนฺโต หิ มคฺคผลมฺปิ ปตฺตุํ สกฺโกติเยว ฯ ตถา หิ สตฺถา โกสลรฏฺเฐ จาริกํ จรมาโน อนฺตรามคฺเค มหนฺตํ สุสิรรุกฺขํ อคฺคินา ทฑฺฒํ ทิสฺวา อคฺคิกฺขนฺเธน อุปเมตฺวา ธมฺมํ เทเสตุกาโม อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา ปสฺสถ   โน   ตุมฺเห   ภิกฺขเว   อมุ   มหนฺตํ   อคฺคิกฺขนฺธนฺติอาทินา

นเยน สตฺตกนิปาตงฺคุตฺตเร อคฺคิกฺขนฺโธปมสุตฺตํ[๑] เทเสสิ ฯ

[๑๕๖] ตํ สุตฺวา สฏฺฐิยา ภิกฺขูนํ นามกาโย สนฺตตฺโต นามกาเย สนฺตตฺเต กรชกาโย สนฺตตฺโต ตสฺมึ สนฺตตฺเต นิธานคตํ อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิ ฯ เต กิร ปาราชิกมาปนฺนา ฯ สฏฺฐี ภิกฺขู ทุกฺกรํ พุทฺธสาสเน ยาวชีวํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จริตุนฺติ วิพฺภมึสุ ฯ เต กิร ขุทฺทานุขุทฺทกสิกฺขาปทานิ มทฺทนฺตา วิจรึสุ ฯ สฏฺฐี ภิกฺขู สตฺถุเทสนาภิมุขํ ญาณํ เปเสตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ เต กิร ปริสุทฺธสีลา อเหสุํ ฯ อิจฺเจสา เทสนา อิเมสํ ติณฺณนฺนมฺปิ สผลา ชาตา ฯ อรหตฺตปฺปตฺตานํ ตาว สผลา โหตุ อิตเรสํ กถํ สผลาติ ฯ เต หิ ยทิ อิมํ เทสนํ น สุเณยฺยุํ ปมตฺตา หุตฺวา ฐานํ ชหิตุํ น สกฺกุเณยฺยุนฺติ ตโต เนสํ ตํ ปาปํ วฑฺฒมานํ อปาเยเสฺวว สํสีทาเปยฺย อิมนฺตุ เทสนํ สุตฺวา ชาตสํเวคา ฐานํ ชหิตฺวา สามเณรภูมิยํ ฐิตา ทสสีลํ ปูเรตฺวา โยนิโสมนสิกาเร ยุตฺตปฺปยุตฺตา เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน อเหสุํ เกจิ เทเวสุ นิพฺพตฺตา เอวํ ปาราชิกาปนฺนานมฺปิ สผลา อโหสิ ฯ อิตเรปิ ยทิ อิมํ น สุเณยฺยุํ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล สงฺฆาทิเสสํปิ ปาราชิกํปิ อาปชฺเชยฺยุํ อิมนฺตุ สุตฺวา อโห สลฺเลขิตํ พุทฺธสาสนํ น สกฺกา อมฺเหหิ ยาวชีวํ อิมํ ปฏิปตฺตึ ปูเรตุํ วิพฺภมิตฺวา อุปาสกธมฺมํ ปูเรตฺวา ทุกฺขโต มุจฺจิสฺสามาติ

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๒๙.

วิพฺภมิตฺวา สรณตฺตยปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาย อุปาสกธมฺมํ ปูเรตฺวา เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน เกจิ เทเวสุ นิพฺพตฺตา เอวนฺเตสมฺปิ สผลา วาติ เอกนิปาตงฺคุตฺตเร จูฬจฺฉราสงฺฆาตสุตฺตวณฺณนานโย ฯ

พลวตา ปจฺฉานุตาเปน สํวตฺตมาเนน กรชกาเย มหาปริฬาโห อุปฺปชฺชตีติ อาห นามกาเย สนฺตตฺเต กรชกาโย สนฺตตฺโตติ ฯ นิธานคตนฺติ สนฺนิจิตโลหิตํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อุณฺหํ โลหิตนฺติ โลหิตํ อุณฺหํ หุตฺวา อุคฺคณฺฉิ ฯ ฐานนฺติ ภิกฺขุปฺปฏิญฺญํ ฯ ตํ ปาปนฺติ ภิกฺขุปฺปฏิญฺญาย อวิชหิตตฺตา ตถา วตฺตมานํ ตํ ปาปํ ฯ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนานํปิ อุปาเยน ปวตฺติยมาโน โยนิโสมนสิกาโร อตฺถาวโห โหติเยวาติ ทสฺเสนฺโต ชาตสํเวคาติอาทิมาห ฯ อโห สลฺเลขิตนฺติ อติวิย สลฺเลเขน อิตํ ปวตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

เอวมชฺฌาปนฺนาปิ อาปตฺติโย วุฏฺฐิตเทสิตา อนฺตรายํ น กโรนฺติ ปเคว อนชฺฌาปนฺนา ฯ

[๑๕๗] จตุปฺปาริสุทฺธิสีลํ วา อนาคาริยวินโย ฯ โส ยถา ตตฺถ ปติฏฺฐาย อรหตฺตํ ปาปุณาติ เอวํ สิกฺขนฺเตน สุสิกฺขิโต โลกิยโลกุตฺตรสุขาธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺโพ ฯ ตตฺถ ปาฏิโมกฺขสํวรสีลํ กญฺจิ อาปตฺตึ อนาปชฺชนฺตสฺส วิสุชฺฌติ เตเนตํ สุสิกฺขิตํ นาม โหติ ฯ ตํ โลกุตฺตรสุขมฺปิ อาวหติ ปธานิยตฺเถรสฺส สีลํ วิย ฯ

๑. มโน. ปู. ๑/๗๑.

[๑๕๘] ขณฺฑเปลวิหาเร[1] กิร กณิการปฺปธานฆเร[2] อริยวํสํ สุณนฺตํ เถรํ โฆรวิสสปฺโป ฑํสิ ฯ เถโร ชานิตฺวาปิ ปสนฺนจิตฺโต นิสินฺโน ธมฺมํเยว สุณาติ ฯ วิสเวโค ถทฺโธ อโหสิ ฯ โส อุปสมฺปทมณฺฑลํ อาทึ กตฺวา สีลํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริสุทฺธสีโลมฺหีติ ปีตึ อุปฺปาเทสิ ฯ สห จิตฺตุปฺปาทา วิสํ วินิวตฺติตฺวา ปจวึ ปาวิสิ ฯ เถโร ตตฺเถว จิตฺเตกคฺคตํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนาทีสุ ปธานิยตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๑๕๙] อิทํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํ ฯ ยสฺมา ปน รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนาทีสุ[3] เทสนาสุทฺธิ นาม ปาฏิโมกฺขสํวรสีลํ ตญฺหิ เทสนาย สุชฺฌนโต เทสนาสุทฺธีติ วุจฺจตีติ วุตฺตํ สุชฺฌติ เอตายาติ สุทฺธิ ยถาธมฺมํ เทสนาว สุทฺธิ เทสนาสุทฺธิ ฯ วุฏฺฐานสฺสาปิ เจตฺถ เทสนาย เอว สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ ฯ มูลาปตฺตีนํ ปน อภิกฺขุตาปฏิญฺญาวเสน เทสนาติ ตฏฺฐีกายํ วิสุทฺธิมคฺคฏีกายญฺจ เอตฺถ เทสนาคหเณน วุฏฺฐานมฺปิ ฉินฺนมูลานํ อภิกฺขุตาปฏิญฺญาปิ สงฺคหิตา ฯ ฉินฺนมูลานมฺปิ หิ ปาราชิกาปตฺติวุฏฺฐาปเนน เหฏฺฐา ปริรกฺขิตํ ภิกฺขุสีลํ วิสุทฺธํ นาม โหติ เตน เตสํ มคฺคปฺปฏิลาโภปิ สมฺปชฺชตีติ นวฏีกายํ ตสฺมา อาปชฺชิตฺวา เทสนาทินา วุฏฺฐหโต สีลํปิ สุขาวหํ โหติ สุธมฺมตฺเถรสฺส วิย สีลํ ฯ

โส กิร จิตฺตคหปตึ ติลสงฺคุลิกวาเทน ขเสตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ

๑. ขณฺฑเวลวิหาเร ฯ ๒. กณฺณิการปธานิยฆเรติปิ ปาโจ ฯ ณ. ว. ๓. สมนฺต ๒/๒๒๙.

คนฺตฺวา สตฺถุ โอวาทํ คเหตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา จิตฺตคหปติสฺส จกฺขุปเถ อาปตฺตึ เทเสตฺวา ตํ ขมาเปตฺวา ตตฺเถว อมฺพาฏการาเม วิหรนฺโต กติปาเหเนว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ธมฺมปทสฺส พาลวคฺเคปิ สุธมฺมตฺเถรวตฺถุ อาคตํ ฯ

[๑๖๐] อปิจ ปาฏิโมกฺขสํวรปูรเกน ภิกฺขุนา อฏฺวิยํ โจเรหิ พทฺธตฺเถรสทิเสน ภวิตพฺพํ ฯ

หิมวนฺตปสฺเส กิร อฏวิยํ โจรา อาคนฺตฺวา กสฺสจิ อาโรเจยฺยาติ เอกํ นามโคตฺตวเสน อปฺปญฺญาตํ เถรํ กาฬวลฺลีหิ พนฺธิตฺวา นิปชฺชาเปสุํ ฯ โส ยถานิปนฺโนว สตฺตาหํ วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อนาคามี หุตฺวา ตตฺเถว จวิตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติ ฯ

[๑๖๑] ตมฺพปณฺณิทีเป อฏวิยํ เอกํ เถรํ ปูติลตาย พนฺธิตฺวา นิปชฺชาเปสุํ ฯ โส ทวฑาเห อาคจฺฉนฺเต วลฺลึ อจฺฉินฺทิตฺวา ว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ชีวิตสมสีสี หุตฺวา ปรินิพฺพายิ ฯ ตสฺมา อญฺโญปิ สทฺโธ กุลปุตฺโต

ปาฏิโมกฺขํ วิโสเธนฺโต อปฺเปว ชีวิตํ ชเห
ปญฺญตฺตํ โลกนาเถน น ภินฺเท สีลสํวรํ ฯ

[๑๖๒] อินฺทฺริยสํวรสีลนฺตุ สํวราสํวเรสุ อาทีนวานิสํสทสฺสาวิโน วิสุชฺฌติ ฯ โส หิ เขมโต อานิสํสํ ภยโต จาทีนวํ ทิสฺวา ตํ ปริปูเรติ สุสิกฺขติ ฯ อาทีนวานิสํสา ปน ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา อทนฺตา อคุตฺตา อรกฺขิตา อสํวุตา ทุกฺขาธิวาหา

โหนฺติ ฯ กตเม ฉ ฯ จกฺขุํ ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ อทนฺตํ อคุตฺตํ อรกฺขิตํ อสํวุตํ ทุกฺขาธิวาหํ โหติ ฯ โสตํ ภิกฺขเว ฯเปฯ ฆานํ ภิกฺขเว ฯเปฯ ชิวฺหา ภิกฺขเว ฯเปฯ กาโย ภิกฺขเว ฯ เป ฯ มโน ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ อทนฺตํ ฯเปฯ ทุกฺขาธิวาหํ โหติ ฯ อิเม โข ภิกฺขเว ฉ ผสฺสายตนา อทนฺตา ฯเปฯ ทุกฺขาธิวาหา โหนฺติ ฯ ฉยิเม ภิกฺขเว ผสฺสายตนา สุทนฺตา สุคุตฺตา สุรกฺขิตา สุสํวุตา สุขาธิวาหา โหนฺติ ฯ กตเม ฉ ฯ จกฺขุํ ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ สุทนฺตํ สุคุตฺตํ สุรกฺขิตํ สุสํวุตํ สุขาธิวาหํ โหติ ฯเปฯ มโน ภิกฺขเว ผสฺสายตนํ สุทนฺตํ ฯเปฯ สุขาธิวาหํ โหติ ฯ อิเม โข ภิกฺขเว ฉ ผสฺสายตนา สุทนฺตา ฯเปฯ สุขาธิวาหา โหนฺตีติ เอวํ สฬายตนวคฺเค ปฐมสงฺเคยฺยสุตฺเต[๑] วุตฺตา ฯ

[๑๖๓] ตตฺถ ผสฺสายตนาติ ผสฺสการณานิ จกฺขุสมฺผสฺสาทีนํ อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ จกฺขาทีนีติ อตฺโถ ฯ อทนฺตาติ อทมิตา ฯ อสํวุตาติ อปิหิตา ฯ ทุกฺขาธิวาหาติ เนรยิกาทิเภทํ อธิกํ ทุกฺขํ อาวหนกา ฯ ทุกขาธิวาวหาติปิ ปาโฐ ฯ เอเสวตฺโถ ฯ สุขาธิวาหาติ ฌานมคฺคผลาทิปฺปเภทํ อธิกํ สุขํ อาวหนกา ฯ

[๑๖๔] ตตฺเถว อาทิตฺตปริยายสุตฺเต[๒] ปน วรํ ภิกฺขเว ตตฺตาย อโยสลากาย อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สญฺโชติภูตาย จกฺขุนฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐํ น เตฺวว จกฺขุวิญฺเญยฺเยสุ รูเปสุ อนุพฺยญฺชนโส

๑. สํ. ส. ๑๘/๘๘. ๒. สํ. ส. ๑๘/๒๑๐.

นิมิตฺตคฺคาโห นิมิตฺตสฺสาเทคธิตํ[1] วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺเฐยฺย อนุพฺยญฺชนสฺสาเทคธิตํ วา ตสฺมิญฺจ สมเย กาลํ กเรยฺย ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ ทฺวินฺนํ คตีนํ อญฺญตรํ คตึ คจฺเฉยฺย นิรยํ วา ติรจฺฉานโยนึ วา อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อาทีนวํ ทิสฺวา เอวํ วทามิ ฯ วรํ ภิกฺขเว ติณฺเหน อโยสงฺกุนา อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สญฺโชติภูเตน โสตินฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐํ ฯเปฯ วรํ ภิกฺขเว ติณฺเหน นขจฺเฉทเนน อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สญฺโชติภูเตน ฆานินฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐํ ฯเปฯ วรํ ภิกฺขเว ติณฺเหน ขุเรน อาทิตฺเตน สมฺปชฺชลิเตน สญฺโชติภูเตน ชิวฺหินฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐํ ฯเปฯ วรํ ภิกฺขเว ติณฺหาย สตฺติยา อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สญฺโชติภูตาย กายินฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐํ น เตฺวว กายวิญฺเญยฺเยสุ โผฏฺฐพฺเพสุ อนุพฺยญฺชนโส นิมิตฺตคฺคาโห นิมิตฺตสฺสาเทคธิตํ วา ภิกฺขเว วิญฺญาณํ ฯเปฯ อาทีนวํ ทิสฺวา เอวํ วทามิ ฯ วรํ ภิกฺขเว โสตฺตํ โสตฺตํ โข ปนาหํ ภิกฺขเว วญฺฌํ ชีวิกานํ วทามิ อผลํ ชีวิกานํ วทามิ โมมูหํ ชีวิกานํ วทามิ น เตฺวว ตถารูเป วิตกฺเก วิตกฺเกยฺย ยถารูปานํ วิตกฺกานํ วสํ คโต สงฺฆํ ภินฺเทยฺย อิมํ โข อหํ ภิกฺขเว อาทีนวํ ทิสฺวา เอวํ วทามีติ เอวํ อาทีนโว วุตฺโต ฯ

[๑๖๕] ตตฺถ วรนฺติ เสฏฺฐํ ฯ ตตฺตายาติ ทฑฺฒาย ฯ อาทิตฺตายาติ อาทิโต ปฏฺฐาย ทีปิตาย ฯ สมฺปชฺชลิตายาติ สมนฺตโต

๑. ปาลิยํ สพฺพวาเรสุ นิมิตฺตสฺสาทคธิตนฺติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ญ. ว.

ปชฺชลิตาย ฯ สญฺโชติภูตายาติ เอกชาลีภูตาย ฯ สมฺปลิมฏฺฐนฺติ สพฺพโส อามฏฺฐํ อญฺชิตนฺติ อตฺโถ ฯ น เตฺวว วรนฺติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ อนุพฺยญฺชนโส นิมิตฺตคฺคาโหติ กิเลสานํ อนุ-พฺยญฺชนวเสน อุปฺปาทเนน ปากฏกรณวเสน สุภาทินิมิตฺตคฺคาโห ฯ อนุพฺยญฺชนโสติ วา หตฺถปาทาทิอนุพฺยญฺชนโต ฯ นิมิตฺตคฺคาโหติ อิตฺถีปุริสาทีสุ สุภนิมิตฺตคฺคหณนฺติ วิสุทฺธิมคฺคฏีกา[๑] ฯ

[๑๖๖] อนุพฺยญฺชนโส นิมิตฺตคฺคาโหติ หตฺถา โสภณา ปาทา โสภณาติ อนุพฺยญฺชนคฺคาโห นิมิตฺตคฺคาโห จ ฯ นิมิตฺตคฺคาโหติ วา สํสนฺเทตฺวา คหณํ อนุพฺยญฺชนคฺคาโหติ วิภตฺติคฺคหณํ ฯ นิมิตฺตคฺคาโห กุมฺภีลสทิโส สพฺพเมว คณฺหาติ อนุพฺยญฺชนคฺคาโห วิภชิตฺวา หตฺถปาทาทีสุ ตํ ตํ โกฏฺฐาสํ ฯ นิมิตฺตสฺสาเทคธิตนฺติ นิมิตฺตสฺสาเทน วตฺถิตํ[๒] พทฺธํ ฯ วิญฺญาณนฺติ กมฺมวิญฺญาณํ ฯ อาทีนวนฺติ อเนกานิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย อนุภวิตพฺพํ ทุกฺขํ ฯ อโยสงฺกุนาติ อยสูเลน เทฺวปิ กณฺณจฺ-ฉิทฺทานิ วิชฺฌิตฺวา ปรวิยํ อาโกฏฺฏนวเสน สมฺปลิมฏฺฐํ ฯ นขจฺเฉทนํ ปเวเสตฺวา อุกฺขิปิตฺวา สห ถุนตฺเถน ฉินฺทิตฺวา ปาตนวเสน สมฺปลิมฏฺฐํ ฯ พนฺธนมูลํ เฉตฺวา ปาตนวเสน สมฺปลิมฏฺฐํ ฯ สตฺติยาติ มหติยา ทณฺฑกวาสิยา กายปฺปสาทํ อุปฺปาเฏตฺวา ปาตนวเสน สมฺปลิมฏฺฐํ ฯ โสตฺตนฺติ นิปชฺชิตฺวา นิทฺโทกฺกมนํ ฯ

๑. ป. มญฺ. ๑/๙๙. ๒. ตพฺพณฺณนายญฺหิ นิมิตฺตสฺสาเทน จ วฑฺฒิตํ พนฺธนฺติ ทิสฺสติ ฯ จกาโร ปเนตฺถ วกาโร ภเวยฺย ฯ ตสฺมา ววตฺถิตนฺติ ปทํ ยุตฺตตรํ ภเวยฺยาติ มญฺญามิ ฯ

สงฺฆํ ภินฺเทยฺยาติ อิมินา วิตกฺกานํ ยาว สงฺฆเภทา ปาป-
กมฺมาวหนตา ทสฺสิตาติ อาทิตฺตปริยายวณฺณนานโย[๑] ฯ

[๑๖๗] ทิฏฺฐธมฺเม วินาสปฺปตฺติปิ อาทีนโว ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต กิร พาราณสิยํ โพธิสตฺโต อสีติโกฏิวิภโว พฺราหฺมโณ อโหสิ ฯ กญฺจนจฺฉวิตาย จสฺส หาริโตติ นามํ กรึสุ ฯ โส มาตาปิตูนมจฺจเยน หิมวติ ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย พาราณสี-รญฺโญ อุยฺยานํ คนฺตฺวา วิหาสิ ฯ โส รญฺโญ เคเห นิพทฺธํ ภุญฺชนฺโต ทฺวาทส วสฺสานิ วสิ ฯ ราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตุํ คจฺฉนฺโต อมฺหากํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ มา ปมชฺชีติ เทวึ วตฺวา อคมาสิ ฯ สา ตโต ปฏฺฐาย มหาสตฺตํ สหตฺถา ปริวิสิ ฯ อเถกทิวสํ สา ตสฺมึ จิรายนฺเต นหาตฺวา มฏฺฐสาฏกนิวตฺถา สีหปญฺชรํ วิวราเปตฺวา สรีเร วาตํ ปหราเปนฺตี นิปนฺนา อากาเสนาคจฺฉโต มหาสตฺตสฺส วากจีรสทฺทํ สุตฺวา เวเคนุฏฺฐหิ ฯ มฏฺฐสาฏโก ภสฺสิ ฯ มหาสตฺโต วิสภาคารมฺมณํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนกฺกิเลโส ตํขณญฺเญว ปริหีนชฺฌาโน สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสกฺโกนฺโต เทวิยา อสทฺธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ปทสาว อุยฺยานํ คโต ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย เทวสิกํ ตเถว อกาสิ ฯ อิติ โส อินฺทฺริยาสํวรเหตุ ทิฏฺฐธมฺเม วินาสํ ปาปุณิ ฯ ตญฺจสฺส กมฺมํ สกลนคเร ปากฏํ ฯ อมจฺจา เอวมกาสิ หาริโตติ รญฺโญ

๑. สา. ป. ๓/๖๑.

ปณฺณํ เปเสสุํ ฯ ราชา อสฺสทฺทหนฺโตว ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ฯ โส สจฺจวาทิตาย ยถาภูตํ กเถตฺวา มหาราช โอกาสํ ตาว เม กโรหีติ วตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กสิณมณฺฑลํ โอโลเกตฺวา ปุน ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา สาลโต นิกฺขมฺม อากาเส นิสีทิตฺวา รญฺโญ ธมฺมํ เทเสตฺวา หิมวนฺตเมว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกุปโค อโหสิ ฯ

นวกนิปาเต หาริตชาตกวณฺณนายํ หาริตตาปสวตฺถุ ฯ

[๑๖๘] ตตฺเถว โลมสกสฺสปชาตกวณฺณนายํ โลมสกสฺสปตาปสวตฺถุมฺปิ เอกนิปาตสฺส ยถากฺกมํ ทสมจฺทฺทสมวคฺเคสุ ตกฺกสิลชาตกปญฺจภีรุกชาตกวณฺณนาสุ อาคตํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยาสํวรเหตุ ยกฺขินีหิ ขาทิตานํ รูปโคจรสทฺทโคจราทีนํ ชนานญฺเจว ทฺวินฺนํ ยกฺขินีหิ อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปํปิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา กิเลสุปฺปาทนวเสน อโนโลเกตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา รชฺชปฺปตฺตานํ พาราณสีราชปุตฺตานญฺจ วตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

[๑๖๙] อปิจ สกโคจรโต ปริหานิปิ อาทีนโว ฯ เตน ภควา อินฺทฺริยสํวรรหิเต ภิกฺขู โอวทนฺโต ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม รูปาทีสุ สุภนิมิตฺตวเสน นิมิตฺตํ คเหตุํ น วฏฺฏติ สเจ หิ ตสฺมึ สมเย กาลํ กโรติ นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ ตสฺมา รูปาทีสุ สุภนิมิตฺตํ มา คณฺหิตฺถาติ วตฺวา ปุน โสปมํ เทสนํ เทเสตุกาโม ตุมฺหากํ รูปสฺส โอโลกนกาโลปิ อตฺถิ อโนโลกนกาโลปิ โอโลกนกาเล

สุภวเสน อโนโลเกตฺวา อสุภวเสน โอโลเกยฺยาถ เอวํ อตฺตโน โคจรา น ปริหายิสฺสถ ฯ โก ปน ตุมฺหากํ โคจโร ฯ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค นวโลกุตฺตรธมฺโม เอตสฺมิญฺหิ โว โคจเร จรตํ น ลจฺฉติ มาโร ฉิทฺทํ โอตารํ ฯ สเจ ปน กิเลสวสิกา หุตฺวา สุภนิมิตฺตวเสน โอโลเกสฺสถ ปูติมํสสิคาโล วิย อตฺตโน โคจรา ปริหายิสฺสถาติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

[๑๗๐] อตีเต กิร หิมวนฺตปฺปเทเส ปพฺพตคุหายํ อเนกสตเอฬกา วสึสุ ฯ เตสมนฺตเร เอกา เมณฺฑมาตา[๑] นาม เอฬิกา พฺยตฺตา อโหสิ อุปายกุสลา ฯ เตสํ วสนฏฺฐานโต อวิทูเร เอกิสฺสํ คุหายํ ปูติมํโส นาม สิคาโล วิหาสิ สทฺธึ เวณิยา นาม ภริยาย ฯ โส สภริโย อุปาเยน พหู เอฬเก ขาทิตฺวา ปุน ตํ เมณฺฑมาตุนามกํ เอฬิกํ ขาทิตุกาโม ภริยํ อาห ตฺวํ ตาย สทฺธึ สขี โหหิ วิสฺสาเส อุปฺปนฺเน อหํ มตาลยํ กตฺวา นิปชฺชิสฺสํ ตฺวํ ตํ อุปคนฺตฺวา สามิโก เม มโต อหญฺจ อนาถา ฐเปตฺวา ตํ อญฺโญ เม ญาตโก นตฺถิ เอหิ ตสฺส สรีรกิจฺจํ กริสฺสามาติ วตฺวา อาเนหิ อถาหํ อุปฺปติตฺวา ตํ คีวายํ ฑํสิตฺวา มาเรสฺสามีติ ฯ สา ตถา กตฺวา วิสฺสาเส อุปฺปนฺเน ตํ ตถา อโวจ ฯ เอฬิกา ตว สามิเกน มม ญาตกา ขาทิตา ภายามิสฺส น สกฺโกมิ คนฺตุนฺติ อาห ฯ สิคาลี มา ภายิ มตโก กึ กริสฺสตีติ

๑. เมณฺฑิกมาตาติปิ ปาโฐ ฯ ญ. ว.

วตฺวา ตํ อาเนสิ ฯ สิคาโล ตาสํ ปทสทฺทํ สุตฺวา อาคตา นุ โข เอพิกาติ สีสํ อุกฺขิปิตฺวา โอโลเกสิ ฯ เอพิกา ตํ ตถา กโรนฺตํ ทิสฺวา อยํ ปาปธมฺโม มํ วญฺเจตฺวา มาเรตุกามตาย มตาลยํ กตฺวา นิปนฺโนติ นิวตฺติตฺวา ปลายิ ฯ สิคาลี ตํ นิวตฺเตตุํ อสกฺโกนฺตี สิคาลํ อุปคนฺตฺวา ตํ ครหนฺตี อิมํ คาถมาห

[๑๗๑] ตฺวํ โขสิ สมฺม อุมฺมตฺโต ทุมฺเมโธ อวิจกฺขโณ
โย ตฺวํ มตาลยํ กตฺวา อกาเลน วิเปกฺขสีติ ฯ

ตตฺถ อวิจกฺขโณติ วิจารณปฺปญฺญารหิโต ฯ อกาเลน วิเปกฺขสีติ เอพิกาย อตฺตโน สนฺติกํ อนาคตายเยว โอโลเกสิ ฯ

เอวํ อตีตํ อาหริตฺวา นวกนิปาเต ปูติมํสชาตเก อิมํ คาถมาห

น อกาเล วิเปกฺเขยฺย กาเล เปกฺเขยฺย ปณฺฑิโต
ปูติมํโสว ฌายติ โย อกาเล วิเปกฺขตีติ ฯ

ตตฺถ อกาเลติ กามคุเณ อารพฺภ สุภนิมิตฺตวเสน จิตฺตุปฺปาทกาเล ฯ อยญฺหิ ภิกฺขุโน รูปํ โอโลเกตุํ อกาโล นาม ฯ กาเลติ อสุภวเสน อนุสฺสติวเสน กสิณวเสน จ รูปคฺคหณกาเล ฯ อยญฺหิ ภิกฺขุโน รูปํ โอโลเกตุํ กาโล นาม ฯ ปูติมํโสว ฌายตีติ ภิกฺขเว ยถา ปูติมํโส สิคาโล อกาเล เอพิกํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน โคจรา ปริหีโน ปชฺฌายติ เอวํ ภิกฺขุ อกาเล สุภวเสน รูปํ โอโลเกตฺวา สติปฏฺฐานาทิโคจรา ปริหีโน ทิฏฺฐธมฺเมปิ สมฺปราเยปิ ปชฺฌายติ กิลมตีติ ฯ

ปูติมํสวตฺถุ ฯ

[๑๗๒] ตสฺมา ภิกฺขุนา นาม รูปาทีนิ อนุพฺยญฺชนคฺคาห-
นิมิตฺตคฺคาหวเสน อคฺคณฺหิตฺวา ยถาทิฏฺฐสุตมุตเมว คณฺหิตพฺพํ
เจติยปพฺพตวาสินา อสุภกมฺมิกมหาติสฺสตฺเถเรน วิย ฯ

โส กิร ปกติยา อฏฺฐิกกมฺมฏฺฐานิโก อโหสิ ฯ โส เอกทิวสํ
เจติยปพฺพตา อนุราธปุรํ ปิณฺฑาย อคมาสิ ฯ อเถกา อิตฺถี สามิเกน
สทฺธึ ภณฺฑิตฺวา กาลสฺเสว อนุราธปุรโต ญาติฆรํ คจฺฉนฺตี เถรํ
อนฺตรามคฺเค ทิสฺวา วิปลฺลตฺถจิตฺตา มหาหสิตํ หสิ ฯ เถโร
อฏฺฐิกกมฺมฏฺฐานมนสิกาเรเนว คจฺฉนฺโต สทฺทกณฺฏกตฺตา ปุพฺพภาค-
มนสิการสฺส หสิตสทฺทานุสาเรน กิเมตนฺติ โอโลเกนฺโต ตสฺสา
ทนฺตฏฺฐิเก อฏฺฐิกสญฺญํ ปฏิลภิตฺวา ยถาจิตโกว ปฐมชฺฌานํ
ปตฺวา ตํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

วิสุทฺธิมคฺคสฺส สีลนิทฺเทเส อสุภกมฺมิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๑๗๓] อิทมฺปิ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตํ ฯ จิตฺตํ นาเมตํ ลหุปริวตฺตํ
ตสฺมา อุปฺปนฺนํ ราคํ อสุภมนสิกาเรน วิโนเทตฺวา อินฺทฺริยสํวโร
สมฺปาเทตพฺโพ อธุนา ปพฺพชิเตน วงฺคีสตฺเถเรน วิย ฯ

โส กิร อานนฺทตฺเถเรน สทฺธึ ปิณฺฑาย จรนฺโต เอกํ อิตฺถึ
ทิสฺวา อุปฺปนฺนราโค หุตฺวา ตมตฺถํ อานนฺทตฺเถรสฺส อาจิกฺขิตฺวา
ราคสฺส นิพฺพาปนุปายํ เม กเถหีติ อาห ฯ เตนหิ ราคุปฺปตฺติ-
เหตุภูตํ สุภนิมิตฺตํ มนสิ อกตฺวา อสุภภาวนาย จิตฺตํ ภาเวหีติ ฯ
โส ตถากรเณน ราคํ วิโนเทตฺวาว ปิณฺฑาย จริ ฯ โสปิ
อปรภาเค อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

[๑๗๔] อินฺทฺริยสํวรสีลญฺหิ น ปฺเนวํ กริสฺสามีติ จิตฺตาธิฏฺฐาน-เสเนว สุชฺฌนโต สํวรสุทฺธีติ อฏฺฐกถาจริเยหิ วุตฺตํ ฯ น ปฺเนวนฺติ เอตฺถ เอวนฺติ สํวรเภทํ สนฺธายาหาติ ตฏฺฏีกา-ริเยหิ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา อญฺเญนาปิ สํวรํ ภินฺทิตฺวา ปุน สํวโร สมฺปาเทตพฺโพ ฯ อปิจ อินฺทฺริยสํวรปริปูรเกน ภิกฺขุนา กรณฺฑกเลนวาสินา จิตฺตคุตฺตตฺเถเรน วิย ภวิตพฺพํ ฯ

กรณฺฑกเลเณ กิร สตฺตนฺนํ พุทฺธานํ อภินิกฺขมนจิตฺตกมฺมํ มโนรมํ อโหสิ ฯ เถเรน ตตฺถ อติเรกสฏฺฐิวสฺสานิ วสนฺเตน ยุคมตฺตทสฺสิตาย จกฺขุํ อุมฺมิเลตฺวา เลณํ โอโลกิตปุพฺพํ นาโหสิ ตสฺมา ตตฺถ จิตฺตกมฺมสฺส อตฺถิภาวมฺปิ น ชานาติ ฯ นนุ อุลฺโลกา ปรมํ โอหาเรตพฺพนฺติ เสนาสนโสธนวตฺตํ วุตฺตํ กินฺนุ เถโร เสนาสนํ น โสเธตีติ ฯ อาม น โสเธติ อนฺเตวาสิกาทโย เอวมสฺส เสนาสนํ โสเธนฺติ ฯ อเถกทิวสํ สมฺพหุลา ภิกฺขู เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา จิตฺตกมฺมํ ทิสฺวา อติมโนรมํ ภนฺเต จิตฺตกมฺมนฺติ อาหํสุ ฯ โส อาวุโส เอตฺตกํ กาลํ อิธาหํ วสนฺโต น ชานึ อชฺชทานิ จกฺขุมนฺเต นิสฺสาย ชานามีติ อาห ฯ เลณทฺวาเร จสฺส มหานาครุกฺโขปิ อตฺถิ ฯ โสปิ เถเรน อุทฺธํ น โอโลกิตปุพฺโพว ฯ เถโร กิร อนุสํวจฺฉรํ ภูมิยํ เกสรนิปาตํ ทิสฺวาวสฺส ปุปฺผิตภาวํ ชานาติ ฯ ราชา เถรสฺส คุณสมฺปตฺตึ สุตฺวา วนฺทิตุกาโม ติกฺขตฺตุํ เปเสตฺวา อนาคจฺฉนฺเต เถเร

๑. วิสุทฺธิมคฺเค กุรณฺฑกมหาเลณวาสินาติ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

ยาว เถโร นาคจฺฉติ ตาว ทารกา ถญฺญํ มา ลภึสูติ มหาคาเม ตรุณปุตฺตานํ อิตฺถีนํ ถนปฏิกาย ถเน พนฺธาเปตฺวา ราชมุทฺทิกาย ลญฺฉาเปสิ ฯ เถโร ทารกานํ อนุกมฺปาย มหาคามํ คโต ฯ ตํ สุตฺวา ราชา เถรํ อนฺเตปุรํ อภิหราเปตฺวา วนฺทิตฺวา โภเชตฺวา อชฺช ภนฺเต โอกาโส นตฺถิ เสฺว สีลานิ คณฺหิสฺสามีติ ปตฺตํ คเหตฺวา โถกํ อนุคนฺตฺวา เทวิยา สทฺธึ วนฺทิตฺวา นิวตฺติ ฯ ปุนทิวเสปิ ราชา ตเถว ทานํ ทตฺวา เสฺว สีลานิ คณฺหิสฺสามีติ วตฺวา เอเตนุปาเยน สตฺตาหํ วีตินาเมสิ ฯ เถโร ปน รญฺโญ จ เทวิยา จ วนฺทนกาเล สตฺตาการมตฺตํ[๑] คณฺหาติ อิตฺถี ปุริโสติ ปน วิเวกํ น กโรติ ตสฺมา เตสํ วนฺทนกาเล สุขี โหตุ มหาราชาติ เอกสทิสํ กตฺวา อโวจ ฯ โส มหาคาเม สตฺตาหํ วสิตฺวา เถรสฺส อิธ วาโส ทุกฺโขติ รญฺญา วิสฺสชฺชิโต อตฺตโน เลณํ คนฺตฺวา รตฺติภาเค จงฺกมํ อภิรุหิ ฯ นาครุกฺเข อธิวตฺถา เทวตา อโห สุปริสุทฺธสีโล วตายํ อยฺโยติ ทณฺฑทีปิกํ คเหตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ เถโร กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรเนว จงฺกมนฺโต มชฺฌิมยามสมนนฺตเร สกลปพฺพตํ อุนฺนาทยนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

สีลนิทฺเทเส จิตฺตคุตฺตตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๑๗๕] อาชีวปาริสุทฺธิสีลนฺตุ สมฺมาชีวิโน วิสุชฺฌติ ฯ เตน วุตฺตํ มหาสติปฏฺฐานสุตฺเต[๒] กตโม จ ภิกฺขเว สมฺมาอาชีโว อิธ ภิกฺขเว อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ

๑. วิสุทฺธิมคฺคฏีกายนฺตุ หตฺถาการมตฺตนฺติ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว. ๒. ที.มหา. ๑๐/๓๔๘.

กปฺเปติ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สมฺมาอาชีโวติ ฯ

ตพฺพณฺณนายํ[๑] มิจฺฉาอาชีวนฺติ ขาทนียโภชนียาทีนํ อตฺถาย ปวตฺติตํ กายวจีทุจฺจริตํ ฯ สมฺมาอาชีเวนาติ พุทฺธปฺปสตฺเถน อาชีเวนาติ วุตฺตํ ฯ

[๑๗๖] ตตฺถ กายวจีคหเณน กายิกวาจสิกวิภาเคน มิจฺฉาชีวสฺส ทุวิธตฺตํ ทสฺสิตํ ฯ ตทุภยญฺจ กายิโก มิจฺฉาอาชีโว นาม ปฏิกฺขิตฺตเวชฺชกมฺมาทิวเสน เตลปจนอริฏฺฐปจนาทีนิ ฯ วาจสิโก มิจฺฉาอาชีโว นาม คิหีนํ สาสนสมฺปฏิจฺฉนาโรจนาทีนีติ จมฺมกฺขนฺธกณฺณนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ฯ

[๑๗๗] ตตฺถ ปฏิกฺขิตฺตเวชฺชกมฺมนฺติ ปฏิกฺขิตฺตสฺส ปรชโนติ วตฺตพฺพสฺส อนนุญฺญาตปุคฺคลสฺส กตํ เภสชฺชํ ฯ ตถา หิ อาคตาคตสฺส ปรชนสฺส ยาจนฺตสฺส เภสชฺชํ น กาตพฺพํ กโรนฺโต ทุกฺกฏํ อาปชฺชตีติ วตฺวา เวชฺชกมฺมวิธิ ตติยปาราชิเก เภสชฺชกรณวตฺถุณฺณนายํ[๒] วิตฺถารโต วุตฺโต ฯ อิจฺฉนฺเตน ตโต คเหตพฺโพ ฯ อยํ ปเนตฺถ สงฺเขโป ปญฺจ สหธมฺมิกา ปณฺฑุปลาโส อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกโร มาตาปิตโร มาตาปิตุอุปฏฺฐากา จาติ ทส เชฏฺฐภาตา กนิฏฺฐภาตา เชฏฺฐภคินี กนิฏฺฐภคินี จุลฺลมาตา มหามาตา จุลฺลปิตา มหาปิตา ปิตุจฺฉา มาตุลา[๓] จาติ ทส ญาตกา อาคนฺตุโก จ โจโร จ ยุทฺธปราชิโต จ อิสฺสโร จ ญาตเกหิ ปริจฺจตฺตคมิโก

๑. สุ.วิ. ๒/๕๓๕. ๒. สมนฺต. ๑/๕๖๒. ๓. มาตุโลติ ยุตฺตตรํ อยญฺหิ ปุลฺลิงฺคิโก ฯ ญ. ว.

จาติ ปญฺจ คิลานา หุตฺวา วิหารํ ปวิฏฺฐา อิเมสํ ปญฺจวีสติยา อนุญฺญาตานํ ชนานํ เภสชฺชํ กาตพฺพํ ฯ

[๑๗๘] ทส ญาตกาติ เจตฺถ เตสํ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา ปุตฺตนตฺตาทโยปิ ตปฺปฏิพทฺธตฺตา ภิกฺขุสฺส ญาตกาเอวาติ เตปิ สงฺคหิตา ฯ เตสมฺปิ หิ กาตุํ วฏฺฏติ ฯ ภาตุชายา ภคินิสามิโก จุลฺลมาตุสามิโก จุลฺลปิตุชายา จาติ เอวมาทโย คิลานา โหนฺติ ญาตกา เจ เตสมฺปิ กาตุํ วฏฺฏติ อญฺญาตกา เจ ภาตุอาทีนํ กตฺวา ทาตพฺพํ ตุมฺหากํ ชคฺคนฏฺฐาเน เทถาติ เตสํ วา ปุตฺตานํ ทาตพฺพํ ตุมฺหากํ มาตาปิตูนํ เทถาติ ฯ ยถาวุตฺเตหิ เจเตหิ อญฺโญ ปรชโน นาม ตสฺส กตเภสชฺชํ ปฏิกฺขิตฺตเวชฺชกมฺมํ นาม ฯ อนุญฺญาตชนสฺส กโรนฺเตนาปิ จ อาโท ทสนฺนํ ชนานํ เตสํ สนฺตเกน กาตพฺพํ ตสฺมึ อสติ อตฺตโน สนฺตเกน ตสฺมิมฺปิ อสติ ภิกฺขาจารวตฺเตน ปริเยสิตพฺพํ เอวํ อลภนฺเตน อตฺตโน เตสํ วา ญาตกปฺปวาริตฏฺฐานโต เอวมฺปิ อลภนฺเตน อกตวิญฺ-ญตฺติยาปิ ปริเยสิตพฺพํ ฯ อกตวิญฺญตฺติ นาม วท ภนฺเต ปจฺจเยนาติ เอวํ อกตปฺปวารณฏฺฐาเน วิญฺญตฺติ ฯ อวเสสญฺญาตกานํ ปน เตสํ สนฺตเกเนว กาตพฺพํ ตสฺมึ อสติ อตฺตโน สนฺตกํ ตาวกาลิกํ ทาตพฺพํ สเจ ปฏิเทนฺติ คเหตพฺพํ โน เจ น โจเทตพฺพา ญาตกานญฺหิ สนฺตกํ ยาจิตฺวาปิ คเหตุํ วฏฺฏติ ตสฺมา เตสํ จตุปฺปจฺจยํ อาหราเปนฺตสฺส อกตวิญฺญตฺติ วา เภสชฺชํ กโรนฺตสฺส เวชฺชกมฺมํ วา กุลสงฺคหตฺถาย เทนฺตสฺส กุลทูสนาปตฺติ วา น

โหติ ฯ อาคนฺตุกาทีนํ ปน ปณฺจนฺนํ อตฺตโน สนฺตเกนปิ กาตพฺพํ อปฺปจฺจาสีสนฺเตน ฯ

[๑๗๙] วิมติวิโนทนิยมฺปิ อาคนฺตุกโจราทีนํ กโรนฺเตนาปิ มนุสฺสา นาม อุปการกา โหนฺตีติ อตฺตโน เตหิ ลาภํ อปฺปฏิจฺยนฺเตน กาตพฺพํ ฯ ปจฺจาสาย กโรนฺตสฺส ปน เวชฺชกมฺมกุลทูสนาทิโทโส โหติ ฯ เอวํ อุปกาเร กเต สาสนคุณํ ญตฺวา ปสีทนฺติ สงฺฆสฺส วา อุปการกา โหนฺตีติ กรเณ ปน โทโส นตฺถีติ วุตฺตํ ฯ

[๑๘๐] อริฏฺฐปจนนฺติ เอตฺถ อริฏฺโฐติ เภสชฺชวิเสโส ฯ

สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนายํ[๑] อามลกาทีนํเยว กิร รเสน อริฏฺฐํ กโรนฺติ โส มชฺชวณฺณคนฺธรโส เจว โหติ น จ มชฺชนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๘๑] ยํ ปฏิกฺขิตฺตเวชฺชกมฺมาทิกํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ สพฺพนฺตํ อกปฺปิยเมว ฯ เตน ปรมปฺปวารณาสิกฺขาปทวณฺณนายํ[๒] กุลทูสนเวชฺชกมฺมอุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนสาทิตรูปิยาทีหิ นิพฺพตฺตํ พุทฺธปฺปฏิกุฏฺฐํ อเนสนาย อุปฺปนฺนํ อกปฺปิยโภชนนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๘๒] คิหีนํ ทูตกมฺมนฺตุ กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนายํ[๓] วิตฺถารโต เวทิตพฺพํ ฯ อยมฺปเนตฺถ สงฺเขโป ปญฺจ สหธมฺมิกา ปณฺฑุ-ปลาโส อตฺตโน เวยฺยาวจฺจกโร มาตาปิตโร จาติ อิเมสํ นวนฺนํ สาสนํ สมฺปฏิจฺฉิตุมฺปิ อาโรเจตุมฺปิ วฏฺฏติ ฯ อญฺเญสนฺตุ กปฺปิยสาสนเมว วฏฺฏติ ฯ ตสฺมา มม วจเนน ภควโต ปาเท

๑. สมนฺต. ๒/๔๕๐. ๒. สมนฺต. ๒/๔๐๒. ๓. สมนฺต. ๒/๑๒๗.

วนฺทถาติ วา เจติยํ ปฏิมํ โพธึ สงฺฆตฺเถรํ วนฺทถาติ วา เจติเย คนฺธปุปฺผปูชํ กโรถาติ วา ภิกฺขู สนฺนิปาเตถ ทานํ ทสฺสาม ธมฺมํ โสสฺสามาติ วา อีทิเสสุ สาสเนสุ กุกฺกุจฺจํ น กาตพฺพํ ฯ กปฺปิยสาสนานิ เหตานิ น คิหิกมฺมปฺปฏิสํยุตฺตานิ ฯ โย ปนญฺเญสํ กปฺปิยสาสนโต อญฺญํ คเหตฺวา คจฺฉติ ปเท ปเท ทุกฺกฏํ ตสฺส ตํ กมฺมํ นิสฺสาย ลทฺธโภชนํ ภุญฺชโตปิ อชฺโฌหาเร อชฺโฌหาเร ทุกฺกฏํ ฯ กุลทูสกกมฺเมน หิ อุปฺปนฺนปจฺจยา ปญฺจนฺนํ สหธมฺมิกานํ น กปฺปนฺติ อภูตาโรจนรูปิยสํโวหาเรหิ อุปฺปนฺนปจฺจยสทิสาว โหนฺตีติ ฯ โย หิ ทูตกมฺมเวชฺชกมฺมาทีหิ อุปฺปนฺนปฺปจฺจยํ ปริภุญฺชติ ตสฺส อาชีโว อปริสุทฺโธ ฯ ตสฺมา ภิกฺขุนา ปริสุทฺธุปฺปาเทเยว ปจฺจเย ปฏิเสวมาเนน อปริสุทฺธุปฺปาทา อาสีวิสา วิย ปริวชฺเชตพฺพา ฯ

[๑๘๓] ตทุภยญฺจ อปริคฺคหิตธูตงฺคสฺส สงฺฆโต วา คณโต วา ธมฺมเทสนาทีหิ จสฺส คุเณหิ ปสนฺนานํ คิหีนํ สนฺติกา อุปฺปนฺนา ปจฺจยา ปริสุทฺธุปฺปาทา นาม ปิณฺฑปาตจริยาทีหิ ปน อติปริสุทฺธุปฺปาทาเยว ฯ ปริคฺคหิตธูตงฺคสฺส ปิณฺฑปาตจริยาทีหิ ธูตคุเณ จสฺส ปสนฺนานํ สนฺติกา ธูตงฺคนิยมานุโลเมน อุปฺปนฺนา ปจฺจยา ปริสุทฺธุปฺปาทา นามาติ วิสุทฺธิมคฺเค[๑] วุตฺตํ ฯ

[๑๘๔] ปริสุทฺธุปฺปาทวจเนน ธมฺมเทสนาทีนํ ปริสุทฺธาสยสมุฏฺฐานตา ทีปิยตีติ ธมฺมเทสนาทีหิ จสฺส คุเณหีติ วุตฺตํ ฯ

๑. วิ. มคฺค. ๑/๕๐.

อาทิสทฺเทน พาหุสจฺจวตฺตปริปูรณอิริยาปถสมฺปตฺติยาทิ คหิตํ ฯ ธูตคุเณ จสฺสาติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย ฯ ปิณฺฑปาตจริยาทีหีติ อาทิสทฺเทน มิตฺตสุหชฺชปํสุกูลจริยาทิ คหิตํ ฯ ธูตงฺคนิยมานุโลเมนาติ ตนฺตํธูตงฺคนิยมิตาย ปฏิปตฺติยา อนุโลมวเสน อวิโกปนวเสนาติ ตฏฺฏีกานโย[๑] ฯ

[๑๘๕] อาชีวปาริสุทฺธิสีลญฺหิ อเนสนํ ปหาย ธมฺเมน สเมน ปจฺจเย อุปฺปาเทนฺตสฺส ปริเยสนาย สุทฺธตฺตา ปริเยฏฺฐิสุทฺธีติ อฏฺฐกถาจริเยหิ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ อเนสนนฺติ อยุตฺตํ เอสนํ ยถาวุตฺตเวชฺชกมฺมาทิวเสน จ กุหนาทิวเสน จ อปฺปฏิรูปํ ปจฺจยปริเยสนํ ฯ ปหายาติ วชฺเชตฺวา อกตฺวาติ อตฺโถ ฯ ตสฺมา ภิกฺขุนา นาม อาชีวํ โสเธนฺเตน ฉินฺนภตฺเตนาปิ อเนสนาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทตพฺพํ ปเคว กายวจีวิปฺผนฺทิตํ จิรคุมฺพวาสินา มหาติสฺสตฺเถเรน วิย ฯ

[๑๘๖] โส กิร ทุพฺภิกฺขกาเล มคฺคํ คจฺฉนฺโต ภตฺตจฺเฉเทน มคฺคกิลมเถน จ กิลนฺตกาโย ทุพฺพโล อญฺญตรสฺส ผลิตมฺพรุกฺขสฺส มูเล นิปชฺชิ ฯ พหูนิ อมฺพผลานิ ตหํ ตหํ ปตนฺติ ฯ อเถโก วุฑฺฒตโร อุปาสโก เถรํ ทิสฺวา ปริสฺสมํ ญตฺวา อมฺพปานํ ปาเยตฺวา อตฺตโน ปิฏฺฐึ อาโรเปตฺวา วสนฏฺฐานํ เนติ ฯ เถโร

น ปิตา นปิ เต มาตา   น ญาติ นปิ พนฺธวา
กโรเต ตาทิสํ กิจฺจํ   สีลวนฺตสฺส การณาติ

๑. ป. มญฺ. ๑/๑๐๓.

อตฺตานํ โอวทิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ตสฺส ปีฏฺฐิคโต เอว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

วิสุทฺธิมคฺคฏีกายํ อมฺพขาทกมหาติสฺสตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๑๘๗] ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลนฺตุ ปจฺจเวกฺขเณน สุชฺฌนโต ปจฺจเวกฺขณสุทฺธีติ อฏฺฐกถาจริเยหิ วุตฺตํ ฯ

ตสฺมา อปจฺจเวกฺขิตปริโภเค อาทีนวํ สมฺปสฺสนฺเตน ปจฺจยา ปจฺจเวกฺขิตพฺพา ฯ

ปุพฺเพ กิร ภิกฺขู เยภุยฺเยน อปจฺจเวกฺขิตฺวา จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺตา นิรยติรจฺฉานโยนิโต น มุจฺจนฺติ ฯ สตฺถา ตมตฺถํ ญตฺวา ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม จตฺตาโร ปจฺจเย อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺเชยฺยาถาติ วตฺวา ปจฺจเวกฺขณวิธึ ทสฺเสนฺโต อิธ ปน ภิกฺขเว ภิกฺขุ ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวตีติอาทินา นเยน ตนฺตึ ฐเปตฺวา อปจฺจเวกฺขิตปริโภโค นาม หลาหลวิส-ปริโภคสทิโส โปราณกาปิ อปจฺจเวกฺขิตฺวา โทสํ อชานิตฺวา วิสํ ปริภุญฺชิตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภวึสูติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

[๑๘๘] อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต มหาโภโค อกฺขธุตฺโต อโหสิ ฯ อถาปโร กูฏกฺขธุตฺโต เตน สทฺธึ กีฬนฺโต อตฺตโน ชเย วตฺตมาเน กีฬามณฺฑลํ น ภินฺทติ ปราชยกาเล ปน อกฺขํ มุเข ปกฺขิปิตฺวา อกฺโข นฏฺโฐติ กีฬามณฺฑลํ ภินฺทิตฺวา ปกฺกามิ ฯ โพธิสตฺโต ตมตฺถํ ญตฺวา อกฺเข คเหตฺวา ฆรํ คนฺตฺวา หลาหลวิเสน

รชิตฺวา ปุนปฺปุนํ สุกฺขาเปตฺวา เต อาทาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา กีฬติ ฯ โส กีฬนฺโต อตฺตโน ปราชยกาเล เอกํ อกฺขํ มุเข ปกฺขิปิตฺวา วิสเวคมุจฺฉิโต อกฺขีนิ ปริวตฺเตตฺวา ขนฺธํ นาเมตฺวา ปติ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส ชีวิตํ ทาตุกาโม โอสธปริภาวิตํ[๑] วมนเภสชฺชํ ทตฺวา วเมตฺวา ตํ อโรคํ กตฺวา ปุน เอวรูปํ มา อกาสีติ โอวาทํ อทาสิ ฯ

เอกนิปาตสฺส ทสมวคฺเค ลิตฺตชาตกวณฺณนายํ[๒] อปจฺจเวกฺขณ-ปริโภควตฺถุ ฯ [๑๘๙] ปุนปิ เยภุยฺเยน ภิกฺขู อมฺหากํ คิหิกาเลปิ ปพฺพชิต-กาเลปิ เอเต ทาตุํ ยุตฺตรูปาติ มาตาปิตุภคินีอาทีหิ ญาตีหิ ทินฺเน จตฺตาโร ปจฺจเย วิสฺสฏฺฐา หุตฺวา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺติ ฯ สตฺถา ตมตฺถํ ญตฺวา ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม ญาตีหิปิ ทินฺนา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺตา หิ กาลํ กตฺวา ยกฺขปฺเปตตฺตภาวโต น มุจฺจนฺติ อปจฺจเวกฺขิต-ปริโภโค จ นาม วิสปริโภคสทิโส วิสญฺหิ วิสฺสาสิเกนปิ อวิสฺสาสิเกนปิ ทินฺนํ มาเรติเยว ปุพฺเพปิ เอโก สีโห วิสฺสาสิก-ทินฺนกํ วิสํ ปริภุญฺชิตฺวา มรณํ ปตฺโตติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

[๑๙๐] อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต มหาวิภโว เสฏฺฐี อโหสิ ฯ ตสฺเสโก โคปาลโก สสฺสสมฺพาธสมเย คาโว คเหตฺวา อรญฺญํ คนฺตฺวา ตตฺถ โคสาลํ กตฺวา รกฺขนฺโต วิหาสิ ฯ อเถโก สีโห

๑. ปายโต ฯ โอสถปริภาวิตนฺติ ทิสฺสติ ฯ ญ. ว. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๒๑๕.

เอกิสฺสํ มิคมาตริ ปฏิพทฺธจิตฺโต ตสฺส โคสาลาสมีเป วิหาสิ ฯ คาวีนํ สีหสนฺตาเสน มิลาตานํ ขีรํ มนฺทํ[1] อโหสิ ฯ อปรภาเค เสฏฺฐี ตํ การณํ ญตฺวา เตนหิ ตฺวํ ตํ มิคมาตรํ อุปาเยน คเหตฺวา ตสฺสา สรีเร โลมานิ วิเสน รชิตฺวา ปุนปฺปุนํ สุกฺขาเปตฺวา กติปาหํ อติกฺกมิตฺวา ตํ วิสฺสชฺเชหีติ โคปาลกํ อาณาเปสิ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ สีโห ตํ ทิสฺวา สิเนเหน ตสฺสา สรีรํ เลหิตฺวา กาลมกาสิ ฯ

ตตฺเถว วิสฺสาสโภชนชาตกวณฺณนายํ[2] วิสฺสาสปริโภควตฺถุ ฯ

[๑๙๑] รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนาทีสุ[3] สีลวโต อปจฺจเวกฺขิต-ปริโภโค อิณปริโภโค นามาติ วุตฺตํ ฯ

ยถา หิ อิณายิโก อตฺตโน รุจิยา อิจฺฉิตํ ปเทสํ คนฺตุํ น ลภติ เอวํ อิณปริโภคยุตฺโต โลกโต นิสฺสริตุํ น ลภตีติ ตฏฺฏีกา[4] ฯ

[๑๙๒] ตสฺมา ยถาวุตฺตมาทีนวํ สมฺปสฺสนฺเตน ปจฺจยา ปจฺจเวกฺขิตพฺพาว ฯ ปจฺจเวกฺขนฺเตน จ กาลตฺตเย ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ ตตฺถ ปฏิลาภกาเล ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ ยทิทํ จีวรนฺตฺยาทินา ธาตุปจฺจเวกฺขเณน วา สพฺพานิ ปน อิมานิ จีวรานิ อชิคุจฺฉนียานีตฺยาทินา ปฏิกูลปจฺจเวกฺขเณน วา สกิมฺปิ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ เอวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ฐปิตานญฺหิ ปฏิลาภกาลโต

๑. มณฺฑนฺติปิ ปาโฐ ฯ ญ. ว. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๒๒๗. ๓. สมนฺต. ๒/๒๒๘.
๔. สา. ที. ๓/๑๙๑.

อุทฺธํ ปริโภโค อนวชฺโชว อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตปตฺตจีวรานํ วิย ฯ ปจฺจเวกฺขณาย อาทิสุทฺธิทสฺสนปรเมตํ น ปริโภคกาเล ปจฺจ-เวกฺขณปฺปฏิกฺเขปปรํ ฯ ตสฺมา ปริโภคกาเล ปุน ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ ตตฺถ หิ ปฏิสงฺขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวามีตฺยาทินา ตํขณิก-ปจฺจเวกฺขเณน ปริโภคสมํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ

[๑๙๓] วุตฺตญฺจฏฺฐกถาสุ จีวรํ ปริโภเค ปริโภเค ปจฺจ-เวกฺขิตพฺพํ ปิณฺฑปาโต อาโลเป อาโลเป เสนาสนํ ปริโภเค ปริโภเคติ ฯ

วิสุทฺธิมคฺคฏีกายํ[๑] จีวรํ กายโต โมเจตฺวา ปริโภเค[๒] เสนาสนํ ปริโภเค ปริโภเค ปเวเส ปเวเสติ วุตฺตํ ฯ รูปิยสิกฺขาปทวิมติ-วิโนทนิยนฺตุ ปริโภเคติ กายโต โมเจตฺวา ปริโภเค[๒] ฯ ปริโภเคติ อุทกปตนฏฺฐานโต อนฺโต ปเวสเน นิสีทนสยเนสุ จาติ วุตฺตํ ฯ

[๑๙๔] สเจ ปริโภคกาเล ปจฺจเวกฺขิตุํ น สกฺโกติ ปริโภคโต ปจฺฉากาเล อชฺช มยา อปจฺจเวกฺขิตฺวา ยํ จีวรํ ปริภุตฺตนฺตฺยาทินา อตีตปจฺจเวกฺขเณน เอกกฺขตฺตุมฺปิ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ ฯ

วุตฺตญฺจ วิสุทฺธิมคฺคฏีกายํ ตถา อสกฺโกนฺเตน ยถาวุตฺต-กาลวิเสสวเสน เอกสฺมึ ทิวเส จตุกฺขตฺตุํ ติกฺขตฺตุํ ทฺวิกฺขตฺตุํ สกึเยว วา ปจฺจเวกฺขิตพฺพนฺติ ฯ

[๑๙๕] ตตฺถ ตถาติ ปริโภคกาเล ปจฺจเวกฺขิตุนฺตฺยตฺโถ ฯ ยถาวุตฺตกาลวิเสโส นาม ปริโภคกาลโต ปรํ ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ

๑. ป. มณ. ๑/๑๐๘. ๒. ตฏฺฏีกาสุ ปน ปริโภเค ปริโภเคติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

รตฺติยา ยามตฺตยญฺจ ฯ อิทญฺจ เสสปจฺจเยสุ ยุชฺชติ ฯ เภสชฺชนฺตุ ปฏิลาภกาเล ปจฺจเวกฺขิตฺวาปิ อปจฺจเวกฺขิตฺวาปิ ปริโภคกาเล ปจฺจเวกฺขิตพฺพเมว ฯ เตน วุตฺตํ อฏฺฐกถาสุ เภสชฺชสฺส ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ สติปจฺจยตา วฏฺฏติ ฯ เอวํ สนฺเตปิ ปฏิคฺคหเณ สตึ กตฺวา ปริโภเค อกโรนฺตสฺเสว อาปตฺติ ปฏิคฺคหเณ ปน สตึ อกตฺวา ปริโภเค กโรนฺตสฺส อนาปตฺตีติ ฯ

[๑๘๖] สติปจฺจยตา วฏฺฏตีติ ปจฺจเวกฺขณสฺสติยา ปจฺจยตฺตํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ ฯ ปฏิคฺคหเณ จ ปริโภเค จ ปจฺจเวกฺขณสฺสติ อวสฺสํ ลทฺธพฺพาติ ทสฺเสติ ฯ เตนาห สตึ กตฺวาติอาทินฺติ วิมติวิโนทนี ฯ

วิสุทฺธิมคฺคฏีกายมฺปิ ตเถว วตฺวา ปุนิทํ วุตฺตํ เอวํ สนฺเตปีติ ยทิปิ ทฺวีสุ ฐาเนสุ ปจฺจเวกฺขณา ยุตฺตา เอวํ สนฺเตปิ ฯ อปเร ปนาหุ สติปจฺจยตาติ สติ เภสชฺชปริโภคสฺส ปจฺจยภาเว ปจฺจเยติ อตฺโถ ฯ เอวํ สนฺเตปีติ ปจฺจเย สติปีติ ฯ ตนฺเตสํ มติมตฺตํ ฯ ตถา หิ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ ปจฺจเวกฺขณาย วิสุชฺฌติ น ปจฺจยสภาวมตฺเตนาติ ฯ

วิมติวิโนทนิยํ เกจิ ปน สติ ปจฺจยตาติ ปจฺจเย สติ เภสชฺชปริโภคสฺส การเณ สตีติ เอวมฺปิ อตฺถํ วทนฺติ ฯ เตสมฺปิ ปจฺจเยติ ปจฺจยสภาวลกฺขเณติ เอวมตฺโถ คเหตพฺโพ ปจฺจย-สภาวมตฺเตน สิลสฺส อสุชฺฌนโต ฯ ปริโภเค อกโรนฺตสฺเสว อาปตฺตีติ อิมินา ปาฏิโมกฺขสํวรสีลสฺส เภโท ทสฺสิโต น ปจฺจย-สนฺนิสฺสิตสีลสฺส ตสฺส อตีตปจฺจเวกฺขณาย วิสุชฺฌนโต เอตสฺมึ

ปน เสสปจฺจเยสุ จ อิณปริโภคาทิวจเนน ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺเสว เภโทติ เอวมิเมสํ นานากรณํ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๙๗] อิทมฺปเนตฺถ สนฺนิฏฺฐานํ เภสชฺเช ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ ทฺวิธมฺปิ สีลํ เภทโต รกฺขติ อตีตปจฺจเวกฺขณนฺตุ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลเมว ฯ ตถา เสสปจฺจเยสุ ทฺวิธํ ปจฺจเวกฺขณํ ฯ ตสฺมา ยทิ จตุปจฺจเย ตํขณิกปจฺจเวกฺขณํ กตํ อตีตปจฺจเวกฺขณํ อกาตุมฺปิ วฏฺฏติ ฯ ยทิ น กตํ กาตพฺพเมว อิตรสีลสฺส วิสุชฺฌนตฺถํ ฯ เภสชฺเช ตํขณิกปจฺจเวกฺขณสฺส อกรณเหตุ ภินฺนนฺตุ ปาฏิโมกฺขสํวรสีลํ เทสนาย วิสุชฺฌติ ฯ ยทิ จตุปจฺจเย กิญฺจิปิ ปจฺจเวกฺขณํ อกตฺวาว อรุณํ อุฏฺฐาเปติ วุตฺตนเยน สีลํ ภิชฺชติ โส จ อิณปริโภคฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ ฯ

[๑๙๘] ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลปริปูรเกน ปน ภาคิเนยฺยสงฺฆรกฺขิตสามเณเรน วิย ภวิตพฺพํ ฯ

โส หิ สมฺมา ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชติ ฯ เตน วุตฺตํ

อุปชฺฌาโย มํ ภุญฺชมานํ สาลิกูรํ สุนิพฺพุตํ
มา เหว ตฺวํ สามเณร สชิวฺหํ ฌาเปสิ อสญฺญโต ฯ
อุปชฺฌายสฺส วโจ สุตฺวา สํเวคมลภินฺตทา
เอกาสเน นิสีทิตฺวา อรหตฺตมปาปุณึ
โสหํ ปริปุณฺณสงฺกปฺโป จนฺโท ปณฺณรโส ยถา
สพฺพาสวปริกฺขีโณ นตฺถิทานิ ปุนพฺภโวติ ฯ

ตตฺถ อุปชฺฌาโยติ ตสฺเสว มาตุโล สงฺฆรกฺขิตตฺเถโร ฯ

สาลิกุรนฺติ สาลิภตฺตํ ฯ สุนิพฺพุตนฺติ สุสีตลํ ฯ อสญฺญโตติ อปจฺจเวกฺขณํ สนฺธายาห ฯ

ตสฺมา อญฺโญปิ ทุกฺขสฺส ปฏิฆาตนฺโต ปริกฺขยํ
โยนิโส ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปฏิเสเวถ ปจฺจเยติ ฯ

อิจฺเจวํ สีลํ ปริสุทฺธํ กุรุตา จตุปฺปาริสุทฺธิสีลสงฺขาโต อนาคาริยวินโย สุสิกฺขิโต นาม โหติ ตสฺส อคฺคผลมฺปิ อาวหนสมตฺโถ ปพฺภารวาสิติสฺสตฺเถรสฺส วิย ฯ ตํ เถรวตฺถุํ พฺราหฺมณวคฺเค อสํสฏฺฐํ คหฏฺเฐหีติ คาถาวณฺณนาโต คเหตพฺพนฺติ ฯ

[๑๙๙] อาคาริยวินโย นาม ทสอกุสลกมฺมปถวิรมณํ ฯ โส ตตฺถ อสงฺกิเลสาปชฺชเนน อาจารคุณววตฺถาปเนน จ สุสิกฺขิโต อุภยโลกหิตสุขาวหนโต มงฺคลํ ฯ ตตฺถ ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุ มิจฺฉาจาโร มุสาวาโท ปิสุณวาจา ผรุสวาจา สมฺผปฺปลาโป อภิชฺฌา พฺยาปาโท มิจฺฉาทิฏฺฐีติ อิเม ทส อกุสลกมฺมปถา นาม ฯ ตตฺถ ปาณาติปาโต ตติยปาราชิกวณฺณนายํ[๑] วิเสสโต วณฺณิโต ฯ อทินฺนาทานํ ทุติยปาราชิกวณฺณนายํ[๒] ฯ มิจฺฉาจาโร สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนายญฺเจว[๓] ปาฏิกวคฺเค สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายญฺจ[๔] ฯ อาโท สตฺต พฺรหฺมชาลสุตฺตวณฺณนายํ[๕] ฯ อนฺเต ตโย สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายญฺเจว[๖] มูลปณฺณาสเก สาเลยฺยกสุตฺตวณฺณนายญฺจ[๗] ฯ ทสปิ ตฺเถว สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนายญฺเจว[๘]

๑. สมนฺต. ๑/๕๒๕. ๒. สมนฺต. ๑/๓๕๖. ๓. สมนฺต. ๒/๔๗. ๔. สุ. วิ. ๓/๓๑๓.
๕. สุ. วิ. ๑/๙๓ ๖. วิ. สุ. ๓/๓๑๔. ๗. ป. สุ. ๒/๔๔๘. ๘. ป. สุ. ๑/๒๗๒

อฏฺฐสาลินิยญฺจ[๑] ฯ ตสฺมา ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตนยํ คเหตฺวา กมฺมปถกถา วุจฺจเต ฯ

[๒๐๐] ตตฺถ ปาเณ ปาณสญฺญิโน ชีวิตินฺทฺริยุปจฺเฉทก-อุปกฺกมสมุฏฺฐาปิกา กายวจีทฺวารานมญฺญตรปฺปวตฺตา วธกเจตนา ปาณาติปาโต นาม ฯ ปาโณติ เจตฺถ โวหารโต สตฺโต ปรมตฺถโต ทุวิธํ ชีวิตินฺทฺริยํ ฯ

ตติยปาราชิกวณฺณนายมฺปิ[๒] หิ ชีวิตินฺทฺริยนฺติ รูปารูป-ชีวิตินฺทฺริยํ ฯ รูปชีวิตินฺทฺริเย วิโกปิเต อิตรมฺปิ ตํสมฺพนฺธตาย วิโกเปตีติ วุตฺตํ ฯ

โส คุณวิรหิเตสุ ติรจฺฉานคตาทีสุ ปาเณสุ ขุทฺทกปาเณ อปฺปสาวชฺโช มหนฺตสรีเร มหาสาวชฺโช ฯ กสฺมา ฯ ปโยค-มหนฺตตาย ปโยคสมตฺเตปิ วตฺถุมหนฺตตาย ฯ คุณวนฺเตสุ มนุสฺสาทีสุ อปฺปคุเณ อปฺปสาวชฺโช มหาคุเณ มหาสาวชฺโช ฯ สรีรคุณานมฺปน สมภาเว สติ กิเลสานํ อุปกฺกมานญฺจ มุทุตาย อปฺปสาวชฺโช ติพฺพตาย มหาสาวชฺโช ฯ

[๒๐๑] พฺรหฺมชาลฏีกายํ ปโยควตฺถุมหนฺตตาทีหิ มหาสาวชฺชตา เตหิ ปจฺจเยหิ อุปฺปชฺชมานาย เจตนาย พลวภาวโต เวทิตพฺพา ฯ ยถาธิปฺเปตสฺส หิ ปโยคสฺส สหสา นิปฺผาทนวเสน กิจฺจสาธิกาย พหุกฺขตฺตุํ ปวตฺตชวเนหิ ลทฺธาเสวนาย จ สนฺนิฏฺฐาปกเจตนาย วเสน ปโยคสฺส มหนฺตภาโว ฯ สติปิ กทาจิ ขุทฺทเก เจว

๑. อฏฺฐสาลินี. ๑๘๐. ๒. สมนฺต. ๑/๕๓๔.

มหนฺเต จ ปาเณ ปโยคสฺส สมภาเว มหนฺตํ หนนฺตสฺส เจตนา ติพฺพตรา อุปฺปชฺชตีติ วตฺถุสฺส มหนฺตภาโว ฯ อิติ อุภยมฺเปตํ เจตนาย พลวภาเวเนว โหติ ฯ ตถา หนฺตพฺพสฺส มหาคุณภาเว ฯ ตตฺถ อุปการเจตนา วิย เขตฺตวิเสสนิปฺผตฺติยา อนุปการเจตนาปิ พลวตี ติพฺพตรา จ อุปฺปชฺชตีติ ตสฺส มหาสาวชฺชตา ทฏฺฐพฺพา ฯ ตสฺมา ปโยควตฺถุอาทิปจฺจยานํ อมหตฺเตปิ มหาคุณตาทิปจฺจเยหิ เจตนาย พลวภาวาทิวเสเนว มหาสาวชฺชภาโว เวทิตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ

ปโยควตฺถุมหนฺตตาทีหิ ฯเปฯ อิติ อุภยมฺเปตํ เจตนาย พลวภาเวเนว โหตีติ ยถาวุตฺตปจฺจยวิปริยาเยนปิ ตํตํปจฺจเยหิ เจตนาย พลวตายเอว มหาสาวชฺชภาโว เวทิตพฺโพ ฯ ปโยค-วตฺถุอาทิปจฺจยานญฺหิ อมหตฺเตปิ หนฺตพฺพสฺส คุณวนฺตตาย มหา-สาวชฺชตา ตพฺพิปริยาเยน อปฺปสาวชฺชตา จ วตฺถุสฺส มหตฺตามหตฺเตสุ วิย ทฏฺฐพฺพา ฯ กิเลสานํ อุปกฺกมานํ ทฺวินฺนญฺจ มุทุตาย จ ติพฺพตาย จ อปฺปสาวชฺชตา มหาสาวชฺชตา จ โยเชตพฺพาติ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตฏีกา ฯ

[๒๐๒] ตสฺส ปญฺจ สมฺภารา โหนฺติ ปาโณ ปาณสญฺญิตา วธกจิตฺตํ อุปกฺกโม เตน มรณนฺติ ฯ

พฺรหฺมชาลาทิฏีกายํ ปาณสญฺญิตาวธกจิตฺตานิ ปุพฺพภาคิยานิปิ โหนฺติ อุปกฺกโม วธกเจตนาสมุฏฺฐาปิโต ฯ ปญฺจสมฺภารวตี หิ ปาณาติปาตเจตนาติ สา ปญฺจสมฺภาราวินิมุตฺตา ทฏฺฐพฺพาติ วุตฺตํ ฯ

[๒๐๓] ปรปริคฺคหิเต ปรปริคฺคหิตสญฺญิโน ตทาทายกอุปกฺกม-

สมุฏฺฐาปิกา กายวจีทฺวารปฺปวตฺตา เถยฺยเจตนา อทินฺนาทานํ ฯ ตตฺถ ปรปริคฺคหิตนฺติ ปเรหิ ภณฺฑสามิเกหิ ปริคฺคหิตํ อปริจฺจตฺตํ รกฺขิตํ โคปิตํ อตฺตโน กาเยน วา วาจาย วา อทินฺนํ ฯ ตํ หีเน ปรสนฺตเก อปฺปสาวชฺชํ ปณีเต มหาสาวชฺชํ ฯ กสฺมา ฯ วตฺถุปฺปณีตตาย ฯ วตฺถุสมตฺเต สติปิ คุณาธิกานํ สนฺตเก มหา-สาวชฺชํ ตํตํคุณาธิกํ อุปาทาย ตโต ตโต หีนคุณสฺส สนฺตเก อปฺปสาวชฺชํ ฯ อปิจ ขุทฺทเก ปรสนฺตเก อปฺปสาวชฺชํ มหนฺเต มหาสาวชฺชํ ฯ กสฺมา ฯ ปโยคมหนฺตตาย ฯ วตฺถุคุณานมฺปน สมภาเว สติ กิเลสานํ อุปกฺกมานญฺจ มุทุตาย อปฺปสาวชฺชํ ติพฺพตาย มหาสาวชฺชํ ฯ

ตสฺส ปญฺจ สมฺภารา โหนฺติ ปรปริคฺคหิตํ ปรปริคฺคหิต-สญฺญิตา เถยฺยจิตฺตํ อุปกฺกโม เตน หรณนฺติ ฯ

[๒๐๔] สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายนฺตุ[1] กาเมสูติ เมถุนสมาจาเรสุ เมถุนวตฺถูสุ วา ฯ มิจฺฉาจาโรติ เอกนฺตนินฺทิโต ลามกาจาโร ฯ ลกฺขณโต ปน อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยน กายทฺวารปฺปวตฺตา อคมนียฏฺ-ฐานวีติกฺกมเจตนา กาเมสุ มิจฺฉาจาโรติ วุตฺตํ ฯ

เมถุนสมาจาเรสูติ สทารสนฺโตสปรทารคมนวเสน ทุวิเธสุ[2] เมถุนสมาจาเรสุ ฯ เตปิ หิ กาเมตพฺพโต กามา นาม ฯ เมถุนสฺส วตฺถุภูเตสุ สตฺเตสุ ฯ มิจฺฉาจาโรติ คารยฺหาจาโร ฯ คารยฺหตา จสฺส เอกนฺตนิหีนตาย เอวาติ อาห เอกนฺตนินฺทิโต ลามกาจาโรติ ฯ

๑. สุ. วิ. ๓/๓๑๓. ๒. ทุวีสูติ ยุตฺตตรํ ฯ ณ. ว.

อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยนาติ อสทฺธมฺมเสวนาธิปฺปาเยนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตตฺถ อคมนียฏฺฐานํ นาม ปุริสานํ มาตุรกฺขิตาทโย วีสติ อิตฺถิโย ฯ ตา ปุตฺตทารสฺส สงฺคโหติ เอตฺถาวิภาวิสฺสนฺติ ฯ เตน สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวิมติวิโนทนิยํ ปุริสา หิ เยหิ เกหิจิ โคปิตํ รกฺขิตํ อิตฺถึ คนฺตุํ น ลภนฺติ ตสฺมา เตสํ มาตุรกฺขิตาทีสุ อฏฺฐสุ คตานํ มิจฺฉาจาโร โหติเยว มาตาทีหิ ยถา ปุริเสน สทฺธึ สํวาสํ น กปฺเปนฺติ ตถา รกฺขิตตฺตา ฯ ตทญฺญาสุ ทฺวาทสสุ คตานํ ปเรหิ วาริเต อตฺตโน อสนฺตเก ฐาเน ปวิฏฺฐตฺตา มิจฺฉาจาโรติ วุตฺตํ ฯ

ปเรสํ รกฺขิตโคปิตํ ผสฺสํ เถเนตฺวา ผุฏฺฐภาวโตติ สารตฺถทีปนี ฯ

[๒๐๕] วีสติยา ปน อิตฺถีสุ สารกฺขาทีนํ ทฺวาทสนฺนํ อิตฺถีนํ อญฺเญ ปุริสา อคมนียฏฺฐานํ นาม ฯ อิตฺถิโย หิ เยน เกนจิ ปุริเสน ภริยาภาเวน คหิตาว ปุริสนฺตรํ คนฺตุํ น ลภนฺติ ตสฺมา ตาสเมว ทฺวาทสนฺนํ ปุริสนฺตรคมเน มิจฺฉาจาโร โหติ สสฺสามิกภาวโต ฯ ตา หิ สามิกสฺส สนฺตกํ ผสฺสํ เถเนตฺวา ปเรสํ อภิรตึ อุปฺปาเทนฺตีติ ตาสํ มิจฺฉาจาโร ฯ อิตราสํ ปน อฏฺฐนฺนํ มาตุรกฺขิตาทีนํ ปุริสนฺตรคมเน มิจฺฉาจาโร น โหติ อสฺสามิกภาวโต ฯ อปิจ เกนจิ อปริคฺคหิตผสฺสตฺตา อตฺตโน ผสฺสสฺส สยํ สามิกตฺตา จ นตฺถิ ตาสํ มิจฺฉาจาโร ฯ น หิ มาตาทโย สยํ ตาสํ ผสฺสานุภวนตฺถํ ตา รกฺขนฺติ เกวลํ อนาจารํ นิเสเธนฺตา ปุริสนฺตรคมนเมว ตาสํ วาเรนฺติ ตสฺมา น ตาสํ มาตาทโย

ผสฺเส อิสฺสราติ ฯ

โส สีลาทิคุณวิรหิเต อคมนียฏฺฐาเน อปฺปสาวชฺโช สีลาทิคุณสมฺปนฺเน มหาสาวชฺโช ฯ อปิจ คุณวิรหิเตปิ อภิภวิตฺวา ปวตฺติโต มหาสาวชฺโช ฯ อุภินฺนํ สมานจฺฉนฺทภาเวปิ กิเลสานํ อุปกฺกมานญฺจ มุทุตาย อปฺปสาวชฺโช ติพฺพตาย มหาสาวชฺโช ฯ

ตสฺส จตฺตาโร สมฺภารา อคมนียวตฺถุ ตสฺมึ เสวนจิตฺตํ เสวนปฺปโยโค มคฺเคน มคฺคปฺปฏิปตฺติอธิวาสนนฺติ ฯ

[๒๐๖] พฺรหฺมชาลฏีกายํ อภิภวิตฺวา วีติกฺกมเน มคฺเคน มคฺคปฺปฏิปตฺติอธิวาสเน สติปิ ปุริมุปฺปนฺนเสวนาภิสนฺธิปฺปโยคาภาวโต อภิภุยฺยมานสฺส มิจฺฉาจาโร น โหตีติ วทนฺติ ฯ เสวนจิตฺเต สติ ปโยคาภาโว นปฺปมาณํ อิตฺถิยา เสวนปฺปโยคสฺส เยภุยฺเยน อภาวโต ตถา สติ อิตฺถิยา ปุเรตรํ อุปฏฺฐาปิตเสวนจิตฺตายปิ มิจฺฉาจาโร น สิยา เสวนปฺปโยคาภาวโต ฯ ตสฺมา ปุริสสฺส วเสน อุกฺกํสโต จตฺตาโร สมฺภารา วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ เอเก อญฺญถา อิตฺถิยา ปุริสกิจฺจกรณกาเล ปุริสสฺสาปิ เสวนปฺปโยคาภาวโต มิจฺฉาจาโร น สิยาติ อิทมฺปเนตฺถ สนฺนิฏฺฐานํ อตฺตโน รุจิยา ปวตฺติตสฺส ตโย พลกฺกาเรน[๑] ปวตฺติตสฺส ตโยติ อนวเสสคฺคหเณน จตฺตาโรติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ อตฺตโน รุจิยา ปวตฺติตสฺส ตโย พลกฺกาเรน ปวตฺติตสฺส ตโยติ อนวเสสคฺคหเณน จตฺตาโร ทฏฺฐพฺพา ฯ

๑. พลาตฺกาเรนาติ สกฺกฏภาสานุโลเมน อิทํ วลญฺชิยติ ฯ

อตฺถสิทฺธิ ปน ตีเหวาติ อิติวุตฺตกวณฺณนา[๑] ฯ

[๒๐๗] ยถาวุตฺตญฺเจตํ ติวิธํ กายกมฺมํ โหติ ฯ ตตฺถ ปาณาติปาตาทิทฺวยํ กายวจีทฺวาริกํ มิจฺฉาจาโร กายทฺวาริโก ฯ อกุสลญฺหิ กายกมฺมํ กายวจีทฺวาเรสุ สมุฏฺฐาติ น มโนทฺวาเร ฯ สหตฺถา หิ ปาณํ หนนฺตสฺส อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺส มิจฺฉาจารํ จรนฺตสฺส กมฺมมฺปิ กายกมฺมํ ทฺวารมฺปิ กายทฺวารํ ฯ คจฺฉ- อิตฺถนฺนามํ ชีวิตา โวโรเปหิ อิตฺถนฺนามํ ภณฺฑํ อวหราติ อาณาเปนฺตสฺส ปน กมฺมํ กายกมฺมํ ทฺวารนฺตุ วจีทฺวารํ ฯ เอวํ อกุสลํ กายกมฺมํ กายวจีทฺวาเรเสฺวว สมุฏฺฐาติ ฯ เตหิ ปน จิตฺเตหิ สห ชาตา อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฏฺฐิโย เจตนาปกฺขิกา วา ภวนฺติ อพฺโพหาริกา วาติ อฏฺฐสาลินีนโย[๒] ฯ

[๒๐๘] อิเม สตฺตา หญฺญนฺตูติ ปวตฺตพฺยาปารวเสน เจตนาปกฺขิกา วา ภวนฺติ กายกมฺมโวหารลาภา อพฺโพหาริกา วา มโนกมฺมโวหารวิรหา สสมฺภารปจวีอาทีสุ อาปาทโย เอตฺถ นิทสฺสนนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ยถาปวตฺโต พฺยาปาโร กมฺมปโถ โหติ ตํ ทสฺเสตุํ อิเม สตฺตา หญฺญนฺตูติ ปวตฺติ พฺยาปารสฺส ทสฺสิตา ฯ กายทฺวาริกเจตนาย สหการิการณภาวโต กายกมฺมโวหารลาภา ฯ อภิชฺฌาทีนํ ปรสนฺตกสฺส อตฺตโน ปริณามนวเสน อิเม สตฺตา หญฺญนฺตูติอาทินา จ อปฺปวตฺตตฺตา มโนกมฺมโวหารวิรหา ฯ อเจตนาสภาวโต วา

๑. ป. ที. อิติ. ๓๐๓. ๒. อฏฺ. สา. ๑๗๑.

ปาณาติปาตาทิวเสน อพฺโพหาริกา ปาณาติปาตาทิภาเวน น วตฺตพฺพาติ อตฺโถ ฯ เอตฺถาติ อพฺโพหาริกภาเวติ ตทนุฏีกา ฯ

กายกมฺมกถา ฯ

[๒๐๙] มุสาติ วิสํวาทนปุเรกฺขารสฺส อตฺถภญฺชโก วจีปโยโค กายปฺปโยโค วา ฯ

ตตฺถ กมฺมปถปฺปตฺตํ ทสฺเสตุํ อตฺถภญฺชโกติ วุตฺตํ ฯ วจีปโยคาทิคฺคหเณน มุสาสทฺทสฺส กิริยปฺปธานตํ ทสฺเสติ ฯ วิสํวาทนาธิปฺปาเยนสฺส ปรวิสํวาทกกายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิกา เจตนา มุสาวาโท ยถาวุตฺตปฺปโยคภูตํ มุสา วทติ วิญฺญาเปติ สมุฏฺฐาเปติ วา เอตายาติ กตฺวา ฯ วิสํวาทนาธิปฺปาโย จ ปน ปุพฺพภาคกฺขเณ ตํขเณ จ ลพฺภติ ฯ วุตฺตญฺหิ ปุพฺเพ วสฺส โหติ มุสา ภณิสฺสนฺติ ภณนฺตสฺส โหติ มุสา ภณามีติ¹ ฯ เอตญฺหิ ทฺวยํ องฺคภูตํ อิตรนฺตุ โหตุ วา มา วา อการณเมตํ ฯ

[๒๑๐] อปโร นโย ฯ มุสาติ อภูตํ อตจฺฉํ วตฺถุ ฯ วาโทติ ตสฺส ภูตโต ตจฺฉโต วิญฺญาปนํ ฯ อตถํ วตฺถุํ ตถโต ปรํ วิญฺญาเปตุกามสฺส ปน ตถาวิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปิกา เจตนา มุสาวาโท มุสา วาทิยติ วุจฺจติ เอตายาติ กตฺวา ฯ เอตฺถ จ ปุริมนเย มุสาวาทลกฺขณสฺส อพฺยาปิตาย มุสาสทฺทสฺส จ วิสํวทิตพฺพตฺถวาจกตฺตสมฺภวโต ปริปุณฺณํ กตฺวา ตํ ลกฺขณํ ทสฺเสตุํ ทุติยนโย วุตฺโตติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

๑. วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๑๕๕.

โส ยมตฺถํ ภณฺชติ ตสฺส อปฺปตาย อปฺปสาวชฺโช มหนฺตตาย มหาสาวชฺโช ฯ อปิจ ยสฺส อตฺถํ ภณฺชติ ตสฺส อปฺปคุณตาย อปฺปสาวชฺโช มหาคุณตาย มหาสาวชฺโช ฯ กิเลสานํ มุทุตาย อปฺปสาวชฺโช ติพฺพตาย มหาสาวชฺโช ฯ

[๒๑๑] อปโร นโย ฯ คหฏฺฐานํ อตฺตโน สนฺตกํ อทาตุกามตาย นตฺถีติอาทินยปฺปวตฺโต อปฺปสาวชฺโช สกฺขินา หุตฺวา อตฺถ-ภณฺชนตฺถํ วุตฺโต มหาสาวชฺโช ฯ ปพฺพชิตานํ อปฺปกมฺปิ เตลํ วา สปฺปึ วา ลภิตฺวา หสฺสาธิปฺปาเยน อชฺช คาเม เตลํ นทีมญฺเญ สนฺทตีติ ปูรณกถานเยน ปวตฺโต อปฺปสาวชฺโช อทิฏฺฐํเยว ปน ทิฏฺฐนฺติอาทินา นเยน วทนฺตานํ มหาสาวชฺโช ฯ ปูรณกถา นาม อปฺปตาย อูนสฺส อตฺถสฺส ปูรณวเสน ปวตฺตา กถา ฯ กามญฺจ อตฺตโน สนฺตกํ อทาตุกามตาย ปูรณกถานเยน จ ปวตฺโต วิสํวาทนปุเรกฺขารสฺเสว มุสาวาโท ตตฺถ ปน เจตนา พลวตี น โหตีติ อปฺปสาวชฺชตา วุตฺตา ฯ

ตสฺส จตฺตาโร สมฺภารา โหนฺติ อตถํ วตฺถุ วิสํวาทนจิตฺตํ ตชฺโช วายาโม ปรสฺส ตทตฺถวิชานนนฺติ ฯ

ตตฺถ ตชฺโชติ ตสฺสานุรูโป วิสํวาทนานุรูโปติ อตฺโถ ฯ วายาโมติ วายามสีเสน ปโยคมาห ฯ วิสํวาทนาธิปฺปาเยน ปโยเค กเตปิ ปเรน ตสฺมึ อตฺเถ อวิญฺญาเต วิสํวาทนสฺส อสิชฺฌนโต ปรสฺส ตทตฺถวิชานนํ เอโก สมฺภาโร วุตฺโต ฯ เกจิ ปน อภูตํ วจนํ วิสํวาทนจิตฺตํ ปรสฺส ตทตฺถวิชานนนฺติ ตโย สมฺภาราติ

วทนฺติ ฯ

[๒๑๒] สงฺกิลิฏฺจิตฺตสฺส ปเรสํ วา เภทาย อตฺตโน ปิยกมฺยตาย วา กายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิกา เจตนา ปิสุณวาจา ปิสุณํ วตฺติ เอตายาติ กตฺวา ฯ

ตตฺถ สงฺกิลิฏฺจิตฺตสฺสาติ โลเภน โทเสน วา วิพาธิต-จิตฺตสฺส อุปตาปิตจิตฺตสฺส วา ทูสิตจิตฺตสฺสาติ อตฺโถ ฯ

สา ยสฺส เภทํ กโรติ ตสฺส อปฺปคุณตาย อปฺปสาวชฺชา มหาคุณตาย มหาสาวชฺชา ฯ อปิจ ยสฺส ยโต เภทํ กโรติ เตสุ อภินฺเนสุ อปฺปสาวชฺชา ภินฺเนสุ มหาสาวชฺชา ฯ ตถา กิเลสานํ มุทุติพฺพตาเภเท ฯ

ตสฺสา จตฺตาโร สมฺภารา ภินฺทิตพฺโพ ปโร อิติ อิเม นานา ภวิสฺสนฺตีติ เภทปุเรกฺขารตา วา อิติ อหํ ปิโย ภวิสฺสามิ วิสฺสาสิโกติ ปิยกมฺยตา วา ตชฺโช วายาโม ตทตฺถวิชานนนฺติ ฯ

ตตฺถ ตทตฺถวิชานนนฺติ เอเตน ยสฺส เปสุญฺญํ อุปสํหรติ โส ภิชฺชตุ วา มา วา ตสฺส อตฺถสฺส วิญฺญาปนเมว ปมาณนฺติ ทสฺเสติ ฯ ปรสฺมึ ปน อภินฺเน กมฺมปถเภโท นตฺถิ ภินฺเน เอว โหติ ฯ

[๒๑๓] ปรสฺส มมฺมจฺเฉทกกายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิกา เอกนฺต-ผรุสเจตนา ผรุสวาจา ผรุสํ วตฺติ เอตายาติ กตฺวา ฯ

พฺรหฺมชาลฏีกายํ มมฺมานิ วิสมานิ เยสุ ผรุสวาจาย

ฉุปีตมตฺเตสุ ทุฏฺฐารุจิยฆฏฺฏิตํ[๑] จิตฺตํ อธิมตฺตทุกฺขปฺปตฺตํ โหติ ฯ กานิ ปน ตานิ ฯ ชาติอาทีนิ อกฺโกสวตฺถูนิ ฯ ตานิ ฉิชฺชนฺติ ภิชฺชนฺติ วา เยน กายวจีปโยเคน โส มมฺมจฺเฉทโกติ วุตฺตํ ฯ

[๒๑๔] กถมฺปน เอกนฺตผรุสา เจตนา โหตีติ ฯ ทุฏฺฐจิตฺตตาย ฯ ตสฺสา อาวิภาวนตฺถมิทํ วตฺถุ ฯ

เอโก กิร ทารโก มาตุ วจนํ อนาทยิตฺวา อรญฺญํ คจฺฉติ ฯ ตํ มาตา นิวตฺเตตุํ อสกฺโกนฺตี จณฺฑา ตํ มหิสี อนุพนฺธตูติ อกฺโกสิ ฯ อถสฺส ตเถว อรญฺเญ มหิสี อุฏฺฐาสิ ฯ ทารโก ยํ มม มาตา มุเขน กเถสิ ตํ มา โหตุ ยํ จิตฺเตน จินฺเตสิ ตํ โหตูติ สจฺจกิริยํ อกาสิ ฯ มหิสี ตตฺเถว พทฺธา วิย อฏฺฐาสิ ฯ

เอวํ มมฺมจฺเฉทโกปิ วจีปโยโค จิตฺตสณฺหตาย ผรุสวาจา น โหติ ฯ มาตาปิตโร หิ กทาจิ ปุตฺตเก เอวํ วทนฺติ โจรา โว ขณฺฑาขณฺฑิกํ กโรนฺตูติ อุปฺปลปตฺตมฺปิ จ เนสํ อุปริ ปตนฺตํ เนว อิจฺฉนฺติ ฯ อาจริยุปชฺฌายา จ กทาจิ นิสฺสิตเก เอวํ วทนฺติ กึ อิเม อหิริกา อโนตฺตปฺปิโน วทนฺติ นิทฺธมถ เนติ อถ จ เนสํ อาคมาธิคมสมฺปตฺตึ อิจฺฉนฺติ ฯ

[๒๑๕] พฺรหฺมชาลฏีกายนฺตุ จิตฺตสณฺหตาย ผรุสวาจา น โหติ กมฺมปถาปฺปตฺตตฺตา กมฺมภาวํ ปน น สกฺกา วาเรตุนฺติ วุตฺตํ ฯ

ยถา จ จิตฺตสณฺหตาย ผรุสวาจา น โหติ เอวํ วจนสณฺหตาย อผรุสวาจาปิ น โหติ ฯ น หิ มาราเปตุกามสฺส อิมํ สุขํ

๑. ทุฏฺฐารุ วิย ฆฏฺฏิตนฺติ มญฺเญ ฯ เสยฺยาปิ ภิกฺขเว ทุฏฺฐารุโก กฏฺเฐน วา กฐลาย วา ฆฏฺฏิโตติ ปาโฐ หิ ทิสฺสติ ฯ

สยาเปถาติ วจนํ อผรุสวาจา โหติ จิตฺตผรุสตาย ปเนสา ผรุสวาจาว ฯ

สา ยํ สนฺธาย ปวตฺติตา ตสฺส อปฺปคุณตาย อปฺป-สาวชฺชา มหาคุณตาย มหาสาวชฺชา ฯ อปิจ กมฺมปถภาวํ อปฺปตฺตา อปฺปสาวชฺชา อิตรา มหาสาวชฺชา ฯ ตถา กิเลสานํ มุทุติพฺพตาเภเท ฯ

[๒๑๖] เกจิ ปน ยํ อุทฺทิสฺส ผรุสวาจา ปยุชฺชติ ตสฺส สมฺมุขาว สีสํ เอตีติ วทนฺติ ฯ เอเก ปรมฺมุขาปิ ผรุสวาจา โหติเยวาติ วทนฺติ ฯ ตตฺถายมธิปฺปาโย ยุตฺโต สิยา สมฺมุขา ปโยเค อคารวาทีนํ พลวภาวโต สิยา เจตนา พลวตี ปรสฺส จ ตทตฺถชานนํ น ตถา อสมฺมุขา ฯ ยถา ปน อกฺโกสิเต มเต อาฬาหเน กตา ขมาปนา อุปวาทนฺตรายํ นิวตฺเตติ เอวํ ปรมฺมุขา ปยุตฺตาปิ ผรุสวาจา โหติเยวาติ สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ ฯ

ตสฺสา ตโย สมฺภารา อกฺโกสิตพฺโพ ปโร กุปิตจิตฺตํ อกฺโกสนาติ ฯ

ตตฺถ อกฺโกสาธิปฺปาเยเนว กุปิตจิตฺตํ น มรณาธิปฺปาเยน ฯ มรณาธิปฺปาเยน หิ จิตฺตโกเป สติ พฺยาปาโทเยว โหตีติ ฯ

[๒๑๗] อนตฺถวิญฺญาปกกายวจีปโยคสมุฏฺฐาปิกา อกุสลเจตนา สมฺผปฺปลาโป สมฺผํ นิรตฺถกํ ปลปติ เอเตนาติ กตฺวา ฯ โส อาเสวนมนฺทตาย อปฺปสาวชฺโช อาเสวนมหนฺตตาย มหา-สาวชฺโช ฯ อาเสวนนฺนาม ภาวนํ พหุลีกรณํ ฯ อปิจ ยํ คาหยิตุํ

ปวตฺติโต เตน อคฺคหิเต อปฺปสาวชฺโช คหิเต มหาสาวชฺโช ฯ ตถา กิเลสานํ มุทุติพฺพตาเภเท ฯ ตสฺส เทฺว สมฺภารา ภารต-ยุทฺธสีตาหรณาทินิรตฺถกกถาปุเรกฺขารตา ตถารูปีกถากถนญฺจ ฯ ปรสฺมึ ตํ กถํ อคฺคณฺหนฺเต กมฺมปถเภโท นตฺถิ คณฺหนฺเตเยว โหติ ฯ

สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตฏีกายํ โย โกจิ ปน สมฺผปฺปลาโป ทฺวีหิ สมฺภาเรหิ สิชฺฌตีติ วุตฺตํ ฯ

[๒๑๘] ยถาวุตฺตญฺเจตํ จตุพฺพิธํ วจีกมฺมํ โหติ ทฺวิทฺวาริกํ ฯ หตฺถมุทฺธาย หิ มุสาวาทาทีนิ กเถนฺตสฺส กมฺมํ วจีกมฺมํ ทฺวารนฺตุ กายทฺวารํ ฯ วจีเภทํ ปน กตฺวา ตานิ กเถนฺตสฺส กมฺมมฺปิ วจีกมฺมํ ทฺวารมฺปิ วจีทฺวารเมว ฯ เอวํ อกุสลํ วจีกมฺมํ กายวจีทฺวาเรเสฺวว สมุฏฺฐาติ น มโนทฺวาเร ฯ เตหิ ปน จิตฺเตหิ สห ชาตา อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฏฺฐิโย เจตนาปกฺขิกา วา โหนฺติ อพฺโพหาริกา วาติ อฏฺฐสาลินีนโย[๑] ฯ

ตตฺถ หิ อภิชฺฌาทโย วจีกมฺมโวหารลาภา เจตนาปกฺขิกา มโนกมฺมโวหารวิรหา อพฺโพหาริกา ฯ อเจตนาสภาวโต วา มุสาวาทาทิวเสน อพฺโพหาริกา มุสาวาทาทิภาเวน น วตฺตพฺพาติ อตฺโถ ฯ

วจีกมฺมกถา ฯ

[๒๑๙] อภิชฺฌายตีติ อภิชฺฌา ปรภณฺฑาภิมุขี หุตฺวา

๑. อฏฺ. สา. ๑๗๓.

ตนฺนินฺนตาย ปวตฺตตีติ อตฺโถ ฯ

สงฺคีติสุตฺตฏีกายํ อุปสคฺควเสน อตฺถวิเสสวาจิโน ธาตุสทฺทาติ อภิชฺฌายตีติ ปทสฺส ปรภณฺฑาภิมุขีติอาทินา อตฺโถ วุตฺโต ฯ ตตฺถ ตนฺนินฺนตายาติ ตสฺมึ ปรภณฺเฑ ลุพฺภนวเสน นินฺนตายาติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโย เวทิตพฺโพ ฯ อภิปุพฺโพปิ ฌาสทฺโท ลุพฺภเน นิรูฬฺโห ทฏฺฐพฺโพ อุปสคฺควเสน อตฺถวิเสสวาจิโน เอว วา ธาตุสทฺทาติ วุตฺตํ ฯ

สา ยสฺส ภณฺฑํ อภิชฺฌายติ ตสฺส อปฺปคุณตาย อปฺปสาวชฺชา มหาคุณตาย มหาสาวชฺชาติอาทินา นเยนสฺสา อทินฺนาทานสฺส วิย อปฺปสาวชฺชมหาสาวชฺชตา ทฏฺฐพฺพา ฯ

ตสฺสา เทฺว สมฺภารา ปรภณฺฑํ อตฺตโน ปริณามนญฺจ ฯ

สงฺคีติสุตฺตฏีกายํ อตฺตโน ปริณามนํ จิตฺเตเนวาติ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ

ปรภณฺฑวตฺถุเก หิ โลเภ อุปฺปนฺเนปิ น ตาว กมฺมปถเภโท โหติ ยาว อโห วติทํ มม อสฺสาติ อตฺตโน น ปริณาเมติ ฯ

[๒๒๐] หิตสุขํ พฺยาปาทยตีติ พฺยาปาโท ฯ

สงฺคีติสุตฺตฏีกายํ พฺยาปาทยตีติ โย นํ อุปฺปาเทติ ตสฺส โส สติ สมวาเย หิตสุขํ วินาเสตีติ วุตฺตํ ฯ

โส ยสฺส หิตสุขํ พฺยาปาทยติ ตสฺส อปฺปคุณตาย อปฺป-สาวชฺโช มหาคุณตาย มหาสาวชฺโชติอาทินา ตสฺส ผรุสวาจาย วิย อปฺปสาวชฺชมหาสาวชฺชตา ฯ

ตสฺส เทฺว สมฺภารา ปรสตฺโต ตสฺส จ วินาสจินฺตา ฯ ปรสตฺตวตฺถุเก หิ โกเธ อุปฺปนฺเนปิ น ตาว กมฺมปถเภโท โหติ ยาว อโห วตายํ อุจฺฉิชฺเชยฺย วินสฺเสยฺยาติ ตสฺส วินาสํ น จินฺเตติ ฯ

สงฺคีติสุตฺตสมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตฏีกายํ อโห วตาติ อิมินา ปรสฺส อจฺจนฺตวินาสจินฺตนํ ทีเปติ ฯ เอวญฺหิสฺส ทารุณปฺปวตฺติยา กมฺม-ปถปฺปตฺตีติ วุตฺตํ ฯ

[๒๒๑] ยถาภุจฺจคฺคหณาภาเวน มิจฺฉา ปสฺสตีติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ฯ

สงฺคีติสุตฺตาทิฏีกายํ ยถาภุจฺจคฺคหณาภาเวนาติ ยถา-วคฺคหณสฺส อภาเวน อนิจฺจาทิสภาวสฺส นิจฺจาทิโต คหเณน ฯ มิจฺฉา ปสฺสตีติ วิตถํ ปสฺสตีติ วุตฺตํ ฯ

สา อาเสวนมนฺทตาย อปฺปสาวชฺชา มหนฺตตาย มหาสาวชฺชา ฯ อปิจ อนิยตา อปฺปสาวชฺชา นิยตา มหาสาวชฺชา ฯ

ตสฺสา เทฺว สมฺภารา วตฺถุโน คหิตาการวิปรีตตา ยถา จ ตํ คณฺหาติ ตถาภาเวน ตสฺสุปฏฺฐานํ ฯ

สงฺคีติสุตฺตาทิฏีกายํ คหิตาการวิปรีตตาติ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา คหิตาการวิปรีตภาโว ฯ วตฺถุโนติ ตสฺส ยถาภูตสภาวมาห ฯ ตถาภาเวนาติ คหิตาการเนว วิปรีตาการเนว ตสฺส ทิฏฺฐิคตสฺส ตสฺส วา วตฺถุโน อุปฏฺฐานํ เอวเมตํ น อิโต อญฺญถาติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ นตฺถิกอเหตุกอกิริยทิฏฺฐีหิเอว กมฺมปถเภโท โหติ น อญฺญทิฏฺฐีหีติ อฏฺฐสาลินี[๑] ฯ

๑. อฏฺ. สา. ๑๘๖.

[๒๒๒] ยถาวุตฺตญฺเจตํ ติวิธํ มโนกมฺมํ โหติ ติทฺวาริกํ ฯ ยทา หิ อภิชฺฌาสหคเตน จิตฺเตน กายงฺคํ โจเปนฺโต หตฺถคฺคาหาทีนิ กโรติ พฺยาปาทสหคเตน ทณฺฑามสนาทีนิ มิจฺฉาทิฏฺฐิสหคเตน ขนฺธสิวาทโย[1] เสฏฺฐาติ เตสํ อภิวาทนอญฺชลิกมฺมภูตปีฐกปริภณฺฑาทีนิ กโรติ ตทา กมฺมํ มโนกมฺมํ โหติ ทฺวารนฺตุ กายทฺวารํ ฯ เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกา ฯ ยทา ปน อภิชฺฌาสหคเตน วาจงฺคํ โจเปนฺโต อโห วต ยํ ปรสฺส ตํ มมสฺสาติ ปรวิตฺตุปกรณํ อภิชฺฌายติ พฺยาปาทสหคเตน อิเม สตฺตา หญฺญนฺตุ วา วชฺฌนฺตุ วา มา วา อเหสุนฺติ วทติ มิจฺฉาทิฏฺฐิสหคเตน นตฺถิ ทินฺนนฺติอาทีนิ วทติ ตทา กมฺมํ มโนกมฺมํ ทฺวารนฺตุ วจีทฺวารํ ฯ เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกา ฯ ยทา ปน กายงฺควาจงฺคานิ อโจเปตฺวา รโห นิสินฺโน อภิชฺฌาพฺยาปาทมิจฺฉาทิฏฺฐิสหคตจิตฺตานิ อุปฺปาเทติ ตทา กมฺมมฺปิ มโนกมฺมํ ทฺวารมฺปิ มโนทฺวารเมว ฯ อิมสฺมึ ปน ฐาเน เจตนาปิ เจตนาสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ มโนทฺวาเรเยว สมุฏฺฐหนฺติ ฯ เอวํ อกุสลํ มโนกมฺมํ ตีสุปิ ทฺวาเรสุ สมุฏฺฐาตีติ อฏฺฐสาลินีนโย[2] ฯ

[๒๒๓] ขนฺธสิวาทโย เสฏฺฐาติ ขนฺธาติ กุมารา สิวาติ มเหสฺสรา ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา นิทสฺสนตฺถํ อิทํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ นตฺถิกทิฏฺฐิอาทโยเอว หิ กมฺมปถปฺปตฺตา กมฺมนฺติ ฯ เจตนา

๑. สกนฺโทติ สกฺกฏภาสานุโลเมน ขนฺโธติ วุจฺจติ โย เทวกุมาโร หุตฺวา สิวสฺเสว ปุตฺโต โหติ. ๒. อฏฺ. สา. ๑๗๕.

ปเนตฺถ อพฺโพหาริกาติ กายทฺวาเร วจีทฺวาเร จ สมุฏฺฐิตาปิ กายกมฺมํ วจีกมฺมนฺติ จ โวหารํ น ลภติ อภิชฺฌาทิปฺปธานตฺตา ฯ ติวิธา ภิกฺขเว มโนสญฺเจตนา อกุสลํ มโนกมฺมนฺติ ปน วจนโต สภาเวเนว สา มโนกมฺมํ น อภิชฺฌาทิปกฺขิกาติ อภิชฺฌาทิ-ปกฺขิกา วาติ น วุตฺตํ ฯ อิมสฺมึ ปน ธาเนติ กายงฺควาจงฺคานิ อโจเปตฺวา จินฺตนกาเล เจตนาปิ ฯเปฯ มโนทฺวาเร เอว สมุฏฺฐหนฺติ ตสฺมา เจตนาย อพฺโพหาริกภาโว กถญฺหิ นตฺถีติ อธิปฺปาโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๒๔] สุคติทุคฺคตีสุ อุปฺปชฺชนํ สุกตทุกฺกฏกมฺมโต น โหติ ขนฺธสิวาทีหิ ปน โหตีติ คเหตฺวา นตฺถิ ทินฺนนฺติอาทินา ปรามสนฺตสฺส วเสน มิจฺฉาทิฏฺฐิ ฯเปฯ ปริภณฺฑาทีนิ กโรตีติ วุตฺตนฺติ วทนฺติ ฯ อภิชฺฌาทิปฺปธานตฺตาติ เอเตน วิชฺชมาเนสุปิ อภิชฺฌา-พฺยาปาทาทีสุ ยทา กายวจีทฺวาเรสุ เจตนา พลวตี โหติ น ตถา อิตเร ตทา ปธานภาวโต เจตนา กายกมฺมํ วจีกมฺมนฺติ จ โวหารํ ลภติ ฯ โส จ โข ปนสฺสา ปธานภาโว ปาณาติ-ปาตาทิสิทฺธิยา วิญฺญายติ ฯ ยทา ปน เตสุเยว ทฺวาเรสุ อภิชฺฌาทโย พลวนฺโต โหนฺติ น ตถา เจตนา ตทา ตตฺถ วิชฺชมานาปิ เจตนา อปฺปธานภาวโต กายกมฺมํ วจีกมฺมนฺติ จ โวหารํ น ลภติ ฯ อภิชฺฌาทโย ปน ปธานภาวโต สติปิ กายงฺควาจงฺคโจปเน สเกน อวตฺถาเนเนว มโนกมฺมนฺเตฺวว วุจฺจนฺตีติ ทสฺเสติ ฯ ยทิ อภิชฺฌาทิปฺปธานา เจตนา เอวํ สติ

อภิชฺฌาทโย เจตฺถ กมฺมํ น เจตนา อภิชฺฌาทิปกฺขิกา วา สา สิยาติ อนุโยคํ มนสิกตฺวา อาห ติวิธา ภิกฺขเวติอาทึ ฯ เจตนาปิ ฯเปฯ มโนทฺวาเร เอว สมุฏฺฐหนฺตีติ อิทํ มโนทฺวาเร เจตนาย อภิชฺฌาทีหิ มโนกมฺมภาเว นิพฺพิเสสภาวทสฺสนนฺติ กตฺวา เจตนาย ฯเปฯ อธิปฺปาโยติ อาห ฯ เจตนา เจตนากมฺมํ อภิชฺฌาทโย เจตนาสมฺปยุตฺตกมฺมนฺติ เอตฺตกเมว หิ เอตฺถ วิเสโสติ ฯ เอตฺถ จ เจตนาย กายวจีกมฺมภาโว สิยาติ อาสงฺกาย อภาวโต มโนทฺวาเร อกุสลกายวจีกมฺมานํ อนุปฺปตฺติโต จ อพฺโพหาริกาติ น วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ตทนุฏีกา ฯ

มโนกมฺมกถา ฯ

[๒๒๕] อิทานิ มโนกมฺมกถายมาคตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา โกสลฺลตฺถํ อกิริยวาทาทิ วุจฺจเต ฯ

ตตฺถ กรโต โข การยโต ฉินฺทโต เฉทาปยโต ปจโต ปจาปยโต โสจโต โสจาปยโต กิลมโต กิลมาปยโต ผนฺทโต ผนฺทาปยโต ปาณมติปาตาปยโต อทินฺนํ อาทิยโต สนฺธึ ฉินฺทโต นิลฺโลปํ หรโต เอกาคาริกํ กโรโต ปริปนฺเถ ติฏฺฐโต ปรทารํ คจฺฉโต มุสา ภณโต กโรโต น กริยติ ปาปนฺติ เอวมาทิโก อกิริยวาโท ปูรเณน นาม ติตฺถกเรน วุตฺโต ฯ โส หิ อกิริยวาที นาม ฯ นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ สงฺกิเลสาย อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยา อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา วิสุชฺฌนฺตีติ เอวมาทิโก

อเหตุกวาโท มกฺขลินา นาม ติตฺถกเรน วุตฺโต ฯ โส หิ สํสารสุทฺธิทิฏฺฐิโก หุตฺวา สตฺตานํ อเหตุกํ สงฺกิเลสํ วิสุทฺธิญฺจ วทติ ฯ นตฺถิ ทินฺนํ นตฺถิ ยิฏฺฐนฺติ เอวมาทิโก นตฺถิกวาโท อชิเตน นาม ติตฺถกเรน วุตฺโต ฯ โส หิ นตฺถิกวาโท นาม ฯ เสฺวว อุจฺเฉทวาทีปิ โหติ ตถา เหส กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺติ วินสฺสนฺติ น โหนฺติ ปรมฺมรณาติ เอวํ อุจฺเฉทํ วทตีติ ฯ

[๒๒๖] ตตฺถ กรโตติ สหตฺถา กโรนฺตสฺส ฯ การยโตติ อาณตฺติยา กาเรนฺตสฺส ฯ ฉินฺทโตติ ปเรสํ หตฺถาทีนิ ฉินฺทนฺตสฺส ฯ ปจโตติ ทณฺเฑน อุปฺปีเฬนฺตสฺส ฯ โสจโต โสจาปยโตติ ปรภณฺฑหรณาทีหิ โสกํ สยํ กโรนฺตสฺสาปิ ปเรหิ การาเปนฺตสฺสาปิ ฯ กิลมโต กิลมาปยโตติ อาหารุปจฺเฉทพนฺธนาคารปฺปเวสนาทีหิ สยํ กิลมนฺตสฺสาปิ ปเรหิ กิลมาเปนฺตสฺสาปิ ฯ ผนฺทโต ผนฺทาปยโตติ ปรํ ผนฺทนฺตํ พนฺธนกาเล สยมฺปิ ผนฺทโต ตมฺปิ ผนฺทาปยโต ฯ ปาณมติปาตาปยโตติ ปาณํ หนนฺตสฺสาปิ หนาเปนฺตสฺสาปิ ฯ เอวํ สพฺพตฺถ การณวเสเนว[๑] อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ สนฺธินฺติ ฆรสนฺธึ ฯ นิลฺโลปนฺติ มหานิลฺโลปํ ฯ เอกาคาริกนฺติ เอกเมว ฆรํ ปริวาเรตฺวา วิลุมฺปนํ ฯ ปริปนฺเถติ อาคตาคตานํ อจฺฉินฺทนตฺถํ มคฺเค ติฏฺฐโต ฯ กโรโต น กริยติ ปาปนฺติ ยงฺกิญฺจิ ปาปํ กโรมีติ สญฺญาย กโรโตปิ ปาปํ น กริยติ นตฺถิ ปาปํ สตฺตา ปน กโรมาติ เอวํ สญฺญิโน โหนฺตีติ ทีเปติ ฯ สพฺพถาปิ ปาปปุญฺญานํ กิริยเมว

๑. สุมงฺคลวิลาสินิยมฺปน กรณการาปนวเสเนวาติ ทิสฺสติ ฯ ฉ. ว.

ปฏิกฺขิปติ ฯ มกฺขลิวาเท ปจฺจโย เหตุเววจนเมว ฯ อุภเยนาปิ วิชฺชมานกเมว กายทุจฺจริตาทึ สงฺกิเลสปจฺจยํ กายสุจริตาทิญฺจ วิสุทฺธิปจฺจยํ ปฏิกฺขิปตีติ สามญฺญผลสุตฺตวณฺณนา[1] ฯ

นตฺถิ ทินฺนนฺติอาทีนมตฺโถ ตุ สามญฺญผลสุตฺตสาเลยฺยกสุตฺต-นิกฺเขปกณฺฑวณฺณนาโต คเหตพฺโพ ฯ

[๒๒๗] สหตฺถาติ สหตฺเถเนว กโรนฺตสฺส ฯ นิสฺสคฺคิย-ถาวราทโยปิ อิธ สหตฺถากรเณเนว สงฺคหิตา ฯ หตฺถาทีนีติ หตฺถปาทกณฺณนาสาทีนํ ฯ ปจนํ ฑหนํ วิพาธนนฺติ อาห ทณฺเฑน อุปฺปีเฬนฺตสฺสาติ ฯ ปปญฺจสูทนิยํ[2] ตชฺเชนฺตสฺส วาติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ อิธ ปน ตชฺชนํ ปริภาสนํ ทณฺเฑเนว สงฺคเหตฺวา ทณฺเฑน อุปฺปีเฬนฺตสฺส อิจฺเจว วุตฺตํ ฯ โสกํ สยํ กโรนฺตสฺสาติ ปรสฺส โสกการณํ สยํ กโรนฺตสฺส โสกํ วา อุปฺปาเทนฺตสฺส ฯ ปเรหิ[3]อตฺตโน วจนกเรหิ ฯ สยมฺปิ ผนฺทโตติ ปรสฺส วิพาธนปฺ-ปโยเคน สยมฺปิ ผนฺทโต ฯ อติปาตาปยโตติ ปทํ สุทฺธกตฺตุอตฺเถ เหตุกตฺตุอตฺเถ จ ปวตฺตตีติ อาห หนนฺตสฺสาปิ หนาเปนฺตสฺสาปีติ ฯ การณวเสนาติ การาปนวเสน ฯ ฆรภิตฺติ อนฺโต พหิ จ สนฺธิ หุตฺวา ฉิตา ฆรสนฺธิ ฯ กิญฺจิปิ อเสเสตฺวา นิรวเสโส โลโป นิลฺโลโป ฯ เอกาคาเร นิยุตฺโต กโต วิโลโป เอกาคาริโก ฯ ปริโต สพฺพโส ปนฺเถ หนนํ ปริปนฺโถ ฯ ปาปํ น กริยติ ปุพฺเพ อสโต อุปฺปาเทตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา ตสฺมา นตฺถิ ปาปํ ฯ ยทิ

๑. สุ. วิ. ๑/๑๙๙. ๒. ป. สู. ๓/๑๑๒. ๓. ปเรหีติ ปาเฐน ภวิตพฺพํ ฯ ฌ. ว.

เอวํ กถํ สตฺตา ปาเป ปวตฺตนฺตีติ อาห สตฺตา ปน กโรมาติ เอวํ สญฺญิโน โหนฺตีติ ฯ เอวํ กิรสฺส โหติ อิเมสํ สตฺตานํ หึสาทิกิริยา อตฺตานํ น ปาปุณาติ ตสฺส นิจฺจตาย นิพฺพิการตฺตา สรีรํ ปน อเจตนํ กฏฺฐกลิงฺครูปมํ ตสฺมึ วิโกปิเตปิ น กิญฺจิ ปาปนฺติ ฯ สพฺพถาปีติ กรโตติอาทินา วุตฺเตน สพฺพปฺปกาเรน ฯ กิริยเมวาติ อวธารณํ วิปากาปฏิกฺเขปนิวตฺตนตฺถํ ฯ โย หิ กมฺมํ ปฏิกฺขิปติ เตน อตฺถโต วิปาโกปิ ปฏิกฺขิตฺโตเอว นาม โหติ ฯ ตถา หิ วกฺขติ กมฺมํ ปฏิพาหนฺเตนาปีติอาทึ ฯ อุภเยนาติ เหตุปจฺจยวจเนน ฯ สงฺกิเลสปจฺจยนฺติ สงฺกิเลสสฺส มลีนภาวสฺส การณํ ฯ วิสุทฺธิปจฺจยนฺติ สงฺกิเลสโต วิสุทฺธิยา โวทานสฺส การณนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๒๘] เอวมิเม วาทา สีลกฺขนฺธวคฺเค สามญฺญผลสุตฺเต อิมินา กเมน วิตฺถารโต อาคตา ฯ มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส ปจมวคฺเค อปณฺณกสุตฺเต[๑] ปน นตฺถิกทิฏฺฐิ อกิริยทิฏฺฐิ อเหตุกทิฏฺฐีติ อิมินา กเมนาคตา ฯ ตสฺมา ตพฺพณฺณนายํ[๒] ตํกมานุรูเปน อตฺถํ สํวณฺณยนฺเตหิ อิมาสุ ปน ตีสุ ทิฏฺฐีสุ นตฺถิกทิฏฺฐิ วิปากํ ปฏิพาหติ อกิริยทิฏฺฐิ กมฺมํ ปฏิพาหติ อเหตุกทิฏฺฐิ อุภยมฺปิ ปฏิพาหตีติอาทิ วุตฺตํ ฯ

[๒๒๙] ตตฺถ ปูรโณ กโรโต น กริยติ ปาปนฺติ วทนฺโต กมฺมํ ปฏิพาหติ ฯ อชิโต กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชนฺตีติ วทนฺโต

๑. ม. ม. ๑๓/๑๐๐. ๒. ป. สู. ๓/๑๑๕.

วิปากํ ปฏิพาหติ ฯ มกฺขลิ อเหตูติ[1] วทนฺโต อุภยมฺปิ ปฏิพาหติ ฯ ตตฺถ กมฺมํ ปฏิพาหนฺเตนาปิ วิปาโก ปฏิพาหิโต โหติ วิปากํ ปฏิพาหนฺเตนาปิ กมฺมํ ปฏิพาหิตํ โหติ ฯ อิติ สพฺเพเปเต อตฺถโต อุภยปฺปฏิพาหกา อเหตุกวาทา เจว อกิริยวาทา จ นตฺถิกวาทา จ โหนฺตีติ สามญฺญผลสุตฺตวณฺณนา[2] ฯ

[๒๓๐] กมฺมํ ปฏิพาหติ อกิริยวาทิภาวโต ฯ วิปากํ ปฏิพาหติ สพฺเพน สพฺพํ อายตึ อุปฺปตฺติยา ปฏิกฺขิปนโต ฯ อุภยมฺปิ ปฏิพาหติ สพฺพโส เหตุปฺปฏิพาหเนเนว ผลสฺสาปิ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ฯ อุภยนฺติ วา กมฺมํ วิปากญฺจาติ อุภยํ ฯ โส หิ อเหตู อปฺปจฺจยา สตฺตา สงฺกิลิสฺสนฺติ วิสุชฺฌนฺติ จาติ วทนฺโต กมฺมสฺส วิย วิปากสฺสาปิ สงฺกิเลสวิสุทฺธีนํ ปจฺจยตฺตาภาววจนโต ตทุภยํ ปฏิพาหติ นาม ฯ วิปาโก ปฏิพาหิโต โหติ อสติ กมฺมสฺมึ วิปากาภาวโต ฯ กมฺมํ ปฏิพาหิตํ โหติ อสติ วิปาเก กมฺมสฺส นิรตฺถกภาวาปตฺติโต ฯ อตฺถโตติ สรูเปน ฯ อุภยปฺปฏิพาหกาติ วิสุํ ติธา ทิฏฺฐิทีปกภาเวน ปาลิยํ อาคตาติ ปจฺเจกํ ติวิธทิฏฺฐิยา เอว อุภยปฺปฏิพาหกตฺตา ฯ อุภยปฺปฏิพาหกาติ หิ เหตุวจนํ ฯ อเหตุกวาทา เจวาติอาทิ ปฏิญฺญาวจนํ ฯ โย หิ วิปากปฺปฏิพาหเนน นตฺถิกทิฏฺฐิโก อุจฺเฉทวาที โส อตฺถโต กมฺมปฺปฏิพาหเนน อกิริยทิฏฺฐิโก อุภยปฺปฏิพาหเนน อเหตุกทิฏฺฐิโก จ โหติ ฯ เสสทฺวเยปิ เอเสว นโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. สุมงฺคลวิลาสินิยมฺปน นตฺถิ เหตูตีติ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว. ๒. สุ. วิ. ๑/๒๐๗.

[๒๓๑] นิกฺเขปกณฺฑฏีกายมฺปิ วาทตฺตยํ ทสฺเสตฺวา ปุน เอเตสุ ปุริมวาโท พนฺธโมกฺขานํ เหตุํ ปฏิเสเธติ ทุติโย กมฺมํ ตติโย วิปากนฺติ อยเมเตสํ วิเสโสติ วุตฺตํ ฯ

อเหตุกวาทาทีนํ วิเสสํ ทสฺเสตุํ ปุริมวาโทติอาทิ วุตฺตํ ฯ อนิยฺยานิกนิยฺยานิกเภทมฺปน สสมฺภารกมฺมํ พนฺธโมกฺขเหตูติ พนฺธโมกฺขานํ เหตุํ ปฏิเสเธนฺโตปิ กมฺมํ ปฏิเสเธติ ฯ สุมงฺคลวิลาสินิยมฺปน วิปากสฺส กมฺมสฺส วิย สงฺกิเลสวิสุทฺธีนํ เหตุภาวโต วิปาโกปิ พนฺธโมกฺขเหตูติ อเหตูติ วทนฺโต อุภยมฺปิ ปฏิพาหตีติ วุตฺตนฺติ ตทนุฏีกา ฯ

[๒๓๒] เย ปน เตสํ ลทฺธึ คเหตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนา สชฺฌายนฺติ วีมํสนฺติ เตสํ กโรโต น กริยติ ปาปํ นตฺถิ เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย มโต อุจฺฉิชฺชตีติ ตสฺมึ อารมฺมเณ มิจฺฉาสติ สนฺติฏฺฐติ จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ ชวนานิ ชวนฺติ ฯ ปฐมชวเน สเตกิจฺฉา โหนฺติ ตถา ทุติยาทีสุ ฯ สตฺตเม พุทฺธานมฺปิ อเตกิจฺฉา [๑]- อริฏฺฐกณฺฏกสทิสา ฯ ตตฺถ โกจิ เอกํ ทสฺสนํ โอกฺกมติ โกจิ เทฺว โกจิ ตีณิ ฯ เอกสฺมึ โอกฺกนฺเตปิ ทฺวีสุ ตีสุ โอกฺกนฺเตสุปิ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิโกว โหติ ปตฺโต สคฺคมคฺคา-

๑. เอตฺถนฺตเร สุมงฺคลวิลาสินิยํ อนิวตฺติโนติ ทิสฺสติ ๒. อริฏฺโฐ นาม ภิกฺขุ เจว กณฺฏโก นาม สมณุทฺเทโส จาติ เทฺว มิจฺฉาทิฏฺฐิกา อิธาธิปฺเปตา ฯ เตสุ ปฐโม วินยปิฏกสฺส สปฺปาณวคฺเค อฏฺฐมสิกฺขาปทสฺส อาทิกมฺมิโก โหติ ทุติโย ปน ทสมสิกฺขาปทสฺส ปาลิยมฺปน กณฺฑโก นามาติ ทิสฺสติ.

วรณญฺเจว โมกฺขมคฺคาวรณญฺจ อภพฺโพ ตสฺส อตฺตภาวสฺส[1] อนนฺตรํ สคฺคมฺปิ คนฺตุํ ปเคว โมกฺขํ ฯ วฏฺฏขาณุ นาเมส สตฺโต ปจวีโคปโก ฯ เยภุยฺเยน เอวรูปสฺส ภวโต วุฏฺฐานํ นตฺถีติ สามญฺญผลสุตฺตวณฺณนา[2] จตุกฺกงฺคุตฺตรสฺส ตติยวคฺเค ทสมสุตฺต-วณฺณนา[3]จ ฯ

[๒๓๓] เย ปน เตสํ ลทฺธึ คเหตฺวา ฯเปฯ ปจวีโคปโก ฯ กิมฺปเนส เอกสฺมึเยว อตฺตภาเว นิยโต โหติ อุทาหุ อญฺญสฺมิมฺปีติ ฯ เอกสฺมึเยว นิยโต อาเสวนวเสน ปน ภวนฺตเรปิ ตํ ตํ ทิฏฺฐึ โรเจติเยว เอวรูปสฺส หิ เยภุยฺเยน ภวโต วุฏฺฐานํ นาม นตฺถีติ อปณฺณกสุตฺตวณฺณนา[4] ฯ

[๒๓๔] สชฺฌายนฺตีติ ตํ ทิฏฺฐิทีปกํ คนฺถํ อุคฺคเหตฺวา ปรนฺติ ฯ วีมํสนฺตีติ ตสฺส อตฺถํ วิจาเรนฺติ ฯ เตสนฺติอาทิ วีมํสนาการทสฺสนํ ฯ ตสฺมึ อารมฺมเณติ ยถาปริกปฺปิตกมฺมผลาภาวทีปเก กโรโต น กริยติ ปาปนฺติ อาทินยปฺปวตฺตาย ลทฺธิยา อารมฺมเณ ฯ มิจฺฉาสตีติ มิจฺฉาวิตกฺเกน สมฺมา นียมานา มิจฺฉาวายามุปตฺถมฺภิตา อตํสภาวํ ตํสภาวนฺติ คณฺหนฺตี มิจฺฉาสตีติ ลทฺธนามา ตํลทฺธิสหคตา ตณฺหา ฯ จิตฺตํ เอกคฺคนฺติ ยถาวุตฺตวิตกฺกาทิปจฺจยลาเภน ตสฺมึ อารมฺมเณ อวตฺถิตตาย อเนกคฺคตํ ปหาย เอกคฺโค อปฺปิโต วิย จิตฺตสีเสน วุตฺโต มิจฺฉาสมาธิ ฯ ชวนานีติ อเนกกฺขตฺตุํ

๑. ภวสฺสาติปิ ปาโจ ฯ ฌ. ว. ๒. สุ. วิ. ๑/๒๐๗. ๓. มโน. ปู. ๒/๓๗๘.
๔. ป. สู. ๓/๑๑๕.

เตนากาเรน ปุพฺพภาคิเยสุ ชวนวาเรสุ ปวตฺเตสุ สพฺพปจฺฉิเม ชวนวาเร สตฺต ชวนานิ ชวนฺติ ฯ ปจเม ชวเน สเตกิจฺฉา โหนฺติ ตถา ทุติยาทีสูติ ธมฺมสภาวทสฺสนมตฺตเมตํ ฯ น ปน ตสฺมึ ขเณ เตสํ สเตกิจฺฉภาวาปาทนํ เกนจิ สกฺกา กาตุํ ฯ ตตฺถาติ เตสุ ตีสุ มิจฺฉาทสฺสเนสุ ฯ เอกํ ทสฺสนนฺติ ยสฺส เอกสฺมึเยว อภินิเวโส อาเสวนา จ ปวตฺตา โส เอกํเยว ทสฺสนํ โอกฺกมติ ยสฺส ปน ทฺวีสุ ตีสุปิ วา อภินิเวสาเสวนา ปวตฺตา โส เทฺว ตีณิปิ โอกฺกมติ ฯ เอเตน ยา ปุพฺเพ อุภยปฺปฏิ-พาหกตามุเขน ทีปิตา อตฺถสิทฺธา สพฺพทิฏฺฐิกตา สา ปุพฺพภาคิยา มิจฺฉตฺตนิยาโมกฺกนฺติยา ปน ยถาสกํ ปจฺจยํ สมุทาคมสิทฺธิโต ภินฺนารมฺมณานํ วิย วิเสสาธิคมานํ เอกชฺฌํ อนุปฺปตฺติยา อสงฺกิณฺณา-เอวาติ ทสฺเสติ ฯ เอกสฺมึ โอกฺกนฺเตปีติอาทินา ติสฺสนฺนมฺปิ ทิฏฺฐีนํ สมานพลตํ สมานผลตญฺจ ทสฺเสติ ฯ ตสฺมา ติสฺโสปิ เจตา เอกสฺส อุปฺปนฺนา อพฺโพกิณฺณาเอว ฯ เอกาย วิปาเก ทินฺเน อิตรา อนุพลปฺปทายิกา โหนฺติ ฯ วฏฺฏขาณุ นามาติ อิทํ วจนํ เนยฺยตฺถํ น นีตตฺถนฺติ ตํ วิวริตฺวา ทสฺเสตุํ กิมฺปเนสาติอาทิ วุตฺตํ ฯ อกุสลํ นาเมตํ อพลํ ทุพฺพลํ น กุสลํ วิย มหาพลนฺติ อาห เอกสฺมึเยว อตฺตภาเว นิยโตติ ฯ อญฺญถา สมฺมตฺตนิยาโม วิย มิจฺฉตฺตนิยาโมปิ อจฺจนฺติโก สิยา น จ มิจฺฉตฺตนิยาโม อจฺจนฺติโก ยทิ เอวํ วฏฺฏขาณุโจทนา กถนฺติ อาห อาเสวนวเสน ปนาติอาทึ ฯ ตสฺมา ยถา สกึ นิมุคฺโค นิมุคฺโคเอว พาโลติ

วุตฺตํ เอวํ วฏฺฏขาณุโจทนา ฯ ยาทิเส หิ ปจฺจเย ปฏิจฺจ อยํ ตํ ทสฺสนํ โอกฺกนฺโต ปุน กทาจิ ตปฺปฏิปกฺเข ปจฺจเย ปฏิจฺจ ตโต สีสุกฺขิปนมสฺส น โหตีติ น วตฺตพฺพํ ฯ เตน วุตฺตํ เยภุยฺเยนาติ ตฏฺฐีกานโย ฯ

[๒๓๕] อิติ อนนฺตริยกมฺมโตปิ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิ มหาสาวชฺชตราติ เวทิตพฺพา ฯ เตนาห เอกนิปาตงฺคุตฺตเร[๑] นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมํปิ สมนุปสฺสามิ ยํ เอวํ มหาสาวชฺชํ ยถยิทํ ภิกฺขเว มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานิ ภิกฺขเว วชฺชานีติ ฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปรมา เอเตสนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานิ ฯ ปญฺจ หิ อนนฺตริยกมฺมานิ มหาสาวชฺชานิ นาม เตหิปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิเยว มหาสาวชฺชตราติ อธิปฺปาโย ฯ กสฺมา ฯ เตสญฺหิ ปริจฺเฉโท อตฺถิ ฯ จตฺตาริ หิ อนนฺตริยกมฺมานิ นิรเย นิพฺพตฺตาเปนฺตีติ วุตฺตานิ สงฺฆเภทกมฺมํปิ นิรเย กปฺปฏฺฐิติกเมว โหติ ฯ เอวเมเตสํ ปริจฺเฉโท อตฺถิ โกฏิ ปญฺญายติ ฯ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปน ปริจฺเฉโท นตฺถิ ฯ สา หิ วฏฺฏสฺส มูลํ ตาย สมนฺนาคตสฺส ภวโต วุฏฺฐานํ นตฺถิ ฯ เย ตสฺส โสตพฺพํ มญฺญนฺติ เตสํ วิปฺปฏิปาเทติ[๒] ตาย จ สมนฺนาคตสฺส เนว สคฺโค อตฺถิ น มคฺโค ฯ กปฺปวินาเส มหาชเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตนฺเตปิ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิโก ตตฺถ อนิพฺพตฺติตฺวา ปิฏฺฐิจกฺกวาเฬ นิพฺพตฺตติ ฯ กิมฺปน ปิฏฺฐิจกฺกวาฬํ น ฌายตีติ ฯ ฌายติ ฯ ตสฺมึ ฌายมาเนปิ เอส อากาเส

๑. องฺ. เอก. ๒๐/๔๔. ๒. มโนรถปูรณิยํ เตปิ วิปฺปฏิปาเทนฺตีติ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

เอกสฺมึ โอกาเส ปจฺจติเยวาติ วทนฺตีติ ตพฺพณฺณนา[๑]

[๒๓๖] ปรมาติ มหาสาวชฺชภาเวน ปรมา อุกฺกํสคตาติ อตฺโถ ฯ เตสนฺติ อนนฺตริยกมฺมานํ ฯ ปริจฺเฉโทติ วิปากวเสน ปริโยสานํ ฯ วฏฺฏสฺส มูลํ ตโต ตํสมงฺคี ปุคฺคโล วฏฺฏขาณูติ เตนาห ตายาติอาทึ ฯ ตญฺเจ คาหํ น วิสฺสชฺเชติ ตสฺส ปุนปิ ตพฺภาวาวหตฺตา วุตฺตํ ภวโต วุฏฺฐานํ นตฺถีติ น ปน สพฺพโส วุฏฺฐานสฺส อภาวโต ฯ ยาทิเส หิ ปจฺจเย ปฏิจฺจ อยํ ตํ ทสฺสนํ โอกฺกนฺโต ปุน กทาจิ ตปฺปฏิปกฺเข ปจฺจเย ปฏิจฺจ ตโต สีสุกฺขิปนมสฺส น โหตีติ น วตฺตพฺพํ ฯ ปิฏฺฐิจกฺกวาเฬติ ฌายมานสฺส จกฺกวาฬสฺส ปรโต ฯ เอกสฺมึ โอกาเสติ ยํ ฌายมานญฺจ อชฺฌายมานญฺจ จกฺกวาฬานํ อนฺตรํ ยตฺถ โลกนฺตริกนิรยสมญฺญา ตาทิเส เอกสฺมึ โอกาเส ฯ ปจฺจติเยวาติ จกฺกวาเฬ ฌายมาเน อชฺฌายมาเนปิ อตฺตโน กมฺมพเลน ปจฺจติเยวาติ วทนฺตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๓๗] ยา จ มิจฺฉาทิฏฺฐิ นิยตาติ อเหตุกวาทอกิริยวาท-นตฺถิกวาเทสุ อญฺญตรา ฯ ตญฺหิ คเหตฺวา ฐิตํ ปุคฺคลํ พุทฺธสตมฺปิ พุทฺธสหสฺสมฺปิ โพเธตุํ น สกฺโกตีติ นิกฺเขปกณฺฑวณฺณนา[๒] ฯ

คเหตฺวา ฐิตนฺติ เจเตน ยทิ ตํ วิสฺสชฺเชติ มคฺโคปิสฺส อนิวาริโตติ ทสฺเสติ ฯ เตเนว อาคมฏฺฐกถาสุ เยภุยฺเยน ภวโต วุฏฺฐานํ นตฺถีติ วุตฺตํ ฯ อิติ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิโก ตํเสวกสฺสาปิ อนฺตรายกรตฺตา อารกา ปริวชฺเชตพฺโพ ฯ เตน สามญฺญผลาทิ-

๑. มโน. ปู. ๑/๕๒๒. ๒. อฏฺ. สา. ๕๑๓.

วณฺณนายํ[๑]

ตสฺมา อกลฺยาณชนํ อาสีวิสมิโวรคํ
อารกา ปริวชฺเชยฺย ภูติกาโม วิจกฺขโณติ วุตฺตํ ฯ

ตสฺมาติ ยสฺมา เอวํ สํสารขาณุภาวสฺสาปิ ปจฺจโย อกลฺยาณชโน ตสฺมา ฯ ภูติกาโมติ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺถานํ วเสน อตฺตโน คุเณหิ วุฑฺฒิกาโมติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๓๘] อิติ อิมาเหว ตีหิ ทิฏฺฐีหิ กมฺมปถเภโท โหติ นาญฺญาหิ ฯ เอวมฺปิ กาจิปิ อปายคามินีภาวโต น คเหตพฺพา ว ฯ เตนาห เอกนิปาตงฺคุตฺตเร[๒] นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมํปิ สมนุปสฺสามิ เยเนวํ สตฺตา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชนฺติ ยถยิทํ ภิกฺขเว มิจฺฉาทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ภิกฺขเว สมนฺนาคตา สตฺตา กายสฺส เภทา ฯ เป ฯ อุปฺปชฺชนฺตีติ ฯ

[๒๓๙] เอกจฺจา มิจฺฉาทิฏฺฐิ สคฺคาวรณาเจว โหติ มคฺคาวรณา จ ฯ เอกจฺจา มคฺคาวรณาว น สคฺคาวรณา ฯ เอกจฺจา เนว สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณา ฯ ตตฺถ อเหตุกทิฏฺฐิ อกิริยทิฏฺฐิ นตฺถิกทิฏฺฐีติ อยํ ติวิธา สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ ฯ ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ มคฺคาวรณาว โหติ น สคฺคาวรณา ฯ วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ เนว สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณา ฯ อิทมฺปน วิธานํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิมสฺมึ

๑. สุ. วิ. ๑/๒๐๘. ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๔๒.

สุตฺเต มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ภิกฺขเว สมนฺนาคตาติ วจนโต อนฺตมโส วีสติวตฺถุกํ สกฺกายทิฏฺฐึ อุปาทาย ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อุปเนตุํ สมตฺถา นาม นตฺถิ เอกนฺตํ นิรยสฺมึเยว นิมฺุชฺชาเปตีติ วุตฺตํ ฯ ยถา หิ มุคฺคมาสปฺปมาณาปิ ปาสาณสกฺขรา อุทเก ปกฺขิตฺตา อุปฺปิลวมานา นาม นตฺถิ เอกนฺตํ เหฏฺฐาว ปวิสติ เอวเมว อนฺตมโส สกฺกายทิฏฺฐิปิ สคฺคํ อุปเนตุํ สมตฺถา นาม นตฺถิ เอกนฺตํ อปาเยสฺ นิมฺุชฺชาเปตีติ ตพฺพณฺณนา*) ฯ

[๒๔๐] อยํ ติวิธา สคฺคาวรณา เจว โหตีติ กมฺมปถปฺปตฺติยา มหาสาวชฺชภาวโต วุตฺตํ ฯ สคฺคาวรณาย โหนฺติยา มคฺควิพนฺธกภา-ภาเว วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ วุตฺตํ มคฺคาวรณา จาติ ฯ สสฺสโต โลโกติอาทิทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ มคฺคาวรณา ว โหติ วิปริตทสฺสนภาวโต น สคฺคาวรณา อกมฺมปถปฺปตฺติโตติ อธิปฺปาโย ฯ อิทมฺปน วิธานนฺติ วิปรีตทสฺสนญฺจ นาม เนว สคฺคาวรณํ น มคฺคาวรณนฺติ วิรุทฺธเมตํ อุทฺธมฺมภาวโต ฯ ตถา หิ สติ อปฺปหีนาย เอว สกฺกายทิฏฺฐิยา มคฺคาธิคเมน ภวิตพฺพนฺติ อธิปฺปาเยน ยถาวุตฺตวิธานํ ปฏิกฺขิปิตฺวา น สคฺคาวรณาติ สคฺคุปปตฺติยา อวิพนฺธกตฺตํ วทนฺเตหิ ทิฏฺฐิยา มคฺคาวหตาปิ นาม อนุญฺญาตา โหตีติ ตํ วาทํ ปฏิกฺขิปนฺเตน ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อุปเนตุํ สมตฺถา นาม นตฺถีติ วุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ เอกนฺตครุตร-สาวชฺชภูตตฺตา ฯ เตนาห เอกนฺตํ นิรยสฺมึเยว นิมฺุชฺชาเปตีติ

*. มโน. ปู. ๑/๕๑๘.

อาทินฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๔๑] นิกฺเขปกณฺฑวณฺณนายนฺตุ[1] รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสตีติ เอกา อุจฺเฉททิฏฺฐิ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมึ วา อตฺตานํ สมนุปสฺสตีติ ติสฺโส สสฺสตทิฏฺฐิโยติ รูปกฺขนฺเธ จตสฺโส ทิฏฺฐิโย เอเสว นโย เวทนาทีสูติ เอวํ วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐีติ อิมมตฺถํ วตฺวา ปุน ตา สพฺพาปิ มคฺคาวรณา น สคฺคาวรณา ปฐมมคฺควชฺฌาติ วุตฺตํ ฯ

อกิริยวาทาทิกถา ฯ

[๒๔๒] อิทานิ ปาณาติปาตาทีนมารมฺมณกถา ทสฺสิยเต ฯ

ปาณาติปาโต เจตฺถ ชีวิตินฺทฺริยารมฺมโณ อทินฺนาทาน-อพฺรหฺมจริยสุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานานิ รูปธมฺเมสุ รูปายตนาทิ-อญฺญตรสงฺขารารมฺมณานิ มุสาวาโท ยสฺส มุสา ภณติ ตํ อารภิตฺวา ปวตฺตนโต สตฺตารมฺมโณ ฯ อพฺรหฺมจริยมฺปิ สตฺตารมฺมณนฺติ เอเก ฯ เกจิ อทินฺนาทานญฺจ ยทา สตฺโต หริตพฺโพ โหติ ตทา สตฺตารมฺมณนฺติ ฯ อปิเจตฺถ สงฺขารวเสน สตฺเต อารภนฺติ น ปณฺณตฺติวเสนาติ ปญฺจเวรวเสน ขุทฺทก-ปาฐวณฺณนายํ[2] วุตฺตํ ฯ

[๒๔๓] ปาณาติปาโต ชีวิตินฺทฺริยารมฺมณโต สงฺขารารมฺมโณ โหติ อทินฺนาทานํ สตฺตารมฺมณํ วา สงฺขารารมฺมณํ วา มิจฺฉาจาโร โผฏฺฐพฺพวเสน สงฺขารารมฺมโณ สตฺตารมฺมโณติปิ เอเก ฯ

๑. อฏฺ. สา. ๕๐๗. ๒. ป. โช. ขุ. ๒๒.

มุสาวาโท สตฺตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา ตถา ปิสุณ-
วาจา ผรุสวาจา สตฺตารมฺมณาว สมฺผปฺปลาโป ทิฏฺฐสุตฺต-
มุตวิญฺญาตวเสน สตฺตารมฺมโณ วา สงฺขารารมฺมโณ วา ตถา
อภิชฺฌา พฺยาปาโท สตฺตารมฺมโณว มิจฺฉาทิฏฺฐิ เตภูมิกธมฺมวเสน
สงฺขารารมฺมณา วา ปณฺณตฺติวเสน สตฺตารมฺมณา วาติ อฏฺฐสาลินี-[๑]
สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตสงฺคีติสุตฺตวณฺณนา ฯ[๒ ๓]

[๒๔๔] อทินฺนาทานํ สตฺตารมฺมณนฺติ อิทํ ปญฺจสิกฺขาปทา
ปริตฺตารมฺมณาเอวาติ[๔] อิมาย ปญฺหาปุจฺฉกปาลิยา วิรุชฺฌติ ฯ
ยญฺหิ ปาณาติปาตาทิทุสฺสีลฺยสฺส อารมฺมณํ ตเทว ตํตํเวรมณิยา
อารมฺมณํ วีติกฺกมิตพฺพวตฺถุโต เอว หิ วิรตีติ ฯ สตฺตารมฺมณนฺติ
วา สตฺตสงฺขาตสงฺขารารมฺมณตฺตเมว อุปาทาย วุตฺตนฺติ น โกจิ
วิโรโธ ฯ ตถา หิ วุตฺตํ สมฺโมหวิโนทนิยํ[๕] ยานิ เอตฺถ
สตฺตารมฺมณานีติ วุตฺตานิ ตานิ สตฺโตติ สงฺขคเต สงฺขาเร เอว
อารมฺมณํ กโรนฺตีติ ฯ เอส นโย อิโต ปเรสุปิ ฯ วิสภาควตฺถุโน
อิตฺถี ปุริโสติ คเหตพฺพโต สตฺตารมฺมโณติ เอเก ฯ เอโก ทิฏฺโฐ
เทฺว สุตาติอาทินา สมฺผปฺปลปเน ทิฏฺฐสุตฺตมุตวิญฺญาตวเสน ฯ
ตถา อภิชฺฌาติ เอตฺถ ตถาสทฺโท ทิฏฺฐสุตฺตมุตวิญฺญาตวเสนาติ
อิทมฺปิ อุปสํหรติ น สตฺตสงฺขารารมฺมณตฺตเมว ทสฺสนาทิวเสน
อภิชฺฌายนโต ฯ นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกาติ ปวตฺตมานาปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ

๑. อฏฺ. สา. ๑๘๖. ๒. ป. สู. ๑๘๖. ๓. สุ. วิ. ๓/๓๑๕. ๔. ปญฺจสิกฺขาปทานิ ปริตฺตารมฺมณานีติ ภวิตพฺพํ ฯ ญ. ว. ๕. สมฺ. วิ. ๕๐๐.

เตภูมิกธมฺมวิสยาเอวาติ อธิปฺปาเยนสฺสา สงฺขารารมฺมณตา วุตฺตา ฯ กถมฺปน มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สพฺเพ เตภูมิกธมฺมา อารมฺมณา โหนฺตีติ ฯ สาธารณโต นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลวิปาโกติ ปวตฺตมานาย อตฺถโต รูปารูปาวจรธมฺมาปิ คหิตา เอว โหนฺตีติ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺต-สงฺคีติสุตฺตฏีกา ฯ

ปาณาติปาตาทฺยารมฺมณกถา ฯ

[๒๔๕] กมฺมปถสทฺทตฺโถ ตุ กมฺมาเนว ทุคฺคติสุคตีนํ ปถภูตตฺตา กมฺมปถา นามาติ สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายํ[๑] วุตฺโต ฯ

ปถภูตตฺตาติ ตาสํ ปวตฺตนุปายตฺตา มคฺคภูตตฺตาติ ตฏฺฏีกา ฯ

นนุ เจตนา อภิธมฺเม กมฺมปเถสุ น วุตฺตาติ ปฏิปาฏิยา สตฺตนฺนํ กมฺมปถภาโว น ยุตฺโตติ ฯ น อวจนสฺส อญฺญเหตุกตฺตา ฯ น หิ ตตฺถ เจตนาย อกมฺมปถตฺตา กมฺมปถราสิมฺหิ อวจนํ ฯ กทาจิ ปน กมฺมปโถ โหติ น สพฺพทาติ กมฺมปถภาวสฺส อนิยตตฺตา อวจนํ ฯ ยทา ปน กมฺมปโถ โหติ ตทา กมฺมปโถติ สงฺคโห น นิวาริโต ฯ เอตฺถาห ยทิ เจตนาย สพฺพทา กมฺมปถภาวาภาวโต อนิยโต กมฺมปถภาโวติ กมฺมปถราสิมฺหิ อวจนํ นนุ อภิชฺฌาทีนมฺปิ กมฺมปถภาวํ อปฺปตฺตานํ อตฺถิตาย อนิยโต กมฺมปถภาโวติ เตสมฺปิ กมฺมปถราสิมฺหิ อวจนํ อาปชฺชตีติ ฯ นาปชฺชติ กมฺมปถตฺตา ตํสภาคตฺตา วา เตสํ ตตฺถ วุตฺตตฺตา ฯ ยทิ เอวํ เจตนาปิ ตตฺถ วตฺตพฺพา สิยา ฯ สจฺจเมตํ สา ปน

๑. สุ. วิ. ๓/๓๑๓.

ปาณาติปาตาทิกาติ ปากโฏ ตสฺสา กมฺมปถภาโวติ น วุตฺตา สิยา ฯ เจตนาย หิ เจตนาหํ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ ติวิธา ภิกฺขเว กายสญฺเจตนา อกุสลํ กมฺมนฺติอาทิวจนโต[๑] กมฺมปถภาโว ปากโฏ กมฺมํเยว สุคติทุคฺคตีนํ ตทุปฺปชฺชนกสุขทุกฺขานญฺจ ปถภาเวน ปวตฺตํ กมฺมปโถติ วุจฺจตีติ ปากโฏ ตสฺสา ปถภาโว อภิชฺฌาทีนมฺปน เจตนาสมฺพนฺธภาเวน สุจริตทุจฺจริตภาโว เจตนาชนิต-วฑฺฒิตภาเวน สุคติทุคฺคติตทุปฺปชฺชนกสุขทุกฺขานํ ปถภาโว จาติ น ตถา ปากโฏ กมฺมปถภาโวติ เตเยว เตน สภาเวน ทสฺเสตุํ อภิธมฺเม เจตนา กมฺมปถราสิภาเวน น วุตฺตา ฯ อตถาชาติกตฺตา วา เจตนา เตหิ สทฺธึ น วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ สงฺคีติสุตฺตาทิฏีกา ฯ

อกุสลกมฺมปถกถา ฯ

[๒๔๖] ตโต วิรมณํ อตฺถโต ปาณาติปาตา เวรมณี อทินฺนาทานา กาเมสุ มิจฺฉาจารา มุสาวาทา ปิสุณาย วาจาย ผรุสาย วาจาย สมฺผปฺปลาปา เวรมณี อนภิชฺฌา อพฺยาปาโท สมฺมาทิฏฺฐีติ เอวํ สงฺคีติสุตฺตาทีสุ วุตฺตา ทส กุสลกมฺมปถาว ฯ ตตฺถ ปาณาติปาตาทโย วุตฺตา ฯ

[๒๔๗] สีลกฺขนฺธวคฺเค กูฏทนฺตสุตฺตวณฺณนายํ[๑] ปาณาติปาตา เวรมณีติอาทีสุ เวรมณี นาม วิรตีติ วตฺวา ตสฺสา ติวิธตฺตํ วุตฺตํ ฯ

เวรเหตุตาย เวรํ วุจฺจติ ปาณาติปาตาทิปาปธมฺโม ตํ มณติ มยิ อิธ ฐิตาย กถมาคจฺฉสีติ ตชฺเชนฺตี วิย นีหรตีติ

๑. สุ. วิ. ๑/๓๗๗

เวรมณี ฯ ตโต วา ปาปธมฺมโต วิรมติ เอตายาติ วิรมณีติ วตฺตพฺเพ นิรุตฺตินเยน อิการสฺส เอการํ กตฺวา เวรมณีติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๔๘] สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนายมฺปิ[๑] เวรํ มณตีติ เวรมณี เวรํ ปชหตีติ อตฺโถ ฯ วิรมติ วา เอตาย การณภูตาย เวรมฺหา ปุคฺคโลติ วิการสฺส เวการํ กตฺวาปิ เวรมณีติ วตฺวา ตสฺสา ติวิธตฺตํ วุตฺตํ ฯ

เวรนฺติ ปาณาติปาตาทิกํ ปาปธมฺมํ ฯ โส หิ เวรเหตุตาย เวรนฺติ วุจฺจติ ฯ ตํ มณติ มยิ อิธ ฐิตาย กถมาคจฺฉสีติ ตชฺเชนฺตี วิย นิวาเรตีติ เวรมณี ฯ เตนาห ปชหตีติ ฯ วิรมณีติ วตฺตพฺเพ นิรุตฺตินเยน [๒] เวการํ กตฺวาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๔๙] ขุทฺทกปาฐวณฺณนายมฺปิ[๓] ตาทิโสว เวรมณี-สทฺทตฺโถ ฯ เอตฺถ จ วิการสฺส เวการนฺติ วสทฺทสฺส นิสฺสยภูโต อิกาโร วิกาโร ตถา เวกาโรติ อตฺเถ คหิเต อิการสฺส เอการนฺติ เอเตน สทิสตา โหติ ฯ กตฺวาปีติ ปิสทฺเทน อกรณํ วิญฺญาเปติ ฯ เตน เทฺว ปาฐา ยุตฺตาติ สิทฺธิ ฯ

ตถา หิ ขุทฺทกปาฐวณฺณนายํ[๔] เวรมณีสิกฺขาปทํ วิรมณีสิกฺขาปทนฺติ ทุวิธา สชฺฌายํ กโรนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

[๒๕๐] สมฺปตฺตวิรติ สมาทานวิรตีติ เทฺว โลกิยวิรติโย

๑. ป. สู. ๑/๒๘๐. ๒. เอตฺถนฺตเร ปน วิการสฺสาติ ปาเฐน ภวิตพฺพํ ฯ ฌ. ว.
๓-๔. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๘.

สพฺพวณฺณนาสุ เอกสมา ฯ โลกุตฺตรวิรติ ปน เสตุฆาตวิรตีติ กูฏทนฺตสุตฺตวณฺณนายํ[1] วุตฺตา สมุจฺเฉทวิรตีติ ตทญฺญวณฺณนาสุ ฯ อสมาทินฺนสีลสฺส สมฺปตฺตโต ยถาอุปฏฺฐิตวีติกฺกมิตพฺพวตฺถุโต วิรติ สมฺปตฺตวิรติ ฯ สมาทานวเสน อุปฺปนฺนา วิรติ สมาทานวิรตีติ สพฺพสุตฺตฏีกา ฯ

เสตุ วุจฺจติ อริยมคฺโค ตปฺปริยาปนฺนา หุตฺวา ปาปธมฺมานํ สมุจฺเฉทวเสน ฆาตนา วิรติ เสตุฆาตวิรตีติ กูฏทนฺตฏีกา ฯ

กิเลสานํ สมุจฺฉินฺทนวเสน ปวตฺตา วิรติ สมุจฺเฉทวิรตีติ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตฏีกา ฯ

[๒๕๑] อตฺถโต ปน เวรมณีติ กุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรตีติ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนา[2] ฯ ตถา อฏฺฐสาลินี[3] ฯ ทฺวีสุปิ เหตาสุ โลกิยโลกุตฺตรวิรติโย กถิตา ฯ

ขุทฺทกปาฐวณฺณนายนฺตุ[4] กามญฺเจสา เวรมณี นาม โลกุตฺตราปิ อตฺถิ อิธ ปน สมาทิยามีติ วุตฺตตฺตา สมาทาน-วเสน ปวตฺติรหา สา น โหตีติ กามาวจรกุสลจิตฺตสมฺปยุตฺตา วิรตีติ เอวํ โลกุตฺตรวิรติสงฺขาตํ สมุจฺเฉทวิรตึ วชฺเชตฺวา ตทิตรา เทฺวเยว กถิตา ฯ

ตา ติสฺโส วิรติโย สทฺธึ อารมฺมณาทิวิภาเคน อารตี วิรตี ปาปาติ เอตฺถ อาวิภวิสฺสนฺตีติ ฯ

[๒๕๒] ยถาวุตฺตา เจเต กุสลกมฺมปถา กุสลานิ กายวจีมโน

๑. สุ. วิ. ๑/๓๗๘. ๒. ป. สุ. ๑/๒๘๐. ๓. อฏฺ. สา. ๑๘๘. ๔. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๘.

กมฺมานิ โหนฺติ ติทฺวาริกานิ ฯ ยทา หิ วตฺถุํ อสกฺโกนฺโต ปาณาติปาตา อทินฺนาทานา กาเมสุ มิจฺฉาจารา ปฏิวิรมามีติ สิกฺขาปทตฺตยํ หตฺถมุทฺธาย คณฺหาติ ตทา กมฺมมฺปิ กายกมฺมํ ทฺวารมฺปิ กายทฺวารํ ฯ ยทา ปน วจีเภทํ กตฺวา คณฺหาติ ตทา กมฺมํ กายกมฺมํ ทฺวารนฺตุ วจีทฺวารํ ฯ ยทา ปน กายงฺควาจงฺคานิ อโจเปตฺวา มนสาว คณฺหาติ ตทา กมฺมํ กายกมฺมํ ทฺวารนฺตุ มโนทฺวารํ ฯ มุสาวาทา เวรมณีอาทิจตุกฺกมฺปน วุตฺตนเยเนว กายาทีหิ คณฺหนฺตสฺสาปิ เอเสว นโย ฯ เอวํ กุสลานิ กายกมฺม-วจีกมฺมานิ ตีสุ ทฺวาเรสุ สมุฏฺฐหนฺติ ฯ เตหิ จิตฺเตหิ สหคตา อนภิชฺฌาทโย ปน เจตนาปกฺขิกา วา โหนฺติ อพฺโพหาริกา วา ฯ

[๒๕๓] ธมฺมสงฺคณิฏฺฐีกายํ ติวิธา ภิกฺขเว กายสญฺเจตนา กุสลํ กายกมฺมนฺติอาทิวจนโต ปาณาติปาตาทิปฺปฏิปกฺขภูตา ตพฺพิรติวิสิฏฺฐา เจตนาว ปาณาติปาตาทิวิรติอาทิกา โหนฺตีติ เจตนาปกฺขิกา วาติ วุตฺตํ น วิรติปกฺขิกาติ วุตฺตํ ฯ

[๒๕๔] อนภิชฺฌาทิสหคเตหิ ปน จิตฺเตหิ กายงฺคํ โจเปตฺวา เจติยงฺคณสมฺมชฺชนคนฺธมาลาทิปูชนเจติยวนฺทนาทีนิ กโรนฺตสฺส กมฺมํ มโนกมฺมํ ทฺวารนฺตุ กายทฺวารํ ฯ อนภิชฺฌาสหคเตน จิตฺเตน วาจงฺคํ โจเปตฺวา อโห วต ยํ ปรสฺส วิตฺตุปกรณํ น ตํ มมสฺสาติ อนภิชฺฌายโต อพฺยาปาทสหคตจิตฺเตน สพฺเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติ วทนฺตสฺส สมฺมาทิฏฺฐิสหคตจิตฺเตน อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทีนิ อุทาหรนฺตสฺส กมฺมํ

มโนกมฺมํ ทฺวารนฺตุ วจีทฺวารํ ฯ เอวํ กุสลํ มโนกมฺมํ กายวจี-
ทฺวาเรสุ สมุฏฺฐาติ ฯ เจตนา ปเนตฺถ อพฺโพหาริกา ฯ กายทฺวาเร
วจีทฺวาเร จ สมุฏฺฐิตาปิ กายกมฺมํ วจีกมฺมนฺติ จ โวหารํ น
ลภติ อนภิชฺฌาทิปฺปธานตฺตาติ อธิปฺปาโย ฯ ติวิธา ภิกฺขเว
มโนสญฺเจตนา กุสลํ มโนกมฺมนฺติ ปน วจนโต สภาเวเนว สา
มโนกมฺมํ น อนภิชฺฌาทิปกฺขิกา ฯ ตสฺมา อฏฺฐสาลินิยมฺปิ
อนภิชฺฌาทิปกฺขิกา วาติ น วุตฺตํ ฯ กายงฺควาจงฺคานิ ปน อโจเปตฺวา
รโห นิสินฺนสฺส มนสาว อนภิชฺฌาทิสหคตจิตฺตานิ อุปฺปาเทนฺตสฺส
กมฺมมฺปิ มโนกมฺมํ ทฺวารมฺปิ มโนทฺวารเมว ฯ เอวํ กุสลํ
มโนกมฺมํ มโนทฺวาเร สมุฏฺฐหติ ฯ อิมสฺมึ ปนฏฺฐาเน เจตนาปิ
เจตนาสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ มโนทฺวาเรเยว สมุฏฺฐหนฺติ ฯ ตสฺมา
เจตนาย อพฺโพหาริกภาโว นตฺถิ ฯ สาปิ เหตฺถ มโนกมฺมนฺติ
โวหารํ ลภติ ฯ เจตนา เจตนากมฺมํ อนภิชฺฌาทโย เจตนา-
สมฺปยุตฺตกมฺมนฺติ เอตฺตกเมว หิ มโนทฺวาเร เจตนาย อนภิชฺฌาทีหิ
มโนกมฺมภาเว วิเสโสติ สฏีกาอนุฏีกาอฏฺฐสาลินีนโย ฯ

[๒๕๕] เอตฺถาห นนุ ปาปวิรติ อิธ คหิตาว กิมตฺถํ
อารตี วิรตี ปาปาติ ปุน วกฺขตีติ ฯ วุจฺจเต เย กมฺมปถวเสน
เทสิตา ตโต วิรติ อิธ วุตฺตา ฯ เย ปญฺจเวรวเสน ตโต
วิรติ ตตฺถ วุตฺตา ฯ อปิจ ปญฺจสุ เวเรสุ อาทิโต จตฺตาริ เวรานิ
กมฺมกฺกิเลสาติ สิคาลสุตฺเต วุตฺตานิ สุราปานํ โภคานํ อปาย-
มุขนฺติ ตสฺมา สิคาลสุตฺเต เทสนาวเสน ปาปวิรตึ ทสฺเสตุํ

อารตี วิรตี ปาปาติอาทิ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อฏฺฐกถาจริเยหิปิ อิมมตฺถํ วิญฺญาเปตุกาเมหิ ปาณาติปาโต โข คหปติปุตฺต กมฺมกฺกิเลโสติอาทิกา สิคาลสุตฺตปาลิ ตตฺถ ทสฺสิตา ฯ สา อุปริ อาวิภวิสฺสติ ฯ ภวเตฺววํ นนุ โย อกุสลกมฺมปถโต วิรมติ โส อตฺถโต กุสลกมฺมปถธมฺมํ จรติ นาม ฯ โย ตํ จรติ โส อตฺถโต อกุสลกมฺมปถโต วิรติ นาม ฯ เอวํ สนฺเต กิมตฺถํ ทานญฺจ ธมฺมจริยา จาติ เอตฺถ ธมฺมจรณํ ปุน วกฺขตีติ ฯ วุจฺจเต อิธ ตสฺสาเอว มงฺคลตฺตทสฺสนตฺถํ เวรมณี วินโยติ วุตฺตา ฯ ตตฺถ ปน เวรมณี ธมฺมจรณสฺส มงฺคลตฺตทสฺสนตฺถํ ธมฺมจริยาติ วุตฺตา ฯ อปิจ ธมฺมจริยา นาม อตฺถโต ทสกุสลกมฺมปถธมฺโม เอว ฯ โส หิ สาเลยฺยกสุตฺตาทีสุ เอวํ เทสิโต ตสฺมา สาเลยฺยกสุตฺตาทิเทสนาวเสน ธมฺมจริยาติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อฏฺฐกถาจริเยหิ ธมฺมจริยสมจริยเหตุ โข คหปตโยติอาทิกา สาเลยฺยกสุตฺตาทิปาลิ ตตฺถ ทสฺสิตาติ ฯ

กุสลกมฺมปถกถา ฯ

[๒๕๖] ทฺวีสุ จ ปเนเตสุ กมฺมปเถสุ กุสลกมฺมปถา สุจริตานีติปิ วุจฺจนฺติ อิตเร ทุจฺจริตานีติ ฯ ตตฺถ ทุจฺจริตํ อกรณียตฺตา น กตฺตพฺพํ อิตรํ กรณียตฺตา กตฺตพฺพํ ฯ กรณียํ กโรนฺโต หิ อตฺตานุวาทาทึ น ปาปุณาติ กโรนฺโต ปาปุณาติ ฯ เตนาห ภควา ทุกงฺคุตฺตเร อานนฺทสุตฺเต[๑] เอกํเสนาหํ อานนฺท อกรณียํ

๑. องฺ. ทุก. ๒๐/๗๓.

วทามิ กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ ฯ ยทิทํ[1] อานนฺท มยา เอกํเสน อกรณียํ อกฺขาตํ กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ ตสฺมึ อกรณีเย กยิรมาเน อยํ อาทีนโว ปาฏิกงฺโข อตฺตาปิ อตฺตานํ อุปวทติ อนุวิจฺจ วิญฺญู ครหนฺติ ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ สมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชตีติ จ เอกํเสนาหํ อานนฺท กรณียํ วทามิ กายสุจริตํ วจีสุจริตํ มโนสุจริตํ ฯ ยทิทํ[2] อานนฺท มยา เอกํเสน กรณียํ อกฺขาตํ กายสุจริตํ วจีสุจริตํ มโนสุจริตํ ตสฺมึ กรณีเย กยิรมาเน อยํ อานิสํโส ปาฏิกงฺโข อตฺตาปิ อตฺตานํ น อุปวทติ อนุวิจฺจ วิญฺญู ปสํสนฺติ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ อสมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชตีติ จ ฯ

[๒๕๗] เอวมฏฺฐกถายํ อาคาริยานาคาริยวเสน ทุวิโธ วินโย วุตฺโต ฯ อปิจ วินโยติ อาจารปฺปณฺณตฺติวินโยติปฺยตฺโถ ยุชฺชติ ฯ ตทตฺถํ วิภาเวตุํ ทฺวิตาปสวตฺถุ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

อตีเต กิร โพธิสตฺโต คนฺธาโร นาม ตาปโส อโหสิ ฌานาภิญฺญาลาภี ฯ ตสฺเสโก สหายโก เวเทโห[3]นาม ตาปโส ฯ เตสุ เวเทโห โลณสนฺนิธึ อกาสิ ฯ คนฺธาโร ตมตฺถํ ญตฺวา อเนกปฺปกาเรน ตํ ครหิ ฯ โส ครหํ อสหนฺโต ตสฺส กุชฺฌิ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส อนุกมฺปาย ตํ โอวทนฺโต สตฺตกนิปาเต คนฺธาร-ชาตเก[4] อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

๑-๒. ปาลิยญฺจ ยมิทนฺติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว. ๓. วิเทโหติปิ ปาโฐ ฯ
๔. ขุ. ชา. ๒๗/๒๒๔ ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๑๘๑.

โน เจ อสฺส สกา พุทฺธิ วินโย วา สุสิกฺขิโต
วเน อนฺธมหีโสว จเรยฺย พหุโก ชโน ฯ
ยสฺมา จ ปนิเธกจฺเจ อาเจรมฺหิ สุสิกฺขิตา
ตสฺมา[๑] วินีตวินยา ธีรา จรนฺติ สุสมาหิตาติ ฯ

[๒๕๘] ตาสมตฺโถ สมฺม เวเทห อิเมสํ สตฺตานํ สเจ อตฺตโน พุทฺธิ วา ปณฺฑิเต โอวาททายเก นิสฺสาย อาจารปฺปณฺณตฺติวินโย วา สุสิกฺขิโต น ภเวยฺย ฯ เอวํ สนฺเต ยถา ติณลตาทิคหเน วเน อนฺธมหีโส โคจราโคจรํ สาสงฺกนิราสงฺกญฺจ ฐานํ อชานนฺโต วิจรติ ตถา ตุมฺหาทิโส พหุโก ชโน จเรยฺย ฯ ยสฺมา ปน อิธ เอกจฺเจ สกาย พุทฺธิยา วิรหิตา สตฺตา อาจริยสนฺติเก อาจารปฺปณฺณตฺติยา สุสิกฺขิตา ตสฺมา อาจริเยหิ อตฺตโน อนุรูเป วินเย วินีตตฺตา วินีตวินยา สุสมาหิตา เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา จรนฺตีติ ฯ อิทํ ทสฺเสติ อิมินา หิ สตฺเตน คิหินา หุตฺวา อตฺตโน กุลานุรูปา ปพฺพชิเตน ปพฺพชฺชานุรูปา สิกฺขา สิกฺขิตพฺพา ฯ คิหิโนปิ หิ อตฺตโน กุลานุรูเปสุ กสิโครกฺขาทีสุ สุสิกฺขิตา สมฺปนฺนาชีวา หุตฺวา สุสมาหิตา จรนฺติ ปพฺพชิตาปิ ปพฺพชฺชานุรูเปสุ ปาสาทิเกสุ อภิกฺกนฺตปฺปฏิกฺกนฺตาทีสุ อธิสีลอธิจิตฺตอธิปฺปญฺญาสิกฺขาสุ จ สุสิกฺขิตา สุสมาหิตา จรนฺติ ฯ โลกสฺมิญฺหิ

พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ วินโย จ สุสิกฺขิโต
สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ ฯ

๑. ชาตกฏฺฐกถายํ ปทมิทํ น ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

ตํ สุตฺวา เวเทโห ตสฺโสวาเท จตฺวา เตน กถิตนเยน กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานาภิญฺญาลาภี อโหสิ ฯ เต อุโภ พฺรหฺมโลกูปคา ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ ตโต คเหตพฺโพ ฯ

ทุวิตาปสวตฺถุ ฯ

วินโยติปทกถา ฯ

สุภาสิตวาจากถา

[๒๕๙] สุภาสิตา จ ยา วาจาติ เอตฺถ ปน ฯ วาจาติ สมฺลฺลปนวาจา ยา สา วาจา คิรา พฺยปโถติ[๑] จ วาจา เนฬา กณฺณสุขาติ[๒] จ เอวมาทีสุ อาคจฺฉติ ฯ ยายํ ปน วาจาย เจ กตํ กมฺมนฺติ[๓] เอวํ วิญฺญตฺติ จ ยา จตูหิ วจีทุจฺจริเตหิ อารติ ฯเปฯ อยํ วุจฺจติ สมฺมาวาจาติ[๔] เอวํ วิรติ จ ผรุสา ภิกฺขเว วาจา อาเสวิตา ภาวิตา พหุลีกตา นิรยสํวตฺตนิกา โหตีติ[๕] เอวํ เจตนา จ วาจาติ อาคจฺฉติ สา อิธ อนธิปฺเปตา ฯ กสฺมา ฯ อภาสิตพฺพโตติ สุตฺตนิปาเต สุภาสิตสุตฺตวณฺณนายญฺเจว ปญฺจก-นิปาตงฺคุตฺตเร สุภาสิตฏีกายญฺจ วุตฺตํ ฯ

[๒๖๐] ตตฺถ วาจา คิราติ อิทํ วจีวิญฺญตฺตินิทฺเทเส อาคตํ วาจํ สนฺธาย วุตฺตญฺเจ ยุชฺชติ ฯ มุสาวาทสิกฺขาปทวิภงฺเค เจ น ยุชฺชติ ฯ ตตฺถ หิ เจตนาวาจา ลพฺภติ ฯ เตน ตํสิกฺขาปทวณฺณนายํ[๖] วาจาติ มิจฺฉาวาจาปริยาปนฺนา วจนสมุฏฺฐาปิกา เจตนาติ วุตฺตํ ฯ

ตฏฺฏีกายมฺปิ วตฺติ เอตายาติ วาจา วจนสมุฏฺฐาปิกา เจตนาติ วุตฺตํ ฯ

วาจาสทฺโท กรณสาธโน เจตนายํ วตฺตติ ฯ เตน พฺรหฺม-ชาลฏีกายํ เจตนา ปิสุณวาจา ปิสุณํ วตฺติ เอตายาติ วุตฺตํ ฯ

๑. อภิ. สํ. ๓๔/๒๑๓. ๒. ที. สี. ๙/๖. ๓. อฏฺ. สา. ๑๖๓. ๔. อภิ. วิ. ๓๕/๓๒๐.
๕. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๕๒. ๖. สมนฺต. ๒/๒๘๓.

ตตฺถ วตฺตีติ วทตีติ อตฺโถ ฯ เตน สทฺทนีติยํ วจ วิญฺญตฺติยํ วาจายํ วตฺติ วจติ วจนฺติ วจสิ อิจฺจาทีนิ กตฺตุปทานิ ฯ ตตฺถ วตฺตีติ วทติ อาขฺยาตปทญฺเจตนฺติ วุตฺตํ ฯ น โส อิธาธิปฺเปโต ฯ

กมฺมสาธโน ปน สทฺเท วตฺตติ โส อิธาธิปฺเปโต ฯ เหฏฺฐา วุตฺโตว ฯ

[๒๖๑] วาจาย เจ กตํ กมฺมํ วจีกมฺมนฺติ วุจฺจติ
วจี จ วจีกมฺมญฺจ อญฺญมญฺญํ ววตฺถิตาติ[๑]

วจีกมฺมววตฺถาเน วุตฺตมิทํ อฏฺฐกถาจริเยหีติ ตสฺมา สทฺโทว วาจา น เจตนาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ฯ

ยนฺตุวฏฺฏสาลินิยํ[๒] จตูหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมนฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น ทุพฺภาสิตา อนวชฺชา จ อนนุวชฺชา จ วิญฺญูนนฺติ อยํ เจตนา วาจา นามาติ วจีกมฺมทฺวารกถายํ วุตฺตํ ตํ ยถาวุตฺตวณฺณนาหิ วิรุชฺฌติ ฯ

[๒๖๒] สุภาสิตลกฺขณนฺตุ ปญฺจหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมนฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น ทุพฺภาสิตา อนวชฺชา จ อนนุวชฺชา จ วิญฺญูนํ ฯ กตเมหิ ปญฺจหิ ฯ กาเลน จ ภาสิตา โหติ สจฺจา จ ภาสิตา โหติ สณฺหา จ ภาสิตา โหติ อตฺถสญฺหิตา จ ภาสิตา โหติ เมตฺตจิตฺเตน จ ภาสิตา โหติ ฯ อิเมหิ โข ภิกฺขเว ปญฺจหิ องฺเคหิ ฯเปฯ วิญฺญูนนฺติ ปญฺจกนิปาตงฺคุตฺตรสฺส

๑. นย- อฏฺ. สา. ๑๖๓. ๒. อฏฺ. สา. ๑๖๕.

จตุตฺถปญฺญาสเก สุภาสิตสุตฺเต[๑] วุตฺตํ ฯ ตพฺพณฺณนายํ น กิญฺจิ วุตฺตํ ฯ

[๒๖๓] องฺเคหีติ การเณหิ ฯ องฺคิยนฺติ เหตุภาเวน ญายนฺตีติ องฺคานิ การณานิ ฯ การณตฺเถ จ องฺคสทฺโท ฯ ปญฺจหีติ เหตุมฺหิ นิสฺสกฺกวจนํ ฯ สมนฺนาคตาติ สมนฺอาคตา ปวตฺตา ฯ วาจาติ สมุลฺลปนวาจา ฯ อนวชฺชาติ ราคาทิวชฺชรหิตา ฯ อิมินาสฺสา การณสุทฺธึ อคติคมนาทิปฺปตฺติโทสาภาวญฺจ ทีเปติ ฯ ราคโทสวิมุตฺตญฺหิ วาจํ ภาสโต อนุโรธวิโรธวิวชฺชนโต อคติคมนํ ทูรสมุสฺสิตเมวาติ ฯ อนนุวชฺชาติ อนุวาทวิมุตฺตา ฯ อิมินาสฺสา สพฺพาการสมฺปตฺติยา อนนุวชฺชตาติ ทีเปติ ฯ วิญฺญูนนฺติ ปณฺฑิตานํ ฯ เตน นินฺทาปสํสาสุ พาลา อปฺปมาณาติ ทีเปติ ฯ อิเมหิ โขติอาทีหิ ตานิ องฺคานิ ปจฺจกฺขโต ทสฺเสนฺโต ตํ วาจํ นิคเมติ ฯ ยญฺจ อญฺเญ ปฏิญฺญาทิอวยเวหิ นามาทีหิ ปเทหิ ลิงฺควจนวิภตฺติกาลการกสมฺปตฺตีหิ จ สมนฺนาคตํ มุสาวาทาทิวาจมฺปิ สุภาสิตาติ ปญฺญเปนฺติ ตํ ปฏิเสเธติ ฯ อวยวาทิสมนฺนาคตาปิ หิ ตถารูปี วาจา ทุพฺภาสิตาว โหติ อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อนตฺถาวหตฺตาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๖๔] เอวํ ปญฺจกงฺคุตฺตเร ปญฺจธา สุภาสิตลกฺขณํ วุตฺตํ ฯ สุตฺตนิปาตสฺส ตติยวคฺเค สุภาสิตสุตฺเต ตุ จตุทฺธา ฯ วุตฺตญฺหิ[๒] ตตฺถ จตูหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมนฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ

๑. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๗๑. ๒. ขุ. สุ. ๒๕/๔๑๑.

น ทุพฺภาสิตา อนวชฺชา จ อนนุวชฺชา จ วิญฺญูนํ ฯ กตเมหิ จตูหิ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุภาสิตํเยว[๑] ภาสติ โน ทุพฺภาสิตํ ธมฺมํเยว ภาสติ โน อธมฺมํ ปิยํเยว ภาสติ โน อปฺปิยํ สจฺจํเยว ภาสติ โน อลิกํ ฯ อิเมหิ โข ภิกฺขเว จตูหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหติ น ทุพฺภาสิตา อนวชฺชา จ อนนุวชฺชา จ วิญฺญูนนฺติ ฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน ตทตฺถทีปกเมวิมํ คาถมาห

สุภาสิตํ อุตฺตมมาหุ สนฺโต
ธมฺมํ ภเณ นาธมฺมํ ตํ ทุติยํ
ปิยํ ภเณ นาปฺปิยํ ตํ ตติยํ
สจฺจํ ภเณ นาลิกํ ตํ จตุตฺถนฺติ ฯ

[๒๖๕] ตตฺถ องฺเคหีติ การเณหิ อวยเวหิ วา ฯ มุสาวาทาเวรมณีอาทีนิ หิ จตฺตาริ สุภาสิตวาจาย การณานิ สจฺจวจนาทโย จตฺตาโร อวยวา ฯ การณตฺเถ จ องฺคสทฺโท ฯ จตูหีติ นิสฺสกฺกวจนํ โหติ อวยวตฺเถ กรณวจนํ ฯ สมนฺนาคตาติ สมนุอาคตา ปวตฺตา ยุตฺตา จ ฯ สุภาสิตาติ สุฏฺฐุ ภาสิตา ฯ เตนสฺสา อตฺถาวหตํ ทีเปติ ฯ น ทุพฺภาสิตาติ น ทุฏฺฐุ ภาสิตา ฯ เตนสฺสา อนตฺถานาวหตํ ฯ อนวชฺชาติ ราคาทิโทสวิรหิตา ฯ เตนสฺสา การณสุทฺธึ อคติคมนาทิปฺปตฺติโทสาภาวญฺจ ทีเปติ ฯ อนนุวชฺชา จาติ อุปวาทวิมุตฺตา ฯ เตนสฺสา สพฺพาการสมฺปตฺตึ

๑. ปาลิยนฺติ อิธ สุภาสิตญฺเญวาติ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

ทีเปติ ฯ วิญฺญูนนฺติ ปณฺฑิตานํ ฯ เตน นินฺทาปสํสาสุ พาลา อปฺปมาณาติ ทีเปติ ฯ อิธาติ อิมสฺมึ สาสเน ฯ สุภาสิตํเยว ภาสตีติ ปุคฺคลาธิฏฺฐาย เทสนาย จตูสุ อญฺญตรงฺคนิทฺเทสวจนํ ฯ โน ทุพฺภาสิตนฺติ ตสฺเสวงฺคสฺส[๑] ปฏิกฺเขปภาสนนิวารณํ ฯ เตน มุสาวาทาทโยปิ กทาจิ วตฺตพฺพาติ ทิฏฺฐึ นิเสเธติ ฯ โน ทุพฺภาสิตนฺติ อิมินา วา มิจฺฉาวาจปฺปหานํ ทีเปติ ฯ สุภาสิตนฺติ อิมินา ปหีนมิจฺฉาวาเจน สตา ภาสิตพฺพวจนลกฺขณํ ยถา ปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺส จุปสมฺปทํ ฯ องฺคปริทีปนตฺถํ ปน อภาสิตพฺพํ ปุพฺเพ อวตฺวา ภาสิตพฺพเมวาห ฯ เอส นโย ธมฺมํเยวาติอาทีสุปิ ฯ เอตฺถ จ สุภาสิตํเยว ภาสติ โน ทุพฺภาสิตนฺติ อิมินา ปิสุณาทิ- โทสรหิตํ สมุคฺคตการณวจนํ วุตฺตํ ฯ ธมฺมํเยว ภาสติ โน อธมฺมนฺติ อิมินา สมฺผปฺปลาปโทสรหิตํ ธมฺมโต อนเปตํ มนฺตาวจนํ วุตฺตํ ฯ อิตเรหิ ทฺวีหิ ผรุสาลิกรหิตานิ ปิยสจฺจวจนานิ วุตฺตานิ ฯ อาหุ สนฺโตติ พุทฺธาทโย สุภาสิตํ อุตฺตมํ เสฏฺฐนฺติ กเถสุํ วณฺณยึสุ ฯ ทุติยํ ตติยํ จตุตฺถนฺติ อิทํ ปุพฺเพ นิทฺทิฏฺฐกฺกมํ อุปาทาย วุตฺตนฺติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

[๒๖๖] มุสาวาทา เวรมณฺยาทิกํ จตุพฺพิธํ วจีสุจริตํ สุภาสิต- วาจาย การณงฺคํ สุภาสิตภาสนาทิกํ จตุพฺพิธํ อวยวงฺคนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

วจีกมฺมทฺวารกถาฏฺฐีกายมฺปิ สุภาสิตภาสนสงฺขาตา อปิสุณวาจา

๑. ปรมตฺถโชติกายญฺหิ ตสฺเสว วาจงฺคสฺสาติ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว. ๒. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๕๐.

ธมฺมภาสนสงฺขาโต อสมฺผปฺปลาโป ปิยภาสนสงฺขาตา อผรุสวาจา สจฺจภาสนสงฺขาโต อมุสาวาโท จาติ จตุพฺพิธํ อวยวงฺคํ วุตฺตํ ฯ

[๒๖๗] ตสฺมา มุสาวาทาทีนํ อาทีนวํ สมฺปสฺสนฺเตน สุภาสิตวจนเมว วตฺตพฺพํ ฯ โส จาทีนโว อฏฺฐกนิปาตงฺคุตฺตเร สพฺพลหุสฺสุตฺเตปิ อาคโต ฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ[๑] มุสาวาโท ภิกฺขเว อาเสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต นิรยสํวตฺตนิโก โหติ ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิโก โย สพฺพลหุโส มุสาวาทสฺส วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส อภูตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโก โหติ ฯ ปิสุณา ภิกฺขเว วาจา อาเสวิตา ฯเปฯ ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิกา โย สพฺพลหุโส ปิสุณาย วาจาย วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส มิตฺตเภทสํวตฺตนิโก โหติ ฯ ผรุสา ภิกฺขเว วาจา ฯเปฯ โย สพฺพลหุโส ผรุสาย วาจาย วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส อมนาปสทฺทสํวตฺตนิโก โหติ ฯ สมฺผปฺปลาโป ภิกฺขเว อาเสวิโต ฯเปฯ โย สพฺพลหุโส สมฺผปฺปลาปสฺส วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส อนาเทยฺยวาจาสํวตฺตนิโก โหตีติ ฯ

[๒๖๘] ตตฺถ สพฺพลหุโสติ สพฺพลหุโก ฯ อภูตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโกติ อภูเตน อพฺภกฺขานํ สํวตฺเตติ เยน เกนจิ กตํ คนฺตฺวา ตสฺเสว อุปริ ปตติ ฯ มิตฺตเภทสํวตฺตนิโกติ มิตฺเตหิ เภทํ สํวตฺเตติ ยํ ยํ มิตฺตํ กโรติ โส โส ภิชฺชติเยว ฯ อมนาปสทฺทสํวตฺตนิโกติ ยา สา วาจา จณฺฑิกา[๒] กกฺกสา กฏุกา อภิสชฺชนี มมฺมจฺเฉทิกา คตคตฏฺฐาเน ตเมว สุณาติ

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๕๒. ๒. กณฺฏกาติปิ ปาโจ ฯ ฌ. ว.

มนาปสทฺทสฺสวนํ น ลภติ ฯ เอวรูโป หิ ผรุสวาจาย คตมงฺโค นาม ฯ อนาเทยฺยวาจาสํวตฺตนิโกติ อคฺคเหตพฺพํ วจนํ สํวตฺเตติ ตฺวํ กสฺมา กเถสิ โก ตว วจนํ คเหสฺสตีติ วตฺตพฺพตฺตํ อาปชฺชติ ฯ อยํ สมฺผปฺปลาปสฺส คตมงฺโคติ ตพฺพณฺณนา[๑] ฯ

[๒๖๙] อปิจ ปิสุณวาจาทีนโว สูกรเปตวตฺถุนา ทีเปตพฺโพ ฯ

กสฺสปพุทฺธกาเล กิร เอกสฺมึ คามกาวาเส สฏฺฐิวสฺโส มหาเถโร เอกูนสฏฺฐิวสฺโส อนุตฺเถโรติ เทฺว เถรา เอกมาตุ กุจฺฉิมฺหิ วุตฺถภาติกา วิย สมคฺควาสํ วสึสุ ฯ อเถโก ธมฺมกถิโก ภิกฺขุ ตํ อาวาสํ อาคนฺตฺวา ภิกฺขาจารสมฺปทํ ทิสฺวา เต ตโต ปลาเปตฺวา สยํ ตตฺถ วสิตุกาโม ภนฺเต อนุตฺเถโร มมาคตทิวสโต ปฏฺฐาย เอวมาห สปฺปุริส ตฺวํ กุลปุตฺโต อยํ มหาเถโร อลชฺชี อเปสโล เอเตน สทฺธึ สมฺโภคํ กโรนฺโต อุปปริกฺขิตฺวา กเรยฺยาสีติ มหาเถรสฺส เปสุญฺญํ อุปสํหริตฺวา ปุน อนุตฺเถรสฺสาปิ ตเถว เปสุญฺญํ อุปสํหริ ฯ เต เทฺว เถรา ภิชฺชิตฺวา ตโต ปกฺกมนฺตา เอกมคฺเคน อคนฺตฺวา ยถารุจิตฏฺฐาเน วสิตฺวา อปรภาเค วสฺสสตจฺจเยน เอกวิหาเร เอกเสนาสเน อญฺญมญฺญํ สมาคนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ อจฺจยํ เทเสตฺวา ตํทิวสํ สมคฺคา หุตฺวา อายาม ตํ ตโต วิหารโต นิกฺกฑฺฒิสฺสามาติ ตํ วิหารํ คนฺตฺวา น ตฺวํ อิธ วสิตุํ ยุตฺตรูโปติ อจฺฉรํ ปหรึสุ ฯ โส ตตฺถ ธาตุํ อสกฺโกนฺโต ปลายิ ฯ อถ นํ วีสติวสฺสสหสฺสานิ กตสมณธมฺโม สนฺธาเรตุํ

๑. มโน. ปู. ๓/๒๙๑.

นาสกฺขิ ฯ โส ตโต จุโต อวีจิมฺหิ เอกํ พุทฺธนฺตรํ ปจิตฺวา อิทานิ คิชฺฌกูเฏ สูกรเปโต อโหสิ ฯ ตสฺส สรีรํ ติคาวุตํ มนุสฺสสรีรสทิสํ สีสํ สูกรสีสสทิสํ ฯ ตสฺส มุเข นงฺคุฏฺฐํ ชาตํ ตโต ปุฬวา ปคฺฆรนฺตีติ ฯ

ธมฺมปทสฺส มคฺควคฺเค อิทํ วตฺถุ ฯ

[๒๗๐] ตสฺมา ทุพฺภาสิตวาจาสงฺขาตํ ปิสุณวาจํ ปหาย สุภาสิต-สงฺขาตา อปิสุณวาจาว กเถตพฺพา ฯ วงฺคีสตฺเถโรปิ อิมเมวตฺถํ วิญฺญาเปนฺโต ภควโต สมฺมุขา สุภาสิตสุตฺตปริยาปนฺนํ อิมํ คาถมาห

ตเมว วาจํ ภาเสยฺย ยายตฺตานํ น ตาปเย

ปเร จ น วิหึเสยฺย สา เว วาจา สุภาสิตาติ[๑] ฯ

ตตฺถ น ตาปเยติ วิปฺปฏิสาเรน น ตาเปยฺย ฯ น วิหึเสยฺยาติ อญฺญมญฺญํ ภินฺทนฺโต น พาเธยฺย ฯ สา เว วาจาติ สา วาจา เอกํเสเนว สุภาสิตา ฯ

[๒๗๑] โย ปน สมฺผํ นิรตฺถกํ ปลปติ โส อธมฺมวาที นาม ฯ อธมฺมภาสโก จ สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปติ นาม ฯ เตนาห เอกนิปาตงฺคุตฺตเร[๒] เยปิ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อธมฺมํ ธมฺโมติ ทีเปนฺติ เตปิ[๓] ภิกฺขเว ภิกฺขู พหุชนาหิตาย ปฏิปนฺนา พหุชนาสุขาย พหุโน ชนสฺส อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํ พหุญฺจ เต ภิกฺขเว ภิกฺขู อปุญฺญํ ปสวนฺติ เตปิมํ[๔] สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปนฺตีติ ฯ ตสฺมา อธมฺมภาสนสงฺขาตํ สมฺผปฺปลาปํ ปหาย ธมฺมภาสนสงฺขาโต

๑. สํ. ส. ๑๕/๒๗๘. ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๒๕. ๓. ปิสทฺโท ปาลิยํ น ทิสฺสติ ฯ
๔. เตจิมนฺติ ฯ ฌ. ว.

อสมฺผปฺปลาโปว กาตพฺโพ[๑] ฯ

กสฺสปพุทฺธกาเล ปเนโก กปิโล นาม ภิกฺขุ พหุสฺสุโต เตปิฏโก อโหสิ มหาปริวาโร มหาลาโภ จ ฯ โส พาหุสจฺจมเทน มตฺโต ลาภตณฺหาย อภิภูโต ปณฺฑิตมานี หุตฺวา ปเรหิ วุตฺตํ กปฺปิยํ อกปฺปิยนฺติ วตฺวา เปสเลหิ ภิกฺขูหิ มา อาวุโส กปิล เอวํ อวจาติ โอวทิยมาโนปิ กึ ตุมฺเห ชานาถ ริตฺตมุฏฺฐิ- สทิสาติอาทีหิ วจเนหิ ขุเสนฺโต วมฺเภนฺโต เตสํ อตฺตโน วจนํ อคฺคณฺหนฺตานํ ผรุสาย วาจาย อกฺโกสกปริภาสโก อโหสิ ฯ โส ตโต จวิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺเถกํ พุทฺธนฺตรํ ปจิตฺวา วิปากาวเสเสน อจิรวติยา สุวณฺณวณฺโณ มจฺโฉ หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ยํ โส ปุพฺเพ ภิกฺขู อกฺโกสิ ปริภาสิ ตสฺส นิสฺสนฺเทนสฺส มุขํ ทุคฺคนฺธํ ชาตํ ฯ โส ตโต จุโต ปุน อวีจิมฺหิเยว นิพฺพตฺติ ฯ

กปิลสุตฺตวณฺณนาทีสุ กปิลมจฺฉวตฺถุ ฯ

[๒๗๒] ตสฺมา อปฺปิยวจนสงฺขาตํ ผรุสวาจํ ปหาย ปิยวจน- สงฺขาตา อผรุสวาจาว กเถตพฺพา ฯ สตฺถาปิ ผรุสวาจํ วทนฺเต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู วิครหิตฺวา ภิกฺขเว ผรุสวาจา นาม อนตฺถการิกา ติรจฺฉานคตานํปิ อมนาปา ปุพฺเพปิ เอโก ติรจฺฉานคโต อตฺตานํ ผรุเสน สมุทาจรนฺตํ สหสฺเสน ปราเชสีติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

อตีเต ตกฺกสิลายํ โพธิสตฺโต โคโยนิยํ นิพฺพตฺติ ฯ อเถโก พฺราหฺมโณ ตํ ตรุณวจฺฉกกาเลเยว ทกฺขิณทายกานํ สนฺติเก ลภิตฺวา

๑. กเถตพฺโพติ ปเทน ภวิตพฺพํ ฯ ฌ. ว.

นนฺทิวิสาโลติ นามํ กตฺวา ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ยาคุภตฺตาทีหิ โปเสสิ ฯ โส วยปฺปตฺโต พฺราหฺมณํ อนุกมฺปมาโน คจฺฉ พฺราหฺมณ มยฺหํ พลิพทฺโท อติพทฺธํ สกฏสตํ ปวตฺเตสฺสตีติ วตฺวา โควินฺทเสฏฺฐินา สทฺธึ สหสฺเสน อพฺภุตํ กโรหีติ อาห ฯ พฺราหฺมโณปิ คนฺตฺวา ตถา วตฺวา สกฏสตํ วาลุกาสกฺขรปาสาณาทีนํ ปูเรตฺวา ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา โยตฺเตน เอกโต พนฺธิตฺวา จกฺกานํ เหฏฺฐา อุปตฺถมฺภนีทณฺฑเก ทตฺวา ยถา เอกสฺมึ โคเณ วหนฺเต ยุคโกฏิ นิจฺจลา เอโต วา อิโต วา น คจฺฉติ เอวํ ปุริมสกฏธุเร เอกํ ยุคโกฏึ โยตฺเตน พนฺธิตฺวา อุปตฺถมฺภนีทณฺฑกํ ทตฺวา เอกาย ยุคโกฏิยา นนฺทิวิสาลํ โยเชตฺวา สกฏธุเร นิสีทิตฺวา ปโตทํ อุกฺขิปิตฺวา อญฺฉ กูฏ วหสฺสุ กูฏาติ ตํ อกูฏํ กูฏวาเทน สมุทาจรติ ฯ นนฺทิวิสาโล อมนาปสทฺทํ สุตฺวา ตตฺเถว นิจฺจโล อฏฺฐาสิ ฯ พฺราหฺมโณ สหสฺเสน ปราชิโต เคหํ คนฺตฺวา โสกาภิภูโต นิปชฺชิ ฯ นนฺทิวิสาโล จริตฺวา อาคโต ตํ โสกาภิภูตํ ทิสฺวา คจฺฉ พฺราหฺมณ โควินฺทเสฏฺฐินา สทฺธึ ทฺวีหิ สหสฺเสหิ อพฺภุทํ กโรหิ มา จ มํ กูฏวาเทน สมุทาจรสีติ อาห ฯ พฺราหฺมโณ คนฺตฺวา ตเถว วตฺวา อญฺฉ ภทฺร วหสฺสุ ภทฺราติ อาห ฯ นนฺทิวิสาโล มนาปสทฺทํ สุตฺวา อติพทฺธํ สกฏสตํ เอกเวเคน อากฑฺฒิตฺวา ปจฺฉา ฐิตํ สกฏํ ปุรโต ฐิตสกฏฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ กิญฺจาปิ ปุพฺเพ ปติฏฺฐิตารปฺปเทสํ ปุน[๑] อาเร ปตฺเต

๑. อเรติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

ปวตฺติตํ โหติ สกฏสตํ โพธิสตฺโต ปน ปุริมสกเฏน ปติฏฺฐิตฏฺฐาเน ปจฺฉิมํ สกฏํ ปติฏฺฐาเปตฺวา สกฏสตปฺปมาณํ ปเทสํ ปวตฺเตสิ ฯ โพธิสตฺตานญฺหิ สิถิลกรณํ นาม นตฺถีติ ฯ เอวํ อตีตํ อาหริตฺวา น ภิกฺขเว ผรุสวจนํ นาม กสฺสจิ มนาปนฺติ วตฺวา เอกนิปาตสฺส ตติยวคฺเค นนฺทิวิสาลชาตเก[๑] อิมํ คาถมาห

[๒๗๓] มนุญฺญเมว ภาเสยฺย นามนุญฺญํ กุทาจนํ
มนุญฺญํ ภาสมานสฺส ครุภารํ อุทพฺพหิ[๒]
ธนญฺจ นํ อลาเภสิ เตน จตฺตมโน อหูติ ฯ

ตตฺถ มนุญฺญเมวาติ ปเรน สทฺธึ ภาสมาโน จตุทฺโทสวิรหิตํ มธุรํ มนาปํ สณฺหํ มุทุกํ ปิยวาจเมว ภาเสยฺย ฯ อุทพฺพหีติ นนฺทิวิสาโล อมนาปํ ภาสมานสฺส ภารํ อนุทฺธริตฺวา ปจฺฉา มนาปํ ภาสมานสฺส พฺราหฺมณสฺส ครุภารํ อุทฺธริตฺวา ปาเปสีติ อตฺโถ ฯ ทกาโร ปเนตฺถ พฺยญฺชนสนฺธิวเสน ปทสนฺธิกโร ฯ

ปาจิตฺติยวณฺณนายํ[๓] เตน จตฺตมโน อหูติ เตน พฺราหฺมณสฺส ธนลาเภน อตฺตโน กมฺเมน จ โส นนฺทิวิสาโล อตฺตมโน อโหสีติ วุตฺตํ ฯ วินยโปตฺถเก ปน

มนาปเมว ภาเสยฺย นามนาปํ กุทาจนํ
มนาปํ ภาสมานสฺสาติ ลิขิตํ ฯ

นนฺทิวิสาลวตฺถุ ฯ$

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๘๗. ๒. มหาวิภงฺเค อีทิโส ชาตกปาลิยมฺปน อุทฺทฺธรีติ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว. ๓. สมนฺต. ๒/๒๘๖.

[๒๗๔] ปุนปิ สตฺถา เต วิครหิตฺวา สารมฺภวตฺถุํ กเถสิ

อตีเต โพธิสตฺโต ตกฺกสิลายํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส สารมฺโภ นาม พลิพทฺโท อโหสีติ ฯ ปุพฺพสมํ ฯ อตีตํ กเถตฺวา ตสฺเสว นวมวคฺเค[๑] สารมฺภชาตเก อิมํ คาถมาห

กลฺยาณิเมว มุญฺเจยฺย น หิ มุญฺเจยฺย ปาปิกํ

โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิกนฺติ ฯ

ตตฺถ กลฺยาณิเมวาติ จตุทฺโทสวินิมุตฺตํ สุนฺทรํ อนวชฺชเมว วาจํ มุญฺเจยฺย วิสฺสชฺเชยฺย กเถยฺย ฯ ปาปิกนฺติ ลามิกํ ปเรสํ อปฺปิยํ อมนาปํ น หิ มุญฺเจยฺย น กเถยฺย ฯ โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธูติ กลฺยาณวาจาย มุญฺจนเมว สุนฺทรํ ภทฺทกํ ฯ มุตฺวา ตปฺปติ ปาปิกนฺติ ลามิกํ ผรุสํ วาจํ มุญฺจิตฺวา กเถตฺวา ปุคฺคโล โสจติ กิลมตีติ ฯ

สารมฺภวตฺถุ ฯ

[๒๗๕] ปิยวาที จ นาม อญฺเญหิ อติเรกลทฺธลาภี โหติ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต พาราณสิยํ จตฺตาโร เสฏฺฐิปุตฺตา นครา นิกฺขมฺม เอกสฺมึ ฐาเน นิสีทิตฺวา เอกํ พหุมํสํ ลภิตฺวา ยานกํ ปูเรตฺวา วิกฺกีณิตุํ นครํ อาคจฺฉนฺตํ มิคลุทฺทกํ ทิสฺวา ตํ มํสขณฺฑํ ยาจึสุ ฯ เตเสฺวโก อเร ลุทฺทก เทหิ เม มํสขณฺฑนฺติ อาห ฯ ลุทฺทโก ปรํ กิญฺจิ ยาจนฺเตน นาม ปิยวจเนน ลปิตพฺพํ[๒] ผรุสา วต เต

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๘. ตทฏฺฐกถา. ๒/๒๐๗. ๒. ภวิตพฺพนฺติปิ ปาโจ ฯ ญ. ว.

วาจา สา หิ ผรุสตาย กิโลมกสทิสี ตสฺมา ตว วาจาสทิสํ กิโลมกํ ทมฺมีติ วตฺวา นีรสํ กิโลมกมํสขณฺฑํ อทาสิ ฯ ทุติโย เชฏฺฐภาติก มํสขณฺฑํ เม เทหีติ อาห ฯ ลุทฺทโก สมฺม อิธ โลเก มนุสฺสานํ องฺคสทิสตฺตา องฺคเมตํ ยทิทํ ภาตา ภคินีติ ตสฺมา ตเวสา องฺคสทิสี วาจาติ เอติสฺสา อนุจฺฉวิกํ องฺคเมว ทมฺมีติ วตฺวา องฺคมํสํ อทาสิ ฯ ตติโย ตาต มํสขณฺฑํ เม เทหีติ อาห ฯ ลุทฺทโก

[๒๗๖] ตาตาติ ปุตฺโต วทมาโน กมฺเปติ หทยํ ปิตุ

หทยสฺส สทิสี วาจา หทยํ สมฺม ททามิ เตติ

วตฺวา หทยมํเสน สทฺธึ มธุรํ มํสํ อทาสิ ฯ จตุตฺโถ สหาย มํสขณฺฑํ เม เทหีติ อาห ฯ ลุทฺทโก ยสฺส ปุริสสฺส คาเม สหาโย นตฺถิ ตสฺส โส คาโม ยถา นิมฺมนุสฺสํ อรญฺญํ ตเถว โหติ อิจฺจายํ ตว วาจา สพฺเพน อตฺตโน สนฺตเกน วิภเวน สทิสี ตสฺมา สพฺพเมวิทํ มม สนฺตกํ มํสํ สยานกํ ทมฺมีติ วตฺวา เตน สทฺธึ ตสฺส เคหํ ยานกํ ปาเชนฺโต อทาสิ ฯ เสฏฺฐิปุตฺโตปิสฺส สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ปุตฺตทารมสฺส ปกฺโกสาเปตฺวา ลุทฺทกกมฺมโต อปเนตฺวา อตฺตโน กุฏุมฺพมชฺเฌ วสาเปนฺโต ยาวชีวํ เตน สทฺธึ อเภชฺชสหาโย อโหสีติ ฯ

จตุกฺกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค มํสลาภิชาตเก[๑] เสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ ฯ

[๒๗๗] ตสฺมา ปิยเมว ภาสิตพฺพํ ฯ วงฺคีสตฺเถโรปิ อิมเมวตฺถํ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๓๘. ตทฏฺฐกถา. ๔/๒๘๖.

วิญฺญาเปนฺโต ภควโต สมฺมุขา สุภาสิตสุตฺตปริยาปนฺนํ[๑] อิมํ คาถมาห

ปิยวาจเมว ภาเสยฺย ยา วาจา ปฏินนฺทิตา
ยํ อนาทาย ปาปานิ ปเรสํ ภาสเต ปิยนฺติ ฯ

ตตฺถ ปฏินนฺทิตาติ หฏฺเฐน หทเยน ปฏิมุขํ คนฺตฺวา สมฺปิยายิตา ฯ ยํ อนาทายาติ ยํ วจนํ ภาสนฺโต ปเรสํ ปาปานิ อปฺปิยานิ ปฏิกูลานิ ผรุสวจนานิ อนาทยิตฺวา อตฺถพฺยญฺชนมธุรํ ปิยวจนเมว ภาสติ ตํ ปิยวาจเมว ภาเสยฺยาติ อตฺโถ ฯ

[๒๗๘] มุสาวาที ปน ปฏิลทฺธโตปิ ปฏิลภิตพฺพโตปิ ปริหายติ ทุกฺขญฺจ ปปฺโปติ ฯ อมฺพมนฺตชานนกพฺราหฺมณาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

อตีเต กิร โพธิสตฺโต ปจฺจนฺตนคเร จณฺฑาลคาเม จณฺฑาโล หุตฺวา ปณฺฑิโต พฺยตฺโต อกาเล ผลคฺคณฺหาปกมนฺตํ อญฺญาสิ ฯ โส ปาโตว อรญฺญํ คนฺตฺวา อมฺพรุกฺขโต สตฺตปทมตฺถเก ฐิโต มนฺตํ ปริชปฺเปตฺวา[๒] รุกฺขํ อุทกปฺปสเตน ปหริ ฯ ตํขณญฺเญว ปุราณปตฺตานิ ปตนฺติ นวานิ จ อุฏฺฐหนฺติ ปุปฺผานิ ปุปฺผิตฺวา ปตนฺติ ผลานิ อุฏฺฐหิตฺวา มุหุตฺเตเนว ปจิตฺวา มธุรานิ โอชวนฺตานิ ทิพฺพผลสทิสานิ หุตฺวา ปตนฺติ ฯ โส ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา กาเชนาทาย เคหํ อาคนฺตฺวา วิกฺกีณนฺโต ปุตฺตทารํ โปเสสิ ฯ อเถโก พฺราหฺมโณ ตสฺส สนฺติเก ตํ มนฺตํ อุคฺคณฺหิตฺวา ตาต อนคฺโฆยํ มนฺโต ตฺวมิมํ นิสฺสาย พหุธนํ ลภิสฺสสิ เยน เกนจิ ปุฏฺโฐ มา มํ นิคุยฺหิ จณฺฑาลสฺส สนฺติกา เม มนฺโต

๑. สํ. ส. ๑๕/๒๗๗. ๒. ปริวตฺเตตฺวาติปิ ปาโฐ ฯ ณ. ว.

คหิโตติ วเทหิ ยทิ ลชฺชนฺโต อญฺญถา กเถสฺสสิ มนฺตสฺส ผลํ น ลภิสฺสสีติ วุตฺโต สาธูติ วตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปตฺวา ตาทิเสน อมฺพผเลน ราชานํ อุปฏฺฐหนฺโต พหุธนํ ปฏิลภิ ฯ อเถกทิวสํ ราชา มาณวกสฺส สนฺติเก มนฺโต อุคฺคหิโตติ ปุจฺฉิ ฯ โส จณฺฑาลสฺส สนฺติเกติ วตฺตุํ ลชฺชนฺโต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเกติ มุสา อโวจ ฯ ตํขณญฺเญว มนฺโต อนฺตรธายิ ฯ โส อชานิตฺวาว เอกทิวสํ รญฺญา อุยฺยานํ คนฺตฺวา มาณว อมฺพํ อาหราติ วุตฺโต มนฺตํ ปริชปฺปนฺโต มนฺเต อนุปฏฺฐหนฺเต อนฺตรหิตภาวํ ญตฺวา ลชฺชิโต รญฺญา ปุนปฺปุนํ ปุฏฺโฐ วญฺเจตุํ อสกฺโกนฺโต ยถาภูตํ กเถสิ ฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา อิมํ คเล คเหตฺวา นีหรถาติ อาห ฯ ราชปุริสา ตถา กตฺวา ตว อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา ตํ อาราเธตฺวา สเจ ปุน มนฺตํ ลภสิ อิธาคจฺเฉยฺยาสิ โน เจ มายิธาคมีติ วทึสุ ฯ โส อนาโถ หุตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุน ตํ มนฺตํ ยาจิตฺวา นาหํ ตาทิสสฺส มุสาวาทิโน มนฺตํ เทมิ กุโต มนฺโต คจฺฉ น มยฺหํ รุจฺจสีติ เตน วุตฺโต กิมฺเม ชีวิเตนาติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อนาถมรณํ ปาปุณีติ ฯ

เตรสนิปาเต อมฺพชาตกวณฺณนายํ[๑] อมฺพมนฺตชานนกวตฺถุ ฯ

[๒๗๘] อตีเต พาราณสิยํ ตโย เสฏฺฐิปุตฺตา อเหสุํ ฯ อนฺโตนคเร จ เอกสฺมึ สเร ปทุมานิ ปุปฺผนฺติ เอโก จ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๔๒. ตทฏฺฐกถา. ๖/๑๔๗.

ฉินฺนาโส ปุริโส ตํ สรํ รกฺขติ ฯ อเถกทิวสํ มาลํ ปิลนฺธิตฺวา อุสฺสวํ กีฬิตุกามา เต เสฏฺฐิปุตฺตา นาสจฺฉินฺนสฺส อภูเตน วณฺณํ วตฺวา มาลํ ยาจิสฺสามาติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อฏฺฐํสุ ฯ เตเสฺวโก ยาจนฺโต อิมํ คาถมาห

ยถา เกสา จ มสฺสุ จ ฉินฺนํ ฉินฺนํ วิรูหติ

เอวํ รูหตุ เต นาสา ปทุมํ เทหิ ยาจิโตติ ฯ

ทุติโย ยาจนฺโต อิมํ คาถมาห

ยถา สารทิกํ พีชํ เขตฺเต วุตฺตํ วิรูหติ

เอวํ รูหตุ เต นาสา ปทุมํ เทหิ ยาจิโตติ ฯ

ตตฺถ สารทิกนฺติ สรทสมเย คเหตฺวา นิกฺขิตฺตํ สารสมฺปนฺนํ พีชํ ฯ โส เตสํ กุชฺฌิตฺวา น ปทุมํ อทาสิ ฯ

อถ ตติโย ยาจนฺโต อิมํ คาถมาห

อุโภปิ ปลปนฺเตเต[1] อปิ ปทฺมานิ ทสฺสติ

วชฺชช วา เต น วา วชฺชช นตฺถิ นาสาย รูหนา

เทหิ สมฺม ปทุมานิ ตฺวํปิ เม ตสฺส ยาจิโตติ[2] ฯ

ตตฺถ อุโภปิ ปลปนฺเตเตติ เอเต เทฺวปิ มุสา วทนฺติ ฯ อปิ ปทฺมานีติ อปิ นาม โน ปทุมานิ ทสฺสตีติ จินฺเตตฺวา เอวํ วทนฺติ ฯ วชฺชช วา เต น วา วชฺชุนฺติ ตว นาสา รูหตูติ เอวํ เต วเทยฺยุํ วา น วา วเทยฺยุํ เอเตสํ วจนํ นาม อปฺปมาณํ สพฺพถาปิ นตฺถิ นาสาย รูหนา อหํ ปน เต นาสํ

๑. ปาลิยํ วิลปนฺเตเต ฯ ๒. ปทฺมา เม เทหิ อาจิโตติ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

ปฏิจฺจ น กิญฺจิ วทามิ เกวลํ ยาจามิ ตสฺส เม เทหิ สมฺม ปทุมานิ ยาจิโตติ ฯ

ตํ สุตฺวา โส เอเตหิ ทฺวีหิ มุสาวาโท กถิโต ตุมฺเหหิ สภาโว กถิโต ตุมฺหากํ อนุจฺฉวิกานิ ปทุมานิ ทมฺมีติ มหนฺตํ ปทุมกลาปํ อทาสีติ ฯ

ติกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค ปทุมชาตกวณฺณนายํ[๑] เสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุ ฯ

[๒๘๐] ทุกฺขญฺจ ปปฺโปตีติ เอตฺถ จตุกฺกนิปาเต กกฺการุชาตกํ[๒] อฏฺฐกนิปาเต จ เจติยชาตกํ[๓] กเถตพฺพํ ฯ ตสฺมา อตีเต ทฺวีหิ กินฺนเรหิ วิย มุสาวาทโต ภายิตพฺพํ ฯ

พาราณสีวาสี กิเรโก ลุทฺทโก หิมวนฺตํ คนฺตฺวา เทฺว[๔] ชายปติเก กินฺนเร อาเนตฺวา พาราณสีรญฺโญ ทตฺวา เต กึคุณา อิเมติ ปุฏฺโฐ เทว เอเต มธุรสฺสเรน คายนฺติ มนุญฺญญฺจ นจฺจนฺติ มนุสฺสาปิ เอวํ คายิตุํ นจฺจิตุญฺจ น ชานนฺตีติ อาห ฯ ราชา ตุสิตฺวา ลุทฺทกสฺส พหุธนํ ทตฺวา กินฺนเร คายถ นจฺจถาติ อาห ฯ เต สเจ มยํ คายนฺตา พฺยญฺชนํ ปริปุณฺณํ กาตุํ น สกฺขิสฺสาม ทุคฺคีตํ โหติ อมฺเห ครหิสฺสติ วธิสฺสติ พหุํ กเถนฺตานญฺจ ปน มุสาวาโท โหตีติ มุสาวาทภเยน รญฺญา ปุนปฺปุนํ วุตฺตาปิ น คายึสุ น นจฺจึสุ ฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา อิเม มาเรตฺวา มํสํ ปจิตฺวา อาหรถาติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา กินฺนรี ราชา

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐๕. ตทฏฺฐกถา. ๔/๖๐. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๑๔๕. ตทฏฺฐกถา. ๔/๓๓๕.
๓. ขุ. ชา. ๒๗/๒๔๖. ตทฏฺฐกถา. ๕/๓๐๒. ๔. อุโภติ ยุตฺตตรํ ฯ ฌ. ว.

กุทฺโธ นิสฺสํสยํ มาเรสฺสติ อิทานิ กเถตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา อิมํ คาถมาห

[๒๘๑] สตํ สหสฺสาน ทุพฺภาสิตานํ

กลมฺปิ นาคฺฆติ สุภาสิตสฺส

ทุพฺภาสิตํ สงฺกมาโน กิเลเส[๑]

ตสฺมา ตุณฺหี กิมฺปุริโส น พาลฺยาติ ฯ

ตตฺถ สงฺกมาโนติ กทาจิ อหํ ภาสมาโน ทุพฺภาสิตํ ภาเสยฺยนฺติ เอวํ ทุพฺภาสิตํ สงฺกมาโน ฯ กิเลเสติ กิลิสฺสติ กิลมติ ฯ ตสฺมาติ เตน การเณน ตุมฺหากํ น คายิ ฯ น พาลฺยาติ น พาลภาเวนาติ ฯ

ราชา กินฺนริยา ตุสิตฺวา กินฺนรึ มุญฺจนฺตุ หิมวนฺตํ นยนฺตุ กินฺนรํ ปาโต ปาตราเส ปจนฺตูติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา กินฺนโร อยํ มํ อกเถนฺตํ อวสฺสํ มาเรสฺสติ อิทานิ กเถตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา มหาราช ติณภกฺขา ปสโว เมฆนาถา นาม มนุสฺสา ปน ปญฺจโครเส อุปชีวนฺโต ปสุนาถา นาม อหํ ปน ตฺวํนาโถ[๒] ตฺวํ มม ปติฏฺฐา มยฺหํ ปน ภริยา อหํนาถา[๓] อหมสฺสา ปติฏฺฐา ชีวมานา ปน มยํ อญฺญมญฺญํ น ชหาม ตสฺมา สเจ ตฺวํ ภริยํ หิมวนฺตํ เปเสตุมิจฺฉสิ มํ ปฐมํ มาเรตฺวา ปจฺฉา เปเสหีติ อาห ฯ ราชา กินฺนรสฺสาปิ ตุสิตฺวา เต เทฺว สุวณฺณปญฺชเร นิสีทาเปตฺวา ตเมว ลุทฺทกํ ปกฺโกสาเปตฺวา คจฺฉ คหิตฏฺฐาเน วิสฺสชฺเชหีติ

๑. ปาลิยญฺจ กิเลโสติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ตุมฺหนาโถ ฯ ๓. อมฺหนาถาติ ยุตฺตตรํ ฯ ฌ. ว.

อาห ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ อิติ เต มุสาวาทภเยน ทุพฺภาสิตํ อวตฺวา อตฺตโน สุภาสิตเมว นิสฺสาย มรณทุกฺขโต มุจฺจึสุ ฯ

ตสฺมา มรณโต โมกฺขํ ปฏฺฐยนฺเตน ชนฺตุนา
ปหาย อลิกํ สจฺจํ ภาสิตพฺพํ สุธีมตาติ ฯ

เตรสนิปาเต ตกฺการิยชาตกวณฺณนายํ[๑] กินฺนรวตฺถุ ฯ

[๒๘๒] วงฺคีสตฺเถโรปิ อิมเมวตฺถํ วิญฺญาเปนฺโต ภควโต สมฺมุขา สุภาสิตสุตฺตปริยาปนฺนํ อิมํ คาถมาห[๒]

สจฺจํ เว อมตา วาจา เอส ธมฺโม สนนฺตโน
สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ อหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตาติ ฯ

ตตฺถ อมตาติ สาธุภาเวน[๓] อมตา วาจา นาม สจฺจํ ฯ สจฺจํ หเว สาธุตรํ รสานนฺติ หิ อาฬวกสุตฺเต[๔] วุตฺตํ ฯ เอส ธมฺโม สนนฺตโนติ ยายํ สจฺจวาจา นาม เอส โปราณโก ธมฺโม จริยา ปเวณิ ฯ อิทเมว หิ โปราณานํ อาจิณฺณํ น หิ เต อลิกํ ภาสึสุ เตเนวาห สจฺเจ ฯเปฯ ปติฏฺฐิตาติ ฯ ตตฺถ สจฺเจ ปติฏฺฐิตตฺตา เอว อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตฺเถ ปติฏฺฐิตา อตฺเถ ปติฏฺฐิตตฺตา เอว จ ธมฺเม ปติฏฺฐิตา โหนฺตีติ เวทิตพฺพา ฯ

ปททฺวยํ วา สจฺจวิเสสนํ ฯ สจฺเจ ปติฏฺฐิตา ฯ กีทิเส ฯ อตฺเถ จ ธมฺเม จ ฯ ปเรสํ อตฺถโต อนเปตตฺตา อตฺถํ ฯ อนุปโรธํ กโรตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ สติปิ จ อนุปโรธกตฺเต ธมฺมโต อนเปตตฺตา

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๕๘. ตทฏฺฐกถา. ๖/๒๑๖. ๒. สํ. ส. ๑๕/๒๗๘. ๓. อฏฺฐกถายํ มธุรภาเวนาติปิ ปาโฐ ฯ ณ. ว. ๔. สํ. ส. ๑๕/๓๑๔.

ธมฺมํ ฯ ยํ ธมฺมิกเมว อตฺถิ ตํ สาเธตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

[๒๘๓] สจฺจวาที จ นาม อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตฺถาวโห โหติ อธิมุตฺตกสามเณรมหาสุตโสมปณฺฑิตาทโย วิย ฯ ตตฺถ อธิมุตฺตกสามเณรวตฺถุ ปณฺฑิตเสวนาธิกาเร วุตฺตเมว ฯ มหาสุต-โสมปณฺฑิตวตฺถุ[๑] อสีตินิปาเต โอโลเกตพฺพํ ฯ

ปุพฺเพ กิเรกา อิตฺถี เนว ทานมทาสิ น ปูชา กตา น ธมฺโม สุโต ฯ เกวลํ สจฺจมตฺตํ รกฺขิตฺวา กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ ฯ อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน เทวจาริกํ คนฺตฺวา ตสฺสา วิมานทฺวาเร ฐิโต ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ ปุจฺฉิ มหตี เต สมฺปตฺติ กึ กตฺวา อยํ ลทฺธาติ ฯ สา ปริตฺตกมฺเมน ลทฺธตฺตา ลชฺชมานา อาจิกฺขิตุํ อนิจฺฉนฺตีปิ เถเรน ปุนปฺปุนํ ปุฏฺฐา นิคุยฺหิตุํ อสกฺโกนฺตี สจฺจมตฺตํ มยา รกฺขิตนฺติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา เถโร อาคนฺตฺวา เชตวเน สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สกฺกา นุ โข ภนฺเต สจฺจกถนมตฺเตน ทิพฺพสมฺปตฺตึ ลทฺธุนฺติ ปุจฺฉิ ฯ สตฺถา กสฺมา มํ โมคฺคลฺลาน ปุจฺฉสิ นนุ เต เทวธีตาย อยมตฺโถ กถิโตติ วตฺวา สจฺจมตฺตํ กเถตฺวาปิ เทวโลกํ คจฺฉนฺติเยวาติ อาห ฯ

อิทํ วตฺถุ ธมฺมปทสฺส โกธวคฺเค สจฺจํ ภเณ น กุชฺเฌยฺยาติ คาถาวณฺณนายมาคตํ[๒] ฯ

[๒๘๔] อิติ สุภาสิตภาสนาทีหิ จตูหิ อวยวงฺเคหิ ยุตฺตา วาจา สุภาสิตา นาม ฯ สา โลกิยโลกุตฺตรสุขาวหตฺตา มงฺคลํ ฯ เตน วุตฺตํ

๑. ขุ. ชา. ๒๘/๑๓๐. ตทฏฺฐกถา. ๘/๔๐๕. ๒. สา. ป. ๑/๓๑๙.

สุภาสิตสุตฺตวณฺณนายํ อิเมหิ โข ภิกฺขเว จตูหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตา วาจา สุภาสิตา โหตีติ ภณนฺโต ปเรสํ ยมิทมญฺเญ ปฏิญฺญาทีหิ อวยเวหิ นามลิงฺควจนวิภตฺติกาลการกสมฺปตฺตีหิ จ สมนฺนาคตํ วาจํ สุภาสิตาติ ปญฺญเปนฺติ ตํ ธมฺมโต ปฏิเสเธติ ฯ อวยวาทิสมฺปนฺนาปิ หิ เปสุญฺญาทิสมนฺนาคตา วาจา ทุพฺภาสิตา โหติ อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อนตฺถาวหตฺตา ฯ อิเมหิ ปน จตูหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตา สเจปิ มิลกฺขภาสาปริยาปนฺนา ฆฏเจฏิกาคีตกปริยาปนฺนา วา โหติ ตถาปิ สุภาสิตา เอว โลกิยโลกุตฺตรสุขาวหตฺตา ฯ สีหลทีเป มคฺคปสฺเส สสฺสํ รกฺขนฺติยา สีหลเจฏิกาย สีหลเกเนว ชาติชราพฺยาธิมรณยุตฺตํ คีตกํ คายนฺติยา สุตฺวา มคฺคํ คจฺฉนฺตา สฏฺฐิมตฺตา วิปสฺสกา ภิกฺขู เจตฺถ อรหตฺตปฺปตฺตา นิทสฺสนํ ฯ ตถา ติสฺโส นาม อารทฺธวิปสฺสโก ภิกฺขุ ปทุมสรสมีเปน คจฺฉนฺโต ปทุมสเร ปทุมานิ ภญฺชิตฺวา

[๒๘๕] ปาตผุลฺลํ โกกนทํ สุริยาโลเกน ตชฺชิยเต

เอวํ มนุสฺสตฺตคตา สตฺตา ชราภิเวเคน มิลายนฺตีติ

อิมํ คีตํ คายนฺติยา เจฏิกาย สุตฺวา อรหตฺตมฺปตฺโต ฯ พุทฺธนฺตเร จ อญฺญตโร ปุริโส สตฺตหิ ปุตฺเตหิ สทฺธึ วนา อาคมฺม อญฺญตราย อิตฺถิยา มูสเลน ตณฺฑุเล โกฏฺเฏนฺติยา

ชราย ปริมทฺทิตํ เอตํ มิลาตจฺฉวิจมฺมนิสฺสิตํ

มรเณน ภิชฺชติ เอตํ มจฺจุสฺส ฆสมามิสํ คตํ

กิมีนํ อาลยํ เอตํ นานากุณปปูริตํ

อสุจิภาชนํ เอตํ กฏฺจกฺขนฺธสมํ อิมนฺติ[๑]

คีตํ สุตฺวา ปจฺจเวกฺขนฺโต สห ปุตฺเตหิ ปจฺเจกโพธิมฺปตฺโต ฯ อญฺเญปิ อีทิเสหิ อุปาเยหิ อริยภูมิปฺปตฺตา นิทสฺสนํ ฯ อนจฺฉริยํ ปเนตํ ยํ ภควตา อาสยานุสยกุสเลน สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติอาทินา นเยน วุตฺตคาถาโย สุตฺวา ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณึสุ สุตฺเต จ ขนฺธายตนาทิปฺปฏิสํยุตฺตา กถา สุตฺวา อเนเก เทวมนุสฺสาติ ฯ

ตตฺถ อนจฺฉริยํ ปเนตํ ยนฺติ ยํ ภควตา วุตฺตวาจํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ เอตํ อจฺฉริยํ น โหติ ฯ ยมฺปน เจฏิกาทีหิ วุตฺตคีตํ สุตฺวา อรหตฺตปชฺชนํ เอตํ อติวิย อจฺฉริยํ โหติ ฯ ตํ ตาทิสสฺส คีตสฺสาปิ สุภาสิตภาวํ วิญฺยาเปตีติ อธิปฺปาโย ฯ

[๒๘๖] ยสฺมา ปเนตฺถ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน สทฺโทเยว วาจา น เจตนาวิรติโย ตสฺมา อยํ วาจา วินโยติ เอตฺถ ปริยาปนฺนนา น โหติ ฯ อาคาริยวินยสฺมึ หิ มุสาวาทา เวรมณีอาทโย เจตนาปิ วฏฺฏนฺติ วิรติโยปิ น สทฺโท ฯ อยมตฺโถ อฏฺฐสาลินิยมฺปิ วุตฺโต ฯ ตสฺมา สุภาสิตา วาจา วิสสมงฺคลภาเวน วุตฺตา ฯ ยมฺปนฏฺฐกถายํ[๓] ยสฺมา จ อยํ วินยปริยาปนฺนาเอว[๔] ตสฺมา วินยคฺคหเณน เอตํ อสงฺคณฺหิตฺวา วินโย สงฺคเหตพฺโพติ วุตฺตํ

๑. กทลิกฺขนฺธสมํ อิทนฺตีติปิ ปาโฐ ฯ ๒. เวรมณีอาทิกาติ ยุตฺตตรํ ฯ ฌ. ว.
๓. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑/๔๙. ๔. วินยาปริยาปนฺนา ฯ

ตตฺถ วินยปริยาปนฺนาติ วจเน การณํ คเวสิตพฺพํ ฯ เอตํ อสงฺคณฺหิตฺวาติ เอเตน ตสฺสา วิสสมงฺคลภาเวน วตฺตพฺพตํ ทสฺเสติ ฯ วินโย สงฺคเหตพฺโพติ ยถาวุตฺโต ทุวิธวินโย เอว วินยคฺคหเณน สงฺคเหตพฺโพ น สุภาสิตา วาจา ฯ อิมินา ตสฺสา วินเย อปริยาปนฺนตํปิ ทสฺเสตีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อฏฺฐกถายนฺตุ" อยมฺปิ อุภยโลกหิตสุขาวหนโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพาติ เอกตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ

ปฐมนเย กถา ฯ

[๒๘๗] อถวา ปเรสํ ธมฺมเทสนา วาจา อิธ สุภาสิตา วาจาติ เวทิตพฺพา ฯ สา หิ ยถา ปฏิรูปเทสวาโส เอวํ สตฺตานํ อุภยโลกหิตสุขนิพฺพานาธิคมปจฺจยโต มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ พุทฺธวจนญฺหิ เขมภาเวน สพฺพวาจานํ อุตฺตมตฺตา สุภาสิตนฺติ วุจฺจติ ฯ วงฺคีสตฺเถโรปิ อิมเมวตฺถํ วิญฺญาเปนฺโต ภควโต สมฺมุขา สุภาสิตสุตฺตปริยาปนฺนํ อิมํ คาถมาห

ยํ พุทฺโธ ภาสตี วาจํ เขมํ นิพฺพานปตฺติยา

ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย สา เว วาจานมุตฺตมาติ ฯ

ตตฺถ เขมนฺติ อภยํ นิรุปทฺทวํ ฯ กสฺมาติ อาห นิพฺพานจฺจาทึ ฯ ยสฺมา สา วาจา กิเลสนิพฺพานํ ปาเปติ วฏฺฏฺ-ทุกฺขสฺส จ อนฺตกิริยาย สํวตฺตติ ตสฺมา เขมาติ อตฺโถ ฯ อถวา พุทฺโธ ยํ เขมมคฺคปฺปกาสนโต เขมํ วาจํ ภาสติ ฯ กิมตฺถํ ฯ นิพฺพานปตฺติยา กิเลสนิพฺพานปชฺชนตฺถํ ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย วฏฺฏฺ-

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๔๙.

ทุกฺขนฺตสงฺขาตอมตนิพฺพานสจฺฉิกรณตฺถญฺจ ฯ สา วาจา เว เอกํเสเนว สพฺพวาจานํ อุตฺตมา เสฏฺฐาติ ตพฺพณฺณนานโย[๑] ฯ

[๒๘๘] ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตํ สุตฺวา อญฺญาโกณฺฑญฺญตฺเถเรน สทฺธึ อฏฺฐารส พฺรหฺมโกฏิโย อมตปานํ ปิวึสุ ฯ ปญฺจมีทิวเส อนตฺตลกฺขณสุตฺตํ สุตฺวา ปญฺจวคฺคิยตฺเถรา อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ ฯ ยสกุลปุตฺตาทโย ปญฺจปณฺณาส ปุริสา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา อรหตฺเต ฯ กปฺปาสิกวนสณฺเฑ ตึส ภทฺทวคฺคิยา เหฏฺฐิเม ผลตฺตเย ฯ คยาสีเส อาทิตฺตปริยายํ สุตฺวา ชฏิลสหสฺสํ อรหตฺเต ฯ ลฏฺฐิวเน พิมฺพิสารปฺปมุขา เอกาทสนหุตา พฺราหฺมณคหปติกา โสตาปตฺติผเล เอกนหุตํ สรเณสุ ปติฏฺฐหิ ฯ ติโรกุฑฺฑอนุโมทนาวสาเน จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ อมตปานํ ปิวึสุ ฯ ตถา สุมนมาลาการสมาคเม ฯ ธนปาลสมาคเม ทส ปาณสหสฺสานิ อมตปานํ ปิวึสุ ฯ ขทิรงฺคารชาตกสมาคเม ชมฺพุกาชีวกสมาคเม อานนฺทเสฏฺฐิสมาคเม จ จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ ฯ ปารายนสุตฺตกถิตทิวเส จุทฺทส ปาณโกฏิโย ฯ ยมกปฺปาฏิหาริยทิวเส วีสติ ปาณโกฏิโย ฯ ตาวตึสภวเน อภิธมฺเม เทสิเต อสีติ ปาณโกฏิโย ฯ เทโวโรหเณ ตึส ปาณโกฏิโย ฯ สกฺกปญฺหสุตฺเต อสีติ เทวตาสหสฺสานิ อมตปานํ ปิวึสุ ฯ มหาสมยสุตฺเต มงฺคลสุตฺเต จูฬราหุโลวาเท สมจิตฺตปฺปฏิปทายาติ อิเมสุ จตูสุ ฐาเนสุ อภิสมยปฺปตฺตสตฺตานํ ปริจฺเฉโท นตฺถีติ เอกนิปาตงฺคุตฺตรวณฺณนานโย[๒] ฯ

๑. สา. ป. ๑/๓๑๙. ๒. มโน. ปู. ๑/๑๕.

[๒๘๙] อญฺญาโกณฺฑญฺญตฺเถโร อฏฺฐารสหิ พฺรหฺมโกฏีหิ สทฺธึ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ สํยุตฺตเก มหาวคฺเค ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตน-สุตฺตวณฺณนา ฯ

โกฏิสตสหสฺสเทวตา อรหตฺตํ ปตฺตา ตโย มคฺเค ปตฺตา เทวตา คณนปถํ อตีตาติ มหาสมยสุตฺตวณฺณนา[๑] ฯ ตถา มงฺคล-สุตฺตวณฺณนา ฯ

กาจิ เทวตา โสตาปนฺนา อเหสุํ กาจิ สกทาคามินิโย กาจิ อนาคามินิโย กาจิ ขีณาสวา ฯ ตาสญฺจ ปน เทวตานํ เอตฺตกาติ คณนปริจฺเฉโท นตฺถีติ อุปริปณฺณาสเก จูฬราหุโลวาท-สุตฺตวณฺณนา[๒] ฯ

เทสนาวสาเน ราหุลตฺเถโร โกฏิสตสหสฺสเทวตาหิ สทฺธึ อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามิเทวตานํ คณนา นตฺถีติ เอกนิปาตงฺคุตฺตเร ราหุลสุตฺตวณฺณนา ฯ

เทสนาปริโยสาเน โกฏิสตสหสฺสเทวตา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ ฯ โสตาปนฺนาทีนํ ปริจฺเฉโทว นาโหสิ ฯ ยถา จิมสฺมึ สมาคเม เอวํ มหาสมยสุตฺเต มงฺคลสุตฺเต จูฬราหุโลวาทสุตฺเต จ โกฏิสต-สหสฺสเทวตา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ ฯ โสตาปนฺนาทีนํ เทวมนุสฺสานํ ปริจฺเฉโท นาโหสีติ ทุกนิปาตงฺคุตฺตเร สมจิตฺตสุตฺตวณฺณนา ฯ

[๒๙๐] เทสนาปริโยสาเน ปราภวมุขานิ สุตฺวา อุปฺปนฺน-สํเวคานุรูปํ โยนิโส ปทหิตฺวา โสตาปตฺติสกทาคามิอนาคามิผลานิ

๑. สุ. วิ. ๒/๓๙๐. ๒. ป. สู. ๑/๗๔๒.

ปตฺตา เทวตา คณนํ วีติวตฺตา ฯ ยถาห

มหาสมยสุตฺเต จ อโถ มงฺคลสุตฺตเก
สมจิตฺเต ราหุโลวาเท ธมฺมจกฺเก ปราภเว
เทวตาสมิติ ตตฺถ อปฺปเมยฺยา อนปฺปกา
ธมฺมาภิสมโย เจตฺถ คณนาโต อสงฺขโยติ ฯ

สุตฺตนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค ปราภวสุตฺตวณฺณนา๑ ฯ

ตสฺมา ยถาวุตฺตธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตาทิ วิเสสโต สุภาสิตา วาจาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ฯ

ทุติยนโย ฯ

สุภาสิตวาจากถา ฯ

เอวมิมาย คาถาย พาหุสจฺจํ สิปฺปํ สุสิกฺขิตวินโย สุภาสิตา วาจาติ มงฺคลจตุกฺกํ วุตฺตํ ฯ อิทมฺปิ ปจฺจยาวตฺตนฺติ ฯ

ตติยคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๑/๒๑๙.

จตุตฺถคาถายตฺถวณฺณนา

[๒๙๑] จตุตฺถคาถายํ ฯ มาตาปิตุอุปฏฺฐานนฺติ มาตาปิตูนํ อุปฏฺฐหนํ ฯ ปุตฺตทารสฺสาติ สมฺปทาเน จตุตฺถี ฯ กมฺมนิ ฉฏฺฐีติปิ วทนฺติ ฯ ยถา ปุพฺเพ สุจิณฺณานิ กตฺวา ตํ ปจฺจเวกฺขตีติ เอตฺถ ตนฺติ ตานีติ พหฺวตฺเถ เอกวจนวเสนตฺโถ คหิโต เอวมิหาปิ ปุตฺต-ทารานนฺตฺยตฺโถ คเหตพฺโพติ ทสฺเสตุํ ปุตฺตานญฺจ ทารานญฺจาติ อฏฺฐกถายํ[๑] วุตฺตํ ฯ สงฺคโหติ สงฺคหณํ ฯ อนากุลาติ อากุล-ภาววิรหิตา ฯ กมฺมนฺตาติ กมฺมาเนว ฯ เอตนฺติ ยญฺจ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ โย จ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห เย จ อนากุลา กมฺมนฺตา อิทํ อุปฏฺฐานาทิ ติวิธํ[๒] กมฺมํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร

มาตาปิตุอุปฏฺฐานกถา

[๒๙๒] มาตา นาม ชนิกา ฯ ปิตา นาม ชนโก ฯ เตสุ มาตาว ทุกฺกรการิกา ตสฺมา สกลชมฺพุทีปราชูนํ มาตุ ทุกฺกรการิกตฺตํ ปกาเสนฺเตน โสณปณฺฑิตวฺหยตาปสภูเตน ภควตา สตฺตติ-นิปาเต โสณนนฺทชาตเก[๓]อิมา คาถา ภาสิตา

อากงฺขมานา ปุตฺตผลํ เทวตาย นมสฺสติ
นกฺขตฺตานิ จ ปุจฺฉติ อุตุสํวจฺฉรานิ จ ฯ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๑๕๐. ๒. จตุพฺพิธนฺติ ปเทน ภวิตพฺพํ กสฺมา อิมสฺมึ จตุตฺถ-คาถายตฺถวณฺณนาย ปริโยสาเน มงฺคลจตุกฺกนฺติ ปาโจ ทิสฺสติ ฯ ๓. ขุ. ชา. ๒๘/๕๗. ตทฏฺฐกถา. ๘/๑๗๕.

ตสฺสา อุตุสิ นหาตาย   โหติ คพฺภสฺสวกฺกโม
เตน โทหฬินี โหติ   สุหทา เตน วุจฺจติ ฯ
สํวจฺฉรํ วา อูนํ วา   ปริหริตฺวา วิชายติ
เตน สา ชนยนฺตีติ   ชเนตฺตี เตน วุจฺจติ ฯ
ถนกฺขีเรน คีเตน   องฺคปาวุรเณน จ
โรทนฺตํ ปุตฺตํ โตเสติ   โตเสนฺตี เตน วุจฺจติ ฯ
ตโต วาตาตเป โฆเร   มมฺมํ กตฺวา อุทิกฺขติ
ทารกํ อปฺปชานนฺตํ   โปเสนฺตี เตน วุจฺจติ ฯ
ยญฺจ มาตุ ธนํ โหติ   ยญฺจ โหติ ปิตุทฺธนํ
อุภยมฺเปตสฺส โคเปติ   อปิ ปุตฺตสฺส เม[๑] สิยา ฯ
เอวํ ปุตฺต อทุํ ปุตฺต   อิติ มาตา วิหญฺญติ
ปมตฺตํ ปรทาเรสุ   นิสฺสิเว[๒] ปตฺตโยพฺพเน
สายํ ปุตฺตํ อนายนฺตํ   อิติ มาตา วิหญฺญตีติ ฯ

[๒๘๓] ตตฺถ ปุตฺตผลนฺติ ปุตฺตสงฺขาตํ ผลํ ฯ นมสฺสตีติ ปุตฺโต เม อุปฺปชฺชตูติ เทวตาย นมการํ กโรติ อายาจติ ฯ ปุจฺฉตีติ กตเรน นกฺขตฺเตน ชาโต ปุตฺโต ทีฆายุโก โหติ กตเรน อปฺปายุโกติ เอวํ นกฺขตฺตานิ จ ฉนฺนํ อุตูนํ กตรสฺมึ อุตุมฺหิ กตรสฺมึ จ วสฺเส ชาโต ทีฆายุโก กตรสฺมึ อปฺปายุโกติ เอวํ อุตุสํวจฺฉรานิ จ ปุจฺฉติ ฯ อุตุสีติ ปุปฺเผ อุปฺปนฺเน อุตุมฺหิ นหาตาย ฯ คพฺภสฺสาติ คพฺเภ นิพฺพตฺตนสตฺตสฺส ฯ อวกฺกโมติ

๑. ปาลิยมฺปน โนติ ปทํ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.   ๒. นิสีเถติปิ ปาโจ ฯ

โอกฺกนฺติ นิพฺพตฺติ โหติ กุจฺฉิมฺหิ คพฺโภ ปติฏฺฐาตีติ อตฺโถ ฯ อิธ ติณฺณํ โข ปน ภิกฺขเว สนฺนิปาตานํ คพฺภสฺส โอกฺกนฺติ โหตีติ มหาตณฺหาสงฺขยสุตฺเต[๑] วุตฺตนเยนตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ เตนาติ เตน คพฺเภน สา โทหฬินี โหติ ฯ เตนาติ ตทา ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตสตฺเต สิเนโห อุปฺปชฺชติ เตน การเณน สุหทาติ วุจฺจติ ฯ เตนาติ เตน การเณน สา ชนยนฺตีติ จ ชเนตฺตีติ จ วุจฺจติ ฯ ถนกฺขีเรนาติ ถญฺญสงฺขาเตน ขีเรน คีเตน จ ฯ องฺคปาวุรเณนาติ ถนนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา สรีรสมฺผสฺสํ ผราเปนฺตี องฺคสงฺขาตปาวุรเณน จ ฯ โตเสตีติ สญฺญาเปนฺตี หาเสติ ฯ มมฺมํ กตฺวาติ อโห ปุตฺตสฺส เม อุปริ วาโต ปหรติ อาตโป ผรตีติ เอวํ มมฺมการํ กตฺวา สินิทฺเธน หทเยน อุทิกฺขติ ฯ อุภยมฺเปตสฺสาติ อุภยมฺปิ ตํ ธนํ เอตสฺส ปุตฺตสฺส อตฺถาย อญฺเญสํ อทสฺเสตฺวา สารคพฺภาทีสุ มาตา โคเปติ ฯ เอวํ ปุตฺต อทุํ ปุตฺตาติ อนฺธพาล ปุตฺต เอวํ ราชกุลาทีสุ อปฺปมตฺโต โหหิ อทุญฺจ กมฺมํ กโรหีติ สิกฺขาเปนฺตี อิติ มาตา วิหญฺญติ กิลมติ ฯ ปุตฺเต ปตฺตโยพฺพเน ตํ ปุตฺตํ นิสฺสิเว ปรทาเรสุ ปมตฺตํ สายํ อนาคจฺฉนฺตํ ญตฺวา อสฺสุปุณฺเณหิ เนตฺเตหิ โอโลเกนฺตี วิหญฺญตีติ ฯ

[๒๘๔] อุโภปิเจเต พฺรหฺมา ปุพฺพเทวา ปุพฺพาจริยา อาหุเนยฺยาติ จ วุจฺจนฺติ ฯ ยถา หิ มหาพฺรหฺมุโน จตสฺโส ภาวนา อวิชหิตา โหนฺติ ตถา มาตาปิตูนํ ปุตฺเตสุ จตสฺโส ภาวนา

๑. ม. มู. ๑๒/๔๘๗.

อวิชหิตา ฯ กุจฺฉิคตสฺมิญฺหิ ปุตฺเต กทา นุ โข ปุตฺตกํ อโรคํ ปสฺสิสฺสามาติ เตสํ เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ ฯ ยทา ปเนส มนฺโท อุตฺตานเสยฺยโก อูกาทีหิ ฑฏฺโฐ ทุกฺขเสยฺยาย วา ปีฬิโต โรทติ ตทา ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา เตสํ การุญฺญํ อุปฺปชฺชติ ฯ อาธาวิตฺวา วิธาวิตฺวา กีฬนกาเล ปน โสภนียวยสฺมึ วา ฐิตกาเล ปุตฺตกํ โอโลเกตฺวา เตสํ จิตฺตํ มุทุกํ โหติ อาโมทิตปฺปโมทิตํ ตทา เนสํ มุทิตา ลพฺภติ ฯ ยทา ปเนส ทารภรณํ กตฺวา วิสุํ เคหํ อชฺฌาวสติ ตทา เนสํ สกฺโกติทานิ โน ปุตฺตโก อตฺตโน ธมฺมตาย ยาเปตุนฺติ มชฺฌตฺตตา อุปฺปชฺชติ ตทา เนสํ อุเปกฺขา ลพฺภติ ฯ เอวนฺเตสํ ปุตฺเตสุ ยถากาลํ จตุพฺพิธสฺสาปิ พฺรหฺมวิหารสฺส ลภนโต พฺรหฺมสทิสวุตฺติตาย เต พฺรหฺมาติ วุจฺจนฺติ ฯ ยถา ปน ขีณาสวสงฺขาตา วิสุทฺธิเทวา พาลชเนหิ กตํ อปราธํ อคเณตฺวา เอกนฺเตเนว เตสํ อนตฺถหานึ อตฺถุปฺปตฺติญฺจ อากงฺขนฺตาว หิตสุขาย ปฏิปชฺชนฺติ ทกฺขิเณยฺยตาย จ เตสํ การานํ มหปฺผลานิสํสตํ วหนฺติ ตถา เตปิ ปุตฺตานํ อปราธํ อคเณตฺวา เอกนฺเตเนว เตสํ หิต-สุขาย ปฏิปชฺชนฺตา ทกฺขิเณยฺยา หุตฺวา เตสํ อตฺตนิ กตการานํ มหปฺผลานิสํสตํ วหนฺติ ตสฺมา เต เทวสทิสวุตฺติตาย เทวา นาม ฯ ยสฺมา จ ปุตฺตา เตสํ วเสน ปจฺฉา อญฺเญ เทเว ชานิตฺวา ปฏิปชฺชนฺตา ปฏิปตฺติผลํ อธิคจฺฉนฺติ ตสฺมา อญฺเญ สมฺมติ-อุปฺปตฺติวิสุทฺธิเทวา ปจฺฉาเทวา นาม ฯ มาตาปิตโร ปน อญฺญเทเวหิ ปจฺฉา เตสํ อุปการวนฺตตาย ปุพฺพเทวาติ วุจฺจนฺติ ฯ ยสฺมา ปน

เต ชาตกาลโต ปฏฺฐาย เอวํ นิสีท เอวํ ติฏฺฐาติ จ อยนฺเต ตาโตติ วตฺตพฺโพติ จ อาทินา คาเหนฺติ สิกฺขาเปนฺติ อถาปรภาเค อญฺเญ อาจริยา หตฺถิสิปฺปาทีนิ สิกฺขาเปนฺติ อญฺเญ สรณสีลานิ เทนฺติ อญฺเญ ปพฺพาเชนฺติ อญฺเญ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหาเปนฺติ อญฺเญ อุปสมฺปาเทนฺติ อญฺเญ มคฺคผลํ ปาเปนฺติ อิติ สพฺเพเปเต ปจฺฉาจริยา นาม ตสฺมา มาตาปิตโร สพฺพปฺปจฺฉมํ อาจริยภาวโต ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจนฺติ ฯ ยสฺมา ปน เต ปุตฺตานํ อาหุตํ ปหุตํ อภิสงฺขตํ อนฺนปานาทึ อรหนฺติ อนุจฺฉวิกา ตํ ปฏิคฺคเหตุํ ตสฺมา เต อาหุเนยฺยาติ วุจฺจนฺติ ฯ เตน วุตฺตํ ติกจตุกฺกงฺคุตฺตเรสุ สพฺรหฺมกสุตฺเต[๑] พฺรหฺมาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนเมตํ อธิวจนํ ปุพฺพ-เทวาติ... ปุพฺพาจริยาติ... อาหุเนยฺยาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนเมตํ อธิวจนํ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ พหุการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา อิมสฺส โลกสฺส[๒] ทสฺเสตาโรติ ฯ

[๒๙๕] พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร

อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกาติ ฯ

ตตฺถ อาหุเนยฺยาติ อาเนตฺวา หุนิตพฺพํ ทูรโตปิ อาหริตฺวา ผลวิเสสํ อากงฺขนฺเตน คุณวนฺเตสุ ทาตพฺพนฺติ อาหุนํ อนฺนปานาทิ ตํ อุปการกฺเขตฺตตาย อรหนฺตีติ อาหุเนยฺยา ฯ อิทานิ เตสํ พฺรหฺมาทิภาเว การณํ ทสฺเสตุํ ตํ กิสฺส เหตูติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ

๑. องฺ. ติก. ๒๐/๑๖๘. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๙๒. ๒. ยุญฺวุตฺปจฺจยนฺตสฺมึ ฉฏฺฐี ภวติ กมฺมนิ ฯ

ตํ กิลฺส เหตูติ ตํ มาตาปิตูนํ พฺรหฺมาทิอธิวจนํ เกน การเณน ฯ พหุการาติ พหูปการา ฯ การสทฺโท เหตฺถ อุปสทฺเทน วินาปิ อุปการตฺถํ วหติ ฯ เตสํ พหุการตฺตํ นานาการโต ทสฺเสตุํ อาปาทกาตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ อาปาทกาติ ชีวิตสฺส อาปาทกา ปาลกา ฯ ปุตฺตานญฺหิ ชีวิตํ เตหิ อาปาทิตํ ปาลิตํ ฆฏิตํ อนุปฺปพนฺเธน ปวตฺติตํ ฯ

[๒๘๖] ทุกงฺคุตฺตรวณฺณนายนฺตุ[๑] อาปาทกาติ วฑฺฒกา อนุปาลกา ฯ ปุตฺตา หิ มาตาปิตูหิ วฑฺฒิตา เจว อนุปาลิตา จาติ วุตฺตํ ฯ

โปสกาติ หตฺถปาเท วฑฺเฒตฺวา หทยโลหิตํ ปาเยตฺวา โปเสตาโร ฯ ปุตฺตา หิ เตหิ ปฏฺฐา ภตา อนฺนปานาทีหิ ปฏิชคฺคิตา ฯ

ทุกงฺคุตฺตรฏีกายํ หทยโลหิตนฺติ ขีรํ ฯ โลหิตญฺหิ ขีรภาเวน ปริณามํ คจฺฉตีติ วุตฺตํ ฯ

ทสฺเสตาโรติ สเจ หิ มาตาปิตโร ชาตทิวเสเยว ปุตฺเต ปาเทสุ คเหตฺวา อรญฺเญ วา นทิยํ วา ปปาเต วา ขิเปยฺยุํ น เต อิธ โลเก อิฏฺฐารมฺมณํ ปสฺเสยฺยุํ เอวํ อกตฺวา โปสิตตฺตา เนสํ ตมารมฺมณทสฺสนํ มาตาปิตโร นิสฺสาย ชาตนฺติ เต อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร นาม ฯ ปชาย อนุกมฺปกาติ อตฺตโน ปุตฺตานํ อนุคฺคหกา ฯ เต หิ ปเรสํ ปาณํ ฉินฺทิตฺวาปิ อตฺตโน สนฺตกํ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๖.

ยงฺกิญฺจิ จชิตฺวา อตฺตโน ปชํ ปฏิชคฺคนฺติ โคปยนฺติ ฯ เตเนตํ วุตฺตํ ฯ อยญฺจ คาถา โสณนนฺทชาตเกปิ อาคตา ฯ

[๒๙๗] อิติ เตสํ พหุการตฺตํ พฺรหมาทิภาวสฺส การณํ ทสฺสิตํ เยน ปุตฺโต เตสํ โลกิเยน อุปกาเรน เกนจิ ปริยาเยน ปริยนฺตํ ปฏิกาตุํ น สกฺโกติเยว ฯ ยทิ หิ ปุตฺโต เตสํ ปฏิกริสฺสามีติ ทกฺขิเณ อํสกูเฏ มาตรํ วาเม ปิตรํ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ ปริหริตฺวา เตสํ ตตฺเถว จิตานํ อุจฺจฉาทนาทินา อุปฏฺฐานํ กเรยฺย เตปิสฺส อํสกูเฏสุ นิสินฺนาว มุตฺตกรีสํ ฉฑฺเฑยฺยุํ เอวํ โส วสฺสสตํ กโรนฺโตปิ น เตฺวว เตสํ ปฏิกาตุํ สกฺโกติ ฯ อถาปิ จกฺกวตฺติรชฺเช ปิตรํ จกฺกวตฺติรญฺโญ อคฺคมเหสิตฺเต มาตรํ ฐเปยฺย เอวมฺปิ น เตฺวว สกฺโกติ ฯ โย ปน อสฺสทฺธิยาทีหิ สมฺปนฺเน มาตาปิตโร สทฺธาสมฺปทาทีสุ ฐเปติ โส เอตฺตาวตา ปฏิกาตุํ สกฺโกติ ฯ เตน วุตฺตํ ทุกนิปาตงฺคุตฺตเร มาตาปิตุคุณสุตฺเต[๑] ทฺวินฺนาหํ ภิกฺขเว น สุปฺปฏิการํ วทามิ ฯ กตเมสํ ทฺวินฺนํ ฯ มาตุ จ ปิตุ จ ฯ เอเกน ภิกฺขเว อํเสน มาตรํ ปริหเรยฺย เอเกน อํเสน ปิตรํ ปริหเรยฺย วสฺสสตายุโก วสฺสสตชีวี โส จ เนสํ อุจฺฉาทน-ปริมทฺทนนหาปนสมฺพาหเนน เต จ ตตฺเถว มุตฺตกรีสํ จเชยฺยุํ น เตฺวว ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ ปฏิกตํ วา ฯ อิมิสฺสา จ ภิกฺขเว มหาปจวิยา ปหูตสตฺตรตนาย มาตาปิตโร อิสฺสราธิปจฺเจ รชฺเช ปติฏฺฐาเปยฺย น เตฺวว ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตํ วา โหติ

๑. องฺ. ทุก. ๒๐/๗๘.

ปฏิกตํ วา ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ พหุการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร ฯ โย จ โข ภิกฺขเว มาตาปิตโร อสฺสทฺเธ สทฺธาสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ ทุสฺสีเล สีลสมฺปทาย... มจฺฉริโน จาคสมฺปทาย... ทุปฺปญฺเญ ปญฺญาสมฺปทาย สมาทเปติ นิเวเสติ ปติฏฺฐาเปติ เอตฺตาวตา โข ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ กตญฺจ โหติ ปฏิกตญฺจ อติกตญฺจาติ[๑] ฯ

[๒๙๘] ตตฺถ มาตุ จ ปิตุ จาติ ชนิกมาตุ จ ชนกปิตุ จ ฯ ปริหเรยฺยาติ เอกสฺมึ ทกฺขิเณ อํสกูเฏ มาตรํ ฐเปตฺวา ปริหริตฺวา ชคฺเคยฺย ฯ

ทุกงฺคุตฺตรฏีกายํ มาตาปิตูนํ มาตา ว พหุการตราติ ตสฺสาเยว ปธานภาเวน ปฏิกาตพฺพตฺตา ทกฺขิณอํสกูฏํ วทนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

อํเสนาติ เอกสฺมึ วาเม อํสกูเฏ ปิตรํ ฐเปตฺวา ปริหเรยฺย ฯ วสฺสสตายุโกติ วสฺสสตปริมาณายุโก วสฺสสตายุกกาเล ชาโตติ อตฺโถ ฯ วสฺสสตชีวีติ สกลํ วสฺสสตํ ชีวนฺโต ฯ โส จ เนสนฺติ โส จ ปุตฺโต เตสํ มาตาปิตูนํ อตฺตโน อํสกูเฏสุ ฐิตานํเยว อุจฺฉาทน... สมฺพาหเนน อุปฏฺฐานํ กเรยฺย ฯ เต จ ตตฺเถวาติ เต จ มาตาปิตโร เตเสฺววสฺส อํสกูเฏสุ นิสินฺนาว มุตฺตกรีสํ จเชยฺยุํ ฯ อิสฺสราธิปจฺเจ รชฺเชติ จกฺกวตฺติรชฺเช ฯ สมาทเปตีติ คณฺหาเปติ ฯ อิมสฺมึ สุตฺเต สทฺธาสีลจาคปญฺญา โลกิยโลกุตฺตร-

๑. อยํ ปาโฐ ปาลิยํ น ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

มิสฺสกา กถิตา ฯ ธมฺมเสนาปติสทิโสว ภิกฺขุ เตสุ ปติฏฺฐาเปติ นามาติ เวทิตพฺโพติ ตพฺพณฺณนานโย[๑] ฯ

[๒๙๙] อุปฏฺฐานํ นาม สกฺกาเรน เจว นมกาเรน จ อุปฏฺฐหนํ ฯ เตน วุตฺตํ สพฺรหฺมกสุตฺเต[๒] โสณนนฺทชาตเก[๓]จ

ตสฺมา หิ เน นมสฺเสยฺย สกฺกเรยฺย จ[๔] ปณฺฑิโต
อนฺเนน อโถ[๕] ปาเนน วตฺเถน สยเนน จ
อุจฺฉาทเนน นหาปเนน ปาทานํ โธวเนน จาติ ฯ

ตตฺถ นมสฺเสยฺยาติ นโม กเรยฺย สายํ ปาตํ อุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา อิทํ มยฺหํ อุตฺตมํ ปุญฺญกฺเขตฺตนฺติ นมการํ กเรยฺยาติ อตฺโถ ฯ สกฺกเรยฺยาติ สกฺกาเรน ปฏิมาเนยฺย ฯ อิทานิ ตํ สกฺการํ ทสฺเสนฺโต อนฺเนนาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ อนฺเนนาติ ยาคุภตฺตขาทนีเยน ฯ ปาเนนาติ อฏฺฐวิธปานเกน ฯ วตฺเถนาติ นิวาสนปารุปเนน ฯ สยเนนาติ มญฺจปีเฐน ฯ อุจฺฉาทเนนาติ ทุคฺคนฺธํ ปฏิวิโนเทตฺวา สุคนฺธกรณุจฺฉาทเนน ฯ

[๓๐๐] วิสุทฺธิมคฺคฏีกายนฺตุ[๖] อุจฺฉาทนํ อุพฺพตฺตนนฺติ วุตฺตํ ฯ

นหาปเนนาติ สีเต อุณฺโหทเกน อุณฺเห สีโตทเกน คตฺตานิ ปริสิญฺจิตฺวา นหาปเนน ฯ ปาทานํ โธวเนน จาติ สีตุณฺโหทเกหิ ปาทโธวเนน เจว เตลมกฺขเนน จ ฯ จสทฺเทน อิธ อวุตฺตานิ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๕. ๒. องฺ. ติก. ๒๐/๑๖๘. ๓. ขุ. ชา. ๒๘/๕๗. ตทฏฺฐกถา. ๘/๗๙. ๔. สกฺกเรยฺยาถาติ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ ๕. อถาติปิ ฯ ณ. ว. ๖. ป. มญฺ. ๑/๑๒๔.

ปริมทฺทนสมฺพาหนานิ สงฺคเหตพฺพานิ ฯ

เตน มาตาปิตุคุณสุตฺตวณฺณนายํ[1] ปริสฺสมวิโนทนตฺถํ หตฺถปริมทฺทเนน หตฺถปาทาทีนํ อากฑฺฒนปริกฑฺฒนสงฺขาเตน สมฺพาหเนน อุปฏฺฐานํ กเรยฺยาติ วุตฺตํ ฯ

วิสุทฺธิมคฺคฏีกายนฺตุ[2] สมฺพาหนํ ปริมทฺทนนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๓๐๑] ตตฺถ คิหินา นมกาเรนปิ มาตาปิตโร อุปฏฺฐาตพฺพา ปพฺพชิเตน สกฺกาเรเนว ฯ ภิกฺขุนาปิ หิ มาตาปิตโร อุปฏฺฐาตพฺพา ว น เหตฺถ โทโส ฯ เตน ตติยปาราชิเก เภสชฺชกรณวตฺถุ-วณฺณนายํ[3]สเจ ปน มาตรํ วิหารํ เนตฺวา ปฏิชคฺคติ สพฺพํ ปริกมฺมํ อนามสนฺเตน กาตพฺพํ ขาทนียํ โภชนียํ สหตฺถา ทาตพฺพํ ฯ ปิตา ปน ยถา สามเณโร เอวํ สหตฺเถน นหาปนสมฺพาหนาทีนิ กตฺวา อุปฏฺฐาตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ

[๓๐๒] เอตฺถ จ อยํ เม มาตาติ เคหสิตปฺเปเมน อามสโตปิ ทุกฺกฏเมวาติ ทสฺเสตุํ อนามสนฺเตนาติ วุตฺตํ ฯ เตน กายสํสคฺค-วณฺณนายํ[4] สเจ นทีโสเตน วุยฺหมานํ มาตรํ ปสฺสติ เนว หตฺเถน ปรามสิตพฺพา ฯ นาวา วา ผลกํ วา กทลิกฺขนฺโธ วา ทารุกฺขนฺโธ[5] วา ปุรโต ฐเปตพฺโพ ตสฺมึ อสติ กาสาวมฺปิ เอตฺถ คณฺหาหีติ ปน น วตฺตพฺพํ คหิเต ปริกฺขารํ กฑฺฒามีติ กฑฺฒิตพฺพํ ฯ สเจ ภายติ ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา สมสฺสาเสตพฺพา ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๕. ๒. ป. มญฺ. ๑/๑๒๔. ๓. สมนฺต. ๑/๕๖๒.
๔. สมนฺต. ๒/๓๓. ๕. ทารุขณฺฑนฺติปิ ปาโฐ ฯ ณ. ว.

สเจ วุยฺหมานา ปุตฺตสฺส สหสา ขนฺเธ วา อภิรุหติ หตฺเถ วา คณฺหาติ น อเปหิ มหลฺลิเกติ นิตฺถุนิตพฺพา ถลํ ปาเปตพฺพา ฯ สเจ กทฺทเม ลคฺคติ กูเป ปตติ ตตฺร โยตฺตํ วา วตฺถํ วา ปกฺขิปิตฺวา คหิเต อุทฺธริตพฺพา น เตฺวว อามสิตพฺพาติ อยมตฺโถ วุตฺโต ฯ

[๓๐๓] เตสํ เภสชฺชํ กโรโตปิ เวชฺชกมฺมํ น โหติ อนามฏฺฐ-ปิณฺฑปาตาทิทาเนปิ สทฺธาเทยฺยวินิปาตนํ น โหติ ฯ เตน เภสชฺชกรณวตฺถุวณฺณนายํ วุตฺตํ สเจ มาตาปิตโร อิสฺสรา โหนฺติ น ปจฺจาสึสนฺติ อกาตุํ น วฏฺฏติ ฯ สเจ ปน รชฺเชปิ ปติฏฺฐิตา ปจฺจาสึสนฺติ อกาตุํ น วฏฺฏติ ฯ อนามฏฺฐปิณฺฑปาโต มาตาปิตูนํ ทาตพฺโพ สเจปิ กหาปณคฺฆนโก โหติ สทฺธาเทยฺย-วินิปาตนํ นตฺถีติ ฯ

อกาตุํ น วฏฺฏตีติ เอตฺถ ทุกฺกฏํ วทนฺติ ฯ อยุตฺตตาวเสเนว ปเนตฺถ อการปฺปฏิกฺเขโป ยุตฺโต น อาปตฺติวเสนาติ คเหตพฺพนฺติ วิมติวิโนทนี ฯ

อนามฏฺฐปิณฺฑปาโตติ อปฺปพฺพชิตสฺส หตฺถโต ลทฺโธ อตฺตนา อญฺเญน วา อคฺคหิตอคฺโค ปิณฺฑปาโตติ สารตฺถทีปนี[๑] ฯ

[๓๐๔] เตน โข ปน สมเยน อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน พหุํ จีวรํ อุปฺปนฺนํ โหติ ฯ โส จ ตํ จีวรํ มาตาปิตูนํ ทาตุกาโม โหติ ฯ ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ ฯ มาตาปิตโรติ โข ภิกฺขเว ททมาเน

๑. สา. ที. ๓/๔๒๗.

กึ วเทยฺยามิ อนุชานามิ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ ทาตุํ น จ ภิกฺขเว สทฺธาเทยฺยํ วินิปาเตตพฺพํ โย วินิปาเตยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ จีวรกฺขนฺธเก[๑] ปาลิ ฯ

น จ ภิกฺขเว สทฺธาเทยฺยนฺติ เอตฺถ เสสญฺญาตีนํ เทนฺโต วินิปาเตติเยว ฯ มาตาปิตโร ปน สเจปิ รชฺเช ปติฏฺฐิตา ปฏฺเฐนฺติ ทาตพฺพนฺติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

มาตาปิตูนํ ปน อตฺตโน สนฺตกํ ผลํปิ ปุปฺผํปิ เทนฺเตน หริตฺวาปิ หราเปตฺวาปิ ปกฺโกสิตฺวาปิ ปกฺโกสาเปตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏติ เสสญฺญาตกานํ ปกฺโกสาเปตฺวาว ฯ ตตฺถ ปุปฺผํ เทนฺเตน วตฺถุตฺตยปูชนตฺถเมว ทาตุํ วฏฺฏติ ฯ มณฺฑนตฺถาย ปน สิวลิงฺคาทิ-ปูชนตฺถาย วา กสฺสจิปิ ทาตุํ น วฏฺฏตีติ กุลทูสกวณฺณนานโย[๓]ฯ

อิมํ วิกฺกีณิตฺวา ชีวิสฺสนฺตีติ มาตาปิตูนํ ทาตุํ วฏฺฏติ เสสญฺญาตีนํ ปน ตาวกาลิกเมว ทาตุํ วฏฺฏตีติ วิมติวิโนทนี ฯ

[๓๐๕] ตสฺมา ภิกฺขุนาปิ ยถาวุตฺตนเยน เต อุปฏฺฐาตพฺพา ว ฯ ปาลิยมฺปิ มาตาปิตุอุปฏฺฐานนฺติ อวิเสเสน วุตฺตํ ฯ ยมฺปนฏฺฐ-กถาจริเยหิ ยาว คิหิภาวํ น วิชหนฺติ ตาว มาตาปิตุอุปฏฺฐาเนน โปราณํ อิณมูลํ วิโสธยมานาติ[๔] ปริโยสาเน คิหิวเสน อุปฏฺฐานํ วุตฺตํ ฯ ตํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ นาม คิหิวตฺตนฺติ ทสฺเสตุํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ น ปพฺพชิเตน อุปฏฺฐานํ น กาตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ ฯ อปิจ

๑. วิ. มหา. ๕/๒๒๐. ๒. สมนฺต. ๓/๒๓๙. ๓. สมนฺต. ๒/๔๒.
๔. มงฺคลตฺถทีปนิยา ทุติยภาเค ๖๒๕ ปพฺเพ ทิสฺสติ.

ปพฺพชนฺเตน นาม อนเณน ภวิตพฺพนฺติปิ ทสฺเสตุํ วุตฺตเมตนฺติ ตสฺมา เยน เกนจิปิ มาตาปิตโร อุปฏฺฐาตพฺพาว ฯ มาตาปิตูสุ วิปฺปฏิปชฺชนฺโต หิ ทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ มิตฺตวินฺทุกาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

[๓๐๖] กสฺสปพุทฺธกาเล กิร พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต มิตฺตวินฺทุโก นาม อโหสิ ทุสฺสีโล อสฺสทฺโธ ฯ มาตาปิตโร ปนสฺส โสตาปนฺนา ฯ โส อปรภาเค ปิตริ กาลกเต อมฺม นาวาย โวหารํ กริสฺสามีติ อาห ฯ ตาต ตฺวํ เอกปุตฺตโก อิมสฺมึ ฆเร ธนมฺปิ พหุํ สมุทฺโท อเนกาทีนโว มา คมีติ ฯ โส คจฺฉญฺเญว น สกฺกา มํ นิวาเรตุนฺติ วตฺวา มาตรา หตฺเถ คหิโตปิ หตฺถํ วิสฺสชฺเชตฺวา มาตรํ ปหริตฺวา ปาเตตฺวา อนฺตรํ กตฺวา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิ ฯ นาวา สตฺตเม ทิวเส มิตฺตวินฺทุกํ นิสฺสาย นิจฺจลา อฏฺฐาสิ ฯ เอตฺถ กาฬกณฺณี ภวิสฺสตีติ สลากา วิจาริยมานา ตสฺเสว หตฺเถ ติกฺขตฺตุํ ปติ ฯ อถสฺส มนุสฺสา อุฬุมฺปํ ทตฺวา ตํ สมุทฺทปิฏฺเฐ ขิปึสุ ฯ โส อุฬุมฺเปน คจฺฉนฺโต อนุปุพฺเพน เอกํ ทีปกํ ปตฺวา ตสฺมึ เอกํ จตุทฺวารํ นครํ อทฺทส ฯ อุสฺสทนิรโย กิเรโส พหุนฺนํ เนรยิกสตฺตานํ กมฺมกรณานุภวนฏฺฐานํ ฯ มิตฺตวินฺทุกสฺส ปเนตํ อลงฺกตปฺปฏิยตฺตนครํ วิย อุปฏฺฐาสิ มาตุปฺ-ปหารทานกมฺมพเลน ฯ โส อิมสฺมึ สนคเร ราชา ภวิสฺสามีติ ปวิสิตฺวา เอกํ สิรสา อุกฺขิตฺตขุรจกฺกํ ปริเทวนฺตํ เนรยิกสตฺตํ อทฺทส ฯ อถสฺส สีเส ขุรจกฺกํ มิตฺตวินฺทุกสฺส ปทุมํ วิย หุตฺวา

อุปฏฺฐาสิ อุเร ปญฺจงฺคิกพนฺธนํ อุรจฺฉทปฺปสาธนํ วิย สรีรโต ปคฺฆรนฺตํ โลหิตํ จนฺทนวิเลปนํ วิย ปริเทวนสทฺโท คีตสทฺโท วิย หุตฺวา อุปฏฺฐาสิ ฯ โส ตํ อุปคนฺตฺวา โภ ปุริส จิรํ ตยา ปทุมํ ธาริตํ เทหิ เมตนฺติ อาห ฯ สมฺม นยิทํ ปทุมํ ขุรจกฺก- เมตนฺติ ฯ มยฺหมฺปทาตุกามตาเยวํ วทสีติ ฯ เนรยิโก มยฺหํ กมฺมํ ขีณํ ภวิสฺสติ อิมินาปิ มยา วิย มาตรํ ปหริตฺวา อาคเตน ภวิตพฺพํ ตสฺมา ทสฺสามิสฺส ขุรจกฺกนฺติ จินฺเตตฺวา เอหิ โภ คณฺหิมํ ปทุมนฺติ วตฺวา ตนฺตสฺส สีเส ขิปิ ฯ มตฺถกํ ปีสมานํ วิย ภมติ ฯ ตสฺมึ ขเณ มิตฺตวินฺทุโก ตสฺส ขุรจกฺกภาวํ ญตฺวา ตว ขุรจกฺกํ คณฺหาติ เวทนาปตฺโต ปริเทวิ ฯ อิตโร อนฺตรธายิ ฯ มิตฺตวินฺทุโก ปน มาตุปฺปหารทานากุสลนิสฺสนฺเทน ตตฺถ จิรํ ทุกฺขํ อนุภวิตฺวา กมฺมวิปาเก ขีเณ ขุรจกฺกํ ปหาย ยถากมฺมํ คโตติ ฯ

ทสกนิปาเต จตุทฺทฺวารชาตกวณฺณนายํ[๑] มิตฺตวินฺทุกวตฺถุ ฯ

[๓๐๗] อตีเต พาราณสิยํ เอโก ปุริโส ภริยาย วจนํ คเหตฺวา อตฺตโน มาตาปิตโร มาเรตุกาโม เต ยานเกน เนนฺโต อฏวีมชฺฌปฺปตฺตกาเล อิธ โจรา วสนฺติ โอตริตฺวา คมิสฺสามีติ ปิตุ หตฺเถ รสฺมิโย ทเปตฺวา โอตริตฺวา คจฺฉนฺโต โจรานํ อุฏฺฐิตาการํ กตฺวา มาตาปิตโร โปเถสิ ฯ เต จกฺขุทุพฺพลตาย รูปทสฺสนรหิตา ปุตฺตํ อสญฺชานนฺตา ตาต อสุกโจรา โน มาเรนฺติ ตฺวํ ปฏิกฺกมาหีติ ตสฺเสวตฺถาย ปริเทวึสุ ฯ โส อิเม

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๗๑. ตทฏฺฐกถา. ๕/๔๑๙.

มยา โปถิยมานา มยฺหญฺเญวตฺถาย ปริเทวนฺติ อยุตฺตํ เม กตนฺติ จินฺเตตฺวา เต อสฺสาเสตฺวา หตฺถปาเท สมฺพาหิตฺวา อมฺมตาตา โจรา ปลาตาติ วตฺวา ปุน อตฺตโน เคหเมว อาเนสิ ฯ โส เตน กมฺเมน ทีฆรตฺตํ นิรเย ปจิตฺวา วิปากาวเสเสน อตฺตภาวสเต โกฏฺเฏตฺวา สญฺจุณฺณิโต มรณํ ปตฺวา ปจฺฉิมตฺตภาเว มหาโมคฺคลฺลาโน หุตฺวา ตสฺเสว กมฺมสฺส พเลน โจเรหิ ปหริโต ปรินิพฺพายิ ฯ

สรภงฺคชาตกวณฺณนายํ[๑] มหาโมคฺคลฺลานวตฺถุ ฯ

[๓๐๘] เตสุ ยถาวุตฺตปาริจริยาย สมฺมาปฏิปชฺชโต ปนสฺส สา ปาริจริยา อุภยโลกหิตสุขาวหา โหติ ฯ เตน วุตฺตํ สพฺรหฺมกสุตฺเต โสณนนฺทชาตเก[๒] จ

ตาย นํ ปาริจริยาย มาตาปิตูสุ ปณฺฑิตา
อิเธว นํ ปสํสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทตีติ ฯ

ตตฺถ ตาย นนฺติ เอตฺถ นนฺติ นิปาตมตฺตนฺติ ติกงฺคุตฺตร-ฏีกายํ วุตฺตํ ฯ ตาย มาตาปิตูสุ ปาริจริยาย ปาริจริยการณาติ อตฺโถ ฯ นํ ปสํสนฺตีติ อยํ ปุคฺคโล มตฺเตยฺโย เปตฺเตยฺโย สคฺคสํวตฺตนิยํ ปฏิปทํ ปูเรตีติ เอวมาทินา นเยน ตํ มาตาปิตุอุปฏฺฐากํ ปณฺฑิตา มนุสฺสา อิเธว โลเก วณฺเณนฺติ ฯ เปจฺจาติ ปรโลกํ คนฺตฺวา สคฺเค ฐิโต โส มาตาปิตุอุปฏฺฐาโก ทิพฺพสมฺปตฺตีหิ อาโมทติ อาทิโต ปฏฺฐาย โมทติ ปโมทติ นานปฺปการโต โมทตีติ ฯ

[๓๐๙] มาตาปิตุอุปฏฺฐาโก จ นาม สตฺถาราปิ ปสํสิโต ฯ

๑. ขุ.ชา.๒๗/๕๓๕ ตทฏฺฐกถา.๗/๓๕๖. ๒. ขุ.ชา.๒๘/๕๓ ตทฏฺฐกถา.๘/๑๗๙.

ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

สาวตฺถิยํ กิเรโก เสฏฺฐิปุตฺโต สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท ปญฺจ วสฺสานิ ธมฺมํ ปริยาปุณิตฺวา อุปชฺฌายสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เชตวนโต นิกฺขมฺม ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ตํ นิสฺสาย อรญฺเญ วิหาสิ ฯ มาตาปิตโร ปนสฺส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย อนุปุพฺเพน ปริกฺขีณวิภวา ปรมการุญฺญปฺปตฺตา กปาลหตฺถา ภิกฺขาย จริตฺวา ปรเคหภิตฺตึ นิสฺสาย วิหรนฺติ ฯ โส จ อปรภาเค อตฺตโน มาตาปิตูนํ ทุกฺขิตภาวํ สุตฺวา อหํ ทฺวาทส วสฺสานิ อรญฺเญ วายมนฺโตปิ มคฺคผลานิ ปตฺตุํ นาสกฺขึ อภพฺโพ อหํ กึ เม ปพฺพชฺชาย คิหี หุตฺวา มาตาปิตโร โปเสนฺโต ทานญฺจ เทนฺโต สคฺคปรายโน ภวิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อรญฺญโต นิกฺขมฺม อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ ปตฺวา อชฺช สตฺถารํ ทิสฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เสฺว ปาโตว มาตาปิตโร ปสฺสิสฺสามีติ เชตวนํ ปาวิสิ ฯ ตํทิวสํ ปน สตฺถา ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต ตสฺส ปฐมมคฺโคปนิสฺสยํ ทิสฺวา ตสฺมึ อาคนฺตฺวา นิสินฺเน มาตาปิตุโปสกสุตฺเตน[๑] มาตาปิตูนํ คุณํ วณฺเณสิ ฯ โส ตํ สุตฺวา อหํ คิหี หุตฺวา มาตาปิตโร โปเสสฺสามีติ อาคโต สตฺถา ปน ปพฺพชิโตว สมาโน มาตาปิตูนํ อุปการโก นามาติ วทติ สจาหํ สตฺถารํ อทิสฺวา คโต เอวรูปาย ปพฺพชฺชาย ปริหาเยยฺยํ อิทานิ ปนาหํ ปพฺพชิโตว เต โปเสสฺสามีติ จินฺเตสิ ฯ

๑. มาตุโปสกสุตฺเตนาติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

โส ปุนทิวเส อตฺตโน ปตฺตํ ยาคุสลากํ ภตฺตสลากญฺจ คเหตฺวา คามํ ปวิสิตฺวา ยาคุภตฺตานิ อาทาย มาตาปิตูนํ ทตฺวา ปิณฺฑาย สยํ จริตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา เตสํ วสนฏฺฐานํ กตฺวา ตโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ ปฏิชคฺคติ ฯ โส หิ อตฺตนา ลทฺธานิ ปกฺขิก-ภตฺตาทีนิ เตสํ ทตฺวา สยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ลภมาโน ภุญฺชติ อลภมาโน น ภุญฺชติ ฯ ภิกฺขํ ลภมานทิวสํ ปนสฺส อปฺปํ อลภมานทิวสํ พหุตรํ ฯ วสฺสาวาสิกํ อญฺญํปิ วา ยงฺกิญฺจิ วตฺถํ ลภิตฺวา เตสญฺเญว ทตฺวา เตหิ ปริภุตฺตํ ชิณฺณปิโลติกํ อคฺคฬํ กตฺวา รชิตฺวา สยํ ปริภุญฺชติ ฯ เอวํ โส มาตาปิตุอุปฏฺฐานปลิโพเธน ปีฬิโต กีโส ทุพฺพณฺโณ อโหสิ ฯ ตํ ทิสฺวา ภิกฺขู ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตํ วิครหิตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุํ ฯ สตฺถา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ชานนฺโตปิ ตมตฺถํ วทาเปตฺวา สาธุการํ ทตฺวา อตฺตโน ปุพฺพจริยํ ปกาเสตุกาโม เย เต ตฺวํ ภิกฺขุ โปเสสิ กินฺเต ตุยฺหํ โหนฺตีติ ปุจฺฉิ ฯ มาตาปิตโร เม ภนฺเตติ ฯ อถสฺส สตฺถา สาธุ สาธูติ ติกฺขตฺตุํ สาธุการํ ทตฺวา ตฺวํ มยา[๑] คตมคฺเค ฐิโต อหํปิ ปุพฺพจริยํ จรนฺโต มาตาปิตโร โสเสสินฺติ วตฺวา มหานิปาเต สุวณฺณสามชาตกํ[๒] กเถตฺวา ภิกฺขเว มาตาปิตุโปสนํ นาม ปณฺฑิตานํ วํโสติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปนฺโน อโหสิ ฯ

[๓๑๐] อปโรปิ ภิกฺขุ ตเถว มาตาปิตโร ปฏิชคฺคตีติ สพฺพตฺถ

๑. มมาติ ยุตฺตรํ ฯ ณ. ว. ๒. ขุ. ชา. ๒๘/๑๘๕. ตทฏฺฐกถา. ๙/๑๑๕.

วตฺตพฺพํ ฯ สตฺถาปิสฺส สาธุการํ ทตฺวา สตฺตกนิปาเต สุตนชาตกํ[๑] กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน โสปิ โสตาปนฺโน ฯ อปรสฺสาปิ สาธุการํ ทตฺวา ภิกฺขุ ตฺวํ โปราณกปณฺฑิตานํ วํสํ ปาเลสิ โปราณกปณฺฑิตา หิ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตาปิ มาตาปิตูนํ ชีวิตํ อทํสูติ วตฺวา ฉกฺกนิปาเต นนฺทิยมิคชาตกํ[๒] อปรสฺสาปิ สาธุการํ ทตฺวา สตฺตกนิปาเต คิชฺฌชาตกํ[๓]ฯ อปรสฺสาปิ สาธุการํ ทตฺวา มา ภิกฺขเว อิมํ ภิกฺขุํ อุชฺฌายิตฺถ โปราณกปณฺฑิตาปิ คุณวเสน อญฺญาตกานํปิ อุปการํ อกํสุ อิมสฺส ปน มาตาปิตูนํ อุปการกรณํ ภาโรติ วตฺวา ทุกนิปาเต คิชฺฌชาตกํ[๔] ฯ อปรสฺสาปิ สาธุการํ ทตฺวา ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานา หุตฺวา ชิณฺณเก มาตาปิตโร กุลาวเก นิปชฺชาเปตฺวา มุขตุณฺฑเกน โคจรํ อาเนตฺวา โปเสสุนฺติ วตฺวา ปกิณฺณกนิปาเต เกทารชาตกํ[๕] ฯ อปรสฺสาปิ สาธุการํ ทตฺวา มา ภิกฺขเว เอตํ อุชฺฌายิตฺถ โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานา หุตฺวา มาตรา วิยุตฺตา สตฺตาหํ นิราหารตาย สุสฺสมานา ราชารหํ โภชนํ ลภิตฺวา มาตรา วินา น ภุญฺชิสฺสามาติ มาตรํ ทิสฺวาว โคจรํ คณฺหึสูติ วตฺวา เอกาทสกนิปาเต มาตุโปสกชาตกํ[๖] กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน เตปิ ปญฺจ โสตาปนฺนา ฯ อิติ มาตาปิตุอุปฏฺฐาโกฏฺ

๑. ขุ.ชา.๒๗/๒๑๓. ตทฏฺฐกถา.๕/๑๒๘. ๒. ขุ.ชา.๒๗/๑๙๘. ตทฏฺฐกถา.๕/๕๗.
๓. ขุ.ชา.๒๗/๒๑๔. ตทฏฺฐกถา.๕/๑๓๕. ๔. ขุ.ชา.๒๗/๕๗. ตทฏฺฐกถา.๓/๖๕.
๕. ขุ.ชา.๒๗/๓๖๖. ตทฏฺฐกถา.๖/๒๔๙. ๖. ขุ.ชา.๒๗/๓๐๓. ตทฏฺฐกถา.๑/๖.

สตฺถาราปิ ปสํสิโต หุตฺวา อตฺตหิตํ ปาปุณาติ ฯ

[๓๑๑] มาตาปิตุอุปฏฺฐาโก จ นาม วิสปีเตน สเรน วิทฺโธปิ มรณทุกฺขโต มุจฺจติ สุวณฺณสาโม วิย ยกฺขสนฺติกํ คโตปิ มุจฺจติ สุตโน นาม ทุคฺคโต วิย รกฺขิตฏฺฐาเน ฐิโตปิ มุจฺจติ นนฺทิยมิโค วิย ปาเส พทฺโธปิ มุจฺจติ ฆิชฺฌราชา วิย สุวราชา วิย จ พนฺธเนน พทฺโธปิ มุจฺจติ นาคราชา วิย ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต สุวณฺณสาโม นาม ตาปโส หุตฺวา มิคสมฺมตาย นาม นทิยา ตีเร สกฺกทตฺติเย อสฺสเม วสนฺโต อตฺตโน อนฺเธ มาตาปิตโร สกฺกจฺจํ ปฏิชคฺคิ ฯ ตทา พาราณสิยํ ปีลยกฺโข นาม ราชา มิคมํสโลเภน มาตุ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา เอกโกว หิมวนฺตํ คนฺตฺวา มิเค วธิตฺวา มํสํ ขาทนฺโต วิจรนฺโต ตํ ฐานํ ปตฺวา สามสฺส ปานียคฺคหณติตฺเถ มิคปทวลญฺชํ ทิสฺวา สาขาหิ โกฏฺฐกํ กตฺวา นิลียิตฺวา สายณฺหสมเย มิคคณปริวุตํ สามํ อาคนฺตฺวา นหาตฺวา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา วิสปีเตน สเรน วิชฺฌิ ฯ โพธิสตฺโต ปติตฺวา นิปนฺโน อปราธการกํ ปริเยสนฺโต มุทุกํ วาจํ อภาสิ ฯ ราชา ตํ สุตฺวา อยํ มยา วิชฺฌิตฺวา ปาติโตปิ เนว มํ อกฺโกสติ น ปริภาสติ ปิยวจเนน สมุทาจรตีติ จินฺเตตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ ทุกฺขิตํ ทิสฺวา สยํ ปโรทิ ฯ ตทา วสุนฺธรี นาม คนฺธมาทนวาสินี เทวธีตา มหาสตฺตสฺส สตฺตเม อตฺตภาเว มาตุภูตปุพฺพา ตํ การณํ ญตฺวา สจาหํ น ตตฺถ คมิสฺสํ มม ปุตฺโต สาโม มริสฺสติ ตสฺมึ มเต สามสฺส

มาตาปิตโร นิราหารา สุสฺสิตฺวา มริสฺสนฺติ ราชาปิ ผลิตหทโย มริสฺสติ มยิ ปน คตาย ราชา อสฺสมํ คนฺตฺวา สามสฺส มาตาปิตโร อาเนสฺสติ เต อาคนฺตฺวา สจฺจกิริยํ กริสฺสนฺติ อหํปิ กริสฺสามิ เอวํ เม ปุตฺโต ชีวิตํ ลภิสฺสติ มาตาปิตโรปิสฺส จกฺขูนิ ปฏิ-ลภิสฺสนฺติ ราชาปิ สามสฺส เทสนํ สุตฺวา นครํ คนฺตวา ทานาทีนิ กตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา สคฺเค อุปฺปชฺชิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา อทิสฺสมาเนน กาเยน อากาเส ฐตฺวา มหาราช ตฺวํ สาโม วิย เต อุโภ อนฺเธ โปเสหิ เอวํ ตยา สุคติ คนฺตพฺพา ภวิสฺสตีติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา ราชา เต อุปฏฺฐหิตุํ อสฺสมํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ กเถตฺวา เตนหิ มหาราช อมฺเห ตตฺถ เนถาติ วุตฺเต ตถา อกาสิ ฯ เต อาคนฺตฺวา

[๓๑๒] เยน สจฺเจนยํ สาโม ธมฺมจารี ปุเร อหุ

เอเตน สจฺจวชฺเชน วิสํ สามสฺส หญฺญตูติ-

อาทิกาหิ สตฺตหิ คาถาหิ สจฺจกิริยํ อกํสุ ฯ

ตตฺถ สจฺเจนาติ ภูเตน สภาเวน ฯ ธมฺมจารีติ ทสกุสล-กมฺมปถธมฺมจารี ฯ

สาโม ปริวตฺติตฺวา นิปชฺชิ ฯ อถ เทวตาปิ

ปพฺพตฺยาหํ คนฺธมาทเน จิรํ รตฺตํ นิวาสินี

น เม ปิยตโร โกจิ อญฺโญ สามา หิ^๑ วิชฺชติ

เอเตน สจฺจวชฺเชน วิสํ สามสฺส หญฺญตูติ-

อาทิกาหิ ทฺวีหิ คาถาหิ สจฺจกิริยํ อกาสิ ฯ ตสฺสา สจฺจกิริยาวสาเน

๑. ชาตกปาลิยญฺหิ สาเมนาติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

สาโม อโรโค หุตฺวา สมุฏฺฐหิ ฯ อิติ อโรคภาโว มาตาปิตูนํ จกฺขุปฏิลาโภ อรุณุคฺคมนํ เทวตานุภาเวน เตสํ จตุนฺนํ อสฺสเม ปากฏภาโว จาติ สพฺพํ เอกกฺขเณเยว อโหสิ ฯ อถ โพธิสตฺโต รญฺโญ ธมฺมํ เทเสนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ

[๓๑๓] โย มาตรํ ปิตรํ วา มจฺโจ ธมฺเมน โปสติ
เทวาปิ นํ ติกิจฺฉนฺติ มาตาเปติภรํ นรํ ฯ
โย มาตรํ ปิตรํ วา มจฺโจ ธมฺเมน โปสติ
อิเธว นํ ปสํสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทตีติ ฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน สเจ มหาราช เทวโลกํ คนฺตฺวา ตตฺถ มหนฺตํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปริภุญฺชิตุมิจฺฉสิ อิมาสุ ทสสุ ธมฺมจริยาสุ ปวตฺตสฺสูติ ทสฺเสนฺโต ทส ราชธมฺมจริยา คาถา อภาสิ

[๓๑๔] ธมฺมํ จร มหาราช มาตาปิตูสุ ขตฺติย
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน ราช สคฺคํ คมิสฺสสิ ฯ
ธมฺมํ จร มหาราช ปุตฺตทาเรสุ ขตฺติย...
ธมฺมํ จร มหาราช มิตฺตามจฺเจสุ ขตฺติย...
ธมฺมํ จร มหาราช วาหเนสุ พเลสุ จ...
ธมฺมํ จร มหาราช คาเมสุ นิคเมสุ จ...
ธมฺมํ จร มหาราช รฏฺเฐสุ ชนปเทสุ จ...
ธมฺมํ จร มหาราช สมเณสุ พฺราหฺมเณสุ จ...
ธมฺมํ จร มหาราช มิคปกฺขีสุ ขตฺติย...
ธมฺมํ จร มหาราช สุจิณฺโณ สุขมาวโห[๑]
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน ราช สคฺคํ คมิสฺสสิ ฯ

๑. ปาลิยมฺปน ธมฺโม จิณฺโณ สุขาวโหติ ปาโจ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

ธมฺมํ จร มหาราช อินฺทา เทวา สพฺรหฺมกา
สุจิณฺเณน ทิวํ ปตฺตา มา ธมฺมํ ราช ปามโทติ ฯ

[๓๑๕] ตตฺถ ปฐมคาถายํ ฯ ธมฺมนฺติ มาตาปิตุอุปฏฺฐาน-ธมฺมํ ฯ กาลสฺเสว วุฏฺฐาย มาตาปิตูนํ มุโขทกทนฺตกฏฺฐทานมาทึ กตฺวา สพฺพํ สรีรปริหรณํ กโรนฺโต เตสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ ปุตฺตทาเรสุ ปน ปุตฺตธีตโร ปาปโต นิวาเรตฺวา กลฺยาเณ นิเวเสนฺโต สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปนฺโต วยปฺปตฺตกาเล ปฏิรูปกุลวเสน[๑] อาวาหวิวาหํ กโรนฺโต สมเย จ ธนํ เทนฺโต ปุตฺเตสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ ภริยํ สมฺมาเนนฺโต อวิมาเนนฺโต อนติจรนฺโต อิสฺสริยํ โวสฺสชฺเชนฺโต อลงฺการํ อนุปฺปเทนฺโต ทาเรสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ มิตฺตามจฺเจ ปน จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สงฺคณฺหนฺโต อวิสํวาเทนฺโต เตสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ หตฺถิอสฺสาทีนํ วาหนานํ พลกายสฺส จ ทาตพฺพยุตฺตกํ เทนฺโต สกฺการํ กโรนฺโต หตฺถิอสฺสาทโย มหลฺลกกาเล กมฺเมสุ อโยเชนฺโต วาหนพเลสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ คามนิคมวาสิโน ทณฺฑพลีหิ อปีเฬนฺโตว คามนิคเมสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ รฏฺฐญฺจ ชนปทญฺจ อการเณน กิลเมนฺโต หิตจิตฺตํ อปจฺจุปฏฺฐเปนฺโต ตตฺถ อธมฺมํ จรติ นาม ฯ อปีเฬนฺโต ปน หิตจิตฺเตน จ ผรนฺโต ตตฺถ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ สมณพฺราหฺมณานํ จตฺตาโร ปจฺจเย เทนฺโตว เตสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ สพฺพจตุปฺปทสกุณานํ อภยํ เทนฺโต มิคปกฺขีสุ ธมฺมํ จรติ นาม ฯ ธมฺโมติ สมจริยธมฺโม

๑. ปฏิรูปกุลวเยนาติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

สุจิณฺโณ ฯ สุขมาวโหติ ตีสุ กุลสมฺปทาสุ ฉสุ กามสคฺเคสุ สุขํ อาวหติ ฯ สุจิณฺเณนาติ กายสุจริตาทินา อิธ สุฏฺฐุ จิณฺเณน ฯ ทิวํ ปตฺตาติ เทวโลกพฺรหฺมโลกสงฺขาตํ ทิวํ คตา ตตฺถ ทิพฺพ-ยสปฺปฏิลาภิโน ชาตา ฯ มา ธมฺมํ ราช ปามโทติ ตสฺมา ตฺวํ มหาราช ชีวิตํ ชหนฺโตปิ ธมฺมํ มา ปมชฺชีติ เอวเมตาสํ คาถานมตฺโถ จตฺตาฬีสนิปาเต สกุณชาตกวณฺณนายํ* วุตฺโต ฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตุฏฺฐจิตฺโต ปญฺจสีลํ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา สกนครํ คนฺตฺวา ทานาทิกํ ปุญฺญํ กตฺวา ปญฺจสีลญฺจ รกฺขิตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา อายุหปริโยสาเน สคฺคูปโค อโหสิ ฯ โพธิสตฺโตปิ มาตาปิตูหิ สทฺธึ ฌานาภิญฺญา นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค ฯ

สุวณฺณสามวตฺถุ ฯ

[๓๑๖] อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต สุตโน นาม ทุคฺคโต หุตฺวา ภตึ กตฺวา มาตาปิตโร โปเสตฺวา ปิตริ กาลกเต มาตรํ โปเสสิ ฯ ตทา พาราณสีราชา มิคจิตฺตโก หุตฺวา เอกทิวสํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ยสฺส จิตฏฺฐาเนน มิโค ปลายติ ตสฺส คีวาติ อาณาเปสิ ฯ อเถโก เอณิมิโค รญฺโญ จิตฏฺฐานํ ปฏิปชฺชิ ฯ ราชา ตํ วิชฺฌิตุํ สรํ ขิปิ ฯ โส อุคฺคหิตมิคมาโย สรํ ผาสุกาภิมุขํ อาคจฺฉนฺตํ ญตฺวา ปริวตฺติตฺวา สเรน วิทฺโธ วิย หุตฺวา ปติ ฯ ราชา มิโค เม วิทฺโธติ คเหตุํ ธาวิ ฯ มิโค อุฏฺฐาย ปลายิ ฯ อมจฺจา ราชานํ อวหสึสุ ฯ ราชา ตํ อนุพนฺธิตฺวา ขคฺเคน ทฺวิธา

๔. ขุ. ชา. ๒๗/๕๓๔. ตทฏฺฐกถา. ๗/๓๓๑.

กตฺวา ทณฺฑเก ลคฺเคตฺวา กาชํ วหนฺโต อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค วฏรุกฺขมูเล นิปชฺชิตฺวา อุฏฺฐาย คนฺตุํ อารภิ ฯ ตสฺมึ วฏรุกฺเข นิพฺพตฺโต มฆเทโว[๑] นาม ยกฺโข ติฏฺฐ ติฏฺฐ ภกฺโขสิ เมติ ตํ หตฺเถ คณฺหิ ฯ ราชา ภีโต กึ อชฺเชว ขาทิสฺสสิ อุทาหุ นิพทฺธนฺติ ปุจฺฉิ ฯ ลภนฺโต นิพทฺธํ ขาทิสฺสามีติ ฯ ราชา อชฺช อิมํ มิคํ ขาทิตฺวา มํ วิสฺสชฺเชหิ เสฺว ปฏฺฐาย เอเกกาย ภตฺตปาติยา สทฺธึ เอเกกํ มนุสฺสํ เปเสสฺสามีติ อาห ฯ ยกฺโข เตนหิ อปฺปมตฺโต โหหิ อปฺเปสิตทิวเส ตเมว ขาทิสฺสามีติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ตํ วิสฺสชฺเชสิ ฯ ราชาปิ อหํ พาราณสีราชา มยฺหํ อวิชฺชมานกํ นาม นตฺถีติ วตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ทุติยทิวสโต ปฏฺฐาย พนฺธนาคารโต เอเกกํ มนุสฺสํ นีหราเปตฺวา ตํ ภตฺตปาตึ คาหาเปตฺวา ยกฺขสฺส เปเสสิ ฯ ยกฺโข ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ตํ ขาทิ ฯ อปรภาเค พนฺธนาคาเรสุ มนุสฺสา ขีณา ฯ ราชา มรณภยภีโต สหสฺสภณฺฑิกํ หตฺถิกฺขนฺเธ ฐเปตฺวา เภรึ จาราเปสิ ภตฺตํ คเหตฺวา ยกฺขสฺส ทาตุํ สกฺโกนฺโต อิมํ คณฺหาตูติ ฯ ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ตํ สหสฺสภณฺฑิกํ คเหตฺวา มาตุยา ทตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ตาต ภตฺตํ หริสฺสสีติ ปุฏฺโฐ อาม เทวาติ อาห ฯ กินฺเต ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ ฯ ตุมฺหากํ สุวณฺณปาทุกา จ ฉตฺตญฺจ ขคฺคญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ ฯ กึการณาติ ฯ เทว อมนุสฺสา นาม อาวุธหตฺถานํ ภายนฺติเยว ตสฺมา อหํ ขคฺคหตฺโถ

๑. ชาตกฏฺฐกถายํ มคฺคเทโวติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

หุตฺวา ตสฺส สนฺตกาย ภูมิยา อฏฺฐตฺวา สุวณฺณปาทุกาสุ ฐสฺสามิ ตสฺส รุกฺขจฺฉายาย อฏฺฐตฺวา ฉตฺตจฺฉายาย ฐสฺสามิ โส หิ อตฺตโน สนฺตกาย ภูมิยํ รุกฺขจฺฉายญฺจ ฐิตํ ขาทิตุํ ลภตีติ ฯ ปุน กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ ฯ เทว มาทิสสฺส นาม ปณฺฑิตปุริสสฺส มตฺติกาปาติยา ลูขโภชนํ หริตุํ น อนุจฺฉวิกํ ตสฺมา ตุมฺหากํ สุวณฺณปาติปูริตํ ตุมฺหากํ ภุญฺชนกภตฺตํ ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ ฯ ราชา ตํ สพฺพํ ทาเปตฺวา ตสฺส เวยฺยาวจฺจกาเร ปฏิปาเทสิ ฯ โพธิสตฺโต อุปกรณานิ คาหาเปตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา รุกฺขสฺสาวิทูเร มนุสฺเส ฐเปตฺวา สุวณฺณปาทุกา อารุหิตฺวา เสตจฺฉตฺตํ มตฺถเก กตฺวา ภตฺตปาตึ คเหตฺวา รุกฺขสมีปํ คนฺตฺวา อสิตุณฺเฑน ภตฺตปาตึ ธาเรตฺวา ฉายาย ปริยนฺเต ฐิโตว ยกฺขสฺส ภตฺตํ อทาสิ ฯ ยกฺโข อิมํ วญฺเจตฺวา ฉายํ ปวิฏฺฐํ ขาทิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา เอหิ มาณว อุโภ มยํ ขาทิสฺสามาติ อาห ฯ โพธิสตฺโต สเจ ตฺวํ มํ ภกฺขิสฺสสิ สุตโน นาม มาตุโปสโก ยกฺเขน ขาทิโตติ โกจิ เต ภิกฺขํ อาหรนฺโต นาม น ภวิสฺสติ อถ เต อิโต ปฏฺฐาย โภชนํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสติ อมฺหากํปิ ราชานํ คณฺหิตุํ น ลภิสฺสสิ กสฺมา รุกฺขโต พหิ ฐิตตฺตา มมฺปิ ขาทิตุํ น สกฺขิสฺสสิ อหํ หิ ตว ฐาเน อฏฺฐตฺวา ปาทุกาสุ ติฏฺฐามิ ตว รุกฺขจฺฉายาย อฏฺฐตฺวา ฉตฺตจฺฉายาย ติฏฺฐามิ สเจ ปน ตฺวํ มยา สทฺธึ ยุชฺฌิสฺสติ ขคฺเคน ตํ ทฺวิธา ฉินฺทิสฺสามิ อหญฺหิ อชฺช เอตทตฺถเมว สชฺโช หุตฺวา อาคโตติ อาห ฯ ยกฺโข

ยุตฺตรูปํ วทตายนฺติ ปสนฺนจิตฺโต ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา

ขคฺคํ ฉตฺตญฺจ ปาติญฺจ คจฺเฉวาทาย มาณเว

โสตฺถึ ปสฺสตุ เต มาตา ตฺวญฺจ ปสฺสาหิ มาตรนฺติ อาห ฯ โพธิสตฺโต สมฺม ตฺวํ ปุพฺเพปิ ปาปํ กตฺวา ยกฺโข ชาโต อิโต ปฏฺฐาย ปาณาติปาตาทีนิ มา กรีติ สีเล อานิสํสํ ทุสฺสีเลฺย จาทีนวํ กเถตฺวา ตํ ปญฺจสีเล ปติฏฺฐาเปตฺวา กินฺเต อรญฺญวาเสน เอหีติ ตํ คเหตฺวา ตเมว ขคฺคาทีนิ คาหาเปตฺวา นครํ อคมาสิ ฯ ราชา โพธิสตฺตํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ยกฺขํ นครทฺวาเร นิสีทาเปตฺวา อคฺคภตฺตาทิลาภึ กตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา โพธิสตฺตํ เสนาปตึ กตฺวา ตสฺโสวาเท ฐตฺวา สคฺคูปโค อโหสีติ ฯ

สุตนวตฺถุํ ฯ

[๓๑๗] อตีเต โกสลรฏฺเฐ สาเกเต โกสลราชา มิคจิตฺตโก อโหสิ ฯ โส มนุสฺสานํ กสิกมฺมาทีนิ กาตุํ อทตฺวา มนุสฺสปริวาโร เทวสิกํ มิควธํ อคมาสิ ฯ อเถกทิวสํ มนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา ยนฺนูน มยํ อญฺชนวนํ อุยฺยานํ ปริกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา อรญฺญโต มิเค นีหริตฺวา ตตฺถ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา รญฺโญ อาโรเจตฺวา อตฺตโน กมฺมํ กเรยฺยามาติ มนฺเตตฺวา อุยฺยานํ สชฺเชตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา โยชนมตฺตํ ฐานํ ปริกฺขิปึสุ ฯ ตทา โพธิสตฺโต นนฺทิโย นาม มิโค หุตฺวา เอกสฺมึ ขุทฺทกคุมฺเพ มาตาปิตโร คเหตฺวา วสนฺโต เต มนุสฺเส ทิสฺวา อชฺช มยา ชีวิตํ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๑๓. ตทฏฺฐกถา. ๕/๑๒๘.

ปริจฺจชิตฺวา มาตาปิตูนํ ชีวิตํ ทาตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา ตุมฺเห เอเกนุปาเยน ชีเวยฺยาถ อหํ ชีวิตํ โว ทสฺสามิ มนุสฺเสหิ คุมฺเพ ปหฏมตฺเตเยว นิกฺขมิสฺสามิ อถ เต อิมสฺมึ ขุทฺทเก ตุมฺเพ เอโกเยว มิโค ภวิสฺสตีติ มญฺญมานา คุมฺพํ อปฺปวิสิตฺวา ตุมฺเห น ปสฺสิสฺสนฺติ อปฺปมตฺตา โหถาติ มาตาปิตโร ขมาเปตฺวา คมนสชฺโช หุตฺวา คุมฺเพ ปหฏมตฺเตเยว ตโต นิกฺขมิตฺวา มิคานมนฺตรํ ปาวิสิ ฯ เตปิ มนุสฺสา ตถาสญฺญิโนว ตํ อปฺปวิสิตฺวา มิเค อุยฺยานํ ปเวเสตฺวา รญฺโญ อาโรเจตฺวา สกฏฺฐานานิ อคมํสุ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ราชา สยเมว คนฺตฺวา เอกํ มิคํ วิชฺฌิตฺวา คเหตฺวา วา เอติ เอกทา วา เปเสตฺวา อาหราเปติ ฯ เต มิคา วารํ ฐปยึสุ ฯ ปตฺตวาโร มิโค เอกมนฺเต ติฏฺฐติ ฯ ตํ วิชฺฌิตฺวา คณฺหาติ ฯ อเถกทิวสํ นนฺทิยสฺส วาโร ปตฺโต ฯ ตํ ทิวสญฺจ ราชา สยเมว คนฺตฺวา วิชฺฌิตุํ อารภิ ฯ นนฺทิโย เมตฺตํ ปุเรจาริกํ กตฺวา นิจฺจโล อฏฺฐาสิ ฯ ราชา ตสฺส เมตฺตานุภาเวน สรํ วิสฺสชฺเชตุํ อสกฺโกนฺโต ธนน ฉฑฺเฑตฺวา อิทํ อจิตฺตกํ กลิงฺครทณฺฑมฺปิ[1] ตาว ตว คุณํ ชานาติ สจิตฺตโก มนุสฺสภูโตปิ อหํ น ชานามิ มยฺหํ ขม อภยนฺเต ทมฺมีติ อาห ฯ มหาราช มยฺหํ ตาว อภยํ เทสิ อยมฺปน อุยฺยาเน มิคคโณ กึ กริสฺสตีติ ฯ เอตสฺสาปิ ทมฺมีติ ฯ เอวํ มหาสตฺโต สพฺเพสํ อรญฺญมิคานํ อากาสคตสกุณานํ ชลจรมจฺฉานญฺจ อภยํ ทาเปตฺวา ราชานํ

[1] กลิงฺครกณฺฑํปีติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

ปญฺจสีเล ปติฏฺฐาเปตฺวา มหาราช รญฺญา นาม อคติคมนํ ปหาย ทส ราชธมฺเม อโกเปนฺเตน ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏตีติ วตฺวา ทส ราชธมฺเม เทเสนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ

[๓๑๘] ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ
อกฺโกธํ อวิหึสญฺจ ขนฺตึ จ อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม ฐิเต ปสฺสาหิ อตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปีติ โสมนสฺสญฺจนปฺปกนฺติ ฯ

ตตฺถ สวตฺถุกา เจตนา ทานํ ฯ ปญฺจสีลทสสีลานิ สีลํ ฯ เทยฺยธมฺมจฺจาโค ปริจฺจาโค ฯ อุชฺุภาโว อาชฺชวํ ฯ มุทุภาโว มทฺทวํ ฯ อุโปสถกมฺมํ ตโป ฯ เมตฺตาปุพฺพภาโค อกฺโกโธ ฯ กรุณาปุพฺพภาโค อวิหึสา ฯ อธิวาสนํ ขนฺติ ฯ อวิโรโธ อวิโรธนนฺติ เอวเมตาสํ คาถานมตฺโถ มหาหํสชาตกวณฺณนายํ[๑] วุตฺโต ฯ

โพธิสตฺโต รญฺโญ สนฺติเก กติปาหํ วสิตฺวา นคเร สพฺพ-สตฺตานํ อภยทานปฺปกาสนตฺถํ สุวณฺณเภริญฺจาราเปตฺวา อปฺปมตฺโต โหหิ มหาราชาติ วตฺวา มาตาปิตูนํ ทสฺสนตฺถาย คโตติ ฯ

นนฺทิยมิควตฺถุ ฯ

[๓๑๙] อตีเต โพธิสตฺโต คิชฺโฌ หุตฺวา วุฑฺเฒ ปริหีนจกฺขุเก มาตาปิตโร คิชฺฌคุหายํ ฐเปตฺวา โคมํสาทีนิ อาหริตฺวา โปเสสิ ฯ ตทา พาราณสีสุสาเน เอโก นิลิโย[๒] นาม เนสาโท อนิยมิตฺวา

๑. ขุ. ชา. ๒๘/๓๗. ตทฏฺฐกถา. ๘/๒๔๒. ๒. นิลีโยติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

ปาสํ โอฑฺเฑสิ ฯ โพธิสตฺโต ตตฺถ พชฺฌิตฺวา อตฺตโน มาตาปิตโร อนุสฺสริตฺวา กถํ นุ โข เม มาตาปิตโร ยาเปสฺสนฺติ มม พนฺธนภาวํปิ อชานนฺตา อนาถา นิปจฺจยา ปพฺพตคุหายเมว สุสฺสิตฺวา มริสฺสนฺติ มญฺเญติ มนุสฺสภาสาย ปริเทวิ ฯ ตํ สุตฺวา เนสาโท

[๓๒๐] ยนฺนุ คิชฺโฌ โยชนสตํ กุณปานิ อเวกฺขติ

กสฺมา ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชาปิ น พุชฺฌสีติ อาห ฯ

ตตฺถ ยนฺนูติ คิชฺโฌ โยชนสตํ อติกฺกมฺม ฐิตานิ กุณปานิ ปสฺสตีติ ยํ เอตํ โลเกน กถิยติ ตยิทํ กถํ ฯ กสฺมา ตฺวํ อิมํ ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชาปิ น พุชฺฌสิ สนฺติกํ อาคนฺตฺวาปิ น ชานาสีติ อตฺโถ ฯ

โพธิสตฺโต

ยทา ปราภโว โหติ โปโส ชีวิตสงฺขเย

อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชาปิ น พุชฺฌตีติ อาห ฯ

ตตฺถ ปราภโวติ วินาโส ฯ โปโสติ สตฺโต ฯ

เนสาโท ตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ปณฺฑิโต คิชฺฌราชา ปริเทวนฺโต น อตฺตโน ปริเทวติ มาตาปิตูนํ ปริเทวติ นายํ มาเรตุํ ยุตฺโตติ ตุสิตฺวา ปิยจิตฺเตน ปาทโต ปาสํ โมเจตฺวา

ภรสฺสุ มาตาปิตโร วุฑฺเฒ คิริทรีสเย

มยา ตฺวํ สมนุญฺญาโต โสตฺถึ ปสฺสาหิ ญาตเกติ อาห ฯ

โพธิสตฺโต มรณทุกฺขา ปมุตฺโต อนุโมทนํ กโรนฺโต

เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ   สห สพฺเพหิ ญาติภิ
ภริสฺสํ มาตาปิตโร   วุฑฺเฒ คิริทรีสเยติ

วตฺวา มุขปูรํ มํสํ อาทาย คนฺตฺวา มาตาปิตูนํ อทาสีติ ฯ

สตฺตกนิปาเต คิชฺฌวตฺถุ๑ ฯ

[๓๒๑] อตีเต โพธิสตฺโต คิชฺฌปพฺพเต คิชฺโฌ หุตฺวา มาตาปิตโร โปเสสิ ฯ เอกทา มหตี วาตวุฏฺฐิ อโหสิ ฯ คิชฺฌา ตํ สหิตุํ อสกฺโกนฺตา พาราณสึ คนฺตฺวา ปาการสมีเป ปริขาสมีเป จ สีเตน กมฺปมานา นิสีทึสุ ฯ ตทา พาราณสีเสฏฺฐี นครา นิกฺขมิตฺวา เต คิชฺเฌ กิลมนฺเต ทิสฺวา เอกสฺมึ ฐาเน สนฺนิปาเตตฺวา อคฺคึ การาเปตฺวา ปุริเส สุสานํ เปเสตฺวา โคมํสํ อาหราเปตฺวา เตสํ ทาเปตฺวา อารกฺขํ ปฏฺฐเปสิ ฯ คิชฺฌา วูปสนฺตาย วาตวุฏฺฐิยา กลฺลสรีรา หุตฺวา ปพฺพตเมว คนฺตฺวา มนฺตยึสุ พาราณสีเสฏฺฐินา อมฺหากํ อุปกาโร กโต กตุปการสฺส จ นาม ปจฺจุปการํ กาตุํ วฏฺฏติ ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย อมฺเหสุ โย ยํ วตฺถํ วา อาภรณํ วา ลภติ เตน ตํ เสฏฺฐิสฺส เคเห ปาเตตพฺพนฺติ ฯ เต ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสานํ วตฺถาภรณานิ อาตเป สุกฺขาเปนฺตานํ ปมาทํ โอโลเกตฺวา สหสา คเหตฺวา เสฏฺฐิสฺส เคเห ปาเตนฺติ ฯ เสฏฺฐี คิชฺเฌหิ อาภตภาวํ ญตฺวา สพฺพานิ ตานิ วิสสเยว ฐเปสิ ฯ มนุสฺสา คิชฺฌา นครํ วิลุมฺปนฺตีติ รญฺโญ อาโรเจสุํ ฯ ราชา คิชฺฌํ คเหตุํ ตตฺถ ตตฺถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ โอฑฺฑาเปสิ ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๑๔. ตทฏฺฐกถา. ๕/๑๓๕.

โพธิสตฺโต ปาเส พชฺฌิ ฯ มนุสฺสา ตํ คเหตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสุํ ฯ ราชา ปุจฺฉิตฺวา ตํ สพฺพํ การณํ สุตฺวา ปุน ยนฺนุ คิชฺโฌ โยชนสตนฺติอาทินา นเยน ปุจฺฉิ ฯ คิชฺโฌปิ ยทา ปราภโว โหตีติอาทินา ธมฺมํ เทเสตฺวา ตุฏฺเฐน รญฺญา วิสฺสชฺชิโต มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อคมาสิ ฯ ราชา มหาเสฏฺฐึ สพฺเพสํ สนฺตกานิ ทาเปสีติ ฯ

ทุกนิปาเต คิชฺฌวตฺถุ[๑] ฯ

[๓๒๒] อตีเต ราชคหนครโต ปุพฺพุตฺตรภาเค สาลินฺทิโย นาม พฺราหฺมณคาโม อโหสิ ฯ ตโต ปุพฺพุตฺตรภาเค มคธกฺเขตฺตํ ฯ ตโต ปุพฺพุตฺตรภาเค เอกสฺมึ สานุปพฺพเต มหนฺตํ สิมฺพลีวนํ ฯ ตตฺถ อเนกา สุวา วสนฺติ ฯ ตทา โพธิสตฺโต สกฏนาภิปฺปมาณสรีโร สุวราชา หุตฺวา หิมวนฺตโต โคจรํ อาหริตฺวา มาตาปิตโร โปเสสิ ฯ อเถโก โกสิยโคตฺโต นาม สาลินฺทิยคามวาสี พฺราหฺมโณ สหสฺสกรีสมตฺเต เขตฺเต สาลึ วปาเปตฺวา เอกํ เขตฺตปาลํ ฐเปสิ ฯ สุวราชา สปริวาโร ตสฺมึ เขตฺเต โอตริ ฯ เขตฺตปาโล ตหํ ตหํ โอตรมาเน สุเว นิวาเรตุํ นาสกฺขิ ฯ เสสา สุวา ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา ตุจฺฉมุขาว คจฺฉนฺติ ฯ สุวราชา ปน พหูนิ สาลิสีสานิ เอกโต กตฺวา มุเขน คเหตฺวา คจฺฉติ ฯ เขตฺตปาโล คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส กเถสิ ฯ เตนหิ อสฺสวาลานิ วฏฺเฏตฺวา สุวรญฺโญ โอติณฺณฏฺฐาเน ปาสํ โอฑฺเฑตฺวา ตํ ชีวคฺคาหํ คเหตฺวา อาเนหีติ ฯ เขตฺตปาโล ตถา กตฺวา สุวราชานํ ลภิตฺวา พฺราหฺมณสฺส ทสฺเสสิ ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๐. ตทฏฺฐกถา. ๒/๗๕.

พฺราหฺมโณ ตํ ทิสฺวา อุปฺปนฺนพลวสิเนโห โพธิสตฺตํ องฺเก นิสีทาเปตฺวา สุว ตฺวํ ยาวทตฺถํ สาลึ ขาทิตฺวา ตุณฺเฑนาทาย คโตสิ กินฺนุ เต โกฏฺฐํ อตฺถิ อุทาหุ เต มยิ เวรํ กตนฺติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา สุวราชา มธุราย มนุสฺสวาจาย ปกิณฺณกนิปาเต เกทารชาตเก[๑] อิมํ คาถมาห

[๓๒๓] น เม เวรํ ตยา สทฺธึ โกฏฺฐํ[๒] มยฺหํ น วิชฺชติ
อิณํ มุญฺจามิณํ ทมฺมิ สมฺปตฺโต โกฏิสิมฺพลึ
นิธีปิ ตตฺถ นิทหามิ เอวํ ชานาหิ โกสิยาติ ฯ

ตตฺถ อิณนฺติ ตว สาลึ หริตฺวา อิณํ มุญฺจามิ เจว อิณํ ทมฺมิ จ ฯ โกฏิสิมฺพลินฺติ เอวํนามกํ สิมฺพลีวนํ ฯ นิธีปีติ เอกํ ตตฺถ สิมฺพลีวเน อนุคามิกํ นิธิมฺปิ นิทหามิ จเปมิ ฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา พฺราหฺมเณน ปุฏฺโฐ ตมตฺถํ ปากฏํ กโรนฺโต อาห

อชาตปกฺขา สกุณา[๓] ปุตฺตกา มยฺห โกสิย
เต มํ ภตา ภริสฺสนฺติ ตสฺมา เตสํ อิณํ ทเท ฯ
มาตา ปิตา จ เม วุฑฺฒา ชิณฺณกา คตโยพฺพนา
เตสํ ตุณฺเฑน หาตูน มุญฺเจ ปุพฺเพ กตํ อิณํ ฯ
อญฺเญปิ ตตฺถ สกุณา ขีณปกฺขา สุทุพฺพลา
เตสํ ปุญฺญตฺถิโก ทมฺมิ ตํ นิธึ อาหุ ปณฺฑิตาติ ฯ

๑. ขุ.ชา.๒๗/๓๖๖. ตทฏฺฐกถา.๖/๒๔๙. ๒. ปาลิยมฺหิ โกฏฺโฐ ฯ ๓. ตรุณาติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

ตตฺถ หาตูนาติ หริตฺวา ฯ ตํ นิธินฺติ ตํ ปุญฺญกมฺมํ ปณฺฑิตา อนุคามิกนิธึ นาม กเถนฺติ ฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ปสนฺนจิตฺโต อิโต ปฏฺฐาย สห ญาตีหิ นิพฺภโย หุตฺวา สาลึ ภุญฺชาติ สพฺพํ เขตฺตํ นิยฺยาเทตฺวา ปาทโต พนฺธนํ โมเจสิ ฯ โพธิสตฺโต ปมาณชานนตาย อฏฺฐกรีสมตฺตเมว ปฏิคฺคเหตฺวา เสสํ ปุน ตสฺเสว ทตฺวา อปฺปมตฺโต โหหิ มหาพฺราหฺมณาติ โอวาทํ ทตฺวา สาลิสีสํ คเหตฺวา มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คโต ฯ พฺราหฺมโณปิ อฏฺฐกรีสมตฺเต ถมฺภํ นิขนิตฺวา อิโต คณฺหนฺเต มา วาเรหีติ เขตฺตปาลํ อโวจ ฯ ตโต ปฏฺฐาย สุวา ตโตเยว อคฺคเหสุนฺติ ฯ

สุวราชวตฺถุ ฯ

[๓๒๔] อตีเต โพธิสตฺโต สพฺพเสฺสโต อสีติหตฺถิสหสฺสปริวาโร นาคราชา หุตฺวา อตฺตโน อนฺธํ มาตรํ โปเสนฺโต หิมวนฺตปฺปเทเส วิหาสิ ฯ โส อปรภาเค ยูถํ ปหาย มาตรํ คเหตฺวา จณฺโฑรณํ นาม ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา เอกํ ปทุมสรํ นิสฺสาย ฐิตาย ปพฺพตคุหาย มาตรํ ฐเปตฺวา โปเสสิ ฯ อเถโก พาราณสีวาสี วนจรโก สตฺตาหํ มคฺคมูฬฺโห ปริเทวมาโน ตํ ฐานํ ปาปุณิ ฯ นาคราชา ตํ การุญฺเญน อตฺตโน ปิฏฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา นีหริตฺวา มนุสฺสปเถ ฐเปตฺวา นิวตฺติ ฯ โสปิ ปาโป พาราณสึ คนฺตฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ตทา จ รญฺโญ มงฺคลหตฺถี มโต ฯ

ราชา เตน สทฺธึ หตฺถาจริยํ เปเสตฺวา โพธิสตฺตํ อาหราเปตฺวา มงฺคลหตฺถิสาลายํ จเปตฺวา นานคฺครสโภชนํ อาทาย คนฺตฺวา ตสฺส ทาเปสิ ฯ โพธิสตฺโต มาตรํ วินา โคจรํ น คณฺหิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา รญฺญา คณฺหาหิ นาค กพฬนฺติ วุตฺเตปิ ปิณฺฑํ อคฺคณฺหนฺโต อหํ มหาราช อนฺธํ มาตรํ โปเสมิ มยา วินา มยฺหํ มาตา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสติ ตาย วินา มยฺหํ อิสฺสริเยน อตฺโถ นตฺถิ อชฺช เม มาตุ โคจรํ อลภนฺติยา สตฺตโม ทิวโสติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา ราชา อาห

มุญฺจเถตํ มหานาคํ โยยํ ภรติ มาตรํ

สเมตุ มาตรา นาโค สห สพฺเพหิ ญาติภีติ ฯ

ตตฺถ โยยนฺติ โย อยํ ฯ สเมตูติ สมาคจฺฉตุ ฯ

อถ โพธิสตฺโต พนฺธนา มุตฺโต โถกํ รญฺโญ ทสราชธมฺม-คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา อปฺปมตฺโต โหหิ มหาราชาติ โอวาทํ ทตฺวา มหาชเนน คนฺธมาลาทีหิ ปูชิโต นครา นิกฺขมิตฺวา ตทเหว มาตุ สนฺติกํ ปาปุณิ ฯ ราชา โพธิสตฺตสฺส คุเณ ปสีทิตฺวา ปทุมสรสฺส อวิทูเร คามํ มาเปตฺวา นิพทฺธํ วตฺตํ[๑] ปฏฺฐเปตฺวา อปรภาเค โพธิสตฺตสฺส มาตริ กาลกตาย ตสฺสา สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา กรณฺฑกํ นาม อสฺสมปทํ กตฺวา นครํ คโต ฯ ตสฺมิมฺปนฏฺฐาเน หิมวนฺตโต โอตริตฺวา ปญฺจสตอิสโย วสึสุ ฯ ราชา ตํ วตฺตํ เตสํ ทาเปตฺวา โพธิสตฺเต มเต ตปฺปมาณํ

๑. ภตฺตนฺติปิ ปทํ ฯ ฌ. ว.

สิลาปฏิมํ กาเรตฺวา มหาสกฺการํ กาเรสิ ฯ ชมฺพุทีปวาสิโน อนุสํวจฺฉรํ สนฺนิปติตฺวา หตฺถิมหํ นาม อกํสูติ ฯ

นาคราชวตฺถุ[๑] ฯ

[๓๒๕] เอวนฺเต สุวณฺณสามาทโย มาตาปิตุโปสนกมฺขุปนิสฺสเยน ตโต ตโต ทุกฺขโต ขุญฺจิตฺวา[๒] หิตสุขํ ปตฺตา ตสฺมา

เต วิย ทุกฺขโต โมกฺขํ ปฏิจฺจยนฺโต สทา กเร

สมฺปสฺสํ อตฺตโน อตฺถํ พฺรหฺมโปสนขุตฺตมํ ฯ

อปิจ มาตาปิตุโปสโก นาม รฏฺเจ วินาสิยมาเนปิ อนฺตรายาว ขุจฺจติ ฯ ตตฺริทํ วตฺถุ

[๓๒๖] อตีเต โพธิสตฺโต พาราณสีรญฺโญ ปุโรหิตปุตฺโต ชาตทิวเส สพฺเพสมาวุธานํ ปชฺชลนโต โชติปาโล นาม อโหสิ ฯ โส อปรภาเค สรภงฺคชาตกวณฺณนายํ[๓] วุตฺตนเยน รญฺโญ นานปฺปการํ ธนุสิปฺปํ ทสฺเสตฺวา ตโต ปฏฺจาย สรภงฺโคติ ปญฺญายิ ฯ โส เอกทิวสํ กญฺจิ อชานาเปตฺวา เอกโกว อรญฺญํ ปวิสิตฺวา โคธาวรีตีเร ตึสโยชนิเก กปิฏฺจวเน สกฺกทตฺติเย อสฺสเม อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส ฌานาภิญฺญา นิพฺพตฺเตสิ ฯ อปรภาเค พาราณสีราชาทโย ราชาโน รฏฺจวาสีหิ สทฺธึ ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ ฯ กปิฏฺจอสฺสโม ปริปูริ ฯ อเถโก สรภงฺคสฺส เชฏฺจนฺเตวาสิโก กิสวจฺโฉ[๔] นาม วิเวกวาสํ อิจฺฉนฺโต ตโต

๑. ขุ.ชา.๒๗/๓๐๓. ตทฏฺจกถา.๖/๑. ๒. ขุจฺจิตฺวาติ ยุตฺตตรํ ฯ ๓. ขุ. ชา. ๒๗/๕๓๕. ตทฏฺจกถา.๗/๓๕๖. ๔. กีสวจฺโฉติปิ ปทํ ฯ ณ. ว.

คนฺตฺวา กลิงฺครฏฺเฐ ทณฺฑกีรญฺโญ กุมฺภวตีปุรํ นาม นครํ นิสฺสาย เสนาปตินา อุปฏฺฐิโต ราชุยฺยาเน วิหาสิ ฯ ตทา ทณฺฑกีราชา เอกิสฺสา คณิกาย ฐานนฺตรํ อจฺฉินฺทาเปสิ ฯ สา ตโต ปฏฺฐาย เตน เตน สทฺธึ สนฺถวํ กตฺวา ฐานนฺตรํ ปริเยสมานา เอกทิวสํ ราชุยฺยานํ คนฺตฺวา ตํ ตาปสํ ทิสฺวา อยเมว กาฬกณฺณี ทิฏฺโฐ อุทกํ อาหรถ อกฺขีนิ โธวิสฺสามีติ ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา ตาปสสฺส สรีเร เขฬปิณฺฑํ ปาเตตฺวา ชฏามตฺถเก ทนฺตกฏฺฐํ ขิปิตฺวา ขุโขทกมฺปิสฺส มตฺถเก สิญฺจิตฺวา นิกฺขมิ ฯ ตํ ทิวสเมว ราชา ปกติฏฺฐานนฺตรเมวสฺสา ทาเปสิ ฯ สา ปุพฺเพ กตํ กุสลํ นิสฺสาย ลทฺธํ ฐานนฺตรํ ตาปสสฺส สรีเร เขฬปาตเนน ลทฺธนฺติ มญฺญิตฺถ ฯ ตโต กติปาหจฺจเยน ราชา ปุโรหิตสฺส ฐานนฺตรํ คณฺหิ ฯ โส คณิกํ อุปคนฺตฺวา กินฺติ กตฺวา ฐานนฺตรํ ปฏิลภสีติ ปุจฺฉิตฺวา อิมํ นาม กตฺวาติ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ตเถว กตฺวา ตทเหว ปกติฏฺฐานนฺตรํ ปฏิลภิ ฯ โสปิ ปุญฺญผเลน ตํ ลภิตฺวา เขฬปาตเนน ลทฺธนฺติ มญฺญิตฺถ ฯ ตโต กติปาหจฺจเยน รญฺโญ ปจฺจนฺโต กุปิ ฯ ราชา ปจฺจนฺตํ วูปสมิตุกาโม ปุโรหิตสฺส วจนํ คเหตฺวา สพฺเพ มนุสฺเส อาณาเปสิ เอตสฺส กูฏชฏิลสฺส สรีเร เขฬํ ปาเตถาติ ฯ เต สพฺเพปิ รญฺญา สทฺธึ ตเถว อกํสุ ฯ เขฬาทีนิ ตาปสสฺส สกลสรีรํ อวตฺถรึสุ ฯ เสนาปติ ปน สพฺพปจฺฉา สุณิตฺวา เวเคน อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตํ สพฺพํ วิยูหิตฺวา นหาเปตฺวา ภนฺเต อยุตฺตํ เตหิ กตํ เอเตสํ กึ ภวิสฺสตีติ อาห ฯ มยฺหํ มโนปโทโส

นตฺถิ เทวตา ปน อติวิย กุทฺธา อิโต สตฺตเม ทิวเส สกล-
รฏฺจํ อรฏฺจํ กริสฺสนฺติ ตสฺมา ตฺวํ สตฺตทิวสพฺภนฺตเร พหิรฏฺจํ
คจฺฉาติ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ ราชา ปน คตมตฺโตเยว ปจฺจนฺตํ
วูปสเมตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา นครํ ปาวิสิ ฯ ตทเหว เทวตา
อุทกวุฏฺจึ ปาเตสุํ ฯ มนุสฺสา อตฺตมนา อเหสุํ กูฏชฏิลสฺส
อปรทฺธกาลโต ปฏฺฐาย อมฺหากํ รญฺโญ วุฑฺฒิเยว ปจฺจนฺตํ
วูปสเมตฺวา อาคตทิวเสเยว เทโว วุฏฺโฐติ ฯ ตโต เทวตา
สุมนปุปฺผวุฏฺจึ มาสกวุฏฺจึ กหาปณวุฏฺจึ หตฺถุปคปาทุปคาทิกตภณฺฑ-
วุฏฺจิญฺจ ปาเตสุํ ฯ ตโต มนุสฺสา อติวิย ตุฏฺฐจิตฺตา อตฺตมนวาจํ
นิจฺฉาเรตฺวา รญฺโญ กตปาเป สมนุญฺญา ชาตา ฯ ตทา เทวตา
เอกโตธาราทิอาวุธวุฏฺจึ วีตจฺฉิตงฺคารวุฏฺจึ กูฏาคารปฺปมาณปาสาณ-
วุฏฺจึ วาลิกาวุฏฺจิญฺจ ปาเตตฺวา อสีติหตฺถุพฺเพธํ ถลํ อกํสุ ฯ รฏฺเฐ
ปน อวินสฺสนฺเตเยว สรภงฺโค ตํ การณํ ญตฺวา เทฺว ตรุณตาปเส
เปเสตฺวา กิสวจฺฉํ มญฺจสิวิกาย อากาเสน อาหราเปสิ ฯ เสนาปติ
ปน สยเมว นิกฺขมิ ฯ ตสฺมึ กมฺเม อสมนุญฺญาตานมฺปน
ติรจฺฉานานํ ปานียติณานิ นาเหสุํ ฯ เต เยน ปานียติณานิ
เตน คจฺฉนฺตา อปฺปตฺเตเยว สตฺตเม ทิวเส พหิรฏฺจํ ปตฺตา ฯ
เอโก ปน ราโม นาม ปุริโส เทวตาหิ ตโต รฏฺจโต พหิ
นีหโฏ ฯ เตน ตึสนิปาเต ชยทิสชาตกวณฺณนายํ[๑] วุตฺตํ เอโก กิร
พาราณสีวาสีราโม นาม มาตุโปสโก มาตาปิตโร ปฏิชคฺคนฺโต

๑. ชาตกฏฺจกถา. ๗/๒๐๖.

โวหารตฺถาย คโต ทณฺฑกีรณฺโณ วิชิเต กุมฺภวตีปุรํ นครํ คนฺตฺวา นววิเธน วสฺเสน สกลรฏฺเฐ วินาสิยมาเน มาตาปิตูนํ คุเณ สริ ฯ อถ นํ มาตูปฏฺฐานกมฺมสฺส ผเลน เทวตา โสตฺถินา อานยิตฺวา มาตุ อทํสูติ ฯ ตทณฺเฑ ปน สพฺเพปิ วินาสํ ปตฺตาติ ฯ

มชฺฌิมปณฺณาสเก อุปาลิสุตฺตวณฺณนายญฺเจว[๑] สรภงฺคชาตกวณฺณนายญฺจ[๒]มาตุโปสกรามวตฺถุ ฯ

[๓๒๗] ตสฺมา ปุตฺเตน นาม มาตุโปสกุปาสเกน วิย อุปฏฺฐานกมฺเม ถิรจิตฺเตน ภวิตพฺพํ ฯ ยถา จ มาตาปิตโร อุปฏฺฐาตุํ ลเภยฺย ตถา นนฺทปณฺฑิเตน วิย ปฏิปชฺชิตพฺพํ ฯ

สาวตฺถิยํ กิเรโก อุปาสโก ปิตริ มเต มาตุเทวตา หุตฺวา ขุขโธวนทนฺตกฏฺฐทานาทินา เจว ยาคุภตฺตาทินา จ มาตรํ ปฏิชคฺคติ ฯ มาตา ปนสฺส ปุนปฺปุนํ วตฺวา ตสฺมึ อนิจฺฉนฺเตเยว กุมาริกํ อาหริตฺวา อทาสิ ฯ โส ตาย สทฺธึ สํวาสํ กปฺเปสิ ฯ สาปิสฺส มาตรํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหิตฺวา อปรภาเค ตํ พหิ นีหราเปตุกามา หุตฺวา เอกทิวสํ สามิกํ อาห สามิ ตยิ พหิ คเต ตว มาตา มํ อกฺโกสตีติ ฯ โส ตุณฺหี อโหสิ ฯ สา ตโต ปฏฺฐาย ยาคุํ ททมานา อจฺจุณฺหํ วา อติสีตลํ วา อติโลณํ วา อโลณํ วา เทติ อมฺม อจฺจุณฺหา อติโลณาติ วุตฺเต สีโตทกํ ปูเรตฺวา ปุน อติสีตลา นิลฺโลณาเยวาติ วุตฺเต อิทาเนว อจฺจุณฺหา อติโลณาติ วตฺวา อติสีตลา นิลฺโลณาติ วทสิ โก[๓]

๑. ป. สู. ๓/๕๖. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๓๕๖. ๓. กาติปิ ปทํ ฯ ณ. ว.

ตํ โตเสตุํ สกฺขิสฺสตีติ มหาสทฺทํ กโรติ นหาโนทกมฺปิ อจฺจุณฺหํ กตฺวา ปีฏฺฐิยํ อาสิญฺจติ อจฺจุณฺหนฺติ วุตฺเต สีโตทกํ ปูเรตฺวา อติสีตลนฺติ วุตฺเต อิทาเนว อจฺจุณฺหนฺติ วตฺวา ปุน อติสีตลนฺติ วทสิ โก° ตว อวมานํ สหิตุํ สกฺขิสฺสตีติ อาห ฯ เอวํ สา สสฺสุยา สทฺธึ กลหํ กตฺวา สามิกํ อาห นาหํ เอวรูปาย กาฬกณฺณิยา สทฺธึ เอกเคเห วสิตุํ สกฺโกมิ เอตํ พหิ วสาเปหีติ ฯ โส ภทฺเท ตฺวํ ตาว ตรุณา ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา ชีวิตุํ สกฺโกสิ มาตา ปน เม ทุพฺพลา อหเมวสฺสา ปฏิสรณํ ตฺวํ นิกฺขมิตฺวา อตฺตโน กุลํ คจฺฉาติ อาห ฯ สา สจาหํ กุลํ คมิสฺสํ วิธววาสํ วสนฺตี ทุกฺขิตา ภวิสฺสนฺติ จินฺเตตฺวา ภีตา อคนฺตฺวา ปุริมนเยเนว สสฺสุํ อาราเธตฺวา ปฏิชคฺคติ ฯ อเถกทิวสํ อุปาสโก ธมฺมสฺสวนตฺถํ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน กึ อุปาสก ปุญฺญกมฺเม นปฺปมชฺชสิ มาตูปฏฺฐานกมฺมํ ปูเรสีติ ปุฏฺโฐ อาม ภนฺเตติ วตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ กเถสิ ฯ สตฺถา อิทานิ ตาว อุปาสก ตสฺสา วจนํ น คณฺหาสิ ปุพฺเพ ปเนติสฺสา วจเนน ตว มาตรํ นิกฺกฑฺฒิตฺวา มํ นิสฺสาย ตํ ปุน เคหํ อาเนตฺวา ปฏิชคฺคสีติ วตฺวา อฏฺฐกนิปาเต กจฺจานีชาตกํ[๒] กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก โสตาปนฺโน ฯ

มาตุโปสกอุปาสกวตฺถุ ฯ

[๓๒๘] อตีเต พาราณสิยํ เอโก ปุริโส ปีตริ มเต มาตุเทวตา

๑. กาติปิ ปทํ ฯ ณ. ว. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๒๓๘. ตทฏฺฐกถา. ๔/๒๖๑.

หุตฺวา วุตฺตนเยเนว กจฺจานึ นาม มาตรํ ปฏิชคฺคติ ฯ สพฺพํ
วุตฺตสทิสํ ฯ ตทา โส ภริยาย วจนํ คเหตฺวา มาตรํ อาห
อิโต นิกฺขมฺม ยถารุจิตฏฺฐาเน วสาหีติ ฯ สา โรทมานา นิกฺขมฺม
เอกํ สมิทฺธํ กุลํ นิสฺสาย ภตึ กตฺวา ทุกฺเขน ชีวิตํ กปฺเปสิ ฯ
ตสฺสา นิกฺขนฺตกาเล ปน สุณิสา คพฺภินี อปรภาเค ปุตฺตํ วิชายิตฺวา
สามิกํ อาห ตว มาตริ เคเห วสนฺติยา ปุตฺตํ นาลภึ อิทานิ
ปุตฺโต เม ลทฺโธ อิมินา การเณน ตสฺสา กาฬกณฺณิภาวํ
ชานาหีติ ฯ กจฺจานีปิ มม กิร นิกฺกฑฺฒิตกาเล ปุตฺตํ ลภตีติ
สุตฺวา อทฺธา อิมสฺมึ โลเก เชฏฺฐาปจายนธมฺโม เจว ติวิธสุจริต-
ธมฺโม จ มโต ภวิสฺสติ สเจ หิ ธมฺโม น มโต ภเวยฺย
มาตรํ โปเถตฺวา นิกฺกฑฺฒิตฺวา ปุตฺตํ น ลเภยฺย สุขํ น ชีเวยฺย
ธมฺมสฺส มตกภตฺตํ ทสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สุสานํ คนฺตฺวา ตีหิ
มนุสฺสสีเสหิ อุทฺธนํ กตฺวา อคฺคึ ชาเลตฺวา ตณฺฑุลํ โธวิตุํ อารภิ ฯ
ตํ ขณญฺเญว สกฺโก เทวราชา โลกํ โอโลเกนฺโต ตํ ทุกฺขปฺปตฺตํ
ธมฺโม มโตติ สญฺญาย ธมฺมสฺส มตกภตฺตํ ทาตุกามํ ทิสฺวา
พฺราหฺมณวณฺเณน ตํ อุปสงฺกมิตฺวา น มโต ธมฺโมติ วตฺวา
อากาเส ฐตฺวา กจฺจานิ มา ภายิ ปุตฺโต จ เต นตฺตา จ
สุณิสา จ มมานุภาเวนาคนฺตฺวา ตํ อาทาย คมิสฺสนฺตีติ วตฺวา
สกฏฺฐานเมว คโต ฯ เตปิ สกฺกานุภาเวน ตสฺสา คุณํ อนุสฺสริตฺวา
สุสานมคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา ตํ อนฺตรามคฺเค ทิสฺวา ปาเทสุ นิปติตฺวา

โทสํ ขมาเปตฺวา เคหํ อาเนตฺวา ตโต ปฏฺฐาย สมคฺคสํวาสํ วสึสูติ ฯ

กจฺจานีวตฺถุ ฯ

[๓๒๙] อตีเต เชฏฺโจ โสณปณฺฑิโต นาม กนิฏฺโจ นนฺทปณฺฑิโต นามาติ เทฺว ภาตโร ตาปสา มาตาปิตโร โปเสนฺตา หิมวนฺตปฺปเทเส วสึสุ ฯ เตสุ เชฏฺโจ ปญฺจาภิญฺญตาย ทูรมฺปิ คนฺตฺวา มธุรผลํ อาหริตฺวา ปจฺฉา เทติ ฯ กนิฏฺโจ ปน สมีเป ยํ วา ตํ วา ผลํ อาหริตฺวา ปจมํ เทติ ฯ โส เชฏฺเชน มา เอวํ กรีติ วุตฺโตปิ วจนํ น คณฺหิ ฯ อถ เชฏฺโจ นนฺท ตฺวํ อโนวทิโย ปณฺฑิตานํ วจนํ น กโรสิ มาตาปิตโร นาม เชฏฺจสฺส ภาโร อหเมว เต ปฏิชคฺคิสฺสามิ มายิธ ตฺวํ วสิ อญฺญตฺถ คจฺฉาหีติ อาห ฯ นนฺโท ฐาตุํ อสกฺโกนฺโต อตฺตโน ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กสิณํ โอโลเกตฺวา ตทเหว ฌานาภิญฺญา นิพฺพตฺเตตฺวา อหํ เอกสตราชาโน คเหตฺวา ภาตรํ ขมาเปตฺวา มาตาปิตโร อุปฏฺฐาตุํ ยาจิสฺสามีติ อิทฺธิยา มโนชํ นาม พาราณสีราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา มหาราช อหํ อตฺตโน พเลน สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา ตุมฺหากํ ทสฺสามิ อชฺเชว นิกฺขมถาติ อาห ฯ ราชา ตถา อกาสิ ฯ สเจ เสนาย อุณฺหํ โหติ นนฺโท ฉายํ กตฺวา สีตํ กโรติ เทเว วสฺสนฺเต อุปริ วสฺสิตุํ น เทติ อุณฺหํ วา สีตํ วา วาตํ วา วาเรติ มคฺเค ขาณุกาทโย อนฺตรธาเปตฺวา สมํ กสิณมณฺฑลํ วิย กโรติ ฯ โส อากาเส จมฺมขณฺฑํ

ปตฺถริตฺวา นิสินฺโน เสนาย ปริวุโต ปชมํ โกสลรฏฺจํ คนฺตฺวา ยุทฺธํ วา โน เทตุ วเส วา วตฺตูติ ทูตํ ปาเหสิ ฯ โกสลราชา กุชฺฌิตฺวา ยุชฺฌิตุํ นิกฺขมิ ฯ นนฺโท ทฺวินฺนํ เสนานมนฺตเร อชินจมฺมํ มหนฺตํ กตฺวา ปสาเรตฺวา ขิตฺตํ ขิตฺตํ สรํ สมฺปฏิจฺฉิ ฯ เตสุ เอโกปิ สเรน วิทฺโธ นาม นตฺถิ ฯ เต ขีณสรา หุตฺวา นิรุสฺสาหา อฏฺจํสุ ฯ นนฺโท มา ภายิ ตว รชฺชํ ตเวว ภวิสฺสติ เกวลํ มโนชรญฺโญ วสวตฺตี โหหีติ โกสลราชานํ อาห ฯ โสปิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา พาราณสีราชานํ ปริวาเรตฺวา องฺครฏฺจํ อคมาสิ ฯ อิมินา นเยน นนฺโท สตฺตาหาธิกสตฺตมาสาธิกานิ สตฺต วสฺสานิ สกลชมฺพุทีปรชฺชํ คเหตฺวา มโนชรญฺโญ ทตฺวา ตํ เอกสตราชูนํ เชฏฺจกํ กตฺวา เต สพฺเพ ราชาโน คเหตฺวา ภาตุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ตํ ขมาเปตฺวา มาตาปิตุโปสนํ ยาจิ ฯ โพธิสตฺโตปิ ตุฏฺจจิตฺโต อิทานิ เต ขมามิ มาตาปิตูสุ เอกํ ปฏิชคฺคิตุํ ลภิสฺสสีติ อาห ฯ อถสฺส มาตา ตาต โสณปณฺฑิต จิรปฺปวุตฺโถ เต กนิฏฺโจ โส มํ อุปฏฺจาตุ ตฺวํ ปิตรนฺติ อาห ฯ โพธิสตฺโต มาตุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นนฺท ตยา เชฏฺจกโกฏฺจาโส ลทฺโธ อปฺปมตฺโต ปฏิชคฺเคยฺยาสีติ วตฺวา มาตุ คุณํ ปกาเสนฺโต โสณนนฺทชาตเก[๑] เทฺว คาถา อภาสิ

[๓๓๐] อนุกมฺปกา ปติฏฺจา จ ปุพฺเพ รสทที จ โน
มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส มาตา ตํ วรเต อิเส ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๘/๕๗. ตทฏฺจกถา. ๘/๑๗๙.

ปุพฺเพ รสทที โคตฺตี   มาตา ปุญฺญุปสญฺหิตา

มคฺโค สคฺคสฺส โลกสฺส   มาตา ตํ วรเต อิเสติ ฯ

ตตฺถ อนุกมฺปกาติ ขุทฺทหทยา ฯ ปุพฺเพ รสททีติ ปฐมเมว อตฺตโน ขีรสงฺขาตสฺส รสสฺส ทายิกา ฯ วรเตติ มาตา มํ น อิจฺฉติ ตํ อิจฺฉติ ฯ อิเสติ อาลปนํ ฯ โภ นนฺทตาปสาติ อตฺโถ ฯ โคตฺตีติ โคปายิกา ฯ ปุญฺญุปสญฺหิตาติ ปุญฺญุปนิสฺสิตา ปุญฺญทายิกา ฯ

[๓๓๑] อิทานิ สราชิกาย ปริสาย มาตาปิตูสุ วิปฺปฏิปชฺชนฺโต อิมํ อหิตํ สมฺมาปฏิปชฺชนฺโต อิทํ หิตํ ปาปุณาตีติ ทสฺเสนฺโต อิมา คาถา[๑] อภาสิ

เอวํ กิจฺฉาภโฏ โปโส   มาตุ อปริจารโก

มาตริ มิจฺฉา จริตฺวาน   นิรยํ โส อุปปชฺชติ ฯ

เอวํ กิจฺฉาภโฏ โปโส   ปิตุ อปริจารโก

ปิตริ มิจฺฉา จริตฺวาน   นิรยํ โส อุปปชฺชติ ฯ

ธนมฺปิ ธนกามานํ   นสฺสติ อิติ เม สุตํ

มาตรํ อปริจริตฺวาน   กิจฺฉํ วา โส นิคจฺฉติ ฯเปฯ

ปิตรํ อปริจริตฺวาน ฯเปฯ

อานนฺโท จ ปโมโท จ   สทา หสิตกีฬิตํ

มาตรํ ปริจริตฺวาน   ลพฺภเมตํ วิชานตา ฯเปฯ

ปิตรํ ปริจริตฺวาน ฯเปฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๘/๖๖ ตทฏฺฐกถา. ๘/๒๐๕.

ทานญฺจ ปิยวาจา จ[1] อตฺถจริยา จ ยา อิธ
สมานตฺตตา จ ธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ ฯ
เอเต โข สงฺคหา โลเก รถสฺสาณีว ยายโต
เอเต จ สงฺคหา นสฺสุ[2] น มาตา ปุตฺตการณา
ลเภถ มานํ ปูชํ วา ปิตา วา ปุตฺตการณา
ยสฺมา จ สงฺคหา เอเต สมฺมเวกฺขนฺติ[3]ปณฺฑิตา
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ ปาสํสา จ ภวนฺติ เตติ ฯ

[๓๓๒] ตตฺถ กิจฺฉาภโฏติ กิจฺเฉน อาภโฏ ปฏิชคฺคิโต ฯ มิจฺฉา จริตฺวานาติ มาตรํ อปฺปฏิชคฺคิตฺวา ฯ ธนมฺปีติ ธนกามานํ อุปฺปนฺนธนํปิ มาตรํ อปฺปฏิชคฺคนฺตานํ นสฺสตีติ เม สุตํ ฯ กิจฺฉํ วาติ อิติ ธนํ วา นสฺสติ ทุกฺขํ วา โส นิคจฺฉติ ฯ ลพฺภเมตํ วิชานตาติ เอตํ อิธโลเก จ เทวโลเก จ อานนฺทาทิสุขํ มาตรํ ปริจริตฺวาน ปณฺฑิเตน ลพฺภํ ฯ สกฺกา ลทฺธุํ ตาทิเสนาติ อตฺโถ ฯ ทานญฺจาติ มาตาปิตูนํ ทานํ ทาตพฺพํ ปิยวจนํ ภณิตพฺพํ อุปฺปนฺนกิจฺจสาธนวเสน อตฺโถ จริตพฺโพ เชฏฺฐาปจายนธมฺเมสุ ตตฺถ ตตฺถ ปริสมชฺเฌ วา รโหคตานํ วา อภิวาทนาทิวเสน สมานตฺตตา กาตพฺพา น รโห อภิวาทนาทีนิ กตฺวา ปริสติ น กาตพฺพานิ สพฺพตฺถ สมาเนเนว ภวิตพฺพนฺติ ชาตกวณฺณนา[4] ฯ

ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมึ ตสฺมึ ปุคฺคเล ฯ รถสฺสาณีว ยายโตติ

๑. จตุกฺกงฺคุตฺตรปาลิยํ เปยยวชฺชญฺจาติ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว. ๒. นาสฺสูติ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ
๓. สมเวกฺขนฺตีติ ฯ ฌ. ว. ๔. ชาตกฏฺฐกถา.๘/๒๐๘.

ยถา อาณิยา สติเยว รโถ ยาติ อสติ น ยาติ เอวํ อิเมสุ สงฺคเหสุ สติเยว โลโก วตฺตติ อสติ น วตฺตตีติ สิคาลสุตฺตวณฺณนา ฯ

ตสฺมึ ตสฺมินฺติ ตสฺมึ ตสฺมึ ทานาทีหิ สงฺคเหหิ สงฺคเหตพฺเพ ปุคฺคเล ฯ อกฺขสีสคตาย อาณิยา ฯ ยายโตติ คจฺฉโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

เอเต จ สงฺคหา นสฺสูติ สเจ เอเต จตฺตาโร สงฺคหา น ภเวยฺยุํ ฯ น มาตา ปุตฺตการณาติ ยทิ มาตา เอเต สงฺคเห ปุตฺตสฺส น กเรยฺย ปุตฺตการณา มานํ วา ปูชํ วา น ลเภยฺย ฯ สงฺคหา เอเตติ อุปโยควจเน ปจฺจตฺตํ ฯ สงฺคเห เอเตติ วา ปาโจ ฯ

[๓๓๓] สิคาลสุตฺตฏีกายํ ปุตฺตการณาติ ปุตฺตนิมิตฺตํ ฯ ปุตฺตเหตุกณฺหิ ปุตฺเตน กตฺตพฺพํ มานนํ วา ปูชา วา ฯ อุปโยควจเนติ อุปโยคตฺเถ ฯ วุจฺจตีติ วจนํ อตฺโถ ฯ อุปโยค- วจเน วา วตฺตพฺเพ ฯ ปจฺจตฺตนฺติ ปจฺจตฺตวจนนฺติ วุตฺตํ ฯ

สมฺมเวกฺขนฺตีติ สมฺมา เปกฺขนฺติ สมฺมเทว กาตพฺเพ เปกฺขนฺติ ฯ มหตฺตนฺติ เสฏฺฐตฺตํ ฯ ปาสํสาติ ปสํสนียา ฯ เอเต สงฺคเหตพฺเพ ตตฺถ ตตฺถ ปุคฺคเล ยถารหํ ปวตฺตนฺตีติ เอวํ ปสํสิตพฺพาติ อธิปฺปาโย ฯ

ตํ สุตฺวา สปริสา ราชาโน ปสนฺนา มหาสตฺเตน ปญฺจสีเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ทานาทีสุ อปฺปมตฺตา โหถาติ โอวทิตา ตํ วนฺทิตฺวา สกสกนครํ คนฺตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา เทวโลกุปคา ฯ เทฺวปิ

๑. สุ. วิ. ๓/๑๘๘.

ภาตโร ยาวชีวํ มาตาปิตโร อุปฏฺฐหิตฺวา พฺรหฺมโลกุปคา ฯ

เทฺวภาติกวตฺถุ ฯ

[๓๓๔] อิติ ยถาวุตฺตํ มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ อิธ ปสํสาทีนมาวหนโต มงฺคลนฺติ วุจฺจตีติ ฯ

อปโร นโย ฯ อุปฏฺฐานํ นาม ภรณกิจฺจกรณกุลวํสฏฺฐปนทายชฺชารหปฺปฏิปชฺชนทกฺขิณานุปฺปทานวเสน ปญฺจวิธํ อุปฏฺฐหนํ ฯ เตนาห ภควา สิคาลกสฺส นาม คหปติปุตฺตสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา ภโต เน ภริสฺสามิ กิจฺจํ เนสํ กริสฺสามิ กุลวํสํ ฐเปสฺสามิ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิ อถวา ปน เนสํ เปตานํ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามิ อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพาติ[๑] ฯ

[๓๓๕] ตตฺถ ฐาเนหีติ เอตฺถ ติฏฺฐติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ ฐานํ เหตุ เตนาหฏฺฐกถายํ การเณหีติ ฯ อตฺถสริกฺขตาย มาตาปิตูนํ ปุรตฺถิมทิสาภาโว โหติ ฯ ตถา หิ เต ปุตฺตานํ ปุรตฺถภาวโต อุปการิกภาเวน ทิสนฺโต อปทิสนฺโต จ ปุรตฺถิมา ทิสา ฯ เตนาห มาตาปิตโร ปุพฺพุปการิตาย ปุรตฺถิมา ทิสาติ เวทิตพฺพาติ ฯ ภโตติ อหํ อิเมหิ โปสิโต ฯ ตมฺปน ภรณํ ชาตกาลโต ปฏฺฐาย สุขปจฺจยุปสํหรเณน ทุกฺขปจฺจยาปหรเณน

๑. ที. ป. ๑๑/๒๐๓.

จ มาตาปิตูหิ ปวตฺติตํ โหติ ตสฺมา ตํ ทสฺเสตุมาห ถญฺญํ ปาเยตฺวา หตฺถปาเท วฑฺเฒตฺวา ขุเขน สิงฺฆาณิกํ อปเนตฺวา นหาเปตฺวา มณฺเฑตฺวา ภริโต ชคฺคิโตติ ฯ เนติ เต มาตาปิตโร มหลฺลเก ปาทโธวนนหาปนยาคุภตฺตทานาทีหิ ภริสฺสามิ ฯ กิจฺจํ เนสนฺติ อหํ อตฺตโน กิจฺจํ ฐเปตฺวา มาตาปิตูนํ ราชกุลาทีสุ อุปฺปนฺนกิจฺจํ คนฺตฺวา กริสฺสามิ ฯ กุลวํสํ ฐเปสฺสามีติ เอตฺถ ยสฺมา มาตาปิตูนํ สนฺตกํ เขตฺตาทึ อวินาเสตฺวา รกฺขนํ เตสํ ปรมฺปราย ฐิติยา การณํ โหติ ยสฺมา จ กุลปฺปเทสาทินา อตฺตนา สทิสํ เอกํ ปุริสํ ฆาเตตฺวา คีวายํ วา หตฺเถ วา พทฺธมณิวลยํ หาเรตพฺพนฺติ เอวมาทินา ปวตฺตอธมฺมิกวํสโต มาตาปิตโร อปเนตฺวา ตํ คาหํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา หีสาทิวิรติยา ปวตฺเต ธมฺมิกวํเส ฐปเนน เจว เตหิ ทินฺนทานานุปจฺฉินฺทเนน จ อายตึ เตสํ ปรมฺปรา หริตา โหติ ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตุมาห มาตาปิตูนํ สนฺตกํ เขตฺตวตฺถุหิรญฺญสุวณฺณาทึ อวินาเสตฺวา รกฺขนฺโตปิ มาตาปิตโร อธมฺมิกวํสโต หริตฺวา ธมฺมิกวํเส ฐเปนฺโตปิ กุลวํเสน อาภตานิ° สลากภตฺตาทีนิ อนุปจฺฉินฺทิตฺวา ปวตฺเตนฺโตปิ กุลวํสํ ฐเปติ นามาติ ฯ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามีติ เอตฺถ ยสฺมา ทายชฺชปฺปฏิลาภสฺส โยคฺยภาเว ปวตฺตมาโนเยว ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ นาม น อิตโร ตสฺมา ตมตฺถํ ทสฺเสตุมาห มาตาปิตโร อตฺตโน โอวาเท อวตฺตมาเน มิจฺฉาปฏิปนฺเน ทารเก วินิจฺฉยํ ปตฺวา อปุตฺตเก

๑. อาคตานีติปิ ปาํ ฯ ฌ. ว.

กโรนฺติ เต ทายชฺชารหา น โหนฺติ โอวาเท วตฺตมาเน ปน กุลสนฺตกสามิเก กโรนฺตีติ ฯ ตตฺถ วินิจฺฉยํ ปตฺวาติ ปุตฺตสฺส จ วิสฺสชฺชนนฺติ เอวมาคตํ วินิจฺฉยํ อาคมฺม ฯ ทกฺขิณนฺติ เตสํ ปตฺติทานํ กตฺวา ตติยทิวสโต ปฏฺฐาย ทานํ อนุปฺปทสฺสามิ ฯ กิมตฺถนฺติ เจ ฯ ตํ เตสํ ปาเปตุํ ฯ กิมฺปเนตํ ทานํ เปตานํ ปาปุณาตีติ ฯ น เหตฺถ อมฺเหหิ วตฺตพฺพมตฺถิ ภควตา เอว พฺยากตตฺตา ฯ

[๓๓๖] เอโก กิร ชาณุสฺโสณิ นาม พฺราหฺมโณ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ ปุจฺฉติ มยมสฺสุ โภ โคตม พฺราหฺมณา นาม ทานานิ เทม สทฺธานิ กโรม อิทํ ทานํ เปตานํ ญาติสาโลหิตานํ อุปกปฺปตุ อิทํ ทานํ เปตา ญาติสาโลหิตา ปริภุญฺชนฺตูติ กจฺจิ ตํ โภ โคตม ทานํ เปตานํ ญาติ-สาโลหิตานํ อุปกปฺปติ กจฺจิ เต เปตา ญาติสาโลหิตา ตํ ทานํ ปริภุญฺชนฺตีติ ฯ ฐาเน โข พฺราหฺมณ อุปกปฺปติ โน อฏฺฐาเนติ ฯ กตมํ ปน โภ โคตม ฐานํ กตมํ อฏฺฐานนฺติ ฯ อิธ พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ ฯเปฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก โหติ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา นิรยํ อุปปชฺชติ ฯ โย เนรยิกานํ สตฺตานํ อาหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิทํปิ โข พฺราหฺมณ อฏฺฐานํ ยตฺถ ฐิตสฺส ตํ ทานํ น อุปกปฺปติ ฯ อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ ฯเปฯ ปรมฺมรณา ติรจฺฉานโยนึ อุปปชฺชติ โย ติรจฺฉาน-

โยนิกานํ สตฺตานํ อาหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ ฯเปฯ น อุปกปฺปติ ฯ อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ฯเปฯ สมฺมาทิฏฺฐิโก โหติ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา มนุสฺสานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ โย มนุสฺสานํ อาหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิทํปิ โข พฺราหฺมณ อฏฺฐานํ ยตฺถ ฐิตสฺส ตํ ทานํ น อุปกปฺปติ ฯ อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ฯเปฯ ปรมฺมรณา เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชติ โย เทวานํ อาหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ ฯเปฯ น อุปกปฺปติ ฯ อิธ ปน พฺราหฺมณ เอกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ ฯเปฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก โหติ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ปิตฺติวิสยํ อุปปชฺชติ โย ปิตฺติวิสยิกานํ สตฺตานํ อาหาโร เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ ยํ วา ปนสฺส อิโต อนุปฺปเวจฺฉนฺติ มิตฺตามจฺจา วา ญาติสาโลหิตา วา เตน โส ตตฺถ ยาเปติ เตน โส ตตฺถ ติฏฺฐติ อิทํ โข พฺราหฺมณ ฐานํ ยตฺถ ฐิตสฺส ตํ ทานํ อุปกปฺปตีติ ฯ สเจ ปน โภ โคตม โส เปโต ญาติสาโลหิโต ตํ ฐานํ อนุปปนฺโน โหติ โก ตํ ทานํ ปริภุญฺชตีติ ฯ อญฺเญปิสฺส พฺราหฺมณ เปตา ญาติสาโลหิตา ตํ ฐานํ อุปฺปนฺนา โหนฺติ เต ตํ ทานํ ปริภุญฺชนฺตีติ ฯ สเจ ปน โภ โคตม โส เจว เปโต ญาติสาโลหิโต ตํ ฐานํ อนุปปนฺโน โหติ อญฺเญ จสฺส เปตา ญาติสาโลหิตา ตํ ฐานํ อนุปปนฺนา โหนฺติ โก ตํ

ทานํ ปริภุญฺชตีติ ฯ อฏฺฐานํ โข เอตํ พฺราหฺมณ อนวกาโส ยนฺตํ ฐานํ วิวิตฺตํ อสฺส อิมินา ทีเฆน อทฺธุนา ยทิทํ เปเตหิ ญาติสาโลหิเตหิ อปิจ พฺราหฺมณ ทายโกปิ อนิปฺผโลติ ฯ

ทสกนิปาตงฺคุตฺตเร ชาณุสฺโสณิสุตฺตํ[๑] ฯ

[๓๓๗] ตตฺถ มยมสฺสูติ เอตฺถ อสฺสูติ นิปาตมตฺตํ ฯ สทฺธานีติ สทฺทหิตฺวา กตฺตพฺพปุญฺญานิ ฯ เปตานนฺติ มตานํ ฯ อุปกปฺปตูติ ปาปุณาตุ ฯ ฐาเนติ โอกาเส ฯ อฏฺฐาเนติ อโนกาเส ฯ เนรยิกานํ สตฺตานํ อาหาโร นาม ตตฺถ นิพฺพตฺตนกมฺมเมว ฯ เตเนว หิ เต ตตฺถ ยาเปนฺติ ฯ ติรจฺฉานโยนิกานํ ปน ติณปณฺณาทิวเสน อาหาโร เวทิตพฺโพ ฯ มนุสฺสานํ โอทนกุมฺมาสาทิวเสน ฯ เทวานํ สุธาโภชนาทิวเสน ฯ ปิตฺติวิสยิกานํ เขฬสิงฺฆาณิกาทิวเสน ฯ ยํ วา ปนสฺส อิโตติ ยํ วาสฺส มิตฺตาทโย อิโต ททนฺตา อนุปฺปเวจฺฉนฺติ[๒] ฯ ปิตฺติวิสยิกา เอว หิ ปรทตฺตุปชีวิโน โหนฺติ น อญฺเญสํ ปเรหิ ทินฺนํ อุปกปฺเปติ ฯ ทายโกปิ อนิปฺผโลติ ยํ สนฺธาย ตํ ทานํ ทินฺนํ ตสฺส อุปกปฺปตุ วา มา วา ทายเกน น สกฺกา นิปฺผเลน ภวิตุํ ทายโก ตสฺส ทานสฺส วิปากํ ลภติเยว ฯ พฺราหฺมณสฺส หิ เอวํ ทินฺนสฺส ทานสฺส ผลํ ทายโก น ลภตีติ ลทฺธิ ตสฺมา ภควา เอวมาหาติ ตพฺพณฺณนาโย[๓]ฯ

[๓๓๘] ยทิ หิ อิทํ โน ญาตีนํ โหตูติ วุตฺเตปิ เต เปตา ตตฺถ คนฺตฺวา อนุโมทนฺติ ตํ ทานํ เตสํ ปาปุณาติ เต จ สมฺปตฺตึ

๑. องฺ. ทสก. ๒๔/๒๙๐. ๒. อนุปเวเสนฺตีติปิ ปาโฐ ฯ ๓. มโน. ปู. ๓/๔๒๗.

ลภนฺติ ฯ พิมฺพิสารรญฺโญ ปุพฺพญฺญาติปฺเปตา เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

อิโต กิร ทฺวานวุติกปฺเป กาสิกนคเร ปุสฺโส๑ นาม สตฺถา อุทปาทิ ฯ ตสฺส ปิตา ชยเสโน นาม ราชา สิริมา นาม เทวี มาตา ฯ ตสฺส กนิฏฺฐภาตโร เวมาติกา ตโย ราชปุตฺตา อเหสุํ ฯ เตสํ ติณฺณํปิ เอโก ภณฺฑาคาริโก เอโกว ชนปเท นิยุตฺตกปุริโส ฯ ตทา ราชปุตฺตา อตฺตโน เชฏฺฐภาตรํ สตฺถารํ เตมาสํ อุปฏฺฐหิตุกามา ราชานํ ยาจึสุ ฯ ราชาปิ อนุชานิ ฯ เต อตฺตโน ชนปเท นิยุตฺตกปุริสสฺส เลขํ เปเสสุํ สตฺถุ วิหารํ กตฺวา อมฺหากํ อาโรเจหีติ ฯ โส ตถา กตฺวา อาโรจาเปสิ ฯ ราชปุตฺตา สตฺถารํ อตฺตโน ชนปทํ เนตฺวา วิหารํ นิยฺยาเทตฺวา ตุมฺเห เอตฺตกํ นาม ทานวตฺตํ คเหตฺวา เทวสิกํ นวุติภิกฺขุสหสฺส-ปริวารสฺส ภควโต เจว สปริวารานญฺจ โน สพฺพํ ขาทนีย-โภชนียํ สมฺปาเทถ อิโต ปฏฺฐาย หิ น กิญฺจิ วกฺขามาติ ภณฺฑาคาริกญฺเจว นิยุตฺตกปุริสญฺจ วตฺวา สหสฺสปุริเส คเหตฺวา ทส สีลานิ สมาทิย กาสายานิ นิวาเสตฺวา วิหาเรเยว เตมาสํ วสึสุ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เตหิ อาณตฺตา ภณฺฑาคาริกาทโย วาเรน ทานวตฺตํ คเหตฺวา ทานํ เทนฺติ ฯ เตสุ หิ ภณฺฑาคาริโก สภริโย สทฺโธ ปสนฺโน สกฺกจฺจํ อทาสิ ฯ นิยุตฺตกปุริโสปิ ชานปเทหิ เอกาทสหิ ปุริสนหุเตหิ สทฺธึ สกฺกจฺจเมว อทาสิ ฯ ตตฺถ เกจิ ชานปทา ปฏิหตจิตฺตา อเหสุํ จตุราสีติสหสฺสมตฺตา ฯ

๑. ผสฺโสติปิ ฯ ฌ. ว.

เต ทานสฺส อนฺตรายํ กตฺวา เทยฺยธมฺมํ อตฺตนาปิ ขาทึสุ ปุตฺตานํปิ อทํสุ ภตฺตสาลญฺจ อคฺคินา ฑหึสุ ฯ เต นิรเย นิพฺพตฺตึสุ ฯ สปริวารา ปน ราชปุตฺตา เจว ภณฺฑาคาริกนิยุตฺตกา จ สคฺเค ฯ เอวํ เตสํ ทฺวินฺนํ คณานํ สคฺคโต สคฺคํ นิรยโต นิรยํ อุปปชฺชนฺตานํ ทฺวานวุติ กปฺปา วีติวตฺตา ฯ อถ อิมสฺมึ กปฺเป กสฺสปพุทฺธกาเล เต ปฏิหตจิตฺตา ชนา เปเตสุ นิพฺพตฺตา ฯ ตทา มนุสฺสา อตฺตโน ญาตกปฺเปตานมตฺถาย ทานํ ทตฺวา อุทฺทิสนฺติ อมฺหากํ ญาตีนํ โหตูติ ฯ เต สมฺปตฺตึ ลภนฺติ ฯ อถ อิเม เปตา ตํ ทิสฺวา กสฺสปพุทฺธํ ปจฺฉึสุ กินฺนุ โข ภนฺเต มยมฺปิ เอวรูปํ สมฺปตฺตึ ลเภยฺยามาติ ฯ น อิทานิ ลภติ อนาคเต โคตมพุทฺธกาเล ตุมฺหากํ ญาติ พิมฺพิสาโร นาม ราชา ภวิสฺสติ โส ตสฺส พุทฺธสฺส ทานํ ทตฺวา ตุมฺหากํ ผลํ อุทฺทิสิสฺสติ ตทา ลภิสฺสถาติ ฯ เต พิมฺพิสารํ ปจฺจาสึสมานา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เขปยึสุ ฯ อิมสฺมึ ปน พุทฺธุปฺปาเท เต ตโย ราชปุตฺตา สปริวารา สคฺคโต จวิตฺวา มคธรฏฺเฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อุรุเวลกสฺสปาทโย ชฏิลา อเหสุํ ฯ ภณฺฑาคาริโก วิสาโข นาม มหาเสฏฺฐี อโหสิ ฯ ภริยา ปนสฺส ธมฺมทินฺนา นาม เสฏฺฐิธีตา ฯ นิยุตฺตกปุริโส พิมฺพิสาโร ราชา ฯ สพฺพาปิ อวเสสปริสา รญฺโญ ปริวารา อเหสุํ ฯ อถ สตฺถา สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา อนุปุพฺเพน ลฏฺฐิวนุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตทหุปสงฺกมนฺตํเยว ราชานํ พิมฺพิสารํ เอกาทสนหุเตหิ มาคธเกหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ สทฺธึ โสตาปตฺติ-

ผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา รญฺญา นิมนฺติโต ทุติยทิวเส ราชเคเห มหาทานํ สมฺปฏิจฺฉิ ฯ เต เปตา อิทานิ ราชา อมฺหากํ ทานํ อุทฺทิสิสฺสติ อิทานิ อุทฺทิสิสฺสตีติ อาสาย สมฺปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ ฯ ราชา ทานํ ทตฺวา กตฺถ นุ โข ภควา วิหเรยฺยาติ สตฺถุ วิหารฏฺฐานเมว จินฺเตนฺโต น ตํ ทานํ กสฺสจิ อุทฺทิสิ ฯ เปตา ฉินฺนาสา หุตฺวา รตฺตึ รญฺโญ นิเวสเน อติวิย ภึสนกํ วิสฺสรมกํสุ ฯ ราชา ปภาตาย รตฺติยา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวรูปํ สทฺทมสฺโสสึ กึ เม ภนฺเต ภวิสฺสตีติ อาห ฯ มา ภายิ มหาราช น เต กิญฺจิ ปาปกํ ภวิสฺสตีติ วตฺวา สพฺพมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ อิทานิ ปน เม ภนฺเต ทินฺเน ลเภยฺยุนฺติ ฯ อาม มหาราชาติ ฯ ราชา สตฺถารํ อชฺชตนาย นิมนฺเตตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ทานํ สชฺเชตฺวา กาลํ อาโรจาเปสิ ฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ราชเคหํ คนฺตฺวา นิสีทิ ฯ เตปิ เปตา อปิ นาม อชฺช ลเภยฺยามาติ ปุพฺพญฺญาติฆรํ สกฆรสญฺญาย อาคนฺตฺวา ติโรกุฑฺฑาทีสุ อฏฺฐํสุ อิสฺสามจฺฉริยผลํ อนุภวนฺตา อปฺเปกจฺเจ ทีฆมสฺสุเกสนฺธการวทนา สิถิลพนฺธนวิลมฺพมานกิสผรุสกาฬกงฺคปจฺจงฺคา ตตฺถ ตตฺถ จปิตวนฑาหทฑฺฒตาลรุกฺขสทิสา อปฺเปกจฺเจ ปิปาสารณินิมฺมถเนน อุทรโต อุฏฺฐาย ขุขโต วินิจฺฉรนฺตาย[๑] อคฺคิชาลาย ปริฑยฺหมานสรีรา อปฺเปกจฺเจ สูจิสิขาณุมตฺตกณฺฐพิลตาย ปพฺพตาการกุจฺฉิตาย จ ลทฺธาปิ ปานโภชนํ ยาวทตฺถํ ภุญฺชิตุํ อสมตฺถตาย ขุปฺปิปาสารสโต อญฺญํ

๑. วินิจฺฉรนฺติยา ฯ

รสมวินฺทมานา อปฺเปกจฺเจ อญฺญมญฺญสฺส อญฺเญสํ วา สตฺตานํ ปฏินฺนคณฺฑปีฬกขฺขา ปคฺฆริตรุหิรปุพฺพลสิกาทึ ลทฺธา อมตมิว สายมานา ฯ สตฺถา ตถา อกาสิ ยถา เต สพฺเพ ว อติวิย ทุทฺทสิกวิรูปภยานกสรีรา รญฺโญ ปากฏา อเหสุํ ฯ ราชา ทกฺขิโณทกํ เทนฺโต อิทํ เม ญาตีนํ โหตูติ อุทฺทิสิ ฯ ตํขณญฺเญว เตสํ เปตานํ ปทุมสญฺฉนฺนา โปกฺขรณิโย นิพฺพตฺตึสุ ฯ เต ตตฺถ นหาตฺวา จ ปิวิตฺวา จ ปฏิปฺปสฺสทฺธทรถกิลมถปิปาสา สุวณฺณวณฺณา ชาตา ฯ ราชา ยาคุขชฺชกโภชนานิ ทตฺวา อุทฺทิสิ ฯ ตํ ขณญฺเญว เตสํ ทิพฺพยาคุขชฺชกโภชนานิ นิพฺพตฺตึสุ ฯ เต ตานิ ปริภุญฺชิตฺวา ปีนินฺทฺริยา อเหสุํ ฯ ราชา วตฺถเสนาสนานิ ทตฺวา อุทฺทิสิ ฯ เตสํ ทิพฺพวตฺถยานปฺปาสาทปจฺจตฺถรณเสยฺยาทิ-อลงฺการวิธโย นิพฺพตฺตา ฯ สา จ เตสํ สมฺปตฺติ ยถา สพฺพา ว ปากฏา โหติ ตถา สตฺถา อธิฏฺฐาติ ฯ ราชา ตํ ทิสฺวา อติวิย อตฺตมโน อโหสิ ฯ อถ สตฺถา ภุตฺตาวี รญฺโญ อนุโมทนํ กโรนฺโต เปตานํ อาคนฺตฺวา ตตฺถ ตตฺถ ฐิตภาวํ ทสฺเสนฺโต ปฐมํ คาถมาห

[๓๓๙] ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ สนฺธิสิงฺฆาฏเกสุ จ
ทฺวารพาหาสุ ติฏฺฐนฺติ อาคนฺตฺวาน สกํ ฆรนฺติ ฯ

ตตฺถ ติโรกุฑฺเฑสูติ เคหปฺปาการกุฑฺฑานํ ปรภาเคสุ พหิฏฺฐาเนสุ ติฏฺฐนฺติ ฐานํ กปฺเปนฺติ ฯ สนฺธิสิงฺฆาฏเกสูติ เอตฺถ สนฺธิโยติ จตุกฺโกณรจฺฉาโย วุจฺจนฺติ ฆรสนฺธิภิตฺติสนฺธิอาโลกสนฺธิโย

จาปิ[๑] สิงฺฆาฏโกติ ติโกณรจฺฉา ฯ ทฺวารพาหาสูติ นครทฺวาร-
ฆรทฺวารานํ พาหา นิสฺสาย ติฏฺฐนฺติ ฯ สกํ ฆรนฺติ เอตฺถ สกํ
ฆรํ นาม ปุพฺพญฺญาติฆรมฺปิ อตฺตโน สามิกภาเวน อชฺฌาวตฺถุปุพฺพํ
ฆรมฺปิ ตทุภยมฺปิ ฯ ยสฺมา เต สกฆรสญฺญาย อาคจฺฉนฺติ ตสฺมา
เอวมาห ฯ

[๓๔๐] อิทานิ สตฺถา พหุมฺหิปิ อนฺนปานาทิมฺหิ สนฺเต อปิ
นาม อมฺเห อุทฺทิสฺส กิญฺจิ ทชฺชุนฺติ ญาตีนํ ปจฺจาสึสนฺตานํ
วิจรตํ เตสํ เตสํ เปตานํ เตหิ กตสฺส อติกฏุกวิปากกมฺมสฺส
ปจฺจเยน กสฺสจิ ญาติโน อนุสฺสรณมตฺตสฺสาปิ อภาวํ ทสฺเสนฺโต
ทุติยํ คาถมาห

ปหูเต อนฺนปานมฺหิ ขชฺชโภชฺเช อุปฏฺฐิเต
น เตสํ[๒] โกจิ สรติ สตฺตานํ กมฺมปจฺจยาติ ฯ

ตตฺถ ปหูเตติ อนปฺปเก พหุมฺหิ ฯ พการสฺส หิ ปกาโร ฯ
อนฺนปานมฺหีติ อสิเต จ ปีเต จ ฯ ขชฺชโภชฺเชติ ขายิเต จ
สายิเต จ ฯ อุปฏฺฐิเตติ อุปคมฺม ฐิเต สชฺชิเต ปฏิยตฺเต ฯ
โกจีติ เตสํ ปิตฺติวิสยุปปนฺนานํ สตฺตานํ มาตา วา ปิตา วา
ปุตฺโต วา น สรติ ฯ กึการณา ฯ กมฺมปจฺจยา อตฺตนา
กตสฺส อนฺนปานปฺปฏิเสธนาทิเภทสฺส กทริยกมฺมสฺส การณภาวโต ฯ

๑. วาปิ ฯ ญ. ว. ๒. เตสนฺติ อุปโยคตฺเถ สามีวจนํ ฯ สทฺทนีติยญฺหิ ทุติยาปญฺจมี-
นญฺจ: ทุติยาปญฺจมีนญฺจ อตฺเถ กฺวจิ ฉฏฺฐี วิภตฺติ โหติ--สริจฺฉาทีนํ กมฺมนิ-
มาตุ สรติ-มาตรํ สรตีติอาทิ วุตฺตํ ฯ อยญฺจ คาถา เอตฺถปิ อุทาหฏา โหติ ฯ
ธมฺมปเทปิ สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโรติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ โส จโข อิทํคติโก ว โหติ ฯ

ตญฺหิ เตสํ กมฺมํ ญาตีนํ สริตุํ น เทตีติ ฯ

[๓๔๑] อิทานิ รญฺญา เปเต ญาตเก อุทฺทิสฺส ทินฺนํ ทานํ ปสํสนฺโต ตติยํ คาถมาห

เอวํ ททนฺติ ญาตีนํ เย โหนฺติ อนุกมฺปกา

สุจึ ปณีตํ กาเลน กปฺปิยํ ปานโภชนนฺติ ฯ

ตตฺถ เอวนฺติ ยถา ตยา มหาราช ทินฺนํ เอวํ ฯ ททนฺตีติ เทนฺติ อิทํ โน ญาตีนํ โหตูติ อุทฺทิสนฺติ นิยฺยาเทนฺติ เต ปุตฺตาทโย ฯ ญาตีนนฺติ ปิตฺติวิสยุปปนฺนานํ ญาตกานํ ฯ เยติ เย-เกจิ ปุตฺตธีตุภาตโร ชนา ฯ อนุกมฺปกาติ อตฺถกามา หิเตสิโน ฯ สุจินฺติ สุทฺธํ มโนหรํ[๑] ธมฺมิกํ ธมฺมลทฺธํ ฯ ปณีตนฺติ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ ฯ กาเลนาติ เปตานํ ติโรกุฑฺฑาทีสุ อาคนฺตฺวา ฐิตกาเล ทกฺขิเณยฺยานํ วา ปริโภคโยคฺยกาเล ฯ กปฺปิยนฺติ อนุจฺฉวิกํ ปฏิรูปํ อริยานํ ปริโภคารหํ ฯ ปานโภชนนฺติ ปานญฺจ โภชนญฺจ ฯ อิธ ปานโภชนมุเขน สพฺพํปิ เทยฺยธมฺมํ วทติ ฯ

[๓๔๒] อิทานิ เยน ปกาเรน ทินฺนํ เตสํ ทินฺนํ โหติ ตํ ทสฺเสนฺโต จตุตฺถคาถาย ปุพฺพฑฺฒมาห

อิทํ โว ญาตินํ โหตุ สุขิตา โหนฺตุ ญาตโยติ ฯ

ตตฺถ อิทนฺติ เทยฺยธมฺมนิทสฺสนํ ฯ โวติ นิปาตมตฺตํ ฯ โนติปิ ปาฐนฺติ ฯ อมฺหากนฺตฺยตฺโถ ฯ ญาตินนฺติ ปิตฺติวิสยุปปนฺนานํ ญาตกานํ โหตุ ฯ สุขิตาติ เต ปิตฺติวิสยุปปนฺนา ญาตโย อิทํ

๑. มโนรมนฺติปิ ปาโจ ฯ ฌ.. ว.

ปจฺจนุภวนฺตา สุขปฺปตฺตา ฯ

[๓๔๓] อิทานิ ยสฺมา อิทํ โน ญาตีนํ โหตูติ วุตฺเตปิ น อญฺเญน กตํ กมฺมํ อญฺญสฺส ผลทํ โหติ เกวลนฺตุ ตถา อุทฺทิสฺส ทิยฺยมานกํ วตฺถุํ เปตานํ กุสลกมฺมสฺส ปจฺจโย โหติ ตสฺมา ยถา เตสํ ตสฺมึเยว อุทฺทิสฺส ทิยฺยมาเน วตฺถุสฺมึ ตํขเณ ผลนิพฺพตฺตกํ กุสลกมฺมํ โหติ ตํ ทสฺเสนฺโต จตุตฺถาย ปจฺฉิมฑฺฒํ ปญฺจมาย จ ปุพฺพฑฺฒมาห์

เต จ ตตฺถ สมาคนฺตฺวา ญาติเปตา สมาคตา

ปหูเต อนฺนปานมฺหิ สกฺกจฺจํ อนุโมทเรติ ฯ

ตตฺถ เต ญาติปฺเปตาติ สมฺพนฺโธ ฯ ตตฺถาติ ยตฺถ ตํ ทานํ ทิยฺยติ ตตฺถ ฯ สมาคนฺตฺวาติ สมนฺตโต อาคนฺตฺวา สโมธาย เอกชฺฌํ หุตฺวาติ อตฺโถ ฯ สมาคตาติ อิเม โน ญาตโย อมฺหากํ อตฺถาย ทานํ อุทฺทิสิสฺสนฺตีติ เอตทตฺถํ สมฺมา อาคตา หุตฺวาติ อตฺโถ ฯ อนฺนปานมฺหีติ ตสฺมึ อตฺตโน อุทฺทิสฺส ทิยฺยมาเน ปหูเต อนฺนปานมฺหิ ฯ สกฺกจฺจํ อนุโมทเรติ กมฺมผลํ อภิสฺสทฺทหนฺตา จิตฺติการํ อวิชหนฺตา อวิกฺขิตฺตจิตฺตา จ หุตฺวา อิทํ โน ทานํ หิตาย สุขาย โหตูติ โมทนฺติ อนุโมทนฺติ ปีติโสมนสฺสชาตา โหนฺติ ฯ

[๓๔๔] อิทานิ ญาตเก นิสฺสาย นิพฺพตฺตกุสลกมฺมผลํ ปจฺจนุโภนฺตานํ เตสํ ญาติมารพฺภ โถมนาการํ ทสฺเสนฺโต ปญฺจมาย ปจฺฉิมฑฺฒํ ฉฏฺฐาย จ ปุพฺพฑฺฒมาห

จิรํ ชีวนฺตุ โน ญาตี เยสํ เหตุ ลภาม เส

อมฺหากญฺจ กตา ปูชา ทายกา จ อนิปฺผลาติ ฯ

ตตฺถ จิรํ ชีวนฺตูติ จิรํ ชีวิโน ทีฆายุกา โหนฺตุ ฯ โน ญาตีติ อมฺหากํ ญาตกา ฯ เหตูติ เยสํ การณา เย นิสฺสาย ฯ ลภาม เสติ อีทิสํ สมฺปตฺตึ ปฏิลภาม ฯ อตฺตนา ตํขณํ ปฏิลทฺธ-สมฺปตฺตึ อปทิสนฺตา เหเต เอวํ ภณนฺติ ฯ เปตานญฺหิ อตฺตโน อนุโมทเนน ทายกานํ อุทฺเทเสน[๑] ทกฺขิเณยฺยสมฺปทาย จาติ ตีหิ องฺเคหิ ทกฺขิณา ตํขณญฺเญว ผลนิพฺพตฺตกา โหติ ฯ ตตฺถ ทายกา วิเสสเหตุ ฯ เตนาหํสุ เยสํ เหตุ ลภาม เสติ ฯ กตาติ อิทํ โน ญาตีนํ โหตูติ เอวํ อิมํ ทานํ อุทฺทิสนฺเตหิ ทายเกหิ กตา ฯ เต ทายกา จ อนิปฺผลา ยสฺมึ สนฺตาเน ปริจฺจาคมยํ กมฺมํ นิพฺพตฺตํ ตสฺส ตตฺเถว ผลทานโต ฯ

[๓๔๕] อิทานิ ปิตฺติวิสยุปปนฺนานํ ตตฺถ อญฺญสฺส กสิ-โครกฺขาทิโน สมฺปตฺติปฺปฏิลาภการณสฺส อภาวํ อิโต ทินฺเนน ยาปนภาวญฺจ ทสฺเสนฺโต ฉฏฺฐาย ปจฺฉิมฑฺฒเฒน สทฺธึ สตฺตมํ คาถมาห

น หิ ตตฺถ กสี อตฺถิ โครกฺเขตฺถ น วิชฺชติ
วณิชฺชา ตาทิสี นตฺถิ หิรญฺเญน กยากยํ
อิโต ทินฺเนน ยาเปนฺติ เปตา กาลคตา ตหินฺติ ฯ

ตตฺถ น หิ ตตฺถาติ มหาราช ตสฺมึ ปิตฺติวิสเย กสิกมฺมํ น หิ อตฺถิ ฯ โครกฺเขตฺถาติ เอตสฺมึ ปิตฺติวิสเย คาโว รกฺขิตฺวา ปญฺจโครสวิกฺกเยน ชีวนกมฺมสงฺขาตา โครกฺขาปิ น วิชฺชติ ฯ ยํ

๑. อุทฺทิเสนาติปิ ปทํ ฯ ญ. ว.

นิสฺสาย เปตา สมฺปตฺตึ ปฏิลเภยฺยุํ ตํ กสิโครกฺขกมฺมมฺปิ นตฺถีติ อตฺโถ ฯ ตาทิสีติ ยาทิสํ นิสฺสาย เต สมฺปตฺตึ ปฏิลเภยฺยุํ ตาทิสี วณิชฺชาปิ นตฺถิ ฯ กยากยนฺติ ยาทิสํ นิสฺสาย เต สมฺปตฺตึ ปฏิลเภยฺยุํ ตาทิสํ หิรญฺเญน กหาปเณน กยวิกฺกยมฺปิ นตฺถิ ฯ ยาเปนฺตีติ อิโต ญาตีหิ วา มิตฺตามจฺเจหิ วา ทินฺเนน อตฺตภาวํ คเมนฺติ ปวตฺเตนฺติ ฯ เปตาติ ปิตฺติวิสยุปปนฺนา สตฺตา ฯ กาลคตาติ อตฺตโน มรณกาเลน คตา ฯ กาลกตาติ วา ปาโฐ ฯ กตกาลา กตมรณาติ อตฺโถ ฯ ตหินฺติ ตสฺมึ ปิตฺติวิสเย ฯ

[๓๔๖] อิทานิ ยถาวุตฺตมตฺถํ ทฺวีหิ อุปมาหิ ปกาเสนฺโต คาถาทฺวยมาห

อุนฺนเต อุทกํ วุฏฺฐํ ยถา นินฺนํ ปวตฺตติ
เอวเมว อิโต ทินฺนํ เปตานํ อุปกปฺปติ ฯ
ยถา วาริวหา ปูรา ปริปูเรนฺติ สาครํ
เอวเมว อิโต ทินฺนํ เปตานํ อุปกปฺปตีติ ฯ

ตตฺถ อุนฺนเตติ ถเล อุสฺสเท ภูมิภาเค ฯ วุฏฺฐนฺติ เมเฆหิ อภิวุฏฺฐํ อุทกํ ฯ นินฺนํ ปวตฺตตีติ นินฺนํ ภูมิภาคํ คจฺฉติ ปาปุณาติ ฯ อุปกปฺปตีติ นิพฺพตฺตติ ภาตฺภวติ ผลุปฺปตฺติยา วินิยุชฺชติ ฯ นินฺนมิว หิ อุทกปฺปวตฺติยา ฐานํ เปตโลโก ทานุปกปฺปนาย เตนาห ภควา อิทํ โข พฺราหฺมณ ฐานํ ยตฺถ ฐิตสฺส ตํ ทานํ อุปกปฺปตีติ ฯ วาริวหาติ มหานชฺโช ฯ ปูราติ กนฺทรปทรสาข-ปสาขกุสุพฺภมหากุสุพฺเภหิ โอคพิเตน อุทเกน ปูรา หุตฺวา ฯ

[๓๔๗] ยสฺมา เปตา อิโต กิญฺจิ ลจฺฉามาติ อาสาภิภูตา ญาตีนํ ฆรํ อาคนฺตฺวาปิ อิทํ นาม โน เทถาติ ยาจิตุํ น สกฺโกนฺติ ตสฺมา เตสํ อิมานิ อนุสฺสรณวตฺถูนิ อนุสฺสรนฺโต กุลปุตฺโต ทกฺขิณํ ทชฺชาติ ทสฺเสนฺโต ทสมํ คาถมาห

อทาสิ เม อกาสิ เม ญาติ มิตฺตา สขา จ เม

เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมนุสฺสรนฺติ ฯ

ตตฺถ ทกฺขิณํ ทชฺชาติ อิทํ นาม เม ธนํ วา ธญฺญํ วา อทาสีติ จ อิทํ นาม เม กิจฺจํ อกาสีติ จ อมุํ เม มาติโต วา ปิติโต วา สมฺพทฺธตฺตา ญาตีติ จ สิเนหวเสน ตาณสมตฺถตาย มิตฺตา อิติ จ อสุโก เม สหปํสุกีฬโก สขาติ จ เอวํ สพฺพํ ปุพฺเพ กตํ อนุสฺสรํ อนุสฺสรนฺโต กุลปุตฺโต เปตานํ ทานํ ทเทยฺย นิยฺยาเทยฺยาติ อตฺโถ ฯ ทกฺขิณา ทชฺชาติ วา ปาโจ ฯ ตตฺถ ทาทิตพฺพาติ ทชฺชา ฯ กา สา ฯ เปตานํ ทกฺขิณา ฯ เกน ฯ อทาสิ เมติอาทินา นเยน ปุพฺเพ กตํ อนุสฺสรํ อนุสฺสรตาติ อตฺโถ ฯ กรณตฺเถ หิ อิทํ ปจฺจตฺตวจนนฺติ ฯ

[๓๔๘] เย ปน สตฺตา ญาติมรเณน รุณฺณโสกาทิปราเอว หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ น เตสํ อตฺถาย กิญฺจิ เทนฺติ เตสํ ตํ รุณฺณโสกาทิ เกวลํ อตฺตปริตาปนเมว โหติ น ตํ เปตานํ กิญฺจิ อตฺถํ สาเธตีติ ทสฺเสนฺโต เอกาทสมํ คาถมาห

๑. อสุโกติปิ ปาโจ ฯ ณ. ว.

น หิ รุณฺณํ วา โสโก วา ยา วณฺณา ปริเทวนา
น ตํ เปตสฺส อตฺถาย เอวํ ติฏฺฐนฺติ ญาตโยติ ฯ

ตตฺถ รุณฺณนฺติ รุทตํ อสฺสุโมจนํ ฯ น หิ กาตพฺพนฺติ วจนเสโส ฯ โสโกติ โสจนา จิตฺตสนฺตาโป อนฺโต นิชฺฌานํ ฯ ยา วณฺณาติ ยา วา รุณฺณโสเกหิ อญฺญา ฯ ปริเทวนาติ ญาติพฺยสเนน ผุฏฺฐสฺส ลาลปนา กหํ เอกปุตฺตกาติอาทินา วาจาวิปฺปลาโป ฯ โสปิ น กาตพฺโพติ อตฺโถ ฯ สพฺพตฺถ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ น ตํ เปตสฺส อตฺถายาติ ยสฺมา ตํ รุณฺณาทิ สพฺพํ กาลกตสฺส อุปการาย น โหติ ตสฺมา น หิ ตํ กาตพฺพํ ฯ ตถา หิ เอวํ ติฏฺฐนฺติ ญาตโย ฯ อวิทฺทสฺโนติ อธิปฺปาโย ฯ

[๓๔๙] เอวํ รุณฺณาทิโน นิรตฺถกตํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ รญฺญา ทินฺนทกฺขิณาย สาตฺถกตํ ทสฺเสนฺโต ทฺวาทสมํ คาถมาห

อยญฺจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปติฏฺฐิตา
ทีฆรตฺตํ หิตายสฺส ฐานโส อุปกปฺปตีติ ฯ

ตตฺถ อยนฺติ รญฺญา ตทา ทินฺนทานํ ปจฺจกฺขโต ทสฺเสนฺโต วทติ ฯ จสทฺโท พฺยติเรเก ฯ เตน ยถา รุณฺณาทิ เปตสฺส กสฺสจิ อตฺถาย น โหติ น เอวมยํ อยมฺปน ทกฺขิณา ทีฆรตฺตํ หิตายสฺสาติ วกฺขมานเมว วิเสสํ โชเตติ ฯ โขติ อวธารเณ ฯ ทกฺขิณา ทินฺนาติ มหาราช ตยา อชฺช อตฺตโน ญาติคณํ อุทฺทิสฺส ทินฺนํ ทานํ ฯ ยสฺมา สงฺโฆ อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ

โลกสฺส ตสฺมา สงฺฆมฺหิ สุปติฏฺฐิตา ฯ หิตายสฺสาติ อสฺส เปตชนสฺส ทีฆรตฺตํ จิรํ กาลํ หิตตฺถาย ฯ ฐานโส อุปกปฺปตีติ ตํขณญฺเญว โหติ สมฺปชฺชติ ผลติ ฯ น จิเรนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ ยถา หิ ตํขณญฺเญว ปฏิภนฺตํ ฐานโส เจตํ ตถาคตํ ปฏิภาตีติ วุจฺจติ เอวมิธาปิ ตํขณญฺเญว อุปกปฺปนฺตี ฐานโส อุปกปฺปตีติ วุตฺตา ฯ ยํ วา ฐานํ อิทํ โข พฺราหฺมณ ฐานํ ยตฺถ ฐิตสฺส ตํ ทานํ อุปกปฺปตีติ วุตฺตํ ตตฺถ ขุปฺปิปาสิกวนฺต-ปรทตฺตุปชีวินิชฺฌามตณฺหิกาทิเภทภินฺเน ฐาเน อุปกปฺปนฺตี ฐานโส อุปกปฺปตีติ วุตฺตา ยถา กหาปณํ เทนฺโต กหาปณํ โส เทตีติ โลเก วุจฺจติ ฯ อิมสฺมิญฺจ อตฺถวิกปฺเป อุปกปฺปตีติ ปาตุภวติ นิพฺพตฺตตีติ วุตฺตํ โหติ ฯ

[๓๕๐] อิทานิ สตฺถา ยถาภุจฺจคุเณหิ ราชานํ ปสํสนฺโต โอสานคาถมาห

> โส ญาติธมฺโม จ อยํ นิทสฺสิโต
>
> เปตานปูชา จ กตา อุฬารา
>
> พลญฺจ ภิกฺขูนมนุปฺปทินฺนํ
>
> ตุมฺเหหิ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปกนฺติ ฯ

ตตฺถ ญาติธมฺโมติ ญาตีหิ ญาตีนํ กตฺตพฺพกิจฺจกรณํ ฯ นิทสฺสิโตติ ตุมฺเหหิปิ เอวเมว ญาตีนํ ญาตีหิ กตฺตพฺพกิจฺจกรเณน ญาติธมฺโม ปริปูเรตพฺโพ น นิรตฺถเกน รุณฺณาทินา อตฺตา ปริตาเปตพฺโพติ เอวํ มหาราช ตุมฺเหหิ อิมํ ทกฺขิณํ เทนฺเตหิ

นิทสฺสิโต นิทสฺสนํ พหุนฺนํ ชนานํ ปากฏํ กโต ฯ อุฬาราติ ผีตา สมิทฺธา เปตานํ ปูชา ตุมฺเหหิ เต ทิพฺพสมฺปตฺตึ อธิคเมนฺเตหิ กตา ฯ พลนฺติ ภิกฺขูนํ กายพลํ ตุมฺเหหิ พุทฺธปฺปมุขํ สงฺฆํ อนฺนปานาทินา สนฺตปฺเปนฺเตหิ อนุปฺปทินฺนํ ฯ ปสุตนฺติ อุปจิตํ ตุมฺเหหิ อนุกมฺปาทิคุณปริวารํ จาคเจตนํ นิพฺพตฺเตนฺเตหีติ ฯ

[๓๕๑] อิมาย คาถาย เทสนํ ปริโยสาเปสิ ฯ เทสนาวสาเน ปีตฺติวิสยุปปตฺติยา อาทีนวสํวณฺณเนน สํวิคฺคานํ โยนิโส ปทหนฺตานํ จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ ทุติยทิวสโต ยาว สตฺตมทิวสา สตฺถา เทวมนุสฺสานํ อิมเมว ติโรกุฑฺฑเทสนํ กเถสิ ฯ ตาทิโส เอว ธมฺมาภิสมโย ฯ อิจฺเจตา เตรส คาถา เปตวตฺถุมฺหิ ติโรกุฑฺฑเปตวตฺถุนฺติ ขุทฺทกปาเฐ ติโรกุฑฺฑ-สุตฺตนฺติ นาเมน สงฺคีตา ฯ

ติโรกุฑฺฑสุตฺตํ[๑] ฯ

[๓๕๒] เอวมิธ เจว สิคาลสุตฺเต จ ญาติเปตํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทาตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ ปุญฺญตฺถิเกน ปน ญาตี วา โหนฺตุ มา วา ยงฺกิญฺจิ อุทฺทิสฺส ทาตพฺพเมว อนาถปิณฺฑิกาทินา มหาชเนน วิย ฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร ธีตุธีตาย ทาริกาย ธาตี ปิฏฺเฐน ธีตลิกํ กตฺวา อทาสิ อิมํ คเหตฺวา กีฬสฺสูติ ฯ ทาริกา ตตฺถ ธีตุสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา กีฬติ ฯ อถสฺสา เอกทิวสํ กีฬนฺติยา ตํ ปมาเทน ปติตฺวา ภิชฺชิ ฯ ทาริกา มม ธีตา มตาติ

๑. ขุ. ขุ. ๒๕/๙.

ปโรทิ ฯ ตทา สตฺถา เคเห นิสินฺโน อโหสิ ฯ เสฏฺฐิปิ สตฺถุ สมีเป นิสีทิ ฯ ธาตี โรทนฺตึ ทาริกํ คเหตฺวา เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ เสฏฺฐี ตํ องฺเก นิสีทาเปตฺวา ตว ธีตุ ทานํ ทสฺสามีติ สญฺญาเปตฺวา ตมตฺถํ สตฺถุ อาโรเจตฺวา ภนฺเต มม นตฺตุ ธีตรํ ปิฏฺฐธีตลิกํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทาตุกาโม ตุมฺเห ปญฺจสตปริวารา สฺวาตนาย อธิวาเสถาติ อาห ฯ สตฺถา อธิวาเสตฺวา ทุติยทิวเส ตตฺถ คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อนุโมทนํ กโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

[๓๕๓] ยงฺกิญฺจารมฺมณํ กตฺวา ทชฺชา ทานมมจฺฉรี
ปุพฺเพ เปเตว อารพฺภ อถวา วตฺถุเทวตา
จตฺตาโร ว มหาราเช โลกปาเล ยสสฺสิโน
กุเวรญฺจ ธตรฏฺฐํ[๑] วิรูปกฺขํ วิรูฬฺหกํ ฯ
เต เจว ปูชิตา โหนฺติ ทายกา จ อนิปฺผลา ฯ
น หิ รุณฺณํ วา โสโก วา ยา วญฺญา ปริเทวนา
น ตํ เปตสฺส อตฺถาย เอวํ ติฏฺฐนฺติ ญาตโย ฯ
อยญฺจ โข ทกฺขิณา ทินฺนา สงฺฆมฺหิ สุปติฏฺฐิตา
ทีฆรตฺตํ หิตายสฺส ฐานโส อุปกปฺปตีติ ฯ

ตตฺถ ยงฺกิญฺจารมฺมณํ กตฺวาติ มงฺคลาทีสุ อญฺญตรํ ยงฺกิญฺจิ อารพฺภ อุทฺทิสฺส ฯ ทชฺชาติ ทเทยฺย ฯ อมจฺฉรีติ อตฺตโน สมฺปตฺติยา ปเรหิ สาธารณภาวาสหนลกฺขณสฺส มจฺเฉรสฺส อภาวโต

๑. ปาลิยญฺจ กุเวรํ ธตรฏฺฐญฺจาติ ทิสฺสติ ฯ ญ. ว.

อมจฺฉรี ฯ ปริจฺจาคสีโล มจฺฉริยโลภาทิจิตฺตมลํ ทูรโต กตฺวา ทานํ ทเทยฺยาติ อธิปฺปาโย ฯ ปุพฺเพ เปเตว อารพฺภาติ ปุพฺพเก มาตาปิตโร วา อุทฺทิสฺส ฯ วตฺถุเทวตาติ ฆรวตฺถุอาทีสุ อธิวตฺถา เทวตา อารพฺภ ฯ อถวาติ อิมินา อญฺเญปิ เทวมนุสฺสาทิเก เย เกจิ อารพฺภ ทานํ ทเทยฺยาติ ทสฺเสติ ฯ ตตฺถ เทเวสุ ตาว เอกจฺเจ ปากเฏ เทเว ทสฺเสนฺโต จตฺตาโรว มหาราเชติ วตฺวา ปุน เต นามโต คณฺหนฺโต กุเวรนฺติอาทิมาห ฯ ตตฺถ กุเวรนฺติ เวสฺสวณํ ฯ ธตรฏฺฐนฺติอาทีนิ เสสานํ ติณฺณํ โลกปาลานํ นามานิ ฯ เต เจว ปูชิตาติ เต จ มหาราชาโน ปุพฺพเปตวตฺถุ-เทวตาโย จ อุทฺทิสนกิริยาย ปฏิมานิตา โหนฺติ ฯ อนิปฺผลาติ เย ทานํ เทนฺติ เต ทายกา จ ปเรสํ อุทฺทิสนมตฺเตน น นิปฺผลา อตฺตโน ทานผลสฺส ภาคิโน เอว โหนฺติ ฯ น หิ รุณฺณํ วา โสโก วาติ คาถาทฺวยํ ติโรกุฑฺฑสุตฺเต วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ฯ

[๓๕๔] ปิฏฺจธีตลิกเปตวตฺถุวณฺณนายนฺตุ ตญฺจ ฐานโส อุปกปฺปติ ตํขณญฺเญว นิปฺผชฺชติ น กาลนฺตเรติ อตฺโถ ฯ อยญฺหิ ตตฺถ ธมฺมตา ยํ เปเต อุทฺทิสฺส ทาเน ทินฺเน เปตา เจ อนุโมทนฺติ ตาวเทว ตสฺส ผเลน เปตา ภุญฺชนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

เอวํ สตฺถา ธมฺมํ เทเสตฺวา มหาชนํ เปเต อุทฺทิสฺส ทานาภิรตมานสํ กตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ ฯ ปุนทิวเส เสฏฺฐิ-ภริยา อวเสสญฺญาตกา จ เสฏฺฐึ อนุวตฺตนฺติ ฯ เอวํ เต มาสมตฺตํ มหาทานํ ปวตฺเตสฺํ ฯ สตฺถา รญฺญา ปเสนทินา กสฺมา ภนฺเต

ภิกฺขู มาสมตฺตํ มม ฆรํ นาคมึสูติ ปุฏฺโฐ ตมตฺถํ อาจิกฺขิ ฯ ราชาปิ เสฏฺฐึ อนุวตฺตนฺโต มหาทานํ ปวตฺเตสิ ฯ นาคราปิ ตํ อนุวตฺตนฺตา มาสมตฺตํ มหาทานํ ปวตฺเตสุํ ฯ เอวํ เทฺวมาสํ ปิฏฺฐธีตลิกมูลกํ มหาทานํ ปวตฺตตีติ ฯ

ปิฏฺฐธีตลิกเปตวตฺถุ ฯ

[๓๕๕] อิติ เปตานํปิ อนุโมทนเจตนา ตํขณํ ผลทายินี ปเคว มนุสฺสานํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

กสฺสปพุทฺธกาเล กิเรโก โสตาปนฺโน อุปาสโก เอเกน นหาปิตกุฏุมฺพิเกน สทฺธึ นาวํ อภิรุหิ ฯ นาวา สตฺตเม ทิวเส สมุทฺทมชฺเฌ ภิชฺชิ ฯ เตปิ เทฺว เอกสฺมึ ผลเก นิปนฺนา เอกํ ทีปกํ ปตฺตา ฯ ตตฺถ นหาปิโต สกุเณ มาเรตฺวา ปจิตฺวา ขาทนฺโต อุปาสกสฺสาปิ เทติ ฯ อุปาสโก อลํ มยฺหนฺติ อขาทิตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน ฐเปตฺวา ตีณิ สรณานิ อญฺญา มยฺหํ ปติฏฺฐา นตฺถีติ จินฺเตสิ ฯ ตสฺเสวํ รตนตฺตยสฺส คุเณ อนุสฺสรนฺตสฺส ตสฺมึ ทีเป นิพฺพตฺโต นาคราชา อตฺตโน สรีรํ สตฺตรตนปูรํ มหานาวํ กตฺวา มาเปสิ ฯ สมุทฺทเทวตา นิยามโก หุตฺวา นาวาย ฐตฺวา อตฺถิ ชมฺพุทีปคมิกาติ อุคฺโฆเสสิ ฯ อุปาสโก มยํ คมิสฺสามาติ วตฺวา เอหิ นาวํ อภิรุหาติ วุตฺเต อภิรุหนฺโต นหาปิตํ ปกฺโกสิ ฯ เทวตา เอตสฺส สีลคุณาจาโร[๑] นตฺถิ ตสฺมา เอโส อิมํ นาวํ อภิรุหิตุํ น ยุตฺโตติ อาห ฯ อุปาสโก โหตุ อหํ

๑. สีลาจารคุณา ฯ

อตฺตนา ทินฺนทานโต รกฺขิตสีลโต ภาวิตภาวนาโต จ เอตสฺส ปตฺตึ ทมฺมีติ อาห ฯ นหาปิโต อนุโมทามีติ อาห ฯ ตทา เทวตา ตํ นาวาย ปติฏฺฐาเปตฺวา ตํ นาวํ พาราณสึ เนตฺวา ทฺวินฺนมฺปิ เตสํ เคเห ธนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา สกวิมานเมว อคมาสิ ฯ

ทุกนิปาตสฺส จตุตฺถวคฺเค สีลานิสํสชาตกวณฺณนายํ[๑] อุปาสกวตฺถุ ฯ

[๓๕๖] อตีเต พาราณสี โมฬินี[๒] นาม อโหสิ ฯ ตทา โพธิสตฺโต โมฬินีนคเร สงฺโข นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา นาวาย โวหารตฺถาย คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค เอกํ จณฺฑวาตาตเป องฺคารสทิสํ อุณฺหวาลุกํ มทฺทิตฺวา อาคจฺฉนฺตํ ปจฺเจกพุทฺธํ ทิสฺวา ปุญฺญกฺเขตฺตํ เม อาคตนฺติ ตุฏฺฐจิตฺโต ภนฺเต อิมา อุปาหนา อารุยฺห ฉตฺตํ มตฺถเก กตฺวา คจฺฉถาติ ฉตฺตุปาหนํ ทตฺวา ปฏฺฐนํ คนฺตฺวา นาวํ อภิรุหิ ฯ นาวา สตฺตเม ทิวเส ภิชฺชิ ฯ โพธิสตฺโต เอกํ อุปฏฺฐากปุริสํ คเหตฺวา สกลสรีรํ เตเลน มกฺขิตฺวา สปฺปินา สทฺธึ สกฺขรจุณฺณํ ยาวทตฺถํ ขาทิตฺวา ตมฺปิ ขาทาเปตฺวา เตน สทฺธึ กูปกสฺส ยฏฺฐิมตฺถกํ อภิรุยฺห อุปฺปติตฺวา อุสภมตฺถเก ปติตฺวา สมุทฺทํ ตริตุมารภิ ฯ ตสฺส ตรนฺตสฺเสว สตฺต ทิวสา คตา ฯ ตทา สมุทฺทรกฺขิกา มณิเมขลา นาม เทวธีตา โพธิสตฺตํ อุทฺธริตุกามา สตฺตรตนปูรํ รตนมยํ นาวํ มาเปตฺวา ตํ อาโรเปตฺวา นาวาย ปติฏฺฐาเปตฺวา อุปฏฺฐากํ น โอโลเกสิ ฯ โพธิสตฺโต อตฺตโน กตกลฺยาณโต ตสฺส ปตฺตึ อทาสิ ฯ โส ตํ อนุโมทิ ฯ ตทา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๑๔๖. ๒. โสลินีติปิ ปทํ ฯ ณ. ว.

เทวตา ตํ นาวาย ปติฏฺฐาเปตฺวา ตํ นาวํ โมพินีนครํ เนตฺวา โพธิสตฺตสฺส เคเห ธนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา สกวิมานเมว อคมาสิ ฯ

ทสกนิปาเต สงฺขพฺราหฺมณชาตกวณฺณนายํ[๑] วุตฺตํ ฯ

[๓๕๗] ตสฺมา สยํ ปตฺติทานวฺหยํ ปุญฺญกิริยํ อุปจินนฺเตน ปเรสญฺจ ปตฺตานุโมทนวฺหยํ ปุญฺญกิริยํ ชเนนฺเตน กุลปุตฺเตน เปเต อุทฺทิสฺส ทานํ กตฺตพฺพเมว อตฺตโน ปกติยา วา ยงฺกิญฺจิ ปุญฺญํ กตฺวา ปเรสํ ปตฺติ อุทฺทิสิตพฺพาว โพธิสตฺตภูเตน ติโลกวิชเยน นาม จกฺกวตฺตินา รญฺญา วิย ฯ

โส กิร อตฺตนา กตํ ปุญฺญสมฺปตฺตึ สมาทเปนฺโต พุทฺธาปทาเน[๒] จตสฺโส คาถา อภาสิ

[๓๕๘] ยงฺกิญฺจิ กุสลํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ กิริยํ มม
กาเยน วาจามนสา ติทเส สุคตํ กตํ ฯ
เย สตฺตา สญฺญิโน อตฺถิ เย จ สตฺตา อสญฺญิโน
กตํ ปุญฺญผลํ มยฺหํ สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ เต ฯ
เย ตํ กตํ สุวิทิตํ ทินฺนํ ปุญฺญผลํ มยา
เย จ ตตฺถ น ชานนฺติ เทวา คนฺตฺวา นิเวทยุํ
สพฺเพ โลกมฺหิ เย สตฺตา ชีวนฺตาหารเหตุกา
มนุญฺญํ โภชนํ สพฺเพ ลภนฺตุ มม เจตสาติ ฯ

[๓๕๙] ตตฺถ มมาติ มยา ฯ กาเยน วาจามนสาติ ตีหิ ทฺวาเรหิ กตฺตพฺพํ ยงฺกิญฺจิ กุสลกมฺมํ กุสลสงฺขาตํ กิริยํ อตฺถิ ฯ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๔๓๘. ๒. ขุ. อป. ๓๒/๖.

ติทเสติ ตาวตึสภวเน ฯ สุคตนฺติ สุคติอุปฺปชฺชนารหํ ฯ ตํ สพฺพํ มยา กตนฺติ อตฺโถ ฯ โส กิร ติโลกวิชยราชตฺตภาวโต จวิตฺวา ตาวตึเสสุ อุปฺปชฺชิสฺสติ เตเนตํ วุตฺตํ ฯ สญฺญิโน อตฺถีติ มนุสฺสาติ วา เทวาติ วา พฺรหฺมาติ วา นามเธยฺยา เย สตฺตา สนฺติ ฯ อสญฺญิโนติ สญฺญาวิรหิตา อสญฺญิสตฺตา เย จ สตฺตา สนฺติ ฯ มยฺหนฺติ มยา กตํ ปุญฺญผลํ เต สพฺเพ ภาคี ภวนฺตุ ปุญฺญภาควนฺตา อนุภวนฺตูติ อตฺโถ ฯ เยติ เยหิ สตฺเตหิ ตํ มยา กตํ ปุญฺญํ สุวิทิตํ สุฏฺฐุ ญาตํ โหติ เต มยา ทินฺนํ ปุญฺญผลํ ภาคี อนุภวนฺตุ ฯ เย จ ตตฺถาติ เตสุ เย ปน สตฺตา น ตํ มยา กตํ ปุญฺญํ ชานนฺติ ฯ นิเวทยุนฺติ อสุโก อิตฺถนฺนามํ ปุญฺญํ กตฺวา ตุมฺหากํ ปตฺตึ อทาสีติ เทวา คนฺตฺวา เตสํ ชานาเปยฺยุํ อาโรเจยฺยุํ วา ฯ ชีวนฺตาหารเหตุกาติ โลกมฺหิ เย สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา อาหารนิสฺสิตา ชีวนฺติ ฯ สพฺเพติ เต สพฺเพ สตฺตา ฯ เจตสาติ มม จิตฺเตน ปุญฺญิทฺธิยา มนุญฺญํ โภชนํ ลภนฺตูติ อตฺโถติ อปทานวณฺณนานโย[๑] ฯ

[๓๖๐] เอวํ สิคาลสุตฺเต มาตาปิตูนํ กาลกตานมตฺถาย ทกฺขิเณยฺยสฺส ทาตพฺพทานํ วุตฺตํ น เตสํ พลิกมฺมวเสน ฯ กิญฺจาปิ น วุตฺตํ กาลกตานนฺตุ พลิกมฺมมฺปิ กาตุํ วฏฺฏติ ฯ เตนาห ปญฺจกงฺคุตฺตเร อาทิยสุตฺเต[๒] อนาถปิณฺฑิกํ โอวทนฺโต ภควา

๑. ขุ. อป. ๓๒/๑. ๒. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๕๐.

ภุตฺตา โภคา ภตา ภจฺจา วิติณฺณา อาปทาสุ เม
อุทฺธคฺคา ทกฺขิณา ทินฺนา อโถ ปญฺจ พลี กตา
อุปฏฺฐิตา สีลวนฺโต สญฺญตา พฺรหฺมจาริโน[๑]
ยทตฺถํ โภคมิจฺเฉยฺย ปณฺฑิโต ฆรมาวสํ
โส อตฺโถ เม[๒] อนุปฺปตฺโต กตํ อนนุตาปิยํ
เอตํ อนุสฺสรํ มจฺโจ อริยธมฺเม ฐิโต นโร
อิเธว นํ ปสํสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทตีติ ฯ

[๓๖๑] ตตฺถ ภุตฺตาติ มยา ปริภุญฺชิตา โภคา ฯ ภจฺจาติ มาตาปิตุปุตฺตทารทาสกมฺมกรสงฺขาตา มิตฺตามจฺจสงฺขาตา จ ภริตพฺพปุคฺคลา มยา ภตา ภริตา โปสิตา ฯ อาปทา สูติ เอตฺถ สุกาโร นิปาตมตฺตํ ฯ อคฺคิอุทกราชโจรอปฺปิยทายาทโต อุปฺปนฺนา อาปทา อีติโย เม วิติณฺณา มยา โภเคหิ วาริตา ตาสํ มคฺคปิทหเนน วาริตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ อคฺคิอาทิโต อุปฺปนฺนาสุ อาปทาสุ อาทิตฺตเคหนิพฺพาปนาทีนมตฺถาย ธนปริจฺจาคํ กโรนฺโต หิ โภเคหิ ตาสํ มคฺคํ ปิทหติ วาเรติ นาม ฯ อุทฺธคฺคาติ ฉกามสคฺคสงฺขาตาสุ อุปรูปริภูมีสุ ผลทานวเสน อุทฺธมคฺคมสฺสาติ อุทฺธคฺคา ฯ กมฺมสฺส หิ ผลํ อคฺคํ นาม ตเมตฺถ อุทฺธคามีติ อุทฺธมคฺคมสฺสาติ วุตฺตํ ฯ ทินฺนาติ มยา โภเคหิ ทินฺนา ฯ ปญฺจ พลีติ ปญฺจวิธา พลโย มยา โภเคหิ กตา ฯ

๑. พฺรหฺมจารโยติ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ ๒. โส เม อตฺโถติ ฯ ณ. ว.

[๓๖๒] วุตฺตญฺเจตํ จุณฺณิยปเท[๑] ปุน จปรํ คหปติ อริยสาวโก อุฏฺฐานวิริยาธิคเตหิ โภเคหิ พาหาพลปริจิเตหิ เสทาวกฺขิตฺเตหิ ธมฺมิเกหิ ธมฺมลทฺเธหิ ปญฺจ พลี กตฺตา โหติ ญาติพลึ อติถิพลึ ปุพฺพเปตพลึ ราชพลึ เทวตาพลินฺติ ฯ

[๓๖๓] อุฏฺฐานวิริยาธิคเตหีติ อุฏฺฐานสงฺขาเตน วิริเยน อธิคเตหิ ฯ พาหาพลปริจิเตหีติ พาหุพเลน สญฺจิเตหิ ฯ เสทาวกฺขิตฺเตหีติ เสทํ อวกฺขิเปตฺวา อวกฺขิเปตฺวา[๒] อุปฺปาทิเตหิ ฯ ธมฺมิเกหีติ ธมฺมยุตฺเตหิ ฯ ธมฺมลทฺเธหีติ ทสกุสลธมฺมํ ปริปูเรตฺวา ลทฺเธหิ ฯ ญาติพลินฺติ ญาตกานํ พลึ ฯ อติถิพลินฺติ อาคนฺตุกพลึ ฯ ปุพฺพเปตพลินฺติ ปรโลกคตานํ ญาตกานํ พลึ ฯ ราชพลินฺติ รญฺโญ กตฺตพฺพยุตฺตกํ พลึ ฯ เทวตาพลินฺติ เทวตานํ กตฺตพฺพพลึ ฯ สพฺพเมตํ เตสํ เตสํ ยถานุจฺฉวิกวเสน ทาตพฺพทานสฺส อธิวจนนฺติ ตพฺพณฺณนา[๓]ฯ

[๓๖๔] อุปฺปฏฺฐิตาติ มยา โภเคหิ อุปฺปฏฺฐหิตา ฯ ยทตฺถนฺติ สยํ ปริภุญฺชนาทิโน ยสฺส อตฺถสฺส ฯ สมฺปทานวจนํ ฯ ยํ อตฺถํ ปโยชนํ กาตุนฺติ วา อตฺโถ ฯ ฆรมาวสนฺติ ฆราวาสํ วสนฺโต ฯ อนนุตาปิยนฺติ ตสฺส อตฺถสฺส กรณโต อนุตาปรหิตํ กมฺมํ มยา กตํ ฯ เอตนฺติ อิจฺเจตํ ภุตฺตา โภคาติอาทินา วุตฺตมตฺถํ อนุสฺสรํ อนุสฺสรนฺโต มจฺโจ อุปาสกปุคฺคโล ฯ อริยธมฺเมติ ปญฺจสีลธมฺเม

๑. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๔๙. ๒. อฏฺฐกถายํ อนาเมณฺฑิตํ โหติ ฯ ญ. ว.
๓. มโน. ปู. ๓/๒๙.

ปติฏฺฐิโต ฯ ปญฺจสีลญฺหิ อริยานํ กนฺตตฺตา ปิยตฺตา อริยธมฺโม นาม ฯ ภวนฺตรคตาปิ หิ อริยา ตํ น วิชหนฺติ ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ตุมฺหาทิเสน นาม คหปติ อุปาสเกน โภเค อาทิยนฺเตน อหํ อิเมหิ โภเคหิ อตฺตานญฺเจว มาตาปิตุปุตฺตทารทาสกมฺมกรโปริเส จ สุขิเต กริสฺสามีติ จ มิตฺตามจฺเจ สุขิเต กริสฺสามีติ จ อคฺยาทีหิ อุปฺปนฺนาสุ อาปทาสุ โภเคหิ ตาสํ มคฺคํ ปิทหิตฺวา อตฺตานํ โสตฺถึ กริสฺสามีติ จ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณสุ อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐเปสฺสามีติ จ อิเมหิ โภเคหิ ปญฺจ พลี กริสฺสามีติ จ ปญฺจหิ การเณหิ โภคา อาทาตพฺพา ฯ เอวนฺเตน อาทินฺนโภเคน ยทตฺถํ โภคา อิจฺฉิตา ตทตฺถํ กโรนฺเตน วิปฺปฏิสารลกฺขโณ อนุตาโป ปหียติ ฯ ปหีนานุตาปสฺส จ สีลมฺปิ วิสุชฺฌติ ฯ เอวญฺจ นํ ปฏิปชฺชนฺตํ เทวาปิ ปสํสนฺติ เปจฺจ โส สคฺเค ปโมทตีติ ฯ

ตสฺมา อิมํ สุคโตวาทมนุสฺสรตา คหฏฺเฐน กาลกตญฺญาตกานํ พลิกมฺมมฺปิ ปาณาติปาตาทิวิรเหน กตฺตพฺพเมวาติ ฯ

[๓๖๕] อิติ ภรณาทิอุปฏฺฐานํ ปาปนิวารณกลฺยาณนิเวสน-สิปฺปสิกฺขาปนปฏิรูปทารสํโยชนทายชฺชทานวเสน ปญฺจวิธทิฏฺฐธมฺมิก-หิตเหตุโต มงฺคลํ ฯ เตน วุตฺตํ อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ ปาปา นิวาเรนฺติ กลฺยาเณ นิวาเสนฺติ สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ ปฏิรูเปน ทาเรน สํโยเชนฺติ สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺติ อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ฯ เป ฯ

อนุกมฺปนฺตีติ[๑] ฯ

[๓๖๖] ตตฺถ ปาปา นิวาเรนฺตีติ เอตฺถ ปาปโต นิวารณํ นาม อนาคตวิสยํ ฯ สมฺปตฺตวตฺถุโตปิ หิ นิวารณํ วีติกฺกเม อนาคเต เอว สิยา น วตฺตมาเน นิพฺพตฺติตา ปน ปาปกิริยา ครหณมตฺตปฏิการา ฯ เตนฏฺจกถายํ ปาณาติปาตาทีนํ ทิฏฺจ-ธมฺมิกสมฺปรายิกมาทีนวํ วตฺวา ตาต มา เอวรูปํ กรีติ นิวาเรนฺติ กตมฺปิ ครหนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

[๓๖๗] กลฺยาเณ นิเวเสนฺตีติ อนาถปิณฺฑิโก วิย กสฺสป-พุทฺธกาเล มิตฺตวินฺทุกสฺส มาตา วิย จ ลญฺจํ ทตฺวาปิ สีล-สมาทานาทีสุ นิเวเสนฺติ ปติฏฺฐาเปนฺติ ฯ

[๓๖๘] อนาถปิณฺฑิโก กิร อตฺตโน ปุตฺตํ พุทฺธทสฺสนธมฺมสฺ-สวนสงฺฆเวยฺยาวจฺจกมฺมานิ อกโรนฺตํ กาฬํ นาม กุมารํ วาเรตุํ อสกฺโกนฺโต ตาต ตฺวํ อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ กหาปณสตํ เต ทสฺสามีติ อาห ฯ โส ธนโลเภน อุโปสถิโก หุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมสฺสวเนน อนตฺถิโก หุตฺวา ผาสุกฏฺฐาเน สุปิตฺวา ปาโต เคหํ คนฺตฺวา กหาปณสตํ อลภนฺโต ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวา ลภนฺโตว ภุญฺชติ ฯ ปุเนกทิวสํ เสฏฺฐี ตาต สตฺถุ สนฺติเก เอกํ ธมฺมปทํ อุคฺคณฺหิตฺวา เอหิ กหาปณสหสฺสํ เต ทสฺสามีติ ฯ โส เอกเมว ปทํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปลายิตุมิจฺฉติ ฯ สตฺถา ตสฺส อสลฺลกฺขณาการํ อกาสิ ฯ โส ตํ ปทํ อสลฺลกฺเขตฺวา อุปริ

๑. ที. ปาฏิ. ๑๑/๒๐๓.

ปทํ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ จตฺวา สุณนฺโตว โสตาปนฺโน หุตฺวา ปุนทิวเส สตฺถารา สทฺธึเยว เคหํ อาคนฺตฺวา สตฺถุ ปุรโต ทินฺนตฺตา ลชฺชิโต ปิตรา ทินฺนมฺปิ สหสฺสภณฺฑิกํ คเหตุํ น อิจฺฉติ ฯ

ธมฺมปทสฺส โลกวคฺเค ปจฺพฺยา เอกรชฺเชนาติ คาถา-วณฺณนายมาคตํ กาฬกุมารวตฺถุ ฯ

[๓๖๙] มิตฺตวินฺทุกสฺส มาตาปิ ตาต มยา ทุลฺลภํ มนุสฺสตฺตํ ลทฺธํ ทานํ เทหิ สีลํ รกฺข อุโปสถกมฺมํ กร ธมฺมํ สุณาติ วตฺวา อมฺม น มยฺหํ ทานาทีหิ อตฺโถ มา มํ กิญฺจิ อวจ อหํ ยถากมฺมํ คมิสฺสนฺติ วุตฺเต ตาต อชฺช อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร สพฺพรตฺตึ ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ สหสฺสํ เต ทสฺสามีติ อาห ฯ มิตฺตวินฺทุโกปิ ธนโลเภน อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร ทิวสํ วีตินาเมตฺวา รตฺตึ ยถา เอกํ ธมฺมปทํปิ กณฺณํ น ปหรติ ตถา เอกปฺปเทเส นิทฺทายิตฺวา ปาโตว เคหํ อคมาสิ ฯ มาตา ปนสฺส อชฺช เม ปุตฺโต ธมฺมํ สุตฺวา ธมฺมกถิกตฺเถรํ อานยิสฺสตีติ ยาคุภตฺตาทีนิ ปฏิยาเทตฺวา ตสฺสาคมนมคฺคํ โอโลเกนฺตี ตํ เอกมาคตํ ทิสฺวา ตาต ธมฺมกถิโก เต น อานีโตติ อาห ฯ โส น มยฺหํ ธมฺมกถิเกน อตฺโถติ วตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ อลภนฺโต ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวา ลภนฺโตว ภุญฺชิ ฯ โส อปรภาเค นาวาย โวหารํ กโรนฺโต เหฏฺฐา วุตฺตนเยน มนุสฺเสหิ สมุทฺทปิฏฺเฐ วิสฺสชฺชิโต อุพฺภุมฺเปน คจฺฉนฺโต เอกทิวสํ กตสฺส ทิฏฺฐธมฺม-เวทนียภูตสฺส อุโปสถกมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน ปฏิปาฏิยา ผลิกวิมาเน

จตสฺโส เวมานิกปฺเปติโย รชตวิมาเน อฏฺจ มณิวิมาเน โสฬส กนกวิมาเน ทฺวตฺตึส เปติโย ทิสฺวา ตาหิ สทฺธึ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิ ฯ

จตุทฺทฺวารชาตกวณฺณนายมาคตํ[๑] วตฺถุ ฯ

เอวํ ปุตฺตสฺสานุกมฺปาย เต ปุตฺตํ กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ ฯ

[๓๗๐] สิปฺปนฺติ อตฺตโน โอวาเท ฐิตภาวํ ญตฺวา วํสานุคตํ มุทฺธาคณนาทิสิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ ฯ มุทฺธาคณนาทิสิปฺปนานตฺตนฺตุ อญฺญตฺถ วุตฺตํ ฯ ตถา หิ มุทฺธาติ องฺคุลิปพฺเพสุ สญฺญํ ฐเปตฺวา หตฺถมุทฺธาย คณนา ฯ คณนาติ อจฺฉิทฺทกคณนา[๒] ฯ สงฺขฺยานนฺติ ปิณฺฑคณนา ยาย เขตฺตํ โอโลเกตฺวา อิธ เอตฺตโก วีหิ ภวิสฺสตีติ รุกฺขํ โอโลเกตฺวา อิธ เอตฺตกานิ ผลานิ ภวิสฺสนฺตีติ อากาสํ โอโลเกตฺวา อิเม อากาเส สกุณา เอตฺตกา นาม ภวิสฺสนฺตีติ ชานนฺตีติ มหาทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตวณฺณนายํ[๓]วุตฺตํ ฯ

[๓๗๑] สญฺญํ ฐเปตฺวาติ อิมสฺมึ องฺคุลิปพฺเพ คหิเต สตํ โหติ อิมสฺมึ สหสฺสนฺติอาทินา สญฺญํ กตฺวา คณนา ฯ อจฺฉิทฺทกคณนาติ เอกํ เทฺวติอาทินวนฺตวิธินา นิรนฺตรคณนา ฯ ปิณฺฑคณนาติ สกลนปฏฺปฺปาทนาทินา ปิณฺฑิกคณนา ฯ เตนาห เขตฺตํ โอโลเกตฺวาติอาทินฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

มุทฺธาติ หตฺถมุทฺธาคณนา ฯ คณนาติ อจฺฉิทฺทกาทิคณนาติ โอมสวาทสิกฺขาปทวณฺณนา[๔] ฯ

๑. ชาตกฏฺจกถา.๕/๔๑๙. ๒. อจฺฉินฺทคณนาติปิ ปาโจ ฯ ณ. ว. ๓. ป. สู. ๒/๗๔.
๔. สมนฺต. ๒/๒๘๖.

หตฺถมุทฺธาคณนาติ องฺคุลิสงฺโกปเนน คณนา ปาสิกมิลกฺข-กาทโย วิย ฯ นวนฺตวเสน คณนา อจฺฉิทฺทคณนา ฯ อาทิสทฺเทน สกลนปฏฺปฺปาทนโวตฺถนภาคหาราทิวเสน ปวตฺตา ปิณฺฑคณนา คหิตา ฯ ยสฺส สา ปคุณา โหติ โส รุกฺขมฺปิ ทิสฺวา เอตฺตกานิ เอตฺถ ปณฺณานีติ ชานาตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

มุทฺธาติ อจฺฉิทฺทคณนา ฯ คณนาติ ปิณฺฑคณนาติ องฺคุตฺตร-วณฺณนานโย ฯ

มุทฺธาติ วา องฺคุลิปพฺเพสุ สญฺญํ ฐเปตฺวา หตฺถมุทฺธาย คณนา ฯ เอกํ เทฺว ตีณีติอาทิวเสน อจฺฉิทฺทคณนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตตฺถ วินเย วิสุํ ตสฺสา อนาคตตฺตา อจฺฉิทฺทกาทีติ อาทิ-สทฺโท ปิณฺฑนํ คเหตุํ ปกฺขิตฺโต ฯ

เอวํ วุตฺตปฺปการํ มาตาปิตโร อนวชฺเชเมว สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ ฯ

[๓๗๒] ปฏิรูเปนาติ กุลสีลรูปโภคปริวาราทีหิ อนุรูเปน อนุจฺฉวิเกน ทาเรน ฯ

[๓๗๓] สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺตีติ สมเย ธนํ เทนฺติ ฯ ตตฺถ จ นิจฺจสมโย กาลสมโยติ เทฺว สมยา ฯ ตตฺถ นิจฺจภูโต สมโย นิจฺจสมโย อภิณฺหกรณกาโล ฯ อภิณฺหตฺโถ หิ อยํ นิจฺจสทฺโท นิจฺจปฺปหํสิโตตฺยาทีสุ วิย ฯ ยุตฺตปฺปตฺตกาโล เอว สมโย กาลสมโย ฯ ตตฺถ อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย อิมํ คณฺห อยนฺเต ปริพฺพโย โหตุ อิมินา กุสลํ กโรหีติ เทนฺตา นิจฺจสมเย เทนฺติ นาม ฯ สิขาฐปนอาวาหวิวาหาทิสมเย เทนฺตา กาลสมเย เทนฺติ

นาม ฯ เอตฺถ สิขาฐปนํ ทารกกาเล อาวาหวิวาหํ ปุตฺตธีตูนํ โยพฺพนปตฺตกาเล ฯ อปิจ ปจฺฉิมกาเล มรณมญฺเจ นิปนฺนสฺส อิมินา กุสลํ กโรหีติ เทนฺตาปิ สมเย เทนฺติ นาม ฯ อิติ ภรณาทิวเสน เต อุปฏฺฐหนฺโต ปาปนิวารณาทิหิตํ ปฏิลภติ ตสฺมา เต ตถาปิ อุปฏฺฐาตพฺพาว ฯ

[๓๗๔] มาตาปิตโรปิ หิ ภรณาทีนิ ฐานานิ สมฺปสฺสนฺตา ปุตฺตํ ปฏฺเฐนฺติ ฯ เตนาห ภควา ปญฺจกงฺคุตฺตเร ปุตฺตสุตฺเต[๑] ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต

ปญฺจ ฐานานิ สมฺปสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา
ภโต วา โน ภริสฺสติ กิจฺจํ วา โน กริสฺสติ
กุลวํโส จิรํ ติฏฺเฐ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ
อถ วา ปน เปตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสติ
ฐานาเนตานิ สมฺปสฺสํ ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา ฯ
ตสฺมา สนฺโต สปฺปุริสา กตญฺญู กตเวทิโน
ภรนฺติ มาตาปิตโร ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ
กโรนฺติ เนสํ กิจฺจานิ ยถาตํ ปุพฺพการินํ
โอวาทการี ภตโปสี กุลวํสํ อหาปยํ
สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน ปุตฺโต โหติ ปสํสิโยติ ฯ

[๓๗๕] ตตฺถ ภโต วา โนติ อมฺเหหิ ถญฺญปายนหตฺถปาท-วฑฺฒนาทีหิ ภโต ปฏิชคฺคิโต อมฺเห มหลฺลกกาเล ปาทโธวน-

๑. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๔๖.

นหาปนยาคุภตฺตทานาทีหิ ภริสฺสติ ฯ กิจฺจํ วา โนติ อตฺตโน กมฺมํ จเปตฺวา อมฺหากํ ราชกุลาทีสุ อุปฺปนฺนํ กิจฺจํ คนฺตฺวา กริสฺสติ ฯ กุลวํโสติ อมฺหากํ สนฺตกํ เขตฺตวตฺถุมฺหิรญฺญสุวณฺณาทึ อวินาเสตฺวา รกฺขนฺเต ปุตฺเต กุลวํโส จิรํ ติฏฺเฐยฺย ฯ ฐสฺสตีติ อตฺโถ ฯ อมฺเหหิ วา ปวตฺติตานิ สลากภตฺตาทีนิ อนุปจฺฉินฺทิตฺวา ปวตฺติสฺสติ[๑] เอวํปิ โน กุลวํโส จิรํ ฐสฺสติ ฯ ทายชฺชนฺติ กุลวํสานุรูปาย ปฏิปตฺติยา อตฺตานํ ทายชฺชารหํ กโรนฺโต อมฺหากํ ทายชฺชํ ปฏิปชฺชติ ฯ ทกฺขิณนฺติ ปตฺติทานํ กตฺวา ตติยทิวสโต ปฏฺฐาย ทานํ อนุปฺปทสฺสติ ฯ อิมสฺมึ ฐาเน มาตาปิตูสุ สมฺมาปฏิปตฺติยา สนฺโต สปฺปุริสาติ เวทิตพฺพา ฯ ปุพฺเพ กตมนุสฺสรนฺติ มาตาปิตูหิ ปฐมตรํ กตํ คุณํ อนุสฺสรนฺตา ฯ โอวาทการีติ มาตาปิตูหิ ทินฺนสฺส โอวาทสฺส กตฺตา ฯ ภตโปสีติ เยหิ ภโต เตสํ โปสโก ฯ ปสํสิโยติ ทิฏฺเฐว ธมฺเม มหาชเนน ปสํสิตพฺโพ โหตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

มาตาปิตุอุปฏฺฐานกถา ฯ

๑. ปวตฺเตสฺสตีติ ภวิตพฺพํ. ฯ ญ. ว. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๘.

ปุตฺตทารสงฺคหกถา

[๓๗๖] ปุตฺตา นาม ตโย โหนฺติ ฯ เตนาห ตโยเม ภิกฺขเว ปุตฺตา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ ฯ กตเม ตโย ฯ อติชาโต อนุชาโต อวชาโตติ ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อติชาโต โหติ ฯ อิธ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหนฺติ น พุทฺธํ สรณํ คตา น ธมฺมํ สรณํ คตา น สงฺฆํ สรณํ คตา ปาณาติปาตา อปฺปฏิวิรตา อทินฺนาทานา กาเมสุ มิจฺฉาจารา มุสาวาทา สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา อปฺปฏิวิรตา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา ปุตฺโต จ เนสํ โหติ พุทฺธํ สรณํ คโต ธมฺมํ สรณํ คโต สงฺฆํ สรณํ คโต ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต ฯเปฯ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรโต สีลวา กลฺยาณธมฺโม เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตฺโต อติชาโต โหติ ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อนุชาโต โหติ ฯ อิธ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหนฺติ พุทฺธํ สรณํ คตา ฯเปฯ สีลวนฺโต กลฺยาณธมฺมา ปุตฺโต จ เนสํ โหติ พุทฺธํ สรณํ คโต ฯเปฯ สีลวา กลฺยาณธมฺโม เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตฺโต อนุชาโต โหติ ฯ กถญฺจ ภิกฺขเว ปุตฺโต อวชาโต โหติ ฯ อิธ ภิกฺขเว ปุตฺตสฺส มาตาปิตโร โหนฺติ พุทฺธํ สรณํ คตา ฯเปฯ สีลวนฺโต กลฺยาณธมฺโม ปุตฺโต จ เนสํ โหติ น พุทฺธํ สรณํ คโต ฯเปฯ ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม เอวํ โข ภิกฺขเว ปุตฺโต อวชาโต โหติ ฯ อิเม โข ภิกฺขเว ตโย ปุตฺตา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมินฺติ ฯ

อติชาตํ อนุชาตํ ปุตฺตมิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา
อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลคนฺธโน
เอเต โข ปุตฺตา โลกสฺมึ เย ภวนฺติ อุปาสกา
สทฺธา สีเลน สมฺปนฺนา วทญฺญู วีตมจฺฉรา
จนฺโทวพฺภฆนา มุตฺโต ปริสาสุ วิโรจเรติ ฯ
อิติวุตฺตเก ตโยปุตฺตสุตฺตํ[๑] ฯ

[๓๗๗] ปุตฺตาติ อตฺรชา โอรสปุตฺตา ทินฺนกาทโยปิ วา ฯ อติชาโตติ อตฺตโน คุเณหิ มาตาปิตโร อติกฺกมิตฺวา ชาโต เตหิ อธิกคุโณติ อตฺโถ ฯ อนุชาโตติ คุเณหิ มาตาปิตูนํ อนุรูโป หุตฺวา ชาโต เตหิ สมาคุโณติ อตฺโถ ฯ อวชาโตติ คุเณหิ มาตาปิตูนํ อสโม หุตฺวา ชาโต เตหิ นิหีนคุโณติ อตฺโถ ฯ เยหิ ปน คุเณหิ ปุตฺโต มาตาปิตูนํ อธิโก สมาโน หีโน จ โหติ เต วิภชิตฺวา ทสฺเสตุํ กถญฺจ ภิกฺขเวตฺยาทิมาห ฯ ตตฺถ อปฺปฏิวิรตาติ สมาทานสมฺปตฺตวิรตีนมภาเวน นปฺปฏิวิรตา ฯ ทุสฺสีลาติ ตโตเอว ปญฺจสีลมตฺตสฺสาปิ อภาเวน นิสฺสีลา ฯ ปาปธมฺมาติ ลามกธมฺมา หีนาจารา ฯ ปฏิวิรโตติ สิกฺขาปทสมาทาเนน วิรโต อารกา จิโต ฯ เอส นโย สพฺพตฺถ ฯ สีลวาติ ยถาวุตฺตปญฺจสีลวา ฯ กลฺยาณธมฺโมติ สุนฺทรธมฺโม สรณคมนปริทีปิกาย ทิฏฺฐิสมฺปตฺติยา สมฺปนฺนปฺปญฺโญติ อตฺโถ ฯ โย ปน ปุตฺโต มาตาปิตูสุ อสฺสทฺเธสุ ทุสฺสีเลสุ จ สยํปิ ตาทิโส โสปิ อวชาโตเยวาติ

๑. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๗๘.

เวทิตพฺโพ ฯ อสฺสทฺธิยาทโย หิ อิธ อวชาตภาวสฺส ลกฺขเณ วุตฺตา เต จ ตสฺมึ สํวิชฺชนฺติ ฯ มาตาปิตโร ปน อุปาทาย ปุตฺตสฺส อติชาตาทิภาโว วุจฺจติ ฯ กุลคนฺธโนติ กุลจฺเฉทโก กุลวินาสโก ฯ เฉทนตฺโถ เหตฺถ คนฺธสทฺโท อุปฺปลคนฺธปจฺจตฺถิกาติอาทีสุ วิย ฯ โลกสฺมินฺติ เอเต อติชาตาทโย ปุตฺตา เอว อิมสฺมึ สตฺตโลเก ปุตฺตา นาม ฯ น อิโต วินิมุตฺโต อตฺถิ ฯ อิเมสุ ปน เย สรณคมนสมฺปตฺติยา อุปาสกา ภวนฺติ กมฺมสฺสกตญฺญาเณน กมฺมสฺส โกวิทา เต จ ปณฺฑิตา ปญฺญวนฺโต ปญฺจสีลทสสีเลน สมฺปนฺนา ปริปุณฺณา ฯ ยาจกานํ วจนํ ชานนฺติ เตสํ มุขาการทสฺสเนเนว อตฺถํ ชานนฺตีติ วทญฺญู ฯ เตสํ วา เทหีติ วจนํ สุตฺวา อิเม ปุพฺเพ ทานํ อทตฺวา เอวํ ภูตา มยา ปน น เอวํ ภวิตพฺพนฺติ เตสํ ปริจฺจาเคน ตทตฺถํ ชานนฺตีติ วทญฺญู ฯ ปณฺฑิตานํ วา กมฺมสฺสกตาทิทีปกํ วจนํ ชานนฺตีติ วทญฺญู ฯ ปทญฺญูติ จ ปจนฺติ ฯ ปทานิยา ปริจฺจาคสีลาติ อตฺโถ ฯ อพฺภฆนาติ อพฺภ-สงฺขาตา ฆนา เมฆปฏลา วา มุตฺโต จนฺโท วิย อุปาสกาทิปริสาสุ ขตฺติยาปริสาสุ จ วิโรจเร วิราเชนฺติ โสภนฺตีติ ตพฺพณฺณนานโย[1] ฯ

[๓๗๘] ตโย หิ ปุตฺตา น หิ อญฺโญ อตฺถิ อนฺเตวาสี ทินฺนโก อตฺรโชติ ตึสนิปาเต ปณฺฑรกชาตกปาลิ[2] ฯ

อญฺโญติ อญฺโญ จตุตฺโถ ปุตฺโต นาม นตฺถิ ฯ อนฺเตวาสีติ สิปฺปํ วา อุคฺคณฺหนฺโต ปญฺหํ วา สุณนฺโต สนฺติเก วุตฺโถ ฯ

๑. ป. ที. ขุ. อิติ. ๒๘๙, ๓๐๖, ๓๐๙. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๕๑๗.

ทินฺนโกติ อยนฺเต ปุตฺโต โหตูติ ปเรหิ ทินฺโนติ ตพฺพณฺณนา[๑] ฯ

[๓๗๙] ปุตฺโต จ นาเมส อตฺรโช เขตฺรโช อนฺเตวาสิโก ทินฺนโกติ จตุพฺพิโธ ฯ ตตฺถ อตฺตานํ ปฏิจฺจ ชาโต อตฺรโช นาม ฯ สยนปิฏฺเฐ ปลฺลงฺเก อุเรติ เอวมาทีสุ นิพฺพตฺโต เขตฺรโช นาม ฯ สนฺติเก สิปฺปุคฺคณฺหนโก อนฺเตวาสิโก นาม ฯ โปสาวนตฺถาย ทินฺโน ทินฺนโก นามาติ เอกนิปาเต กฏฺฐหารกชาตกวณฺณนา[๒] ฯ

อิธ ปน อติชาตาทิเภทภินฺนา อตฺรชาว ลพฺภนฺติ ฯ เตนาหฏฺฐกถายํ[๓] อตฺตนา ชาตปุตฺตาปิ ธีตโรปิ ปุตฺตาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉนฺตีติ ฯ

[๓๘๐] ทารา นาม วีสติ ภริยา มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา มาตาปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินีรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สารกฺขา สปริทณฺฑา ธนกฺกีตา ฉนฺทวาสินี โภควาสินี ปฏวาสินี โอทปตฺตกินี โอภฏจุมฺพฏา ทาสี จ ภริยา จ กมฺมการี จ ภริยา จ ธชาหฏา มุหุตฺติกาติ เอวํ สญฺจริตฺตวิภงฺเค[๔] วุตฺตา ฯ

[๓๘๑] ตตฺถ มาตุรกฺขิตาติ มาตรา รกฺขิตา ยถา ปุริเสน สํวาสํ น กปฺเปติ เอวํ มาตรา รกฺขิตา ฯ เตนสฺส ปทภาชเนปิ[๕] วุตฺตํ มาตา รกฺขติ โคเปติ อิสฺสริยํ กาเรติ วสํ วตฺเตตีติ ฯ ตตฺถ รกฺขตีติ กตฺถจิ คนฺตุํ น เทติ ฯ โคเปตีติ ยถา อญฺเญ น ปสฺสนฺติ เอวํ คุตฺตฏฺฐาเน ฐเปติ ฯ อิสฺสริยํ กาเรตีติ

๑. ชาตกฏฺฐกถา.๗/๒๙๖. ๒. ชาตกฏฺฐกถา.๑/๒๐๖. ๓. ป.โช.ขุ.ขุ.๑๕๒.
๔. วิ.มหาวิภงฺค.๑/๓๐๓. ๕. วิ.มหาวิภงฺค.๑/๓๐๓.

เสริวิหารมฺสฺสา นิเสเธนฺตี อภิภวิตฺวา วตฺตติ ฯ วสํ วตฺเตตีติ อิทํ กโรหิ อิทํ มา อกาสีติ เอวํ อตฺตโน วสํ ตสฺสา อุปริ วตฺเตติ ฯ เอเตนุปาเยน ปิตุรกฺขิตาทโยปิ ญาตพฺพา ฯ โคตฺตํ วา ธมฺโม วา น รกฺขติ ฯ สโคตฺเตหิ ปน สหธมฺมิเกหิ จ เอกํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิเตหิ เอกคณปริยาปนฺเนหิ จ รกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตาติ วุจฺจติ ฯ สห อารกฺเขน สารกฺขา ฯ สห ปริทณฺเฑน สปริทณฺฑาติ ตพฺพณฺณนา[๑] ฯ

[๓๘๒] เสริวิหารนฺติ สจฺฉนฺทจารํ ฯ วสนฺติ อาณํ ฯ โคตฺตนฺติ โคตมโคตฺตาทิกํ โคตฺตํ ฯ ธมฺโมติ ปณฺฑรงฺคปริพฺพาชกาทีนํ เตสํ เตสํ วา กุลานํ ธมฺโม ฯ โคตฺตวนฺเตสุ โคตฺตสทฺโท ธมฺมจารีสุ จ ธมฺมสทฺโท วตฺตตีติ อาห สโคตฺเตหีติอาทึ ฯ ตตฺถ สโคตฺเตหีติ สมานโคตฺเตหิ เอกวํสชาเตหีติ อตฺโถ ฯ สหธมฺมิเกหีติ เอกสฺส สตฺถุ สาสเน สหจริตพฺพธมฺเมหิ สมานกุลธมฺเมหิ วา ฯ เตเนวาห เอกํ สตฺถารนฺติอาทึ ฯ ตตฺถ เอกํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิเตหีติ อิมินา ปณฺฑรงฺคปริพฺพาชกาทโย วุตฺตา ฯ เอกคณปริยาปนฺเนหีติ มาลาการาทิเอกคณปริยาปนฺเนหีติ ตฏฺฏีกา[๒] ฯ

สโคตฺเตหิ รกฺขิตา โคตฺตรกฺขิตา สหธมฺเมหิ รกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สสฺสามิกา สารกฺขา ยสฺสา คมเน รญฺญา ทณฺโฑ ฐปิโต สปริทณฺฑาติ สงฺคีติสุตฺตสมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตฏีกา ฯ

๑. สมนฺต. ๒/๕๐. ๒. สา. ที. วิ. ๓/๔๔.

[๓๘๓] อปฺเปน วา พหุนา วา ธเนน กีตา ธนกฺกีตา ฯ ยสฺมา ปน สา น ธนกฺกีตมตฺตา เอว ภริยา สํวาสตฺถาย ปน กีตตฺตา ภริยา ตสฺมาสฺส นิทฺเทเส[๑] ธเนน กีณิตฺวา วาเสตีติ วุตฺตํ ฯ ฉนฺเทน อตฺตโน รุจิยา วสตีติ ฉนฺทวาสินี ฯ ยสฺมา ปน สา น อตฺตโน ฉนฺทมตฺเตเนว ภริยา โหติ ปุริเสน ปน สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา ตสฺมาสฺส นิทฺเทเส[๒] ปิโย ปิยํ วาเสตีติ วุตฺตํ ฯ โภเคน วสตีติ โภควาสินี ฯ อุทุกฺขลมุสลาทิฆรุปกรณํ ลภิตฺวา ภริยาภาวํ อุปคจฺฉนฺติยา ชนปทิตฺถิยา เอตมธิวจนํ ฯ ปเฏน วสตีติ ปฏวาสินี ฯ นิวาสนมตฺตํ วา ปารุปนมตฺตํ วา ลภิตฺวา ภริยาภาวํ อุปคจฺฉนฺติยา ทลิทฺทิตฺถิยา เอตมธิวจนํ ฯ โอทปตฺตกินีติ อุภินฺนํ เอกิสฺสา อุทกปาฏิยา หตฺเถ โอตาเรตฺวา อิทํ อุทกํ วิย สํสฏฺฐา อเภชฺชา โหถาติ วตฺวา ปริคฺคหิตาเยตํ นามํ ฯ โอภฏํ โอโรปิตํ จุมฺพฏมสฺสาติ โอภฏจุมฺพฏา กฏฺฐหาริกาทีนมญฺญตรา ฯ ยสฺสา สีสโต จุมพฏํ โอโรเปตฺวา ฆเร วาเสติ ตสฺสา เอตํ นามํ[๓] ฯ ทาสี จาติ อตฺตโนเยว ทาสี จ โหติ ภริยา จ ฯ กมฺมการี นาม ยา เคเห ภติยา กมฺมํ กโรติ ตาย สทฺธึ โกจิ ฆราวาสํ กปฺเปติ อตฺตโน ภริยาย อนตฺถิโก หุตฺวา อยํ วุจฺจติ กมฺมการี จ ภริยา จาติ ฯ ธเชน อาหฏา ธชาหฏา ฯ อุสฺสิตทฺธชาย เสนาย คนฺตฺวา ปรวิสยํ วิลุมฺปิตฺวา อานีตาติ วุตฺตํ โหติ ฯ ตํ โกจิ ภริยํ กโรติ อยํ

๑-๒. วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๓๐๔. ๓. อธิวจนนฺติปิ ปาโจ ฯ ณ. ว.

ธชาหฏา นาม ฯ ยา มุหุตฺตมตฺเต ปฏิวสิตพฺพา สา มุหุตฺติกา ตํขณิกาติ อตฺโถติ สญฺจริตฺตวณฺณนานโย[๑] ฯ

[๓๘๔] ธเนน กีตาติ ภริยาภาวตฺถํ ธเนน กีตา ฯ เตนาห ยสฺมา ปนาติอาทึ ฯ โภเคนาติ โภคเหตุ ฯ โภคตฺถญฺหิ วสนฺตี โภควาสินีติ วุจฺจติ ฯ ลภิตฺวาติ โย นํ วาเสติ ตสฺส หตฺถโต ลภิตฺวา ฯ อุทกปตฺตํ อามเสตฺวา คหิตา โอทปตฺตกินี ฯ เตนาห อุภินฺนนฺติอาทึ ฯ ธเชน อาหฏาติ เอตฺถ ธชโยคโต เสนา ว ธชสทฺเทน วุตฺตา ฯ อุสฺสิตทฺธชาย เสนาย อาหฏาติ วุตฺตํ โหติ ฯ เตนาห อุสฺสิตทฺธชายาติอาทินฺติ ตฏฺฏีกา[๒] ฯ

ตา สพฺพาปิ ภริยา อิธ ทาราติ วุตฺตา ฯ เตนาหฏฺจกถายํ ทาราติ วิสติยา ภริยานํ ยา กาจิ ภริยาติ ฯ

[๓๘๕] ปุตฺตา จ ทารา จ ปุตฺตทารํ ฯ ตสฺส จ ตตฺถ ปุตฺตานํ สงฺคโห นาม ปาปนิวารณาทีหิ อุปการกรณํ ตํ เหฏฺฐา วุตฺตเมว ฯ ทารานํ สงฺคโห นาม สมฺมานนาทีหิ อุปการกรณํ ฯ เตนาห ภควา ปญฺจหิ โข คหปติปุตฺต ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา สมฺมานนาย อวิมานนาย อนติจริยาย อิสฺสริยโวสฺสคฺเคน อลงฺการานุปฺปาทาเนน อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ ฯเปฯ ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพาติ[๓]ฯ

[๓๘๖] ตตฺถ ปุตฺตทารา ปิฏฺฐิโต อนุพนฺธนวเสน ปจฺฉิมา ทิสาติ เวทิตพฺพา ฯ สมฺมานนายาติ เอตฺถ สมฺมานนา นาม

๑. สมนฺต. ๒/๕๐. ๒. สา. ที. วิ. ๓/๔๕. ๓. ที. ปาฏิ. ๑๑/๒๐๔.

สมฺภาวนา ฯ สา อตฺถจริยาลกฺขณา ทานลกฺขณา ปิยวจน-
ลกฺขณา จาติ ติวิธา ฯ ตตฺถ อิตรา เทฺว จตุตฺถปญฺจมฏฺฐาเนเหว
สงฺคหิตา ฯ ตสฺมา ปิยวจนลกฺขณํ สมฺภาวนํ ทสฺเสตุํ เทวมาเต
ติสฺสมาเตติ เอวํ สมฺภาวิตกถากถเนนาติ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ
อวิมานนายาติ เอตฺถ วิคตา มานนา วิมานนา น วิมานนา
อวิมานนา วิมานนาย อกรณํ ฯ เตนฏฺฐกถายํ[1] ยถา ทาสกมฺม-
กราทโย โปเถตฺวา วิเหเฐตฺวา กเถนฺติ เอวํ ปีเฬตฺวา[2] วิมาเนตฺวา
อกถเนนาติ วุตฺตํ ฯ สามิเกน หิ วิมานิตํ อิตฺถีชนํ สพฺโพ ปริชโน
วิมาเนติเยว ฯ อนติจริยายาติ ตํ อติกฺกมิตฺวา พหิ อญฺญาย
อิตฺถิยา สทฺธึ ปริจรนฺโต ตํ อติจรติ นาม ตํ อตฺตโน คิหินึ
อติมญฺญิตฺวา อคเณตฺวา วตฺตนฺโต ตถา อกรเณน ฯ อิสฺสริย-
โวสฺสคฺเคนาติ อิตฺถิโย หิ มหาลตาสทิสมฺปิ[3] อาภรณํ ลภิตฺวา
ภตฺตํ วิจาเรตุํ อลภมานา กุชฺฌนฺติ กฏจฺฉุ หตฺเถ ฐเปตฺวา
ตว รุจิยา กโรหีติ ภตฺตเคเห วิสฺสฏฺเฐ สพฺพํ อิสฺสริยํ วิสฺสฏฺฐํ
นาม โหติ เอวํ กรเณนาติ อตฺโถ ฯ เคเห เอว ฐตฺวา
วิจาเรตพฺพมฺปิ หิ กสิวณิชฺชาทิกมฺมํ กุลิตฺถิยา ภาโร น โหติ
สามิกสฺเสว ภาโร ตโต อาภตํ สาปเตยฺยมฺปน ตาย สุคุตฺตํ
กตฺวา ฐเปตพฺพํ โหติ ฯ ตสฺมา ยาทิโส อิสฺสริยโวสฺสคฺโค คิหินิยา
อนุจฺฉวิโก ตํ ทสฺเสนฺโต ภตฺตเคเห วิสฺสฏฺเฐติ อาห ฯ

๑. สุ. วิ. ๓/๑๘๔. ๒. หีเฬตฺวาติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว. ๓. มหาลตาปสาธน-
สทิสํปิ ฯ ฌ. ว.

เอวญฺหิ ตสฺมึ วิสฺสฏฺเฐ สพฺพํ อิสฺสริยํ วิสฺสฏฺฐํ นาม โหตีติ เอตา มญฺญนฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ อลงฺการานุปฺปทาเนนาติ เอตฺถ อิตฺถิโย นาม ปุตฺตลาเภน วิย มหคฺฆวิปุลาลงฺการลาเภนาปิ น สนฺตุสฺสนฺเตวาติ ตาสํ โตสนํ อการณํ ตสฺมา วิภวานุรูปเมว อลงฺการทานํ ยุตฺตนฺติ อาห อตฺตโน วิภวานุรูเปน อลงฺการ-ทาเนนาติ ฯ

[๓๘๗] ยทิปิ มาติกายํ ปจฺฉิมา ทิสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ ปุตฺตสงฺคโห ปน ปาปา นิวาเรนฺตีติอาทินา ทสฺสิโต ตสฺมา ปุตฺตวเสน นิทฺเทสํ อกตฺวา ทารสงฺขาตภริยาวเสเนว กโตติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ เตเนว สิคาลฏีกายํ อิติ ภควา ปจฺฉิมา ทิสา ปุตฺตทาราติ อุทฺทิสิตฺวาปิ ทารวเสเนว ปจฺฉิมํ ทิสํ วิสฺสชฺเชสิ น ปุตฺตวเสน ฯ กสฺมา ฯ ปุตฺตา หิ ทารกกาเล อตฺตโน มาตรํ อนุคฺคณฺหนฺเตเนว อนุคฺคหิตา โหนฺติ อนุกมฺปิตา ฯ วิญฺญุตมฺปตฺตกาเล ปน ยถา เต ปิตรา อนุคฺคเหตพฺพา สฺวายํ วิธิ ปาปา นิวาเรนฺตีติอาทินา ปฐมทิสาวาเร ทสฺสิโต เอวาติ กึ ปุน วิสฺสชฺชเนนาติ วุตฺตํ ฯ อิธ อฏฺฐกถาโปตฺถเก ตุ ปจฺฉิมา ทิสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพาติ เอตฺถ อุทฺทิฏฺฐํ ปุตฺตทารํ ภริยาสทฺเทน สงฺคณฺหิตฺวาติ ลิขิตํ ฯ ตตฺถ ปุตฺตสทฺโท ปมาทเลโข ฯ ทารํ ภริยาสทฺเทนาตฺยตฺโถ ยุชฺชติ ฯ ปุตฺตทารา ปน ปิฏฺฐิโต อนุ-พนฺธนวเสน ปจฺฉิมา ทิสาติ เวทิตพฺพา ฯ สุสํวิหิตกมฺมนฺตตาทิทิฏฺฐิจ-

[๓๘๘] อิติ สมฺมานนาทีหิ สงฺคโห

ธมฺมิกหิตเหตุโต มงฺคลํ ฯ เตนาห อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิกํ อนุกมฺปติ สุสํวิหิตกมฺมนฺตา จ โหติ สุสงฺคหิต-ปริชนา จ อนติจาริณี จ สมฺภตญฺจ อนุรกฺขติ ทกฺขา จ โหติ อนลสา สพฺพกิจฺเจสุ อิเมหิ โข คหปติปุตฺต ฯ เป ฯ อนุกมฺปตีติ[๑] ฯ

[๓๘๙] ตตฺถ สุสํวิหิตกมฺมนฺตาติ เอตฺถ กุลิตฺถิยา สํวิธาตพฺพ-กมฺมนฺตา นาม อาหารสมฺปาทนวิจารปฺปการา ฯ เตนฏฺฐกถายํ[๒] ยาคุภตฺตปจนกาลาทีนิ อนติกฺกมิตฺวา ตสฺส ตสฺส สาธุกํ กรเณน สุฏฺฐุ สํวิหิตกมฺมนฺตาติ วุตฺตํ ฯ สุสงฺคหิตปริชนาติ เอตฺถ ยสฺมา เคหสามินิยา อนฺโตเคหชโน นิจฺจเมว สงฺคเหตพฺโพ ตสฺมา น โส อิธาธิปฺเปโต ฯ อิธ ปน ปริชโน นาม สามิกสฺส เจว อตฺตโน จ ญาติชโน โส ยถารหํ ปิยวจเนหิ เจว โภชนทานาทีหิ จ อญฺญโต ตตฺเถว อุปฺปนฺนสฺส ปณฺณาการสฺส ฉณทิวสาทีสุ เปเสตพฺพปิยภณฺเฑหิ จ ตาย สงฺคเหตพฺโพติ ทสฺเสตุมาห สมฺมานนาทีหิ เจว ปหิณกเปสนาทีหิ จ สงฺคหิตปริชนาติ ฯ อนติจาริณีติ สามิกํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ มนสาปิ น ปฏฺเจติ ฯ สมฺภตนฺติ กสิวณิชฺชาทีนิ กตฺวา อาภตธนํ พาหิรโต อนฺโตเคหํ ปเวสิตธนนฺตฺยตฺโถ ฯ ทกฺขาติ เอตฺถ คิหินิยา นาม ปรมํ อาหารสมฺปาทเน โกสลฺลํ อิจฺฉิตพฺพํ ตตฺถ จ ยุตฺตปฺปยุตฺตตา

๑. ที. ปาฏิ. ๑๑/๒๐๔. ๒. สุ. วิ. ๓/๑๘๔.

ตโต สามิกสฺส อิตฺถีชนายตฺเตสุ กิจฺจากิจฺเจสุ ตโต ปุตฺตานํ ปริชนสฺส จ กตฺตพฺพกิจฺเจสุ ฯ เตนฏฺฐกถายํ[๑] ยาคุภตฺตสมฺปาทนาทีสุ เฉกา นิปุณาติ วุตฺตํ ฯ อนลสาติ นิกฺโกสชฺชา ฯ ตเมว นิกฺโกสชฺชตํ พฺยติเรกโต อนฺวยโต จ วิภาเวตุมฏฺฐกถายํ ยถา อญฺญา กุสีตา นิสินฺนฏฺฐาเน นิสินฺนาว โหนฺติ ฐิตฏฺฐาเน ฐิตาว เอวํ อหุตฺวา วิปฺผาริเกน จิตฺเตน สพฺพกิจฺจานิ นิปฺผาเทตีติ วุตฺตํ ฯ

[๓๙๐] อปโร นโย สงฺคโหติ ธมฺมิกาหิ ทานปิยวาจตฺถจริยาหิ สงฺคหณํ ฯ เสยฺยถีทํ ฯ อุโปสถทิวเสสุ ปริพฺพยทานํ นกฺขตฺตทิวเส นกฺขตฺตทสฺสาปนํ มงฺคลทิวเส มงฺคลกรณํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิเกสุ อตฺเถสุ โอวาทานุสาสนนฺติ ฯ ตํ ปุพฺพนเยเนว ทิฏฺฐธมฺมิกหิตเหตุโต จ ธมฺมิกตฺตา สมฺปรายิกหิตเหตุโต จ เทวตาหิปิ นมสฺสนียภาวเหตุโตจ มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

[๓๙๑] ตถา หิ สกฺโก เทวราชา อุยฺยานํ คนฺตุกาโม เวชยนฺตปฺปาสาทา โอโรหนฺโต อญฺชลึ กตฺวา ทส ทิสา นมสฺสติ ฯ ตํ ทิสฺวา มาตลิ เทว กํ นาม ตฺวํ นมสฺสสีติ ปุจฺฉิ ฯ โส ตสฺส กเถนฺโต สกฺกสํยุตฺตสฺส ทุติยวคฺเค ปรมสกฺกนมสฺสนสุตฺเต[๒] อิมํ คาถมาห

เย คหฏฺฐา ปุญฺญกรา สีลวนฺโต อุปาสกา
ธมฺเมน ทารํ โปเสนฺติ เต นมสฺสามิ มาตลีติ ฯ

๑. วิ. วิ. ๓/๑๘๕. ๒. สํ. ส. ๑๕/๓๔๔.

ตตฺถ ปุญฺญกราติ จตุปจฺจยทานํ กุสุมฺภสุมนปูชา ทีปสหสฺสชลนนฺติเอวมาทิปุญฺญกรา[๑] ฯ สีลวนฺโตติ อุปาสกตฺเต ปติฏฺฐาย ปญฺจหิปิ ทสหิปิ สีเลหิ สมนฺนาคตา ฯ ธมฺเมน ทารํ โปเสนฺตีติ อุมฺมงฺคภินฺทนาทีนิ อกตฺวา ธมฺมิเกหิ กสิโครกฺข-วณิชฺชาทีหิปุตฺตทารํ โปเสนฺตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

เอวมาทีติ อาทิสทฺเทน อวเสสปุญฺญกิริยาวตฺถูนิ สงฺคณฺหาติ ฯ นิจฺจสีลวเสน ปญฺจหิ นิยมสีลวเสน ทสหิ ฯ ปิสทฺเทน ตโต กติปเยหิ อุโปสถสีลวเสน อฏฺฐหีติ ทสฺเสติ ฯ ธมฺมิเกหีติ ธมฺมโต อนปคเตหิ ญาเยหีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๙๒] ตํ สุตฺวา มาตลิ เตปิ นมสฺสนฺโต อิมํ คาถมาห[๓]

เสฏฺฐา หิ กิร โลกสฺมึ เย ตฺวํ สกฺก นมสฺสสิ
อหํปิ เต นมสฺสามิ เย นมสฺสสิ วาสวาติ ฯ

อยเมตฺถ สงฺเขโป วิตฺถาโร สุตฺเต โอโลเกตพฺโพ ฯ อิติ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห เทวตาหิ นมสฺสนียภาวเหตุโต มงฺคลนฺติ ฯ

[๓๙๓] ตตฺถ ปุตฺตา มาตาปิตูนํ คหปตคฺคิ นาม มาตาปิตโร ปน ปุตฺตานํ อาหุเนยฺยคฺคิ นาม ฯ เตนาห ภควา สตฺตกงฺคุตฺตเร ทุติยคฺคิสุตฺเต[๔] อุคฺคตสรีรพฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต กตโม จ พฺราหฺมณ อาหุเนยฺยคฺคิ ฯ อิธ พฺราหฺมณ ยสฺส เต โหนฺติ มาตาติ วา ปิตาติ วา อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ อาหุเนยฺยคฺคิ ฯ

๑....การกาติปิ ปาํ ฯ ฌ. ว. ๒. สา. ปา. ๑/๔๑๓. ๓. สํ. ส. ๑๕/๓๔๔.
๔. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๔๖.

ตํ กิสฺส เหตุ ฯ อโต หยํ พฺราหฺมณ อาหุโต สมฺภูโต ตสฺมา อยํ พฺราหฺมณ อาหุเนยฺยคฺคิ สกฺกตฺวา ครุกตฺวา มาเนตฺวา ปูเชตฺวา สมฺมา สุขํ ปริหริตพฺโพ ฯ กตโม จ พฺราหฺมณ คหปตคฺคิ ฯ อิธ พฺราหฺมณ ยสฺส เต โหนฺติ ปุตฺตาติ วา ทาราติ วา ทาสาติ วา เปสฺสาติ วา อยํ วุจฺจติ พฺราหฺมณ คหปตคฺคิ ฯ ตสฺมา อยํ พฺราหฺมณ คหปตคฺคิ สกฺกตฺวา ฯเปฯ ปริหริตพฺโพติ ฯ

[๓๙๔] ตตฺถ อโต หยนฺติ อโต หิ มาตาปิติโต อยํ ฯ อาหุโตติ อาคโต ฯ สมฺภูโตติ อุปฺปนฺโนติ ตพฺพณฺณนา[๑] ฯ

เตสุ วิปฏิปชฺชมานา ปุตฺตา นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตนฺติ ตสฺมา กิญฺจาปิ มาตาปิตโร น อนุฑหนฺติ อนุฑหนสฺส ปน ปจฺจยา โหนฺติ อิติ อนุฑหนตฺเถเนว อาหุเนยฺยคฺคีติ วุจฺจนฺตีติ ตตฺเถว ปฐมคฺคิสุตฺตวณฺณนา[๒] ฯ

อาทเรน หุนนํ ปูชนํ อาหุนํ สกฺกาโรติ ปฐมคฺคิสุตฺตฏีกา ฯ

อาหุนํ อรหนฺตีติ อาหุเนยฺยา ฯ มาตาปิตโร หิ ปุตฺตานํ พหุการตาย[๓]อาหุนํ อรหนฺตีติ ปฐมคฺคิสุตฺตวณฺณนา[๔] ฯ

คหปตคฺคีติ อยํ ปุตฺตทาราทิคโณ ฯ ยสฺมา คหปติ วิย เคหสามิโก วิย หุตฺวา อคฺคติ วิจรติ ตสฺมา คหปตคฺคีติ วุจฺจตีติ ทุติยคฺคิสุตฺตวณฺณนา[๕] ฯ

[๓๙๕] สตฺติเม ภิกฺขเว อคฺคี ฯ กตเม สตฺต ฯ ราคคฺคิ โทสคฺคิ โมหคฺคิ อาหุเนยฺยคฺคิ ทกฺขิเณยฺยคฺคิ คหปตคฺคิ กฏฺฐคฺคิ

๑-๕. มโน. ปู. ๓/๒๐๕. ๒-๔. มโน. ปู. ๓/๒๐๔. ๓. พหูปการตายาติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

อิเม โข ภิกฺขเว สตฺต อคฺคีติ เอวํ อวิภชิตฺวา เทสิตปธมคฺคิ-
สุตฺตวณฺณนายนฺตุ คหปตคฺคีติ ปน เคหสามิโก วุจฺจติ ฯ โส
มาตุคามสฺส สยนวตฺถาลงฺการาทิอนุปฺปทาเนน พหูปกาโร ตํ
อติจรนฺโต มาตุคาโม นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ ตสฺมา โสปิ
ปุริมนเยเนว อนุฑหนตฺเถน คหปตคฺคีติ วุตฺโตติ วุตฺตํ ฯ

[๓๙๖] สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายมฺปิ ตเถว วตฺวา ปุน วุตฺตํ
กสฺสปพุทฺธกาเล โสตาปนฺนสฺส อุปาสกสฺส ภริยา อติจารํ จรติ ฯ
โส ตํ ปจฺจกฺขโต ทิสฺวา กสฺมา เอวํ กโรสีติ อาห ฯ สา
สจาหํ เอวรูปํ กโรมิ อยํ มํ สุนโข วิลุมฺปมาโน ขาทตูติ
วตฺวา กาลํ กตฺวา กณฺณมุณฺฑทเห เวมานิกเปฺเปตี หุตฺวา นิพฺพตฺตา
ทิวา สมฺปตฺตึ อนุภวติ รตฺตึ ทุกฺขํ ฯ พาราณสีราชา มิควธํ
จรนฺโต อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อนุปุพฺเพน กณฺณมุณฺฑทหํ สมฺปตฺโต
ตาย สทฺธึ สมฺปตฺตึ อนุภวิ ฯ สา ตํ วญฺเจตฺวา รตฺตึ ทุกฺขํ
อนุภวติ ฯ โส ญตฺวา กตฺถ นุ โข คจฺฉตีติ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต
คนฺตฺวา อวิทูเร ฐิโต กณฺณมุณฺฑทหโต นิกฺขมิตฺวา ตํ ปฏปฏนฺติ
ขาทมานํ เอกํ สุนขํ ทิสฺวา อสินา เทฺวธา[๑] ฉินฺทิ ฯ เทฺว อเหสุํ ฯ
ปุน ฉินฺนา จตฺตาโร ฯ ปุน ฉินฺนา อฏฺฐ ฯ ปุน ฉินฺนา โสฬส
อเหสุํ ฯ สา กึ กโรสิ สามีติ อาห ฯ โส กิมิทนฺติ อาห ฯ สา
เอวํ อกตฺวา เขฬปิณฺฑํ ภูมิยํ นุฏฺฐุหิตฺวา ปาเทน ฆํสาหีติ อาห ฯ
โส ตถา อกาสิ ฯ สุนขา อนฺตรธายึสุ ฯ ตํ ทิวสํ ตสฺสา กมฺมํ

๑. ทฺวิธาติปิ ปาฐ ฯ ฌ. ว.

ขีณํ ฯ ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา คนฺตุํ อารทฺโธ ฯ สา มยฺหํ สามิ กมฺมํ ขีณํ มา อคมาสีติ อาห ฯ ราชา อสุตฺวาว คโตติ ฯ

[๓๙๗] โสติ เคหสามิโก ภตฺตา ฯ ปุริมนเยเนวาติ อนุฑหนสฺส ปจฺจยตฺตา ฯ อติจารนฺติ สามิกํ อติกฺกมิตฺวา จรณํ มิจฺฉาจารํ ฯ รตฺตึ ทุกฺขนฺติ อตฺตโน ปาปกมฺมานุภาวสมุฏฺฐิเตน สุนเขน ขาทิตพฺพตฺตา ทุกฺขํ ฯ วณฺเณตฺวาติ ตํ อชานาเปตฺวา ว กรณฏฺฐาน-คมนํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ปฏิปฏินฺติ ปฏิปฏึ กตฺวา ฯ อนุรว-นิทสฺสนเหตํ ฯ นุฏฺฐิโยโค หิ กิรายํ ตสฺส สุนขนฺตรธานสฺส ยทิทํ เขฬปิณฺฑํ ภูมิยํ นุฏฺฐหิตฺวา ปาเทน ฆํสนํ ฯ เตน วุตฺตํ โส ตถา อกาสิ ฯ สุนขา อนฺตรธายึสูติ ตฏฺฏีกา ฯ

อติจาริณิตฺถีวตฺถุ ฯ

[๓๙๘] อิทํ ปรมคฺคิสุตฺตฏีกายมฺปิ สงฺคีติสุตฺตวณฺณนาฏีกานํ เอกโต กรณวเสนาคตํ ฯ เปตวตฺถุมฺหิ กณฺณมุณฺฑปฺเปตวตฺถุ-วณฺณนายนฺตุ วิตฺถารโต อาคตํ อีสกํ วิสทิสํ ฯ ตตฺถ หิ ราชา อยเมติสฺสา ปจฺจามิตฺโต ภวิสฺสตีติ วิสปีเตน อุสฺนา วิชฺฌิตฺวา สุนขํ ชีวิตา โวโรเปสีติ อาคตนฺติ ตสฺมา สงฺคีติสุตฺตปรมคฺคิ-สุตฺตวณฺณนานเยน เคหสามิโก ทารสฺส คหปตคฺคิ นาม ฯ ทุติยคฺคิสุตฺตวณฺณนานเยน ปุตฺตทารา เคหสามิกสฺส คหปตคฺคิ นามาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพนฺติ ฯ

ปุตฺตทารสงฺคหกถา ฯ

๑. สุ. วิ. ๔/๒๐๔.

อนากุลกมฺมนฺตกถา

[๓๙๙] กมฺมนฺตา นาม กสิโครกฺขวณิชฺชาทโยติ อิธ[๑] วุตฺตํ ฯ

กสีติ กสิกมฺมํ ฯ วณิชฺชาติ ชงฺฆวณิชฺชสกฏวณิชฺชาทิ วณิชฺชปโถ[๒] ฯ โครกฺขนฺติ อตฺตโน วา ปเรสํ วา คาโว รกฺขิตฺวา ปญฺจโครสวิกฺกเยน ชีวนกมฺมนฺติ มูลปณฺณาสเก มหาทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตวณฺณนา[๓]ฯ

กสนํ กสีติ กสิคฺคหเณน สพฺโพ กสิปฏิพทฺโธ ชีวิตุปาโย คหิโตติ อาห กสีติ กสิกมฺมนฺติ ฯ ชงฺฆวณิชฺชาติ ชงฺฆสตฺถวเสน วณิชฺชมาห ฯ สกฏวณิชฺชาติ สกฏสตฺถวเสน ฯ อาทิสทฺเทน นาวาวณิชฺชาทิวเสน สํโวหาโร ฯ วณิชฺชปโถติ วณิชฺชมคฺโค ทานคฺคหณวเสน สํโวหาโรติ อตฺโถติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๐๐] มชฺฌิมปณฺณาสเก วาเสฏฺฐสุตฺเต[๔] ปน กสิฏฺฐาเน โครกฺขา อาคตา ฯ ภควตา วุตฺตํ หิ ตตฺถ

โย หิ โกจิ มนุสฺเสสุ โครกฺขํ อุปชีวติ
เอวํ วาเสฏฺฐ ชานาหิ กสโก โส น พฺราหฺมโณติ ฯ

โครกฺขนฺติ เขตฺตรกฺขํ ฯ กสิกมฺมนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ โคติ หิ ปฐวิยา นามํ ตสฺมา เอวมาหาติ ตพฺพณฺณนา[๕] ฯ

สามญฺญโจทนา วิเสสนิวิฏฺฐา โหตีติ อาห โครกฺขนฺติ เขตฺตรกฺขนฺติ ฯ เตนาห โคติ หิ ปฐวิยา นามนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๓. ๒. ชลวณิชฺชถลวณิชฺชาทิวณิชฺชปโถติปิ ฯ ฌ. ว.
๓. ป. สู. ๒/๗๔. ๔. ม. ม. ๑๓/๖๔๔. ๕. ป. สู. ๓/๓๙๙.

ตสฺมา ยตฺถ ทฺวยํ เอกโต อาคตํ ตตฺถ กสิโต อญฺญา โครกฺขา ยตฺถ โครกฺขาว สา ปกรณโต ญาตพฺพา ฯ

[๔๐๑] กาลาติกฺกมนาทิ ปน เตสํ อากุลภาโว นาม ฯ เตนฏฺฐกถายํ กาลญฺญุตาย ปฏิรูปการิตาย อนลสตาย อุฏฺฐาน-วิริยสมฺปทาย อพฺยสนียตาย จ กาลาติกฺกมนอปฺปฏิรูปกรณอกรณ-สิถิลกรณาทิอากุลภาววิรหิตาติ[๑] วุตฺตํ ฯ ตตฺถ โย กตฺตพฺพกาลํ อหาเปตฺวา กมฺมํ กโรติ โส กาลญฺญู นาม ฯ ลภิตพฺพธนสฺส ปฏิรูปํ กโรนฺโต ปน ปฏิรูปการี นาม ฯ อีทิโส หิ ธนํ วินฺทติ ฯ เตนาห ภควา ยกฺขสํยุตฺเต[๒] อาฬวกยกฺขสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ฯ

[๔๐๒] ปฏิรูปการี ธุรวา อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนนฺติ ฯ

ตตฺถ เทสกาลาทีนิ อหาเปตฺวา โลกิยสฺส โลกุตฺตรสฺส วา ธนสฺส ปฏิรูปํ อธิคมุปายํ กโรตีติ ปฏิรูปการี ฯ ธุรวาติ เจตสิก-วิริยวเสน อนิกฺขิตฺตธุโร ฯ

อุฏฺฐาตาติ

โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ติณา ภิยฺโย น มญฺญตีติ-อาทินา นเยน กายิกวิริยวเสน อุฏฺฐานสมฺปนฺโน อสิถิลปรกฺกโม ฯ วินฺทเต ธนนฺติ เอกมูสิกาย นจิรสฺเสว จตุสฺสตสหสฺสสงฺขยํ จูฬกนฺเตวาสี วิย โลกิยธนญฺจ มหลฺลกมหาติสฺสตฺเถโร วิย โลกุตฺตรธนญฺจ ลภตีติ ตพฺพณฺณนา[๓]ฯ

[๔๐๓] เทสกาลาทีนิ อหาเปตฺวาติ ยสฺมึ เทเส ยสฺมึ กาเล

๑. อกรณสทฺโท ปมาทเลโข มญฺเญ ฯ ญ. ว. ๒. สํ. ส. ๑๕/๓๑๖. ๓. สา. ป. ๑/๓๙๐.

สภาควยาทิเก นิสฺสาย สกิจฺจํ ตีเรตพฺพํ ตานิ เทสกาลาทีนิ อนติกฺกมิตฺวา อตฺตโน วุฑฺฒึ อิจฺฉนฺเตน อยํ นาม เทโส ยตฺถาหํ เอตรหิ วสามิ อยํ กาโล อิเม เม มิตฺตา อิเม เม สหายา อหญฺจ เอทิโส ชาติกุลปฺปเทสพลโภคปริวาราทีหิ สกิจฺจํ อิทานิ อารทฺธพฺพํ อิทานิ นารทฺธพฺพนฺติ สพฺพํ อุปปริกฺขิตฺวา ปฏิปชฺชิตพฺพํ ฯ เอวํ ปฏิปชฺชนฺโต หิ โลกิยสฺส ธนสฺส ปฏิรูปา-ธิคมุปายํ กโรติ นาม ฯ โลกุตฺตรสฺส ปน สีลวิโสธนาทิวเสน เวทิตพฺโพ ฯ วหิตพฺพภาเวน ธุโร วิยาติ ธุโร ภาโร ฯ อิธ ปน ธุรํ สมฺปคฺคหโต ตทุทฺธรเณน ธุโร วิริยํ ฯ โส สาติสโย เอตสฺส อตฺถีติ ธุรวา ฯ อุฏฺฐาตาติ ปเทน กายิกวิริยสฺส วุจฺจมานตฺตา เจตสิกวิริยวเสนาติ วิเสสิตํ ฯ อนิกฺขิตฺตธุโร โธรยฺหภาวโต ฯ อสิถิลปรกฺกโม อนลสภาวโต ฯ นจิรสฺเสวาติ จาตุมฺมาสพฺภนฺ-ตเรเยว ฯ จตุสฺสตสหสฺสสงฺขฺยนฺติ กากณิกฏฺฐกหาปณโสฬส-กหาปณจตุพฺพีสติกหาปณสหสฺสหรณกฺกเมน เทฺว สตสหสฺสานิ จูฬก-มหาเสฏฺฐิโน ธีตุ ลาภวเสน เทฺว สตสหสฺสานีติ เอวํ จตุสฺสต-สหสฺสสงฺขฺยํ ธนํ เอกมูสิกมูเลน ยถา จูฬกนฺเตวาสี เอวํ อญฺโญปิ ปฏิรูปการี ธุรวา อุฏฺฐาตา วินฺทเต ธนนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

[๔๐๔] อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต จูฬโก นาม เสฏฺฐี หุตฺวา สพฺพนิมิตฺตญฺญู อโหสิ ฯ โส เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต อนฺตรวีถิยํ มตมูสิกํ ทิสฺวา ตํขณํ นกฺขตฺต สมาเนตฺวา

สกฺกา จกฺขุมตา กุลปุตฺเตน อิมํ มูสิกํ คเหตฺวา ทารภรณํ กาตุํ กมฺมนฺตํ จ ปโยเชตุนฺติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา ตสฺสนฺเตวาสี อญฺญตโร ทุคฺคตปุริโส ตํ คเหตฺวา อาปเณ วิฬารสฺสตฺถาย ทตฺวา กากณิกํ ลภิตฺวา ตาย กากณิกาย ผาณิตํ กีณิตฺวา ปานียฆฏํ คเหตฺวา อรญฺญโต อาคจฺฉนฺตานํ มาลาการานํ ผาณิตญฺจ ปานียญฺจ อทาสิ ฯ เต ตสฺส เอเกกํ ปุปฺผมุฏฺฐึ อทํสุ ฯ โส ปุปฺผมูเลน ผาณิตํ กีณิตฺวา ปานียฆฏํ คเหตฺวา ปุนทิวเส ปุปฺผารามเมว คโต ฯ ตํ ทิวสํ มาลาการา ตสฺส อฑฺฒโอจิตเก ปุปฺผคจฺเฉ อทํสุ ฯ โส นจิรสฺเสว อิมินา อุปาเยน อฏฺฐ กหาปเณ ลภิ ฯ ปุเนกสฺมึ วาตวุฏฺฐิทิวเส ราชุยฺยาเน พหู สุกฺขทณฺฑกา จ สาขา จ ปลาสญฺจ วาเตน ปตึสุ ฯ อุยฺยานปาโล ฉฑฺเฑตุํ นาสกฺขิ ฯ โส ตตฺถ คนฺตฺวา สเจ อิมานิ ทารุปณฺณานิ มยฺหํ ทสฺสสิ นีหริสฺสามีติ อาห ฯ อุยฺยานปาโล ตสฺส อทาสิ ฯ โส ทารกานํ เกฬิมณฺฑลํ คนฺตฺวา ผาณิตํ ทตฺวา มุหุตฺเตน ตานิ นีหราเปตฺวา อุยฺยานทฺวาเร ราสึ กาเรสิ ฯ ตทา ราชกุมฺภกาโร กุลาลภาชนานํ ปจนตฺถาย ตสฺส โสฬส กหาปเณ จาฏิอาทีนิ ภาชนานิ จ ทตฺวา ตานิ คณฺหิ ฯ เอวมสฺส จตุพฺพีสติ กหาปณานิ ชาตานิ ฯ โส นครทฺวารสมีเป ปานียจาฏึ ฐเปตฺวา ปญฺจสตติณหารเก ปานีเยน อุปฏฺฐหิ ฯ ตฺวํ สมฺม อมฺหากํ พหูปกาโร กินฺเต กโรมาติ ฯ โส มยฺหํ กิจฺเจ อุปฺปนฺเน กริสฺสถาติ วตฺวา อิโต จิโต จ วิจรนฺโต ชลถลปถกมฺมิกวาณิเชหิ สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ อกาสิ ฯ

อเถโก ถลปถกมฺมิโก เสฺว อสฺสวาณิชโก ปญฺจ อสฺสสตานิ คเหตฺวา อาคมิสฺสตีติ อาจิกฺขิ ฯ ตํ สุตฺวา โส ติณหารเก อาห อชฺช มยฺหํ เอเกกํ ติณกลาปํ เทถ มยา จ ติเณ อวิกฺกีณิเต มา วิกฺกีณาถาติ ฯ เต สาธูติ วตฺวา ปญฺจ ติณกลาปสตานิ ตสฺส ฆเร ปาตยึสุ ฯ อสฺสวาณิโช อญฺญตฺถ ติณํ อลภิตฺวา ตสฺส สหสฺสํ ทตฺวา ติณํ คณฺหิ ฯ ตโต กติปาหจฺจเยนสฺส ชลปถกมฺมิโก ปฏฺฏนมฺหิ นาวา อาคตาติ อาจิกฺขิ ฯ โส อญฺญหิ กหาปเณหิ สพฺพปริวารสมฺปนฺนํ ตาวกาลิกํ รถํ คเหตฺวา มหนฺเตน ยเสน ปฏฺฏนํ คนฺตฺวา เอกํ องฺคุลิมุทฺทิกํ นาวาย๑ สจฺจการํ ทตฺวา อนฺโตสาลายํ นิสีทิ ฯ

เอกนิปาตงฺคุตฺตรฏีกายํ สจฺจการนฺติ สจฺจภาวาวหการํ อตฺตนา คหิเต ภณฺเฑ อญฺเญสํ น ทาตพฺพนฺติ วตฺวา ทาตพฺพลญฺจนฺติ วุตฺตํ ฯ

ตทา สตมตฺตา วาณิชา อาคนฺตฺวา ตสฺส เอเกโก เอเกกํ สหสฺสนฺติ สตสหสฺสํ ทตฺวา เตน สทฺธึ นาวาย ปตฺติกา หุตฺวา ปุน ตสฺส สตสหสฺสเมว ทตฺวา สพฺพํ นาวาย ภณฺฑํ อคฺคเหสุํ ฯ โส เทฺว สตสหสฺสานิ คเหตฺวา มยา กตญฺญุนา ภวิตพฺพนฺติ เอกํ สตสหสฺสํ จูฬกเสฏฺฐิสฺส ทตฺวา ตํ สพฺพํ ปวตฺตึ กเถสิ ฯ เสฏฺฐี นทานิ เอวรูปํ ทารกํ มม เปสนกมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตีติ ตสฺส อตฺตโน ธีตรํ อทาสิ ฯ โส เสฏฺฐิสฺส อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ปฏิลภิ ฯ

๑. นาวิกสฺสาติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

เอวํ อุฏฺฐาตา โลกิยธนํ วินฺทติ ฯ

เอกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค จูฬกเสฏฺฐิชาตกวณฺณนายญฺจ[1] เอกนิปาตงฺคุตฺตรวณฺณนายญฺจ อปฺปมาทวคฺควณฺณนายญฺจ จูฬกนฺเตวาสิกวตฺถุ ฯ

[๔๐๕] มหลฺลกมหาติสฺสตฺเถโร กิร ตีหิ อิริยาปเถหิ วิหริสฺสามีติ วตฺตํ กตฺวา ถีนมิทฺธาคมนเวลาย ปลาลจุมฺพฏกํ เตเมตฺวา สีเส กตฺวา คลปฺปมาณํ อุทกํ ปวิสิตฺวา ถีนมิทฺธํ ปฏิพาหนฺโต ทฺวาทสหิ วสฺเสหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

อาฬวกสุตฺตวณฺณนายมิทํ[2] วตฺถุ ฯ

[๔๐๖] โย ปน สกลทิวสภาคํ สุปิตฺวา กมฺมนฺเต น กโรติ รตฺติมฺหิ เต กาตุํ น อุฏฺฐหติ นิจฺจกาลํ สุรามตฺโต อิตฺถีอาทีสุ จ โสณฺโฑ โหติ โส อตฺตโน อลสตาย กมฺมนฺเต อากุเล กโรติ ฯ กมฺมนฺตานมกรณเมว หิ เตสํ อากุลตฺตํ นาม ฯ ตาทิโส จ ฆราวาสํ สณฺฐเปตุํ น สกฺโกติเยว ฯ เตนาห ภควา สิคาลสุตฺเต[3]

น ทิวาโสปฺปสีเลน รตฺตึ อุฏฺฐานเทสฺสินา[4]
นิจฺจํ มตฺเตน โสณฺเฑน สกฺกา อาวสิตุํ ฆรนฺติ ฯ

[๔๐๗] ตตฺถ รตฺตึ อุฏฺฐานเทสฺสินาติ รตฺตึ อนุฏฺฐานสีเลนาติ ตพฺพณฺณนา[5]

สุริเย อนุคฺคเต เอว กมฺมนฺเต อนารภนฺโต รตฺตึ

๑. ชาตกฏฺฐกถา ๑/๑๗๕. ๒. สา. ป. ๑/๓๙๐. ๓. ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๙๙.
๔. ปาลิยํ น ทิวาสุปฺปสีเลน รตฺตินุฏฺฐานเทสฺสินาติ ฯ ๕. สุ. วิ. ๓/๑๗๔.

อนุฏฺฐานสีโลติ ตฏฺฏีกา ฯ

นิจฺจํ มตฺเตนาติ นิจฺจกาลํ สุรามทมตฺเตน ฯ โสณฺเฑนาติ อิตฺถีอาทีสุ โสณฺเฑน ฯ อฏฺฐกถาจริเยน หิ โสณฺฑาติ อิตฺถี โสณฺฑา ภตฺตโสณฺฑา ปูวโสณฺฑา มูลโสณฺฑา ฯ ปิปาสาติ ปานโสณฺฑาติ เอวํ จุณฺณิยปทาธิกาเร วุตฺตํ ตสฺมา น กิญฺจิ อิธ วุตฺตํ ฯ อิตฺถีโสณฺฑาติ อิตฺถีสุ โสณฺฑา อิตฺถีสมฺโภคนิมิตฺตํ อาตปฺปนกา ตถา ภตฺตโสณฺฑาทโย เวทิตพฺพา ฯ ปิปาสาติ อุปรุปริสุราปิปาสา ฯ เตนาห ปานโสณฺฑาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๐๘] ตสฺมา ฆรเมสนฺเตน คิหินา นิทฺทาราเมน โสณฺเฑน จ น ภวิตพฺพํ ฯ ตาทิโส หิ ทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

อตีเต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส เอโก อนฺเตวาสิโก กุสีโต โหติ นิทฺทาราโม ฯ โส เอกทิวสํ อญฺเญหิ มาณเวหิ สทฺธึ ทารูนมตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา มหนฺตํ วรุณรุกฺขํ[๑] ทิสฺวา สุกฺขรุกฺโข เอโสติ สญฺญาย มุหุตฺตํ ตาว นิทฺทายิตฺวา ปจฺฉา คเหสฺสามีติ สยิตฺวา กากจฺฉมาโน นิทฺทํ โอกฺกมิ ฯ อิตเร ทารูนิ คเหตฺวา คจฺฉนฺตา ตํ ปาเทน ปิฏฺฐิยํ ปหริตฺวา อคมํสุ ฯ โส อุฏฺฐาย อกฺขีนิ ปุญฺฉิตฺวา อวิคตนิทฺโท วรุณรุกฺขํ อารุยฺห อตฺตโน อภิมุขํ สาขํ อากฑฺฒิตฺวา ภญฺชนฺโต ภิชฺชิตฺวา อุฏฺฐิตโกฏิยา อกฺขีนิ ภินฺทาเปตฺวา เอเกน หตฺเถน ตํ ปิธาย เอเกน หตฺเถน อลฺลทารูนิ คเหตฺวา รุกฺขโต โอรุยฺห เวเคน คามํ อคมาสิ ฯ

๑. วรณรุกฺขนฺติปิ ปทํ ฯ ณ. ว.

เอกนิปาตสฺส อฏฺฐมวคฺเค วรุณชาตกวณฺณนายํ[๑] กุสีตมาณววตฺถุ ฯ

[๔๐๙] อตีเต พาราณสิยํ เอโก ปญฺจสีลรกฺขสฺส พฺราหฺมณ-กุลสฺส ปุตฺโต มาณโว สมวเยหิ ตรุณธุตฺเตหิ สทฺธึ วิจรณสีโล อโหสิ ฯ โส เตสุ สุรํ ปิวนฺเตสุ สยํ น ปิวิ ฯ ธุตฺตา อยํ สุรํ อปิวนฺโต อมฺหากํ สุรามูลํ น เทตีติ อุปาเยน นํ สุรํ ปาเยตุกามา ฉณทิวเส อุยฺยาเน ปทุมินิปตฺเตสุ ติขิณํ สุรํ พนฺธิตฺวา ปานกาเล มาณวสฺส ขีรํ ทาเปตฺวา โปกฺขรมธุํ อาหรถาติ ปริเสหิ อาหราเปตฺวา ปทุมินิปตฺตปุฏํ เหฏฺฐาฉิทฺทํ กตฺวา มุเข ธเปสุํ ฯ มาณโว ตํ โปกฺขรมธุสญฺญาย ยาจิตฺวา ปิวิตฺวา มํสญฺจ ขาทิตฺวา มตฺโต อโหสิ ฯ เนตํ โปกฺขรมธุ สุรา เอสาติ ฯ เอตฺตกํ มธุรรสํ น ชานึ อาหรถ โภ สุรนฺติ ฯ ขีณา สุราติ ฯ โส เตสํ องฺคุลิมุทฺทิกํ ทตฺวา เตหิ อานีตํ สุรํ เตหิ สทฺธึ ปิวิตฺวา มตฺโต เคหํ คนฺตฺวา นิปชฺชิ ฯ ปิตา นํ ปุนปฺปุนํ นิวาเรนฺโตปิ นิวาเรตุํ อสกฺโกนฺโต วินิจฺฉยํ เนตฺวา อปุตฺตกํ กตฺวา นีหราเปสิ ฯ เอวํ สนฺเตปิ โส สุราปานโต อวิรมิตฺวาว กมฺมนฺเต อกตฺวา อปรภาเค กปาลหตฺโถ ภิกฺขาย จรนฺโต ปรกุฑฺฑํ นิสฺสาย กาลมกาสิ ฯ

มหาสุตโสมชาตกวณฺณนายํ[๒] สุราโสณฺฑวตฺถุ ฯ

[๔๑๐] โย ปน อติสีตาทีนิ อปทิสิตฺวา กมฺมนฺเต น กโรติ ฯ กถํ ฯ มนุสฺเสหิ กาลสฺเสว วุฏฺฐาย เอถ โภ กมฺมนฺตํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา ๒/๑๑๙. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๘/๔๐๕.

คจฺฉามาติ วุตฺเต อติสีตนฺตาว อฏฺฐีนิ ภิชฺชนฺติ คจฺฉถ ตุมฺเห ปจฺฉา ชานิสฺสามีติ อคฺคึ ตเปนฺโต นิสินฺโน กมฺมนฺเต กาตุํ น คจฺฉติ ฯ อติอุณฺหาทีสุปิ เอเสว นโย ฯ โส อตฺตโน อลสตาย กมฺมนฺเต อากุเล กโรติ นาม ฯ ตาทิโส หิ โภคโต ปริหายติ ฯ เตนาห ภควา อติสีตนฺติ กมฺมํ น กโรติ อติอุณฺหนฺติ อติสายนฺติ อติปาโตติ อติจฺฉาโตติ อติปิปาสิโตติ[๑] กมฺมํ น กโรติ ตสฺส เอวํ กิจฺจาปเทสพหุลสฺส วิหรโต อนุปฺปนฺนา เจว โภคา นุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตีติ ฯ ตาทิเส หิ ธนานิ อติกฺกมนฺติ ฯ เตนาห ภควา

[๔๑๑] อติสีตํ อติอุณฺหํ อติสายมิทํ อหุ
อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺเต อตฺถา อจฺเจนฺติ มาณเวติ ฯ

ตตฺถ อติสายมิทํ อหูติ อิทํ อติสายํ ชาตนฺติ เย เอวํ วตฺวา กมฺมํ น กโรนฺติ ฯ อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺเตติ เอวํ วตฺวา ปริจฺจตฺตกมฺมนฺเต ฯ อตฺถา อจฺเจนฺติ มาณเวติ เอวรูเป ปุคฺคเล อตฺถา อติกฺกมนฺติ เตสุ น ติฏฺฐนฺตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

อตฺถาติ ธนานิ ฯ อติกฺกมฺมนฺตีติ อปคจฺฉนฺติ ฯ อถวา ฯ อตฺถาติ กิจฺจานิ ฯ อติกฺกมนฺตีติ อติกฺกนฺตกาลานิ โหนฺติ ฯ เตสํ อติกฺกโมปิ อตฺถโต ธนานํ เอว อติกฺกโมติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๑๒] โย ปน สีตาทีนิ อคเณตฺวา อตฺตโน อนลสตาย กมฺมนฺเต อากุเล น กโรติ โส มหนฺตํ ธนํ อุปฺปาเทตฺวา สุขํ

๑. อติจฺฉาโตสฺมีติ...โตสฺมีติ ฯ ๒. สิคาลสุตฺตวณฺณนา ฯ ฌ. ว.

วินฺทติ ฯ อฑฺฒมาสกราชาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

[๔๑๓] อตีเต พาราณสิยา อุตฺตรทฺวารวาสี เอโก ภติโก อโหสิ ฯ โส อุทกภตึ กตฺวา ลทฺธํ อฑฺฒมาสกํ ปาการิฏฺฐกาย อนฺตเร ฐเปตฺวา ภตึ กโรนฺโต ทกฺขิณทฺวารํ ปตฺวา ตตฺถ อุทกภติเมว กตฺวา ชีวมานาย กปณิตฺถิยา สทฺธึ สํวาสํ กปฺเปสิ ฯ ตายปิ อฑฺฒมาสโกว ลทฺโธ ฯ อเถกสฺมึ ฉณทิวเส สา ตํ อาห สามิ นคเร ฉโณ วตฺตติ สเจ กิญฺจิ อตฺถิ มยมฺปิ กีเฬยฺยามาติ ฯ โส อฑฺฒมาสโก เม อตฺถิ โส อุตฺตรทฺวาเร อิฏฺฐกนฺตเร ฐปิโต อิโต ทฺวาทสโยชนนฺเต เม นิธานํ ตว ปน หตฺเถ กิญฺจิ อตฺถีติ อาห ฯ สา อตฺถิ สามิ อฑฺฒมาสโกติ วตฺวา ตว อฑฺฒมาสโก มม อฑฺฒมาสโกติ มาสโก โหติ ตโต เอเกน โกฏฺฐาเสน มาลํ เอเกน คนฺธํ เอเกน สุรํ คเหตฺวา กีฬิสฺสาม คจฺฉ ตว สนฺตกํ อาหราติ อาห ฯ โส หฏฺฐตุฏฺโฐ คายนฺโตว ปกฺกามิ ฯ โส หิ นาคพโล ฉ โยชนานิ อติกฺกมฺม มชฺฌนฺติเก วีตจฺฉิตงฺคารสนฺถตมิว อุณฺหวาลุกํ มทฺทนฺโต ราชงฺคณํ ปาปุณิ ฯ ตทา อุทโย นาม พาราณสีราชา วาตปาเน ฐิโต ตํ ตถา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา กินฺนุ โข เอส เอวรูปํ อาตปํ อคเณตฺวา หฏฺฐตุฏฺโฐ คายนฺโต คจฺฉติ ปุจฺฉิสฺสามิ นนฺติ จินฺเตตฺวา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ ฯ โส สพฺพํ ปวตฺตึ กเถตฺวา เทว ภริยาย กถํ อนุสฺสรนฺตํ มํ กามาตโป ตปติ น สุริยาตโปติ อาห ฯ เกน การเณน อาตปํ อคเณตฺวา ตุฏฺโฐ คายสีติ ฯ เทว ตํ

นิธานํ อาเนตฺวา ตาย สทฺธึ อภิรมิสฺสามีติ อิมินา การเณน ตุฏฺโจ คายามีติ ฯ กึ ตว นิธานํ สตสหสฺสมตฺตํ อตฺถีติ ฯ นตฺถิ เทวาติ ฯ ราชา ปฏิปาฏิยา หาเปตฺวา เอโก มาสโกติ ปุจฺฉิ ฯ นตฺถิ เทวาติ ฯ อฑฺฒมาสโกติ ฯ อาม เทวาติ ฯ เตนหิ โภ ปุริส เอวรูเป อาตเป ตตฺถ มาคมิ อหนฺเต อฑฺฒมาสกํ ทสฺสามีติ ฯ เทว ตุมฺเหหิ ทินฺนํ คณฺหนฺโตปิ อิตรํ น นาเสสฺสามิ มม คมนํ อหาเปตฺวา ตํ คณฺหิสฺสามีติ ฯ ราชา ปฏิปาฏิยา วฑฺเฒตฺวา โภ ปุริส นิวตฺต มาสกํ เทฺว มาสเก ฯเปฯ โกฏิสตํ อปริมิตธนํ ทสฺสามีติ วตฺวา ตสฺมึ ตเถว วทนฺเต เสฏฺฐิฏฺฐานาทีหิ ฐานนฺตเรหิ ปโลเภตฺวา ตสฺมึ ตเถว วทนฺเต อุปฑฺฒรชฺชํ เต ทสฺสามีติ วตฺวา ตสฺมึ สมฺปฏิจฺฉนฺเต คจฺฉถ มม สหายกสฺส เกสมสฺสุํ หาเรตฺวา นหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา อาเนถาติ อาณาเปสิ ฯ อมจฺจา ตถา กตฺวา อาเนสุํ ฯ ราชา รชฺชํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ตสฺส อุปฑฺฒรชฺชํ อทาสิ ฯ โส อฑฺฒมาสกราชา นาม อโหสิ ฯ

อฏฺฐกนิปาเต คงฺคมาลชาตกวณฺณนายํ[๑] อฑฺฒมาสกราชวตฺถุ ฯ

[๔๑๔] ตทญฺญวตฺถุ ขนฺตีติ ปเท อาวิภวิสฺสติ ฯ เตนาห

โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ติณา ภิยฺโย น มญฺญติ
กรํ ปุริสกิจฺจานิ โส สุขา น วิหายตีติ ฯ

ตตฺถ ติณา ภิยฺโยติ ติณโตปิ อุตฺตรินฺติ สิกาลวณฺณนา[๒] ฯ

ติณา ภิยฺโย น มญฺญตีติ ติณํ วิย ปริภวนฺโต อภิภุยฺย

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๒๙๐. ๒. สุ. วิ. ๓/๑๗๔.

วตฺตตีติ อตฺโถติ อาฬวกสุตฺตฏีกา ฯ

โส สุขา น วิหายตีติ โส ปุริโส สุขํ น ชหติ สุขสมงฺคีเยว โหตีติ สิคาลวณฺณนา[๑] ฯ

[๔๑๕] ตสฺมา ฆรเมสนฺเตน สีตาทีนิ อคเณตฺวา อนุปุพฺเพน โภโค อุปจินิตพฺโพ ฯ เอวํ กรโต หิ โภคา พหู โหนฺติ ฯ เตนาห

โภเค สํหรมานสฺส ภมรสฺเสว อิรียโต
โภคสฺส นิจยํ[๒] ยนฺติ วมฺมิโกวุปจียตีติ ฯ

ตตฺถ สํหรมานสฺสาติ อตฺตานมฺปิ ปรมฺปิ อปีเฬตฺวา ธมฺเมน โภเค สมฺปิณฺเฑนฺตสฺส ราสึ กโรนฺตสฺส ฯ ภมรสฺเสว อิรียโตติ ยถา ภมโร ปุปฺผานํ วณฺณคนฺธํ อเหฐยํ ตุณฺเฑนปิ ปกฺเขหิปิ รชํ อาหริตฺวา อนุปุพฺเพน จกฺกปฺปมาณํ มธุปฏลํ กโรติ เอวํ อนุปุพฺเพน มหนฺตํ โภคราสึ กโรนฺตสฺส ฯ โภคสฺส นิจยํ ยนฺตีติ ตสฺส โภคา นิจยํ คจฺฉนฺติ อนุปุพฺเพน อุปจิกาหิ สํวฑฺฒิยมาโน วมฺมิโก วิย ฯ เตนาห วมฺมิโกวุปจียตีติ ฯ ยถา วมฺมิโก อุปจียติ เอวํ นิจยํ ยนฺตีติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา[๓]ฯ

ภมรสฺเสว อิรียโตติ เอเตเนวสฺส โภคสํหรณํ ธมฺมิกํ ญาณุ-เปตนฺติ ทสฺเสนฺโต อตฺตานมฺปีติอาทิมาห ฯ ราสึ กโรนฺตสฺสาติ ยถาสฺส ธนธญฺญาทิโภคชาตํ สมฺปิณฺฑิตํ ราสิภูตํ ติฏฺฐติ เอวํ อิริยโต อายุหนฺตสฺส ฯ จกฺกปฺปมาณนฺติ รถจกฺกปฺปมาณํ ฯ

๑. สุ. วิ. ๓/๑๗๔. ๒. ปาลิยํ หิ โภคา สนฺนิจยนฺติ ฯ ๓. สิคาลสุตฺตวณฺณนา ฯ ฌ. ว. สุ. วิ. ๓/๑๗๘-๙

นิจฺจยนฺติ วุฑฺฒึ ปริวุฑฺฒึ ฯ โภคา สนฺนิจยํ ยนฺตีติ เกจิ ปฐนฺตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๑๖] ตตฺถ กสิกมฺมํ สมฺมาปโยชิตํ อุภยโลกหิตาวหํ โหติ ฯ ตตฺริทํ วตฺถุ

อตีเต พาราณสิยํ เอโก เสฏฺฐี ราชูปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต ปุโรหิตํ ทิสฺวา นกฺขตฺตํ ปุจฺฉิตฺวา อิโต ติณฺณํ วสฺสานมจฺจเยน สกลชมฺพุทีเป ฉาตกภยํ ภวิสฺสตีติ สุตฺวา พหุํ กสิกมฺมํ กาเรตฺวา อฑฺฒเตพสานิ[๑] โกฏฺฐสตานิ กาเรสิ ฯ เสลสุตฺตวณฺณนายํ[๒] อฑฺฒานิ เตพสานิ อฑฺฒเตพสานิ ทฺวาทสสตานิ ปญฺญาสญฺจาติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ โส ตานิ เจว จาฏิอาทีนิ จ วีหีนํ ปูเรตฺวา ตทวเสเส อาวาเฏสุ นิขนิตฺวา ตทวเสเส มตฺติกาย สทฺธึ มทฺทิตฺวา ภิตฺติโย ลิมฺปาเปตฺวา ภยกาเล สมฺปตฺเต โกฏฺฐจาฏิอาทีสุ นิหิตธญฺเญ ขีเณ คจฺฉ ตาตา ยถากามํ ชีวนฺตูติ อาห ฯ มนุสฺสา ยถากามํ ปกฺกมึสุ ฯ เคเห ปน เสฏฺฐี จ ภริยา จ ปุตฺโต จ สุณิสา จ ปุณฺโณ นาม ทาโส จาติ ปญฺจ ชนา อวเสสา อเหสุํ ฯ เต อาวาเฏสุ ธญฺเญ ขีเณ ภิตฺติมตฺติกํ เตเมตฺวา ตโต ลทฺธธญฺเญน ยาปยึสุ ฯ เสฏฺฐิภริยา ปน ภิตฺติปฺปเทเสสุ อวสิฏฺฐมตฺติกํ เตเมตฺวา อฑฺฒาฬฺหกํ วีหึ ลภิตฺวา โกฏฺเฏตฺวา เอกํ ตณฺฑุลนาฬึ ลภิตฺวา โจรภเยน ตํ ฆเฏ ปกฺขิปิตฺวา ภูมิยํ นิขนิตฺวา เอกทิวสํ เสฏฺฐินา ราชูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปจฺจาคเตน

๑. อฑฺฒเตรสานีติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว. ๒. ป. สู. ๓/๓๖๖.

ฉาโตสฺมิ ภทฺเท อตฺถิ กิญฺจีติ วุตฺเต ตํ นีหริตฺวา ภตฺตํ ปจิตฺวา ปญฺจ โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกํ โกฏฺฐาสํ เสฏฺฐิสฺส อุปนาเมสิ ฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก ปจฺเจกพุทฺโธ นิโรธา วุฏฺฐาย ทิพฺพจกฺขุนา โอโลเกนฺโต สกลชมฺพุทีเป ฉาตกภยํ อุปฺปนฺนํ เสฏฺฐิเคเห จ ปญฺจนฺนํ ชนานํ นาฬิโกทโน ปกฺโก เต ปญฺจปิ สทฺธา มยฺหญฺจ สงฺคหํ กริสฺสนฺตีติ ญตฺวา คนฺธมาทนโต อาคนฺตฺวา เตสํ อตฺตานํ ทสฺเสสิ ฯ เต สพฺเพ สกสกภตฺตโกฏฺฐาสํ ทตฺวา ภนฺเต อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ ฉาตกภยํ น ปสฺเสยฺยามาติ วตฺวา อิจฺฉิตานุรูปํ ปฏฺฐนํ อกํสุ ฯ เตสุ หิ เสฏฺฐี อิโต ปฏฺฐาย สกลชมฺพุทีปวาสีนํ พีชธญฺญํ ทาตุํ สมตฺโถ ภเวยฺยํ สหตฺถา กมฺมํ กตฺวา น ชีเวยฺยํ อฑฺฒเตฬสโกฏฺฐสตานิ โสธาเปตฺวา สีสํ นหาตฺวา เตสํ ทฺวาเร นิสีทิตฺวา อุทฺธํ โอโลกิตกฺขเณเยว รตฺตสาลิธารา ปติตฺวา สพฺพโกฏฺเฐ ปูเรยฺยุํ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเนเยว อยเมว ภริยา อยเมว ปุตฺโต อยเมว สุณิสา อยเมว ทาโสติ ปฏฺเฐสิ ฯ ภริยา อฑฺฒาฬฺหกสาลึ เม ปุรโต กตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ ภตฺตํ เทนฺติยาปิ ยาวาหํ น อุฏฺฐหามิ ตาว คหิตคฺคหิตฏฺฐานํ ปูริตเมว โหตุ อิเมเยว เม สามิกปุตฺตสุณิสาทาสาติ ปฏฺเฐสิ ฯ ปุตฺโต เอกํ เม สหสฺสตฺถวิกํ คเหตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ ธนํ๑ เทนฺตสฺสาปิ ถวิกา ปริปุณฺณาว โหตุ อิเมเยว เม มาตาปิตุภริยาทาสาติ ปฏฺเฐสิ ฯ สุณิสา เอกํ เม ธญฺญปิฏกํ ปุรโต กตฺวา สกลชมฺพุทีปวาสีนํ พีชธญฺญํ เทนฺติยาปิ

ขีณภาโว มา ปญฺญายิ อิเมเยว เม มาตาปิตุสามิกทาสาติ ปฏฺเจสิ ฯ ทาโส กสนฺตสฺส เม อิโต ติสฺโส อิโต๑ ติสฺโส มชฺเฌ เอกาติ ทารุอมฺพณมตฺตา สตฺต สิตาโย คจฺฉนฺตุ อิเมเยว เม สามิกา โหนฺตูติ ปฏฺเจสิ ฯ กามญฺเจส ตํ ทิวสํ เสนาปติฏฺฐานํ ปฏฺเจตฺวา ลทฺธุํ สกฺโกติ สามิเกสุ ปน สิเนเหน เอวเมส ปฏฺเจสิ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ สพฺเพสํปิ วจนาวสาเน เอวํ โหตูติ วตฺวา ปจฺเจกพุทฺธคาถาหิ อนุโมทนํ กตฺวา อิเม มํ ปสฺสนฺตูติ อธิฏฺฐาย คนฺตฺวา ตํ ภตฺตํ อตฺตโน อานุภาเวน ปญฺจนฺนํ ปจฺเจกพุทฺธสตานํ ปโหนกํ กตฺวา สํวิภชิ ฯ เตปิ นํ โอโลเกนฺตา อฏฺฐํสุ ฯ อถ เสฏฺฐิภริยา ภตฺตํ ขีณนฺติ อุกฺขลึ โธวิตฺวา ปิทหิตฺวา ฐเปสิ ฯ เสฏฺฐีปิ ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต นิทฺทายิตฺวา ปพุชฺฌิตฺวา อหํ ภทฺเท อติวิย ฉาโตมฺหิ อตฺถิ นุ โข อุกฺขลิยา ฌามกสิตฺถานีติ อาห ฯ สา อุฏฺฐาย คนฺตฺวา อุกฺขลึ วิวริ ฯ ตาวเทว อุกฺขลิ สุมนมกุลสทิสวณฺณสฺส ภตฺตสฺส ปริปูริ ฯ สา ตํ ทิสฺวา อุฏฺเฐหิ สามิ ภุญฺชสฺสูติ วตฺวา ทฺวินฺนํ ปิตาปุตฺตานํ ภตฺตํ ทตฺวา เตสุ ภุตฺวา อุฏฺฐิเตสุ สุณิสาย สทฺธึ ภุญฺชิตฺวา ปุณฺณสฺส ภตฺตํ อทาสิ ฯ คหิตคฺคหิตฏฺฐานํ น ขียติ กฏจฺฉุนา สกึ คหิตฏฺฐานเมว ปญฺญายติ ฯ ตํทิวสเมว โกฏฺฐาทโย ปุพฺเพ ปูริตนิยาเมเนว ปูรึสุ ฯ ตโต เสฏฺฐี สกลชมฺพุทีปวาสีนํ พีชธญฺญํ อทาสิ ฯ โส ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา สุคติยํ

๑. เอโตติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว.

สํสรนฺโต อิทานิ ภทฺทิยนคเร เมณฺฑกเสฏฺฐี ชาโต ฯ ภริยาปิสฺส มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺสา วามหตฺถปาทตเลสุ ปทุมลกฺขณํ อิตเรสุ จนฺทลกฺขณํ ชาตํ เตนสฺสา จนฺทปทุมาติ นามํ ชาตํ ฯ สา วยปฺปตฺตา เมณฺฑกสฺส เคหํ คตา ฯ ปุตฺตสุณิสาทาสาปิ เตสํ ปุตฺตสุณิสาทาสาเยว อเหสุํ ฯ ตตฺถ ปุตฺโต ธนญฺชโย นาม วิสาขาย ปิตา สุณิสา สุมนเทวี นาม วิสาขาย มาตา ฯ เต สพฺเพปิ อตฺตโน ปุญฺญํ วีมํสนฺติ ฯ ตํ สพฺพํ ยถาปฏฺฐิตเมว สมิชฺฌติ ฯ

ธมฺมปทสฺส มลวคฺเค สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสนฺติ คาถา-วณฺณนายํ เมณฺฑกเสฏฺฐิวตฺถุ ฯ

[๔๑๗] เอวมิเมสํ สมฺมาปโยชิตํ กสิกมฺมํ อุภยโลกหิตาวหํ โหติ ฯ เอส นโย ตทิตรกมฺเมสุ ฯ อุภยโลกหิตาวหนโต เจเต กมฺมนฺตา มงฺคลํ นาม ฯ

อฏฺฐกถายนฺตุ[๑] เอเต อตฺตโน วา ปุตฺตทารสฺส วา กมฺมการานํ วา พฺยตฺตตาย เอวํ ปโยชิตา ทิฏฺเฐว ธมฺเม ธนธญฺญวุฑฺฒิปฺปฏิลาภเหตุโต มงฺคลนฺติ วุตฺตาติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ ปรโลกหิตปฺปฏิลาภเหตุตา ปน เตสํ อตฺเถว ฯ

เอวมิมายปิ คาถาย มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ ปุตฺตทารสงฺคโห อนากุลกมฺมนฺตาติ มงฺคลจตุกฺกํ วุตฺตํ ฯ อิทมฺปิ ปจฺยาวตฺตนฺติ ฯ

จตุตฺถคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๓.